Odgojna uloga časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj

Lenard, Ivan

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:268271

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Ivan Lenard

ODGOJNA ULOGA ČASOPISA ZA DJECU I MLADEŽ U BANSKOJ HRVATSKOJ

DOKTORSKA DISERTACIJA

Osijek, 2021.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Ivan Lenard

ODGOJNA ULOGA ČASOPISA ZA DJECU I MLADEŽ U BANSKOJ HRVATSKOJ

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:

dr. sc. Mirko Lukaš, izvanredni profesor

Osijek, 2021.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Ivan Lenard

EDUCATIONAL ROLE OF MAGAZINES FOR CHILDREN AND YOUTH IN THE CIVIL CROATIA

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Associate Professor Mirko Lukaš, PhD

Osijek, 2021.

Zahvala

Posebne zahvale upućujem svojim roditeljima, Slavici i Damiru, koji su me podržavali tijekom odrastanja i školovanja, a bez čije potpore i odricanja ništa od ovoga ne bi bilo moguće postići.

Ovim se putem želim zahvaliti mentoru izv. prof. dr. sc. Mirku Lukašu koji me je svojim znanjem, savjetima i iskustvom usmjeravao na putu znanstvenog i osobnog usavršavanja.

Najveću i neizmjernu zahvalu želim uputiti svojoj voljenoj supruzi Dragani na njezinoj beskrajnoj ljubavi, potpori i razumijevanju koje mi je pružala tijekom istraživanja i pisanja doktorske disertacije, ali i općenito u životu.

Informacije o mentoru:

Dr. sc. Mirko Lukaš izvanredni je profesor na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Osijeku. Rođen je 30. studenoga 1964. godine u Ivanovom Selu, općina Grubišno Polje. Osnovnu školu završio je u Borovu, a srednjoškolsko obrazovanje u Osijeku. Diplomirao je na Pedagoškom fakultetu u Osijeku 1986. godine i stekao akademsko zvanje nastavnika razredne nastave. Na istom fakultetu, 1990. godine završio je studij pedagogije i postigao zvanje profesora pedagogije. Na Filozofskom fakultetu u Rijeci nastavio je svoj obrazovni put te 2001. godine stekao znanstveni stupanj magistra znanosti obranivši temu „Uloga obitelji u profesionalnom informiranju učenika". Na istom je fakultetu 2009. godine obranio doktorsku disertaciju na temu „Analiza ideja obiteljskog odgoja u hrvatskoj pedagoškoj literaturi i dokumentaciji od 1850. do 1918. godine".

Od 1989. godine radio je kao učitelj razredne i predmetne nastave u osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju. U Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, PS Virovitica, radio je od 1993. godine i to na poslovima stručnog suradnika za profesionalnu orijentaciju, a od 1994. godine na poslovima rukovoditelja Odjela za posredovanje i pripremu radnika pri zapošljavanju. Od akademske 2003./2004. godine aktivno je surađivao s Odsjekom za pedagogiju, Filozofskog fakulteta u Osijeku kao predavač na kolegijima *Opća pedagogija* i *Didaktika*. Od 2006. godine stalni je zaposlenik Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera na Filozofskom fakultetu u Osijeku, Odsjeku za pedagogiju. Sudjelovao je kao istraživač na trima znanstvenim projektima Ministarstva. Tijekom rada na Odsjeku za pedagogiju, obavljao je funkciju voditelja Katedre za pedagogiju, a od 2016. do 2020. godine obnašao je ulogu voditelja Odsjeka. Od 1. 12. 2018. godine suradnik je na projektu „Stručno usavršavanje učitelja u funkciji unapređenja rezultata učenja učenika osnovne škole u prirodoslovnom i matematičkom području".

Autor je monografija „Obiteljski odgoj u Hrvatskoj od 1850. do 1918. godine" te „Rane/iz/devedesete". U suautorstvu je 2010. godine objavio djelo „Pedagoška hrestomatija – Izbor tekstova hrvatskih pedagoga", 2011. sveučilišni udžbenik „Osnove pedagogije" te 2014. godine djelo „Kulturom nastave (p)o učeniku".

Mirko Lukaš je tijekom dugogodišnjeg znanstvenog rada i djelovanja bio sudionikom mnogih inozemnih i domaćih konferencija te znanstvenih skupova iz područja odgoja i obrazovanja.

Sažetak

Analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež nastalih u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine, cilj je doktorske disertacije istražiti i utvrditi njihovu ulogu u razvijanju odgojnih ideja i vrijednosti u hrvatskom pedagogijskom i kulturnom prostoru.

U prvom dijelu disertacije razmatraju se teorijska polazišta važna za razumijevanje teme istraživanja. Pristupa se prikazu odgoja kao temeljnog pojma proučavanja pedagogijske znanosti. Odgoju se pristupa iz perspektive vrijednosne kategorije. Teorijski se objašnjava odgojna uloga oblika dječje književnosti u odgoju te prikazuje razvoj hrvatske dječje književnosti i učitelja kao pokretača. Obrazlaže se pojam časopisa za djecu i mlade i njihov razvoj na prostorima Hrvatske u istraživanom razdoblju. Rad u teorijskome dijelu završava pregledom povijesnih prilika na prostorima Hrvatske u vremenu od 1864. do 1914. godine i to iz perspektive društveno-političkih te prosvjetnih događanja.

Istraživanje je utemeljeno na postavkama kvalitativno-hermeneutičkoga znanstvenog pristupa, a najzastupljenija je metoda analiza sadržaja pedagoške literature i dokumentacije uz detaljnu deskripciju. Uzorak analize sadržava 12 časopisa za djecu i mladež koji se tiskaju u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Za potrebe istraživanja, posebno su osmišljeni protokoli analize kojima se sustavno i detaljno prepoznaju i izdvajaju odgojni ciljevi, značajniji nositelji odgojnih sadržaja, odgojna sredstva i metode te odgojni sadržaji i vrijednosti.

Rezultati istraživanja potvrđuju da časopisi svoje ciljeve sadržajno uokviruju u područjima intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga i građanskoga odgoja. Analiza pokazuje da su pokretači, urednici i autori analiziranih tekstova učitelji. Pronađena su i opisana odgojna sredstava i metode korištene u prenošenju odgojnih ideja i vrijednosti prema djeci i mladima. Uvid u odabranu pedagošku periodiku potvrđuje da se djeci i mladima promovirao sadržaj u okvirima intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga, ekološkoga, građanskoga, obiteljskoga, tjelesno-zdravstvenoga, radnoga i estetskoga odgoja. Odgojne vrijednosti pronađene i opisane unutar odabrane i analizirane pedagoške periodike svrstavamo u kategorije obilježja osobnosti, univerzalnih, religijskih, ekoloških, obiteljskih, nacionalnih i demokratskih vrijednosti. Ovim radom prikazano je pedagoško bogatstvo u sadržajima časopisa za djecu i mlade, a rezultati istraživanja pridonose kvalitetnijem i opsežnijem razumijevanju povijesti razvoja djetinjstva i mladenaštva te pedagogije na povijesnim prostorima Hrvatske.

Ključne riječi: djeca i mladi**,** odgojni sadržaji, odgojna sredstva i metode, odgojne vrijednosti, nositelji

Summary

Analyzing the contents of the magazines for children and youth published from 1864 until 1914, this doctoral dissertation aims to study their role in developing educational ideas and values in the Croatian pedagogical and cultural area. Using available magazines for children and youth published in the Civil Croatia in the studied period, a qualitative content analysis was performed. The first studied year is 1864 because the first magazine for children and youth, entitled *Bosiljak*, was published then and the last studied year is 1914 when the First World War started.

Upon introduction, a review of theoretical background relevant to the dissertation topic is provided in the first part. The theoretical part opens with a review of education (nurture) as an essential part of pedagogical sciences and its characteristics.

The theoretical section elaborates on education (nurture) from the perspective of values. The term *values* is defined from the philosophical, psychological, sociological and anthropological perspective. The chapter is finished with defining the term *values* from the perspective of educational sciences.

The role of children's literature and its development in the Civil Croatia as well as the teachers' roles are defined. Types and forms of children's literature and their role in the education of children and youth are explained. The theoretical section continues with defining a magazine paying a special attention to a magazine for children and youth. A historical development of magazines for children and youth in the Civil Croatia in the period from 1864 until 1914 is provided.

The theoretical section continues with defining a magazine with a special emphasis on a magazine for children and youth.

A historical development of magazines for children and youth accompanied by a definition of children's literature and its development in the Civil Croatia in the period from 1864 until 1914 are provided. Types and forms of children's literature and their role in the education of children and youth are explained.

The last part in the theoretical section is an overview of a historical situation in the Civil Croatia in the period from 1864 until 1914 from the social, political and educational perceptive.

The content analysis of pedagogical literature and detailed description are used in the dissertation. The magazines for children and youth published in the period from 1864 until 1914 in the Civil Croatia are studied in the research. Applying the sampling method, 12 magazines for children and youth, 46 volumes, 584 numbers and 10,967 pages are examined.

The research aims to study the educational role of magazines for children and youth published in the examined period and territory by elaborating on educational goals, listing the founders and educational ideas promoters, describing educational contents, means, methods and values.

For the purpose of the dissertation, specialized protocols, pursuant to the research aim and tasks, are designed. There are five research protocols – one for each research task. The protocols are as follows: PAOC – Protocol for the analysis of educational aims; PANOS – Protocol for the analysis of educational ideas promoters; PAOSM – Protocol for the analysis of educational means and methods; PAOS – Protocol for the analysis of educational contents and PAOV – Protocol for the analysis of educational values.

The research results confirm that the magazines' contents are related to the fields of intellectual, moral, religious and civil education. By analyzing the contents, 1,298 educational ideas promoters are identified out of whom, there are 971 (75%) teachers, catechists and writers and 327 (25%) primary and secondary school students as well as some university students. The founders and editors of magazines for children and youth are teachers and catechists who, in addition to working in schools, promote the importance of education and publishing industry development as well as writing and publishing in the Croatian language. The educational means and methods used for promoting educational ideas and values to children and youth are identified and described. The identified educational means are songs, novels, riddles, educational articles, pictures, stories, anecdotes, proverbs, photographs, fables, crossword puzzles, mathematical homework assignments, fairytales, games and nursery rhymes. The most represented educational methods are examples, morals, advice, punishment, models, rewards and warnings. In the studied corpus, the contents can be categorized in the fields of intellectual, moral, religious, environmental, civil, family, physical, work and esthetic education. A total of 1,802 educational values are identified. The found and described educational values are categorized in the fields of personal, universal, religious, environmental, family, national and democratic values.

The research results of the doctoral dissertation entitled "Educational role of magazines for children and youth in the Civil Croatia" accentuate the under-researched area in the history of Croatian pedagogy by analyzing the pedagogical documentation in the form of magazines for children and youth. The research contributes to a systematic analysis of educational role of magazines for children and youth in terms of developing educational thoughts and studying the history of childhood and juvenility in Croatia.

Keywords: children and youth, educational contents, educational means and methods, educational values, promoters

SADRŽAJ

UVOD **1**

I. TEORIJSKA POLAZIŠTA **4**
1. Odgoj **5**
1.1 Vrijednosti u odgoju 15
1.1.1. Interdisciplinarnost u pristupu vrijednosti 19
1.1.2. Odgojne vrijednosti 22
1.1.3. Prikaz istraživanja odgojnih vrijednosti za potrebe empirijskog dijela rada 27
2. Odgojna uloga oblika dječje književnosti **32**
2.1. Učitelji u ulozi pokretača razvoja dječje književnosti u razdoblju od 1864. do 1914. godine ... 35
2.2. Oblici dječje književnosti u funkciji odgoja 40
3. Časopis za djecu i mladež **49**
3.1. Pregled razvoja časopisa za djecu i mladež na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine . 52
3.2. Prikaz radova na temu časopisa za djecu i mladež u istraživanom vremenskom razdoblju 61
4. Povijesni kontekst istraživanog razdoblja **64**
4.1. Društveno-političke prilike na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine 64
4.2. Prosvjetne prilike na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine 72

II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA **81**
1. Predmet istraživanja **82**
2. Cilj i zadaci istraživanja **83**
2.1. Cilj istraživanja 83
2.2. Zadaci istraživanja 83
2.3. Specifični istraživački zadaci 84
3. Metodološki pristup **87**
4. Istraživačka metoda analize sadržaja **90**
5. Postupci s podacima **92**
6. Korpus istraživanja **94**
7. Uzorak istraživanja **97**
7.1. Bosiljak 100
7.2. Smilje 101
7.3. Bršljan 102
7.4. Hrvatska omladina 104
7.5. Pobratim 104
7.6. Liljan 106
7.7. Mali dobrotvor 106
7.8. Vjerni drug 108
7.9. Anđeo čuvar 109
7.10. Proljetno cvijeće 110
7.11. Krijes 111
7.12. Milodarke 112
8. Prikupljanje podataka **113**
9. Instrumentarij istraživanja **114**
10. Analiza i obrada podataka istraživanja **119**

III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA 120
1. Analiza odgojnih ciljeva u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 121
1.1. Zaključak analize odgojnih ciljeva odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 137

2. Analiza značajnih nositelja odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 140
2.1 Zaključak analize značajnih nositelja odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 159

3. Analiza odgojnih sredstava i metoda u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 160
3.1. Analiza odgojnih sredstava u odabranim časopisima za djecu i mladež 160
3.1.1. Pjesma 161
3.1.2. Pripovijetka 164
3.1.3. Zagonetka 166
3.1.4. Poučni članak 169
3.1.5. Slika 171
3.1.6. Priča 174
3.1.7. Anegdota 177
3.1.8. Poslovica 179
3.1.9. Fotografija 181
3.1.10. Basna 182
3.1.11. Križaljka 185
3.1.12. Računska zadaća 187
3.1.13. Bajka 188
3.1.14. Igra 190
3.1.15. Brojalica 191
3.2. Analiza odgojnih metoda u odabranim časopisima za djecu i mladež 192
3.2.1. Primjer 192
3.2.2. Pouka 194
3.2.3. Savjet 198
3.2.4. Kazna 201
3.2.5. Uzor 204
3.2.6. Nagrada 207
3.2.7. Upozorenje 209
3.3. Zaključak analize odgojnih sredstava i metoda zastupljenih u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske 212

4. Analiza odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine 216
4.1. Sadržaji intelektualnoga odgoja 216
4.2. Sadržaji moralnoga odgoja 223
4.3. Sadržaji vjerskoga odgoja 228
4.4. Sadržaji ekološkoga odgoja 234
4.5. Sadržaji građanskoga odgoja 240
4.6. Sadržaji obiteljskoga odgoja 243
4.7. Sadržaji tjelesno-zdravstvenoga odgoja 249

4.8. Sadržaji radnoga odgoja ... 255
4.9. Sadržaji estetskoga odgoja ... 259
4.10. Zaključak analize odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske ... 261

5. Analiza odgojnih vrijednosti promoviranih u sadržajima odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine ... 265
5.1. Obilježja osobnosti ... 267
5.2. Univerzalne vrijednosti ... 289
5.3. Religijske vrijednosti ... 301
5.4. Ekološke vrijednosti ... 307
5.5. Obiteljske vrijednosti ... 311
5.6. Nacionalne vrijednosti ... 318
5.7. Demokratske vrijednosti ... 322
5.8. Zaključak analize odgojnih vrijednosti promoviranih u sadržajima odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine ... 325

IV. ZAKLJUČAK ... 328

IZVORI I LITERATURA ... 338
Izvori - pedagoška periodika ... 338
Literatura ... 342
Internetski izvori ... 353

Popis tablica ... 355
Popis slika ... 357
Životopis i popis javno objavljenih radova autora ... 358

UVOD

Razdoblje druge polovice 19. stoljeća donosi značajne promjene u političkim, društvenim i prosvjetnim prilikama na prostorima tadašnje Hrvatske. Ovo je vrijeme u kojem se nazire raspad velikog Austrijskog Carstva (prethodno Habsburška Monarhija) u kojemu su Hrvati tražili priliku za osamostaljivanje i jačanje nacionalnog identiteta. Borba za ravnopravnost može se ostvariti ukoliko je narod obrazovan, što nije moguće ostvariti ako ne postoji jedinstven sustav obrazovanja. U odgoju i obrazovanju treba njegovati materinji jezik, a nastavu temeljiti na udžbenicima i literaturi napisanoj na hrvatskom jeziku. Upravo je druga polovica 19. stoljeća plodonosan pedagogijski prostor u kojemu se razvija autonomno hrvatsko školstvo, počinje uzlet u izdavanju pedagogijske literature i osnivaju se udruge za jačanje hrvatskog učiteljstva. Osim formiranja jakih političkih struja koje vode borbu očuvanja hrvatskih prostora i integriteta, javljaju se i snažne pedagogijske struje i pokreti koji rade na stvaranju i očuvanju hrvatskoga školstva.

Nakon raspada Austrijskog Carstva i uspostavljanja Austro-Ugarske Monarhije (1868. godine), prostor Hrvatske dobiva autonomiju u područjima sudstva i škole. Time započinju ozbiljni pokreti osmišljavanja i razvijanja autonomnoga hrvatskog školstva. Snagu pokreta i promjena u području školstva podupiru učitelji koji djeluju pisanjem znanstveno-stručnih knjiga i literature, ali bave se i pisanjem literarnih djela za djecu i mlade. Na krilima stvaranja i pisanja pedagogijske literature počinju se osmišljavati prvi časopisi za djecu i mladež koji imaju namjenu zabaviti, ali i pružiti dodatan obrazovni materijal uz već propisane nastavne planove i programe. Pokretači i urednici časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske u vremenskom razdoblju od 1864. do 1914. godine najčešće su učitelji. U časopisima djeluju i objavljuju svoje radove i najznačajniji onovremeni pedagozi i učitelji poput Ivana Filipovića, Franje Bartuša, Stjepana Širole, Mijata Stojanovića, Vjenceslava Zaboja Mařika, Jakova Majnarića, Marije Tomšić – Im., Milana Kobalija, Antuna Truhelke, Marije Marošević i drugih. Upotrebom tekstova objavljenih u časopisima, zabavnim i poučnim štivom, učitelji prenose odgojne sadržaje i vrijednosti djeci i mladima.

Prvi časopis na prostorima Hrvatske izlazi 1864. godine pod nazivom „Bosiljak“, a pokretač i urednik mu je učitelj Ivan Filipović. U razdoblju od 1864. do 1914. godine iz tiska na prostorima Hrvatske izlazi ukupno petnaest časopisa za djecu i mlade. U njihovim sadržajima pronalazimo vrlo bogat pedagogijski utjecaj. Svrha je ovoga istraživanja, posredstvom kvalitativno-hermeneutičkoga pristupa, istražiti odgojnu ulogu sadržaja časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske, odnosno od 1864. do 1914. godine. Analizom

sadržaja odabranih časopisa koji su izlazili na prostorima tadašnje Hrvatske, izdvajaju se odgojni ciljevi, imenuju pokretači i nositelji sadržaja, opisuju odgojna sredstva i metode, odgojni sadržaji i vrijednosti promovirane djeci i mladima. Polazište istraživanja temelji se na pretpostavci kako časopisi istraživanog razdoblja, osim zabavnoga, imaju odgojni, ali i obrazovni karakter, a služili su i kao dopuna postojećim propisanim nastavnim programima. U njihovim se sadržajima mogu pronaći i opisati odgojni pristupi i vrijednosti usmjereni djeci i mladima.

Proučavanjem odgojnog doprinosa i važnosti odgojnih sadržaja časopisa za djecu i mladež u istraživanom razdoblju, iz perspektive pedagogijske znanosti, prema nama dostupnim spoznajama, do sada se nitko nije sustavno bavio. Uvidom u postojeću recentnu i relevantnu literaturu, nameće se zaključak da pedagogijska teorija i praksa pridaje časopisima za djecu i mladež slab pa čak i beznačajan znanstveni doprinos. Postoje istraživanja i radovi koji određene časopise uzete u korpus istraživačkog dijela rada analiziraju najčešće s polazišta književnosti. Upravo u toj činjenici ovaj doktorski rad dobiva na svojoj opravdanosti i svrsishodnosti jer pridonosi boljem razumijevanju povijesti pedagogije i školstva u Hrvatskoj. Zanimljivost odabrane teme „Odgojna uloga časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj“ proizlazi iz proučavanja pedagoške literature, u ovom slučaju periodike, koja nije uvjetovana propisanim nastavnim standardima promatranog razdoblja, nego počiva na dopunskom sadržaju koji djeca i mladi biraju samostalno, a autori imaju slobodu odgojnoga izražavanja. Smatramo da ovaj rad doprinosi boljem razumijevanju odgojnih i obrazovnih promišljanja i trendova iz zabavno-poučne perspektive u tom povijesnom vremenu hrvatske pedagogije i školstva. Znanstveni doprinos istraživanja ogleda se u proučavanju sadržaja časopisa za djecu i mladež iz razdoblja Banske Hrvatske iz perspektive pedagogijske znanosti i time se teži potaknuti mogućnosti daljnjih istraživanja pedagoške periodike.

Doktorska disertacija je strukturirana u četiri dijela - teorijska polazišta, metodologija istraživanja, rezultati istraživanja i zaključak.

U prvome se dijelu prikazuju teorijski aspekti odgoja kao predmeta znanstvenoga proučavanja pedagogije. Teorijskom se objašnjavanju odgoja najviše pristupa iz perspektive vrijednosnih kategorija sa stajališta filozofije, psihologije, antropologije i pedagogije. Ukratko se zatim teorijski opisuju oblici dječje književnost i njezin razvoj unutar promatranoga razdoblja, to jest u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Ovaj je pregled važan jer se, usporedno s razvojem hrvatske dječje književnosti, tiskaju prvi dječji časopisi na prostoru Hrvatske. Nastavlja se s definiranjem pojma časopisa za djecu i mladež te prikazuje povijesni pregled razvoja časopisa na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine. Teorijski dio

disertacije sadrži i povijesni prikaz političko-društvenih i prosvjetnih zbivanja u razdoblju od 1864. do 1914. godine kada je promatrani hrvatski prostor pod vlašću i utjecajem Austro-Ugarske Monarhije, a brojna su politička previranja u kojima hrvatski narod traži samostalnost i identitet.

U drugome se dijelu rada objašnjavaju metodološki okviri istraživanja. Doktorski rad temelji se na kvalitativnom istraživačkom okviru u kojemu prevladava povijesna metoda analize sadržaja izvorne literature, odnosno periodike. U poglavljima ovoga dijela rada, postavljaju se predmet, cilj i zadaci istraživanja. Opisuju se istraživačke metode, uzorak istraživačkoga rada, način prikupljanja podatka, instrumentarij analize sadržaja i načini obrade podataka.

U trećemu dijelu rada „Rezultati istraživanja“ predstavljaju se rezultati provedene analize pedagoške periodike i sadržaja časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine. On se sastoji od pet poglavlja koji predstavljaju istraživačke zadatke definirane i postavljene u metodološkom okviru, a nakon svakog se poglavlja donose zaključci provedene analize i interpretacije.

U posljednjem, četvrtom, dijelu rada iznose se zaključci provedenoga istraživanja, ističu pedagoške implikacije i daju prijedlozi za daljnja znanstvena istraživanja ovoga pedagogijskog područja. Rad završava prikazom korištenih primarnih izvora i literature, popisom tablica i slika te životopisom autora istraživanja.

Ovim se doktorskim radom apostrofira nedovoljno istraženo znanstveno područje pedagogije, čime se nastoji doprinijeti razvoju i obogaćivanju nacionalne povijesti hrvatskog školstva. Sustavnom analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež znanstveno se opisuju odgojne ideje, načela i vrijednosti unutar sadržaja pedagogijske literature i dokumentacije tiskane na prostoru Banske Hrvatske, čime se dodatno obogaćuju istraživanja povijesti djetinjstva i mladenaštva na povijesnim prostorima Hrvatske te pregled razvoja pedagogije Hrvata unutar pedagoške periodike.

I. TEORIJSKA POLAZIŠTA

1. Odgoj

„*Mladež odgojivati umjetnost je, a to najveća. Ovu umjetnost uči pedagogija"* (Rieger, 1868, 195).

U pedagogijskoj literaturi pronalazimo tijekom povijesnog kontinuiteta brojna određenja pedagogije, a neka od njih su: „Pedagogija je nauka o odgoju mladog naraštaja" (Pataki, 1948, 11); „Pedagogija je znanost o odgoju" (Šimleša, 1973, 7; Malić i Mužić, 1986, 30; Mušanović i Lukaš, 2011, 3); „Pedagogija kao teorija odgoja i obrazovanja" (Mužić, 1999, 103); „Naziv za znanost koja istražuje intenacionalne i funkcionalne fenomene odgoja" (Mijatović, 2000, 216) te „Pedagogija je znanost o odgoju i proučava zakonitosti u području odgoja" (Matijević, 2016, 16). U navedenim znanstvenim određenjima pojma pedagogije ističe se pojam odgoja, stoga zaključujemo da je odgoj temeljni fenomen proučavanja pedagogije kao znanosti.

Pedagogija za predmet znanstvenoga proučavanja uzima odgoj. Ona nema samo svrhu istraživanja odgoja i odgojnih procesa, nego i namjenu njegova znanstvenoga unapređenja. Odgoj kao društveni fenomen stavlja pedagogiju u prostor društvenih znanosti.

„Pod pedagogijom se obično razumieva cjelokupna nauku - ob uzgoju i obuci. Medjutim se pod tim imenom češće razumieva i sam uzgoj u užjem smislu, to jest gola mekanička nauka ob uzgoju i njegi djeteta. Po našem se mnenju ne može ni pomisliti uzgoj bez obuke, kao što opet ni obuka bez uzgojnog upliva ne odgovara svojoj svrsi, pa stoga se pod pedagogijom ima razumievati ne samo teorija uzgoja, nego cjelokupna nauke uzgoja i obuke zajedno" (Basariček, 1870, 353).

„Predmet pedagogije uzet općenito jest odgoj djece i mladog naraštaj uopće" (Pataki, 1951, 5).

„Odgoj se pojmovno definira kao oblikovanje ili izgrađivanje ljudskoga bića" (Vukasović, 1995, 39).

Razvojne pojave kod čovjeka su specifične iz razloga što on svjesno djeluje na svoj razvoj i razvoj drugih. Taj fenomen i djelatnost nazivamo odgojem (Malić i Mužić, 1986). On je „međuljudski odnos u kojemu se čovjeku pomaže da svojim nastojanjima realizira svoje mogućnosti i sposobnosti i da se samoaktualizira" (Bognar, 1988, 21). Posebna je ljudska i društvena kategorija koja je nedjeljiva od ljudske prirode i egzistencije. U sebi ispreplićе fizičke, moralne i intelektualne aspekte jer bez tih triju elementa ne bi zadovoljio svoj smisao (Bognar, 1999).

Promatran u širem terminološkome značenju, odgoj obuhvaća pedagoško djelovanje na cjelokupan razvoj čovjeka kao bića. Usmjeren je izgrađivanju ukupne ljudske individualnosti od intelekta, emocija, volje i karaktera. Šira definicija objašnjava odgoj kao fenomen koji se sastoji od više sastavnih dijelova u koje ubrajamo intelektualni, moralni, estetski, radni i tjelesni odgoj. U skladu sa širim shvaćanjem odgoja, značajna su njegova tri razvojna procesa: a) proces usvajanja znanja, umijeća i navika; b) razvoj tjelesnih i intelektualnih sposobnosti i c) razvoj izgrađivanja osobnosti i karaktera. U užem terminološkome definiranju, odgoj je usmjeren na izgrađivanje i oblikovanje osobnosti i karaktera, odnosno ostvarivanje pozitivnih osobina. U užemu je smislu odgoj definiran prema oblikovanju moralnih shvaćanja i uvjerenja, oblikovanju pozitivnih osjećaja te razvoju pozitivne volje i karaktera (Vukasović, 1995). Prema navedenome, odgoj je komplementarno prožet individualnom i društvenom dimenzijom.

Odgoj određujemo kao svjesnu djelatnost kojom razvijamo psihofizičke i fizičke osobine, bilo da ih ostvarujemo na sebi samima ili ih potičemo i aktualiziramo u drugima (Malić i Mužić, 1986). To je „proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskoga bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama“ (Vukasović, 1995, 39). Zasniva se na izgradnji skladne, harmonijske mlade osobnosti pa se u skladu s time obavezno ostvaruju intelektualne, moralne, estetske, radne i fizičke komponente razvoja osobnosti (Stevanović i Ajanović, 1997).

U suvremenoj hrvatskoj pedagogijskoj terminologiji, odgoj označava proces formiranja čovjekove individualne i socijalne osobnosti, razvoj moralnih osobina i karaktera (Previšić, 2007). Budući da je čovjek društveno biće, a sam pojam čovjeka implicira i ljudsko društvo u kojemu on egzistira i ostvaruje svoju funkciju, odgoj je stalna i važna društvena funkcija. Njega ne možemo prihvaćati kao gotovo učenje vrijednosti, navika, stavova i uvjerenja, nego kao rezultat ukupnoga razvojnoga procesa pojedinca u kojemu on realizira svoje osnovne ljudske potrebe te prihvaća određena društvena postignuća i vrijednosti (Cindrić, Miljković, Strugar, 2010). On se promatra kao univerzalna kategorija koja je specifična za ljudski rod. U odgoju se krije „*conditio sine qua non* kada je u pitanju čovjekov razvojni put i njegovo transformiranje u svjesno ljudsko biće“ (Tufekčić, 2012, 13).

Odgoj ima individualni i društveni cilj i zadaću. Individualni cilj pronalazi se u stvaranju atmosfere podrške i poticanja optimalnoga razvoja ljudskih mogućnosti svake individue. Društveni cilj promatra se kao usvajanje specifičnih vrijednosti, normi i stavova društvenoga ponašanja i odnosa pomoću kojih se osigurava opstojnost postojećega društva ili mogućnost razvoja (Bognar, 1999).

Individualni cilj ostvaruje se zadacima zadovoljavanja osnovnih potreba. One mogu biti biološke (hrana, voda, kretanje, zdravlje, sigurnost, zaštita), socijalne (ljubav, pripadanje, osjećaj vlastite vrijednosti) i samoaktualizirajuće potrebe (razvoj pozitivne slike o sebi, osmišljavanje vlastitoga života, ostvarenje vlastitih mogućnosti). Društveni cilj realizira se ostvarivanjem zadataka egzistencijalnoga odgoja (usvajanje normi i vrijednosti vezanih za rad, zaštitu života i zdravlja, zaštitu okoliša), socijalnog odgoja (vrijednosti i norme kojima se reguliraju odnosi među ljudima) i humanističkoga odgoja (ljudska prava i dignitet ljudske ličnosti). Cilj se odgoja „mijenja i prilagođava u zavisnosti od promjena i razvitka cjelokupnoga društva“ (Bognar, 1999, 46-47).

Područja i sadržaji odgoja

U skladu s razvojem pedagogije kao znanosti proširivalo se i shvaćanje odgoja. Znanstvenim pristupom i istraživanjima nastojala su se identificirati područja razvoja osobe kao individue i usporedno s time, u stručnoj se pedagogijskoj literaturi mogu pronaći i različite podjele područja odgoja.

Veliki utjecaj u hrvatskoj pedagogiji na razumijevanje podjele odgoja na područja imala je sovjetska pedagoška literatura. Ona se oslanjala na polazišta marksizma i po njoj je odgoj ustanovljen u područjima fizičkog, intelektualnog, politehničkog (radnog), moralnog i estetskog razvoja. Ovu znanstvenu podjelu slijede i hrvatski pedagozi Stjepan Pataki (1905. – 1953.) u svojoj knjizi „Opća pedagogija“ iz 1951. godine te Pero Šimleša (1910. – 1988.) u udžbeniku „Pedagogija“ iz 1971. godine. Pedagozi Josip Malić (1929. – 1992.) i Vladimir Mužić (1925. – 2012.) u knjizi „Pedagogija“ iz 1981. godine također slijede logiku podjele odgoja, ali ne pišu o područjima nego o sadržajima odgoja. Na sličnim teorijskim osnovama i logici podjele odgoja na područja piše i Ante Vukasović (1929.) koji u više znanstvenih udžbenika i monografija donosi zakonitosti intelektualnoga, estetskoga, moralnoga, fizičkog i radno-tehničkog odgoja (Matijević, 2016, 142).

Polazeći od ljudskih potreba i područja društvene strukture, odgoj se može dijeliti na egzistencijalni, socijalni i humanistički odgoj. Egzistencijalni odgoj zastupa tezu zadovoljavanja osnovnih potreba čovjeka za samoodržavanjem, a odnosi se na usvajanje vrijednosti koje tome doprinose. Potkategorije su egzistencijalnoga odgoja zdravstveni odgoj, radni odgoj, samozaštitni odgoj i ekološki odgoj. S druge strane, socijalni odgoj prihvaća postavku zadovoljavanja potreba socijalne sigurnosti, zadovoljavanje potrebe za ljubavlju i pripadanjem te osjećaja prihvaćenosti vršnjaka i odraslih osoba. U ovu potkategoriju svrstava se odgoj za život u zajednici, odgoj za humane odnose među spolovima, odgoj za nenasilno

rješavanje sukoba i odgoj za mir. Humanistički odgoj ima za cilj razviti osjećaj vlastite vrijednosti i pozitivne slike o sebi, poticati aktualizaciju vlastite osobnosti i stvarati originalnost sustava vrijednosti. U potkategorije ovoga odgoja svrstava se odgoj pozitivne slike o sebi, emancipacijski odgoji i odgoj za ljudska prava (Bognar, 1999, 59-85).

U suvremeno vrijeme možemo nabrojati još nekoliko vrsta podjele odgoja prema određenim specifičnim kriterijima pa možemo razlikovati odgoj za ljudska prava, odgoj za mir i nenasilje, odgoj za solidarnost, odgoj za razvoj, odgoj za interkulturalizam, odgoj za okoliš, odgoj za kreativnost, odgoj za demokratsko građanstvo, tehnički odgoj, zdravstveni odgoj, sportski odgoj, umjetnički odgoj, vjerski odgoj, obiteljski odgoj i mnoge druge (Bilić, 2016, 84; Matijević, 2016, 145).

Kao polazišnu točku razumijevanja odgojnih sadržaja, za potrebe ove doktorske disertacije i empirijskog dijela istraživanja, služimo se ponajviše okvirima temeljnih odgojnih područja i njihovih sadržaja preuzetih iz knjige „Pedagogija“ profesora Ante Vukasovića iz 1995. godine. U knjizi su opisana temeljna odgojna područja - tjelesni, intelektualni, moralni, estetski i radni odgoj.

Područje tjelesnog odgoja u funkciji je očuvanja zdravlja kao jedne od temeljnih vrijednosti života. Tjelesnim odgojem označavamo cjelokupnu odgojnu djelatnost kojoj je svrha pravilan tjelesni rast i razvitak te unapređivanje zdravlja i opće fizičke sposobnosti. U sebi sadržava zdravstveni, obrazovni, odgojni i rekreativni cilj i zadatak. Tjelesni se odgoj može ostvarivati u obitelji, školi, različitim društvenim i sportskim organizacijama te individualno (Vukasović, 1995, 81-98).

Intelektualno područje odgoja zasniva se na razvoju misaonih ili kognitivnih sposobnosti. To je područje odgoja u kojem se usvajaju znanja, vještine i navike te razvijaju sposobnosti pamćenja, vježbanja i mišljenja. Zadaci su intelektualnog područja odgoja usvajanje sustava znanja, formiranje umijeća i navika, razvijanje intelektualnih sposobnosti, ovladavanje intelektualnim radom te oblikovanje pozitivnih osobina ličnosti. Smisao je ovog područja odgoja razvijanje individualnih intelektualnih potencijala, što se ostvaruje obrazovnim sadržajima (Vukasović, 1995, 99-120).

Područje moralnog odgoja zasniva se na razvoju morala kao jednog od primarnih životnih potreba. Moral se očituje u aktivnom oblikovanju, usmjeravanju i vrednovanju ljudskih postupaka kao dobrih ili loših. On regulira odnose među ljudima, etika ga proučava i unapređuje, a moralni odgoj podržava i ostvaruje. Moralni je odgoj organizirana, svjesna namjerna i svrsishodna djelatnost određene društvene zajednice s ciljem prihvaćanja i ostvarivanja temeljnih etičkih načela i moralnih postavki ljudske zajednice. Zadaci područja

moralnog odgoja obuhvaćaju formiranje moralne svijesti, moralnih uvjerenja i stavova te moralnog ponašanja i djelovanja. Sadržaj kojim se ostvaruje moralni odgoj podrazumijeva usvajanje određenih moralnih načela i odgovarajućih moralnih normi, kategorija i pravila (Vukasović, 1995, 121-144).

Estetsko područje odgoja zasniva se na razvijanju i izgrađivanju smisla za estetske vrijednosti, poticanju osjećaja za lijepo te formiranju i njegovanju estetskog ukusa kod odgojenika. Uočavanje, doživljavanje, vrednovanje i stvaranje lijepog pretpostavlja određene sposobnosti, a te sposobnosti nisu biološki dane nego pedagoški zadane i ostvaruju se odgojem. Estetskim se sadržajima nastoji potaknuti interes odgojenika za estetskim doživljajem, djelovati na njegovu emocionalnu sferu i razvijati sposobnosti za aktivnim bavljenjem umjetnošću. Zadaci su ovog odgoja formiranje sposobnosti estetskog doživljavanja, izgrađivanje stvaralačkih sposobnosti i njegovanje estetskog vrednovanja (Vukasović, 1995, 146-166).

Radno područje odgoja pronalazi smisao u omogućavanju svestranog razvoja osobnosti, a ovladavanje kulturom rada jedan je od zadataka odgoja. Kao jedno od temeljnih odgojnih područja, radni odgoj smisao i svrhu pronalazi u pripremanju i osposobljavanju odgojenika za ekonomičan, visokoproduktivan i stvaralački rad, a u isto vrijeme omogućava potpun razvoj individue kao praktičnog, produktivnog i stvaralačkog bića. Radni odgoj sadrži četiri zadatka, a to su odgojni zadatak (izgrađivanje osobnosti), obrazovni zadatak (stjecanje umijeća i iskustva), rekreativni zadatak (aktivni odmor i razonoda) te radno-profesionalni zadatak (posao i rad). Sadržaji radnog odgoja obrazovnog su karaktera, a obuhvaćaju osnovna znanja, umijeća i navike iz područja tehnike i proizvodnje (Vukasović, 1995, 167-186).

U suvremenom razvoju teorije i prakse odgoja i obrazovanja proširuje se razumijevanje odgojnih područja važnih za razvoj pojedinca. Suvremeni pogledi na razvoj individue ističu potrebu korištenja sadržaja i iz područja vjerskog, obiteljskog, građanskog, zdravstvenog i ekološkog odgoja. U narednim će se odlomcima pružiti kratak pregled i prema tim odgojnim područjima.

Religijska je kultura sastavni dio kulture čovječanstva, a time je vjerski odgoj komponenta odgoja uopće, dok su religijske vrijednosti dio ukupnosti općeljudskih vrijednosti. Odgojna se važnost vjerskog odgoja pronalazi u potrebi uspostavljanja istinskog i miroljubivog suživota u pluralističkom društvu (Razum, 2007, 622). Vjerski odgoj ili odgoj u vjeri podrazumijeva raznolikost pedagoških djelatnosti vezanih uz pojam religije i vjere kao što su formalna i neformalna pouka, proučavanje vjerskih knjiga, moralni odgoj, vjerska socijalizacija i ostalo (Rukavina Kovačević, 2018, 21).

Temeljna je svrha obiteljskog odgoja razvitak i izgrađivanje sposobnog, čestitog, marljivog i kulturnog čovjeka. U skladu s ovim općim odgojnim ciljem, u obitelji se postavljaju sadržaji i zadaci tjelesnog, intelektualnog, moralnog, estetskog i radnog odgoja (Vukasović, 1995, 194). Obiteljski odgoj ili odgoj u obitelji pripada pedagoškoj disciplini koja se naziva obiteljska pedagogija, a znanstveno i sadržajno se bavi problemima djelovanja obitelji i obiteljske sredine na razvoj, odgoj i obrazovanje djece i mladih (Mijatović, 2000, 203). Za obiteljsku pedagogiju, odgoj u užem smislu je plansko, namjerno djelovanje i utjecaj, prije svega, na mlađe pripadnike (Lukaš, 2010, 36). Prva znanja, vještine i navike dijete stječe u obitelji. Roditelji su prvi učitelji i njihov utjecaj na odgoj i obrazovanje djeteta od neizmjerne je važnosti. U obitelji dijete dobiva temelje na kojima se postupno razvijaju sfere kognitivnog, emocionalnog i fizičkog razvoja i to najviše djelovanjem škole kao odgojno-obrazovne institucije (Maleš, 2015, 45).

Građanski odgoj i obrazovanje podrazumijeva osposobljavanje i osnaživanje učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge. To podrazumijeva razvijanje odgovornih članova razrednih, školskih, lokalnih, nacionalnih, europskih i globalnih zajednica. Građanski odgoj omogućava učenicima lakše snalaženje u pluralističkome društvu u kojem žive, samopouzdanje i pronalaženje vlastitih odgovora i rješenja za aktualne društvene probleme i izazove. Obuhvaća znanja o ljudskim pravima, obilježjima demokratske zajednice i političkim sustavima (Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, NN 10/2019).

Zdravstveni odgoj ili zdravstveni odgoj i obrazovanje za zdravlje jest „medicinsko-pedagoška disciplina koja se bavi unapređenjem zdravstvene kulture društva. Zdravstveni je odgoj u školama temelj prevencije, unapređenja zdravlja, sprječavanja bolesti i osiguravanja kvalitete života. On dodatno promiče pozitivan i odgovoran odnos učenika prema zdravlju, sigurnosti, zaštiti okoliša i održivu razvoju i na taj način osigurava punoću cjelokupnog razvoja tjelesnog, duševnog i socijalnog razvoja“ (Priručnik za učitelje i stručne suradnike u osnovnoj školi - Zdravstveni odgoj, 2013, 7).

Ekološki odgoj podrazumijeva „stjecanje suvremenih znanja, vještina, navika i stavova o ekološkim osobenostima, procesima i zakonima u životnoj sredini; upoznavanje o djelovanju čovjeka na životnu sredinu u različitim fazama i dimenzijama; razumijevanje suvremenih težnji i mogućnosti nauke, tehnologije, društvenih nauka i umjetnosti za cjelovitu zaštitu i unapređivanje životne sredine…, kao i navikavanje na ispravan odnos prema objektima u prirodi, kulturnim vrijednostima, radom stvorenim vrijednostima, posebno prema sveukupnim međuljudskim odnosima“ (De Zan, 1990, 304 prema Jukić, 2011, 271). Ekološki

se odgoj temelji na ideji da se sustav koji tvori čovjek i njegova okolina ne sastoje od subjekata i objekata, već od njihovih relacija i odnosa. Ekološki pristup odgoju uključuje utjecaj obitelji, predškolske ustanove, odgajatelja, vršnjaka, skrivenog kurikuluma kao i stavova roditelja i lokalne zajednice prema problemima ekološkog odgoja (Lipovac i suradnici, 2017, 140).

Sredstva i metode odgoja

Istaknuli smo da je odgoj dugotrajan proces i da bi bio uspješan, mora se odvijati u harmoniji s postulatima odgojnih načela, odgojnih metoda i sredstava.

Odgojna načela služe kao opća pravila kojima se služimo pri izboru i primjeni odgojnih metoda i sredstava, a možemo ih razvrstati na načelo svrsishodnosti, aktivnosti, pozitivne orijentacije, mnogostranosti, primjerenosti, individualizacije, socijalizacije, jedinstvenosti i dosljednosti (Vukasović, 1995, 334-335). Kada govorimo o primjeni odgojnih načela u procesu obrazovanja i nastave, tada razlikujemo načela poput nenasilne komunikacije, povjerenja, poštovanja ličnosti, altruizma i empatije, emocionalne uravnoteženosti, objektivnosti i angažiranosti (Suzić, 2005, 415-426). Načela služe kao smjernice za djelovanje u organizaciji nastave, a rezultat su pedagoških istraživanja te ih pedagozi različito formuliraju (Matijević, 2016).

Metode odgojnog rada smatraju se temeljnim načinima pomoću koji se ostvaruje odgojni smisao i svrha. Pomoću njih se obrađuju odgojni zadaci i sadržaji, odnosno, u njima su objedinjeni postupci pomoću kojih se teži izgradnji i oblikovanju ljudske osobnosti – aktualizacija pojedinaca. Izdvajamo četiri glavne metode odgojnoga rada, a to su metoda poučavanja, uvjeravanja, navikavanja i sprječavanja (Vukasović, 1995, 348-361). U pedagogiji su metode odgoja načini rada i poticanja, odnosno modaliteti komuniciranja odgojno-obrazovnih subjekata u procesu ostvarivanja zadanih ciljeva (Bognar i Matijević, 2002).

U uskoj povezanosti s metodama nalaze se odgojna sredstva koja možemo objasniti kao organe ili činove kojima neko živo biće utječe na drugo živo biće s nekom odgojnom svrhom ili stvari kojom se činitelj služi pri svome odgojnom djelovanju (Bezić, 1990a). Prema navedenom, odgojno je sredstvo sam čin ili stvar koju koriste odgojni subjekti, a usmjeren je isključivo prema ispunjenju zadanoga odgojnog cilja.

Sredstva odgojnoga rada su sredstva usmjeravanja, poticanja i sprječavanja (Vukasović, 1995, 361).

Drugačiji pogled na odgojne metode ima Bognar (1999, 119) navodeći da sve odgojne metode možemo svrstati u tri osnovne strategije - *strategiju egzistencije, socijalizacije i individuacije*. Strategija egzistencije obuhvaća metode i postupke kojima se ostvaruju zadaci egzistencijalnog odgoja u kojima se razlikuju tri osnovne metode - metoda zdravog načina života, praktičnih radova te sigurnosti. Svaka metoda može se ostvariti pomoću triju grupa postupaka - igrom, simulacijom i akcijom ili kampanjom (Bognar, Matijević, 2002, 277). Strategija socijalizacije podrazumijeva metode i postupke kojima se ostvaruju zadaci socijalnog odgoja. Njih se može grupirati u tri osnovne metode - metodu komunikacije, afirmacije i kooperacije, a unutar svake metode mogu se razlikovati postupci koji imaju obilježje igre, simulacije ili akcije (Bognar, Matijević, 2002, 278). U strategiju individuacije ubrajaju se metode i postupci kojima se potiče razvoj individue u samostalnu i autonomnu ljudsku jedinku, odnosno autentičnu ličnost. Ona se shvaća najosjetljivijom strategijom jer uspješnost ovisi o kvaliteti individualnosti osobe kojoj su postupci namijenjeni. Isti postupak kod druge individue neće polučiti istim rezultatom. U ovu strategiju svrstavaju se metoda slušanja, razgovara (aktivno i pasivno slušanje), poticanja i terapije (Bognar i Matijević, 2002, 278-279).

Zbog javljanja poteškoća u jasnijem terminološkom razlikovanju strategija, metoda i postupaka u recentnijoj pedagogijskoj literaturi, pronalazimo i izraz *metodički scenarij.* On podrazumijeva razne događaje u kojima mogu sudjelovati odgojitelj i odgojenik, učitelj i učenik, a razlikuju se po obliku, sadržaju, svrsi i trajanju. U metodičkom scenariju može sudjelovati od pet do dvadeset i pet sudionika, a može se izvodi u učionici, na igralištu, u gradu ili prirodi (Matijević, 2016, 154).

Suvremeniji pogled i podjela strategija i metoda u odgoju pronalazi se kod njemačkog pedagoga Kerstena Reicha (1948). On svoju znanstvenu pozornost usmjerava pedagoškim i didaktičkim metodama, odnosno metodama odgoja i obrazovanja iz konstruktivističke perspektive. U ovoj se perspektivi zagovara metodički pluralizam kojem su učitelj i učenik istraživači i pronalazači, a učenje je proces istraživanja, pronalaženja i otkrivanja. Osnovni su pojmovi ove teorije konstrukcija, rekonstrukcija i dekonstrukcija. Svojom teorijom on nudi bogat popis strategija i metoda odgoja poput radnog atelijera, bljeskalica, oluje ideja, pričanja, maštovitog putovanja, razgovora, konstruktivističke igre znanja, dopisivanja, igre pamćenja, metakognicije, metaplana, mnemotehnike, umne mape, organizatora sadržaja učenja i drugo. Uz ove jednostavne metode, nudi i metodičke scenarije poput povratne sprege, psihodrame, reflektirajućih timova, reinterpretacije, scenske igre, timske nastave i ostalo (Matijević, 2016, 155-158).

Za potrebe doktorske disertacije i empirijskog dijela istraživanja transformirana su odgojna sredstava *usmjeravanja, poticanja* i *sprječavanja* preuzeta iz knjige „Pedagogija“ profesora Ante Vukasovića iz 1995. godine u funkciji metode odgoja koju promatramo u sadržajima uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.).

U skupinu sredstava usmjeravanja koje preoblikujemo u metode odgoja ubrajamo savjet, pouku, primjer, stvaranje ideala, dnevni red, igru, rad i kulturnu razonodu. Navedenim metodama nastoji se mlade osobe uputiti pridržavanju reda, poštivanju obveza i kulturnom ponašanja i ophođenju. Savjet ili pouka je metoda kojim se upućuje odgojenika kako se treba ponašati u određenim situacijama da bi se izbjegle neprilike i opasnosti. Savjet mora biti aktualan, mora se odnositi i na odgojenikove potrebe, sklonosti i interese te mora biti logičan, prirodan, uvjerljiv i prihvatljiv. Primjer kao metoda ima veliko značenje u odgoju, a ogleda se u konkretnosti, zornosti i uvjerljivosti. Najneposrednije odgojno djeluju živi primjeri iz života obitelji i škole. Stvaranje ideala kao odgojna metoda koristi uzor kao središte razvijanja pozitivnih odgojnih osobina. Mlade se osobe ugledaju na svoje uzore i nastoje biti kao oni u svakom pogledu. Zbog toga je u odgojnom radu težnja na pozitivnim uzorima i idealima. Dnevnim redom kao metodom odgoja poučava se odgojenika navikama rada, odmora, spavanja, igre, učenja, jela, aktivnosti, higijene i slično. Polaskom u školu pojavljuje se školski red i disciplina. Igra je osnovni oblik dječje aktivnosti i razvoja. Igrom se dijete razvija na prirodan i slobodan način, stoga je ova metoda poželjna u razvoju i odgoju djece. Metoda odgoja radom pronalazi svoj smisao u potrebi da se odgojenika pripremi za život u društvu, razviju radne navike i time oblikuje njegov karakter. Ovom se metodom u odgojenika razvijaju osjećaj dužnosti, pomaganja, prijateljstva, suradnje te društvene odgovornosti. Kulturna razonoda je metoda koja se ostvaruje u slobodnom vremenu pojedinca. Smisao je da odgojenik svoje slobodno vrijeme provodi aktivno i prema svojim osobnim interesima (Vukasović, 1995, 362-367).

U skupinu sredstava poticanja koje preoblikujemo u metode odgoja ubrajamo priznanje, pohvalu, nagradu, obećanje i natjecanje. Ove metode imaju zadaću motiviranja odgojenika na činjenje dobrih djela. Priznanje je metoda koja se koristi kada odgojenik postigne određeni uspjeh, učini dobro djelo, pokaže primjereno vladanje, odradi obveze i slično. Priznanje se izražava u obliku ocjenjivanja, odobravanja, hrabrenja ili podržavanja. Pohvala kao metoda odgoja odobrava postupak odgojenika, a izriče se kao priznanje dobrog rada, ponašanja, rezultata i slično. Ona može biti usmena, pisana, pojedinačna ili grupna. Nagrada je najsnažnija metoda poticanja. Nagrađivanje je motivirajuće za odgojenika, ali

mora se pripaziti da nagrada ne postane sam sebi svrhom nego da bude put postizanja viših društvenih i moralnih ciljeva. Nagradu treba upotrebljavati rijetko i pravedno i prikladno uzrastu kako bi njezin doprinos i učinak bili odgojni. Obećanje je metoda odgoja koja unaprijed odgojeniku najavljuje ugodu, pohvalu ili nagradu. Kao metoda djeluje snažno i ima motivirajuću moć na odgojenika. Metoda odgoja može biti i natjecanje kao aktivnost u kojoj se pojedinac ili grupa zalažu za kvalitetnije ili brže ostvarivanje ponuđenog zadatka. Ono djeluje motivirajuće i razvija zalaganje, osjećaj živosti, borbenosti, vedrine i želju za pobjedom (Vukasović, 1995, 367-371).

U skupinu sredstava sprječavanja koje preoblikujemo u metode odgoja ubrajamo nadzor, skretanje, upozorenje, zahtjev i kaznu. Ove metode imaju namjenu sprječavanja i potiskivanja negativnih utjecaja na odgojenika, odnosno sprječavanja da odgojenik čini društveno neprihvatljive postupke. Nadzor je metoda odgoja čija se svrha pronalazi u zaštiti odgojenika od loših utjecaja, a ostvaruje se praćenjem. Skretanje kao metoda odgoja djeluje preventivno u situacijama kada se nastoji odgojenikove težnje i želje preusmjeriti u pozitivnom smjeru. Upozorenje kao metoda odgoja djeluje kao podsjetnik odgojeniku na njegovu dužnost te na ono što smije, a što ne raditi u skladu s društvenim normama. Upozorenje kao metoda sprječavanja ne smije se često koristiti jer onda gubi na učinkovitosti. Može se javiti u više oblika, kao primjedba, opomena, kritika i prijetnja. Metoda zahtjeva u svrhu odgoja traži od odgojenika da poštuje obveze, ostvaruje započete poslove i traži napuštanje negativnih postupaka. Zahtjev mora biti jasan i razumljiv, kratak, odlučan i precizno određen. Kazna je najsnažnija odgojna metoda sprječavanja. Za cilj ima izazivati u odgojenika osjećaj neugode, krivnje i stida kao posljedicu određenog neprihvatljivog postupka ili ponašanja. Njezin je smisao uspostavljanje moralne ravnoteže koja je određenim neprihvatljivim ponašanjem narušena, ali ne smije biti u svrsi ponižavanja, sramoćenja ili osvećivanja. Ona mora biti individualna, primjerena prilici te uzrastu odgojenika (Vukasović, 1995, 371-375).

1.1 Vrijednosti u odgoju

Određivanje pojma vrijednosti, kao svojevrsnoga društvenoga fenomena, upućuje na postojanje različitih pristupa u proučavanju, što stvara određene poteškoće u jasnome određenju samoga pojma (Ferić, 2009). Proučavanjem teorija vrijednosti bavi se filozofska disciplina aksiologija. To je „teorija koja ispituje opće karakteristike svih oblika vrijednosti - ekonomskih, običajnih, moralnih, pravnih, političkih, religioznih, umjetničkih i drugih te njihove uzajamne odnose, uvjete nastanka, forme i sadržaje stvaranja vrijednosti, uvjete važenja i promjene sadržaja vrijednosti, kao i procjenu samih vrijednosti“ (Životić, 1986, 23). Sa stajališta aksiologije, vrijednost je termin kojim se u svakodnevnome govoru označava ono što je „dobro, istinito, lijepo, pravedno i napredno, drugim riječima opće ime za sadržaje morala, umjetnosti, prava, običaja, politike i drugih formi društvene svijesti“ (Životić, 1986, 48-49).

Vrijednost kao pojam potječe iz područja ekonomije gdje terminološki označava određivanje cijene usluga, roba, razmjena, rada i slično. Zaslugom brojnih filozofa i sociologa, tijekom 20. stoljeća pojam vrijednosti ulazi u opću upotrebu. Sam pojam ima jedno od najbogatijih i najsloženijih značenja koja je teško odrediti. Reći samo da neka stvarnost ima vrijednost istodobno znači implicitno priznati da ostvaruje neko dobro, dok razmišljati o vrijednostima podrazumijeva misliti o onome što je dobro na individualnoj i društvenoj razini (Hoblaj, 2007, 311-315).

U istraživanjima teoretičara vrijednosti uvriježeno je razmišljanje koje pokazuje da se one oblikuju međusobnim ispreplitanjem povijesno-tradicijskih, aktualno socijalnih i individualnih čimbenika. Vrijednosti su „društveno-historijski uvjetovane, relativno stabilne, specifične tvorevine i konstituente individualne, grupne i/ili društvene svijesti koje nastaju iz iskustva i/ili se preuzimaju iz kulture na osnovi potrebe za orijentacijom, reguliranjem i prevladavanjem odnosa prema svijetu koji nas okružuje i sebi samima“ (Janković, 1998, 14). One nadahnjuju i motiviraju pojedinca kroz cjelokupni život, ali ih je nemoguće svesti na određeni trenutak ili postupak pojedinca ili čak društva. Samo razmišljanje o vrijednostima otvara pitanje umijeća življenja, načinima postojanja i upravljanja životom (na individualnoj i društvenoj razini), stoga je razmišljanje o njima izuzetno složeno, no i značajno (Hoblaj, 2007, 319).

Sve dok bude postojao čovjek, postojat će i njegov vrijednosni odnos prema sebi i svijetu koji ga okružuje (Tanović, 1972, 15). Vrijednosti se svrstavaju u najviše izvorne

kategorije koje se ne mogu definirati jer pomoću njih definiramo druge pojmove (Tanović, 1972, 18).

Čovjek je prirođeno vrijednosno biće i njegova se ljudskost očituje u prožimanju vrijednog i vrjednijeg, stoga, ostvarujući određene vrijednosti, teži za još većim vrijednostima (Vukasović, 1977, 360). Prema ovoj tvrdnji, neizbježan je zaključak da je čovjek, odnosno ljudskost zapravo sinonim za vrijednost. Vrijednosti su ljudske tvorevine i kao takve nisu apsolutne u smislu vječnosti i nepromjenjivosti; one su ljudska pojava i postoje u ljudskome svijetu, životu i društvenim odnosima (Vukasović, 1977). One su ljudski orijentiri; prikazuju se kao dobra koja nas privlače, koja su potrebna za život i duhovni razvoj, ciljevi prema kojima usmjeravamo svoja nastojanja i ideale. Vrijednosti su istinske sastavnice svakoga ljudskog odgajanja (Vukasović, 2007, 2008a).

Postoje razna polazišta i viđenja o teoriji vrijednosti zavisno od područja znanstvenoga interesa. Prevladava zajedničko razmišljanje da su „…vrijednosti ideje i odnosi koji su pojedincima, skupinama i društvima jako važni i poželjni, a identifikacija ljudi s vrijednostima osigurava integraciju i održavanje društva“ (Mrnjaus, 2008b, 8-9).

Vrijednosti predstavljaju „…skup općih uvjerenja, mišljenja i stavova o tome što je ispravno, dobro ili poželjno, a koje se oblikuje procesom socijalizacije“ (Mlinarević, 2014, 125).

Nema univerzalno prihvaćene definicije pojma vrijednosti. U literaturi se mogu pronaći dvije pretpostavke. Prema jednoj, vrijednosti se grupiraju u različite kategorije kao što su moralne, obrazovne, estetske, socijalne, političke, religijske, intelektualne, kulturne, ekonomske, a prema drugoj, one su moralne vrijednosti (Rakić i Vukušić, 2010).

Često se vrijednosti terminološki izjednačavaju sa srodnim pojmovima „stav“ i „norma“. Bitno je istaknuti da su takva izjednačavanja potpuno pojmovno i terminološki neispravna. Vrijednosti su u pojmovnom raščlanjivanju apstraktne i čvršće utkane u svijest osobe i teže ih je otkriti u čovjekovom svakodnevnom ponašanju (Mlinarević, 2014). Vrijednosti su relativno stabilna karakteristika pojedinaca ili skupina. One su trajnije i teže se mijenjaju od stavova, no isto tako nisu zauvijek zacementirane, nego su podložne mijenjanju (Miliša, Dević, Perić, 2015, 10). Stavovi su trajni sustavi pozitivnih ili negativnih procjena, emocionalnih osjećaja i tehnika za prihvaćanje ili odbijanje društvenih objekata (Reich i Adcock, 1976, 26). Stav je sklonost da se pozitivno ili negativno reagira prema određenim ljudima, stvarima, idejama ili situacijama (Zvonarević, 1981). Stavovi mogu biti pozitivni ili negativni i predstavljaju opće prihvaćanje ili odbijanje određenoga sadržaja. Norme se objašnjavaju kao skup pisanih pravila i propisa kojih se treba pridržavati u društvu i

međusobnim odnosima. Norme nam govore što „moramo“ i „trebamo“ učiniti, ali i što „ne smijemo“ i „ne trebamo“ činiti u određenim situacijama i temelje se na zajedničkim društvenim vrijednostima (Mijatović, 2000).

Vrijednosti nam nisu urođene; usvajamo ih tijekom života, podložne su promjeni i nužne za život u društvu, dio su našeg svijeta kvalitete i vezane su uz osobe, stvari i događaje. (Rakić i Vukušić, 2010, 771-775 prema Jukić, 2013, 403). One predstavljaju „temelj društvenoga ponašanja čije ciljeve slijede članovi jednoga društva“ (Piršl i Vican, 2004, 92). Sastavni su dio života čovjeka i njegovih odnosa s drugim ljudima, a protežu se od rođenja do starosti i funkcioniranja individue u svim razdobljima i aspektima života (Despot, 2012). Služe nam kao sredstva za postizanje ciljeva i nemaju smisao u sebi, nego ga dobivaju po izvanjskoj svrsi, to jest one odražavaju društveni odnos (Cifrić, 2012).

Ukoliko bi sumirali glavne iskaze poznatih teoretičara vrijednosti, glavne bi postavke bile sljedeće:

- vrijednosti su čvrsto utemeljena uvjerenja koja su neraskidivo vezana s emocijama, što podrazumijeva da nisu uvijek racionalne i objektivne;
- vrijednosti su motivacijski konstrukti koji se odnose na željene ciljeve koje ljudi žele postići;
- vrijednosti nadilaze specifične radnje i situacije. One su svojevrsna apstrakcija ciljeva. Takva priroda vrijednosti razlikuje ih od koncepata poput normi i stavova;
- vrijednosti usmjeravaju odabir ili procjenu djelovanja;
- vrijednosti pojedinaca formiraju svojevrstan uređen sustav vrijednosnih prioriteta koji su karakteristični za određenoga pojedinca. Ovo hijerarhijsko obilježje vrijednosti također ih razlikuje od koncepata normi i stavova (Švigir, 2016, 3-4).

Poteškoće nastaju u definiranju vrijednosti i u njihovoj interpretaciji. Usprkos brojnim pokušajima ipak se može implicitno i eksplicitno utvrditi pet zajedničkih svojstava vrijednosti - „poželjnost, pozitivnost, stabilnost, selekcija i sustavnost“ (Ilišin, Marinović Bobinac, Radin, 2001, 87).

Neophodno je navesti i distinkciju između vrijednosti i vrijednosnih orijentacija. Dok su vrijednosti poželjne i cijenjene ideje i ciljevi, vrijednosne orijentacije predstavljaju opća načela ponašanja, djelovanja i življenja koja su usko povezana s određenim ciljevima čijem se ostvarenju teži. Prema navedenoj razlici, vrijednosti bi bile „poštenje, dostojanstvo i sloboda,

dok bi vrijednosne orijentacije predstavljale liberalizam, tradicionalizam, konzervatizam, individualizam i slično“ (Piršl i Vican, 2004, 92). Vrijednosne su orijentacije „opći modeli“ ponašanja u funkciji ostvarivanja konkretnih vrijednosti (Miliša i suradnici, 2015, 13). Bez obzira na definiciju vrijednosti i vrijednosne orijentacije, zajednički referentni okvir definiranja temelji se na dvama elementima, a to su „osobnost pojedinca te društvo koje nosi svoje duhovne, kulturne, tehnološke i ideološke karakteristike“ (Bojović, Vasilijević, Sudzilovski, 2015, 13). Vrijednosne se orijentacije razlikuju od vrijednosti po tome što se pod vrijednosnim orijentacijama podrazumijevaju opća načela ponašanja i djelovanja u vezi s određenim ciljevima kojima se teži, dok su vrijednosti prihvaćene i cijenjene ideje o društvenim odnosima koje nastojimo ostvariti (Rot, 1983 prema Miliša i suradnici, 2015, 13).

Kada govorimo o klasifikaciji i određivanju vrijednosti, treba istaknuti da ne postoji strogo određena univerzalna klasifikacija, ali u skupu „univerzalnih vrijednosti“ akcentuira se važnost vrijednosti poput ljubavi, istinitosti, poštenja, slobode, jedinstva, tolerancije, odgovornosti i poštovanja života (Mlinarević, 2014).

U literaturi se ne pronalazi univerzalan pristup ljudskim vrijednostima jer svaki autor donosi svoju subjektivnu prosudbu i selekciju. Analizom literature izdvajaju se vrijednosti koje su više zastupljene nego druge, poput mira, ljubavi, radosti, samopouzdanja, samokontrole, iskrenosti, povjerenja, tolerantnosti, poduzetnosti, kreativnosti, suradnje, poštenja, samostalnosti, pravednosti, osjećajnosti, suosjećajnosti, prijateljstva, ljubaznosti, strpljivosti, solidarnosti i empatičnosti (Mrnjaus, 2008a, 27).

Taksonomski se vrijednosti mogu odrediti na opće ili životne te vrijednosti prema važnim područjima. Opće se vrijednosti dijele na osobne vrijednosti koje su usmjerene na osobu i na društvene vrijednosti koje su usmjerene na odnose između ljudi i društva. Među najčešće isticanim društvenim vrijednostima su one koje uključuju moć (društvenu ulogu i status), univerzalizam, dobronamjernost, tradiciju, uljudnost, poštenje i sigurnost. U skupinu vrijednosti prema važnim životnim područjima smještene su „obiteljske vrijednosti, radne vrijednosti i znanstvene vrijednosti“ (Krizmanić i Kolesarić, 2007, 389).

Interes za proučavanjem vrijednosti proizlazi iz različitih područja društvenih znanosti - psihologije, sociologije, pedagogije, antropologije, filozofije, politologije pa i ekonomije. Oni promatraju vrijednosti unutar konteksta vlastitoga znanstvenog djelovanja (Ferić, 2009). Definirati pojam vrijednosti samo iz perspektive jedne znanosti bilo bi vrlo unilateralno jer pitanje vrijednosti nije samo pitanje jedne discipline, nego ga treba promatrati i proučavati interdisciplinarno (Piršl i Vican, 2004). Filozofskom, sociološkom i psihološkom pristupu zajedničko je razumijevanje vrijednosti kao temeljnih i stabilnih ljudskih vjerovanja koje ih

usmjeravaju prema „višim" ili „nižim", „važnim" ili „manje važnim", „boljim" ili „lošijim", "poželjnim" ili „nepoželjnim" ciljevima u životu (Mlinarević, 2014, 126).

1.1.1. Interdisciplinarnost u pristupu vrijednosti

Proučavanje vrijednosti možemo pratiti razvojem filozofskih misli uopće, čime one postaju predmetom njenoga bavljenja od postanka do danas. Prve začetke teorija o vrijednostima pronalazimo u Platonovim učenjima o idejama, a posebno se to pronalazi u ideji dobra kao vrhovnoj ideji. Platon (428. pr. Kr. - 348. pr. Kr) već tada postavlja četiri vrijednosti poznate kao antičke vrijednosti - mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost. Ovakvim postavljenjem određenih vrijednosti ispred drugih, Platon stvara prvi poznati sustav vrijednosti (Tanović, 1972).

Iz perspektive filozofije, vrijednosti su općenite osobine koje se vrijednosnim pojmovima pridaju nositeljima vrijednosti ili dobrima u procesima vrednovanja, primjerice *istinit, moralno dobar, lijep, koristan, zdrav* i slično. (Mrnjaus, 2008a; Ferić, 2009).

Poznati hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović zastupao je stajališta vrijednosne pedagogije i u svome poznatome djelu „Vrednota u svijetu" pojašnjava da su vrijednosti ukorijenjene u osobnoj vjeri svakoga čovjeka i ne mogu se unaprijed teorijski izvesti ni dokazati, nego se tek naknadno stvaralačkim procesom dokazuju i potvrđuju. Dakle, da bi se vrijednost ostvarila i potvrdila, čovjek je svojim življenjem mora „kušati", to jest doživjeti (Vuk-Pavlović, 2007, 15). Prema njemu je sloboda temeljna ljudska vrijednost

U filozofiji su vrijednosti objektivne ili subjektivne kvalitete bitka ili bića različite obvezatnosti na različitim stupnjevima promatranja. Predmetom filozofijskih promišljanja vrijednosti su postale u 19. stoljeću, a razlikuju se s obzirom na svoj odnos prema bitku, prema karakteru svoje realnosti i prema subjektu. U etičkoj sferi one imaju normativni karakter ili karakter „trebanja" iz kojega proizlazi problem odgovornosti u kontekstu određene situacije analizom, čime se stječe uvid u doraslost ili nedoraslost subjekta zahtjevima vrijednosti i samoj toj situaciji (Hrvatska enciklopedija)[1].

Vrijednosti s filozofskog stajališta imaju dvije perspektive. Prva je objektivna perspektiva koja vrijednosti određuje kao svojstvo objekata, ciljeva i postojanja neovisno o pojedincu kao subjektu. Prema drugoj, subjektivnoj perspektivi, vrijednosti se odnose na kriterije, referentne okvire izražene kroz potrebe, interese, motive, osjećanja, preferencije,

[1] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Vrijednost; preuzeto 8.11.2017. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65496.

dispozicije što proizlaze iz pojedinčeve svijesti ili cjeline motivacijskoga sustava koji postoji u društvu ili kulturi (Rafajac, 1991 prema Lukaš, 2010, 39).

Psihologijska znanost pojam vrijednosti promatra kroz značenje koje imaju na ponašanje i razvoj ličnosti. Pod pojmom vrijednosti govori se o psihičkim dispozicijama, gledištima, uvjerenjima ili subjektivnim orijentacijama prema vrijednostima (Rokeach, 1973). Opravdano je za definiciju vrijednosti sa psihologijskog stajališta smatrati sve dispozicije koje su usmjerene na ciljeve čije ostvarenje pojedinac veoma intenzivno i kontinuirano želi ostvariti (Piršl i Vican, 2004, 91). One su paradigma ponašanja i, uspoređujući ih sa psihološkim stanjima, motivacija su za akciju ili angažiranost (Ilišin i suradnici, 2001).

Teoretičari vrijednosti u psihologiji polazili su od pretpostavki da ličnost pojedinaca predstavlja organizirani sklop osobina, navika, stavova i vrijednosti pa su svoju pozornost usmjeravali na proučavanje individualnosti u sklopu ličnosti. Odmak od prvotnog polazišta pronalazi Eduard Spranger (1882. - 1963.) u svojoj knjizi „Tipovi ljudi“ (Types of Men, 1928) gdje opisuje šest tipova ljudi na osnovi prevladavajuće vrijednosne orijentacije pojedinaca. Spranger smatra da u svim ljudima postoji šest tipova vrijednosti – teorijski, ekonomski, estetski, socijalni, politički i religiozni. Nastavno na njegov rad, Gordon Allport (1897. - 1967.) ozbiljnije započinje empirijska istraživanja vrijednosti pa je u suradnji s Philipom Vernonom (1905. - 1987.) i Gardnerom Lindzeyem (1920. - 2008.) izradio upitnik o vrijednostima – „Study of Values“ (SOV). Ovaj je upitnik u suvremenoj literaturi poznatiji kao Allport-Vernonova ljestvica ili Allport-Vernon-Lindzeyjeva ljestvica, a razlikuje šest temeljnih tipova vrijednosti – teorijski, ekonomski, estetski, socijalni, politički i religijski tip (Ferić, 2009, 16-17).

Poznati svjetski psiholog koji se bavio fenomenom vrijednosti Milton Rokeach (1918. - 1988.) ih opisuje kao „trajna vjerovanja o tome da su određeni načini ponašanja ili krajnja stanja postojanja, osobno ili društveno poželjniji od oprečnih ili suprotnih načina ponašanja ili stanja“ (Ferić, 2009, 23). Rokeach je vrijednosti podijelio u dvije skupine - terminalne i instrumentalne. Terminalne se vrijednosti odnose na poželjna ili idealna krajnja stanja ponašanja, a instrumentalne vrijednosti na poželjne načine ponašanja (Ferić, 2009; Mlinarević, 2014). Na osnovu svoga istraživanja, Rokeach je osmislio poznati upitnik „The Value Survey“ (Upitnik vrijednosti) koji se sastoji od 18 terminalnih i 18 instrumentalnih vrijednosti (Ferić, 2009).

Drugi poznati psiholog koji se bavio teorijom vrijednosti, a čiji se rezultati koriste u svjetskim razmjerima jest Shalom Schwartz (1940). Njegova teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti opisuje vrijednosti kao poželjne ciljeve različite važnosti koji djeluju kao

usmjeravajuća načela u čovjekovu životu (Schwartz, 1992). Prema toj teoriji, postoji deset različitih motivacijskih tipova vrijednosti koji su sadržajno određeni (motivacijskim) ciljevima kojima su usmjereni i specifičnim vrijednostima koje ih predstavljaju. Deset motivacijskih tipova, Schwartz je sadržajno oblikovao s ukupno 56 specifičnih vrijednosti (Ferić, 2009, 24).

Koncept vrijednosti jedan je od ključnih pojmova sociologije kojima ona pristupa istraživanju i objašnjenju društvene realnosti. Prema sociološkoj perspektivi, „vrijednosti se pokazuju kao determinante svih vrsta društvenoga selektivnoga ponašanja - društvenih akcija, ideologija, vrednovanja, stavova i moralnih prosuđivanja, opravdavanja sebe i drugih te uspoređivanja sebe s drugima“ (Matić, 1990, 521).

Vrijednosti se sa stajališta sociologije mogu shvatiti i kao manifestacije ponašanja ljudi; kao kriteriji koje pojedinac primjenjuje i na vlastito ponašanje i na ponašanje u svojoj okolini (Haralambos, 1994).

Sociologija pristupa vrijednostima kao društvenim standardima ponašanja, ali istovremeno reducira njihovo značenje jer su vrijednosti sastavni dio složenijega odnosa čovjeka i društva kao i čovjeka prema samome sebi (Miliša, 1999). Utemeljitelji moderne sociologije Emile Durkheim i Max Weber smatraju da vrijednosti upravljaju djelovanjima pojedinca i tako drže društvo zajedno; vrijednosti su institucionalizirane u društvu, a u osobama internalizirane; one su važan mehanizam socijalne integracije (Mrnjaus, 2008b).

Najobuhvatniju i najrazrađeniju, a istovremeno i najkoncizniju definiciju vrijednosti iz rakursa sociologijske znanosti formulirao je Clyde Kluckhohn 1962. godine, a ona glasi: „Vrijednost je koncepcija, eksplicitna ili implicitna, svojstvena pojedincu ili karakteristična za grupu, nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije“ (Matić, 1990, 522). Poznati njemački sociolog Heiner Meulemann (1944.) apostrofira da su vrijednosti „predodžbe željenoga“ prema kojima ljudi u jednome društvu usmjeravaju svoja djelovanja jer identifikacija ljudi s vrijednostima osigurava integraciju i povezanost društva (Mrnjaus, 2008a, 19). Za sociologe Richarda i Ann Levine vrijednosti su općeniti, apstraktni ideali o tome što je ispravno, poželjno i vrijedno poštovanja. Iako su vrijednosti općenite kategorije, one nisu stalne, nego su podložne promjenama i na individualnoj razini (kod svakog člana društva) i na kolektivnoj, društvenoj razini (Piršl i Vican, 2004, 92).

Antropologija kao znanost o čovjeku te društvenim i kulturnim fenomenima nalazi da društvene vrijednosti nisu nešto stalno i nepromjenljivo, nego su podložne promjenama tijekom povijesti. Isto tako, čovjek rođenjem nalazi određen sustav vrijednosti koji tijekom svojega života prihvaća, mijenja i stvara novi. Priroda vrijednosti analogna je antropološkoj

prirodi čovjeka jer vrijednosti koje objektivno vrijede u jednome društvu, izražavaju zajedničke potrebe njegovih pripadnika (Skledar, 1996, 44).

Vrijednosti predstavljaju eksplicitna ili implicitna shvaćanja svojstvena pojedincu ili grupi o nečem poželjnom, što utječe na selekciju među mogućim načinima, sredstvima i ciljevima djelovanja (Kluchohn, 1962 prema Koivula, 2008, 5).

Svaka vrijednost ne može biti vrijednost, već se priznaju samo one društveno preferirane koje imaju određenu moralnu prizmu zajednice. Tako da ono što nazivamo ljudskim/društvenim vrijednostima nisu samo priželjkivani predmeti i situacije, nego i poželjni (Erlich, 1968). Antropologija tvrdi kako samo jedan dio vrijednosti određuje društvo kao svoje ciljeve priznate od zajednice i potrebne za održavanje i funkcioniranje toga društva, no u situacijama krize, pojedinci donose individualne odluke prožete vrijednosnim konotacijama i tako mijenjaju formulaciju društvenih vrijednosti (Erlich, 1968).

Pojam vrijednosti zauzima važno mjesto u kulturnoj antropologiji budući da je nezaobilazan element brojnih definicija kulture koje pojam vrijednosti smatraju važnim konstituentom kulture. Značajan doprinos kulturne antropologije proučavanju vrijednosti ogleda se u komparativnim istraživanjima sličnosti i razlika u vrijednosnim sustavima (Piršl i Vican, 2004, 90).

1.1.2. Odgojne vrijednosti

Prema Leksikonu temeljnih pedagogijskih pojmova, odgojne se vrijednosti definiraju kao „…trajni cilj u odgoju i obrazovanju, što ih pojedinac i skupine ljudi žele postići odgojem i obrazovanjem. Vrijednosti tvore svaki sustav odgoja i obrazovanja i svaki odgoj i obrazovanje tvore određene sustave vrijednosti koji redovno korespondira s hijerarhijom univerzalnih vrijednosti. Iz njih se izvode ili usuglašuju vrijednosni sustavi kad je riječ o općim vrijednostima. Pojedinac, međutim, uči i prema vrijednostima koje je sam odabrao, prema svojim sposobnostima, okolnostima i prilikama u kojima živi, pa su utoliko i konačni vrijednosni orijentiri u životu pojedinca veoma različiti“ (Mijatović, 2000, 283-284).

Polazeći od tvrdnje da u ljudskome mišljenju, doživljavanju i djelovanju nije lako odvojiti područje ljudske spoznaje i područje vrijednosnoga shvaćanja, odgoj promatramo kao vrijednosnu kategoriju. Čovjek, kao razumno i vrijednosno biće, ne smije dopustiti da njegovo potomstvo luta bez kompasa i da se opredjeljuje za stavove koji negiraju ljudske stečevine i vrijednosti (Vukasović, 2008b, 9). Čovjek, kao vrijednosno biće, zauzima vrijednosno stajalište prema svemu što ga okružuje i prema usvojenim vrijednosnim kriterijima i na taj način procjenjuje i usmjerava svoje postupke. Bez vrijednosnih kriterija i

doživljaja čovjek bi izgubio svoju sposobnost ljudskoga vrednovanja; nestao bi osjećaj ljudskosti i dostojanstva, iščezla bi čovječnost, a to je zapravo ono bitno ljudsko određenje. Vrijednosti osmišljavaju čovjekov život, izgrađuju ga i oplemenjuju, a sam je život bez vrijednosti bezvrijedan život pa je njegovanje i razvijanje smisla za vrijednosti prva odgojna zadaća (Vukasović, 2008b, 9).

Odgoj u svojoj biti aspirira ostvarenju vrijednosti i pokušava primjenjivati vrijednosti u ljudskome životu. Da bi vrijednost doista bila pedagoška, „ona mora imati odgojni utjecaj na biće u razvoju, kako s obzirom na sadržaj, tako i obzirom na težnje odgajanika. Ne samo da nema života bez vrijednosti, nego je i sam život vrijednost, a odgoj ga obogaćuje i usavršava novim vrijednostima“ (Bezić, 1990a, 138-139). Vrijednosti obilježavaju naš život i bez njih ne bismo mogli živjeti kao ljudska bića. One su prisutne u našim potrebama i željama, u našim unutarnjim stavovima i našemu vanjskome ponašanju (Baričević, 1987, 161). One nastaju kao rezultat djelovanja individualnih i socijalnih čimbenika, to jest, predstavljaju kognitivni izraz individualnih potreba u socijalno prihvatljivim terminima (Mlinarević, 2014, 126).

Fenomenu vrijednosti u pedagogijskoj se znanosti pristupa znatno drugačije od ostalih područja, a istraživanja su najčešće u skladu s prevladavajućim vrijednosnim orijentacijama u svrhu objašnjavanja pojma vrijednosti u uvjetima društvenoga života (Munjiza, Lukaš, Peko, 2007, 207). Iz perspektive odgojnih nastojanja, osobitu važnost imaju duhovne vrijednosti – etičke, intelektualne, estetske, religijske, kulturne, racionalne, personalne i obiteljske (Mlinarević, Buljubašić-Kuzmanović, Sablić, 2007, 174). Vrijednosti su socijalno utemeljene i prenose se odgojem, ali i obrazovanjem kao socijalni i moralni poredak (Jukić, 2013, 409). One su „pokretački i regulacijski čimbenik“ odgoja pa time samo odgajanje za vrijednosti „predstavlja i čini cilj od najveće važnosti jer je vezano uz ideale koji neprestano usmjeravaju ponašanje i prema kojima, štoviše, život može poprimiti određen smisao“ (Miliša i suradnici, 2015, 10).

Djeca i mladi ne odgajaju se samo time što stječu potrebna znanja i razvijaju sposobnosti, nego i time što se usavršava njihov smisao za vrijednosti i vrijednosno doživljavanje. Odgoj je i „vrijednosna kategorija u kojoj se, osim obrazovnih dobara, upijaju i odgojne vrijednosti“ (Vukasović, 2007, 500). Kao namjerni, vrijednosnom svrhom osmišljeni i usmjereni proces, u kojemu se biološki dan pojedinac razvija u pedagoški i moralnu zadanu osobnost, odgajanje je, u samoj svojoj biti namjene, vrijednosno usmjerivanje, obogaćivanje, izgrađivanje i oplemenjivanje čovjeka (Vukasović, 2008a, 37). Odgojne su vrijednosti smjernice za ponašanje jer predstavljaju putokaze za rješavanje problema i nude smjernice za

izbore u važnijim dijelovima ljudskoga života (Ilišin i Radin, 2007). Odgajanje gubi svoj smisao ako ne teži izgrađivanju osobnosti odgojenika u svim njegovim vrijednosnim doživljajima (Vukasović, 2008b). Usvajanje vrijednosti u životu djece i mladih od velike je važnosti za njihovo odrastanje, stjecanje identiteta i cjelokupno ponašanje kao odgovornih i pro-socijalno usmjerenih osoba (Mlinarević, 2014, 132).

Proučavanjem vrijednosti iz perspektive pedagogijske znanosti bavi se vrijednosna pedagogija. Ona je nastala u Njemačkoj potkraj 19. stoljeća kao posebna grana kulturalne pedagogije pod utjecajem aksiologije. U središte odgoja ona postavlja doživljavanje vrijednosti iz kulturnih područja; od religije i filozofije do umjetnosti te svih područja znanstvenosti. Vrijednosti su u vrijednosnoj pedagogiji shvaćene kao naddruštvene i osamostaljene biti, a zadatak je odgoja da, prema vrijednosnim sklonostima pojedinca, potakne u njih usvajanje određene vrijednosne orijentacije. Odgoj bi trebao prepoznavati vrijednosne sklonosti pojedinaca i razvijati odgovarajuće vrijednosne orijentacije na kojima bi se trebalo temeljiti i profesionalno usmjeravanje. Pedagoška aksiologija polazi od uvjerenja da je moguće izdvojiti sustav vrijednosti u različitim vrstama odgoja (Mlinarević i suradnici, 2007, 174).

Životni smisao i značenje određuju duhovne vrijednosti, a one su kategorizirane kao spoznajne, estetske, odgojne, religijske i općeljudske vrijednosti (Vukasović, 1994, 327). Sa stajališta pedagogije, vrijednosti se promatraju kao dobra potrebna za život i duhovni razvoj; ciljevi prema kojima se krećemo, ideali kojima težimo, krajnje svrhe ljudskih nastojanja, a mogu biti materijalne i duhovne (Vukasović, 1996). Vrijednosti su važne i nezaobilazne u odgoju jer nam služe u određivanju odgojnoga ideala, glavnih ciljeva, svrhe i zadaće odgajanja (Vukasović, 2007, 38). U odnosu na druge vrijednosti, odgojne imaju dvostruku funkciju kao cilj, ali i kao sredstvo odgoja jer usvajanje vrijednosti svrha je odgoja, ali istovremeno i sredstvo. Čitav odgoj vodi prema njima i vodi se pomoću njih (Munjiza i suradnici, 2007, 209).

Vrijednosti možemo promatrati i kao tradicionalne, moderne i postmoderne. Tradicionalne su vrijednosti obitelj, poštenje, prijatelji, novac, brak, religija, poštivanje zakona i zdravlje; moderne su vrijednosti tolerancija, solidarnost, informiranost i obrazovanje; postmoderne su vrijednosti ravnopravnost spolova, prava manjina, ekologija, prava djece i ljudska prava (Bognar, 2007a, 5).

Kao suvremene pedagoške vrijednosti, Ekcart Liebau (1949) izdvaja autonomiju i solidarnost, slobodu i odgovornost, prava i obveze, pravednost, toleranciju i težnju za srećom, a kao klasične vrijednosti izdvaja mudrost, pravednost, hrabrost, umjerenost, vjeru, ljubav,

nadu, dok je odgoj za dobro uvijek najviša moguća vrijednost (Mrnjaus, 2008b). Hartmut von Hentig sačinio je tablicu vrijednosti ili skupinu vrijednosti za koje smatra da su glavne, a ostale se od njih mogu supsumirati. Ukupno ih ima dvanaest - život, sloboda, razvitak samoga sebe, samoodređenje, mir (ljubaznost, nenasilje), duševni mir, pravednost, solidarnost (bratstvo, zajedništvo), istina, obrazovanje (znanje, mudrost), moći voljeti (biti voljen), tjelesno dobro (zdravlje), odanost (poštivanje, čovjek) i ljepota (Mrnjaus, 2008a).

U knjizi „Moralne kvalitete naših učenika“ iz 1977. godine Ante Vukasović, nakon opsežnoga ispitivanja moralnih osobina učenika osnovnih i srednjih škola, konstruirao je inventar moralnih osobina prema kojima su učenici davali svoje procjene. U knjizi se moralne osobine egaliziraju s ljudskim vrijednostima. Inventar osobina sastoji se od devet glavnih kategorija: 1) Odnos prema sebi; 2) Odnos prema drugima; 3) Smisao za obiteljski život; 4) Odnos prema zajednici; 5) Odnos prema domovini; 6) Odnos prema drugim narodima; 7) Odnos prema radu; 8) Odnos prema kulturnim i materijalnim vrijednostima te 9) Važnija obilježja ličnosti i karaktera (Vukasović, 2008b). U djelu „Etika, moral i osobnost“ iz 1993. godine Ante Vukasović ne definira strogu klasifikaciju i hijerarhiju vrijednosti, ali je iščitavanjem moguće identificirati sljedeće vrijednosti - apsolutne, duhovne, ekonomske, estetske, etičke, humane, intelektualne, klasične, materijalne, moralne i odgojne (Lukaš, 2010, 40).

Odgojne vrijednosti mogu doprinijeti u poticanju snažnoga pozitivnog odnosa s obrazovnim uspjehom, pozitivnim sklonostima učenja i stvaranju pozitivnoga okruženja poučavanja i učenja. One njeguju različite dimenzije intelektualnih i komunikacijskih sposobnosti te razvijaju u učenika samoregulaciju i samosvijest (Dagnew, 2017).

Kada razmatramo odgojne vrijednosti, onda je neizbježno govoriti o vrijednostima koje se pokušavaju implementirati procesom odgoja i obrazovanja. Iako djeca svoje prve životne navike i vrijednosti stječu u svojim obiteljima, neupitno je da škola, uz obitelj, ima najveću odgovornost u promicanju i usvajanju vrijednosti jer većinu svoga djetinjstva djeca provedu u školi. Sasvim je nepotrebno postavljati pitanje je li vrijednostima mjesto u obrazovanju jer mnogi tvrde da se cjelokupno obrazovanje temelji na vrijednostima (Rakić i Vukušić, 2010). Izvori koji izravno utječu na formiranje vrijednosti djece i mladih su obitelj, pripadnost skupini, uzori, društvene institucije te suvremeni informatički mediji (Miliša i suradnici, 2015). Škola kao odgojno-obrazovna institucija ima obvezu dograđivati vrijednosti koje je dijete već počelo razvijati u svome primarnome okruženju. Socijalna uloga škole pronalazi se u tome da izloži dijete širokom rasponu vrijednosti prihvaćenih u društvu i kulturi (Rakić i Vukušić, 2010).

U kontekstu odgoja i obrazovanja nerijetko se ističe važnost moralnih vrijednosti utemeljenih na prosudbi dobroga i lošega, ispravnoga i neispravnoga, poželjnoga i nepoželjnoga ponašanja prema drugima, sebi samome te prema ljudskome stvaralaštvu i prirodi u određenome društvenom i kulturnom okruženju, a na kraju „rezultira htijenjem, djelovanjem, odnosom, stavovima, vrednovanjem, kriterijima razlikovanja dobra i zla, vrijednosnim definicijama, prosudbama, uputama i zahtjevima što treba činiti, a što ne" (Skledar, 1998 prema Vican, 2006, 11). Moralne vrijednosti smatramo najvišim naravnim vrijednostima. Čovjekova dobrota, čistoća, istinoljubivost, pravednost, čestitost i poniznost čine ga ljudskim bićem koje nije određeno isključivo biološkim ili društvenim pretpostavkama, a preduvjet razvijanja moralnih vrijednosti je sloboda, a iz koje proizlazi i odgovornost (Jukić, 2013, 405).

Obrazovanje za vrijednosti može se provoditi izravnim i neizravnim načinom ili pristupom. Izravni se pristup odnosi na otvoreno i izravno poučavanje temeljnih moralnih vrijednosti ili vrijednosti koje se smatraju zajedničkim svim ljudima, a uglavnom se odnose na razvoj karaktera. U izravnom pristupu odgoja i obrazovanja za vrijednosti se naglašava važnost škole, klime i aktivne uloge nastavnika u vođenju te izravno poučavanje univerzalnih vrijednosti koje djeca i mladi trebaju usvojiti (Rakić i Vukušić, 2010, 775-777). Neizravni se pristup odnosi na razvoj kritičnoga i kreativnoga razmišljanja, rješavanje problema i zaključivanje kako bi djeca sama naučila što je moralno i ispravno. Neizravni pristup u sebi sadržava metode koje polaze od toga da je najbolji način poučavanja vrijednosti ili moralnoga razvoja poticanje i razvijanje mišljenja u učenika te da učenici trebaju sami razviti svoje vrijednosti (Rakić i Vukušić, 2010, 777-779).

Odgoj za vrijednosti zahtijeva donošenje operativnih definicija ciljeva odgoja i obrazovanja. Ciljevi i zadaće odgoja i obrazovanja nisu unošenje odgojno-obrazovnih sadržaja u smislu govorenja o vrijednostima, nego odgoj i obrazovanje za određene vrijednosti poput odgoja i obrazovanja za demokraciju, odgovornost, interkulturno razumijevanje i drugo (Vican, 2006, 15). U planiranju odgojnih i obrazovnih ciljeva, vrijednost je važna komponenta jer odgoj bez vrijednosnih ciljeva nije usmjeren prema ičemu (Mlinarević, 2014, 132).

Svako društvo stremi određenim vrijednostima, a država kreira dugoročne planove i programe temeljeći ih na vrijednostima (Vican, 2006). U hrvatskom se društvu temeljne vrijednosti promoviraju u dvama važnim dokumentima. Prvi je dokument Ustav Republike Hrvatske, a drugi je Nacionalni kurikulum. Ustavom Republike Hrvatske propisano je 10 najviših temeljnih vrijednosti ustavnog poretka „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost

i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav“ (Ustav Republike Hrvatske, 2010, članak 3). U Okviru nacionalnoga kurikuluma iz 2016. godine naglašava se potreba za identificiranjem i ujednačavanjem zajedničkih društvenih i kulturnih vrijednosti te dugoročnih obrazovnih ciljeva koji podupiru i usmjeravaju odgojno i obrazovno djelovanje. Osnovne vrijednosti koje se trebaju promicati u odgoju i obrazovanju djece i mladeži dostojanstvo su osobe, sloboda, pravednost, domoljublje, društvena jednakost, dijalog i tolerancija, rad, poštenje, mir, zdravlje, očuvanje prirode i čovjekova okoliša te demokratske vrijednosti. Posebna pozornost u Okviru nacionalnog kurikuluma pridaje se vrijednostima poput znanja, solidarnosti, identiteta, odgovornosti, integriteta, poštivanja, zdravlja i poduzetnosti (Okvir nacionalnoga kurikuluma, 2017, 12-13).

1.1.3. Prikaz istraživanja odgojnih vrijednosti za potrebe empirijskog dijela rada

Za potrebe ovog doktorskog rada i konstruiranja istraživačkog protokola za praćenje i analiziranje odgojnih vrijednosti u časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, služimo se modificiranim kategorijama odgojnih vrijednosti preuzetih iz znanstvene studije profesorice Jasminke Ledić „Škola i vrijednosti“[2] iz 1999. godine te znanstvenog rada Vesnice Mlinarević, Vesne Buljubašić-Kuzmanović i Marije Sablić naziva „Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole“[3] iz 2007. godine. Razlog odabira studije i znanstvenog rada kao osnove konstruiranja protokola praćenja analize odgojnih vrijednosti pronalazi se u tome što isti sadržavaju vrlo obiman inventar prepoznatih odgojnih vrijednosti proizašlih iz provedenih istraživanja. Upravo bogatstvo pronađenih odgojnih vrijednosti pruža mogućnost kreiranja protokola praćenja koji isključivo služi kao smjernica istraživaču u lakšem i kvalitetnijem prepoznavanju odgojnih vrijednosti prilikom analiziranja sadržaja časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske. Nadalje, odabir spomenutih radova kao temelja konstrukcije protokola praćenja odgojnih vrijednosti je u tome što su pronađene i opisane vrijednosti proizašle iz analize sadržaja i prikazuju promovirane odgojne vrijednosti, a ne prakticirane.

[2] Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti*. Rijeka: Filozofski fakultet.
[3] Mlinarević, V., Buljubašić - Kuzmanović, V., Sablić, M. (2007). Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole. U: A. Pintarić (ur.): *Mitovi i legende: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 8* (173-186). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet u Pečuhu i Matica hrvatska Osijek.

Znanstvena studija profesorice Jasminke Ledić (1999) pod nazivom „Škola i vrijednosti“ ima za svrhu sadržajnom analizom prikazati vrijednosti koje se promoviraju u početnicama i čitankama za hrvatski jezik dvaju promatranih razdoblja, odnosno školske 1986./1987. godine i 1996./1997. godine. Glavni je cilj istraživanja bio utvrditi koliko su suvremene temeljne vrijednosti bile promovirane u tada recentnoj odgojno-obrazovnoj literaturi (1996. godina) u odnosu na vrijednosti koje su bile promovirane deset godina ranije (1986. godine). Točnije, promatrana literatura školske 1986./1987. godine bile su početnice za prvi razred i sve čitanke za učenike osnovne škole, a u školskoj 1996./1997. godini analizirana je hrvatska početnica i sve hrvatske čitanke za učenike osnovne škole. U istraživačkom dijelu nisu se unaprijed odredile skupine vrijednosti koje će se promatrati. Svakom promatranom tekstu bila je dodijeljena jedna dominantna vrijednost. U prvoj fazi analize, rezultati su iznjedrili 13 kategorija vrijednosti za školsku 1996./1997. te 14 kategorija za školsku 1986./1987. godinu. U drugoj fazi analize, konstruirana je zajednička skupina od 14 kategorija vrijednosti koje su poslužile za međusobnu usporedbu zastupljenosti određene kategorije vrijednosti u promatranim razdobljima. Prepoznate su sljedeće kategorije vrijednosti - nacionalne vrijednosti, religijske vrijednosti, obiteljske vrijednosti, demokratske vrijednosti, čovjekoljublje, obilježja ličnosti, radost življenja, ljubav, čovjekova egzistencija, estetske i kulturne vrijednosti, društvena kritika, priroda i životinje, socijalističke vrijednosti te neodređene vrijednosti.

Unutar kategorije nacionalnih vrijednosti, utvrđeno je pojavljivanje čestica odgojnih vrijednosti ljubavi prema hrvatskoj domovini i ljubavi prema hrvatskom jeziku.

Unutar kategorije religijskih vrijednosti, analizom su identificirane odgojne čestice religijske vrijednosti i radosti vjerskih blagdana.

Unutar kategorije obiteljskih vrijednosti, prepoznata je čestica obiteljskih vrijednosti.

Unutar kategorije demokratskih vrijednosti, pronađene su čestice odgojnih vrijednosti poput antiratne ideje, pravde, slobode, zaštite prirode, protivljenja ropstvu, mira te rasne i nacionalne tolerancije.

Unutar kategorije čovjekoljublja, identificirane su čestice odgojnih vrijednosti dobra, vrijednosti davanja, prijateljstva, suosjećanja, pomaganja, suradnje, brižnosti, plemenitosti, žrtvovanja za druge, opraštanja i vrijednosti života u zajednici.

Unutar kategorije obilježja ličnosti, prepoznate su čestice odgojnih vrijednosti opreza, vrijednosti rada, vrijednosti znanja, vrline lijepa ponašanja, ustrajnosti, dosjetljivosti, umjerenosti, postojanosti, individualnosti, radoznalosti, zbližavanja, istinoljubivosti, otkrivanja nepoznatog, skromnosti, pameti, snalažljivosti, poštenja, lukavstva, sloge,

maštovitosti, hrabrosti, nježnosti, ponosa, ljubavi prema tradicionalnim vrijednostima, vrijednosti zdravoga načina života, odanosti, odgovornosti, prekaljenosti i nade.

Unutar kategorije radosti življenja, identificirane su čestice odgojnih vrijednosti radosti življenja, ljepote djetinjstva i životnog optimizma.

Unutar kategorije ljubavi, pronađena je čestica odgojne vrijednosti ljubavi.

Unutar kategorije čovjekove egzistencije, prepoznate su čestice odgojnih vrijednosti biti čovjek, prolaznosti, svrhovitosti, postignuća čovjeka, vrijednosti čovjeka i promjenjivosti.

Unutar kategorije estetskih i kulturnih vrijednosti, identificirana je čestica odgojne vrijednosti estetske i kulturne vrijednosti.

Unutar kategorije društvene kritike, pronađene su čestice odgojnih vrijednosti kritike siromaštva, protesta protiv političke nedjelotvornosti, ironizirane vrijednosti socijalizma, borbe/otpora prema ugnjetaču/tuđincu i društvene nepravde.

Unutar kategorije prirode i životinja, prepoznate su čestice odgojnih vrijednosti ljepote prirode, vrline životinja i ljubavi prema životinjama.

Unutar kategorije socijalističkih vrijednosti, identificirane su čestice odgojnih vrijednosti vrline partizana, veličanja Tita, ljubavi prema Republici, veličanje JNA, praznika rada, hrabrosti, veličanja NOB-a, vrijednosti socijalizma, osvete/prezira prema neprijatelju te slobode (NOB).

Unutar kategorije neodređenoga, pronađena je čestica odgojne vrijednosti neodređenoga (nespecifično).

Završni rezultati znanstvene studije pokazuju da su promovirane vrijednosti u visokom postotku u obama promatranim razdobljima zapravo *neodređene vrijednosti, obilježja ličnosti, priroda i životinje, čovjekoljublje te obiteljske vrijednosti.*

Svrha znanstvenog rada „Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole“ autorica Mlinarević, Buljubašić-Kuzmanović i Sablić (2007) bila je ispitati važnost odgojne uloge mitova[4] i legendi[5] te njihovu zastupljenost u početnicama i čitankama nižih razreda osnovne škole. Ovaj je rad nastojao ilustrirati kako mitovi i legende u svojim sadržajima imaju prikrivene odgojne vrijednosti koje se promoviraju djeci. Za potrebe istraživanja, autorice su analizirale 9 čitanki nižih razreda

4 Mit je priča iz narodne tradicije; govori o nadnaravnim bićima, precima ili junacima koji služe kao praiskonski tipovi i obrasci ponašanja u primitivnom gledanju na svijet - Hrvatski jezični portal – mrežno izdanje – Mit; preuzeto 22.02.2019. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1lkXxM%3D&keyword=mit.

5 Legenda je pripovijest u prozi ili stihu u kojoj su povijesno-bibliografski podaci isprepleteni s fantastičnim događajima; priča o neobičnom događaju - Hrvatski jezični portal – mrežno izdanje – Legenda; preuzeto 22.02.2019. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19nURM%3D&keyword=legenda.

osnovne škole (2 početnice za 1 razred, 2 čitanke za drugi razred, 2 čitanke za treći razred i 3 čitanke za četvrti razred). Analizom sadržaja mitova i legendi konstruirano je 8 kategorija odgojnih vrijednosti pronađenih unutar tekstova. Kategorije pronađenih odgojnih vrijednosti su *univerzalne vrijednosti, demokratske vrijednosti, religijske vrijednosti, nacionalne vrijednosti, obiteljske vrijednosti, obilježja ličnosti, ekološke vrijednosti te estetske i kulturne vrijednosti.*

Analizom kategorija univerzalnih vrijednosti, autorice su pronašle 15 čestica odgojnih vrijednosti. Pronađene odgojne čestice su dobrota, sreća, ljubav, prijateljstvo, suradnja, vrijednost pomaganja u zajednici, suosjećanje, pomaganje, rad, zdravlje, žrtva, žalovanje, poštivanje starih i nemoćnih, odnos siromaštvo/bogatstvo, pobjednik/gubitnik i zabava.

Unutar kategorije demokratskih vrijednosti, pronađeno je 7 čestica odgojnih vrijednosti. Analizom su prepoznate odgojne čestice pravde, mira, slobode, humanosti, protivljenja ropstvu, rodne i nacionalne tolerancije, jednakosti, nadređenosti/podređenosti.

Unutar kategorije religijskih vrijednosti, analizom je prepoznato 11 čestica odgojnih vrijednosti. Pronađene su čestice odgojnih vrijednosti vjere, opraštanja, radosti vjerskih blagdana, molitve, utjehe, nade, milosti, izdaje, zahvalnosti, kazne i opraštanja.

Unutar kategorije nacionalnih vrijednosti, autorice su prepoznale 6 čestica odgojnih vrijednosti. Prepoznate su čestice ljubavi prema domovini, ljubavi prema hrvatskom jeziku, rodoljublje, pobune i mučeništva.

Unutar kategorije obiteljskih vrijednosti, pronađeno je 7 čestica odgojnih vrijednosti. Analizom su prepoznate čestice odgojnih vrijednosti doma, obitelji, majčinske ljubavi, sigurnosti, zaštite, snova i želja.

Unutar kategorije obilježja ličnosti, prepoznato je 10 čestica odgojnih vrijednosti. Prepoznate su odgojne vrijednosti hrabrosti, umjerenosti, plemenitosti, oholosti, skromnosti, požrtvovnosti, zahvalnosti, marljivosti, iskrenosti i odgovornosti.

Unutar kategorije ekoloških vrijednosti, identificirano je 7 čestica odgojnih vrijednosti. Prepoznate su vrijednosti čiste vode, naselja, gradova, nacionalnih parkovi, brige za životinje, očuvanja planeta i sklada prirode.

Unutar kategorije estetskih i kulturalnih vrijednosti, prepoznato je 5 čestica odgojnih vrijednosti. Pronađene su vrijednosti naselja, gradova, spomeničke baštine, narodnih običaja i ljepote i sklada.

Rezultati istraživanja pokazuju da su univerzalne, religijske, obiteljske vrijednosti te obilježja ličnosti najzastupljenije odgojne vrijednosti u svim četirima nižim razredima

osnovne škole. Povećanjem dobi učenika povećava se i zastupljenost mitova i legendi unutar čitanki, a usporedno s njima povećava se i broj promoviranih odgojnih vrijednosti.

2. Odgojna uloga oblika dječje književnosti

U uvjetima svakodnevne komunikacije postoje općenita razumijevanja što je to dječja književnost. Za jedne je dječja književnost primarno skup knjiga na policama dječjih knjižnica ili dječjih odjela u knjižarama, za druge ona obuhvaća knjige koje su čitali u djetinjstvu, za treće pak knjige koje prema njihovom mišljenju danas čitaju djeca (Hameršak i Zima, 2015, 13).

Dječja književnost jest književnost namijenjena djeci. To je dio književnosti koji obuhvaća djela koja po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi, grubo uzevši od 3. do 14. godine (Crnković, 1982; Crnković i Težak, 2002). U pojmovnom objašnjenju javljaju se dvije definicije poput „dječja književnost“ i „književnost za djecu“, međutim, oba su pojma zapravo sintagme i međusobno se dopunjuju (Crnković, 1982). Do prihvaćanja obaju pojmova dolazi kada se u produkciju književnosti sve više počinju uključivati djeca, pa se pojmom dječje književnosti nije više jednoznačno upućivalo na književnost za djecu, nego se počela obuhvaćati i književnost djece. Problem se nastojalo terminološki riješiti uvođenjem distinkcije između „književnosti za djecu (mladež)“, što ju stvaraju odrasli za djecu, i „književnosti djece (mladih)“, što ju stvaraju sama djeca, odnosno, literarni produkti djece i mladeži (Hameršak i Zima, 2015, 92). Terminološkoj razlici pokušao je doskočiti i Slobodan Marković 1965. godine kada je u jednom svome članku pozivao da se za književne tekstove namijenjene djeci koristi termin „književnost za djecu“, a za književnu produkciju same djece koristi termin „dječja književnost“ (Hameršak i Zima, 2015). Njegovi pokušaji nisu nalazili previše uporišnih točaka jer su oba pojma tijekom dugih desetljeća opisivala istu književnost, a to je književnost koja je primarno stvarana za djecu i mladež, stoga se oba pojma i dalje koriste u njezinom definiranju. Ono što pišu djeca obično zovemo dječjim stvaralaštvom ili dječjim literarnih pokušajem, a takva djela ne moraju nužno biti smatrana niti pripadati dječjoj književnosti (Crnković, 1982).

U definiciji dječje književnosti nalazimo bitne pojmove koji ju određuju, a to su književnost, djeca i namjena. Brojni teoretičari književnosti negiraju postojanje dječje književnosti i smatraju ju tek dijelom književnosti uopće. Pod pojmom djece podrazumijevamo ljudska bića koja još nisu dosegla stupanj zrelosti tjelesnog i duševnog stanja. Poimanje prihvaćene dječje dobi unutar koje se odražava dječja književnost razlikovalo se tijekom prošlosti. Raniji su se pisci obraćali djeci do 16. godine života, dok je danas ta granica spuštena na 12 do 13 godina života. U današnje vrijeme vrlo se jasno razlikuje adolescentska dob koja obuhvaća razdoblje od 14. do 20. godine života. Treći

pojam koji definira dječju književnost jest namjena, a knjiga ili časopis namijenjen je djetetu kada svojim sadržajem privlači i odgovara njegovim interesima i potrebama (Crnković i Težak, 2002). Vrlo važna obilježja koja knjigu ili djelo svrstavaju u područje dječje književnosti jesu svjesna namjera autora da djelo namjeni djeci, da ga je publicirao dječji nakladnik i da se u knjižarama nalazi na policama predviđenima za djecu.

Iako je dječja književnost namijenjena djeci, ona se dodatno prilagođava. Dječji je razvoj vrlo specifičan i brz pa postoji velika razlika unutar dvogodišnjeg razvoja djeteta u odnosu na odraslu dob. Zapravo, dječji pisci moraju dobro poznavati osnove dječjeg razvoja i odgoja i dječje psihologije da bi njihova djela postala popularna i prihvaćena među djecom. Razdoblje od treće do četvrte godine pripada slikovnicama; razdoblje od četvrte do sedme godine pripada bajkama; razdoblje od sedme do osme godine pripada bajkama i pričama; razdoblje od osme do desete godine pripada pripovijetkama; razdoblje od desete do trinaeste godine pripada avanturističkim romanima, a nakon trinaeste godine djeca preferiraju putopise i ozbiljnija adolescentska djela (Crnković, 1982, 10-11).

Dječja se literatura piše zbog odgoja. Pomoću nje djeca lakše usvajaju odgojne i obrazovne sadržaje, a da toga nisu niti svjesna. Iako dječja književnost nije u služenju pedagogije, ona itekako sadržajno i praktično pridonosi ostvarenju odgojnih, a velikim dijelom i obrazovnih ciljeva te je neizostavan instrument u radu učitelja i odgajatelja. Dječje se knjigu pišu „…radi odgoja, odgoj je velika stvar…. Dječja literatura samo je slatki korigens u lijeku, čokoladna korica koja pomaže da dijete lako, s užitkom i bez otpora proguta gorku sadržinu, određenu odgojnu, ili čak i obrazovnu jedinicu… Dječja književnost nije sluškinja pedagogije u prakticističkom smislu, mada itekako pridonosi ostvarivanju odgojnih, a dobrim dijelom čak i obrazovnih ciljeva, kao i književnost uopće čiji je ona dio“ (Crnković, 1982, 12). Dječja je književnost umjetnost koja se služi riječima i opisuje život na način dostupan djetetu (Crnković, 1967, 13). Dječji pisac koji piše za svoju ciljanu skupinu mora poznavati jako dobro narav i prirodu dječjeg razmišljanja. On mora prilagoditi tekst djetetu i sam postati dijete (Hranjec, 2006).

Razvoj dječje književnosti potaknut je spoznajom da djeca ne mogu čitati literaturu koja je namijenjena odraslima i zbog toga je bilo potrebno stvoriti djela prilagođena njima. Ona, kao i „velika književnost“, u sebi sadrži ne samo umjetničko-književne vrijednosti nego odgojno djeluje u području morala, vjere, dobrog ponašanja, ljudskih odnosa te širenja i obogaćivanja znanja i postojećih informacija (Crnković i Težak, 2002). Mnoga djela iz dječje književnosti nisu prvotno bila književno namijenjena djeci, ali su tijekom vremena poprimila prikladna obilježja da se uvrste u to područje. Brojni pjesnici i pisci druge polovice 19.

stoljeća, a u to je vrijeme veliki postotak njih dolazio iz redova učitelja, prihvaćali su elemente dječje književnosti kao sredstvo promicanja nacionalnih, vjerskih, odgojnih i obiteljskih vrijednosti (Hranjec, 2006). Povezanost hrvatske dječje književnosti i pedagogije, pronalazimo u činjenici da se pokretačem dječje književnosti na našim prostorima smatra učitelj i pedagog Ivan Filipović (Idrizović, 1984).

Govoreći o oblicima dječje književnosti, moramo istaknuti da i u njoj, kao i u književnosti za odrasle, postoje razne podjele na rodove, vrste i podvrste. Sve zavisi od kojeg autora koristimo i preuzimamo podjelu. Uglavnom su podjele jednake, ali su drugačije opisane i obrazložene. Osnovne vrste/oblici dječje književnosti su dječja poezija, priča ili bajka, roman ili pripovijetka o djeci. U dječju književnost ubrajaju se i basne, a ostali su oblici roman i pripovijetka o životinjama ili djela s tematikom prirode uopće, avanturistički roman, historijski roman, putopis i naučno-popularna literatura (Crnković, 1982; Crnković i Težak, 2002).

Kao elementi dječje književnosti izdvajaju se usmeno književni oblici, a ovdje ubrajamo bajku, legendu i predaju, anegdotu, basnu, brojalicu, rugalicu, izmišljalicu, uspavalicu (uspavanke), poslovicu i pitalicu. Oblici dječje književnosti mogu biti i slikovnica, dječja pjesma, dječja proza – koju čine priča (pripovijetka, novela) i roman, i na kraju dječji igrokaz (Hranjec, 2006).

U podjelama se navodi i slikovnica kao oblik dječje književnosti, no mnogi teoretičari istu ne smatraju čistom književnom vrstom, nego više kombinacijom likovnog i književnog izražaja (Hranjec, 2006). Danas postoje i slikovnice bez teksta, ali i s tekstom kojima je slika tek popratna stvar i u tome slučaju govorimo o ilustriranim pričama. Slikovnica je prva knjiga koju dijete dobiva u ruke i namijenjena je malom djetetu. Slikovnici bi trebalo dati prvo mjesto u izučavanju dječje književnosti (Crnković, 1967, 10). One se smatraju integrativnim djelom dječje književnosti, dok se s druge strane smatraju zasebnim područjem likovno-književnog izričaja.

Područje dječje književnosti primjereno je znanstvenim istraživanjima i iz perspektive pedagogijske znanosti jer knjige i časopisi za djecu i mlade itekako dokumentiraju odgojni kontekst. Dječja književnost zauzima važno mjesto u istraživanju povijesti djetinjstva. Kao posebna vrsta književnosti, ona je nastala u 18. stoljeću, ali prije svega kao odgojno sredstvo, odnosno kao medij preko kojega su učitelji slali svoje odgojne poruke (Batinić, 2005).

2.1. Učitelji u ulozi pokretača razvoja dječje književnosti u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Razvoj dječje književnosti u okvirima svjetske povijesti započinje u 17. stoljeću. Početne knjige i djela namijenjena djeci bila su najčešće ispletena sadržajem kršćanske povijesti zbog utjecaja Crkve na odgoj i obrazovanje djece. Od vjerskih sadržaja, dječja književnost kretat će se prema vrlo snažnim moralnim pričama s izraženom dozom sadržajne pouke pa sve do bajki, pripovijesti i romana za djecu. Moralistička priča zadržat će se dosta dugo kao važan aspekt dječje književnosti, a ponajprije zbog dugog utjecaja i stvaranja djela pedagoga i učitelja (Crnković i Težak, 2002). Upravo su u samim počecima razvoja dječje književnosti brojni dječji pisci bili učitelji i odgajatelji. Razlozi su tome u činjenici da u vrijeme nastajanja dječje književnosti obrazovanje nije bilo dostupno široj populaciji ljudi, a među obrazovanije su spadali plemići, svećenici i učitelji.

Prva djela koja se pripisuju području dječje književnosti pridaju se poznatom češkom pedagogu i prosvjetitelju Janu Amosu Komenskom (1529. - 1670.). On je izradio prvu dječju slikovnicu pod nazivom „Orbis sensualium pictus“ (Svijet u slikama) izdanu 1658. godine. Komensky je bio češki reformator i u svome poučavanju polazio je od osjetila kojima zapažamo svijet. Smatrao je da su slike izvanredno sredstvo pomoću kojih se može poučavati i razvijati pismenost, a slikovnica je zasnovana na didaktičkim principima (Crnković i Težak, 2002). Dječja je književnost doživjela mnoge promjene od svojih početaka do suvremenih dana. Napisana su mnogobrojna djela, a danas se pisanjem bave isključivo dječji pisci koji su većinom i svojom profesijom književnici.

Iskru početaka pisanih djela namijenjenih djeci na prostorima Hrvatske pronalazimo sredinom 18. stoljeća, točnije 1754. godine i to u djelu Antuna Kanižlića (1699. - 1777.) pod nazivom „Obilato mliko duhovno“. Bilo je to prvo djelo namijenjeno djeci u kojem je ujedno prevladavala vjerska tematika (Crnković i Težak, 2002). Od tada se na polju dječje književnosti ne događa ništa značajno gotovo sljedećih sto godina. Razvoj hrvatske dječje književnosti izrazito kasni u usporedbi s drugim europskim zemljama. Razlozi za to su ponajprije siromaštvo zemlje, ratovi za oslobođenje, nesređeno pitanje književnosti jezika, nerazvijeno građanstvo, knjige na stranim jezicima i slaba ili gotovo nikakva mreža nakladnika za izdavanje knjiga za djecu (Crnković i Težak, 2002).

U 19. stoljeću počinju se razvijati nakladničke kuće koje se bave izdavanjem i tiskanjem knjiga i časopisa namijenjenih djeci i mladeži. Prvu značajniju nakladničku kuću osniva Ivan Filipović 1845. godine pod nazivom „Zabavna čitaonica“ u čijoj je nakladi

tiskano 17 djela za djecu. Druga je nakladnička kuća bila „Zbor duhovne mladeži zagrebačke“ osnovana 1857. godine. Obje spomenute nakladničke kuće većinom su izdavale prijevode s njemačkog govornog područja, a Christoph Schmid (1768. - 1854.) i Franz Hoffmann (1814. - 1882.) bili su najutjecajniji pisci čija su djela prevođena na hrvatski jezik (Crnković i Težak, 2002).

Za službeni početak razvoja hrvatske dječje književnosti uzima se 1850. godina i tiskanje knjižice Ivana Filipovića pod nazivom „Mali tobolac raznog cvetja za dobru i pomnjivu mladež“ (Hranjec, 2009, 114). Knjiga je izričito namijenjena mladeži i djeci. Sadrži osim prevedenih pjesama i one s preuzetim motivom, ali i posve izvorne, kako se to ističe u predgovoru te sadržava određenu vrstu manifesta i pokušaja definiranja dječje književnosti. Njome započinje hrvatska dječja poezija, a uvodi se i prevedena kratka pripovijest koja će dugo dominirati. Ona predstavlja prvog hrvatskog pisca, Ivana Filipovića, koji piše za djecu (Crnković, 1978, 16).

Cijelo je 19. stoljeće razdoblje velikog razvoja dječje književnosti na svjetskoj sceni, dok se na prostorima Hrvatske tek stvaraju ozbiljniji uvjeti za njezin razvoj. Razvoj dječje književnosti u Hrvatskoj dijelimo u nekoliko razdoblja. Periodizaciju je prvotno predložio Milan Crnković u svojoj studiji „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti“, i u njoj predlaže četiri razdoblja. Prvo je razdoblje pripremno i ono započinje Filipovićevim „Malim tobolcem“; drugo razdoblje započinje s prvim umjetnički visoko vrijednim djelom, odnosno romanom „Šegrt Hlapić“ Ivane Brlić-Mažuranić (1874. - 1938.); treće razdoblje započinje prvim romanom Mate Lovraka (1899. - 1974.), a četvrto razdoblje prvom knjigom zrele poezije iz pera Grigora Viteza (1911. – 1966.). Spomenuta razdoblja periodizacije hrvatske dječje književnosti mogu se prikazati i na sljedeći način:

Po godinama:

od početaka do 1913. godine;
od 1913. godine do 1933. godine;
od 1933. godine do 1956. godine;
od 1956. godine pa nadalje.

Po djelima:

od Malog tobolca do Šegrta Hlapića;
od Šegrta Hlapića do Družbe Pere Kvržice;
od Družbe Pere Kvržice do Prepelice;
od Prepelice pa nadalje.

Po glavnim predstavnicima:

Filipovićevo doba;

doba Ivane Brlić-Mažuranić;

Lovrakovo doba;

Vitezovo doba (Crnković i Težak, 2002, 125).

Važnost Ivana Filipovića vidljiv je iz citata: „Filipovićev je pedagoški, prosvjetni i organizatorski rad poznat. Svi koji su pisali o njemu bavili su se najviše ili isključivo njegovom borbom za reorganizaciju i osamostaljenjem hrvatskog osnovnog školstva, za osnivanjem institucija, idejnom borbom za odcjepljenjem školstva od crkve i stručnim radovima. No, Filipovićev izravan i neizravan utjecaj jednako je važan i u razvoju, tijekovima i stvaranju profila hrvatske dječje književnosti do kraja stoljeća, toliko važan da se to razdoblje može nazvati Filipovićevo doba….. Ivan Filipović pisao je za djecu - i to upravo za djecu, iako on najčešće govori o mladeži - pjesme i pripovijetke, a prevodio je i prerađivao, kako se to u ono doba radilo, u prvom redu pripovijetke, zatim basne, pjesme, priče i igrokaze“ (Crnković, 1978, 21-22).

Za razvoj dječje književnosti na našim prostorima, osim rada Ivana Filipovića veže se i nekoliko bitnih povijesnih trenutaka. Značajniji trenutak je početak tiska prvog dječjeg časopisa „Bosiljak“ godine 1864. pod vodstvom i uredništvom Ivana Filipovića. Časopis je pružao učiteljima mogućnost da pomoću njega šire svoje pedagoške i svjetonazorske ideje. Drugi važniji događaj je pojava nakladnika Lavoslava Hartmana (1812. - 1881.) na izdavačkoj sceni dječje književnosti. Ovaj bivši učitelj u Velikoj Kaniži, preuzeo je 1856. godine Gajevu knjižarnicu, a 1865. godine sustavno počinje izdavati knjige za djecu i mladež. Nakon Hartmanove smrti (1881. godine), njegovi nasljednici će 1883. godine pokrenuti posebnu biblioteku za mladež, najprije pod imenom „Hrvatska biblioteka za mladež“, a kasnije pod nazivom „Spisi za mladež“. Ista će razviti veliku izdavačku djelatnost pri kraju osamdesetih i u devedesetim godinama 19. stoljeća, a što će dati veliki zamah u razvoju dječje književnosti u Hrvata (Crnković, 1978, 18). Među važne događaje treba istaknuti i osnutak Hrvatskog pedagoško-književnog zbora 1871. godine čime je dječja književnosti dobila instituciju koja se mogla kvalificirano i profesionalno, a posebno u skladu sa svojim odgojno - obrazovnim ciljevima, oslobođena od konfesionalnih utjecaja boriti i brinuti za razvoj i opstanak dječje književnosti (Crnković, 1978, 19). Upravo pod nakladništvom spomenutih dvaju izdavačkih kuća i angažmanom velikog broja učitelja,

kateheta i općenito prosvjetnih radnika, dječja književnost će do kraja 19. stoljeća razviti plodno tlo za svoj procvat tijekom 20. stoljeća pa sve do danas.

Razdoblje druge polovice 19. stoljeća, prema spomenutim podjelama od 1850. pa do 1913. godine, pojedini teoretičari nazivaju razdobljem didaktičke književnosti, školske ili književnosti učitelja. Razlozi za to su velika angažiranost učitelja u pisanju i razvijanju dječje književnosti. Sama književnost nije toliko bila prožeta umjetničko-književnih elementima, koliko je pozornost bila usmjerena na odgojne i obrazovne segmente.

Potvrdu o velikoj zastupljenosti učitelja i razloga za nazivom „razdoblje didaktičke književnosti“ pruža nam Milan Crnković koji je svojim istraživačkim radom u području razvoja dječje književnosti iznjedrio podatak o važnosti i velikoj zastupljenosti učitelja kao pisaca: „…učitelja je 66, profesora 11, svećenika (koji su radili kao katehete, učitelji i profesori) 18, a ostalim zanimanjima pripada 37 pisaca. Samih učitelja bilo je dakle 52%, a učitelja s profesorima i svećenicima, dakle, školskih radnika, 75%. Kad bi se brojili samo suradnici dječjih časopisa u drugoj polovici 19. stoljeća, bez đaka, taj bi omjer bio još povoljniji u korist učitelja (vjerojatno samih učitelja preko 60%, a svih prosvjetara više od 80%)“ (Crnković, 1978, 160 prema Hameršak i Zima, 2015, 102). Učitelji su shvaćali stih kao sredstvo za promicanjem nacionalnih, vjerskih, odgojnih i obiteljskih vrijednosti (Hranjec, 2006).

S reformom školstva i demokratizacijom nastave, u drugoj polovici 19. stoljeća započinje intenzivniji rad na prevođenju i preradi literature namijenjene djeci. Prvi koji su s puno ljubavi i entuzijazma prihvatili tog pionirskog posla bili su učitelji koji su po definiciji svoga zvanja najjasnije osjetili potrebu za čitankama i dopunskim štivom i koji su u neposrednom radu s djecom najbolje mogli ne samo provjeriti njihove interese, već i nametnuti ima vlastito viđenje literature podobnije za njihov uzrast (Pašagić, 1998, 13).

U pisanju djela iz područja dječje književnosti tijekom druge polovice 19. stoljeća pojavljuju se često i žene kao autorice. U prosjeku svaki deseti autor nekog djela bila je autorica (Hameršak i Zima, 2015). Moramo uzeti u obzir da su žene u tome razdoblju još uvijek bile marginalizirane i bez većih društvenih prava, no, u to vrijeme i sama dječja književnost na prostorima Hrvatske je bila marginalizirana pa i ne čudi da su one ovdje tražile svoj prostor za afirmacijom. Od polovice 19. stoljeća podučavanje i odgajanje djece bilo je gotovo jedina društveno – javna djelatnost koje su žene smjele obavljati. Osobito važno razdoblje za njih je bilo od 1888. do 1918. godine kada je na snazi bila zakonska odredba da se učiteljice ne smiju udavati, odnosno one učiteljice koje bi to učinile morale bi napustiti učiteljsku profesiju. Upravo uskraćenost za brakom, obitelji i majčinstvom je dala dodatan

poticaj da se one aktiviraju u prostoru dječje književnosti i uključe u područja socijalne skrbi za djecu (Hameršak i Zima, 2015).

Zasluga za ideju stvaranja nacionalne dječje književnosti pripada učiteljima jer su oni bili glavni protagonisti pokretanja dječjih časopisa. Oni su ti koji su oko svojih dječjih časopisa najviše okupljali druge učitelje. Zapravo su sami učitelji u tome razdoblju jedini najispravnije shvaćali kakav treba biti primjeren odgoj za djecu i mlade. Put koji su utrli učitelji, a koji je prvenstveno bio utkan odgojnim pisanjem za djecu s puno moralnih pouka, nastavit će kasnije književnici koji će pisati tako da djeca čitanjem osjećaju da im je užitak prigrliti moralne vrijednosti društva (Pašagić, 1998, 17).

Za potvrdu navedene tvrdnje da su upravo učitelji zaslužni za razvoj dječje književnosti u Hrvata, koristit ćemo se popisom zaslužnih pisaca prvog i najvažnijeg razdoblja za razvoj dječje književnosti, vrijeme od 1850. do 1913. godine: Mijat Stojanović (1818. - 1881.); Antun V. Truhelka (1832. - 1877.); Milan Kobali (1840. – 1897.); Janko Tomić (1842.-1902.); Ljudevit Tomšić (1843.-1902.); Tomislav Ivankec (1844.-1912.); Davorin Trstenjak (1848.- 1921.); Ivan Lepušić (1855.-1906.); Ivan Devčić (1857.-1908.); Vjenceslav Novak (1859.-1905.); Franjo Bartuš (1860.-1934.); Milka Pogačić (1860.-1936.); Antonija Kassowitz-Cvijić (1865.-1936.); Stjepan Širola (1867.-1923.); Ivan Tomašić (1868.-1956.); Rikard Katalinić Jeretov (1869.-1954.); Jelica Belović-Bernadzikowski (1870.-1946.); Marija Tomšić-Im (1870.-1950.) i Josipa Gazvoda-Radošević (1872.-1959.) (Crnković i Težak 2002, 218).

2.2. Oblici dječje književnosti u funkciji odgoja

U odgojnom i obrazovnom radu s djecom i mladeži učitelju je pisana riječ od velikog značaja. Upravo upotrebom raznolikih vrsta ili oblika dječje književnosti, učitelj u svome radu može na prikriven i zabavan način djeci prenijeti društvene vrijednosti i norme, oblike primjerenog ponašanja, upozoriti na moguće opasnosti u svakidašnjem životu, nasmijati ih, zabaviti i zainteresirati dječju maštu.

Pričama za djecu mogu se objasniti i približiti razne pojave u prirodi i društvu, prikazati neobični likovi i razvijati mašta, vježbati pamćenje i razmišljanje, stoga je dječja književnost sa svim svojim vrstama i oblicima od neprocjenjive vrijednosti i značaja za odgoj i obrazovanje djece jer se njome djeluje na spoznajnu, emocionalnu i voljnu sferu ličnosti (Jusić-Sofić, 2015).

Unutar sadržaja raznih oblika dječje književnosti, djeca mogu usvojiti različite forme ponašanja, ophođenja, kulturne i higijenske navike, ali mogu usvojiti i pozitivne osobine poput požrtvovnosti, izdržljivosti, strpljenja, hrabrosti, istinoljubivosti i slično, a zanemariti negativne osobine i emocije poput zavisti, ljubomore, laži, pohlepe, škrtosti i ostalih (Grgurević i Fabris, 2012, 157).

Za potrebe doktorske disertacije i empirijskog dijela istraživanja, vrste/oblici dječje književnosti transformirani su u funkciju sredstava odgoja koja promatramo u sadržajima uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.).

U sljedećim odlomcima prikazuju se vrste/oblici dječje književnosti koji se pronalaze unutar sadržaja časopisa za djecu i mladež i koji će poslužiti za prikazivanje njihovih odgojno-obrazovnih uloga i vrijednosti.

Priča

Priča je glavni i najobuhvatniji oblik dječje književnosti. Ona prati djecu od trenutaka kad počinju usvajati jezični sustav i ne napušta ih do kraja djetinjstva. Određeni elementi priče pojavljuju se i u modernom dječjem romanu. Čarobno ili fantastično, kao odstupanje od realnog svijeta, sastavni je dio priče jer bez njihova miješanja u bilo kojem obliku, nema priče (Crnković i Težak, 2002, 21). Postoje razna pojmovna tumačenja priče gdje se ona izjednačava s bajkom ili pripovijetkom, no važno je naglasiti da priča zapravo označava termin koji obuhvaća sve vrste dječje književnosti. Priča je, dakle, nadređen pojam svim ostalim tipovima ili podvrstama kao što su narodna priča, umjetnička priča, bajka, legenda, saga ili predaja, fantastična priča i drugo (Crnković, 1987, 8).

U mnogim pričama prepoznajemo i susrećemo pedagoške pojmove, shvaćanja, vrijednosti, razmatranja i slično. Osnovna je ideja priče u tome da čovjek mora odgovarati za svoje postupke, a to se čini dobivanjem kazne na kraju priče koja se javlja kao moralna posljedica njegova djela. Unutar priče kao književne vrste leži odgojnost kao važno sredstvo. U pričama se mogu ispreplitati razna pitanja i problemi odgoja kao što su moralne vrijednosti, odnos prema radu, odnos prema pojedincima, zajedništvu i drugo. Čitanjem ili prepričavanjem priča može se s djecom i mladima raspravljati o pozitivnim i negativnim postupcima likova, razlozima njegova uspjeha i neuspjeha, a sve to priči daje pedagošku implikaciju (Tufekčić, 2012).

Brojne su prednosti i mogućnosti primjene koju priča nosi, a jedna od najvažnijih primjena ostvaruje se u odgojnom i obrazovnom području jer se preko odgojnih poruka koje nalazimo u priči djeci prenose društveno prihvatljive vrijednosti i norme. Sadržaj priče može biti kod djece izvanredan poticaj za usvajanje općih vrijednosti kao što su razvijanje poštovanja za druge, osjećaja odgovornosti, samopoštovanja, jednakosti spolova, solidarnosti, ekološke svijesti, poštovanja i prihvaćanja različitosti te drugo (Čudina-Obradović i Težak, 1996, 18).

Bajka

Bajka je svaka priča, narodna ili umjetnička, u kojoj je slika svijeta izgrađena na iracionalnim, nadnaravnim elementima u kojoj je, kao u crtanom filmu, sve moguće. Riječ bajka korijene pronalazi u riječi *bajiti* što znači vračati ili čarati (Težak i Težak, 1997, 7; Pintarić, 1999, 11). Bajka je priča čudesna sadržaja, neovisna od uvjeta zbiljskoga svijeta, sa svojim kategorijama uzroka, vremena i prostora i zato ne teži vjerodostojnosti (Hranjec, 2006, 135). Ona je kratka poetska priča fantastična sadržaja; priča o nevjerojatnim doživljajima realnih bića i susreta s nerealnim bićima; raznovrsno pretjerana priča o nečemu, izmišljotina. Jednostavna narodna pripovijetka nevjerojatna sadržaja; izmišljotina, budalaština i praznih priča (Anić, 1994, 27).

Bajke su jedinstvena književno-umjetnička forma koja u sebi sadrže izravna i neizravna značenja. Nisu samo zabavna djela pisana vještim stilom i ne možemo ih svesti samo na estetski užitak jer one dotiču i našu dušu, dubinu našeg bića u kojima se nalaze duboka i samo naša iskustva kao što su strah, ljubav, tuga, bijes, ponos i drugo (Velički, 2013, 17).

Strogo određena i prepoznatljiva struktura, stvarno i čudesno u bajci postoje usporedno, ne isključujući se međusobno. Bitno je nizanje događaja i epizoda bez opisa,

likovi nisu detaljno opisani ni u fizičkom ni u psihičkom smislu. Čudesno je mitološkog podrijetla, a moral je specifičan i sve se događa u neodređenom vremenu i prostoru (Crnković i Težak, 2002, 22).

Slušanjem bajki, djeca se uvode u svijet mašte gdje se događaju nezamislive situacije, javljaju neobični likovi i pojave. Djeca u ranom razvoju nemaju izgrađenu predstavu o ovome svijetu i realnosti pa za njih bajke predstavljaju izvrsno sredstvo za uživljavanje u neobičan i imaginaran svijet. Djeca nerijetko i sama počinju izmišljati svoje bajke i likove. Kao što bajke imaju prednost u razvijanju dječje mašte i fantazije, tako imaju i nedostatke jer previše uživljavanja djece u irealan svijet moglo bi kasnije imati posljedice u snalaženju u konkretnim životnim situacijama (Jusić-Sofić, 2015).

Bajka nam služi kao odgojno sredstvo i pomoć pri odrastanju jer ona prati razvoj djeteta od njegova puzanja do ulaska u pubertet. Mnogi se psihijatri služe bajkama kao terapeutskim sredstvom. Svojim sadržajem bajka uspješno prikazuje i rješava probleme oko suparništva i posesivnosti među djecom kao i prema odraslima, suparništva između braće i sestara, rješavanja Edipovih kompleksa, incestnih misli, fiksacija na oralnu fazu, kako se nositi s provalama bijesa i tuge te kako se snaći u „čudesnoj šumi“ i svijetu općenito. Osim što terapeutski pomažu djeci da se nose sa svojim razvojem, ujedno pomažu i roditeljima da se nose s razvojnim fazama svoga djeteta (Bettelheim, 2004, 9-10).

Didaktičnost je vrlo važna osobina bajke, a karakteristika je didaktičnosti u tome što se u njima ne daju opća razmišljanja i pouke, već jasne slike s uvjerljivim sredstvima ponašanja. Različita poučna iskustva savršeno se samostalno pohranjuju u spoznajnoj sferi čitatelja ili slušatelja i upravo je u tome pedagoški efekt bajke (Tufekčić, 2012, 70).

Bajke imaju izravan utjecaj na razvijanje djetetove mašte i imaginacije. U odgojnom i obrazovnom smislu, moramo biti svjesni i negativnog djelovanja bajke na djecu. Njezin pozitivan odgojni utjecaj daleko je dublji i važniji jer negativan utjecaj na djecu ne ostavlja bajka, već to čini dječja mašta. Dijete razvija odnos s likom iz bajke i zajedno je s njim tužno, uplašeno, sretno, veselo te će na taj način lakše razumjeti i moći ovladati emocijama i situacijama u realnom svijetu.

Basna

Basna kao dio dječje književnosti svoje korijene pronalazi još u davnim vremenima Indije i istočnog Mediterana. Procvat doživljava u Grčkoj u perima poznatoga Ezopa (6. stoljeće pr. Kr.) pa se i danas vrlo često može čuti pojam „Ezopove basne“. Iz stare Grčke basna će svoj put pronaći do svih krajeva svijeta, a među najpoznatijim piscima basni najveću

slavu dosegnuo je Jean de la Fontaine (1621. - 1695.). Klasična je basna kratka, izmišljena priča koja ima specifičnu pouku ili zadatak kako bi djelovala na moralno ponašanje (Grenby, 2008, 10).

U basnama se često kao glavni likovi pojavljuju životinje koje se opisuju u okolini gdje žive; njihov način života, borba za život, međusobni odnosi i odnosi s ljudima. Životinje u basni zapravo predstavljaju određene ljudske osobine poput - magarac predstavlja glupana, vuk nasilnika, ovca običan puk i slično. U basni se, osim životinja, mogu pojaviti biljke i stvari (Crnković, Težak, 2002, 34).

Basna je kratka priča koja na kraju sadrži moralnu pouku u kojoj se zapravo ogleda cijelo njezino značenje i vrijednost. Može se izreći na početku ili na kraju priče, sažeto ili opširno, a njezino razumijevanje zavisi od toga koliko je priča dobro i zanimljivo napisana. Djeca u velikom postotku mogu shvatiti pouku basne, a samim time basna u odgoju djece služi kao vrlo vrijedno sredstvo usmjeravanja i poučavanja.

Pripovijetka

Pripovijetka je naziv koji se u hrvatskoj književno-teorijskoj terminologiji zajedno s pojmovima novele, pripovijesti ili priče često rabi kao oznaka za proznu vrstu manju od romana. Kako se za opću oznaku kratkoga proznog oblika nasuprot romanu uvriježio pojam novele, pripovijetkom se najčešće naziva onaj pripovjedni oblik koji duljinom i kompozicijskim osobinama stoji između novele i romana. Radnja pripovijetke zasniva se na jednom događaju koji uključuje više likova, ali je prikaz njihova karaktera, kao i prikaz okolnosti radnje, podređen samoj priči ili fabuli. Pojmom pripovijetke označavaju se i usmeno književni oblici bajke, legende i predaje (Hrvatska enciklopedija)[6].

Pokraj pjesme dječja je proza dominantan književni rod, a čine ga dvije primarne vrste – priča (pripovijetka, novela) i roman. Dječja se priča dijeli na tri podvrste – bajku, fantastičnu priču i pripovijetku. Dok se bajka i fantastična priča zasnivaju na irealnom svijetu u likovima, pripovijetka se temelji na stvarnoj slici svijeta i događaja (Hranjec, 2006, 27).

Tijekom 19. stoljeća kao dio dječje književnosti pojavljuje se ćudoredna pripovijetka koja svoje korijene pronalazi u tradiciji europskih zemalja (Engleska, Njemačka, Francuska). Unutar hrvatske dječje književnosti prvotno se pojavljuje u prijevodima stranih autora. Naziv

[6] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Pripovijetka; preuzeto 25.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50435.

dolazi iz anglosaksonskog govornog područja gdje se javlja pod imenom „moral tales“, a kod nas se ustalio prijevod ćudoredna ili moralistička pripovijetka. Ćudoredna pripovijetka je prozna vrsta unutar dječje književnosti koja nastaje miješanjem više elemenata. U njoj ima nešto biblijskih parabola, primjera iz života, ponešto od narodnih priča i nešto od viteških priča. Ona ne poseže za čudesnim, nego pripovijeda događaje stvarnog života. Ona želi biti realistična pa svoje događaje u priči bira i opisuje na način da se izvuče što više pouke. Umjesto podjele na realni i nerealni svijet, ćudoredna pripovijetka dijeli ljude na sretne i nesretne, dobre i zle, bogate i siromašne i želi pričom pokazati kako se isplati biti dobar jer će biti nagrađeni pa će biti sretni, ali će biti kažnjeni (Crnković, Težak, 2002, 141-142).

Pripovijetke, kao sastavni dio dječje književnosti, sadržajno su usmjerene na poticanje pozitivnih osobina koje teže da ih čitatelj (djeca) implementira u svoj moralni sustav ili prikazati negativne osobine na način da ih se prikaže kao nešto što nije primjereno i tako čitatelja (djecu) odvraća od njih. Pripovijetka kao odgojno i obrazovno sredstvo izrazito je korisno jer svojim sadržajem za cilj postavlja usvajanje društveno prihvatljiva ponašanja.

Pjesma

Pjesma je osnovni oblik očitovanja pjesništva, različita po opsegu, sadržaju i formi. Za razliku od proze, koja povezuje značenja u logičan linearni slijed, ona se temelji na ponavljanju zvukovno, metrički, ritmički i/ili akcenatski ekvivalentnih jezičnih elemenata (Hrvatska enciklopedija)[7].

Dijete se s pjesmom susreće puno ranije negoli je to slučaj s bajkom ili pričom. Još od davnih vremena, pjesma je služila kao sredstvo uspavljivanja, a uspavanka je sastavni dio djetinjstva svakog djeteta i kao takva se smatra prvom pjesmom koju je čovjek stvorio (Crnković, 1982, 87).

U razvoju dječje pjesme u Hrvata možemo razlikovati tri razdoblja – starije, novije i suvremeno. Starije razdoblje je od izdavanja Filipovićevog „Malog tobolca“ do početka 20. stoljeća, a dominantni su bili motivi iz ruralne svakodnevnice koji su bogato bili začinjeni poukom te nije nimalo slučajno da su najpoznatiji autori bili učitelji. Drugo novije razdoblje definira se od početka 20. stoljeća do 1956. godine izlaskom djela „Prepelica“ Grigora Viteza. Za drugo je razdoblje karakteristično da se polako izostavlja poučavateljska nota, a pjesme su još uvijek o djetinjstvu iz perspektive odrasle osobe. Suvremeno razdoblje kreće od 1956.

[7] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Pjesma; preuzeto 27.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48528.

godine, a karakterizira ga da nije bitno gdje suvremeni pjesnik pronalazi svoju inspiraciju, u svom djetinjstvu ili tuđem, nego je važan rezultat (Hranjec, 2006, 26-27).

Odgojna je uloga dječjih pjesama ogromna, a osnovni je zadatak razvijanje ljubavi prema ljepoti, izgrađivanju estetskih pogleda i ukusa. Pjesme su osmišljene za prenošenje etičkih, estetskih i odgojnih ideja. Osnovna vrijednost pjesme je u tome što se njome, osim učenja lijepog pjevanja, uči o dobroti i ljepoti. Dječje pjesme prate sve aspekte dječjeg razvoja, svakodnevnih situacija i događaje poput rada, igre, smrti, igre i slično (Tufekčić, 2012, 58). S aspekta pedagogije, pjesma utječe na razvoj moralnog i estetskog odgoja te posredno ili neposredno utječe na formiranje ličnosti kod djece i mladeži.

Ostali oblici književnih formi u svrsi odgojnog sredstva

Uz navedene oblike dječje književnosti za koje možemo reći da su opće ili važne, u časopisima za djecu i mladež pronalazimo i druge elemente koji svojim sadržajem djeluju odgojno i obrazovno na razvoj djece i mladeži. U časopisima u isto vrijeme uz navedene oblike možemo pronaći: anegdotu (vic, pošalicu), brojalicu, rugalicu, izmišljalicu, poslovicu, zagonetku (pitalicu), rebus, križaljku, igru, poučni članak te računsku zadaću.

Anegdota je minimalna prozna struktura sa šaljivom poantom, a blizak joj je vic kao mini struktura urbanog života. Kratka, duhovita (često i zajedljiva), značajna pričica o znamenitu čovjeku ili događaju (Klaić, 2004, 68-69).

Vic je kratka književna forma, najčešće usmena, koja služi izazivanju komičnoga dojma sažeto zacrtavajući neku situaciju, događaj ili obilježja i otkrivajući u samom jezičnom izrazu ili u osobinama izraženoga paradokse koji izazivaju smijeh (Hrvatska enciklopedija)[8]. Jedno je od određenja vica i „šaljiva pričica s poentom ili neočekivanom smiješnim raspletom“ (Anić, 2007, 619).

Brojalica je uglavnom dječja pjesma koja ne počiva na suvislom značenju, nego na akustično-ritmičnom ugođaju, a opisuje se „kao mala književna struktura unutar veće strukture, oblik pjesme u kojoj se izgovaraju formule – brojanjem od višega naniže“ (Botica, 1995, 268). Veže se uz dječju igru gdje se brojenje ostvaruje ritmičkim nizanjem slogova. Pomoću njih se najčešće određuje mjesto u igri ili se neki igrači isključuju iz igre, a vrlo su zapamtljive i često korištene u svakodnevnom životu djece i mladih.

Rugalica, nasuprot brojalici, ima svoj semantički značaj, odnosno riječima ostvaruje svoju funkciju i najčešće služi da se nekome napakosti. Dječje su rugalice lako pamtljive i

[8] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje– Vic; preuzeto 27.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64470.

time je olakšano djeci da ih zapamte i reproduciraju (Botica, 1995, 276). One najčešće imaju i terapeutsku ulogu jer se dijete njima koristi kada se želi nekome osvetiti zbog učinjene nepravde pa ono smišlja ili se koristi već osmišljenim modelom ruganja.

Izmišljalica je plod dječje mašte, stoga je rado prihvaćena kod djece i mladih jer ju oni sami stvaraju, a smatra se izvornim doprinosom dječjoj književnosti. One nisu laganje, izokretanje ili zatajivanje istine, nego se radi o uspostavljanju novih logičnih (semantičkih) odnosa (Hranjec, 1995, 27).

Poslovica je kratka, jezgrovita izreka sa značajnim zaključkom, poukom ili iskazom (Anić, 2007, 393). Njome se podrazumijeva poučan, slikovit iskaz moralnog karaktera tipičan za različite životne pojave (Tufekčić, 2012, 45). Poslovica je poznata mnogim kulturama, a brojni ju narodi rado i često koriste jer njome izražavaju svevremensko iskustvo koje nije vezano niti za prostor niti za vrijeme. Najčešće je ritmički organizirana sa stabilnom fabulom i zato je lako pamtljiva, što joj daje poželjnost u dječjoj književnosti (Hranjec, 2006). Poslovice trajno i čvrsto ostaju u pamćenju i u svakoj imaju sadržan pedagoški trenutak. Odgojne ideje unutar poslovica predstavljene su u različitim oblicima i mogu dati općenite informacije o obitelji, djeci, odgoju, roditeljima i slično. Kao nosioci specifičnih pedagoških ideja, poslovice pokazuju odgojnu i obrazovnu funkciju tako što sadržajem govore o sredstvima i metodama pedagoškog djelovanja i karakteristikama pozitivnih i negativnih osobina ličnosti. Najvažnija je komponenta poslovice pouka ili objašnjenje, a s pedagoškog stajališta, zanimljive su tri sadržajne kategorije. Prvo, sadržajno poučavaju djecu i mlade o dobrom karakteru i primjerenom ponašanju; drugo, pozivaju odrasle i djecu da se pristojno ponašaju, a treće, u sebi sadrže odgojne savjete (Tufekčić, 2012, 46-47).

Zagonetka (pitalica) je pitanje ili izričaj skrivena ili dvosmislena značenja postavljen kao problem koji treba riješiti. Izriče se u metaforičnu jeziku, ili u moderno doba, u obliku igre riječima. U njoj se pitanje ili opis koji traže odgonetanje postavljaju tako da sugeriraju nešto drugo od točnog odgovora pa odgonetnuti zagonetku obično znači razumjeti metaforu (Hrvatska enciklopedija)[9]. U zagonetci je u prvom redu zamka, igra riječi pa je time zanimljiva djetetu, a svrha nije rješenje nego rješavanje zadanog pitanja (Botica, 1995, 275). U odgojnom smislu, ona za svoj cilj ima razvijati pamćenja kod djece, njihov obrazac razmišljanja, bistrinu i brzinu misaonih reakcija, razvijati moći opažanja u djeteta, a sadržajno su ispunjene mudrošću, visoko su poetične i sadrže moralnu crtu. Zagonetka obogaćuje dječji

[9] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Zagonetka; preuzeto 28.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66672.

um i pomažu u formiranju ličnosti, a um djeteta odgonetavanjem zagonetke obogaćuje se pametnim i moralnim mislima (Tufekčić, 2012, 54).

Rebus je vrsta zagonetke na osnovi heteronima i šarade u kojoj se odgonetka tvori slikom ili tekstom s pomoću različitih zamisli, položaja i kombinacija (pokreta, radnje, personifikacije, nizanja, izostavljanja, dodavanja, mijenjanja, zamjenjivanja, približavanja, udaljavanja, premještanja, stavljanja ispod ili iznad). Odgonetaj su riječ, fraza ili rečenica koji ne smiju imati značenjsku pojmovnu vezu sa zadanim pojmovima. Rebus može biti slikovan, slovčan i opisan (u stihu) ili kombinacija tih kategorija (Hrvatska enciklopedija)[10].

Križaljke su bilo koji grafički prikaz u kojem su elementi raspoređeni u obliku mreže (tablica, grafikon) tako da se mogu razmatrati u vertikalnom i horizontalnom smjeru. U enigmatici je ona jedna od osnovnih i glavnih vrsta zagonetke. Sastoji se od dijagrama s crnim i bijelim poljima te opisa, definicija ili sinonima riječi koje treba upisati u dijagram (Hrvatska enciklopedija)[11].

Igra je aktivnost koju dijete bira samostalno, a ishod je uživanje i osobna satisfakcija. Ona je dječja praksa, slobodno djelovanje izvan realnog i normalnog života. Igra je fenomen koji obilježava djetinjstvo i dječju razvojnu kulturu. Dijete u igri mora uživati, zabavljati se, družiti s prijateljima i razvijati svoje socijalne, intelektualne i motoričke sposobnosti. Ona je odgojni proces koji je na dobrovoljnoj bazi, osobno usmjeren i intrinzično motiviran, a temelj je zdravog razvoja individue i zajednice (Klarin, 2017, 5-6).

Poučni članak kombinacija je riječi poučan i članak. Riječ poučan ili poučno u definiciji podrazumijeva nešto što poučava ili u sebi sadrži pouku koja se prenosi drugome (Školski rječnik hrvatskoga jezika)[12]. Druga riječ je članak, a po definiciji je on tekst objavljen u novinama ili časopisu (Školski rječnik hrvatskoga jezika)[13]. U odgojnom smislu, poučni članak ima za cilj ponuditi čitatelju tekst koji u sebi sadrži didaktičan izričaj i nastoji ga kognitivno obogatiti.

Slika je slikarsko djelo u kojemu se pomoću linija i boja na plošnoj pozadini daje prikaz zamišljenih ili stvarnih pojava (Školski rječnik hrvatskoga jezika)[14]. Kao odgojno

[10] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Rebus; preuzeto 28.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52131.
[11]Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Križaljka; preuzeto 28.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34084.
[12] Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Poučan; preuzeto 28.3.2018., http://rjecnik.hr/search/?q=pou%C4%8Dan.
[13] Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Članak: preuzeto 28.3.2018., http://rjecnik.hr/search/?q=%C4%8Dlanak.
[14] Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Slika; preuzeto 28.3.2018., http://rjecnik.hr/search/?q=slika.

sredstvo, pomaže u naglašavanju ciljanog teksta upućenog čitatelju, ali može i samostalno imati snažan odgojni učinak.

Fotografija je snimka napravljena fotoaparatom (Školski rječnik hrvatskoga jezika)[15]. Kao i slika, u odgojnom smislu pomaže čitatelju vizualno približiti gradivo koje proučava ili čita.

[15] Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Fotografija; preuzeto 28.3.2018., http://rjecnik.hr/search/?q=fotografija.

3. Časopis za djecu i mladež

Časopis definiramo kao periodičku publikaciju organiziranu u više ili manje srodnih tekstualnih, slikovnih i zvučnih priloga ili njihovih kombinacija dostupnih u tiskanom, elektroničkome ili u obama oblicima (Brešić, 2014, 303). Pojedine brojeve časopisa uobičajeno karakterizira različitost sadržaja i suradnika te istovjetnost naslova i formata. Više brojeva čini svezak ili volumen, a neki časopisi izlaze i u više svezaka tijekom jedne godine. Časopis se objavljuje s namjerom kontinuiranoga izlaženja i uglavnom je određenog tematskog broja, a svrstava se u tiskane medije (Brešić, 2005). Časopis je „povremena publikacija slična novinama; može biti zabavnog, znanstvenog, političkog, umjetničkog i drugog karaktera“ (Hrvatski obiteljski leksikon 2005, 212). On je publikacija koja izlazi u određenim vremenskim razmacima i može biti zabavnog, književnog, znanstvenog, umjetničkog, privrednog, religioznog i drugoga karaktera, a blizak je novinama od kojih se donekle razlikuje po tome što nije izričito vezan uz kronološko odvijanje događaja te prikuplja građu relevantno trajnije vrijednosti (Silaj, 2006, 4). Pojam „serijska publikacija“ označava svaki pisani tekst s određenom tematikom bez unaprijed utvrđena kraja izlaženja, objavljenog na bilo kojem mediju u uzastopnim zasebnim sveščićima ili dijelovima, koji obično nose brojčane i/ili kronološke oznake, a obuhvaća periodičke publikacije poput časopisa, revija, magazina, novina, godišnjaka i nizova knjiga (Hrvatska enciklopedija)[16].

Časopis je kao oblik publikacije nastao iz almanaha i kalendara, a prvi se časopisi javljaju u 17. stoljeću u Francuskoj i Engleskoj. Prvi časopis na svijetu „Journal des sçavans“ pokrenuo je Denis de Sallo 1665. godine u Parizu, a pretežno je donosio prikaze knjiga (Hrvatska enciklopedija)[17].

Bitna je razlika između časopisa i novina u tome što se časopis objavljuje periodično s namjerom dugotrajnog izlaženja i obrađuje pojedinu temu, dok novine kao medij izlaze svaki dan i objavljuju svakodnevne vijesti. Prema vremenu izlaženja, časopisi mogu biti tjedni, mjesečni, tromjesečni, polugodišnji i godišnji. Pripadaju u skupinu tiskanih medija, a sam pojam medija definiramo kao sredstvo komunikacije. Osim tiskanih oblika časopisa, postoje i elektronički časopisi koji se isključivo objavljuju u online obliku. Povijest elektroničkih časopisa relativno je kratka, a prvotno pojavljivanje vezuje se uz početke 1990-ih godina.

[16] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje- Serijska publikacija; preuzeto 21.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55493.
[17] Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Časopis; preuzeto 21.3.2018. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13196.

Časopis je tekuće i u pravilnim razmacima publicirano tiskano djelo koje služi ograničenom području izvješćivanja ili posebnoj ponudi, a kategorija izbora, odnosno formiranje sadržaja časopisa, ovisi o izdavaču, programu časopisa, uredniku i suradnicima časopisa te samoj publici ili recipijentima (Silaj, 2006). Tipologija časopisa ovisi o nekoliko klasifikacijskih obrazaca kao što je: a) po ritmu razlikujemo podjele prema tjednom, mjesečnom i godišnjem vremenu izlaženja; b) po svrsi razlikujemo časopise za zabavu, edukativne časopise, kombinirane časopise i slično; c) po tipu recipijenta pronalazimo stručne ili opće časopise; d) po temi imamo podjelu na opći časopis, književni časopis, znanstveni časopis, časopis za djecu, časopis za mlade, časopis za studente i ostalo (Silaj, 2006, 8).

Časopis ima trostruku ulogu i zadaću u nekom društvu i vremenu. On je medij koji informira, dokumentira i transformira društvo i vrijeme u svome razdoblju izlaženja (Trnavac, 1972, 31-32). Važne su značajke časopisa publicitet, periodičnost, univerzalnost, aktualnost i ažurnost. Pružajući čitateljima nove i za njih relevantne informacije dostupnima, on ažurno, svestrano i raznoliko i u redovitim razmacima, predstavlja odraz povijesnih i kulturnih prilika vremena u kojem izlazi (Košir, Ranfl, Zgrabljić, 1999, 29).

Časopis kao medij pogodan je za promicanje i recepciju novih ideja i trendova, brže i bezbolnije prihvaćanje promjena te testiranje reakcija publike na promjene. Vrijednosti koje mediji upućuju imaju veliku ulogu u aktivnostima djece i mladih. U prošlosti je njihova temeljna uloga bila odgojna i poučna, a danas je okosnica šireg broja časopisa upravo zabavna funkcija (Majdak i Riman, 2015, 251).

S obzirom na namjenu i temu, razlikujemo časopise za odrasle i časopise za djecu i mladež. Časopisi za odrasle prilagođeni su namijenjenoj dobi pa sadrže teme iz svijeta odraslih poput politike, ekonomije i gospodarstva, dok časopisi za djecu i mladež svojim sadržajem obrađuju teme bliže svojoj namijenjenoj populaciji pa tako uključuju pregršt raznih priča, pjesama, bajki, šala i slično.

Djeca se tiskanim medijima susreću od najranijih dana. U obiteljima se prvotno susreću s raznim slikovnicama, a polaskom u školu počinju se upoznavati s raznim ilustriranim časopisima.

Bitno je razlikovati časopise za djecu i mladež koji su namijenjeni djeci i mladima, a koje pišu i uređuju odrasle osobe, od časopisa koje kreiraju sama djeca i unutar kojih se nalaze radovi koje su izradila djeca ili mladi. Najčešći oblik časopisa kojeg stvaraju djeca ili učenici su školski časopisi ili listovi. Školski se listovi ponajprije smatraju tiskovinama priređenima za učenike koji pohađaju školu koja objavljuje list, njihove roditelje, učitelje i nastavnike, ali i one čitatelje kojima list dođe u ruke. To su specijalizirani časopisi i

dizajnirani su onako kako im određuje njihova namijenjena publika, a to su ponajprije učenici, učitelji i roditelji (Listeš, 2010, 105-106).

Časopis za djecu i mladež izvor je učenja i pružanja informacija. On omogućuje izražavanje mišljenja, potiče i promiče dječje stvaralaštvo te omogućuje ostvarivanje prava sudjelovanja jer su za aktivno sudjelovanje i djelotvoran odnos prema zbivanjima u okolini i društvu važni informiranost i mogućnost izražavanja (Stričević, 2010, 154). U ulozi sredstva masovnog komuniciranja časopisi za djecu imaju vrlo važan udio u razvijanju djece na obrazovnoj, informativnoj i zabavnoj razini. Odgojna i obrazovna uloga časopisa za djecu i mladež ostvaruje se raznovrsnošću sadržaja, bogatstvom ilustracija te popularnim, zanimljivim i dinamičnim prezentiranjem samoga teksta sadržaja, a sve to ga uvelike razlikuje od standardnog udžbenika (Trnavac, 1972, 31).

Suvremeno uređen dječji časopis polazi od stava da treba informirati i obrazovati kroz odmor i zabavu. Tako njegov sadržaj, bilo da se radi o književnosti ili znanosti, mora biti pisan na zanimljiv način, popraćen fotografijama i ilustracijama jer na taj način privlači djecu i mladež na čitanje, a time obavlja funkciju obrazovanja (Trnavac, 1972).

Časopisi za djecu i mladež posebna su vrsta čitateljskog materijala koji se od knjiga razlikuje ponajprije po dinamičnosti, aktualnosti, raznovrsnosti formi, kratkim prilozima o temama bliskima stvarnom životu i mogućnostima interakcije s kreatorima časopisa te mogućim utjecajem na sadržaj (Stričević, 2010, 154).

Uloga se časopisa za djecu i mlade ponajprije sagledava u njihovoj namjeni da pružaju dodatne materijale za razvijanje čitanja i općenito znanja te razonodu. Učitelji su uvijek težili tome da pronađu odgovarajuće tiskane materijale koji uz udžbenike i knjige za djecu mogu potaknuti učenike na čitanje i pomoći im u razvoju vještina čitanja i bogaćenju vokabulara (Stričević, 2010, 156).

Nazivi časopis za djecu, časopis za djecu i mladež, časopis za mladež ili dječji časopis pojmovno označavaju istu stvar, a ono što ih razlikuje jest sama namjena djeci, mladeži ili objema skupinama. Svi nazivi označavaju medij koji može biti u tiskanom ili online izdanju, načinile su ga odrasle osobe za djecu ili mladež te pokušava imati kontinuitet izlaženja.

3.1. Pregled razvoja časopisa za djecu i mladež na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine

Prvi časopis za djecu i mladež pojavljuje se na prostorima Hrvatske gotovo 100 godina nakon što se pojavio prvi časopis u Europi (1664. godine) i to početkom druge polovice 18. stoljeća, točnije 1754. godine kada je tiskano djelo „Obilato mliko duhovno“. Razloge za to pronalazimo u razjedinjenosti hrvatskih prostora i nepostojanja jedinstvene nacionalne države, ali i nepostojanja pojedinaca koji bi nešto slično pokrenuli (Batinić, 2004). Političke, kulturne i prosvjetne prilike počinju se stvarati u početnim godinama 19. stoljeća koje je povijesno poznato pod imenom *Hrvatski narodni preporod*, a za cilj je imao osvijestiti i podizati nacionalnu, jezičnu, književnu i kulturnu svijest. U prvoj polovici 19. stoljeća na prostorima tadašnje Hrvatske bilo je vrlo malo pismenih ljudi, nije postojala razvijena hrvatska književnost niti je obrazovni sustav bio na visokoj razini. Knjige i udžbenici tiskani su na latinskom ili njemačkom jeziku. Ništa bolja situacija nije bila ni u tiskanju knjiga ili djela namijenjenih djeci, odnosno, mogao se napraviti popis od najviše 10-ak naslova djela za djecu (Batinić, 2004).

„Književnosti naša bijaše tada tako rekuć nikakova. U Zagrebu tiskalo se nešto knjiga nariečjem kajkavskim, a školske knjige dolazile su iz Budima, od kuda su uz druge poslove upravljali i našimi školami. Narod bijaše neuk, neznanja bijaše u obće dosta, a kako i ne bi, kad godine 1835. nije u cijeloj civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji bilo više od 18 pučkih škola. Pismeni čovjek u narodu - to bijaše tada velika riedkost. Službeni jezik bijaše latinski. Inteligencija i aristokracija govorila je ili latnski ili njemački“ (Batinić, 2004, 11).

Zapravo je bilo vrlo začuđujuće što se pojavilo tako puno entuzijasta koji su se odvažili na pisanje i tiskanje časopisa uzimajući u obzir postojanje visokog postotka nepismenog stanovništva (Pašagić, 2003). Hrvatska je 1869. godine imala čak 74,38 % nepismenih muškaraca i 86,81 % žena; oko 1890. godine znalo je pisati i čitati svega 32,3 %, a 1910. godine nešto malo preko 50 % stanovništva (Pašagić, 2003, 10; Batinić, 2004, 14). Prema ovim podacima, časopisi za djecu i mladež jako su teško pronalazili svoju čitateljsku populaciju, ali su, s druge strane, bili poželjno odgojno i obrazovno sredstvo u opismenjavanju naroda.

Sredinom 19. stoljeća počinju se stvarati plodni preduvjeti za bolju izobrazbu hrvatskih učitelja. U Zagrebu se 1849. godine otvara prva učiteljska škola (Batinić, 2004). Na krilima obrazovanih učitelja i pojedinih intelektualaca započet će razdoblje hrvatske političke, kulturne, književne i obrazovne renesanse. Perima hrvatskih učitelja počinju se pisati i

izdavati udžbenici iz područja odgoja i obrazovanja, stvaraju se književna djela, pišu se stručni i književni časopisi, ali i djela namijenjena djeci i mladeži. Takvo stvaralaštvo naročito dolazi do izražaja nakon pada Bachova apsolutizma 1859. godine kada je Hrvatskoj vraćen Ustav, obnovio se rad Sabora i hrvatski je jezik postao službenim. Još se pogodniji uvjeti stvaraju nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine koja je utoliko bitna jer je njome Hrvatska dobila samostalnost upravljanja u području uprave, sudstva i školstva. Dolaskom na vlast bana Ivana Mažuranića 1873. godine stvaraju se povoljni uvjeti za osamostaljivanje školstva pa 1874. godine Sabor donosi školski zakon kojim je Hrvatska prvi puta samostalno i autonomno uređivala svoje školstvo. Možemo slobodno reći da učitelji od tada počinju preuzimati vrlo bitnu ulogu u stvaranju i razvijanju hrvatske nacionalne svijesti i poticanju pisanja na hrvatskom jeziku.

Uz dječje časopise, pri čemu se pojmom „dječji časopis“ podrazumijevaju oni namijenjeni djeci od vrtićke dobi do dvanaest godina, u Hrvatskoj su izlazili i omladinski časopisi. Treba naglasiti da su mnogi časopisi za djecu uz svoj naslov dodavali i naziv „list za mladež“, što se u to vrijeme pojmovno opširno razmatralo, točnije, pod tim se izrazom ponekad podrazumijevalo djecu, omladinu, a ponekad i jedno i drugo, odnosno sve koji se nisu smatrali odraslima (Pašagić, 2003, 9).

Pokretači prvotnih časopisa za djecu i mladež bili su učitelji i katehete koji su se, osim rada u školi, bavili i promicanjem važnosti obrazovanja i razvojem nakladništva, odnosno pisanjem i tiskanjem knjiga u Hrvata.

Prvi dječji časopis „Bosiljak“ izlazi od 1864. do 1868. godine i to dva puta mjesečno. Pokretač i urednik ovog hrvatskog dječjeg časopisa bio je učitelj Ivan Filipović (1823. - 1895.) koji je, kao organizator tadašnjeg hrvatskog školstva, okupljao oko sebe suvremenike koji su svoje pedagoške ideje i nazore objavljivali u časopisu putem priča, pripovijetki, basni i pjesama (Crnković i Težak, 2002). Ivan Filipović smatra se pokretačem i organizatorom hrvatskog školstva. Njegovim je zaslugama osnovan Hrvatsko-pedagogijsko književni zbor koji je promicao dječju književnost u školama. Filipović je smatrao da se dječjom književnosti mogu promicati odgojni ciljevi (obrazovni, domoljubni, ćudoredni), što je bilo lako upakirati preko zabavnog omotača prilagođenog dječjoj dobi časopisom za djecu.


BOSILJAK,
list za mladež.
Urednik i vlastnik Ivan Filipović.
Br. 1. 10. listopada 1864. Teč. I.

Slika 1. Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa „Bosiljak“

Drugi dječji časopis tiskan je 1870. godine na prostorima Hrvatske, a zvao se „Zlatni orasi“. Ovaj je časopis izdavao i uređivao učitelj Ljudevit Tomšić (1843. - 1902.). Časopis je doživio samo šest izdanih brojeva.

U ranim sedamdesetim godinama 19. stoljeća počinje svojevrsno pedagoško-književno zlatno doba tiskanja pedagogijskih knjiga i udžbenika zahvaljujući osnivanju Hrvatsko pedagoško-književnog zbora (HPKZ-a) 1871. godine. Već 1. svibnja 1873. godine tiska se časopis za djecu pod imenom „Smilje“ koji izlazi neprekinuto sve do 1945. godine. To je časopis za djecu s najdužim razdobljem izdavanja. Od samih početaka namijenjen je djeci pučke škole, što je podrazumijevalo djecu do dvanaeste godine. Tiskan je u nakladništvu Hrvatsko pedagoško-književnog zbora, što mu je davalo sigurnost nakladnika i mogućnost održavanja. Pod istim nakladništvom tiskan je i časopis za učitelje „Napredak“ koji je vrlo često promovirao i zastupao „Smilje“ (Crnković, Težak, 2002). U razdoblju od 1877. godine do 1885. godine, „Smilje“ je bio jedini dječji časopis koji se tiskao u Hrvatskoj pa je imao dovoljno vremena da učvrsti svoj položaj među dječjom populacijom (Batinić, 2004).


Br. 1. U Zagrebu, 1. svibnja 1873. Teč. I.
SMILJE.
ZABAVNO-POUČNI
LIST SA SLIKAMI ZA MLADEŽ.
Izdaje hrv. pedagog.-književni sbor.

Slika 2. Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa „Smilje“

U lipnju 1873. godine započeo je izlaziti dječji časopis „Bršljan“ (samo mjesec dana nakon „Smilja“). Ovaj je časopis tiskan pod nakladništvom udruge učitelja „Narodna škola“ (koja je osnovana 1869. godine prvotno pod imenom Učiteljska zajednica, a od 1873. godine mijenja ime u Narodna škola). Časopis je nakon prva tri godišta izlaženja napravio stanku od trinaest godina. Ponovno je tiskan 1889. godine i izlazio je sve do 1903. godine (Crnković, Težak, 2002). Udruga učitelja „Narodna škola“ bila je prvenstveno katolički orijentirana i imala je svoj časopis za učitelje pod nazivom „Školski prijatelj“ koji je bio oprečnih pogleda i programa za razliku od suvremenika časopisa „Napredak“. Između udruga učitelja pod okriljem HPKZ-a i „Narodne škole“ postojao je određeni antagonizam, što je svakako imalo utjecalo i na prihvaćenost dječjih časopisa jer „Napredak“ nije preporučivao „Bršljan“, a „Školski prijatelj“ nije preporučivao „Smilje“.


Bršljan

LIST MLADEŽI.

Br. 1. U Zagrebu 1. siečnja 1889. Tečaj IV.

Slika 3. Izrezak zaglavlja prvog broja u četvrtom tečaju časopisa „Bršljan“

Iz tiska 1885. godine u Samoboru izlazi dječji časopis „Hrvatska omladina“. Urednik i nakladnik bio je učitelj i pjesnik Josip Milaković (1861. - 1921.). Ovaj je časopis doživio samo jedno godište od šest brojeva. Milaković je u to vrijeme oko sebe okupio tada značajnije učitelje i pisce pa se časopisu predviđao veliki uspjeh što se na kraju ipak nije ostvarilo (Pašagić, 2003).


HRVATSKA OMLADINA

LIST

ZABAVI I POUCI

Broj 1. U Samoboru 5. kolovoza 1885. God. I.

Slika 4. Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa „Hrvatska omladina“

Godine 1891. pojavljuje se novi časopis za djecu i mladež pod imenom „Pobratim“. On je izlazio u nakladništvu Ignjata Granitza (1845. - 1908.), a bio je namijenjen učenicima srednjih te viših pučkih škola (Batinić, 2004). Časopis je izlazio sve do 1916. godine, a urednici su mu bili srednjoškolski profesori. Prvi urednik bio je profesor zagrebačke realke Josip Vitanović (1844. - 1909.). Tijekom svojih 25 godina izlaženja ostao je dosljedan prvotno zamišljenoj koncepciji poučavanja, zabavljanja i odgajanja budućih intelektualaca (Batinić, 2004).


POBRATIM

ZABAVAN I POUČAN LIST

ZA

ODRASLIJU MLADEŽ.

Broj II. U Zagrebu dne 15. siečnja 1891. God. I.

Izlazi svakoga 1. i 15. dana u mjesecu, te stoji na godinu 3 for., na pol godine 1 for. 50 nč.: na 3 mjeseca 75 nč.

Slika 5. Izrezak zaglavlja drugog broja časopisa „Pobratim“

Godine 1895. iz tiska izlaze dva nova časopisa „Liljan“ i „Mali dobrotvor“. Časopis „Liljan“ izlazi u samo četiri godišta (1895. – 1898.) u kojima je urednik bio učitelj Stjepan Širola (1867. - 1926). Časopis „Mali dobrotvor“ tiska se do 1912. godine. Koncept se časopisa mijenja od 1905. godine kada više ne izlazi kao periodična publikacije, nego povremeno kao serija od 12 knjižica. Svaka od njih nosi drugačiji naziv: *Srčike, Snježane, Tratinčice, Dobroslavke, Dragoljupke, Nevenke, Sa sijela i prela, Jesenčice, Božićnice, Ruže i lijerovi, Bršljanke, Ivančice, Domoljupke, Dobrašinke* i *Milovanke.* Urednikom ovog časopisa cijelo vrijeme izlaženja bio je učitelj Franjo Bartuš (1860. - 1934.), a nakladnik je bilo zagrebačko društvo „Dobrotvor“ (Pašagić, 2003; Batinić, 2004).


LILJAN

Br. I. LIST ZA MLADEŽ I PUK. Teč. I.

U Karlovcu, dne 1. siečnja 1895.


MALI DOBROTVOR.

U korist zagrebačkoga društva „Dobrotvor“, koje odijeva i obuva ubogu mladež zagrebačkih pučkih škola bez razlike vjere i zavičajnosti. — Cijena je broju 6 filira.

Br. I. Zagreb, 1. prosinca 1895. God. I.

Slika 6. Izrezak zaglavlja prvih brojeva časopisa „Liljan“ i „Mali dobrotvor“

Časopis „Vjerni drug“ pokrenut je 1897. godine. Ovo je zadnji časopis za djecu i mladež tiskan u 19. stoljeću. On izlazi uz određene poteškoće sve do 1933. godine. Njegovim najuspješnijim i najdugovječnijim urednikom smatra se učitelj Julije Varžička (1862. - 1928.). Ovaj je časopis do samog kraja svoga izlaženja promijenio sedam urednika, a bio je namijenjen mladeži trgovačkih i obrtničkih škola te opetovnica (Batinić, 2004). Sadržajno je bio prožet poučnim člancima o preradi i uporabi prirodnih bogatstava, trgovačkim i obrtničkim prilikama u svijetu i Hrvatskoj te primjerima iz prakse (Batinić, 2004). Nakon završetka Prvoga svjetskoga rata, časopis ulazi u određene financijske i koncepcijske poteškoće te ne uspijeva održati prethodnu slavu.


VJERNI DRUG

Zabavni i poučni list

za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.

Uređuje JULIJE VARŽIČKA.

Izlazi 1. dan svakoga školskoga mjeseca. Cijena mu je za godinu s dostavom u kuću 2 krune, a na pol 1 četvrt godine razmjerno. Pisma se šalju uredništvu, a novci i reklamacije upravi (obuje doljnogradska djevačka škola). Pisma se ne vraćaju, a nefrankovana se ne primaju. Posebni se prilozi primaju, te se plaća za svakih 100 kom. po 1 kruna.

Br. 2. U Zagrebu, 1. listopada 1.897. Tečaj 1.

Slika 7. Izrezak zaglavlja drugog broja časopisa „Vjerni drug“

Godine 1901. u Koprivnici iz tiska izlazi dječji časopis „Anđeo čuvar“ gdje je kao župnik i vjeroučitelj službovao njegov dugogodišnji urednik Mladen Barbarić (1873. - 1936.). Časopis je bio katolički list za djecu, a sadržajno je koncipiran za populaciju djece polaznika pučke škole (Batinić, 2004, 16). Izlaženjem u trajanju od pune 43 godine zaslužio je drugo mjesto na ljestvici najdugotrajnijih dječjih časopisa, odmah iza „Smilja“.


ANĐEO ČUVAR

Izlazi svakog 15. u mjesecu. Cijena 1 Kruna na godinu.

Broj 1. U Koprivnici, 15. rujna 1.902. God. II.

Slika 8. Izrezak zaglavlja prvog broja u drugoj godini izlaženja časopisa „Anđeo čuvar“

Prvi istarski dječji časopis izlazi iz tiska 1906. godine u Malom Lošinju pod imenom „Mladi Istran“, a prestaje izlaziti 1908. godine. Urednik je ovog časopisa dječji pisac i učitelj Josip Kraljić (1877. - 1948.). Prvenstveno je to bio regionalni dječji časopis „posvećen u prvom redu tužnoj i nevoljenoj siročadi naše bijedne Istre“ (Batinić, 2004, 61).



Slika 9. Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa „Mladi Istran“

Godine 1909. iz tiska izlaze tri nova časopisa za djecu i mladež, a to su „Mladi Istranin“, „Proljetno cvijeće“ i „Krijes“.



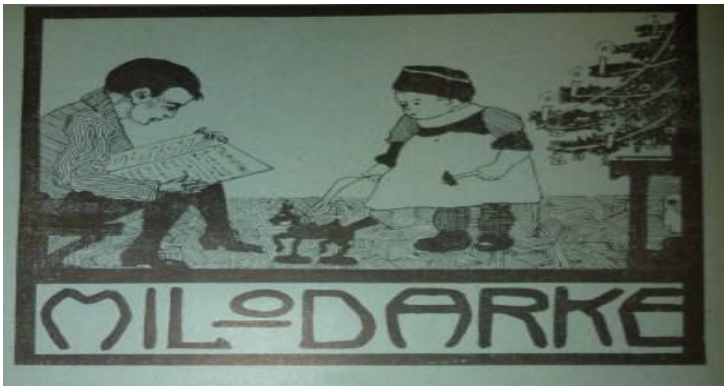




Slika 10. Izrezak zaglavlja prvih brojeva časopisa „Mladi Istranin“ i „Krijes“ te zaglavlja prvog broja u drugoj godini izlaženja časopisa „Proljetno cvijeće“

Prvi časopis koji izašao u siječnju 1909. godine bio je „Mladi Istranin“. Časopis je nakon godinu dana izlaženja promijenio svoje ime u „Mladi Hrvat“. Urednici časopisa bili se Viktor Car Emin (1870. - 1963.) te Rikard Katalinić Jeretov (1869. - 1954.). Časopis „Mladi Istranin“ izlazio je šest godina, točnije, prestao je izlaziti 1914. godine. Drugi dječji časopis koji se tiska 1909. godine je „Proljetno cvijeće“. On počinje izlaziti u veljači, a prestaje izlaziti 1913. godine. Ukupno izlazi u pet godišta, a urednikom cijelog razdoblja izlaženja bila je učiteljica Marija Marošević (1889. - 1976.). Glavni je cilj časopisa bio širenje ideje organiziranja hrvatskih katoličkih učenica i na taj način pomaganje hrvatskom katoličkom pokretu. Časopis je bio namijenjen učenicama učiteljskih škola, liceja, viših djevojačkih i viših pučkih škola (Batinić, 2004, 66). U rujnu 1909. godine, zaslugom mladih katoličkih intelektualaca, izlazi i treći časopis „Krijes“. On izlazi do 1912. godine kada nakratko prestaje, a svoj ponovni procvat doživljava u razdoblju od 1917. do 1923. godine. Populacija kojoj je časopis namijenjen bila je srednjoškolska mladež, odnosno učenici nižih razreda gimnazije i viših pučkih škola. Svoju namjenu pronalazio je u tome da mladež na koristan način zainteresira za čitanje i time odvrati od bespošličarenja i nemorala (Batinić, 2004).

Zadnji časopis tiskan u istraživanom razdoblju je dječji časopis „Milodarke“. On iz tiska izlazi 1913. godine, a prestaje izlaziti već 1914. godine. Glavnim pokretačem i urednikom smatra se učitelj i pedagog Rudofo Franjin Magjer (1884. - 1954.), a mjesto izlaska je bio grad Osijek. Pokrenut je s ciljem darivanja časopisa koji bi bio dostupan i primjeren djeci i mladeži s područja tadašnje Slavonije. Nije imao dovoljno dobro razrađenu koncepciju sadržaja, što je u razdoblju izlaženja drugih časopisa za djecu i mladež („Smilje“, „Anđeo čuvar“ i „Mali dobrotvor“) smanjilo broj zainteresiranih pretplatnika i vrlo brzo dovelo do prestanka tiskanja (Batinić, 2004).



Slika 11. Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa „Milodarke“

Zaključno, možemo ustvrditi da u promatranom istraživanom razdoblju ovoga rada od 1864. do 1914. godine na prostoru tadašnje Hrvatske izlazi ukupno 15 dječjih časopisa[18].

Časopisi za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.), iz perspektive izlaznosti i dugotrajnosti, nisu uvijek imali veliku uspješnost. Pojedini časopisi zbog slabe zainteresiranosti među čitateljskom populacijom prestaju biti tiskani, a neki časopisi imaju kratke prekide u svome razdoblju objavljivanja. Samo je časopis „Smilje“ uspio (od svoga osnutka 1873.) zadržati kontinuitet izlaženja sve do danas kada se tiska pod nazivom „Smib“. Nedostatak financiranja časopisa i listova dovodi do problema opstojnosti časopisa i u današnje vrijeme, a u razdoblju Banske Hrvatske to je bilo još teže naročito za one časopise s predznakom hrvatski. Najčešće su opstajali časopisi pod pokroviteljstvom države ili crkve, takozvani „službeni“ časopisi u pučkim školama. Razloge kratkog vijeka izlaženja velikog broja časopisa u promatranom razdoblju pronalazimo u nepovoljnim političkim i društvenim okolnostima. Hrvatski prostori bili su politički razjedinjeni, nije postojala građanska klasa, a ona koja je i postojala, pretežno je bila satkana od stranaca (Pašagić, 1998, 2003).

[18] Konstruirano prema podacima pronađenim u Hrvatskom školskom muzeju i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

3.2. Prikaz radova na temu časopisa za djecu i mladež u istraživanom vremenskom razdoblju

U ovome dijelu rada donosimo prikaz istraživanja konstruiranih s približno istovjetnim korpusom ove doktorske disertacije, ali s drugim istraživačkim pitanjima i zadacima te drugačijim znanstvenim interesom.

Blanka Pašagić je 1998. godine u svojoj doktorskoj disertaciji „Tipologija hrvatske dječje proze u časopisima za djecu i mladež od 1864. do 1950. godine“ istraživala razvoj dječje proze u časopisima za djecu i mladež. U disertaciji je analizirala 25 dječjih časopisa. U teorijskom dijelu donosi pregled razvoja hrvatske dječje književnosti od 1864. do 1950. godine te pregled dječjih časopisa u Hrvatskoj od 1864. do 1950. godine. Autorica svoj rad nastavlja prikazom 24 časopisa koji su odabrani kao uzorak analize istraživanja. U istraživačkom dijelu svog rada prikazuje pronađene prozne vrste i njihovu zastupljenost u dječjim časopisima od 1864. do 1950. godine. Prozne vrste koje autorici pronalazi i interpretira su bajka, basna, crtica, legende i mitovi, biblijske priče - legende i legende iz života svetaca, pripovijetka, priča, pripovijest, dječji roman, igrokaz, znanstvena proza, putopisi i zemljopisne crtice, povijesna proza, životopisi i biografske crtice, prijevodi strane književnosti te narodne priče. Rad završava obrazlaganjem doprinosa dječjih časopisa u razvoju dječje književnosti. Rezultati rada pokazuju da je proza najraširenija književni oblik u dječjim časopisima te ujedno najplodniji i najzastupljeniji žanr. Iz analiziranih proznih djela, autorica dolazi do zaključka da u časopisima postoje dva stilska usmjerenja dječje književnosti. Prvi je fantastični stil koji se realizira u sadržajima bajki, mitova, priča i legenda i drugi, realistički stil koji se realizira u sadržajima pripovijetki i romana. Kao produkt njezina istraživanja, proizašla je 2003. godine knjiga pod nazivom „Hrvatski dječji časopisi od 1864. do 1950. godine“. Knjiga donosi najvažnije podatke o mjestu i vremenu izlaska dvadeset četiriju dječjih časopisa, prirodi njihova izlaženja i njihovu značenju za razvoj dječje književnosti. U odnosu na disertaciju, autorica je u knjizi izostavila prikaz dječjeg časopisa „Smilje“.

Štefka Batinić 2004. godine u svojoj knjizi „Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži – Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945.“ donosi sustavni pregled pedeset i dvaju dječjih časopisa s detaljnim opisima i kritičkim pristupom svakom pojedinom časopisu, što svakom budućem istraživaču bilo kojeg znanstvenog diskursa može uvelike olakšati snalaženje u postojećoj građi tog povijesnog razdoblja. Autorica je načinila

katalogizaciju dječjih časopisa i time kreirala „osobnu iskaznicu“ svakog pojedinog časopisa, čime je stvorila preduvjete za daljnja istraživanja.

Štefka Batinić je u članku naziva „Crna pedagogija u hrvatskim dječjim časopisima 19. stoljeća“ objavljenom 2004. godine u časopisu „Anali za povijest odgoja“ prikazala sklonost manipulativnoj karakteristici sadržaja u pripovijetkama objavljivanima u hrvatskim časopisima za djecu i mladež u drugoj polovici 19. stoljeća. Autorica je na temelju analize moralno-poučnih pripovijetki iz časopisa za djecu „Smilje“, tada najpopularnijega dječjeg časopisa, nastojala utvrditi koje su pedagoške poruke usmjerene djeci i kakvo se ponašanje od njih očekivalo. Ona interpretira kakva je prema odgojnim porukama trebala biti idealna slika djeteta u drugoj polovici 19. stoljeća. Istraživanjem je ustanovila da je osnovna odgojna vrijednost koja se promovirala bila poslušnost, ponekad slijepa i nerazumna, a odgojno sredstvo kojim se ona postizala bio je strah od bolesti pa i smrti.

Kristina Silaj je 2006. godine u svom magistarskom radu naziva „Hrvatski dječji časopisi od 1990-2003.“ iz perspektive povijesnog kronološkog pregleda, prikazala je razvoj časopisa za djecu i mladež iz razdoblja od 1864. do 1914. godine. Naime, u jednom poglavlju rada, autorica daje kratak pregled časopisa koji su izlazili od 1864. do 1950. godine služeći se kategorizacijom Blanke Pašagić.

Marijana Hameršak je 2008. godine u svojoj doktorskoj disertaciji „Tvorbe djetinjstva i preobrazbe bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti“ iz perspektive književnosti istraživala je povezanost predodžbe djetinjstva i bajke 19. stoljeća, a za korpus istraživačke građe poslužila se, između ostaloga, i časopisima „Bosiljak“ i „Smilje“. Autorica je nastojala opisati i rastumačiti dinamiku odnosa između predodžbe o djetinjstvu i produkcije bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti u razdoblju posljednjih desetljeća 18. stoljeća do posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Rezultati analize rada pokazuju da se preobrazba bajke kretala od arhaične forme preko zabavne sastavnice kojoj se pospješuje pouka pa sve do igre (sna) i igračke (slikovnice). Preobrazbu bajke pratila je i različita predodžba djeteta i djetinjstva gdje je u početku dijete izjednačeno s narodom, nakon toga slijedi predodžba djeteta kao učenika te predodžba gdje je dijete samo sebi važno.

Ana Batinić je 2011. godine u svojoj doktorskoj disertaciji „Animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa“ analizirala književne i znanstveno-popularne priloge za djecu i mladež. Okosnicu njezinog istraživanja sačinjavali su radovi hrvatskih i stranih animalista, povjesničara književnosti, kulturologa, etnologa, antropologa i filozofa, a za korpus istraživačke građe uzeti su objavljeni radovi u časopisima „Bosiljak“ (1864. - 1868.), „Smilje“ (1873. - 1945.) i „Smib: smilje i bosilje“ (od 1970). Autorica je težila ilustrirati na

koji su način životinje prikazane unutar sadržaja proučavanih tekstova u izabranim časopisima za djecu. Ona je, temeljem odabranih tekstova, nastojala prikazati na koji se način ljudi odnose prema životinjama i životinjskom svijetu u promatranom vremenu.

Časopisi za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine isključivo su bili predmetom interesa i istraživanja unutar područja književnosti. Samo je autorica Štefka Batinić dala pregled i opis časopisa za djecu i mladež naglašavajući njihov pedagoški karakter ne ulazeći u odgojnu ulogu njihovih sadržaja. Druge su autorice, unutar pojedinih časopisa, istraživali elemente i kategorije koji su predmetom znanstvenog interesa i područja hrvatske književnosti.

4. Povijesni kontekst istraživanog razdoblja

4.1. Društveno-političke prilike na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine

Pregled povijesnog političkog i društvenog konteksta na prostorima Hrvatske u razdoblju od 1864. do 1914. godine nije moguć bez uvida u procese i događanja koja su prethodila istraživanom razdoblju. Događanja od sredine 19. stoljeća doprinose formiranju stanja na političkom, društvenom i gospodarskom polju unutar tadašnjih prostora Hrvatske.

Prije početka druge polovice 19. stoljeća, točnije 1848. godine, Austrijsko Carstvo zahvatio je val previranja potaknut revolucionarnim zbivanjima u Parizu. Mađari su unutar Austrijskog Carstva bili najeksplicitniji u traženju svoje neovisnosti i autonomije od Austrijskog utjecaja. Car Franjo Josip I. (1848. – 1916.), uz pomoć hrvatskog bana Josipa Jelačića (1801. – 1859.), uspio je ugasiti otpor Mađara te preustrojio Carstvo uvodeći Oktroirani ustav 1849. godine (Pavličević, 2000). Na razini Austrijskog Carstva, 1848. godine ukinuti su feudalni odnosi i kmetstvo. Formalno ukidanje feudalnih odnosa na prostorima Hrvatske donosi ban Josip Jelačić proglasom od 25. travnja 1848. godine (Goldstein, 2003). Za hrvatski je narod ovaj potez bio jedan od važnijih događaja koji je proizašao iz revolucionarnih pokreta tog vremena. Seljak je postao pravi i slobodni vlasnik svoje zemlje pa se više nije morao brinuti oko davanja poreza vlastelinu, nego se mogao posvetiti obradi zemlje za svoje potrebe. To je dovelo do povećanja blagostanja i porasta ekonomske i materijalne snage države. Uvođenjem Oktroiranog ustava, omogućena je centralistička vladavina carskog dvora u Beču i taj se Ustav doživljavao kao apsolutizam pod okriljem formalne ustavnosti (Perić, 1997).

Franjo Josip I. (1830. - 1916.) u prosincu 1851. godine ukinuo je Oktroirani ustav i uveo apsolutizam koji je, prema njegovom glavnom provoditelju, ministru unutrašnjih poslova Aleksandru Bachu, nazvan „Bachov apsolutizam“. Prethodno je 1850. godine raspušten Hrvatski sabor, a prostorom tadašnje Hrvatske upravlja hrvatski ban koji je odgovoran vladi u Beču (Šišić, 2004). Razdoblje potpune centralizacije potrajalo je do 1859. godine u kojem su vremenu bila zabranjena politička udruživanja, a uvedena je i cenzura na tisak. Utjecaj apsolutizma i germanizacije najviše se osjećao u djelokrugu državne uprave gdje su kao službenici dovođeni ljudi iz Austrije, Češke i Slovenije koji su bili privrženi vladajućem režimu, a pisali su i čitali isključivo na njemačkom jeziku. Ti službenici/činovnici slijepo su izvršavali naređenja iz Beča, a zbog svog bahatog i strogog ponašanja nazivani su *Bachovim husarima* (Ferić, 1997; Šišić, 2004). Mnogi hrvatski političari bili su pod

prismotrom državne policije (žandarmerija); većina je dospjela u zatvore i to najčešće zbog dojavljivanja da su govorili protiv cara i režima.

Krah Bachova apsolutima dolazi 1859. godine kada Austrijsko Carstvo niže poraze u ratovima s Francuskom Carevinom i Kraljevinom Sardinijom, preciznije u porazima Austrije kod Solferina i Magente. Porazi na ratnom planu, nezadovoljstvo režimskom birokracijom i policijskom stegom te oslabljenja državna riznica uslijed ratnih događanja natjerala su cara Franju da 1860. godine napravi novi preustroj vladajućeg sustava. Taj potez ostaje zapamćen pod nazivom „Listopadska diploma“ koja je bila prikrivena mješavina federalističko-centralističkih odredbi. Beč je i dalje ostao glavni grad, osnovano je Carevinsko vijeće s donjim i gornjim zastupničkim domom, a zemlje u sklopu Carstva u njega šalju svoje predstavnike izabrane ispred zemaljskih sabora. Diplomom je Hrvatskoj vraćen Ustav, uspostavljen je ponovni rad Hrvatskog sabora i hrvatski je jezik ponovno postao službenim jezikom (Perić, 1997). Hrvatska je imala pravo samostalno urediti svoje upravno stanje, odnosno uređenje po županijama. U to se vrijeme u Hrvatskoj javlja struja koja proklamira i potiče sjedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te struja koja se tome opire jer predstavnici Dalmacije ne podržavaju takvo ujedinjene nego traže samostalnost. Sjedinjenje i cjelokupnost hrvatskog naroda te uvođenje hrvatskog kao službenog jezika promiču predstavnici Narodne stranke. S druge strane, oni koji su bili protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom te zadržavanja talijanskog kao službenog jezika pripadnici su Autonomaške stranke. Ovime započinje ozbiljniji pokret razvoja političkih stranaka na prostorima Hrvatske.

Za Hrvatsko-slavonskog bana 1860. godine izabran je Josip Šokčević (1811. - 1896.) koji je tu funkciju obnašao do 1867. godine (Perić, 1997). Listopadskom diplomom uspostavljen je ustavni poredak u Austrijskoj Carevini, no nedugo zatim, car je patentom od 28. veljače 1861. godine konkretizirao ustavnost. Ovim patentom, koji služi kao dopuna Listopadskoj diplomi, ponovno je ograničen ustavni poredak dajući određenu prevlast austrijskom caru i središnjoj vladi u Beču nad ostatkom zemaljskih vlada. Patentom car u „slučaju nužde“ može vladati i bez ustava. Zemaljski sabori donosili su uredbe i pokrajinske zakone za svoje zemlje koji su postajali važeći tek nakon careve potvrde. Zemaljski su sabori sazivani i raspuštani na carev prijedlog. Kao zajedničko vladajuće tijelo u Austrijskom Carstvu ostaje Carevinsko vijeće u Beču, a sastojalo se od gornjeg (velikaši) i donjeg (zastupnici) doma. Prema ovom uređenju, na prostorima Hrvatske ustrojena su tri zasebna zemaljska sabora. Za Bansku Hrvatsku – Hrvatski sabor u Zagrebu; za Dalmaciju – Dalmatinski sabor u Zadru i za Istru – Istarski sabor u Poreču. U zastupnički dom u Carevinsko vijeće Hrvatski je sabor slao 9, Dalmatinski 5, a Istarski 2 zastupnika (Perić,

1997; Szabo, 2005). Hrvatski sabor u Zagrebu se održava u travnju 1861. godine i na njemu se raspravlja o državnopravnim odnosima s Ugarskom te sastavu zastupnika za Carevinsko vijeće. Na Saboru su već bili vidljivi obrisi prvih modernih političkih stranaka i njihovih programa na prostorima Banske Hrvatske. Pristaše Narodno-liberalne stranke (Narodnjaci) pod vodstvom Josipa Jurja Strossmayera (1815. - 1905.) i Franje Račkog (1828. - 1894.) zalažu se za uniju s Ugarskom, ali pod uvjetom da Ugarska prizna teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske. Narodno-ustavna stranka (Unionisti) pod vodstvom Levina Raucha (1819. - 1890.) i Julija Jankovića (1820. - 1904.) žele bezuvjetnu povezanost s Ugarskom. Stranka prava (Pravaši) pod vodstvom Eugena Kvaternika (1825. - 1871.) i Ante Starčevića (1823. - 1896.) zalažu se da Hrvatska nema nikakve pravne veze s Ugarskom i Austrijom, nego da bude neovisna država (Pavličević, 2000, 270). Na političkoj sceni u Banskoj Hrvatskoj 1863. godine pojavljuje se i četvrta opcija pod nazivom Samostalna narodna stranka u kojoj su se isticali Ivan Mažuranić (1814. - 1890.) i Juraj Haulik (1788. – 1869.). Njihov je program isticao veću svezu s Austrijom nego Ugarskom smatrajući da će Hrvatska, priznavanjem zajedničkih poslova s Austrijom, brže ostvariti svoju samostalnost.

Novi preokret u ustavnom poretku i uređenju vlasti dolazi 1867. godine kada se Austro-ugarskom nagodbom pravno uređuje velika država pod vlašću Habsburgovaca. Povod sklapanju nagodbe uzrokuje loša vanjska i unutarnja politička situacija u Austrijskom Carstvu uslijed ratova s Pruskom i Italijom. Nagodbom je nekad veliko Austrijsko Carstvo postala zajednica dviju država pod nazivom Austro-Ugarska Monarhija od kojih je svaka imala Ustav i zasebna državna tijela. Nagodba je diktirala i novo ustrojstvo hrvatskih prostora, a u skladu s njom, prostor Hrvatske i Slavonije (u literaturi pronalazimo i naziv Banska Hrvatska) dolazi u nadležnost Ugarske (s kojom je kasnije ona 1868. godine sklopila poseban ugovor nazvan Hrvatsko-ugarska nagodba); Dalmacija i Istra ostaju pod vlašću Austrije, a prostor Vojne krajine ostaje zasebno područje sve do ukidanja 1881. godine (Macan i Holjevac, 2013). Hrvatska će u sastavu Austro-Ugarske Monarhije biti sve do njezinog raspada nakon završetka Prvog svjetskog rata (Slika 12). Na mjesto hrvatskog bana tada dolazi Levin Rauch koji je u to vrijeme vođa unionista (mađarona), a obnašat će tu dužnost do 1871. godine.



Slika 12. Austro-Ugarska Monarhija (1867. – 1918. godine)[19]

Hrvatska s Ugarskom 1868. godine sklapa nagodbu kojom je uspostavljena Hrvatsko-Ugarska državna zajednica koja je bila u neravnopravnom odnosu ponajviše prema hrvatskim aspiracijama. Nagodbom su dogovorene autonomne (zasebne) te zajedničke uredbe i poslovi. U dijelu zasebnih poslova, Hrvatska je dobila mogućnost samostalnog uređenja unutrašnje uprave, pravosuđe te bogoštovlju i nastavu, a tim je poslovima upravljao Hrvatski sabor, ban i zemaljska vlada. Zemaljsku je vladu vodio ban kojeg je postavljao kralj na prijedlog ugarskog ministra (najčešće je za bana postavljana osoba koja imala povjerenje ugarskog dijela vlade i dvora). U djelokrug zajedničkih poslova, odnosile su se nadležnosti ministarstva za narodnu obranu, ministarstva financija, ministarstva trgovine, ministarstva poljodjelstva (Šidak i Gross, 1968; Perić, 1997). Hrvatsko-ugarskom nagodbom jedino nije riješeno pitanje pripadnosti Rijeke pa je kralj prilikom potvrđivanja nagodbe, zasebnom odlukom odredio da takozvani „Riječki provizorij“ pripadne Ugarskoj (Šišić, 2004). Ovakva podjela teritorijalne i političke vlasti zadržat će se između dviju država sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije (Slika 13).

[19] Izrezak slike preuzet iz: Macan, T., Holjevac, Ž. (2013). *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Školska knjiga, str. 220.



Slika 13. Hrvatske zemlje krajem 19. stoljeća[20]

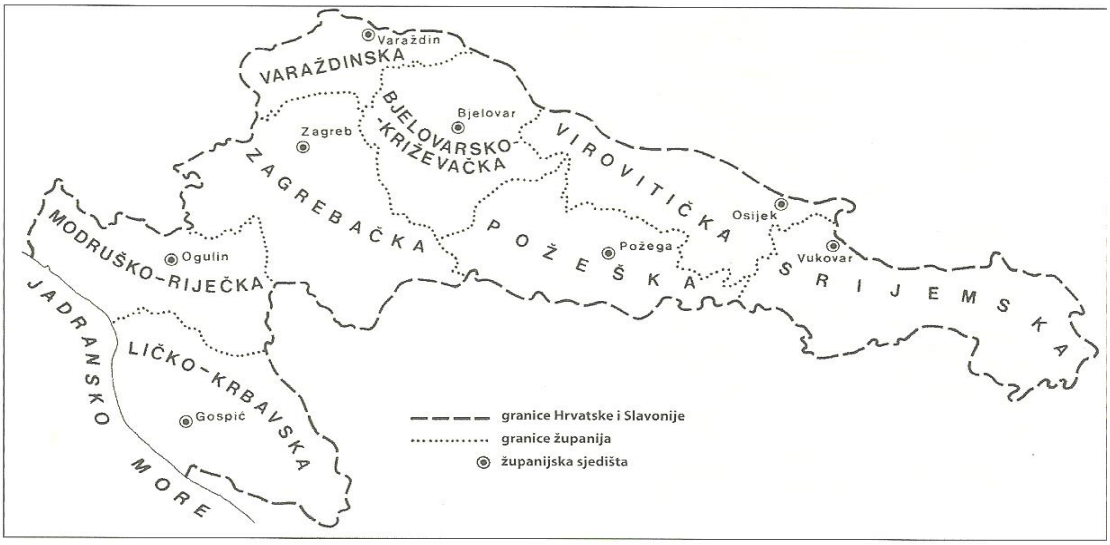
Nakon legitimizacije Hrvatsko-ugarske nagodbe nastalo je veliko nezadovoljstvo u hrvatskom narodu, posebno jer je nagodba omogućila mađarsku hegemoniju nad Hrvatima. Među nezadovoljnima najviše su se isticali Eugen Kvatenrik i Ante Starčević ispred Stranke prava. Kvaternik je prethodno već upoznao moć apsolutističke vladavine na način da je bio prisiljen dva puta emigrirati van Hrvatske (1858. - 1861. te 1863. - 1867.). Smatrao je da se oslobođenje i samostalnost Hrvatske može postići jedino oružanim ustankom protiv vlasti (Perić, 1997). Vođen takvim razmišljanjem, Kvaternik je potaknuo ustanak 1871. godine u mjestu Rakovica, naselje u Vojnoj krajini. Ovaj ustanak poznat je pod nazivom „Rakovička buna“. Ustanak nije uspio, a posljedice su mu bile pogibija samog Eugena Kvaternika i uhićenja velikog broja ustanika od strane Austro-ugarske vojske.

U razdoblju od 1873. do 1880. godine na mjesto Hrvatsko-slavonskog bana dolazi Ivan Mažuranić - prvi ban koji nije bio iz redova plemića nego običan pučanin i zato je nosio naziv „ban pučanin“. Njegovo upravljanje obilježeno je reformama koje su donijele napredak hrvatskim prostorima i s njime započinje moderan razvoj hrvatskih prostora. Reforme su se

[20] Izrezak slike preuzet iz: Markus, T. (2016). Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918.: osnovne smjernice političke povijesti. U: Švoger, V., Turkalj, J. (ur.) *Temelji moderne Hrvatske – Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću* (3-28). Zagreb: Matica Hrvatska, str. 19.

naročito pokazivale u području uprave, suda te na društvenom i prosvjetnom planu. Mažuranić se smatra začetnikom razvoja modernog građanskog društva na prostorima Hrvatske. Za njegova banovanja školstvo se sekulariziralo te je 1874. godine donesen prvi Zakon o pučkom školstvu. Iste je godine otvoreno i Sveučilište u Zagrebu s trima fakultetima (mudroslovni, pravni i bogoslovni). Za vrijeme bana Mažuranića pokrenut će se pitanje pripojenja prostora Vojne krajine Banskoj Hrvatskoj. Vojna je krajina bila obrambeni sustav utvrda koje su uspostavljene kao militarizirana zona u svrhu obrane protiv Osmanskog Carstava, a njezino pokretanje seže u 16. stoljeće. No, budući da više nije postojala opasnost od prodiranja Osmanlija, Mažuranić je već 1873. godine zahtijevao da se taj prostor sjedini s Banskom Hrvatskom te započne s procesom modernizacije i ukidanja vojničkog sustava upravljanja (Pavličević, 2000; Goldstein, 2003).

Teritorij prostora Hrvatske i Slavonije (Banska Hrvatska), nakon spajanja s prostorom Vojne krajine 1881. godine, bit će teritorijalno podijeljen na osam županija i ovakav će sastav većim dijelom zadržati do 1918. godine (Slika 14).



Slika 14. Županije na prostoru Banske Hrvatske potkraj 19. stoljeća[21]

U jesen 1883. godine, na položaj hrvatsko-slavonskog bana dolazi Károly (Dragutin) Khuen-Héderváry (1849. - 1918.). Naslijedio je bana Ladislava Pejačevića (1824. - 1901.) koji je ovim prostorom vladao od 1881. do 1883. godine. Ono što je započeo Pejačević, nastavit će Khuen, a to je pojačana mađarizacija hrvatskih prostora. Khuen-Héderváry obnašao je funkciju bana do 1903. godine. Vrlo je brzo uspio obuzdati hrvatske političke

[21] Izrezak slike preuzet iz: Macan, T., Holjevac, Ž. (2013). *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Školska knjiga, str. 221.

opcije koje su se protivile vlasti Mađara, a to se ponajprije odnosilo na Stranku prava i Neovisnu narodnu stranku. Tijekom banovanja, Khuen-Héderváry je bio nemilosrdan, zabranjivao je oporbene skupštine, uvodio cenzuru na tisak, progonio zagovaratelje anti-mađarske politike, narušavao autonomiju sveučilišta, uvodio oštru mađarizaciju, a sudski su upravni organi bespogovorno provodili njegovu politiku. Ovakav način vladanja podstiče narodni duh Hrvata koji će se javiti pri kraju njegove vladavine u formi brojnih prosvjeda i političke ujedinjenosti u borbi za cjelovitost hrvatskih prostora od mađarske dominacije (Pavličević, 2000).

Razdoblje nakon 1903. godine i odlaska s vlasti bana Khuena-Héderváryа u literaturi pronalazimo pod nazivom politika „novog kursa“. Na bansku stolici dolazi grof Teodor Pejačević (1855. - 1928.) i zadržava se do 1907. godine. Politika novog kursa predstavlja ideal o jedinstvu hrvatskih naroda, a najviše su ju zagovarali Fran Supilo (1870. - 1917.) i Ante Trumbić (1864. - 1938.). Zagovarala se zajednička usmjerenost hrvatske politike i politička sloga sa Srbima i Mađarima jer se osjećala sve veća prisutnost njemačkog utjecaja. U jesen 1905. godine, u Rijeci su se sastali predstavnici oporbene struje Banske Hrvatske i Dalmacije te usvojili „Riječku rezoluciju“ kojom se definira politička suradnja s hrvatskim Srbima i Mađarima okupljenima oko Ferencza Kossutha (1841. - 1914.). Rezolucijom se podržavala mađarska inicijativa prekida svih odnosa s Austrijom, osim figure zajedničkog vladara, a za uzvrat se očekivalo mađarsko podržavanje u borbi za ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja. U Zadru su okupljeni hrvatski Srbi podržavali riječke zaključke, no zahtijevali su ravnopravnost srpskog naroda u Hrvatskoj i to prvenstveno učenje povijesti srpskog naroda i upotrebu ćirilice. Ovaj je zahtjev u povijesnim knjigama zabilježen pod pojmom „Zadarska rezolucija“ (Pavličević, 2000). Sve se više razvijalo ozračje nezadovoljstva prema austrijskoj i mađarskoj politici i jugoslavensko ujedinjenje koje polako počinje poticati Svetozar Pribičević (1875. - 1936.).

Od 1910. do 1914. godine osjeća se na prostorima Hrvatske, kao i u svim većim centrima Austro-Ugarske Monarhije, jugoslavenski revolucionarni zanos nošen mladim osobama iz Slovenije, Hrvatske i Srbije. Pokretani su brojni časopisi i listovi, organizirane razne skupine i organizacije koje su poticale ujedinjenje i neovisnost svojih zemalja u duhu jugoslavenske orijentacije. Atentat na cara Franju Josipa I. u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine potaknut će svijet na oružane sukobe 28. srpnja koji će u povijesti ostati zabilježeni kao početak Prvog svjetskog rata. Nakon završetka Prvog svjetskog rata 11. listopada 1918. godine, Hrvatska će stupiti u narodno ujedinjenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Šišić, 2004).

Prilike na prostoru Hrvatske tijekom 19. i početkom 20. stoljeća obilježavaju gospodarsko zaostajanje i teške životne i političke situacije koje uzrokuju masovno iseljavanje Hrvata u prekomorske zemlje Sjeverne i Južne Amerike te Australiju i Novi Zeland (Perić, 1997).

Hrvatsko društvo temeljito se promijenilo na početku 20. stoljeća u odnosu na početke modernizacije 1848. godine. Krajem 19. stoljeća, uzrokovano industrijalizacijom, započinje i karakteristična transformacija iz velike u malu obitelj. Treba istaknuti da je još postojao velik broj seljačkih i građanskih slojeva koji su živjeli kao privredne jedinice, što pokazuje i podatak iz 1910. godine kada su obrtnička poduzeća bez radnika (samo majstor i njegova obitelj) činila 68 % ukupnog broja poduzeća (Goldstein, 2003, 223). U ovakvom ustroju obitelji izdvajale su se dvije krajnosti, bogati i siromašni. Kod bogatih je otac mogao uzdržavati sve članove obitelji, a kod siromašne su obitelji i odrasli i djeca tražili poslove izvan obiteljskog domaćinstva. Siromaštvo i nerazvijenost dovest će do velikog priljeva žena u privredu, a takvo stanje dovodi do društvene prisile njihova zapošljavanja, što smanjuje njihovu ulogu kao domaćice (Goldstein, 2003).

Na hrvatskim prostorima u istraživanom razdoblju od 1864. do 1914. godine pronalazimo razvitak kulturne i znanstvene djelatnosti. Među značajnijim znanstvenim uspjesima otvaranje je Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) 1866. godine u Zagrebu. Akademija je imala za cilj obavljati kulturnu misiju među južnim Slavenima. Godine 1874. u Zagrebu se osniva Matica Hrvatska pod čijim se nakladništvom tiskaju časopisi „Književnik“ (1864. - 1866.) i „Vienac“ (1869. - 1909.). U Zagrebu se 1867. godine osniva *Društvo sv. Jeronima* koje izdaje knjige pretežito vjerske tematike, ali za hrvatski narod. *Hrvatsko pedagoško-književni zbor* osniva se u Zagrebu se 1871. godine i zaslužan je za organiziranje učiteljskih skupova te tiskanje pedagogijske literature i časopisa. Godine 1885. osniva se *Hrvatsko naraslovno društvo* (kasnije nazvano *Hrvatsko prirodoslovno društvo*); 1893. osniva se *Hrvatsko starinsko društvo,* a 1900. godine pokrenuto je *Društvo hrvatskih književnika* koje je 1906. pokrenulo časopis „Suvremenik“. Tijekom druge polovice 19. stoljeća i početka 20. stoljeća otvarani su brojni muzeji na prostorima grada Zagreba: *Muzej za umjetnost i obrt* (1880.), *Trgovačko-obrtnički muzej* (1891.), *Hrvatski školski muzej* (1901.) i *Gradski muzej* (1906.). Na ostalim prostima Hrvatske ističemo muzej u Dubrovniku 1872. godine, muzej u Osijeku 1877. godine, muzej u Rijeci 1892. godine i muzej u Puli 1902. godine (Perić, 1997, 199-202).

4.2. Prosvjetne prilike na prostorima Hrvatske od 1864. do 1914. godine

U razdoblju u kojem su hrvatski prostori pod vlašću Habsburške Monarhije (od 1527. do 1804. godine) ozbiljnije uređenje školstva započinje tek u vrijeme vladavine carice Marije Terezije (1717. - 1791.). Razloge za uređenjem školstva Marija Terezija pronalazi u činjenici da bi tako velika, uređena i birokratska država mogla funkcionirati, potreban je veliki sloj obrazovanih ljudi, a za to mora postojati organiziran i strukturiran obrazovni sustav. Glavni temelj funkcioniranja administrativnog državnog aparata povećanje je razine pismenosti i opće razine znanja. U duhu prosvjetiteljstva započela je ona s reorganizacijom državnog obrazovanja i pokrenula otvaranje pučkih škola u svakom većem mjestu na prostoru Monarhije. Reformu školstva povjerila je Johannu Ignazu Felbigeru (1724. - 1788.) koji je 1774. godine proveo reformu školstva pod nazivom „Opći školski red“ ili „Allgemeine Schulordnung“. Ova nastavna osnova vrijedila je za sve zemlje pod vlašću Habsburške Monarhije uključujući i Hrvatsku. Reformom se predviđalo postojanje trivijalnih, glavnih i normalnih škola. Svaka je škola imala propisanu nastavnu osnovu. Škole su postale državne pa je država postavljala učitelje i regulirala njihov rad. Ovom reformom društveni i materijalni položaj učitelja nije bio uređen pa su oni i dalje ovisili o općinama, odnosno župama, a nadzor nad školama obavljali su svećenici (Franković, 1958; Munjiza, 2009). Položaj i status učitelja do reforme školstva 1774. godine nije bio uređen, lagan i jednostavan. U većini slučajeva učitelji su se uzdržavali od zemlje koju su dobivali od crkve ili općine. Novčane su nagrade dobivali za sporedne službe kao npr. orguljašku, pjevačku ili bilježničku (Marković, 2011, 82).

Reforma iz 1774. godine nije naišla na odobrenje i prihvaćanje ugarske strane pa je carica Marija Terezija 1777. godine izdala novu nastavnu osnovu za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju pod nazivom „Ratio educationis“. Prema novom školskom redu, predviđeno je otvaranje normalnih i narodnih škola. Normalne škole nastavile su s radom i organizacijom prema Općem školskog redu, a narodne su se dijelile na gradske, trgovišne i seoske škole. U svim školama, obvezni su predmeti bili čitanje, pisanje, računanje i vjeronauk. Obrazovanje na prostorima Vojne krajine nastavljeno je na principima Općeg školskog reda (Munjiza, 2009, 32). Do novih promjena u školskom ustavu dolazi 1806. godine, a zapravo se radilo o novijoj i boljoj inačici prijašnjeg školskog reda imenom „Ratio educationis iz 1806. godine“. Novim se Ustavom nije puno promijenilo u nastavnoj osnovi i strukturi škola, ali je novi školski red donio sigurniju socijalnu komponentu učiteljima jer je predviđao sigurnu državnu plaću i mirovine iz državne blagajne (Munjiza, 2009, 33). Ovaj je revidirani školski zakon na

snazi do 1845. godine kada je donesena nova administrativna naredba za školstvo Ugarske i Hrvatske pod nazivom „Sustav početnih učiona“ ili „Systema sholarium elementarium“. Prema ovom sustavu, osnovne se škole dijele na niže s dvama razredima i više s četirima razredima. Na polazak škole bila su obavezna sva djeca od šeste do dvanaeste godine. Naredbom je preporučeno da se dječačke škole odvoje od djevojačkih, a u školama koje su polazili zajedno preporučeno je spolno odvajanje po smjenama ili prostorno odvajanje po klupama. Pored spolnih razlika, postojala je i razlika u obrazovanju seoske i gradske djece kao i klasna podjela jer djeca siromašnih roditelja nisu pohađala više osnovne škole (Župan, 2016, 9).

Revolucija koja je 1848. godine zahvatila europske i naše prostore, dovela je do vrlo važne promjene u političkom, društvenom pa i školskom području. Ukidanje kmetstva, odnosno feudalnih odnosa na prostoru cijele Monarhije naslijeđe je revolucionarnih događanja, što je dalo veliki doprinos razvoju građanskog društva i time se odrazilo na potrebu postojanja organiziranog školstva. Početkom pedesetih godina 19. stoljeća hrvatski prostori ulaze u razdoblje potpunog apsolutizma poznatog kao „Bachov apsolutizam“, čije je glavno obilježje centralističko uređenje te germanizacija.

Početkom pedesetih godina 19. stoljeća dolazi do nove reforme pod nazivom „Thunova reforma“, čiji je idejni začetnik bio Leo Thun-Hohenstein (1811. - 1888.), tadašnji ministar bogoštovlja i nastave. Ova reforma glavnu je promjenu učinila u području srednjoškolskog obrazovanja. Dvogodišnji tečaj filozofije na visokim učilištima pripojen je gimnazijama, a prema novim propisima, gimnazije se dijele na potpune u trajanju od osam godina i niže u trajanju od četiriju godine. Uvodi se obvezno polaganje ispita zrelosti na kraju školovanja, utvrđuje se minimum obrazovanja pri zapošljavanju gimnazijskih učitelja, nastava je podređena upravljanju iz Beča i gimnazije postaju uporišta širenja germanizacije na hrvatskim prostorima (Ograjšek Gorenjak, 2007, 63).

Stanje školstva na početku druge polovice 19. stoljeća bilo je vrlo slabo, što se najviše očitovalo u nepismenosti naroda koja je iznosila više od 70 %. Bolje stanje pronalazimo 1851. godine kada je na prostoru Hrvatske i Slavonije bilo 229 pučkih (osnovnih) škola. Ukupan broj učenika iznosio je 16 440, a učitelja je bilo 447. Od toga su 212 bili vjeroučitelji, 65 svjetovni učitelji te 23 učiteljice (Franković, Ogrizović, Pazman, 1971, 11).

Poticaj razvoju značaja učitelja i njihove obrazovanosti pojačava se 1849. godine kada se u Zagrebu otvara prva, dvogodišnja učiteljska škola. Opća i stručno pedagoška razina obrazovanosti pučkih učitelja u vrijeme otvaranja učiteljske škole bila je na niskoj razini i većinom su to bili učitelji koji su završili učiteljski tečaj. Samoobrazovanost i međusobno

udruživanje bio je jedini put kojim su se učitelji mogli izdići iznad svog lošeg društvenog položaja. Na selu su učitelji imali još nezavidniji položaj jer su u potpunosti ovisili o milosti crkve i župnika (Franković, Ogrizović, Pazman, 1971, 12). Dodatan zastoj u razvoju školstva dogodio se 1855. godine kada je Austrija sklopila konkordat s Vatikanom i time sebi osigurala saveznika u provođenju apsolutističke i germanističke politike, a Crkva je utvrdila svoj dominantan utjecaj na rad škola i učitelja. Škole su ovim dobile još veće konfesionalno obilježje, a nastavna osnova temeljena je na moralno-vjerskoj podlozi (Franković, 1958, 111). Za razvoj obrazovanosti hrvatskog učiteljstva u kasnijim godinama od osobite će važnosti biti otvaranje učiteljske škole u Petrinji 1862. godine i otvaranje učiteljske škole u Arbanasima kod Zadra 1864. godine (Dumbović, 1999, 95).

Krajem Bachova apsolutizma 1859. godine počinje se tiskati prvi broj časopisa „Napredak“ kojeg je pokrenuo i izdavao Stjepan Novotny (1833. -1867.), tada vjeroučitelj i nastavnik u zagrebačkoj muškoj školi. Oko „Napretka“ se počinju okupljati učitelji koji će svojim radom i zalaganjem postaviti temelje hrvatskom školstvu i pedagogiji, a među njima ističemo Ivana Filipovića, Ljudevita Modeca, Franju Klaića, Skendera i Mariju Fabković, Mijata Stojanovića, Vjenceslava Mařika te Stjepana Basarićeka (Klobučar, 1909; Franković, 1958). Od svog prvog izlaženja, časopis „Napredak“ pridonosio je širenju i bogaćenju teorijskih dostignuća u području pedagogijske znanosti, unaprjeđivanju odgojne i obrazovne teorije i prakse te se zauzimao za stručno osposobljavanje i usavršavanje prosvjetnih djelatnika (Strugar, 1999).

Padom Bachova apsolutizma 1859. godine, Hrvatskoj je vraćen Ustav, obnavlja se rad Sabora, a hrvatski jezik postaje službenim. Hrvatski sabor sastao se 1861. godine i na njemu od Mađara se zahtijevalo da Hrvatskoj priznaju teritorijalnu cjelovitost te samostalnost u upravi, sudstvu, školstvu i bogoštovlju (Munjiza, 2009). Među hrvatskim učiteljima počinju se razvijati prvotne ideje i rasprave oko samostalnog uređenja hrvatskog školstva.

Učitelji zagrebačke škole okupljeni oko Franje Klaića 1861. godine izrađuju nacrt izgleda školskog sustava pod nazivom „O školskom sustavu za narodne pučke učione i učiteljišta u Trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji“ (Kirin, 1897, 2-3). Nacrt zakona školstva sadržavao je sljedeće značajne odredbe - osnovne se škole dijele na niže s trima (početne) ili više s četirima razredima (glavne); u nastavi se pažnja posvećuje narodnom jeziku, a njemački se jezik napušta; uređuju se plaće i mirovine učitelja, a on postaje državnim činovnikom; školom upravlja najsposobniji duhovni ili svjetovni učitelj, a škole uzdržavaju gradovi ili općine (Franković, 1958, 119). Ovaj nacrt zakona kralj nije prihvatio te nikada nije praktično primijenjen.

Četiri godine kasnije, točnije 1865. godine, Ivan Filipović organizira prvo učiteljsko društvo pod nazivom „Učiteljska zadruga za pomaganje učiteljske siročadi“. Cilj Zadruge bio je materijalno potpomoganje djece siročadi učitelja i učiteljica svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji (Cuvaj, 1910, 487). Učitelji okupljeni oko Zadruge pod vodstvom Ivana Filipovića iste godine šalju Saboru na raspravu novi nacrt zakona pod nazivom „Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini“. Nacrt je sadržavao bitne odrednice poput toga da su osnovne škole niže s trima ili više s četirima do pet razreda; svaka općina ima svoj školski odbor koji se brine za materijalne potrebe škole; župnik ili koja druga sposobna osoba obavljala bi dužnost mjesnog školskog nadzornika nižih ili viših škola u selima; učitelji se školuju u preparandijama za učitelje koja ima tri tečaja, dva teoretska i jedan praktičan; učitelj ima uređenu plaću, ali ne smije vršiti druge službe osim orguljaške (Franković, 1958, 119). Ovaj nacrt zakona doživio je istu sudbinu kao i prethodni, odnosno, poslan je u proceduru čitanja u Sabor, ali zbog političke situacije u državi, Sabor nikada nije održan.

Učitelji počinju podizati svijest da je jedini način da promjene svoj položaj u društvu i potaknu promjene u školstvu stručno organiziranje i povezivanje. Na temelju toga se organizirala „Učiteljska zadruga“ pod vodstvom Ivana Filipovića, a 1869. godine se pod vodstvom Franje Klaića organizira nova udruga naziva „Hrvatsko-slavonska učiteljska zajednica“ čiji su ciljevi bili promicanje obrazovanja svojih članova, osnaživanje pučkog školstva i usklađivanje obiteljskog odgoja s odgojem u školi (Munjiza, 2009, 129). Zajednica učitelja pod vodstvom Klaića promijenit će 1874. godine svoje ime u „Narodna škola“, a za svoje glasilo koristit će časopis „Školski prijatelj“. Pod vodstvom zagrebačkog nadbiskupa Juraja Haulika 1869. godine pokreće se udruga naziva „Društvo sv. Jeronima“ čiji je glavni zadatak bilo izdavanje „jeftinih, dobrim duhom pisanih pučkih knjiga zabavno-poučnoga sadržaja“ (Cuvaj, 1910, 493).

Sedamdesete godine 19. stoljeća donose velike promjene u radu i organiziranju hrvatskih učitelja te formaliziranju prvog školskog zakona. U kolovozu 1870. godine organizirana je „Prva opća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu“. Na skupštini je sudjelovalo oko 1 000 učitelja. Središnja tema prve skupštine bila je kako urediti pučku školu. Na skupštini je određen stav učiteljstva prema ulozi škole u društvu i definirana su prava i dužnosti učiteljskog staleža kao neovisnog od crkve i svećenstva. „Druga opća učiteljska skupština“ održana je u kolovozu 1874. godine u Petrinji. Središnja tema ove skupštine bila je organizacija permanentnog stručnog usavršavanja hrvatskih učitelja. Neposredan rezultat

druge skupštine organizacija je kotarskih[22] učiteljskih društava koji preuzimaju obvezu organiziranja permanentnog stručnog usavršavanja učitelja na svojim područjima djelovanja. U rujnu 1878. godine održana je „Treća opća hrvatska učiteljska skupština“ u Osijeku. Glavna tema raspravljanja na ovoj skupštini bio je odnos materijalizma i idealizma u odgoju i obrazovanju (Franković i dr., 1971, 19; Munjiza, 2009, 131-132).

U rujnu 1871. godine osnovan je Hrvatski pedagoško-književni sbor čiji je glavni zadatak bilo izdavanje pedagogijske literature domaćih autora i prijevoda stranih autora. Prvi upravljajući odbor HPKZ-a formirali su osnivači, a sačinjavali su ga Ivan Filipović kao predsjednik, Tomislav Ivankec kao tajnik i Ljudevit Modec kao blagajnik (Šetić, 2011). Osim stručne pedagogijske literature, HPKZ je izdavao i djela odgojnog sadržaja za mladež i odrasle, školske udžbenike i priručnike te pedagošku periodiku. Pod svoje okrilje Zbor je preuzeo izdavanje časopisa „Napredak“, a pokrenuo je i tiskanje dječjeg časopisa „Smilje“. HPKZ je od svoga osnutka bio središte profesionalnog okupljanja hrvatskih učitelja. Osim tiskanja stručnih pedagogijskih knjiga, listova i časopisa, zaslužan je i za organiziranje učiteljskih skupština, savjetovanja i usavršavanja učitelja. Svojim radom i djelovanjem zaslužan je za osnivanje „Hrvatskog učiteljskog doma“ 1889. godine, „Učiteljskoga konvikta“ 1899. godine, „Saveza hrvatskih učiteljskih društava“ 1885. godine, „Učiteljske knjižnice i čitaonice“ 1890. godine te „Hrvatskoga školskoga muzeja“ 1901. godine (Franković i dr., 1971).

Mukotrpan rad i zalaganje hrvatskih učitelja nagrađen je u listopadu 1874. godine kada je donesen prvi školski zakon naziva „Zakon o ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji“. Ovim Zakonom Hrvatska prvi puta samostalno i autonomno uređuje svoje školstvo. Zakonom je formalno uvedena školska obveznost. Uvodi se obvezna niža četverogodišnja pučka škola, uz koju djeluje opetovnica i, po mogućnosti, početni oblici praktičnog osposobljavanja za život. Po završetku niže pučke škole, postoji građanska škola u najmanje trogodišnjem trajanju u kojoj se učenici početno profesionalno osposobljavaju za zanimanja iz obrta i trgovine. Uz državne škole, Zakon je predviđao i različite mogućnosti privatnih škola pa i početno obrazovanje u obitelji. Školskim zakonom jasno je razgraničena nadležnost između crkve i države na području pučkog školstva. Crkva zadržava organizaciju i nadzor vjeronauka, kao i nadzor odgoja i ima svoje predstavnike u mjesnim, županijskim i zemaljskim školskim odborima. Država dobiva nadzor

[22] Kotar je niža upravno-teritorijalna jedinica ili jedinica mjesne samouprave u Habsburškoj Monarhiji i Austro-Ugarskoj (1848. – 1918.). Godine 1974. kotari su službeno ukinuti, a umjesto njih su osnovane zajednice općina. Preuzeto 23.4.2019. s https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33446.

nad obrazovanjem koji prepušta stručnjacima i uvodi instituciju županijskih školskih nadzornika. Školski odbori upravljaju školama, a u mjesne, županijske i zemaljske školske odbore, osim svećenika, ulaze predstavnici učitelja i političke vlasti. Ovim zakonom je znatno poboljšan socijalni status hrvatskih učitelja. Oni dobivaju položaj državnih službenika, čime im je osigurana mjesečna/godišnja plaća, kao i mirovina nakon 30 godina rada. Prema posebno određenim uvjetima, učiteljsku mirovinu mogle su naslijediti udovice i djeca (Franković, 1958, 164-165; Munjiza, 2009, 41-43).

Godina 1874. za povijest hrvatskog školstva značajna je i zbog preustrojstva Sveučilišta u Zagrebu koje je utemeljeno davne 1669. godine. Novi preustroj urađen je prema tada suvremenim i modernim europskim standardima, a Sveučilište je imalo u sastavu četiri fakulteta - mudroslovni, pravoslovni, zdravoslovni i bogoslovni (Dumbović, 1999).

Školstvo na prostorima Vojne krajine odvijalo se nevezano uz političke i društvene događaje u ostatku Monarhije i dijelovima Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Na području Vojne krajine, tri godine ranije (1871.), donesen je školski zakon koji je vrijedio samo na njezinom području. Prema ovom školskom zakonu obvezno školovanje je bilo četverogodišnje (Franković, 1958). Školstvo je u Vojnoj krajini sve do 1881. bilo pod upravom Dvorskog ratnog vijeća u Beču (Marković, 2011).

Ukidanjem Vojne krajine 1881. godine i njezinim pripojenjem prostoru Hrvatske i Slavonije počelo se raspravljati o potrebi novog školskog zakona koji bi objedinio dva odvojena zakona. Jedinstveni školski zakon (drugi) izrađen je 1888. godine i donesen je u vrlo nepovoljnom političkom razdoblju za Hrvatsku jer je vlast u to vrijeme bila u rukama mađarona Khuena-Héderváry. Zakon je znatno smanjio socijalna prava učitelja koja su postignuta borbama u prethodnim godinama pa čak i ograničio njihovu osobnu slobodu. Učiteljske su plaće smanjene, a radni je vijek produljen s 30 na 40 godina. Učiteljice se prema ovom zakonu nisu smjele udavati, a sama bi udaja značila njihovo automatsko otpuštanje iz službe (Munjiza, 2009, 43).

Učitelji nisu prihvatili novi zakon o školstvu pa su ubrzo su nakon njegova potvrđivanja krenule protureakcije i zahtjevi da se nešto promijeni. Godine 1895. dolazi do promjene u nastavnoj osnovi, a naredbom je propisana jedinstvena nastavna osnova za sve pučke škole. Nastavna osnova srozala je školstvo na vrijeme prije školskih zakona i propisivala je građu na sedmice, u školama se učio vjeronauk, čitanje i razumijevanje pročitanog, računarstvo i geometrija, krasopis i crtanje, gimnastika za vrijeme školskog odmore te radnje u školskim vrtovima. Početkom 1900. godine Vlada započinje novu raspravu o nastavnom planu, a u proces kreiranja uključuje se 37 učiteljskih društava. Novi

nastavni plan izlazi 1905. godine temeljen na tada suvremenim pedagoškim nazorima, a sadržavao je plan i program za svaki predmet i razred, vođena je briga o odgojnosti nastave i psihološkom razvoju djeteta (Franković, 1958, 179-180).

Iako su još od polovice 19. stoljeća napredni učitelji tražili jednakost spolova u obrazovanju, ženska je mladež ipak u velikom dijelu bila zapostavljena. Najveća zanemarenost osjećala se u području srednjeg i visokog obrazovanja. Poboljšanje u tome aspektu dolazi 1892. godine kada se u Zagrebu otvara „Privremeni ženski licej“. U ovom obliku srednje škole, posebna se pažnja posvećivala modernim jezicima i književnosti. Učenice koje su završile pedagoški smjer unutar liceja bile su osposobljene za učiteljice pučke škole, a one koje su planirale polaziti visoku školu, morale su polagati maturu u muškoj gimnaziji. U liceju se plaćala školarina pa je on praktički bio zatvoren za siromašnije djevojke (Franković, 1958, 185-186).

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1896. godine uveden je pedagogijski seminar, a predstojnik mu je bio dr. Đuro Arnold (1853. – 1941.). Namjena ovoga seminara bila je da se na osnovu teorijske pedagogije i didaktike osposobi polaznike za praktičan rad u srednjim školama (Franković, 1958, 196).

Razdoblje Khuenove vladavine (1883. - 1903.) ispunjeno je borbom za vraćanjem ugleda učiteljskoj profesiji te borbom protiv mađarskog utjecaja posebno na području upotrebe jezika i nacionalnog identiteta. Treba istaknuti da je u Khuenovo vrijeme porastao broj škola i učitelja. 1888. je na prostorima tadašnje Hrvatske i Slavonije bilo 1 248 škola, a 1902./03. ukupno 1 412 škola. Od toga je bilo 1 345 škola na hrvatskom i srpskom nastavnom jeziku, 38 škola na njemačkom, 24 škole na mađarskom, a 5 škola na rusinskom i slovačkom jeziku. 1888. je na prostorima tadašnje Hrvatske i Slavonije bilo 1 910 učitelja, a do 1903. godine broj se popeo do 2 490 učitelja (Franković, 1958, 178).

Početak 20. stoljeća donosi kraj Khuenove vladavine te nešto bolje razdoblje u prosvjetnom životu. Mnogobrojna mladež koja je zbog stroge mađarske vladavine napuštala domovinu, sada se vraća puna ideja i entuzijazma. U Hrvatskoj se početkom 20. stoljeća javljaju organizirani oblici obrazovanja odraslih i to ponajprije zbog opismenjavanja, odnosno svladavanja temeljnih vještina čitanja i pisanja. Statistika iz 1904. godine pokazuje sramotno stanje pismenosti hrvatskog stanovništva, točnije 54,52 % stanovništva je nepismeno. Razlozi za to su premalo učiteljskog kadra naspram broja djece te nedovoljan prostor u školama za svu djecu. Zbog toga su djeca završavala svoje obrazovanje prije vremena ili čak napuštala škole (Franković, 1958).

Zagrebački su studenti 1905. godine osnovali „Društvo hrvatskih sveučilišnih građana za pouku analfabeta“ (kasnije poznato pod nazivom Klub ABC), a 1906. osnovano je i „Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu“. Iako su u određenom broju tiskani priručnici koji su isključivo namijenjeni opismenjavanju odraslih, u njihovom se obrazovanju većinom koriste udžbenici za djecu (Obad, 2018, 52).

Neposredno prije početka Prvog svjetskog rata, na prostorima Hrvatske i Slavonije postojalo je sedam učiteljskih škola u kojima se obrazovao učiteljski kadar. Od toga su četiri bile muške i to u Osijeku, Zagrebu, Petrinji i Pakracu, a tri su bile ženske od čega dvije u Zagrebu i jedna u Karlovcu kao srpska konfesionalna škola. Sve učiteljske škole imale su jednak ustroj i sastojale su se od četiriju tečaja (Cuvaj, 1913, 157).

Stanje učitelja u Hrvatskoj i Slavoniji početkom 20. stoljeća bilo je na vrlo niskom društvenom stupnju. Učitelji u Hrvatskoj bili su najslabije plaćeni u cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Zbog toga su učitelji zahtijevali da se riješe njihova dva najvažnija pitanja, a to su materijalna sigurnost i pitanje obrazovanja učitelja. Upravo zbog materijalne egzistencije, učitelji su 1911. godine stupili u „tihi štrajk“ koji se očitovao u odbijanju sudjelovanja u vođenju ili organiziranju bilo kakvog kulturnog ili društvenog rada izvan školskih obveza. Štrajk je trajao godinu dana, a učitelji su sami odustajali od njega jer su uvidjeli kako opada kulturna i društvena scena u društvu (Franković, 1958, 258).

Razvoj suvremenih spoznaja u području pedagogije i psihologije s početka 20. stoljeća osjećao se i na prostorima Hrvatske. U pedagogijskoj literaturi 20. se stoljeće naziva „stoljećem djeteta“, a početke pronalazimo u djelima švedske učiteljice Ellen Key (1849. - 1926.). Pedagogija i školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji zasnovano je na principima herbartovske pedagogije koju odlikuje sistematičnost i kruti formalizam. Pod utjecajem novih spoznaja u pedagogijskoj znanosti, u hrvatsko školstvo i pedagogiju prodiru nove ideje i pravci pod utjecajem reformskih pravaca koji su usmjereni prema djetetu i njegovoj prirodi (Franković, 1958; Munjiza, 2009).

Početak Prvog svjetskog rata donio je obustavu i rad svih kulturnih društava te usporio rad i kvalitetu hrvatskih škola. Učitelji su bili mobilizirani, a zbog nedovoljnog obrazovnog kadra, brojne su škole privremeno zatvorene. Umjesto mobiliziranih državnih činovnika, učitelji su morali pomagati i u raznim općinskim poslovima, što je to ostavilo traga na njihovom radu u školama i osobnom stručnom napredovanju (Lukaš, 2009, 55).

Pregled stanja školstva na prostorima Hrvatske u istraživanom razdoblju popločen je nizom reformskih pokušaja raznim zakonima i odredbama koje su se bavile pitanjem ustroja i organizacije škola na svim razinama, obrazovanjem i profesionalnim statusom učitelja,

klasnom i spolnom nejednakošću, pitanjem jezika te primjerenom nastavnom osnovom. Rješenja koja su ponuđena unutar zakona i odredbi ponajprije su uvjetovana i oblikovana tadašnjim stanjem u političkom, društvenom i vremenskom prostoru. Razdoblje od 1864. do 1914. zauzima vrlo važno mjesto u povijesti hrvatskog školstva i pedagogije jer je upravo tada započela organizirana borba za jedinstveno hrvatsko školstvo te prava i profesionalni identitet hrvatskog učitelja.

II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. Predmet istraživanja

Doktorska disertacija pod nazivom „Odgojna uloga časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj“ istraživački korpus pronalazi u časopisima za djecu i mladež tiskanim na prostorima tadašnje Banske Hrvatske u razdoblju od 1864. do 1914. godine.

Pojam za djecu i mladež u istraživanom razdoblju odnosi se na populaciju od 6 do 18 godina, a, s druge strane, pojam srednjoškolske mladeži označavao je mlade od 10 do 18 godina. Pojam djece u istraživanome razdoblju prilagodili smo propisu članka 47. Školskog zakona iz 1888. godine koji propisuje da nižu pučku školu polaze djeca od navršenih 6 godina pa do 12. godine života (Cuvaj, 1888). Određeni časopisi prema svojoj svrsi naginjali su širokom rasponu čitateljske populacije i zbog toga se teško svrstavaju u samo jednu skupinu. Za potrebe ovoga istraživanja, služimo se klasifikacijom Štefke Batinić, to jest dječjim časopisima smatrat ćemo one namijenjene populaciji od 6 do 12 godina, a pod časopisima za mlade one namijenjene populaciji od 13 do 18 godina (Batinić, 2004).

U ovoj povijesno orijentiranoj disertaciji, za početak istraživanja uzima se 1864. godina u kojoj je iz tiska izašao prvi dječji časopis „Bosiljak“, a kao završna godina promatranih uzoraka uzima se 1914. godina i vrijeme početka Prvog svjetskog rata.

Povijesnom analizom sadržaja izvorne pedagoške literature, to jest analizom originalnih časopisa za djecu i mladež tiskanih u razdoblju od 1864. do 1914. godine, istražile su se i utvrdile odgojne ideje, vrijednosti koje časopisi sadržavaju i prenose čitateljima te nositelji njihovih odgojnih poruka.

Sredina 19. stoljeća smatra se početkom plodonosnoga pedagoškoga razvoja na prostorima Hrvatske u kojima su učitelji pokretači promjena na području školstva i obrazovanja. Učitelji su oni koji pokreću i uređuju prve dječje časopise i svojim aktivnim sudjelovanjem u njihovom pisanju i izdavanju promoviraju svoje pedagoške poglede i odgojne smjernice. Pisanje za djecu u istraživanom razdoblju gotovo je isključivo privilegija ili zadaća učitelja jer tko će ako ne učitelj znati koje je štivo najbolje za djecu (Batinić, 2005).

Pojmom Banska Hrvatska u hrvatskoj historiografiji označava se razdoblje od 1527. do 1868. godine kada je prostor tadašnje Hrvatske pod vlašću hrvatskog bana, Sabora i u sastavu Habsburške Monarhije, ali i razdoblje od 1868. do 1918. godine kada je Austro-Ugarskom nagodbom prostor Hrvatske postao dijelom velike zajednice nazivan Austro-Ugarska Monarhija (Šišić, 2004; Markus, 2016).

2. Cilj i zadaci istraživanja

2.1. Cilj istraživanja

Prema predmetu istraživanja, tema pod nazivom „Odgojna uloga časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj“ pripada znanstvenoj disciplini nacionalne povijesti pedagogije kojoj je cilj znanstveno istražiti odgojnu ulogu časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine.

Povijesnom analizom sadržaja dostupne pedagoške literature, točnije pedagoške periodike, cilj je ovoga rada istražiti i utvrditi odgojnu ulogu časopisa za djecu i mladež u promicanju i razvijanju odgojnih sadržaja u hrvatskom kulturnom i pedagogijskom prostoru unutar povijesnoga razdoblja od 1864. do 1914. godine.

Iz postavljenog cilja rada proističu zadaće kojima se, analizom sadržaja pedagoške periodike, donosi deskripcija odgojne uloge časopisa za djecu i mladež na hrvatskim prostorima rekonstruirajući njihove ciljeve, idejne pokretače i suradnike časopisa, odgojna područja, sredstva i metode te vrijednosti sadržane u odgojnim porukama.

2.2. Zadaci istraživanja

Prema predmetu i u skladu s ciljem istraživanja, postavljeni su sljedeći zadaci istraživanja:

1) povijesnom analizom sadržaja odabrane pedagoške periodike, identificirati odgojne ciljeve odabranih hrvatskih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske;

2) povijesnom analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, prepoznati i prikazati značajnije nositelje odgojnih sadržaja;

3) povijesnom analizom sadržaja, identificirati odgojna sredstva i metode prezentirane u odabranim hrvatskim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske;

4) povijesnom analizom odabranih časopisa za djecu i mladež, prepoznati i prikazati zastupljenost odgojnih sadržaja prema odgojnim područjima u razdoblju od 1864. do 1914. godine;

5) povijesnom analizom sadržaja tekstova, prepoznati i utvrditi odgojne vrijednosti promovirane u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske.

2.3. Specifični istraživački zadaci

Postavljene zadatke istraživanja konkretiziramo i operacionaliziramo specifičnim istraživačkim zadacima radi što kvalitetnijeg i objektivnijeg pristupa u ostvarivanju postavljenih zadataka.

1. Povijesnom analizom sadržaja odabrane pedagoške periodike, identificirati odgojne ciljeve koje promiču hrvatski časopisi za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske:

   - prepoznati ciljeve hrvatskih časopisa za djecu i mladež;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje intelektualne odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje moralne odgojnog područja;
   - identificirati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje estetske odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje tjelesno-zdravstvenog odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje radno odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje vjersko odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje građansko odgojnog područja;
   - prepoznati obilježja ciljeva časopisa s obzirom na sadržaje ekološko odgojnog područja.

2. Povijesnom analizom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, prepoznati i prikazati značajnije nositelje odgojnih sadržaja:

   - identificirati i imenovati nositelje odgojnih ideja unutar časopisa;
   - analizirati sadržaje njihovih radova s obzirom na književnu vrstu i oblike korištenja;
   - prikazati životopise značajnijih nositelja i njihova stručna i profesionalna zanimanja;
   - analizom sadržaja izdvojiti imena učenika nositelja odgojnih sadržaja.

3. Povijesnom analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske, prepoznati zastupljenost pojedinih odgojnih sredstava i metoda:

   – analizom utvrditi odgojna sredstva[23] korištena u sadržajima časopisa i interpretirati ih prema učestalosti korištenja;

   – analizirati odgojne metode[24] korištene u sadržajima časopisa i interpretirati ih prema učestalosti korištenja.

4. Povijesnom analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj, prepoznati i opisati zastupljene odgojne sadržaje:

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja intelektualnog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja moralnog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja vjerskog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja ekološkog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja građanskog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja obiteljskog odgoja;

   – analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja tjelesno-zdravstvenog odgoja;

[23] Pod odgojnim sredstvima ovdje podrazumijevamo oblike dječje književnosti poput priče, pripovijetke, bajke, basne, pjesme i slično. Podrobniji prikaz promatranih odgojnih sredstava koje promatramo u empirijskom dijelu nalazi se u poglavlju „Instrumentarij istraživanja“.

[24] Pod odgojnim metodama ovdje podrazumijevamo sredstva odgojnog rada koje smo preuzeli i modificirali iz knjige Ante Vukasovića (1995) „Pedagogija“ od stranice 361. do 375. stranice. Podrobniji prikaz odgojnih metoda koje promatramo u empirijskom dijelu nalazi se u poglavlju „Instrumentarij istraživanja“.

- analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja radnog odgoja;

- analizirati tekstove časopisa za djecu i mladež i u njima prepoznati zastupljenost sadržaja estetskog odgoja;

- na temelju provedene analize časopisa za djecu i mladež, prikazati učestalost zastupljenosti odgojnih sadržaja.

5. Povijesnom analizom sadržaja tekstova u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske, identificirati i opisati prepoznate odgojne vrijednosti:

   - analizom prepoznati i izdvojiti promovirane odgojne vrijednosti pronađene u sadržajima časopisa;

   - razvrstati identificirane odgojne vrijednosti prema klasifikaciji: univerzalne, nacionalne, obiteljske, religijske, demokratske, obilježja ličnosti, estetske i kulturne, ekološke te nerazvrstane vrijednosti[25];

   - interpretirati odgojne vrijednosti prema učestalosti pojavljivanja i korištenja u tekstovima;

   - odgojne vrijednosti ilustrirati i potkrijepiti citatima pronađenim u sadržajima časopisa;

   - na temelju provedene analize sadržaja časopisa, pronađene vrijednosti usmjerene prema djeci i mladeži u istraživanom razdoblju prikazati u odgojnom kontekstu.

[25] Odgojne vrijednosti koje promatramo tijekom analize odabranih časopisa za djecu i mladež modificirana je kombinacija klasificiranih kategorija vrijednosti preuzetih iz radova Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti.* Rijeka: Filozofski fakultet i Mlinarević, V., Buljubašić-Kuzmanović, V., Sablić, M. (2007). Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole. U: A. Pintarić (ur.): *Mitovi i legende: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 8* (173-186). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet u Pečuhu i Matica hrvatska Osijek. Podrobniji prikaz protokola promatranih odgojnih kategorija vrijednosti empirijskom dijelu rada nalazi se u poglavlju „Instrumentarij istraživanja“.

3. Metodološki pristup

U pedagogijskom istraživačkom procesu, metode znanstvenoga istraživanja su sustavni, teorijsko-epistemološki utemeljeni načini, postupci i aktivnosti koje znanstvenici provode tijekom znanstvenoga istraživanja radi otkrivanja novih znanstvenih spoznaja (Mušanović i Lukaš, 2011, 27). Znanstvena metoda postaje tek onda kada ima karakteristike, odnosno sastavnice bitnih čimbenika poput prihvaćanja znanstvene zajednice, provjerenosti i potvrđenosti, formalne i sadržajne primjerenosti te načina i postupka dolaženja do znanstvene spoznaje (Mušanović i Lukaš, 2011). Metode istraživanja zapravo su put ili oblik planskoga mišljenja kojima se koristimo da bismo došli do znanstvene spoznaje ili istine (Milat, 2005).

U ovom pedagogijskom istraživanju primjenjuju se deskripcija. Deskriptivna metoda ispituje stanje, a time i osobine pedagoške pojave (Bakovljev, 1989; Mužić, 2004). Osim navedene metode, u literaturi možemo pronaći brojne metode koje se koriste pri znanstvenome proučavanju poput metode brojanja, deskripcije, eksplikacije, povijesne metode, komparativne metode, statističke metode, metode intervjuiranja, metode anketiranja i slično. Metode se moraju temeljiti na logičkim temeljima valjanoga mišljenja, zaključivanja i spoznavanja (Milat, 2005, 31-33).

Ovo istraživanje ima karakteristike kvalitativno-hermeneutičkoga znanstvenog pristupa usmjerenoga na povijesnom diskursu analize sadržaja pedagoške periodike u hrvatskoj pedagoškoj kulturi u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine.

Kvalitativna paradigma svoje principe pronalazi u krugu filozofskih usmjerenja, a njezina je znanstvena usmjerenost prema shvaćanju i razumijevanju socijalne interakcije u društvenom kontekstu (Mejovšek, 2008). U istraživanjima koja se odvijaju po kvalitativnoj paradigmi, cilj je steći što bolji uvid u i razumjeti društvene pojave na temelju opsežnoga prikupljanja deskriptivnih podataka, a osnova je proučavanje čovjeka kao holističkoga bića (Mejovšek, 2008, 159). Cilj kvalitativnih istraživanja analiza je i interpretacija različitih podataka poput pisanih riječi, fotografija i dokumenata. Na osnovu analiziranih podataka, pokušava se dobiti širi smisao i poruka unutar analiziranih kategorija i jedinica teksta. U istraživanjima kvalitativnoga karaktera, izvori nisu samo ispitanici (pojedinci ili grupe), nego to mogu biti tekst, poruka, razgovor, neki oblik udruživanja ili čak neki događaj (Mejovšek, 2008).

Kvalitativnom analizom pronalazi se opći i osnovni smisao poruke koju sadrži proučavani dokument, a kvantitativnom se analizom u dokumentu pronalaze pojave ili elementi koji se mogu brojiti ili mjeriti čime se daje uvjerljiviji dokaz o osnovnome smislu

poruke koja se nazrela u kvalitativnoj analizi (Mužić, 1986). Kvalitativnu analizu sadržaja možemo opisati kao skup tehnika za sustavnu analizu tekstova usmjeravajući se ne samo na vidljiv sadržaj, već i na teme i temeljne ideje koje su implementirane u tekstovima kao primarna komponenta (Drisko i Maschi, 2016).

Povijesna istraživanja ne generiraju samo podatke, nego pokušavaju otkriti značenja određenih obrazaca ponašanja u istraživanim podacima. Povijesno istraživanje u svojoj metodologiji pretpostavlja nužne stupnjeve istraživačkih faza, a to su:

a) heuristika - obuhvaća sustavno prikupljanje podataka o dosadašnjim istraživačkim spoznajama istraživanoga problema;

b) kritika izvora - faza istraživačkoga procesa čija je svrha podvrgavanje prikupljenih informacija kritičkoj provjeri;

c) interpretacija - faza koja podrazumijeva ususta vljivanje činjenica i dovođenje istih u odnos s drugima činjenicama;

d) izvještaj - završna faza istraživanja koja predstavlja odgovor na istraživački problem (Gross, 2001).

Povijesna istraživanja proces su sustavnog ispitivanja prošlih događaja ili kombinacije događaja kako bi se došlo do informacija o onome što se dogodilo u prošlosti. Važno je shvatiti da povijesna istraživanja uključuju puno više od same akumulacije činjenica, datuma, opisa prošlih događaja i osoba. Povijesna su istraživanja interpretativna te na fluidan i dinamičan način prikazuju pojave u prošlosti i nastoje rekonstruirati i prikazati ideje i pokrete koji su doveli do određenog povijesnog događaja (Burke Johnson, Christensen, 2014, 622).

Povijesna je metoda postupak kojim se na temelju raznovrsnih dokumenata i dokaznoga materijala može egzaktno saznati ono što se u prošlosti dogodilo i po mogućnosti, kako i zašto se dogodilo (Zelenika, 2000, 358). Uspjeh povijesnih istraživanja ovisi o točnosti i potpunosti izvornog materijala, a istraživač je obvezan utvrditi autentičnost upotrijebljenih dokumenata, kao i valjanosti njihovog sadržaja (Ary, Cheser Jacobs, Sorensen, 2010, 30).

Unutar kvalitativne paradigme istraživanja primjenjuje se hermeneutika, odnosno u užem pojmovnom smislu, metoda analize. Hermeneutika je „nauk o umijeću interpretacije tekstova sa svrhom shvaćanja smisla njihovog iskaza“ (Mužić, 2004, 112). Kod hermeneutičkoga pristupa, osnova je u traženju razumijevanja, a ne nuđenju objašnjenja ili pružanju konceptualne analize teksta, to jest, zadatak hermeneutike nije u razvijanju postupka razumijevanja, nego više u razjašnjavanju interpretacijskih uvjeta u kojima samo razumijevanje egzistira (Kinsella, 2006). Cilj je hermeneutike objašnjavanje predmeta ili područja istraživanja koje je do sada bilo nejasno definirano, stoga zahtijeva daljnja

pojašnjavanja i reformulacije (Halmi, 2013). Ova metoda zauzima vrlo važno mjesto u istraživanjima povijesti odgoja i obrazovanja, odnosno pedagogije i pedagogijskih ideja jer sadržava odlike kvalitativno-analitičkoga pristupa (Mužić, 2004).

Istraživanja povijesnoga karaktera uključuju identifikaciju problema istraživanja, oblikovanje istraživačkih pitanja ili hipoteza, prikupljanje, organiziranje, provjeravanje izvornosti, vrednovanje, analiziranje podataka, testiranje hipoteza te pisanje izvještaja (Cohen, Manion, Morrison, 2000).

Prvi korak istraživačkoga rada odnosi se na prikupljanje i kategoriziranje primarne istraživačke građe te pronalaženje arhivske građe. Prilikom prikupljanja građe, ista će biti podvrgnuta internoj i eksternoj analizi u svrhu korespondentnosti s ciljem i zadacima istraživanja. U drugome koraku istraživačkoga rada, pristupit će se analizi sadržaja prikupljenih materijala. Treći korak podrazumijeva usustavljivanje dobivenih činjenica u znanstvene pojmove i činjenice te pisanje izvještaja. Zadatak kvalitativne analize sistematizacija je prikupljenoga materijala, odnosno pretvaranje pronađenih činjenica i pojava u znanstvene činjenice (Lukaš, 2010).

Ovo istraživanje primjenjuje kvalitativni pristup u kojem prevladava deskriptivna analiza sadržaja primarne povijesne literature i pedagoške periodike. Istraživanje koristi neempirijsku metodu rada na literaturi i dokumentaciji s postupkom kvalitativne analize sadržaja, a postupak analize obuhvatio je izvorne časopise za djecu i mladež objavljene u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine.

4. Istraživačka metoda analize sadržaja

Analiza sadržaja za zadatak postavlja sustavan kvantitativan i kvalitativan opis sadržaja u pisanim dokumentima i literaturi (Gross, 1980). Analiza sadržaja metoda je za klasificiranje i kvantificiranje raznih verbalnih i neverbalnih poruka u najširem smislu riječi, prema njihovim sadržajnim i formalnim karakteristikama, a u skladu s unaprijed utvrđenim općim pravilima (Zvonarević, 1981). Ona je metoda u znanstvenim istraživanjima čiji je zadatak objektivna, sistematična i kvantitativna deskripcija manifestnoga sadržaja komunikacije (Mužić, 1986), a koristi se za izvođenje ponovljivih i valjanih zaključaka iz teksta o kontekstu unutar kojeg je korišten (Krippendorff, 2004, 18). Ona je metoda kojom se analizira sadržaj određenoga teksta ili poruke, to jest, bilo kojega oblika komunikacije (Mejovšek, 2005). Po svojoj definiciji, analiza je sadržaja višenamjenska metoda posebno razvijena za istraživanja širega spektra problema u kojima je sadržaj komunikacije osnova za zaključivanje (Cohen, Manion, Morrison, 2007).

U njoj se koriste tehnike kojima se na objektivan i sustavan način kvantitativno i kvalitativno opisuju sadržaji nekog oblika komunikacije (Milas, 2009). Analiza je sadržaja pažljivo, detaljno i sustavno ispitivanje i tumačenje određenoga teksta izvora u nastojanju da se identificiraju uzorci, teme, pretpostavke i značenja (Lune i Berg, 2017).

Ona je metoda istraživanja koja se primjenjuje na pisane ili vizualne materijale u svrhu identificiranja specifičnih atributa materijala. Analizirani materijali mogu biti udžbenici, novine, mrežne stranice, govori, televizijski programi, reklame, glazbene kompozicije ili bilo koja druga vrsta dokumenta.

Prednost je ove metode nenametljivost; prisutnost istraživača ne utječe na ono što se promatra, a postoji i mogućnost ponavljanja istraživanja na istovjetnom materijalu (Ary, Cheser Jacobs, Sorensen, 2010, 457-459).

Metodom analize sadržaja ne prikupljamo samo podatke o sadržaju, nego i o različitim suodnosima između onoga koji šalje određenu poruku i onoga koji ju prima. Analiza sadržaja sastoji se od dviju kategorija subanalize:

- kategorije analize sadržaja;
- kategorije jedinice sadržaja (Opić, 2016, 378).

Za lakše snalaženje te objektivniju i sustavniju analizu i izvođenje objektivnih zaključaka, osmišljeni su protokoli (instrumentarij) istraživanja konstruirani u skladu s postavljenim ciljem i zadacima istraživanja.

Doktorskim radom prevladava kvalitativno istraživanje zasnovano na povijesnoj analizi sadržaja primarne arhivske građe, odnosno primarne pedagoške periodike uz primjenu detaljne deskripcije. Postupak analize sadržaja primarne izvorne pedagoške literature obuhvaća časopise za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine.

5. Postupci s podacima

Metodom povijesne analize sadržaja može se prikupiti obilje podataka koje treba obraditi u skladu s postulatima znanstvenoga istraživanja. Prvi postupak koji koristimo pri analizi jest sređivanje podataka i izdvajanje važnih informacija od nevažnih. Nakon toga slijedi faza prikazivanja pronađenih informacija koja nam pomaže da logički povežemo dobivene podatke i donesemo zaključke prilikom oblikovanja teorije.

U analizi i obradi prikupljenih podataka, koristili smo se sljedećim koracima:

- redukcija podataka;
- sređivanje i prikazivanje podataka;
- donošenje zaključaka (Miles i Huberman, 1994 prema Mužić, 2004, 109).

Uzorak izvora za analizu iz kojih ekstrahiramo podatke za proučavanje unutar ovoga istraživanja dostupni su časopisi za djecu i mladež iz razdoblja Banske Hrvatske (od 1864. do 1914. godine). Časopisi predstavljaju izvornu pedagošku literaturu, odnosno primarnu građu koju ćemo podvrgnuti studioznoj sadržajnoj analizi.

U istraživanju smo za kategoriju analize sadržaja koristili metodološki odabrana godišta časopisa za djecu i mladež, a za kategoriju jedinice sadržaja koristili smo tekstove/naslove/djela objavljene unutar odabranih godišta časopisa. Svaki analizirani tekst predstavlja jednu cjelinu unutar koje mjerimo učestalost ponavljanja kategorija postavljenih istraživačkim zadacima i pitanjima.

Kodiranje kategorija istraživačkoga procesa određeno je unaprijed postavljenim istraživačkim zadacima i specifičnim pitanjima te se prati konstruiranim istraživačkim instrumentarijem.

Postupak prikupljanja odvijao se u sljedećim etapama istraživačkoga procesa:

- čitanje pedagoške literature i postavljanje istraživačkoga problema;
- kontaktiranje institucija specijaliziranih za područje pohrane i arhiviranja povijesne građe iz područja odgoja i školstva (Hrvatski školski muzej i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu) i provjeravanje dostupnosti primarnih izvora u okviru istraživačkoga problema;
- odabir korpusa pedagoške literature potrebne za analizu i ispunjenja zadanoga cilja istraživanja;
- odabir uzorka istraživanja;
- terenski rad i fizičko prikupljanja podataka (fotografiranje izvora);

- katalogiziranje podataka te pretvaranje fotografiranih izvora u .pdf format radi lakše analize materijala;
- analiza sadržaja odabranih časopisa i poruka koje nam isti upućuju uz upotrebu osobno konstruiranih protokola osmišljenih prema istraživačkim zadatcima i kategorijama unutar kreiranog instrumentarija istraživanja;
- izrada izvješća prema postavljenim zadacima istraživanja;
- donošenje zaključaka i interpretacija izvješća.

6. Korpus istraživanja

Korpus istraživanja doktorske disertacije čini sva dostupna periodika istraživanoga razdoblja pisana hrvatskim jezikom i prevladavajućeg pedagoškoga sadržaja, preciznije dostupni objavljeni časopisi za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Početak istraživanja veže su uz izlazak prvoga broja časopisa „Bosiljak“, točnije, 10. listopada 1864. godine, a završetak istraživanja uz početak Prvoga svjetskog rata, odnosno, 28. srpanj 1914. godine.

U pedagošku literaturu ubrajamo radove koji obrađuju užu ili širu pedagošku problematiku, a oni mogu biti knjige, priručnici, udžbenici, skripte i članci u časopisima, kako pedagoškim tako i drugim (Mužić, 1986, 184). U beletristiku pedagoškoga sadržaja ubrajamo književna djela (prozu i poeziju) koja imaju implicitnu povezanost s odgojem i odgojnim procesom (Mužić, 1986, 185).

Časopisi za djecu i mladež, prema kategorizaciji pedagoške dokumentacije, pripadaju podskupini beletristike odgojnoga karaktera jer ih, prije svega, promatramo kao djela dječje literature koja svojom odgojnom usmjerenošću djeluju kao sredstvo u razvojnome formiranju djece i mladeži (Mužić, 1986, 187).

U hrvatskoj historiografiji, za prostor pod upravom bana u razdoblju od 1867. do 1918. godine, obično su se koristili nazivi „Hrvatska i Slavonija“ te „Banska Hrvatska“, a imamo i povijesno zabilježen naziv „Nagodbena Hrvatska“ (Perić, 1997; Pavličević, 2000; Goldstein, 2003). Prema Općoj i nacionalnoj enciklopediji, Hrvatska i Slavonija naziv je za hrvatske zemlje pod vlašću hrvatskoga Sabora i bana, a javlja se nakon uvođenja hrvatskoga jezika u javni život građana (1847. godine).

U istraživanom razdoblju, prostor je Hrvatske Austro-Ugarskom nagodbom razdijeljen na način da je prostor Hrvatske i Slavonije pod upravom Ugarske, prostor Istre i Dalmacije pod upravom Austrije, a prostor Vojne krajine ostaje zasebnim dijelom sve do 1888. godine kada se formalno pripojio prostoru Hrvatske i Slavonije (Perić, 1997; Goldstein, 2003).

Časopisi istraživanoga razdoblja, točnije od 1864. do 1914. godine, dostupni su u rijetkim knjižnicama i arhivima poput Hrvatskog školskog muzeja i Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Hrvatskoj je u razdoblju između 1864. i 1914. godine ukupno pokrenuto **15 časopisa za djecu i mladež**[26] (Tablica 1).

Tablica 1. Popis časopisa za djecu i mladež tiskanih u razdoblju od 1864. do 1914. godine

R.b.	Časopis	Početna godina izlaženja	Završna godina izlaženja	Ukupno godišta	Mjesto izlaska
1.	Bosiljak	1864.	1868.	4	Zagreb
2.	Zlatni orasi	1870.	1870.	1	Karlovac
3.	Smilje	1873.	1945.	72	Zagreb
4.	Bršljan	1873.	1903.	30	Zagreb
5.	Hrvatska omladina	1885.	1886.	1	Samobor/Zagreb
6.	Pobratim	1891.	1916.	25	Zagreb
7.	Liljan	1895.	1898.	4	Zagreb
8.	Mali dobrotvor	1895.	1912.	17	Zagreb
9.	Vjerni drug	1897.	1933.	36	Zagreb
10.	Anđeo čuvar	1901.	1944.	43	Koprivnica
11.	Mladi Istran	1906.	1908.	2	Mali Lošinj
12.	Mladi Istranin	1909.	1914.	5	Opatija
13.	Proljetno cvijeće	1909.	1913.	4	Zagreb
14.	Krijes	1909.	1923.	3	Zagreb
15.	Milodarke	1913.	1914.	1	Osijek
	Ukupno			**248**	

Tablica 1 prikazuje imena 15 časopisa za djecu i mladež koja su pokrenuta u istraživanom vremenskom razdoblju od 1864. do 1914. godine. Uvid u tablicu pokazuje da je šest časopisa objavljivano u značajno dužem razdoblju, dok je njih deset objavljeno do maksimalno pet godišta i manje. Trajnost časopisa ovisila je o financijskoj potpori nakladnika te prihvaćenosti časopisa od strane namijenjene populacije. Od časopisa koji se tiskaju duže razdoblje, izdvajamo „Smilje“ koje izlazi u trajanju od čak 72 godine. Zatim slijede časopisi „Anđeo čuvar“, „Vjerni drug“, „Bršljan“, „Pobratim“ i „Mali dobrotvor“. U tablici možemo

[26] Podaci o broju pokrenutih časopisa u razdoblju od 1864. do 1914. godine dobiven je uvidom u službene kataloške registre Hrvatskog školskog muzeja i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

primijetiti da je deset časopisa tiskano u Zagrebu, a ostalih pet u Karlovcu, Koprivnici, Malom Lošinju, Opatiji i Osijeku. Od šest časopisa dužeg vremenskog razdoblja izlaženja, njih pet tiskano je u Zagrebu, a jedan u Koprivnici.

7. Uzorak istraživanja

U skladu sa zadanim vremenskim i prostornim okvirima istraživanja, metodološki je izrađen kriterij uzorka istraživačke građe.

Kriteriji izbora uzorka istraživanja:

1. **Mjesto izlaska** – Banska Hrvatska (prostor Hrvatske i Slavonije);
2. **Vrijeme izlaska** – razdoblje od 1864. do 1914. godine;
3. **Godišta časopisa:**
   - **a)** Sva godišta časopisa (kratkog vijeka izlaženja - do pet godina);
   - **b)** Izabrana godišta časopisa[27] - peto godište svakog časopisa.

Tablica 2. Uzorak istraživačke građe prema utvrđenome kriteriju odabira[28]

Uzorak istraživačkog rada								
R.b.	**Časopis**	**Od**	**Do**	**Kriterij godišta**	**Broj godišta u promatranom razdoblju**	**Broj izabranih godišta**	**%**	**Mjesto izlaska**
1.	Bosiljak	1864.	1868.	a	4	4	100	Zagreb
2.	Smilje	1873.	1914.	b	41	5	12,2	Zagreb
3.	Bršljan	1873.	1903.	b	30	5	17,2	Zagreb
4.	Hrvatska omladina	1885.	1886.	a	1	1	100	Samobor/ Zagreb
5.	Pobratim	1891.	1914.	b	23	5	21,8	Zagreb
6.	Liljan	1895.	1898.	a	4	4	100	Zagreb
7.	Mali dobrotvor	1895.	1912.	b	17	4	23,5	Zagreb
8.	Vjerni drug	1897.	1914.	b	17	5	29,4	Zagreb
9.	Anđeo čuvar	1901.	1914.	b	13	5	38,5	Koprivnica
10.	Proljetno cvijeće	1909.	1913.	a	4	4	100	Zagreb
11.	Krijes	1909.	1914.	a	3	3	100	Zagreb
12.	Milodarke	1913.	1914.	a	1	1	100	Osijek
		Ukupno			**158**	**46**	**29,11**	

[27] Načelo odabira uzorka pod kriterijem b) zasniva se na principu da ukupni broj godišta časopisa koji izlazi u istraživanom razdoblju dijelimo s brojem 5, a dobiveni nam rezultat nalaže s kojim odmakom od početne godine biramo naredna godišta časopisa u „Uzorak istraživanja“ (npr. časopis „Smilje“ u istraživanom razdoblju izlazi u trajanju od 41 godine. Kada 41 podijelimo s 5, dobivamo rezultat od 8,2, a to nam nalaže da za uzorak istraživanja koristimo svako 8 godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja). Detaljnija metodološka objašnjenja koja godišta časopisa ulaze u analizu nalaze se u narednim odlomcima gdje u vremenskom slijedu izlaženja pojedinačno opisujemo svaki časopis izabran u uzorak istraživanja.

[28] Kronološki popis časopisa za djecu i mladež koji su izlazili u razdoblju od 1864. do 1914. godine konstruiran je uvidom u službene kataloške registre Hrvatskog školskog muzeja, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te upotrebom knjige „Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži: hrvatski dječji časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945. godine“ autorice Štefke Batinić.

U Tablici 2 prikazani su časopisi za djecu i mladež koji su prema kriteriju odabira zadovoljili postavljene uvjete. Od 15 spomenutih časopisa koji su izlazili na prostoru Banske Hrvatske u razdoblju od 1864. do 1914. godine, 12 časopisa ulazi u analizu istraživačkoga rada, dok 3 časopisa ne zadovoljavaju postavljene kriterije.

Časopisi za djecu i mladež koji nisu zadovoljili kriterije su časopisi „Zlatni orasi: časopis za našu malu, dobru mladež“ (1870. godina), časopis „Mladi Istran: list za mladi svijet“ (1906. godina) i časopis „Mladi Istranin: list za mladi svijet“ (1909. godine, a od 1910. godine nosi naziv „Mladi Hrvat“). Razlog za ne uvrštavanje časopisa „Zlatni orasi“ u korpus istraživačke građe pronalazimo u tome što je mjesto njegova tiskanja bio grad Karlovac, a prema zadanom vremenu istraživačkoga rada, ovaj je grad pripadao prostoru tadašnje Vojne krajine koji će tek nešto kasnije postati sastavnim dijelom Banske Hrvatske. Časopisi „Mladi Istran“ i „Mladi Istranin“ također ne zadovoljavaju istraživačke kriterije jer su mjesta njihova izlaženja Mali Lošinj i Opatija koja u tom razdoblju nisu u sastavu tadašnjega prostora Banske Hrvatske.

Uvidom u Tablicu 2 primjećujemo da 6 časopisa izlazi vrlo kratko (kriterij a) tako da se u uzorak istraživačke građe uzimaju sva godišta izlaženja. Tijekom dužeg razdoblja izlazi preostalih 6 časopisa (kriterij b), stoga se u uzorak istraživačkog rada uzimaju do 5 godišta svakog časopisa prema obrascu navedenom u kriterijima izbora.

Od ukupno **158 objavljenih godišta** izabranih časopisa, u analizu istraživanja uzimamo **46 metodološki odabranih godišta**, što iznosi **29,11 % ukupno dostupnog istraživačkog materijala.**

Tablica 3. Prikaz učestalosti izlaženja časopisa za djecu i mladež odabranih u uzorak istraživanja

R.b.	Časopis	1864. - 1873.	1874. - 1883.	1884. - 1893.	1894. - 1903.	1904. - 1914.
1.	Bosiljak	4				
2.	Smilje	1	1	1	1	1
3.	Bršljan			2	3	
4.	Hrvatska omladina			1		
5.	Pobratim			1	2	2
6.	Liljan				4	
7.	Mali dobrotvor				3	1
8.	Vjerni drug				2	3
9.	Anđeo čuvar				1	4
10.	Proljetno cvijeće					4
11.	Krijes					3
12.	Milodarke					1
	UKUPNO	**5**	**1**	**5**	**16**	**19**

Uvidom u Tablicu 3 vidljiva je najveća čestoća objavljivanja časopisa od 1894. do 1914. godine u kojem brojimo ukupno 36 godišta časopisa. Prvi časopis za djecu i mladež „Bosiljak“ nije izlazio dugo, svega 4 godine, a razlog tome pronalazimo u slaboj financijskoj potpori. Deset godina nakon izlaska „Bosiljka“ javljaju se časopisi „Smilje“ i „Bršljan“. Značajniji razvoj objavljivanja časopisa za djeci i mladež započinje oko 1885. godine i taj se trend nastavlja do danas. Razloge nalazimo u pojačanoj i kvalitetnijoj organizaciji učiteljskog staleža u obliku društava i udruga, boljoj nakladničkoj podršci te značajnijem razvoju dječje književnosti na našim prostorima.

U promatranom istraživačkom razdoblju doktorske disertacije od 1864. do 1914. godine, metodom analize sadržaja, prema postavljenom je cilju istraživanja obuhvaćeno ukupno **12 časopisa** za djecu i mladež, od toga **46 odabranih godišta časopisa** od čega ukupno **584 brojeva časopisa** i ukupno **10 967 stranica časopisa.**

U sljedećim odlomcima rada pojedinačno se prikazuje svaki odabrani časopis za djecu i mladež koji se koristi kao uzorak istraživanja.

7.1. Bosiljak

Časopis „Bosiljak – list za mladež“ prvi je dječji časopis tiskan na prostorima Hrvatske. Prvi broj časopisa izašao je 10. listopada 1864. godine pod uredništvom Ivana Filipovića. Časopis je izlazio ukupno 4 godine i u tome je razdoblju Filipović bio jedini urednik. Mjesto izlaženja časopisa bio je grad Zagreb. U prvim dvama godištima, Filipović je bio i urednik i vlasnik časopisa, međutim zbog financijskih poteškoća, treće i četvrto godište u vlasništvu je nakladnika Lavoslava Hartmana, dok Filipović ostaje urednikom.

Časopis prvih nekoliko brojeva izlazi jednom mjesečno, a nakon toga počinje izlaziti dva puta mjesečno. Samo je prvo godište imalo 14 brojeva, a četvrte se godine tiskaju 24 broja godišnje. Početkom četvrtog godišta časopis mijenja ime u „Bosiljak – časopis za omladinu“. Prema namjeni, obuhvaćao je svu školsku populaciju, no njegova ciljana skupina bila je populacija starija od 10 godina, to jest, mladež viših razreda glavnih škola te nižih realki i gimnazija. Osim mladeži, časopis je nastojao privući i određeni dio puka te se na taj način pokušavalo razvijati pismenost i obrazovanje šire populacije Hrvata.

Za potrebe istraživanja koristimo se svim godištima i brojevima časopisa „Bosiljak“. U istraživanju sadržajno analiziramo **4 godišta** časopisa, **86 brojeva** na **1 488 stranice** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 4).

Tablica 4. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Bosiljak“

Bosiljak – list za mladež					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1864./1865.	14	336	Ivan Filipović	Ivan Filipović
2.	1865./1866.	24	384	Ivan Filipović	Ivan Filipović
3.	1866./1867.	24	384	Ivan Filipović	Lavoslav Hartman
4.	1867./1868.	24	384	Ivan Filipović	Lavoslav Hartman
Ukupno		**86**	**1488**		

7.2. Smilje

Časopis „Smilje - zabavno - poučni list sa slikami za mladež“ najdugovječniji je hrvatski dječji časopis. Prvi broj časopisa izašao je 1. svibnja 1873. godine i od tada neprekinuto izlazi sve do 1945. godine. Časopis izlazi u Zagrebu jednom mjesečno na 16 stranica. Vrlo kratko, u razdoblju od 1932. do 1933. godine, časopis je promijenio svoje ime u „Smilje-Vrelo“, no ubrzo do kraja svoga izlaženja ipak vraća prvotni naziv „Smilje“. U početcima (prvih pet godišta) časopis izlazi prema kalendarskoj godini (12 brojeva), no kasnije je promijenio način izlaženja i pratio školsku/nastavnu godinu (10 brojeva).

Prvi urednik časopisa bio je Vjenceslav Zaboj Mařik. Na mjestu urednika zadržava se vrlo kratko, odnosno, uređuje prvo godište i prva tri broja drugoga godišta. Na mjestu urednika nasljeđuje ga Tomislav Ivankec koji tu funkciju obavlja punih 38 godina, do svoje smrti 1912. godine. Na njegovo mjesto dolazi Josip Škavić koji časopis uređuje do 1914. godine. Tijekom svoga cjelokupnog izlaženja, časopis je imao ukupno 12 urednika. „Smilje“ svoju dugovječnost tiskanja pronalazi u stabilnom nakladniku Hrvatskom pedagoško-književnom zboru.

Vrlo brzo je časopis uspio dobiti velik broj pretplatnika i proširiti se na prostore tadašnje Hrvatske. Časopis „Smilje“ od svojeg je početka namijenjen djeci pučkih škola, točnije djeci do dvanaeste godine života. U nakladničkome opusu, časopis je donosio pregršt poezije, pripovijetki, priča, basni, igrokaza, ali i popularno školsko gradivo metodički koncipirano za upotrebu u nastavi.

Prema odabiru godišta časopisa, uzorak pripada skupini b) Izabrana godišta časopisa - 5 godišta svakog časopisa. U razdoblju od 1873. do 1914. godine, „Smilje“ izlazi ukupno 41 godinu, stoga 41 godinu dijelimo s 5 i dobivamo rezultat od 8,2. To nam sugerira da za analizu uzimamo svako osmo godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja.

Prema modelu uzorkovanja, u istraživanju sadržajno analiziramo **5 godišta časopisa**, **56 brojeva časopisa** te **919 stranica** ili **12,2 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 5).

Tablica 5. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Smilje“

Smilje – zabavno - poučni list sa slikami za mladež					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1873.	12	201	Vjenceslav Zaboj Mařik	Hrvatsko-pedagoško književni zbor
2.	1880./1881.	12	195	Tomislav Ivankec	Hrvatsko-pedagoško književni zbor
3.	1889./1890.	12	195	Tomislav Ivankec	Hrvatsko-pedagoško književni zbor
4.	1897./1898.	10	165	Tomislav Ivankec	Hrvatsko-pedagoško književni zbor
5.	1905./1906.	10	163	Tomislav Ivankec	Hrvatsko-pedagoško književni zbor
Ukupno		**56**	**919**		

7.3. Bršljan

Časopis „Bršljan – list sa slikami za mladež početnih škola“ počinje izlaziti 1. lipnja 1873. godine u Zagrebu, samo mjesec dana nakon izlaska časopisa „Smilje“ i izlazi, uz određene prekide, do 1903. godine. Pokretač, izdavač i urednik časopisa bio je učitelj i dječji pisac Ljudevit Tomšić, koji je uređivao časopis do svoje smrti 1902. godine, a tada uredništvo preuzima njegova snaha Marija Tomšić-Im. Časopis je tijekom prvih dvaju brojeva izlazio u njegovome nakladništvu, no nakon toga, nakladništvo preuzima udruga učitelja „Narodna škola“ koja je bila društvo hrvatsko-slavonskih učitelja okupljenih oko pedagoškoga časopisa „Školski prijatelj“.

„Bršljan“ nije stalno izlazio, nego se prestao tiskati nakon prvih triju godina izlaženja i tek trinaest godina kasnije (1889. godine) ponovno se pokreće. Tijekom izlaženja, imao je 5 nakladnika; prvi je nakladnik bio sam Ljudevit Tomšić, drugi je bila udruga Narodna škola, treći knjigotiskara Lavoslav Hartman, četvrti Tisak Mučnjak i Sentfelben te na kraju Tisak Antun Scholz. Godišnje je izlazio u 12 brojeva, odnosno jednom mjesečno, ali na 32 stranice, što je bilo dvostruko više nego njegov tadašnji konkurentski časopis „Smilje“.

Tablica 6. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Bršljan“

Bršljan – list sa slikami za mladež početnih škola					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1889.	12	367	Ljudevit Tomšić	Knjižara Mučnjak i Senftleben
2.	1892.	11	363	Ljudevit Tomšić	Antun Scholz
3.	1895.	10	330	Ljudevit Tomšić	Antun Scholz
4.	1898.	12	381	Ljudevit Tomšić	Antun Scholz
5.	1903.	12	367	Marija Tomšić-Im.	Antun Scholz
Ukupno		**57**	**1 808**		

Za potrebe doktorske disertacije koriste se odabrana godišta časopisa „Bršljan“. Iako časopis izlazi od 1873. godine, nismo bili u mogućnosti pronaći prva tri godišta, stoga za početnu godinu uzimamo 1889. godinu i početak drugoga ciklusa izlaženja. U razdoblju od 1889. do 1903. godine časopis izlazi ukupno u 14 godišta koje dijelimo s brojem 5 i dobivamo rezultat 2,8, a to nam sugerira da uzimamo svako treće godište časopisa, počevši od 1889. godine. Međutim, u Hrvatskom školskom muzeju, za časopis „Bršljan“ ne pronalazimo sva godišta, stoga za zadnju godinu uzimamo 1903. umjesto 1901. godine. Osim nedostatka određenih godišta, u dostupnim godištima postoji manjak određenih brojeva, a samim time i stranica časopisa, što se vidi u priloženoj tablici.

Prema navedenom modelu uzorkovanja, u istraživanju se sadržajno analizira **5 godišta časopisa**, **57 brojeva** i **1 808 stranica** ili **17,2 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 6).

7.4. Hrvatska omladina

Časopis „Hrvatska omladina – list zabavi i pouci“ iz tiska izlazi prvi puta 5. kolovoza 1885. godine u Samoboru, a prestaje izlaziti 1. srpnja 1886. godine u Zagrebu. Pokretač, urednik i nakladnik časopisa bio je učitelj i poznati dječji pisac Josip Milaković. Časopis je izašao u svega 6 brojeva i, osim prvog broja koji se tiska u Samoboru, mjesto izlaženja postaje mu Zagreb. Prva su dva broja tiskana u tiskari F. Fischera u Zagrebu, a ostali brojevi u tiskari A. Brusine u Zagrebu. Ovaj list nije bio dugoga vijeka izlaženja, a isto možemo pripisati financijskim poteškoćama (Pašagić, 2003). Časopis u svome trećem broju ističe financijske teškoće nastale zbog neplaćanja naručenih brojeva.

Prema metodologiji odabira godišta časopisa, uzorak pripada kategoriji a) Sva godišta časopisa pa u istraživanju sadržajno analiziramo **1 godište časopisa**, **6 brojeva** i **95 stranica** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 7).

Tablica 7. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Hrvatska omladina“

Hrvatska omladina – list zabavi i pouci					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1885./1886.	6	95	Josip Milaković	Josip Milaković
Ukupno		**6**	**95**		

7.5. Pobratim

Časopis „Pobratim - zabavni i počni list za odrasliju mladež“ počeo se tiskati 1. siječnja 1891. godine u nakladništvu tiskare Ignjaca Granitza u Zagrebu, a prestao je izlaziti 1916. godine. Ukupno je izlazio 25 godina i tijekom tog razdoblja promijenio je 4 urednika, a stalno mjesto njegova izlaženja bio je grad Zagreb. Prvi urednik i pokretač bio je Josip Vitanović, profesor tadašnje zagrebačke realke, ali vrlo se kratko zadržao, svega tri broja. Nasljednik mu je bio gimnazijski profesor Petar Marković koji časopis uređuje do kraja osmoga godišta, a nakon njega, punih sedam godina urednik časopisa je Gavro Manojlović, tada srednjoškolski i kasnije sveučilišni profesor. Zadnji urednik bio je Ferdo Ž. Miler. Časopis je izlazio dva puta mjesečno i prva tri godišta pratio je kalendarsku godinu, a onda počinje pratiti školsku godinu.

Časopis je namijenjen starijoj populaciji mladeži, odnosno učenicima srednjih i viših pučkih škola. U to vrijeme, pojam srednjoškolska populacija obuhvaćao je široku populaciju pa zaključujemo da je časopis bio namijenjen djeci i mladima od 11. do 13. godina života (Batinić, 2004).

Tablica 8. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Pobratim“

Pobratim - zabavni i počni list za odrasliju mladež					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1891.	24	387	Josip Vitanović i Petar Marković	Ignjat Granitz
2.	1895./1896.	20	360	Petar Marković	Ignjat Granitz
3.	1900./1901.	19	472	Dr. Gavro Manojlović	Ignjat Granitz
4.	1905./1906.	20	429	Ferdo Ž. Miler	Ignjat Granitz
5.	1910./1911.	20	329	Ferdo Ž. Miler	Ignjat Granitz
Ukupno		**103**	**1 977**		

Za potrebe doktorske disertacije koristimo se odabranim godištima časopisa „Pobratim“ jer časopis ulazi u skupinu b) Izabrana godišta časopisa. Časopis u istraživanom razdoblju izlazi u 24 godišta, stoga 24 dijelimo s 5 i dobivamo rezultat od 4,8, a to nam sugerira da za uzorak uzimamo svako peto godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja. U istraživanju sadržajno analiziramo **5 godišta časopisa**, **103 broja** i **1 977 stranica** ili **21,8 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 8).

7.6. Liljan

Časopis „Liljan – list za omladinu i puk“ počeo je izlaziti 1. siječnja 1895. godine u nakladništvu knjigotiskarskog zavoda Dragutina Haupfelda, a prestao je izlaziti 1. prosinca 1898. godine u Karlovcu. Časopis ukupno izlazi četiri godišta. Glavni idejni pokretač i urednik bio mu je učitelj i pisac Stjepan Širola, tada učitelj dječačke pučke škole u Karlovcu i dopisujući član Hrvatsko-pedagoško književnog zbora u Zagrebu.

Časopis je usvojio koncepciju opismenjavanja i širenja obrazovanja ne samo na djecu i mlade, nego i na starije populacije koje su prema stupnju pismenosti na razini mladih.

Prema metodologiji odabira godišta časopisa, uzorak pripada kategoriji a) Sva godišta časopisa te se sadržajno analizira **4 godišta časopisa**, **46 brojeva** na **755 stranica** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 9).

Tablica 9. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Liljan“

Liljan – list za mladež i puk					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1895.	12	196	Stjepan Širola	Knjigotiskarski zavod Dragutina Haupfelda
2.	1896.	12	195	Stjepan Širola	Knjigotiskarski zavod Dragutina Haupfelda
3.	1897.	12	200	Stjepan Širola	Knjigotiskarski zavod Dragutina Haupfelda
4.	1898.	10	164	Stjepan Širola	Knjigotiskarski zavod Dragutina Haupfelda
Ukupno		**46**	**755**		

7.7. Mali dobrotvor

Časopis za djecu i mladež „Mali dobrotvor - zabavno poučni list hrvatskoj mladeži“ pokreće učitelj i dječji pisac Franjo Bartuš ispred zagrebačkoga društva „Dobrotvor“. Časopis počinje izlaziti 1. prosinca 1895. godine, a prestaje izlaziti 1912. godine. Stalno mjesto izlaženja bio je grad Zagreb. Urednik svih godina izlaženja bio je Franjo Bartuš. Nakladnik

časopisa prvih šest godina zagrebačko je društvo „Dobrotvor“. Od sedmoga godišta do kraja izlaženja, vlasnikom i urednikom časopisa postaje Franjo Bartuš.

Bio je namijenjen djeci pučke dobi od 6. do 12. godine života. Osim proznih radova, časopis sadržajno donosi pregršt pošalica, zagonetki i društvenih vijesti. Prvo godište izlazi u sedam brojeva, dok sljedećih osam godišta prati školsku godinu i izlazi u 10 brojeva. S desetim godištem, časopis prestaje izlaziti u redovnom mjesečnom ritmu, odnosno Bartuš smatra da ga je isplativije tiskati povremeno kao zbirke pjesama koje je prikladno poklanjati učenicima kao nagradu na kraju godine (Batinić, 2004). Od 1905. do 1912. godine je tiskano 12 takvih zbirki pjesama.

Za potrebe doktorske disertacije, a prema utvrđenoj metodologiji odabira uzorka, koristimo se odabranim godištima časopisa. U istraživanom razdoblju izlazi u 17 godišta, stoga, 17 dijelimo s 5 i dobivamo rezultat od 3,4, a isto nam sugerira da prema navedenoj metodologiji za analizu uzimamo svako treće godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja. Budući da se od 1905. godine tiska kao zbirka pjesama, smatramo da više ne zadovoljava postulate časopisa te se naredne godine ne koriste u istraživačkom radu.

Zaključno, u istraživanju sadržajno analiziramo **4 godišta časopisa**, **37 brojeva** i **590 stranica** ili **23,5 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 10).

Tablica 10. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Mali dobrotvor“

Mali dobrotvor - zabavno poučni list hrvatskoj mladeži					
R.b.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1895./1896.	7	112	Franjo Bartuš	Zagrebačko društvo „Dobrotvor“
2.	1898./1899.	10	160	Franjo Bartuš	Zagrebačko društvo „Dobrotvor“
3.	1901./1902.	10	158	Franjo Bartuš	Franjo Bartuš
4.	1904./1905.	10	160	Franjo Bartuš	Franjo Bartuš
Ukupno		**37**	**590**		

7.8. Vjerni drug

Časopis „Vjerni drug – zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu“ počinje izlaziti 1. rujna 1897. godine, a prestaje 1933. godine. Tijekom razdoblja svoga izlaženja, promijenio je 8 urednika, a mjesto izlaska bio je grad Zagreb. U razdoblju istraživačkoga rada, časopis su uređivala tri urednika. Idejni pokretač i dugogodišnji urednik bio je zagrebački učitelj Julije Varžička. On je časopis uređivao punih 12 godina, a kratko ga je zamijenio Josip Škavić (koji je uređivao samo jedno godište) te Franjo Bartuš (šest godišta). Časopis je bio popularan i cijenjen među trgovačkom i obrtničkom populacijom učitelja i učenika, a preporučivan je i izvan prostora tadašnje Hrvatske. Njegov pandan bio je časopis „Pobratim“ koji je svojom sadržajnom koncepcijom bio primjeren gimnazijalcima.

Prema metodologiji odabira godišta časopisa, uzorak pripada skupini b) Izabrana godišta časopisa - 5 godišta svakog časopisa. Časopis u istraživanom razdoblju izlazi u 17 godišta, stoga 17 dijelimo s 5 i dobivamo rezultat od 3,4, a to nam onda sugerira da prema navedenoj metodologiji za analizu uzimamo svako četvrto godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja.

U istraživanju sadržajno analiziramo **5 godišta časopisa**, **50 brojeva** i **818 stranica** ili **29,4 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 11).

Tablica 11. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Vjerni drug“

Vjerni drug – zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu					
Rb.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1897./1898.	10	164	Julije Varžička	Knjižnica trgovačkih i obrtničkih pomoćnika i naučnika u Zagrebu
2.	1900./1901.	10	163	Julije Varžička	Knjižnica trgovačkih i obrtničkih pomoćnika i naučnika u Zagrebu
3.	1904./1905.	10	167	Julije Varžička	Naučnička knjižnica u Zagrebu
4.	1908./1909.	10	161	Julije Varžička	Naučnička knjižnica u Zagrebu
5.	1912./1913.	10	163	Franjo Bartuš	Naučnička knjižnica u Zagrebu
Ukupno		**50**	**818**		

7.9. Anđeo čuvar

Časopis „Anđeo čuvar - list za hrvatsku katoličku mladež“ počinje izlaziti 1. listopada 1901. godine, a prestaje izlaziti 1944. godine. Jedan je od dugotrajnijih dječjih časopisa koji su ikada tiskani. „Anđeo čuvar“ izlazi u kontinuitetu od 43 godine. Tijekom svoga izlaženja, promijenio je 12 urednika, a imao je samo dva nakladnika. Mijenjao je mjesta izlaženja pet puta. Prvo i drugo godište tiskano je u Koprivnici; od četvrtog broja drugoga godišta mjesto tiska je Cernik; od petoga od četrnaestoga godišta mjesto tiska je Ilok; petnaesto godište grad Osijek, a od šesnaestoga godišta pa do kraja mjesto izlaženja bio je grad Zagreb. Pokretač i urednik prvih 15 godišta časopisa bio je Mladen Barbarić. Časopis „Anđeo čuvar“ bio je namijenjen školskoj populaciji djece i mladih. U prvoj godini izlaženja (1901. godina) tiskan je kao dvotjednik, a u svim ostalim godištima kao mjesečnik, drugim riječima tiskan je u deset brojeva godišnje.

Za potrebe istraživanja koristimo se odabranim godištima časopisa „Anđeo čuvar“ jer pripada skupini b) Izabrana godišta časopisa - 5 godišta svakog časopisa. U istraživanom razdoblju izlazi u 12 godišta, stoga 12 dijelimo s 5 i dobivamo rezultat od 2,4, a to nam sugerira da sadržajno analiziramo svako drugo/treće godište časopisa, počevši od prve godine izlaženja. Prvo godište časopisa nije sačuvano u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pa za početak istraživanja uzimamo 1902. godinu.

Tablica 12. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Anđeo čuvar“

Anđeo čuvar - list za hrvatsku katoličku mladež					
Rb.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1902./1903.	10	177	Mladen Barbarić	Odobrenjem duhovnih poglavara
2.	1904./1905.	10	162	Mladen Barbarić	Odobrenjem duhovnih poglavara
3.	1907./1908.	10	160	Mladen Barbarić	Odobrenjem duhovnih poglavara
4.	1910./1911.	10	161	Mladen Barbarić	Odobrenjem duhovnih poglavara
5.	1913./1914.	10	159	Mladen Barbarić	Odobrenjem duhovnih poglavara
Ukupno		**50**	**819**		

U istraživanju sadržajno analiziramo **5 godišta časopisa**, **50 brojeva** i **819 stranica** ili **38,5 % izabranih godišta** od ukupnog broja izlaženja časopisa u istraživanom razdoblju (Tablica 12).

7.10. Proljetno cvijeće

Časopis „Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži“ pokreće i uređuje učiteljica Marija Marošević.

Mjesto izlaženja je grad Zagreb, a tiska se u nakladništvu tiskare Hrvatsko katoličko tiskovno društvo Zagreb. Prvi broj izašao je 1. veljače 1909. godine, a zadnji 15. lipnja 1913. godine. Prvo godište imalo je svega šest brojeva, dok su ostala četiri godišta brojala po deset i pratila školsku godinu. Prvo i drugo godište tiskani su iste kalendarske godine.

Za potrebe istraživanja koristimo se svim godištima i brojevima časopisa „Proljetno cvijeće“. Prvo godište časopisa nije dostupno za istraživanje pa sadržajnu analizu započinjemo od drugog godišta časopisa.

Tablica 13. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Proljetno cvijeće“

Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži					
Rb.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1909./1910.	10	160	Marija Marošević	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
2.	1910./1911.	10	165	Marija Marošević	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
3.	1911./1912.	10	166	Marija Marošević	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
4.	1912./1913.	10	161	Marija Marošević	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
Ukupno		**40**	**652**		

Prema utvrđenom modelu uzorkovanja, u istraživanju se sadržajno analiziraju **4 godišta časopisa**, **40 brojeva** na **652 stranice** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 13).

7.11. Krijes

Časopis „Krijes - omladinski list za pouku i zabavu“ počinje izlaziti 15. listopada 1909. godine, a prestaje izlaziti 1923. godine. Do osmoga broja trećega godišta, časopisu je mjesto izlaska grad Zagreb, a od devetoga broja pa do konca izlaženja grad Rijeka. Prva tri godišta izlaze dva puta mjesečno, a od četvrtoga godišta jednom mjesečno. Časopis u razdoblju svoga izlaženja prati školsku godinu. Pokretač je i urednik časopisa Velimir Deželić, a tijekom izdavačkoga razdoblja ukupno ima tri urednika. U istraživanome razdoblju, urednici su Velimir Deželić i D. A. Bišćan. Prva tri godišta časopis izlaze redovno i tada slijedi višegodišnja stanka, odnosno od lipnja 1912. do siječnja 1917. godine. Časopis ponovno oživljava Velimir Deželić u suradnji s bratom Mladenom. Nakon ponovnog pokretanja, časopis izlazi kao dvotjednik, ali kratko te se vraća na jednom mjesečno.

Tablica 14. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Krijes“

Krijes - omladinski list za pouku i zabavu					
Rb.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1909./1910.	20	397	Velimir Deželić	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
2.	1910./1911.	20	384	Velimir Deželić	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo
3.	1911./1912.	8	156	D. A. Bišćan	Hrvatsko katoličko tiskovno društvo /Kuća dobre štampe
Ukupno		**48**	**937**		

Prema metodologiji odabira godišta časopisa, uzorak pripada skupini b) Izabrana godišta časopisa - 5 godišta svakoga časopisa. Međutim, časopis u predviđenom istraživačkom razdoblju izlazi u 3 godišta, a nakon toga pravi stanku iza predviđene završne godine istraživanja pa za analizu uzimamo prva 3 godišta časopisa. Također, zbog toga što nakon osmoga broja trećega godišta časopis mijenja mjesto izlaska, odnosno umjesto Zagreba izlazi u Rijeci, prema utvrđenom kriteriju mjesta izlaska, naredne brojeve ne koristimo u istraživačkom radu.[29]

[29] Hrvatska je 1868. godine s Ugarskom sklopila nagodbu poznatu pod nazivom „Hrvatsko-Ugarska nagodba“ kojom je regulirala svoj državno pravni status unutar Austro-Ugarske Monarhije, točnije s Ugarskom. Zbog potrebe Ugarske da ima izlaz na more, aneksom nagodbe 1870. godine, pravno je odlučeno da se grad Rijeka

Prema navedenom modelu uzorkovanja, u istraživanju se sadržajno analiziraju **3 godišta časopisa**, **48 brojeva** i **937 stranica** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 14).

7.12. Milodarke

Časopis „Milodarke - list za hrvatsku mladež sa slikama“ počinje izlaziti u jesen 1913. godine, a prestaje u proljeće 1914. godine u Osijeku. Nakladnik časopisa „Milodarke“ bilo je dobrotvorno društvo „Milodar“ iz Osijeka. Glavni je urednik i pokretač učitelj Rudolfo Franjin Magjer, poznati hrvatski književnik i pedagog. Prvo i jedino godište planirano je u 10 brojeva, no tiskano je samo 5 brojeva. Iako je urednik Magjer na kraju prvoga godišta najavljivao tiskanje drugoga godišta, isto se nije ostvarilo.

Prema metodologiji odabira godišta časopisa, uzorak pripada kategoriji a) Sva godišta časopisa. U istraživanju se sadržajno analizira **1 godište časopisa**, **5 brojeva** na **109 stranica** ili **100 % izabranih godišta** (Tablica 15).

Tablica 15. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa „Milodarke“

Milodarke - list za hrvatsku mladež sa slikama					
Rb.	**Godište časopisa**	**Broj analiziranih brojeva časopisa**	**Broj analiziranih stranica**	**Urednik**	**Nakladnik**
1.	1913./1914.	5	109	Rudolfo Franjin Magjer	Dobrotvorno društvo Milodar
Ukupno		**5**	**109**		

izuzme izvan teritorija Hrvatske. Tim aktom, Rijeka je potpala pod izravnu vlast Ugarske. Ovaj aneks nagodbe u povijesti je poznat pon nazivom „Riječka krpica“. Prema navedenom, grad Rijeka ne zadovoljava metodološki okvir istraživanja u dijelu mjesta izlaska.

8. Prikupljanje podataka

Za potrebe istraživanja, proučena je dostupna izvorna pedagoška literatura u obliku časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine.

Cjelokupna istraživačka građa nalazi se u arhivima Hrvatskog školskog muzeja i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Od metodološki odabranih časopisa za djecu i mladež, za potrebe istraživanja, iz fonda Hrvatskog školskog muzeja, koristili su se časopisi „Bosiljak“, „Smilje“, „Bršljan“, „Pobratim“, „Mali dobrotvor“, „Vjerni drug“ i „Proljetno cvijeće“, a iz fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice časopisi „Hrvatska omladina“, „Liljan“, „Anđeo čuvar“, „Krijes“ i „Milodarke“.

Navedeni uzorak istraživanja, zbog osjetljivosti same građe, nije bio dostupan za korištenje izvan navedenih ustanova pa su zbog toga sva navedena godišta i brojevi časopisa za djecu i mladež fotografirana te zatim pretvarana u dokumente .pdf formata radi lakše obrade i analize podataka. Sva istraživačka građa istraživanja nalazi se u posjedu autora ovoga istraživanja.

Za istraživački rad bilo je potrebno prikupiti obimnu pedagošku literaturu potrebnu za kvalitativnu sadržajnu analizu, a da bi izvori pomoću kojih donosimo znanstvene zaključke bili valjani i vjerodostojni, provedena je značajnost istraživačke građe. Prilikom provođenja povijesnoga istraživanja, istraživač je proveo vanjsku i unutrašnju kritiku izvora. Vanjska kritika prvenstveno se odnosi na autentičnost samoga izvora, to jest, dokumenta, a unutarnja se kritika odnosi na značenje i vjerodostojnost činjenica i tvrdnji koje ostaju u dokumentu kada se iz teksta uklone nepouzdani elementi (Good, Scates, 1967; Mužić, 1986).

Vjerodostojnost i značajnost časopisa za djecu i mladež odredila se eksternom analizom, odnosno utvrđivanjem vremenskoga izlaska časopisa, mjesta izdavanja časopisa, urednika časopisa i nakladnika.

Interna se analiza provela tijekom kvalitativne analize teksta i provjere istinitosti samoga sadržaja. Značajnost vremena i mjesta izlaska časopisa odredila se uz pomoć baze podataka Hrvatskog školskog muzeja i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a vjerodostojnost urednika i nakladnika časopisa utvrđena je uz pomoć relevantne povijesno-pedagoške literature i periodike.

9. Instrumentarij istraživanja

Povijesna istraživanja u području pedagogije specifična su jer se rekonstrukcije i zaključci donose temeljem kvantitativne i kvalitativne analize pedagoške literature i dokumentacije jer prevladava deskriptivna metoda analize kojom je moguće opisane činjenice dovesti u određenu vezu, što je zadaća kauzalnog pristupa (Lukaš, 2009). Instrumenti u istraživanjima služe kao oruđe tijekom provođenja objektivnog i sustavnog prikupljanja materijala te kao orijentir za razlikovanje bitnih od nebitnih podataka i činjenica u mnoštvu prikupljenih informacija.

Ovome istraživanju pristupili smo služeći se unaprijed osmišljenim okvirima promatranja i analize sadržaja primarne pedagoške periodike, to jest časopisa za djecu i mladež. Razlog za unaprijed osmišljenim okvirima – protokolima praćenja pronalazi se u velikom obujmu metodološki odabrane istraživačke građe.

Za potrebe povijesne analize sadržaja prikupljenog materijala, a nakon detaljnog konzultiranja literature, za instrument istraživanja konstruirani su različiti protokoli koji nisu unaprijed zatvoreni i isključivi nego su otvorenog karaktera i time su kategorije unutar svakog od njih podložne dopunjavanju. Protokoli su smjernice istraživaču prilikom povijesne analize sadržaja odabrane pedagoške građe. Osmišljeni su na način da sadržavaju kategorije istraživačkog promatranja kako bi se objektivno i znanstveno pridonijelo ostvarivanju postavljenog cilja doktorske disertacije:

1. PAOC – Protokol analize odgojnih ciljeva;
2. PANOS – Protokol analize nositelja odgojnih sadržaja;
3. PAOSM – Protokol analize odgojnih sredstava i metoda;
4. PAOS – Protokol analize odgojnih sadržaja;
5. PAOV – Protokol analize odgojnih vrijednosti.

Slijedi prikaz protokola istraživanja kojima smo se služili tijekom analize sadržaja časopisa. Analogijom su konstruirani protokoli za svaki časopis za djecu i mladež koji su navedeni kao uzorak u istraživačkom postupku.

Tablica 16. PAOC - Protokol analize odgojnih ciljeva

Kategorije promatranja	Analiza
Sadržaji intelektualnog odgoja	
Sadržaji moralnog odgoja	
Sadržaji estetskog odgoja	
Sadržaji tjelesno-zdravstvenog odgoja	
Sadržaji radnog odgoja	
Sadržaji vjerskog odgoja	
Sadržaji građanskog odgoja	
Sadržaji ekološkog odgoja	

Tablica 17. PANOS – Protokol analize nositelja odgojnih sadržaja

R.b.	Autor	Broj ponavljanja

Tablica 18. PAOSM – Protokol analize odgojnih sredstava i metoda

Sredstva i metode odgoja	Kategorije	Analiza
Sredstva odgoja[30]	pripovijetka	
	priča	
	bajka	
	basna	
	anegdota	
	pjesma	
	poslovica	
	zagonetka	
	križaljka	
	slika	
	fotografija	
	primjer	

[30] Za potrebe doktorske disertacije i empirijskog dijela istraživanja, oblici dječje književnosti transformirani su u funkciju sredstava odgoja koje promatramo u sadržajima uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.).

Metode odgoja [31]	zapovijed	
	navikavanje	
	savjet	
	pouka	
	uzor	
	kažnjavanje	
	upozorenje	
	zabrana	
	pohvala	
	nagrada	
	obećanje	

Tablica 19. PAOS – Protokol analize odgojnih sadržaja

Promatrane kategorije	Analiza
Sadržaji intelektualnog odgoja	
Sadržaji moralnog odgoja	
Sadržaji vjerskog odgoja	
Sadržaji tjelesno-zdravstvenog odgoja	
Sadržaji radnog odgoja	
Sadržaji estetskog odgoja	
Sadržaji ekološkog odgoja	
Sadržaji građanskog odgoja	
Sadržaji obiteljskog odgoja	

[31] Za potrebe doktorske disertacije i empirijskog dijela istraživanja, transformirana su odgojna sredstva usmjeravanja, poticanja i sprječavanja preuzeta iz knjige „Pedagogija“ profesora Ante Vukasovića iz 1995. godine u funkciju metoda odgoja koje promatramo u sadržajima uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.).

Tablica 20. Popis kategorija vrijednosti

R.b.	Naziv kategorije[32]
1.	Univerzalne vrijednosti
2.	Nacionalne vrijednosti
3.	Obiteljske vrijednosti
4.	Religijske vrijednosti
5.	Demokratske vrijednosti
6.	Obilježja osobnosti
7.	Estetske i kulturne vrijednosti
8.	Ekološke vrijednosti
9.	Nerazvrstano

Tablica 21. PAOV – Protokol analize odgojnih vrijednosti

Naziv kategorije	Odgojna vrijednost	Analiza
1. Univerzalne vrijednosti	Dobrota	
	Sreća	
	Ljubav	
	Vrijednost davanja	
	Prijateljstvo	
	Suosjećanje	
	Pomaganje	
	Suradnja	
	Brižnost	
	Plemenitost	
	Žrtvovanje za druge	
	Rad	
	Vrijednost života u zajednici	
2. Nacionalne vrijednosti	Ljubav prema domovini	
	Nacionalni ponos	
	Ljubav prema materinjem jeziku	
3. Obiteljske vrijednosti	Dom	
	Zaštita	
	Poštenje u braku	
	Majčinska ljubav	
	Ljubav prema majci	
	Sigurnost	
4. Religijske vrijednosti	Ljubav prema Bogu	
	Nada	
	Zahvalnost Bogu	
	Radost vjerskih blagdana	

[32] Prilikom konstruiranja protokola kojim istražujemo odgojne vrijednosti unutar časopisa služili smo se kombinacijom klasificiranih kategorija vrijednosti preuzetih iz radova Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti*. Rijeka: Filozofski fakultet i Mlinarević, V., Buljubašić-Kuzmanović, V., Sablić, M. (2007). Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole. U: A. Pintarić (ur.): *Mitovi i legende: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 8* (173-186). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet u Pečuhu i Matica hrvatska Osijek. Redoslijed kategorija u protokolu ne određuje njihovu važnost u odnosu na druge. Redoslijed je proizvoljan.

	Molitva	
	Vjera u Boga	
	Opraštanje	
	Utjeha	
5. Demokratske vrijednosti	Antiratna ideja	
	Pravda	
	Sloboda	
	Humanost	
	Protiv ropstva	
	Mir	
	Rasna i nacionalna tolerancija	
6. Obilježja osobnosti	Opreznost	
	Tvrdoglavost	
	Iskrenost	
	Vrijednost znanja	
	Kulturno ponašanje	
	Strpljivost	
	Dosjetljivost	
	Umjerenost	
	Požrtvovnost	
	Radoznalost	
	Zahvalnost	
	Istinoljubivost	
	Skromnost	
	Mudrost	
	Snalažljivost	
	Poštenje	
	Lukavstvo	
	Zajedništvo	
	Maštovitost	
	Hrabrost	
	Nježnost	
	Ponos	
	Ljubav prema tradicionalnim vrijednostima	
	Vrijednost zdravog načina života	
	Odanost	
	Odgovornost	
	Marljivost	
7. Estetske i kulturne vrijednosti	Narodni običaji	
	Spomenici kulture	
	Društvena imovina i dobra	
	Ljepota i sklad	
	Briga za osobnu imovinu i dobra	
8. Ekološke vrijednosti	Ljepota prirode	
	Nacionalni parkovi	
	Očuvanje planeta	
	Ljubav i briga prema biljkama	
	Vrline životinja	
	Ljubav i briga prema životinjama	
9. Nerazvrstano	Neodređeno	

10. Analiza i obrada podataka istraživanja

Istraživanje je usmjereno na metodološki okvir povijesne analize sadržaja izvorne pedagoške literature, odnosno pedagoške periodike. U skladu s time, kako bi se provela ispravna metodološka obrada i primjena znanstvenoga aparata koje nudi povijesna metoda u pedagogiji, koristili smo principe analize, diferencijacije, klasifikacije, sinteze i generalizacije.

Primjenom analize postigli smo da se prikupljeni pedagoški materijal (časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1914. godine) sustavno raščlani na svoje sastavne elemente te iscrpnom i detaljnom deskripcijom istraži, a uočene pojave i trendovi iskoriste za daljnju obradu. Diferencijacijom smo promatrane trendove i ideje unutar analiziranih sadržaja, uz upotrebu deskripcije i apstrakcije, podvrgli procesu utvrđivanja razlikovanja prema kvaliteti i karakteristikama. Klasifikacijom smo promatrane kategorije istraživačkoga rada objedinili prema njihovim obilježjima, odnosno razvrstali prema odgojnim ciljevima, nositeljima odgojnih sadržaja, odgojnim sredstvima i metodama, zastupljenim odgojnim sadržajima i odgojnim vrijednostima. Postupkom sinteze povezali smo dobivene rezultate i činjenice u jednu znanstvenu cjelinu pomoću koje smo dali odgovor na postavljeni cilj i zadatke istraživanja. Generalizacijom nam spoznajne činjenice daju mogućnost da stvaramo zaključke o odgojnoj ulozi časopisa za djecu i madeži u promatranome istraživačkome razdoblju na prostoru tadašnje Hrvatske.

Svako područje znanosti ima svoju utvrđenu metodologiju istraživačkoga procesa, a samim time i načine citiranja, odnosno navođenja korištenih izvora i literature. Smatramo potrebnim obrazložiti način citiranja i parafraziranja korištenih isječaka i dijelova tekstova pronađenih unutar odabranih i istraživanih godišta i brojeva časopisa za djecu i mladež koje smatramo relevantnima za potvrđivanje donesenih zaključaka tijekom istraživačkoga procesa (Tablica 22).

Tablica 22. Način citiranja i parafraziranja dijelova teksta iz časopisa za djecu i mladež u rezultatima istraživanja

Navođenje prema autoru	Navođenje prema časopisu
1. Ime autora teksta 2. Ime časopisa 3. Godište časopisa 4. Broj časopisa 5. Broj stranice Primjer: **(Filipović, Bosiljak, 1865, 10, 25)**	1. Ime časopisa 2. Godište časopisa 3. Broj časopisa 4. Broj stranice Primjer: **(Smilje, 1873, 10, 13)**

III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Analiza odgojnih ciljeva u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Prvi zadatak istraživačkog dijela rada odnosi se na povijesnu analizu i utvrđivanje odgojnih ciljeva izlaženja odabranih hrvatskih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine. Analizom sadržaja uzorkom izabranih časopisa za djecu i mladež nastoje se prepoznati i prikazati odgojni ciljeve koje promiču časopisi te razlozi njihova pokretanja s obzirom na povijesno vremensko razdoblje izlaženja. Sustavnom analizom koncepcije časopisa i sadržaja tekstova nastoji se prepoznati ciljeve usmjerene na sadržaje iz područja intelektualnog, moralnog, estetskog, tjelesno-zdravstvenog, radnog, vjerskog, građanskog i ekološkog odgoja.

Analiza sadržaja odabranih časopisa pokazuje da se odgojni cilj u četirima časopisima pronalazi unutar sadržaja dvaju odgojnih područja; u šest časopisa cilj se pronalazi unutar sadržaja triju odgojnih područja te se u dvama časopisima cilj uokviruje unutar sadržaja četiriju odgojnih područja (Tablica 23).

Tablica 23. Prikaz odgojnih ciljeva prepoznatih u odabranim časopisima za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj

ČASOPIS/ ODGOJNO PODRUČJE	Intelektualni	Moralni	Estetski	Tjelesno-zdravstveni	Radni	Vjerski	Građanski	Ekološki
Bosiljak	+	+				+	+	
Smilje	+	+						
Bršljan	+	+				+		
Hrvatska omladina	+	+						
Pobratim	+	+						
Liljan	+	+				+		
Mali dobrotvor	+	+					+	
Vjerni drug	+	+					+	
Anđeo čuvar	+					+		
Proljetno cvijeće	+	+				+	+	
Krijes	+	+					+	
Milodarke	+	+					+	

Časopisi „Smilje“, „Hrvatska omladina“, „Pobratim“ i „Anđeo čuvar“ svoje ciljeve pronalaze unutar sadržaja dvaju odgojnih područja. Časopisi „Smilje“, „Hrvatska omladina“ i „Pobratim“ svoje ciljeve pronalaze unutar sadržaja intelektualnog i moralnog odgoja, dok časopis „Anđeo čuvar“ svoje ciljeve pronalazi u sadržajima intelektualnog i vjerskog područja (Tablica 23).

Unutar sadržaja triju odgojnih područja svoje ciljeve pronalaze časopisi „Bršljan“, „Liljan“, „Mali dobrotvor“, „Vjerni drug“, „Krijes“ i „Milodarke“. Časopisi „Bršljan“ i „Liljan“ svoje ciljeve pronalaze u sadržajima intelektualnog, moralnog i vjerskog odgojnog područja. Časopisi „Mali dobrotvor“, „Vjerni drug“, „Krijes“ i „Milodarke“ svoj cilj pronalaze u sadržajima intelektualnog, moralnog i građanskog odgojnog područja (Tablica 23).

Časopisi „Bosiljak“ i „Proljetno cvijeće“ svoje ciljeve pronalaze unutar sadržaja četiriju područja i to intelektualnog, moralnog, vjerskog i građanskog odgoja (Tablica 23).

Analiza odabranih godišta i brojeva časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.) pokazuje da su časopisi najviše sadržavali tekstove i programe koji proizlaze iz okvira intelektualnog i moralnog područja odgoja i obrazovanja, točnije u svih 12 časopisa pronalazimo ciljeve iz područja intelektualnog odgoja, dok u 11 časopisa ciljeve prepoznajemo u okvirima sadržaja moralnog odgoja.

Veliki broj časopisa na početku izlaženja ili na početku novog godišta na prvim stranicama jasno ističe cilj koji časopis želi postići u svojem radu. Pojedini urednik ili suradnik časopisa na početku godišta u obliku pjesme pozdravlja i najavljuje čitateljima što ih očekuje unutar njegovih sadržaja te potiče učenike na čitanje i razvijanje uma i srca. U slučajevima ovakvog predstavljanja programa i cilja, kada nema jasno naznačenog smjera i svrhe, istraživač upotrebom znanstvenog diskursa i objektivnosti prepoznaje i opisuje odgojni cilj.

Zbog činjenice da svih 12 časopisa svoje ciljeve pronalazi u više odgojnih područja, odlučili smo ciljeve časopisa i razloge njihova pokretanja prikazati prema njihovom kronološkom redu izlaženja.

Početkom druge polovice 19. stoljeća stanje školstva na prostorima Hrvatske u vrlo je lošem stanju. Preko 70 % stanovništva je nepismeno i vrlo je malen broj pučkih škola i učitelja na prostorima tadašnje Hrvatske. Treba istaknuti kako se škola nije uopće redovito polazila jer to još uvijek nije bila obveza. Udžbenici i knjige bili su pisani na njemačkom jeziku, a školstvo i obrazovanje imalo je obilježja apsolutističke i germanističke politike. Ivan Filipović (povijesno prepoznat kao otac hrvatskih učitelja) osjeća potrebu za razvijanjem

hrvatske književnosti, pisanja knjiga i udžbenika na materinjem jeziku jer je to jedini način da se sačuva domoljubni duh i razvija pismenost hrvatskog naroda.

„Nu uza sve to nismo ipak još ni iz daleka na onom stupnju, gdje bi mogli reći, da smo u podpunu razvoju. Tako nam se je izmedju ostalog još puno starati, da omladini našoj pribavimo što obilnijih književnih izvorah, iz kojih bi ona prema sadašnjosti crpiti mogla više i svestranije duševne hrane. Jer da u tom naša književnost još veoma oskudieva, to je nestašica, koju si mi niti možemo niti trebamo da tajimo" (Filipović, Bosiljak, 1864, 1, 1).

Učitelji koji svakodnevno rade s djecom i mladima osjećaju nedostatak obrazovnog štiva. Propisani su nastavni planovi i udžbenici na njemačkome jeziku neadekvatni i njima se ne uspijeva učenike potaknuti na bolji napredak u razvijanju intelektualnih, moralnih i domoljubnih aspekata. Na tim temeljima Ivan Filipović stremi pokretanju časopisa koji bi djeci i mladima pružio dodatan izvor znanja kao zabavu i pouku.

„Tu nestašicu neosjećamo samo mi učitelji, kada nam je medju mladež dieliti izpitne nagrade, nego ju osjećaju i svi oni roditelji i prijatelji mladeži koji žele, da nam se ona u domorodnom duhu razvija i napreduje. S toga sam i ja, da po mogućnosti svih nas domorodnoj dužnosti zadovoljim, već davno želju gajio i snovao, da izdajem list za zabavu i pouku naše omladine" (Filipović, Bosiljak, 1864, 1, 1).

Časopis za djecu i mladež „**Bosiljak"** ciljeve svojega izlaženja nalazi u sadržajima četiriju odgojnih područja - intelektualnog, moralnog, vjerskog i građanskog. Cilj je časopisa pobuditi kod djece i mladih svijest o važnosti obrazovanja u duhu vjere, razvijati moralna i intelektualna područja, a sve to s ljubavlju prema domovini. Časopis je nudio razne poučne članke, pripovijesti i rasprave, a branio je sadržaje političkog i nepoželjnog karaktera.

„Zadaća ovoga lista polag podnešenoga programa ima biti, da na temelju i u duhu kršćanske prosvjete u mladeži budi nagnuće k svemu, što je dobro i plemenito, da ju potiče na svestrani napredak na polju umnome i stvarnom, da u njoj goji ljubav prema svomu rodu i domu, da ju čuva i odvraća od kojekakvih zabludah, stranputicah i manah, i da ju napokon jača u svakom krepostnom, poštenom i značajnom djelovanju i nastojanju. To ima za biti cilj lista, koji će se promicati njegovim um i srce oplenjivajućim sadržajem, sastojećim u svakovrstnih zabavnih i poučnih člancih, izključujući svaku političku razpravu i članke erotičkoga sadržaja" (Filipović, Bosiljak, 1864, 1, 2).

„Iz njeg će nadamo se svatko moći vidjeti, kojim ćemo pravcem ići, čemu se od nas nadati ima, i da smo sbiljam voljni stvoriti našoj omladini i svim njezinim prijateljima valjano glasilo na polju umnog, ćudorednog i stvarnog narodnjeg napredka" (Bosiljak, 1864, 1, 31).

„Naš program ostaje isti, koji i ovoga tečaja bijaše; na njegovu temelju nastojat ćemo, da i nadalje medju omladinom i pukom širimo i kriepimo kršćansku prosvjetu, narodnu sviest i gradjanske vrline“ (Bosiljak, 1865, 15, 336).

„Bosiljak“ je svoj program i zadane ciljeve nastavio promovirati i u narednim godištima i brojevima, a najčešće su to bili sadržaji razvijanja ljubavi prema Bogu i vjeri, hrvatskom narodu te potrebi obrazovanja i moralnog rasuđivanja. Oblici prenošenja sadržaja najčešće su bile razne pjesme, priče, bajke, slike, znanstveni i poučni članci te vijesti iz književnog i umjetničkog područja. Osim djeci i mladeži, nastojat će se sadržaji učiniti zanimljivima i pristupačnima svim osobama željnima razvijanja znanja i domoljubnog zanosa.

„Kao do sada tako će on i od sada u omladini našoj gojiti ljubav prema Bogu, narodu, prosvjeti i k svemu, što je istinito, dobro i krasno. – Kao do sada tako će i od sada nju poticati na prijanjanje uz znanosti, kriepiti će ju u značajnosti i poštenju, nukati će je na rad, upoznavati će ju duševnim napredkom svoga naroda, i pružati će joj uz sve to i plemenitije duševne zabave i naslade. Da se pako to sve postigne, donosit će „Bosiljak“ svakovrstnih pjesamah, pripoviedakah, pričah, bajkah, povjestnih slikah, krasoslovnih, zemljopisnih, prirodoslovstih i inih znanstvenih i poučnih članakah, književnih i umjetničkih viestih, smješicah i sgodnih zagonetakah. A u pisanju svega nastojat će se, da se list odlikuje čistim i lakim jezikim, te da bude nesamo zanimiv za omladinu, nego takodjer mio i drag svakomu misaonu rodoljubu“ (Bosiljak, 1866, 23, 367-368).

Časopis za djecu i mladež „Bosiljak“ prestaje izlaziti 1868. godine. Čekalo se pet godina da izađe novi časopis koji bi ispunio zamišljenu obvezu dodatnog pružanja izvora zabave i pouke djeci i mladima. Zadatak je na sebe preuzeo časopis za djecu i mladež „**Smilje**“ koji je izdavala udruga hrvatskih učitelja pod nazivom *Hrvatsko-pedagogijsko-književni sbor*. „Smilje“ počinje izlaziti u trenutku pokreta za ujedinjenjem i jačanjem hrvatskog učiteljskog staleža i javljanja potrebe za uspostavljanjem samostalnog i jedinstvenog hrvatskog školstva. Časopis „Smilje“ svoje ciljeve pronalazi unutar sadržaja dvaju odgojnih područja i to intelektualnog i moralnog područja, a to su razvoj ljubavi prema svemu što je lijepo i plemenito te pružanju odgojnih sadržaja kojima će se djeca i mladež zabavljati i obogaćivati znanje u slobodno vrijeme. Stav je uredništva časopisa da se sadržajem ne smije zaostajati za najboljim inozemnim časopisima toga vremena. Unutar intelektualnog i moralnog područja objavljuje raznorazne pjesme narodnog i umjetničkog karaktera, priče i pripovijetke, basne i bajke te razne poučne i povijesne članke.

„Ovakov evo list odlučio je hrv. pedagogijsko-književni sbor izdavati za mladež naših pučkih škola. On će donositi svakovrstne pjesmice i umjetne i narodne, zatim pripovidčice iz života i poviesti, bajke, priče i zagonetke, povjestne, živopisne, zemljopisne i ine poučne članke, a sve jezikom lakim i za mladež pučkih škola razumljivo i zanimivo sastavljeno. Da je takov list za našu mladež priekom potrebom, o tom neće nitko sumnjati, tko zna, da već za rana u djeci ne samo buditi nego i gojiti valja ljubav za sve, što je liepo, plemenito i istinito, a da su k tomu jedno od glavnih sredstava za mladež prikladni spisi. Za našu je mladež pako takov list tim potrebniji, počem naša književnost velikog izbora takovih spisa ne pruža, te će ona barem od vremena do vremena nješta nova dobivati, čim će se koji časak ugodno i koristno zabavljati, a uz zabavu i oplemenjivati za svoje buduće i domorodno zvanje“ (Zaboj Mařik, Smilje, 1873, 1, 15-16).

„Premda smo dosele brižno nastojali, da sve učinimo, kako bi nam se list odlikovao vanjskim oblikom i nutarnjim sadržajem, neštedeć kod toga ni truda ni troška za liepe slike, te ćemo od nove godine ipak još bolje o tom raditi, da uresimo i podignemo „Smilje“ tako, da se bude moglo takmiti s najboljimi inojezičnimi časopisi istoga smjera“ (Smilje, 1873, 11, 175-176).

U narednim godinama i brojevima izlaženja, „Smilje“ je zadržalo zacrtani cilj koji se ogleda poglavito u razvijanju moralnog i intelektualnog razvoja djece. Autori, ponajprije iz redova učiteljskog staleža, znaju da je najbolji put do razvoja uma i srca u djece i mladih najvažnije dobro i kvalitetno štivo koje nije proizašlo iz obveznih nastavnih osnova i planova. Najbolje se do dječjih umova i duša dolazi putem knjige, a u ovom slučaju, časopisa koji donosi mnogobrojne i raznolike članke poučnog i zabavnog karaktera.

„Ovim brojem stupa „Smilje“ sretno u dvadeset i šestu godinu svoga opstanka pa će odsele, kao što je i dosele, nastojati, da bude što ljepše i što punije blagoga mirisa, kojim će si naša omladina krijepiti svoju mladu dušu, svoj um i volju za rad i za budući svoj život“ (Smilje, 1897, 1, 16).

„Tko se ikad bavio ma ikoliko uzgojem mladeži, zna, kako živo i duboko utječe na dječje srce i na dječju dušu dobro i valjano štivo. Valjano štivo plemeni, razveseljuje, zabavlja i poučava mladež. Dobra knjiga joj je najbolja družica i prijateljica. Iz nje ona crpe zabave i pouke, koja je podražuje u dobru, a štiti od i brani oda zla, pa joj je u poznijim danima čvrsto uporište u borbi života… „Smilje“ donosi izabrane zabave i pouke, donosi svega po malo, što je mladeži potrebno, da proširi svoj društveni vidokrug i da se u njoj uzbudi volja za čitanjem hrvatskih knjiga“ (Smilje, 1905, 1, 16).

Časopis za djecu i mladež „**Bršljan**“ počinje izlaziti iz tiska samo mjesec dana nakon „Smilja“, točnije u lipnju 1873. godine. Izlazi u nakladništvu udruge učitelja naziva *Narodna škola*. Ovo je još jedan pokazatelj koliko je u zaletu pokret udruživanja i jačanja učiteljskog staleža te prepoznavanje potrebe pisanja i tiskanja zabavno-poučnih štiva za djecu i mladež. Nismo bili u mogućnosti započeti analizu časopisa od prvog godišta zbog nemogućnosti pronalaska materijalne građe, stoga analizu započinjemo od 1889. godine. Unutar sadržaja triju područja, „Bršljan“ pronalazi svoje ciljeve u prostoru intelektualnog, moralnog i vjerskog odgoja. Na početku ponovnog razdoblja izlaženja, „Bršljan“ se obraća svojim starim čitateljima/učenicima koji su sada već odrasli. Podsjeća ih na lijepe trenutke koje su dijelili i nada se da će ga oni kao dobri roditelji preporučivati i rado kupovati svojoj djeci. Odgojni mu je cilj da tekstovima unutar sadržaja poučava djecu i mlade pobožnosti, plemenitosti i ljubavi prema učiteljicama i učiteljima te važnosti škole i knjige.

„Prije nekoliko godina, kad sam se prvi put pojavio, vrlo si me voljela. Ja sam se tomu radovao, te sam si donašao koješta zanimiva, liepa i vesela, a dobro znam, da si se svakiput veselila, kada god sam došao na tvoj stol. Još sada vidim, kako si me veselo prolistavala, još sada čujem, kako si veselo brižljivu otcu i milenoj majčici pokazivala nove slike, nove pjesmice, nove zagonetke. Mnogi i mnogi onih nekadašnjih mojih malenih čitatelja, danas ste mladići i odrasle djevojke, možda ćak i samostalni već ljudi, koji se sigurno ugodno sjećate onih liepih vremena, kad ste me dobrim svojim roditeljem kao dobra dječica pokazivati mogla. Moguće, da danas gdje koji vas i turobno uzdiše za svojimi roditelji; moguće, da ću mu ja, dolazeć ove godine u pomladjenu obliku i opet pred njegovo lice, izbaviti po koju suzu tužaljku; nu takav neka se tješi, da se toj sudbini ne dade izbjeći. Na svietu sve se mienja: jedni odlaze, drugi dolaze, jedni bivaju stari, drugi umiru mladi – samo je jedno, što uvijek ostaje isto, a to je Bog i njegov nauk.

Vas pako maleni moji prijatelji i prijateljice, koje sam našao vesele, zdrave i bistre u krugu milih vam roditelja, srdačno pozdravljam te vas molim, da mi budite prijatelji; kadagod pokucam na vaša vrata, primite me rado u kuću, slušajte i čitajte me pozorno, jer znajte, da vam samo dobro želim. K novoj godini, koja je eto nastupila, želim vam sreću i zdravlje, da u punoj mjeri zavriedite ljubav božju i ljubav svojih brižljivih roditelja, ljubav svojih učitelja i učiteljica, pa i ljubav moju. Vašim pako roditeljem želim, da jim se trud, što ga vašim uzgojem imadu, obilno naplati tim, da veseli i zdravi dočekaju obrskrbu vašu, da vas vide kao nabožne, valjane i čestite samostalne ljude“ (Bršljan, 1889 , 1, 1-2).

Analizom sadržaja prepoznaje se da časopis za djecu i mladež „**Hrvatska omladina**“ svoje ciljeve nalazi unutar dvaju odgojnih područja i to u okvirima intelektualnog i moralnog odgoja. Časopis je nastojao sadržajno odgojno naglasiti važnost znanja i škole u životu djece i mladih. Znanje služi poput štita, a moralne odlike poput poštenja i karaktera, orijentir su valjanu i dobrom životu te pomažu u snalaženju tijekom životnih nedaća.

„Omladino, sladko nam uzdanje,
Po tebi nas čeka uzkrišenje,
Samo nek ti prvo milovanje
Bude našeg roda prosvjetlenje.

Nek ti štitom bude sveto znanje,
A oružjem značaj i poštenje,
Pa ma kakvo, tebe snašlo zvanje,
Po njemu si udesi življenje.

Nek te ono čeliči i jači,
Nek te vazda samo k dobru vodi,
Da te nikad ne potlači,

Već ti smjelo i u priekoj zgodi,
I kad ti se nebo naoblači,
Vazda hodi: prosvjetom k slobodi!“ (Hrvatska omladina, 1885, 1, 1).

Unutar sadržaja intelektualnog i moralnog odgojnog područja svoje ciljeve pronalazi časopis za djecu i mladež „**Pobratim**“. U početku izlaženja časopisa „Pobratim“ (1891. godina) primijećeno je da utjecaj škole nije dovoljan da razvije kod djece i mladeži karakteristike pozitivnih moralnih kvaliteta i da izvanškolsko provođenje slobodnog vremena može štetno djelovati na razvoj mladeži, pogotovo ako je neprimjerenog oblika. Upravo zbog toga, časopis „Pobratim“ sebi postavlja cilj da sadržajem promiče važnost školskog i općeg obrazovanja i ponudi djeci i mladeži valjano štivo za pouku i razonodu. Nije bitno samo opće znanje koje potiče škola, nego i odgoj srca. Mlada osoba odgojena prema moralnim vrijednostima i osobinama cijenit će Božje i ljudske zakone, poštivati starije, obavljati svoje građanske i obiteljske dužnosti, kloniti se poroka, biti pravedan i tolerantan, poštovati tuđe i pomagati drugome. „Pobratim“ ne smatra školu manje važnom; on smatra da je škola mjesto gdje djeca i mladi jačaju svoje umove i dušu, a lijepa pjesma, priča i pouka koja se pronalazi u njemu, snažno je odgojno sredstvo obogaćivanja duše i dopuna školskom nauku.

„Izvanškolski odnošaji utječu u uzgoj mladeži silno a često i pogubno, da samo nastojanje škole ne dotječe: odatle tužbe na mladež, da je razkalašena, neugladjena, kadkad slaba u značaju.

Da se tomu dvostrukomu nedostatku što prije i bolje doskoči, evo zasnovasmo list za odrasliju mladež, a namjenjujemo ga poimence mladeži srednjih učilišta, te dječačkih i djevojačkih viših pučkih škola. U tom ćemo listu donositi u prvom redu proizvode liepe nam knjige, koji su vrstni promicati nauku školsku i obću naobrazbu. Puko znanje ne čini čovjeka valjanim; uz obće znanje treba da čovjek bude što savršeniji i u pogledu uzgoja. Plemenitost je srdca izvor svakomu dobrom djelu. Tko je valjano uzgojen, visoko cieni svetost božjih i ljudskih zakona, štuje svoje starije, vrši dužnosti, koje mu ovi nalažu; milokrvan je prama mladjim u svakom pogledu: kloni se sebičnosti, snošljiv je i pravedan, poštuje tudje, pa samo uz te vrline može biti čelična značaja, te čiste, čvrste i koristonosne ljubavi prema svomu.

Tim će pravcem promicati naš „Pobratim" svestrano znanje i valjan uzgoj, podticati će mladež na rad i štednju; izticati će vrline i mane pojedinih osoba svihkolikih naroda, ne bili mladež naša, pristajuć uz prve a kloneći se drugih, iz tudjih doživljaja crpla što veću korist" (Pobratim, 1891, 1, 16).

„ ... A što da kažem od sebi! Neka sam skroman, ali ja sam i gorljivi radnik oko škole i prijatelj naše, omladine; moja je želja i molitva Bogu, da bi zlatni pomlađaj naš odmicao divno sve naprijed, jer bez napretka nije sreće, i na mlađima svijet ostaje. Tu je škola sveti hram; ona sipa svoje blago u duh i dušu povjerene sebi mladunčadi. Ali ima i izvan škole nešto, što će obrazovati, plemeniti dušu i srce: to je pjesma, to je lijepo pričanje, to je pouka, ne ona, kako je podaje školska knjiga, nego slobodna, pribrana odsvakuda, pa ipak takova, da lijepo popunjuje strogi školski nauk. Tome hoće da služi Pobratim" (Pobratim, 1905, 2, 48).

Unutar sadržaja triju odgojnih područja i to intelektualnog, moralnog i vjerskog, ciljeve pronalazi časopis za djecu i mladež „**Liljan**". U časopisu ne pronalazimo eksplicitne ciljeve u pogledu godišnjeg programa ili poziva na preplatu za sljedeće godište. Na početku godišta uredništvo, a tu podrazumijevamo učitelja dječačke pučke Stjepana Širolu, u formi pjesmice otvara početak novog godišta u kojoj poziva djecu i mladež na čitanje časopisa. Posredstvom dobrog odgojnog štiva, časopis će hraniti njihov um i dušu, a Bog će, onima koji ga rado čitaju, dati mir u srcima. Analiza sadržaja pokazuje da časopis svojim pjesmama, pripovijetkama, pričama, basnama, poslovicama i ostalim odgojnim sredstvima promiče sadržaje iz intelektualnog, moralnog i vjerskog odgojnog područja.

„ … Primite ga nevina i b'jela!
K Vama hrli, - Vas će da zagrli,
Da Vam priča, da Vam pjesme pjeva,
Da Vas uči, - čitaoci vrli.
Niti blješti, niti zlat' se sjaje;-
Al će srce – srcu Vam da daje . . .

Odisat će – Bog će dobri dati –
Miloduhom hrvatskoga cv'jeća; -
A sve za Vas: omladino, puče,
Radit njemu slast će bit najveća!-
A Ti, Bože, - blagoslov ud'jeli,
Da procvate „Liljan" ovaj b'jeli!!"
(Širola, Liljan, 1895, 1, 1).

„Čist i b'jel ko cv'jetak mirisavi
Drugo ljeto već se „Liljan" javlja;
U tvom srcu stanak on si savi,
Omladinac, - pa te sad ozdravlja.

Primi njega, što s pupoljka mavi,
Kao čedo prosvjetnoga slavlja,
Što ti hranu duši, srcu, - glavi

Dobrim štivom vazda on pripravlja.
Niti blješti, niti zlat se sjaje,
Al ti srcu – svoje srce daje . . .
Podižući Bogu molbe vruće:

„Vječni Bože, - blagoslov ud'jeli,
Da procvate – „Liljan" ovaj bjeli!!"
Primi stog' ga – omladino, puče!!-„
(Širola, Liljan, 1896, 1, 1).

Časopis za djecu i mladež „**Mali dobrotvor**" svoje ciljeve pronalazi u sadržajima intelektualnog, moralnog i građanskog područja odgoja. U njemu ne nalazimo eksplicitno naveden cilj i svrhu izlaženja. Početak je izlaženja vezan uz rad zagrebačkog humanitarnog društva „Dobrotvor" čija je temeljna svrha bila skrbiti i odijevati siromašnu zagrebačku mladež pučkih škola bez obzira na njihovu vjeroispovijest i narodnost. Časopis svoje ime dobiva prema nazivu udruge, a osim što je za cilj imao sadržajem promicati razvoj uma i srca, imao je cilj i građanskog karaktera, a to je da osvještava problem siromašne djece i svojim programom traži dobročinitelje koji žele pomoći.

„Izvadak iz pravila zagreb. društva <Dobrotvor>.
1. Svrha je zagreb. društva „Dobrotvor" odijevati i obuvati siromašnu mladež zagreb. pučkih škola bez razlike vjere i zavičajnosti.
5. Utemeljiteljem postaje onaj, koji uplati u društvenu blagajnu 25 for. Potpomažućim članom postaje onaj, koji se obveže na godinu plačati 1 for. 20 nč. – Začasnim članovima postaju oni, koji su se za promicanje svrhe ovoga društva učinili izvanredno zaslužnima" (Mali dobrotvor, 1896, 4, 20).

Osim što je časopisu „Mali dobrotvor" građanski cilj proizašao iz povezanosti s dobrotvornim društvom, on ga pronalazi i u promicanju važnosti čitanja i obrazovanja te razvijanja djece u požrtvovne pripadnike domovine. Taj cilj ispunjava pružajući zabavu i pouku pjesmicama, pričama, bajkama i raznim slikama koje upotpunjuju priloženi tekst.

„Četvrto je ljeto sada,
Što dolaziš kićen nama eto,
Mladeži da našoj opet pružaš
Sve milinje, duši toli sveto . . .
Samo dalje plam prosvjete pali,
Pa nam cv'jetaj „Dobrotvoru mali!"

Tvoje pjesme, tvoje slike krasne,
Pripov'jetke, basne, mnoge priče,
Sve to milu omladinu našu
Na čitanje i na rad potiče. –
Dobro došo opet nam na krilo,
Četvrto ti – sretno ljeto bilo!"
(Širola, Mali dobrotvor, 1898, 1, 1-2).

„Evo mene opet, dječice mila,
Početkom škole zdrava i čila!-
Opet vam nosim: pjesmice male,
Pričice, bajke, sličice, šale.

Znam, da me vazda čitate rado,
Znam, da me voli srce vam mlado,. . .
Zato na krilo evo Vam hrlim,
Da Vas od srca, bratski ogrlim.

Škola i knjiga – neka Vas budi,
Čedni da naši budete ljudi . . .
Domaja čeka, sokoli zlati,
Da svi budete vrli Hrvati!

Zato prion'te marljivo sada,
Složno u kolo – školskoga rada!
Nauk i knjiga čudesa stvara
Tamo, gdje ima volje i mara . . .".
(Širola, Mali dobrotvor, 1904, 1, 1-2).

Časopis za djecu i mladež „**Vjerni drug**" ciljeve nalazi u sadržajima moralnog, intelektualnog i vjerskog područja odgoja. Godine 1897. osjeća se na hrvatskim prostorima potreba da se osmisli i pokrene časopis koji bi posebno bio usmjeren na školsku mladež trgovačkih, obrtničkih i poslovnih škola. U istraživanom razdoblju postoje časopisi koji su usmjereni općenito djeci i mladeži pučkih škola, no traži se časopis koji bi dodatno pobuđivao ljubav prema zvanju i školi, a pronalazi se u „Vjernom drugu". Temeljna je svrha časopisa potpirivanje čvrste i odlučne volje prema napretku i poštenom radu pa se na taj način odgojno obogaćuju um i srce. Sadržajno donosi zanimljive crtice iz poslovnoga života na čijim primjerima mladež razvija moralan i marljiv život. Donosi primjere iz poljoprivrede, nastoji učvrstiti hrvatsko nazivlje i razvijati ljubav prema hrvatskom jeziku, priča o trgovačkim i obrtničkim gospodarskim prilikama u domovini i svijetu.

„... Vjerni drug će stoga donositi zanimljive crtice iz života, koje nam crtaju čestit život radiše. On će priopćavati život raznih velikana poslovnoga svijeta, s kojima se isti punim pravom može da ponosi, jer su to sjajni uzori, za kojima treba da se naša omladina povede.

Vjerni drug će upućivati poslovnu omladinu kako se bogatstvo prirode prerađuje i upotrebljava, da se ispuni Božija, koja postavlja čovjeka gospodarom svega, što je na zemlji…

Vjerni drug će crtati trgovačke, obrtne i gospodarske prilike lijepe naše domovine i ostaloga svijeta. On će upućivati poslovnu našu omladinu, kako i kamo da putuje, kada će zaželjeti, da se usavrši u svojoj struci. On će upozorivati na velike sile, koje u prirodi proizvode veličajne one pojave, kojima se svijet divi, al ujedno će i pokazati, kako ih čovjek obraća na svoju korist…

Vjerni drug će priopćivati zadatke i gotove primjere iz poslovnice (comptoira) te upućivati, kako se obavljaju pojedini poslovni pismeni radovi. On će donositi, naročito iz poslovnog života, zanimljive sitnice, novosti i vijesti. Ujedno će nastojati, da lijepim i vjernim slikama predoči i objasni svoje razlaganje" (Vjerni drug, 1897, 1, 2-3).

Zanimljivim sadržajem „Vjerni drug" nastoji mladeži pružiti zabavu kada se uz njega odmaraju nakon učenja, ali opet uz primjere i pouke iz trgovačkog i obrtničkog svijeta. Nastoji naviknuti mladež na čitanje ponekog ozbiljnog teksta razvijajući tako samostalnost i volju za čitanjem stručnih knjiga i časopisa. Knjiga je dobar prijatelj i u njoj pronalazimo odgojne primjere na kojima izvlačimo zaključke i pouke. Za napredovanje nije dovoljno samo čekati; treba se primiti ozbiljnih misli i prionuti radu, a „Vjerni drug" svojim djelovanjem upravo to nastoji postići. U promatranim godištima i brojevima nastoji implementirati odgojne sadržaje koji jednako ostvaruju razvoj uma, ali i srca.

„… Vjerni drug želi da poslovna naša omladina privikne i ozbiljnu štivu, kako bi kasnije, u zrelije doba, voljno posezala za stručnim svojim listovima i knjigama, pa da i ovim veoma zgodnim načinom obogaćuje stručno svoje poslovno znanje i umjeće. Dobre su naime knjige kao i dobri prijatelji, koji nas upućuju i savjetuju na dobro, te je sretan, koj se njima služi, jer se u njima nalazi iskustvo, mnogih drugih, dok pojedincu nije toli lasno, da sve sam iskusi. Na taj bi način i naš domaći poslovno pomladak zahvatio u napredno kolo tuđeg prosvijetljenog poslovnog svijeta i ne bi se trebao da boji vanjske utakmice. Hoćemo li da napredujemo, nije nam dosta samo lijepih riječi i uzdisaja, već nam treba ozbiljne misli i prilježna rada. Pripovijetke jesu kao poslastica, a pouka je kao krepka hrana. Pa kao što tijelo oslabi i zahiri od samih slatkiša, tako bi se misao odviše raznježila i oslabila od samih pripovijesti, dok je pravu snagu i krepčinu podaje toli nužna primjerena pouka. Vjerni drug će i u buduće ostati vjeran tomu svojem osvjedočenju, pak će vrijedne svoje štioce nuđati i nadalje zgodno poukom i ugodnom zabavom . . ." (Vjerni drug, 1898, 10, 144).

Časopis za djecu i mladež „**Anđeo čuvar**" odgojne ciljeve pronalazi unutar sadržaja intelektualnog i vjerskog odgojnog područja. Časopis je izrazito vjerski orijentiran i za temeljni si cilj postavlja odgojno poučavanje hrvatske djece i mladeži čitanju vjerskih

sadržaja, preciznije sadržaje katoličke tematike. Posredstvom objavljenih odgojnih tekstova u promatranim godištima i brojevima, nastoji širiti vjeru i božju slavu među djecom i mladima. Sadržajima vjerskog odgoja prenosi djeci i mladeži osobine poslušne i dobre djece te odvraća od neprimjerenog i lošeg ponašanja.

„…Pomozite me predbrojbom, preporučite list okolini svojoj, da se širi „Anđeo čuvar" a s nijem da se širi slava božja, čast anđela i nada u bolju budućnost svetog krsta i slobode zlatne" (Barbarić, Anđeo čuvar, 1902, 1, 1).

„…Valjan, katolički odgoj hrvatske mladeži leži u njemu na srcu i ove godine kao i lani. Molimo dakle sve to više list naš, a tim pomognu i hrvatstvu i katolišvu, da ga šire tim više, što je on jedini list mladenački u katoličkom duhu" (Anđeo čuvar, 1902, 1, 16).

„…Kad je tako, onda se mogu slobodno od vas odijeliti preko praznika, jer sam siguran, da će te kao dobra i poslušna dječica uvijek imati na umu, da je anđel čuvar kraj vas i da bi gadno uvrijedili njega, kada bi i pomislili na kakovo zlo! Gledajte u neznanku, pa se s njome učite od cvijeća, kako treba da vam duša miriše od dobrote. Učit se od crva i mrava, kako treba da ste radini i poslušni starijima. Učite se od lijepa pjeva ptičijega, kako treba da svakom svojom riječi slavite Boga…" (Anđeo čuvar, 1905, 10, 159).

Postavljenome cilju „Anđeo čuvar" ostaje vjeran i desetljeće nakon prvog izlaženja. Motivaciju i razloge trajanja temelji na važnosti obrane domovine i katoličke vjere. Svojim djelovanjem uspijeva postići izgovaranje hrvatskog imena u simbiozi s katoličkim naukom. Ne posustaje u naumu te unutar istraživanog desetogodišnjeg programa radi na pojačavanju svijesti Hrvata o borbi za domovinu i Boga.

„Ovim brojem navršava „Anđeo čuvar" desetu godinu života. Počeo je izlaziti onda, kada su se u Hrvatskoj nam otadžbini vijali crni oblaci, priječeći, da ne sine sunce čiste nauke Kristove, kada se je ime Hrvat samo na po usta izgovaralo. Danas imade „A.Č." više suborioca, a svi visoko dižu stijeg sa hrvatskom trobojom i križem Isusovim, svi su ponosni, da su Hrvati, da su katolici, svi gledaju s nadom u bolju budućnost.

„Anđeo čuvar" kao prvak i dalje će ići svojim putem, vodeći glavnu brigu za to, da uzdanica Hrvatske, mladost naša, miljenčad Kristova, otvrdne u borbi za Boga i Hrvatsku" (Anđeo čuvar, 1911, 10, 160).

„**Proljetno cvijeće**" je časopis za djecu i mladež koji ciljeve pronalazi u sadržajima četiriju područja - moralnog, intelektualnog, građanskog i vjerskog odgoja. Urednica časopisa, učiteljica Marija Marošević, odlučna je da se na prostorima Hrvatske raširi ideje organizacije hrvatskih katoličkih učenica. Na tim temeljima, časopis „Proljetno cvijeće"

ciljano je namijenjen odgoju moralnih i obrazovanih Hrvatica u duhu katoličke vjere. U razdoblju izlaženja (1909. - 1913.) javlja se potreba zauzimanja za boljim društvenim položajem žena na prostorima tadašnje Hrvatske. Žene i djevojčice odgajane su da budu majke i domaćice, dok je ostatak društvenog i poslovnog svijeta prepušten muškarcima. Upravo je cilj časopisa da sadržajno radi na osvještavanju borbe za ženska prava i uključivanja u društveni i poslovni svijet. Svoje mjesto u društvu, žene prvenstveno vide u učiteljskom pozivu jer je to najuzvišenije zvanje koje mogu obavljati osim poslova vezanih uz obitelj i dom. Sadržajem unutar analiziranih godišta i brojeva odgojno nastoji pobuditi svijest učenica za obrazovanjem jer na taj način mogu kvalitetno doprinijeti te služiti domovini i vjeri.

„Naše Proljetno cvijeće stupa evo u drugo godište svoga života s novim nadama i vidicima, da nastavi započeto djelovanje među hrvatskim katoličkim učenicama. Nije promijenilo svoga programa ni svoje svrhe, koja stoji u tom, da širi ideju organizacije hrvatskih katoličkih učenica i da te učenice za tu ideju zagrije, oduševi tako da je one prihvate i ostvare, da postane središnjim glasilom organizacije svih hrvatskih katoličkih učenica… „Od sviju zvanja u kojima žena treba da radi javno t.j. izvan svoga doma i svoje obitelji najvažnije je najuzvišenije zvanje učiteljsko. Zato nam je u prvom redu nastojati, da budu učiteljske pripravnice, koje se na to zvanje odlučiše svom dušom pristanu uz ideju organizacije hrv. kat. učenica kako bi onda kao učiteljice na čvrstom katoličkom temelju mogle raditi na probitak svoga naroda“ (Marošević, Proljetno cvijeće, 1909, 1, 1-2).

„Glavna mu je zadaća buditi i budnom održati katoličku svijest hrvatskih učenica. Ono hoće da pomogne odgojiti karakterne obrazovane katolikinje Hrvatice; ono hoće, da vi, mlade prijateljice njegove, budete uzorne kćeri Crkve i domovine“ (Proljetno cvijeće, 1912, 1-2, 1).

Važnost koju časopis za djecu i mladež „Proljetno cvijeće“ ima u promicanju svijesti o važnosti odgoja i obrazovanja, prije svega učenica, pronalazimo i u dopisima čitatelja koji rado čitaju časopis. U dopisima iščitavamo važnost kvalitetnog odgoja u duhu katoličke vjere i potrebe da se djevojčice tako i odgajaju. Mnogi mladići skrenu s puta vjere i vrijednosti naučenih u školama i zbog toga je potrebno da djevojčice budu nositeljice obveze čuvanja katoličke vjere i hrvatskog duha. Žena je temelj svega; na njoj je da otkupi svo zlo svijeta i da bude oslonac svojom strpljivošću. Osnovni je cilj „Proljetnog cvijeća“ da sadržajem unutar analiziranih godišta odgoji mlade Hrvatice koje će biti čuvarice hrvatskoga naroda.

„Vrlo cijenjena urednice!

Upravo nas je obradovalo, kada nam je mila kćerka primila „proljetno cvijeće“, koje si je uzelo za zadaću, da odgaja hrvatsku žensku učeću mladež u rodoljubnom i vjerskom duhu. Na žalost mnogi roditelji iskusili su već mnogu gorsku od svojih sinova na školama, jer su na školama pogazili svetinje, koje im je majka za mlada ucijepila u dušu. Najednom su na školama osjetili, da nisu slobodni, jer im tu slobodu sprječava vjera. Pa što su doživjeli mnogi roditelji kraj takvih sinova? U toj svetoj slobodi počinjali su štošta, čime su roditeljima nanašali sramotu. Tek vjera čini čovjeka pravim čovjekom, jer mu je ona uvijek budnim čuvarom, i ne da mu, da skrene stranputicom.

Kamo bi dospjela naša hrvatska domovina, kada bi se i ženska mladež iznevjerila vjeri svojih otaca? One same izgubile bi najljepši ures krjeposne žene – vjeru, a sav narod bi trpio od nezdravoga pojava – bezvjerstva. Zar da i tu moru naprtimo na leđa izmučenome hrvatskome narodu? Valjda nijedan hrvatski kraj kao upravo Slavonija ne očekuje tako željno valjanih katoličkih radnica i radnika, da ovaj istina materijalno dosta bogati, ali moralno siromašni narod pridigne i osovi na čvrste noge. Inače će nam opustjeti ravna Slavonija, bit će za Hrvate izgubljena. Želimo „Proljetnome Cvijeću“ najljepši uspjeh u njegovu pothvatu, i daj Bože, da se okupe oko njega sve hrvatske katoličke učenice – uzdanice hrvatskoga naroda.

Neka vrijedne učenice što više njeguju u svojima redovima uz vjerski i hrvatski duh, jer narodu treba pokraj dobrih katolika Hrvata i agilnih katolkinja Hrvatica“ (Proljetno cvijeće, 1909, 2-3, 43-44).

„Vrlo cijenjena urednice!

Izlazak „Proljetnog cvijeća“ vrlo me je obradovao, jer sam već odavna uviađo potrebu ovakvog lista. Znao sam, da je zadaća „Prolj. cvijeća“ zaista lijepa zadaća koja će hrv. narodu donijeti samo korist i to veliku korist odgajajući dobre kćeri, dobre Hrvatice i dobre katolikinje. „Žena je osnov svijetu . . . Ženi je zadaća, da svijet otkupi od svakoga zla svojom strpljivošću i da ga učvrsti svojom krjepošću…“ (Proljetno cvijeće, 1909, 5, 80).

Časopis „Proljetno cvijeće“ svojim je sadržajima aktualizirao i pitanje obrazovanja djevojčica koje su u promatranom vremenu istraživanja bile u nezavidnom položaju u odnosu na dječake. Unutar sadržaja časopisa moguće je prepoznati važnost obrazovanih mladih Hrvatica koje su temelj opstojnosti domovine i njezine vjere. Intelektualno, moralno, građanski i vjerski odgojen mladi naraštaj uvjet je opstojnosti naroda i snažno oruđe u borbi protiv vanjskih utjecaja koji u promatranom razdoblju dolaze iz pravca Austrije i Ugarske.

U časopisu za djecu i mladež „**Krijes**“ pronalazimo obilježja cilja unutar sadržaja triju odgojnih područja, a to su intelektualni, moralni i građanski. Časopis je posvećen poučnom načinu razvijanja ljubavi i interesa prema knjizi i učenju.

„...Pričat će Ti i o životu malene marne pčele i sićušna mrava, o stvorovima, koje primjećuješ tek pod mikroskopom, pripovijedat će o onim golemim zvijerima, pred kojim strepi ljudski rod. Napajat će Te mirisom bilinskog carstva, zanijeti tamo visoko, visoko među biserne zvjezdice, pokazat će Ti i one krajeve, kojima duva nježni zefir i ljulja vitke paome, pričat će Ti o zemljama, koje su pokrite vječnim ledom – upozorit će Te na sklad i ljepotu i onog najsitnijeg poljskog cvjetića, pokazati Ti taj krasni umni uređaj golemoga svemira i zemlje. Da, naš „Krijes“ će Ti opisivati i sve najnovije važnije obrete i otkrića, odvest će Te i u goleme tvornice i u male laboratorije učenjaka, pokazat će TI najnovije izume i iznašašća, otkriti nutrinu strojeva, pred kojima si često zamišljen stajao, izvjedljiv, kako li je to mogao sazdati čovjek. I mnogo će Ti još pričati i o visini ljudskoga uma; o običajima i životu onih starih naroda i o onima, koji danas žive; pričat će Ti o ljudima, kojih slava još danas nije zaboravljena, pričat će TI o lijepoj našoj Hrvatskoj.

A zabavit će Te lijepim štivom, nježnom crticom i burnim opisom, zabavit će Te šalom i savjetom, kako da zgodno provedeš proste dane, zabavit će Te i pitanjima i raznim slikama“ (Krijes, 1909, 1, 1).

Časopis „Krijes“ temelje izlaženja pronalazi u potrebi pružanja djeci i mladeži kvalitetnog, poučnog i zabavnog izvanškolskog štiva koje bi ih motiviralo za bogaćenjem i razvijanjem intelektualnog razvoja u slobodno vrijeme. Uredništvo je časopisa prepoznalo da djeca i mladež u vremenu izlaženja časopisa (1909. godina) samostalno ne ulažu u sebe osim onoga što im je naređeno ili je propisano školskim nastavnim planom, to jest izostaje intrinzična motivacija za dodatnim obrazovnim ulaganjem. Budući da su učitelji ti koji najviše vremena, uz roditelje, provode s djecom i mladima, bolje opažaju stvari koje nisu dobre i loše se odražavaju na njihov razvoj. Učitelji su primijetili da djeca i mladi vrlo malo samostalno traže dodatne izvore za učenje te više čitaju beletristiku nego neku poučnu ili stručnu knjigu, a slobodno vrijeme upražnjavaju dokoličarenjem. Iako primjećuju da se bave sportom, previše su okruženi vulgarnim oblicima komuniciranja, što utječe na njihov rječnik i manire kulturnog ponašanja. Među djecom i mladima nema htijenja da postižu više nego što mogu pa se razvija osjećaj gubitka vjere i približavanja moralnoj krizi i propadanja. Upravo zbog toga časopis „Krijes“ služi kao savršeno pomoćno nastavno sredstvo u kojem djeca i mladi pronalaze prostor za razvoj intelektualnog i moralnog identiteta.

„… Bolna srca gledamo neki čudni nehaj i nemar, koji se je uvukao među našu mladež. Uči se tek za školu, ta koliko ih ima, koji bi na pr. osim one kratke školske povjesnice potražili veću i opširniju, koliko ih ima, koji bi znanje na pr. fizike htjeli povećati i preko onog, što traži profesor, gdje su oni – ko nekad – što su željno „gutali“ valjane literarne stvari. – Iz prakse znam, jer sam bio dulje vremena u jednoj knjižnici, da današnje đaštvo na žalost rađe traži Holmesa nego valjano kakvo djelo, rađe čita Zolu i slične, nego li one, koji bi oplemenili mladi duh.

Prosto se vrijeme upotrebljava rađe na šetnji – o kad bi to bili pravi izleti i zdrava gibanja svježim zrakom, tko bi imao što protiv toga, ali to je obično lijeno vucarenje gradskim ulicama, koje se zaslađuje pikantnim razgovorima. Da, u novije vrijeme, rado se polazi i „nogomet“ – dosita zdravi šport i dobro i jačio tijelo, kad ne bi drugovi i razni usklici slabili duga.

Ponajgore je pak to, da se među mladiće širi nehaj za nešto većeg i uzvišenijeg, a uz to gaji bezvjerstvo i blizi mu nemoral, pa koje čudo, da onda ne sveučilišta dolaze toliki, koji ne znaju pravi, kojom bi stazom, vrludaju i kopaju već tako mladi grob – ako ne uvijek tjelesni, a o ono duševni - jer što je, nego li mrtvac, onaj, koji ne ima viših nekih ideala, težnja i cilja?“ (Krijes, 1909, 1, 1-2).

Unutar sadržaja intelektualnog, moralnog i građanskog odgojnog područja, ciljeve pronalazi časopis za djecu i mladež „**Milodarke**“. Budući da je proizašao ispred dobrotvorne udruge *Milodar*, po kojoj je dobio i ime, jedan mu je od ciljeva društvena namjena financijskog pomaganja siromašne djece s prostora grada Osijeka.

„Pomažite dobrotvorno društvo „Milodar“ koje skrbi za siromašnu dječicu, svi listovi, novac, pošiljke i upiti neka se uprave na poslovnicu „MILODARA“ u pučkoj školi u Jägerovoj ulici I. kat“ (Milodarke, 1913, 1).

Prema pronađenim sadržajima unutar promatranim brojevima, časopis je promovirao ciljeve i iz područja intelektualnog i moralnog razvoja. U jednoj analiziranoj pjesmici posvećenoj njegovom djelovanju pronalazimo upravo takve nakane.

„Milodarke tebi pružam
Omladino moja mila,
Da bi tvoja vedra duša,
Njima se pozabavila.
Hrli, hrli, knjigo bijela,
Širom doma hrvatskoga,
Razgrij srca djece naše
Na čast Boga, roga svoga.
Proljetni je cvijet procvao,
Prestao je uzdah sjetni,
Život evo pramaljetni.
Stog su nikle milodarke
To mirisno cvijeće za te:
Neka buji, neka cvate!“
(Milodarke, 1913, 1, 4).

1.1. Zaključak analize odgojnih ciljeva odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Odgovarajući na postavljeni zadatak analize sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.) i identificiranja odgojnih ciljeva koje promiču, dolazimo do sljedećih zaključaka:

- analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež, moguće je prepoznati i opisati ciljeve koje si časopisi postavljaju i s obzirom na sadržaje svrstati ih u jedno od odgojnih područja prema utvrđenim kategorijama istraživačkog protokola, odnosno unutar područja intelektualnog, moralnog, estetskog, tjelesno-zdravstvenog, radnog, vjerskog, građanskog te ekološkog odgoja;

- analizom odabranih časopisa za djecu i mladež te njihovih godišta, prepoznato je da časopisi svoje ciljeve sadržajno uokviruju u četiri područja odgoja - intelektualnog, moralnog, građanskog i vjerskog. Razloge prevladavanja navedenih ciljeva u sadržajima odgojnih područja pronalazimo u suodnosu s društveno-političkim kontekstom istraživanog razdoblja. Intelektualni je cilj unutar promatranih časopisa imao svrhu podići opću pismenost hrvatskog naroda koja je u promatranom istraživačkom razdoblju bila na niskom stupnju. Također, pohađanje škola u istraživanom razdoblju nije bila obveza pa su časopisi svojim sadržajem dodatno pridonosili općem intelektualnom razvoju. Škola i učitelji u promatranom razdoblju nisu imali dovoljno velik utjecaj na moralni razvoj djece i mladih pa su časopisi svojim ciljevima i sadržajima iz područja moralnog odgoja dodatno nastojali odgojno djelovati. Ciljevi iz područja vjerskog odgoja su dominantni jer u tome vremenu istraživanja postoji izuzetno bliska povezanost hrvatskog naroda s katoličkom Crkvom, a Crkva je imala i značajan utjecaj na rad škola i učitelja. Značaj prisutnosti ciljeva iz okvira građanskog područja odgoja nalazi se u potrebi očuvanja nacionalnog identiteta i jezika koji je u promatranom vremenskom razdoblju bio na udaru vanjskih utjecaja Austrije i Ugarske;

- analizom sadržaja odabranih časopisa nismo unutar utvrđenog protokola istraživanja pronašli ciljeve koji proizlaze iz okvira estetskog, tjelesno-zdravstvenog, radnog i ekološkog odgoja;

- časopisi za svoj cilj uzimaju sadržaje iz više odgojnih područja, stoga ih je nemoguće odvojeno od toga promatrati i analizirati. Intelektualni ciljevi pronalaze se u sadržajima svih 12 analiziranih časopisa promatranih u analizi. Ciljeve sadržaja moralnog

odgoja pronalazimo u 11 časopisa. Ciljeve iz okvira sadržaja građanskog područja odgoja pronalazimo u 6, a iz područja vjerskog odgoja u 5 časopisa;

- časopisi u svojoj osnovi pokretanja i izlaženja pronalaze zajedničke interese, a to su djeci i mladeži ponuditi dodatan izvor zabave i pouke osim već tada propisanih planova i programa unutar školskog sustava. Programom i sadržajima časopisima se nastoji poticati djecu i mlade na čitanje, pisanje, razmišljanje, razvijanje domoljubnog i vjerskog identiteta te na kvalitetno popunjavanje slobodnog vremena;

- iz sadržaja intelektualnog područja odgoja, časopisi za djecu i mladež nastoje djeci i mladeži poticati razvoj uma za znanstveno promišljanje, poučavati putem zabavnih sadržaja, razvijati volju za čitanjem hrvatskih knjiga, privikavati na čitanje stručnih knjiga i časopisa te razvijati kvalitetan odnos prema školi i učiteljima;

- iz sadržaja moralnog područja odgoja, časopisi za djecu i mladež ciljano nastoje razvijati u djece i mladih vrijednosti dobrote, plemenitosti i velikodušnosti, jačati poštenje kao važnu moralnu osobinu, razvijati ljubav prema lijepom i istinitom, razvijati dječje srce i dušu, a potiskivati neprimjerene oblike ponašanja i nemorala;

- iz sadržaja građanskog područja odgoja, časopisi za djecu i mladež ciljano nastoje razvijati ljubav prema rodu i domu, buditi narodnu svijest i građanske vrline, promicati vrijednosti materinjeg jezika, učiti štovanju ljudskih zakona, izvršavanju dužnosti, štovanju starijih i poštivanju tuđeg, pomaganju potrebitih i siromašnih, promicati spoznaje o običajima i životu drugih naroda (razvoj interkulturalizma) te razvijati svijest o jednakosti spolova;

- sadržajima vjerskog područja odgoja, časopisi za djecu i mladež nastoje ciljano razvijati djecu i mlade u kršćanskom duhu, gajiti ljubav prema Bogu, cijeniti božje zakone i buditi katoličku svijest;

- analizom sadržaja tekstova unutar promatranih časopisa, uspjeli smo prepoznati i opisati nastojanje svih časopisa da dodatno obrazuju djecu i mladež. Pojedini se časopisi u pokušavaju eksplicitno orijentirati ciljanoj skupini, dok je većina bila općenito namijenjena svima. Časopis za djecu i mladež „Pobratim“ nastojao je biti orijentiran prema učenicima više pučke škole, točnije gimnazijskom smjeru. Časopis za djecu mladež „Vjerni drug“ nastojao je biti orijentiran prema učenicima više pučke škole, točnije trgovačke i obrtničke škole. Časopisi za djecu i mladež „Anđeo čuvar“ i „Proljetno cvijeće“ namjenjivali su sadržaje

katoličkom nauku, a „Proljetno cvijeće“ naročito prema razvoju katoličkih učenica. Časopis „Proljetno cvijeće“ svojim je programom i sadržajem bio namijenjen ženskom spolu, dok su ostali promatrani časopisi sadržajno bili namijenjeni jednako muškoj i ženskoj čitalačkoj populaciji;

- svi časopisi odabrani u uzorak analize tijekom svojeg su izlaženja zadržavali prvotno zacrtane odgojne ciljeve i namijenjenu čitalačku populaciju. Postojanost časopisa u trajanju tiskanja nije ovisila o postavljenim ciljevima nego o financijskoj moći nakladnika, slaboj promidžbi prema namijenjenoj čitalačkoj populaciji i nemogućnosti naplaćivanja tiskanih brojeva. Razlozi za prestanak tiskanja određenih časopisa u promatranom razdoblju je i slaba nakladnička infrastruktura, u ovome slučaju nakladničkih kuća koje se isključivo bave tiskanjem odgojno-obrazovnih knjiga i literature. Zaključak je da su promatrani časopisi svoje ciljeve postavljali realno i u skladu s tadašnjim društveno-političkim zbivanjima na prostoru Hrvatske i prema potrebama čitalačke populacije;

- analizirani časopisi za djecu i mladež u odabranom razdoblju istraživanja zauzimaju neprocjenjivo mjesto u promicanju važnosti obrazovanja i služe kao izuzetno odgojno sredstvo za rad s djecom i mladima. Osim toga, časopisi služe kao sredstvo promicanja i pisanja na materinjem jeziku i održavanja hrvatskog duha i tradicionalnih vrijednosti na tadašnjim prostorima. Opći odgojno-obrazovni kontekst istraživanog razdoblja (1864. - 1914. godina) temelji se na podizanju obrazovnih vrlina, moralnih, kršćansko-katoličkih i domoljubnih vrijednosti, a odgojni sadržaji promatranih časopisa u okvirima su društveno-povijesnog konteksta promatranog vremena na prostorima tadašnje Hrvatske.

2. Analiza značajnih nositelja odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

U drugome metodološki postavljenom zadatku istraživanja, povijesnom analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, prepoznaju se i prikazuju značajniji nositelji odgojnih sadržaja.

Analizom odabranih časopisa pronalazi se ukupno 18 pokretača časopisa koji su ujedno i urednici 12 analiziranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Od toga, 16 dolazi iz redova učiteljskog staleža, 1 je urednik iz redova kateheta-vjeroučitelja, a 1 iz redova književnika. Od prepoznatih pokretača i urednika časopisa, 16 su muškarci (88,8 %), a 2 su žene (11,2 %).

Istraživanjem dolazimo do spoznaje da se unutar istraživanih godišta časopisa za djecu i mladež ukupno može identificirati 1 298 nositelja odgojnih sadržaja namijenjenih djeci i mladeži (Tablica 24). Od ukupnog broja, iz redova učitelja, kateheta i književnika-pisaca prepoznali smo 971 (75 %) nositelja. Iz krugova učenika osnovnih i srednjih škola te nekoliko polaznika fakulteta, dolazi 327 (25 %) autora. Razdvajamo ih od odraslih osoba jer u potpisu nakon teksta postoji naznačen razred i škola, odnosno fakultet.

Tablica 24. Prikaz nositelja odgojnih sadržaja u promatranim časopisima za djecu i mladež

Nositelji iz redova učitelja, kateheta i književnika-pisaca		**Nositelji iz redova učenika osnovnih i srednjih škola te polaznika fakulteta**		**Ukupno**	
N	%	N	%	N	%
971	75,0	327	25,0	1 298	100

Kvantitativni dio analize pokazuje da je od ukupnog broja učitelja, kateheta i književnika, 874 nositelja (90,1 %) bilo pripadnika muškog spola, a svega 97 nositeljica (9,9 %), odnosno pripadnica ženskog spola. Među učeničkom populacijom nositelja odgojnih sadržaja u istraživanim časopisima, prepoznali smo 234 (72 %) pripadnika muškog spola i 93 (28 %) pripadnice ženskog spola (Tablica 25).

Tablica 25. Prikaz nositelja odgojnih sadržaja u promatranim časopisima za djecu i mladež prema spolu

Nositelji	Muški spol		Ženski spol		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Nositelji iz redova učitelja, kateheta i književnika-pisaca	874	90,1	97	9,9	971	100
Nositelji iz redova učenika osnovnih i srednjih škola te polaznika fakulteta	234	72,0	93	28,0	327	100

Nositelji odgojnih sadržaja unutar istraživanog uzorka časopisa i odabranog vremenskog razdoblja pojavljuju se ukupno 5 394 puta s tekstovima različitih tematika i oblika. Iz krugova učenika, identificirano je 408 (7,6 %) tekstova, a ostatak od 4 986 (92,4 %) tekstova pripada nositeljima iz redova učitelja, kateheta i književnika-pisaca (Tablica 26).

Tablica 26. Prikaz identificiranih tekstova u odabranim časopisima za djecu i mladež s obzirom na nositelje

Tekstovi iz redova učitelja, kateheta i književnika-pisaca		Tekstovi iz redova učenika osnovnih i srednjih škola te polaznika fakulteta		Ukupno	
N	%	N	%	N	%
4 986	92,4	408	7,6	5 394	100

Nakon provedene analize prepoznajemo da su se više od 4 puta pojavila 253 (26 %) nositelja iz redova učitelja, kateheta i književnika. Od toga broja, 43 (17 %) nositelja pojavljuje se preko 14 puta. Analiza pokazuje da od 43 nositelja, njih 38 (88 %) pripadnika je muškog spola, a 5 (12 %) pripadnica ženskog spola. Prepoznali smo da je 36 nositelja odgojnih sadržaja iz redova učiteljskog staleža, 3 iz redova kateheta, 2 odvjetnika, 1 poštanski činovnik i 1 vojni oficir.

U narednim odlomcima pristupit će se prikazu 43 najznačajnija nositelja odgojnih ideja i sadržaja prepoznatih analizom odabranih časopisa za djecu i mladež. Poredak prikaza najznačajnijih nositelja odgojnih sadržaja određen je prema ukupnom broju objavljenih tekstova autora u odabranim i promatranim časopisima za djecu i mladež, a ukupan je broj pojavljivanja više od 14 puta.

Rudolf Maldini (1870. - 1944.) rođen je u Osijeku. Uz svoje ime, često je pisao i dodatak *barun Wildenhainski*. Školovao se u Karlovcu, Osijeku i Zagrebu. Preparandiju je završio u Zagrebu. Kao učitelj službovao je u raznim mjestima na prostoru tadašnje Hrvatske i Bosne. Pred kraj profesionalnog rada službovao je i u Sarajevu. Tijekom svoga profesionalnog učiteljskog života, pisao je pjesme za djecu, objavljivao razna književna djela i bavio se enigmatikom (Crnković, 1978, 183).

Analizom odabranog uzorka časopisa utvrđeno je da je sudjelovao u radu sedam časopisa za djecu i mladež i to „Smilju“, „Bršljanu“, „Pobratimu“, „Liljanu“, „Malom dobrotvoru“, „Vjernom drugu“ i „Anđelu čuvaru“. Iz navedene analize možemo zaključiti da je on najzastupljeniji nositelj odgojnih sadržaja u časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.). Ukupno se u odabranom uzorku analiziranih časopisa kao autor pojavljuje 243 puta. Prvi se puta javlja 1895. godine u časopisu „Vjerni drug“ 83 puta, zatim „Liljanu“ 46 puta, „Anđelu čuvaru“ 46 puta, „Pobratimu“ 26 puta, „Malom dobrotvoru“ 25 puta, „Bršljanu“ 14 puta i „Smilju“ 3 puta. Od ukupnog broja pojavljivanja, u časopisima je objavio 166 pjesama, 31 poslovicu, 27 zagonetki, 11 basni, 5 pripovijesti i 3 poučna članka.

Julije Varžička (1862. - 1928.) rođen je u Zagrebu gdje provodi svoju mladost i završava učiteljsku školu. U učiteljskoj je službi od 1880. do 1922. godine. Od 1897. godine urednik je časopisa za djecu i mladež „Vjerni drug“. Osim obavljanja učiteljskog posla, bavio se i pisanjem poučnih članaka i crtica (Crnković, 1978, 196).

Analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež utvrđeno je da se kao autor pojavljuje u 3 časopisa i to ukupno 207 puta. Od toga, u „Vjernom drugu“ 203 puta, „Bršljanu“ 3 puta i „Hrvatskoj omladini“ 1 puta. Od ukupnog broja, prepoznat je 181 poučni članak i 26 poučnih pripovijesti.

Stjepan Širola (1867. - 1926.) rođen je u Zagrebu gdje završava učiteljsku školu. Tijekom učiteljskog rada službovao je u Žakanju, Karlovcu i Zagrebu. Od 1920. do 1924. godine, odnosno pred kraj profesionalne karijere, obavljao je i dužnost županijskog školskog nadzornika u Zagrebu. Godine 1895. počinje uređivati časopis za djecu i mladež „Liljan“ koji izlazi iz tiska četiri godine. Tijekom svoga života bio je aktivan suradnik i ostalih listova za djecu i mladež u kojima je objavljivao pjesme, priče, poučne članke, zgode, crtice i igrokaze (Vjerni drug, 1909, 10, 148-149). Objavljivao je i stručne rasprave u tada poznatim stručno-pedagoškim časopisima poput „Napretka“, „Hrvatskog učitelja“, „Prosvjete“ i „Hrvatske prosvjete“. Osim pedagoškog i književnoga rada, sudjelovao je u mnogim društvima kao

tajnik. U Karlovcu je bio tajnikom učiteljskog, gospodarskog i pjevačkog društva, a u Zagrebu je bio tajnikom društva „Dobrotvor“ i družbe „Braća Hrvatskog Zmaja“. Bio je i član Hrvatsko pedagoško-književnoga zbora (Crnković, 1978, 191).

Analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež, prepoznato je da se pojavljuje u 8 časopisa kao autor tekstova „Vjerni drug“ 41 puta, „Liljanu“ 37 puta, „Smilju“ 32 puta, „Malom dobrotvoru“ 30 puta, „Bršljanu“ 23 puta, „Hrvatskoj omladini“ 2 puta, „Pobratimu“ 1 put i „Anđelu čuvaru“ 1 put. Ukupno se u časopisima pojavio 167 puta. Od ukupnog broja pojavljivanja, napisao je 59 pjesama, 50 pripovijetki, 19 priča, 15 zagonetki, 12 poslovica, 7 poučnih članaka, 4 igrokaza i 1 križaljku.

Jakov Majnarić (1838. - 1916.) rođen je u Delnicama. U Zagrebu je završio učiteljsku školu, a prvo je namještenje dobio u Lokvama. Kasnije je kao učitelj službovao u Delnicama i Sušaku. Tijekom života bavio se pisanjem pa je postao omiljen i poštovan dječji pisac. Djelovao je kao suradnik mnogih časopisa za djecu i mladež i u njima objavljivao pjesme, pripovijetke, poučne članke i crtice. U povijesti hrvatskog školstva ostao je zapamćen kao vrhunski učitelj i prosvjetitelj, a ne kao književnik (Liljan, 1897, 10, 168-169).

Unutar analiziranih časopisa za djecu i mladež, Majnarić se pojavljuje u njih pet. Kao autor objavljuje radove u „Liljanu“ 77 puta, „Bršljanu“ 60 puta, „Anđelu čuvaru“ 13 puta, „Smilju“ 12 puta i „Malom dobrotvoru“ 2 puta. Ukupno se kao autor pojavio 164 puta. U promatranim časopisima, objavio je 77 pjesama, 50 pripovijetki, 18 priča, 18 poučnih članaka i 1 basnu.

Franjo Bartuš (1860. - 1934.) rođen je u Krapini. U Zagrebu je polazio osnovnu školu i četiri razreda realne gimnazije. Nakon toga, 1880. godine završava učiteljsku školu. Profesionalnu službu učitelja obavljao je po mnogim mjestima tadašnje Hrvatske, a završio ju je u Zagrebu na dužnosti upravitelja osnovne škole. Tijekom radnog vijeka službovao je kao učitelj, urednik i pisac za djecu i mlade. Od 1880. godine počeo je aktivnije pisati i objavljivati radove u stručnim časopisima i listovima za djecu i mlade gdje je pisao pripovijesti, pjesme, zgode, igrokaze i crtice (Liljan, 1897, 8, 131-132). Osim pisanja za djecu, bavio se i prevođenjem stranih tekstova. Uz Ivana Filipovića i Tomislava Ivankeca, smatran je najaktivnijim prevoditeljem tekstova za djecu. Pokretač je i dugogodišnji urednik časopisa za djecu i mladež „Mali dobrotvor“ (Crnković, 1978, 167).

Analiza sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja pokazuje da je bio aktivan u pet časopisa. Pojavljuje se ukupno 92 puta „Mali dobrotvor“ 36, „Vjerni

drug“ 36, „Smilje“ 13, „Bršljan“ 6 i „Liljan“ 1 prilog i to sa 77 pripovijesti, 7 priča, 7 pjesama i 1 poučnim člankom.

Mladen Barbarić (1873. - 1936.) rođen je u Iloku. Godine 1896. zaredio se za svećenika pa je kao kateheta službovao u Koprivnici, Cerniku, Iloku i Osijeku. Osim predavanja kršćanke nauke u školama, bavio se i književnošću. Izdao je više zbirki pjesama, crtica i crkvenih rasprava. Pisao je za djecu i mlade, a od 1901. godine pokrenuo je i uređivao časopis „Anđeo čuvar“ čijim je urednikom bio 15 godina (Crnković, 1978, 167).

Analizom odabranih časopisa za djecu i mladež dolazimo do zaključka da se kao autor ukupno pojavljivao 91 puta u dva časopisa i to u „Anđelu čuvaru“ 79 i „Smilju“ 12 puta u kojima je objavio 39 pripovijesti, 38 pjesama, 10 zagonetki i 4 priče.

Milan Kobali (1840. - 1897.) rođen je u Zagrebu gdje je završio za učitelja, nakon čega je šest godina radio u Odri. Zatim je radio u vježbaonici učiteljske škole u Zagrebu sve do svoje smrti. Jedan je od osnivača Hrvatsko pedagoško-književnog zbora i stalni suradnik pedagoškog časopisa „Napredak“. Objavio je nekoliko knjiga od kojih izdvajamo „Zornu obuku“, „Rukovođ za estetičko-etička štiva u pučkoj školi“ i „Slovnicu u II. razredu pučke škole“. Prepoznat je u povijesti hrvatskog školstva kao učitelj kojega su obožavali i cijenili učenici, ali i mnogobrojni pripadnici učiteljskog staleža (Smilje, 1898, 5, 68-69). Djelovao je i na području pisanja i objavljivanja tekstova za djecu i mladež.

Analizom sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež, prepoznato je da se pojavljuje samo u časopisu „Smilje“ i to ukupno 81 put sa 55 zagonetki, 11 pripovijesti, 6 basni, 5 pošalica, 3 basne i 1 poučnim člankom.

Jelica Belović Bernadzikowska (1870. - 1946.) rođena je u Osijeku. Dolazi iz porodice prosvjetnih radnika; otac joj je bio profesor, kao i majčin otac. Završila je učiteljsku školu i službovala kao učiteljica u Zagrebu, Rumi, Osijeku i Sarajevu. Obnašala je dužnost upraviteljice više djevojačke škole u Banja Luci (Liljan, 1898, 6, 82-83). U životu je objavila niz književnih radova za djecu i mlade, pedagoških članaka te rasprava. Bila je svestrana prosvjetna djelatnica koja se uz pisanje bavila i prevođenjem.

Analizom odabranih utvrdilo se da je kao autorica objavljivala u pet časopisa za djecu i mladež. Ukupno se pojavljuje 79 puta, a od toga 22 puta u „Liljanu“, 21 puta u „Smilju“, 18 puta u „Malom dobrotvoru“, 15 puta u „Bršljanu“ i 3 puta u „Anđelu čuvaru“ i to kao autorica 47 pripovijetki, 17 priča, 14 zagonetki i 1 pjesme.

Rudolfo Franjin Magjer (1884. - 1954.) rođen je u Zemunu, a od najranije je mladosti živio u Osijeku gdje je završio učiteljski studij. Radio je kao učitelj u Šljivoševcima, Valpovu, a zatim u Osijeku. Osim učiteljskim poslom, bavio se i objavljivanjem pjesama, pripovijetki, prigodnih književnih članaka i osvrta. Autor je mnogih književnih djela posvećenih djeci i mladeži. Glavni je pokretač i urednik časopisa za djecu i mladež „Milodarke“ koji počinje izlaziti 1913. godine. Smatra se pokretačem i urednikom poznatoga osječkog časopisa „Jeka od Osijeka“ koji počinje izlaziti 1918. godine. Ostao je u hrvatskoj pedagoškoj povijesti upamćen kao učitelj, školski nadzornik, pedagog i književnik (Hrvatski biografski leksikon, online izdanje).

Kao autor se pojavljuje ukupno 72 puta u šest časopisa za djecu i mladež, a od toga 23 u „Anđelu čuvaru“, 17 u „Malom dobrotvoru“, 16 u „Pobratimu“, 10 u „Smilju“, 4 u „Milodarkama“ i 2 u „Bršljanu“. Prepoznato je 35 pjesama, 28 pripovijetki, 4 poučna članka, 2 poslovice, 2 priče i 1 crtica.

Marija Tomšić-Im (1870. - 1950.) rođena je u Mitrovici. Ondje je završila pučku školu i malu realku, a nakon toga je završila učiteljsku školu u Zagrebu. Kao učiteljica je službovala u Zagrebu od 1890. do 1899. godine kada je upoznala svoga supruga Julija Tomšića, sina poznatog pisca Ljudevita Tomšića i urednika časopisa „Bršljan“. Uz Zagreb, službovala je na raznim mjestima gdje se posvetila radu s djecom i mladima. Osim učiteljskog poziva, bavila se pisanjem ćudorednih pripovijetki, pjesmica, crtica i priča kojima je nastojala zabaviti i poučiti djecu i mlade. Kratko je vrijeme obnašala dužnost urednice časopisa za djecu i mladež „Bršljan“. Objavljivala je stručne rasprave i članke iz područja pedagogije (Crnković, 1978, 193).

Analizom sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež utvrđeno je da se kao autorica pojavila u dvama časopisima. Ukupno se pojavila 70 puta, a od toga 41 put u „Bršljanu“ i 29 puta u „Liljanu“. Prepoznate su 32 pjesme, 25 pripovijesti, 8 priča, 3 zagonetke i 2 poučna članka.

Tomislav Ivankec (1844. - 1912.) rođen je u Petrinji. U Zagrebu je završio učiteljsku školu, a nakon toga je radio kao učitelj i profesor na učiteljskoj školi. Bio je suradnik Ivana Filipovića s kojim je sudjelovao u poduhvatima oko organiziranja hrvatskog učiteljstva. Obnašao je dužnost tajnika i predsjednika „Učiteljske zadruge“, sudjelovao u osnivanju Hrvatsko pedagoško-književnog zbora u kojem je obnašao dužnosti tajnika i predsjednika (Cuvaj, 1913, 12-14). Godine 1874. preuzima od Vjenceslava Zaboja Mařika uredništvo nad

časopisom „Smilje“ i obavlja ga do smrti. Svojim djelovanjem izvan područja školstva dao je doprinos razvoju hrvatske dječje književnosti. Objavljivao je crtice, zgode, basne, priče, pripovijetke, životopise i poučne članke. U časopisu za djecu i mladež ukupno je objavio 200 naslova, a najčešće je pisao pod pseudonimom *Smiljan* (Crnković, 1978, 177).

Analiza časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja je pokazala da se kao autor pojavljivao samo u časopisu „Smilje“ i to ukupno 70 puta. Prepoznato je 46 poučnih članaka, 14 pripovijesti, 5 priča, 3 basne, 1 bajka i 1 pjesma.

Adolf Makale (1881. - 1935.) rođen je u Šibeniku. Pučku osnovnu školu završio je u rodnom Šibeniku, a mušku učiteljsku školu u Arbanasima kod Zadra. Službovao je kao učitelj u Betini. Osim rada kao učitelj, bavio se pisanjem za djecu i mlade te aktivno objavljivao radove u dječjim listovima (Pintarić, 2000).

Prepoznato je da se kao autor pojavio u trima promatranim časopisima. Ukupno se pronalazi 59 njegovih tekstova, a od toga 28 u „Pobratimu“, 27 u „Bršljanu“ i 4 u „Anđelu čuvaru“ gdje je objavio 24 pjesme, 22 pripovijetke, 8 basni, 4 priče i 1 poučni članak.

Cvjetko Gruber (1843. - 1914.) rođen je u Senju. Završio je Bogosloviju u Budimpešti, a tijekom života službovao je u raznim mjestima na prostorima tadašnje Hrvatske i izvan nje. Bavio se pisanjem tekstova pretežito sa stajališta kršćanke vjere i nauke. Poznatija djela su mu „Vrtić gospodnji - mali katolički molitvenik“, „Dobro diete, Dobar mladić, Dobar muž“ i „Put u nebo – katolički molitvenik“. Pisao je i objavljivao kratke pripovijetke s poukom za djecu i mladež (Crnković, 1978, 175).

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mlade prepoznato je da se kao autor pojavio u pet časopisa. Ukupno je identificirano 59 pojavljivanja, a od toga 25 u „Bršljanu“, 23 u „Liljanu“, 8 u „Anđelu čuvaru“, 2 u „Milodarkama“ i 1 puta u „Malom dobrotvoru“. Analizom je prepoznato 40 pripovijetki, 13 zagonetki, 5 pitalica i 1 poslovica.

Josip Milaković (1861. - 1921.) rođen je u Samoboru gdje je završio osnovnu školu, a zatim nastavio školovanje u zagrebačkoj gimnaziji. Učiteljsku školu završio je u Zagrebu, a nakon toga je radio kao učitelj u Samoboru, Kutini i Derventi. Kratko se posvetio svećeničkom pozivu i pokušao 1883. godine studirati teologiju, ali je odustao zbog narušenog zdravlja. Nakon toga se u potpunosti posvećuje učiteljskom pozivu i pisanju poezije, proze i igrokaza za djecu i mlade. Slovio je za najplodnijeg i za života najslavnijeg hrvatskog dječjeg pjesnika (Smilje, 1898, 8, 114-116). Bio je pokretačem i urednikom časopisa „Hrvatska omladina“.

Provedenom analizom sadržaja časopisa za djecu i mlade prepoznato je da se kao autor pojavio sa 56 tekstova u četirima časopisima, od toga 28 puta u „Hrvatskoj omladini“, 17 u „Pobratimu“, 9 u „Smilju“ i 2 u „Bršljanu“. Analiza otkriva da je kao autor objavio 41 pjesmu, 9 pripovijetki, 3 zagonetke i 3 osmrtnice.

Ljudevit Varjačić (1852. - 1926.) je rođen u Zagrebu gdje završava osnovnu pučku školu, zatim gimnazijski program i na kraju učiteljsku školu. Osim toga, završio je i glazbeni zavod, a kao učitelj je službovao u Zagrebu, Tuhlju i Varaždinu. Pisao je pjesme, zgode, priče i crtice za djecu i mladež. Napisao je desetke različitih knjiga za djecu od kojih izdvajamo „Potočnice – pjesme i pripovijesti za mladež“ (1876. god.), „Šest igrokaza za mladež“ (1894. god.), „Košarica šale i satire“ (1895. god.), „Milovanke - pjesme i pripovijesti za mladež“ (1896. god.) i slično. Objavio je i nekoliko slikovnica za djecu (Smilje, 1898, 6, 82-83).

Istraživanjem se utvrđuje da se kao autor pojavljuje u četirima časopisima sa 49 tekstova, od toga 36 u „Smilju“, 9 u „Liljanu“, 2 u „Bršljanu“ i 2 u „Hrvatskoj omladini“. Analizom prepoznajemo 28 pjesama, 13 zagonetki, 7 pripovijesti i 1 poslovicu.

Ferdo Stražimir Kulundžić[33] (1875. - 1945.) rođen je u Srijemskim Karlovcima. Nakon provedene mladosti u Srijemskim Karlovcima preselio se u Osijek gdje je radio kao poštanski činovnik i bio aktivan član Hrvatske stranke prava. Ostao je zapamćen kao hrvatski političar i književnik. Pisao je najčešće u duhu narodne borbe i ideala. Objavljivao je pjesme, članke i radove posvećene djeci i mladeži u raznim listovima tadašnjega vremena.

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mlade utvrđuje se da je autor radova u trima časopisima. Analizom je prepoznato ukupno 44 pojavljivanja, a od toga 31 puta u „Liljanu“, 11 u „Bršljanu“ i 2 u „Smilju“ sa 30 pripovijetki i 14 pjesama.

Ivan Filipović (1823. - 1895.) rođen je u Velikoj Kopanici. Trivijalnu je školu polazio u Velikoj Kopanici, gimnaziju je završio u Vinkovcima, a viši pedagoški tečaj u Mitrovici. Kao učitelj je službovao u Vinkovcima, Novoj Gradiški, Požegi i Zagrebu. Od 1874. do 1887. godine obnašao je dužnost županijskog školskog nadzornika u Zagrebu (Stojanović, Liljan, 1898, 2, 18). Bio je organizatorom ujedinjenja hrvatskih učitelja i u povijesti ostao zapamćen kao „otac hrvatskih učitelja“. Organizirao je sve tri Hrvatske opće učiteljske skupštine - 1871. godine u Zagrebu, 1874. godine u Petrinji i 1878. godine u Osijeku. Jedan je od utemeljitelja Hrvatsko pedagoško-književnog zbora; pokrenuo je inicijativu gradnje Učiteljskog konvikta i

[33] Biografija Ferde Stražimira Kulundžića preuzeta je s Wikipedije. Biografija je preuzeta 28.8.2019. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ferdo_Stra%C5%BEimir_Kulund%C5%BEi%C4%87

Hrvatskog učiteljskog doma te aktivno radio na osnovama Prvog hrvatskog školskog zakona. Osim pedagoškog rada, najzaslužniji je kao pisac i organizator razvoja hrvatske dječje književnosti. Pokretač je i urednik prvog hrvatskog dječjeg časopisa „Bosiljak“ (Crnković, 1978, 173-175).

Analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež identificirano je njegovo pojavljivanje sa 42 rada u dvama časopisima. Od toga je prepoznato 40 pojavljivanja u „Bosiljku“ i 2 u „Smilju“. Analiza utvrđuje da se pojavljuje sa 16 poučnih članaka, 15 pripovijesti, 7 pjesama, 2 basne, 1 pričom i 1 bajkom.

Mijat Stojanović (1818. - 1881.) rođen je u Babinoj Gredi gdje polazi osnovnu školu, od koje uspijeva završiti samo dva razreda. Godine 1831. postaje pomoćnikom učitelja u Babinoj Gredi, a 1832. godine učiteljem u Šamcu. Ispit za narodnog učitelja polaže 1834. godine, a u razdoblju od 1835. do 1839. godine radi kao učitelj u Velikoj Kopanici, Slavonskom Brodu i Otoku. Nakon toga polaže ispit za trivijalnog učitelja i radi u Županji. Kratko je vrijeme boravio u vojsci, no 1850. godine zauzima položaj učitelja glavne škole u Srijemskim Karlovcima, polaže dodatni ispit i dobiva zvanje nadučitelja. Upravitelj je više škole u Zemunu od 1868. do 1871. godine kada postaje nadzornikom u slunjskoj krajiškoj pukovniji sa sjedištem u Karlovcu. Dužnost okružnog školskog nadzornika obavlja od 1873. godine. Umirovio se 1877. godine, a od 1878. do 1881. godine obnaša dužnost predsjednika Hrvatsko pedagoško-književnog zbora. U životu se, osim profesionalnog zvanja učitelja, bavio pisanjem za djecu, mladež i puk. Objavio je izuzetno puno narodnih pripovijetki, crtica, proza i poučnih članaka, a pisao ih je u svrhu poučavanja i obrazovanja (Franković, 1958, 95-96).

Provedena analiza sadržaja časopisa za djecu i mladež pokazuje da se kao autor pojavljuje s ukupno 41 tekstom u dvama časopisima, od toga 40 puta u „Bosiljku“ i 1 u „Smilju“. Analizom je pronađen 21 poučni članak, 19 pripovijesti i 1 poslovica.

Rikardo Filipašić (1849. - 1897.) rođen je u Varaždinu gdje je završio gimnaziju, a poslije toga teologiju u Zagrebu. Zaredio se 1871. godine i tijekom života obnašao kapelanske i župničke dužnosti. Bavio se književnošću i najčešće pisao budnice i domoljubne lirske pjesme. Objavljivao je tekstove u raznim katoličkim i prosvjetnim časopisima pod raznim pseudonimima *Filipašić, Ž. F., Rikardo F-ć, Žarkoljub F., Žarkoljub Filipašić* i slično (Hrvatski biografski leksikon, online izdanje).

Uvid u sadržaj odabranih časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja pokazao je da se pojavljuje u časopisu „Bosiljak“ i to ukupno s 41 radom. Analizom smo prepoznali 22 pripovijesti, 15 pjesama, 2 poučna članka, 1 bajku i 1 priču.

Gavro Manojlović (1856. - 1939.) je rođen u Zadru. Studirao je u Zagrebu i Beču. Zvanje doktora znanosti iz filozofije povijesti i klasične filologije stekao je u Beču. U profesionalnom životu radio je kao profesor srednje škole u Zagrebu, Požegi i Osijeku. U Osijeku je obnašao dužnost gimnazijskog upravitelja. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je od 1902. godine radio kao redoviti profesor i predavao opću povijest staroga vijeka. Bavio se pisanjem stručnih članaka i povijesnih udžbenika. Jedan je od urednika časopisa za djecu i mladež „Pobratim“, točnije uređuje ga je od devetog godišta izlaženja od 1900. godine (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

Uvidom u sadržaj odabranih i analiziranih časopisa za djecu i mladež prepoznato je njegovo pojavljivanje u časopisu „Pobratim“ i to ukupno sa 38 tekstova. Analizom se prepoznaje 28 poučnih članaka i 10 pjesama.

Mijat Crnko (1850. - 1916.) rođen je u Kostajnici. U obitelji mu je otac bio učitelj. Pučku školu polazi u Kostajnici, a nižu gimnaziju i učiteljsku školu završava u Zagrebu. Službuje kao učitelj u Valpovu, Donjem Miholjcu i Virovitici. U kasnijem razdoblju života postaje upraviteljem škole u Petrovaradinu gdje ostaje do svoje smrti. Osim učiteljskim pozivom, bavio se pisanjem pjesama i pripovijesti za djecu i mlade. Objavljivao je radove u mnogim tadašnjim časopisima isključivo namijenjenih djeci i mladima (Crnković, 1978, 171).

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mlade prepoznato je da se kao autor 37 puta pojavljuje u pet časopisa, od toga 10 puta u „Smilju“, 10 u „Liljanu“, 10 u „Anđelu čuvaru“, 5 u „Milodarkama“ i 2 u „Bršljanu“ sa 34 pjesme i 3 pripovijesti.

Ljudevit Tomšić (1843. - 1902.) rođen je u Vinici (Slovenija). Osnovnu školu započinje polaziti u Sloveniji, no nakon smrti oca, obitelj se seli u Karlovac gdje završava osnovnu školu. U Zagrebu završava gimnaziju i učiteljsku školu. Prvo radno mjesto kao učitelj dobiva u Karlovcu, a nakon toga obnaša dužnost upravitelja niže pučke škole u Zagrebu (Liljan, 1897, 7, 116). Osim profesionalnog zanimanja učitelja, Tomšić se bavio i književnim radom i promicanjem dječje književnosti. Pisao je tekstove i poeziju za djecu i mlade. 1870. godine je pokrenuo tiskanje časopisa za djecu i mladež „Zlatni orasi“ koji je trajao samo godinu dana, no 1873. godine pokreće novi časopis za djecu i mladež „Bršljan“ kojemu ostaje urednikom do svoje smrti 1902. godine (Crnković, 1978, 193).

Istraživanjem smo utvrdili da kao autor djeluje u trima časopisima i to s ukupno 33 pojavljivanja. Analiza pokazuje 31 tekst u „Bršljanu“, 1 u „Smilju“ i 1 u „Hrvatskoj omladini“ u kojima se pronalazi 20 pripovijesti, 6 poučnih članaka, 5 priča i 2 pjesme.

Ferdo Živko Miler (1853. – 1917.) je rođen u Urfahru, Austrija. U Beču studira filologiju i slavistiku, a kao profesor je radio u Osijeku i Zagrebu. U životu je pisao drame i obnašao funkciju dramaturga u zagrebačkom HNK. Pisao je pripovijesti za djecu, čitanke, gramatike i skladbe. Prevodio je razna kazališna djela s drugih jezika. Obnašao je od 1905. godine dužnost urednika časopisa za djecu i mladež „Pobratim“ u kojemu je objavljivao tekstove (Crnković, 1978, 186).

Provedena analiza sadržaja odabranih časopisa pokazuje da je objavljivao samo u časopisu „Pobratim“ i to 29 tekstova. Analiza utvrđuje pojavljivanje s 10 poučnih članaka, 9 pjesama, 6 pripovijetki i 4 priče.

Vinko Bek (1862. - 1935.) rođen je u Podravskim Podgajcima. U Zagrebu je 1881. godine završio učiteljsku školu. Nastavio je 1888. godine svoje usavršavanje u Beču pri Odgojnom zavodu za slijepe. U profesionalnom radu učitelja, službovao je u pučkim školama u Bukevju i Zagrebu. Od 1895. godine obnašao je funkciju učitelja i upravitelja Zemaljskog zavoda za odgoj slijepe djece. Položaj ravnatelja Doma slijepih radnika, koji je i osnovan 1898. godine njegovim angažmanom, obavlja od 1889. do 1920. godine. Utemeljio je Društvo sv. Vida (1893. god.) za podupiranje slijepih osoba i Dom slijepih djevojaka (1910. god.). Na prostorima Hrvatske prvi je napisao početnicu na Brailleovu pismu te pokrenuo i uređivao prvi časopis za slijepe osobe „Slijepčev prijatelj“ (1890. god.). Prvi je i najpoznatiji hrvatski tiflopedagog (Franković, 1958, 182-183).

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mladež, prepoznato je da se kao autor pojavljuje u trima časopisima i to s ukupno 30 tekstova. Od toga 28 puta u „Smilju“, 1 puta u „Bršljanu“ i 1 puta u „Pobratimu“. Sadržajna analiza utvrđuje pojavljivanje s 25 zagonetki, 2 rebusa, 2 poučna članka i 1 basnom.

Paula Belić-Marošević (1891. - 1978.) rođena je u Zagrebu gdje je završila osnovnu i višu djevojačku školu. Pri sestrama milosrdnicama u Zagrebu završava učiteljsku školu i službuje kao učiteljica u Slavonskoj Požegi i Đakovu. Udala se 1912. godine i dodala suprugovo prezime Belić. Osnivačica je i prva predsjednica literarnog društva učiteljskih pripravnica Danica u Zagrebu osnovanog 1908. godine. Osim učiteljskim pozivom, bavila se

pisanjem pripovijetki, pjesmi, crtica i prikaza za djecu i mladež (Leksikografski zavod Miroslava Krleže, online izdanje).

Uvidom u sadržaj odabranih časopisa za djecu i mlade, dolazimo do zaključka da kao autorica djeluje samo u časopisu „Proljetno cvijeće i to sa ukupno 28 pojavljivanja. Analizom je prepoznato 13 pripovijesti, 10 pjesama, 3 priče i 2 poučna članka.

Franjo Sudarević (1861. - 1944.) rođen je u Osijeku gdje završava osnovnu školu i gimnaziju, a potom u Zagrebu učiteljsku školu. Službovao je kao učitelj u Vuki i Osijeku, a bavio se i pisanjem pripovijetki, drama i igrokaza. Ostao je zapamćen kao hrvatski književnik, narodni učitelj i aktivist u hrvatskom pčelarstvu (Crnković, 1978, 190).

Uvidom u sadržaj odabranih i analiziranih časopisa za djecu i mladež, prepoznat je kao autor u radu triju časopisa s 28 tekstova. Prepoznali smo 19 pojavljivanja u „Vjernom drugu“, 5 u „Anđelu čuvaru“ i 4 u „Pobratimu“ s ukupno 19 crtica, 5 pripovijesti, 3 priče i 1 pjesmom.

August Harambašić (1861. - 1911.) rođen je u Donjem Miholjcu. Gimnaziju polazi u Osijeku i Slavonskoj Požegi. Započinje sa studijem prava u Beču, a završava ga u Zagrebu gdje je 1892. godine stekao zvanje doktora znanosti. Životni je vijek proveo kao odvjetnički perovođa i odvjetnik. Bio je aktivan na političkoj sceni istraživanog vremena i tri je puta biran u Hrvatski sabor. Već u studenskim danima djelovao je kao književnik i publicist, a 1900. godine izabran je za prvog tajnika Društva hrvatskih književnika. Najplodonosnije mu je razdoblje djelovanja između 1880. do 1890. godine čime je zaslužio status vodećeg hrvatskog pjesnika. Njegovim pjesničkim opusom prevladavala je domoljubna lirika. Bavio se i pisanjem za djecu i mladež, a najpoznatija mu je zbirka dječjih pjesma i priča „Zlatna knjiga za djecu“ (1890. god.). U hrvatskoj je povijesti zapamćen kao književnik, publicist i prevoditelj (Crnković, 1978, 176).

Istraživanjem je utvrđeno da djeluje u trima časopisima s 27 pojavljivanja. Od toga sa 16 radova pojavljuje u „Smilju“, 8 u „Hrvatskoj omladini“ i 3 u „Bršljanu“. Prepoznali smo analizom njegove 24 pjesme i 3 zagonetke.

Ivan Devčić (1857. - 1908.) rođen je u Gospiću, a učiteljsku školu završava u Petrinji. Službovao je kao učitelj i upravitelj pučke škole u Skočaju, Brušanima, Ličkom Osiku, Gospiću, Slunju i Kraljevici. Bavio se pisanjem za djecu, mladež i puk, a objavljivao je pripovijetke, priče i povijesne prikaze. Tijekom života napisao je 200 crtica, pripovijetki i priča (Crnković, 1978, 171).

Provedena analiza sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež pokazuje da se pojavljuje u trima časopisima i to s 23 teksta. Prepoznaje se 12 pojavljivanja u „Pobratimu“, 9 u „Smilju“ i 2 u „Bršljanu“. Uvidom se izdvaja 12 pripovijesti i 11 poučnih članaka.

Vjenceslav Zaboj Mařik (1831. - 1895.) rođen je u Záboři, Češka. Bio je hrvatski pedagog i učitelj, a tijekom profesionalnog rada kao učitelj, službovao je u Pragu, Trstu, Varaždinu, Ludbregu i Zagrebu (Liljan, 1897, 6, 100). Jedan je od najvažnijih osnivača časopisa „Napredak“ (1859. godine), Učiteljske zadruge (1865. godine) i Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora (1871. godine). Pisao je stručne članke i priručnike za učitelje, a pokretač je i urednik prvoga godišta časopisa za djecu i mladež „Smilje“ (1873. godine). Zaslužan je za prevođenje „Inforamatorijum za školu materinsku“ (1882. god.) od svjetski poznatoga pedagoga Jana Amosa Komenskog s češkog na hrvatski jezik. Osim rada u području školstva i pedagogije, pisao i objavljivao pripovijetke za djecu i mladež (Crnković, 1978, 184).

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mlade, utvrđeno je ukupno 23 pojavljivanja u dvama časopisima. Prepoznaje se 12 pojavljivanja u „Smilju“ i 11 u „Bosiljku“, a od toga pronalazimo 11 poučnih članaka, 10 pripovijesti, 1 priču i 1 rebus.

Antun V. Truhelka (1832. - 1877.) rođen je u Zabraslavu, Češka. Dolaskom u Hrvatsku obnašao je funkciju učitelja u Virovitici, Valpovu i Osijeku. Tijekom života djeluje kao učitelj, glazbenik, prosvjetitelj, pisac i urednik. Jedan je od osnivača Hrvatsko pedagoško-književnog zbora (1871. godine). Sudionik je i pokretač prve Opće hrvatske učiteljske skupštine održane 1871. u Zagrebu. Pisao je za djecu i mlade i objavljivao basne, pjesme, zagonetke i pripovijesti. Surađuje u radu časopisa za djecu i mladež „Smilje“ od njegovih početaka 1873. godine i to aktivnim objavljivanjem tekstova (Crnković, 1978, 194).

Analiza sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež utvrđuje da djeluje s 22 teksta u časopisu „Smilje“ gdje se prepoznaje 7 zagonetki, 7 rebusa, 2 pjesme, 2 igre, 2 dosjetke i 2 priče.

Bogumil Toni (1874. - 1951.) rođen je u Samoboru gdje je radio kao učitelj i školski nadzornik. Za vrijeme učiteljskog pripravništva počeo je pisati i objavljivati pjesme u časopisima za djecu i mladež, ponajprije u „Smilju“ i „Bršljanu“. Tijekom književnog djelovanja, objavljivao je tekstove u „Malom dobrotvoru“, „Vjernom drugu“, „Mladom Istraninu“ i „Prosvjeti“. Napisao je zbirku pjesama za djecu „Jagode“ i izdao knjige „Pod krošnjama“, „Živko Vrapčić“ i „Po stazama djetinjstva“ (Crnković, 1978, 193).

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež identificirano je 21 pojavljivanje u pet časopisa. Prepoznaje se analizom 9 pojavljivanja u „Smilju“, 5 u „Bršljanu“, 3 u „Malom dobrotvoru“, 2 u „Anđelu čuvaru“ i 2 u „Milodarkama“. Utvrđuje se pojavljivanje s 12 pjesama, 6 pripovijesti, 2 poučna članka i 1 zagonetkom.

Josip Kirin (1855. - 1940.) rođen je u Samoboru. U Zagrebu je završio učiteljsku školu i radio kao učitelj u Mariji Bistrici i Zagrebu. Od 1908. godine u Zagrebu je obnašao dužnost županijskog školskog nadzornika. Obnašao je dužnost tajnika i predsjednika Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i Saveza hrvatskih učiteljskih društava (1907. - 1919). Jedan je od uređivača Hrvatskog školskog muzeja i suradnika u Pedagogijskoj enciklopediji (1895. - 1916.). Objavljivao je stručne članke i knjige iz područja pedagogije i školstva i uz to se bavio pisanjem za djecu i mlade (Cuvaj, 1913, 51).

Provedena analiza promatranih sadržaja časopisa za djecu i mladež utvrđuje ukupno 20 pojavljivanja u dvama časopisima. Prepoznaje se 19 pojavljivanja u „Smilju“ i 1 u „Hrvatskoj omladini“, od čega je 10 priča i 10 zagonetki.

Mirko Leman (1862. - 1898.) rođen je u Osijeku gdje je završio učiteljsku školu i radio kao učitelj. Uz učiteljski posao, bavio se pisanjem za djecu i mlade te aktivno objavljivao pjesme u časopisima „Smilju“, „Bršljanu“ i „Pobratimu“ (Crnković, 1978, 182).

Uvidom u sadržaj odabranih časopisa za djecu i mladež prepoznaje se 20 pojavljivanja u četirima časopisima. Analiza pokazuje 10 pojavljivanja u „Pobratimu“, 7 u „Bršljanu“, 2 u „Smilju“ i 1 u „Hrvatskoj omladini“ kao autor 20 pjesama.

Ljudevit Varga Bjelovarac (1871. - 1917.) rođen je u Bjelovaru. U profesionalnom životu radio je kao oficir i u tadašnje vrijeme dosegao čin domobranskog majora. Osim vojske, bavio se književnošću i pisanjem pjesama. Uglavnom je djela objavljivao pod pseudonimima „Lujo“, „Lujko Varga“, „Slavomil Bjelovski“ ili „Kornelije Bosiljčević“ (Crnković, 1978, 195).

Analizom sadržaja izabranih časopisa za djecu i mladež prepoznaje se ukupno 20 pojavljivanja u četirima časopisima. Identificirano je 8 pojavljivanja u „Smilju“, 6 u „Bršljanu“, 5 u „Pobratimu“ i 1 u „Milodarkama“, od čega se prepoznaje 16 pjesama, 3 pripovijetke i 1 basna.

Marija Marošević[34] (1889. - 1976.) je rođena u Vukovaru. U Zagrebu je polazila pučku i višu djevojačku školu, a pri Sestrama milosrdnicama završava učiteljsku školu. Upisuje višu pedagošku akademiju u Zagrebu gdje završava za nastavnicu hrvatskog, francuskog i njemačkog jezika te povijesti. Službuje kao učiteljica u Krašiću, Vugrovcu, Sv. Nedjelji i Zagrebu. Od početaka je bila aktivna u hrvatskom katoličkom pokretu. Uređivala je prvi časopis za žensku katoličku mladež „Ljubica" te časopis za djecu i mladež „Proljetno cvijeće". Osim učiteljskim pozivom, bavila se humanitarnim i književnim radom.

Analiza sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež utvrđuje pojavljivanje s 18 radova i to u časopisu „Proljetno cvijeće". Uvidom je prepoznato 9 poučnih članaka, 8 pripovijesti i 1 pjesma.

Gabrijel Pinter (1875. - 1961.) rođen je u Varaždinu. Kao učitelj je službovao u Slavonskom Brodu, Virovitici, Petrovaradinu i Zagrebu na građanskim školama. Predavao je na učiteljskoj školi u Zagrebu i bavio se lektoriranjem knjiga i udžbenika. Osim učiteljskog posla, bavio se pisanjem književnih tekstova, a između ostaloga i za djecu i mladež (Crnković, 1978, 187).

Istraživanjem se identificiralo 18 pojavljivanja u dvama časopisima, od čega 10 puta u „Bršljanu" i 8 u „Pobratimu". Analizom je prepoznato 10 pjesama, 7 pripovijesti i 1 priča.

Napoleon Špun-Strižić (1839. - 1913.) rođen je u Požegi. U Pragu je studirao i doktorirao pravo. Osim bavljenja odvjetničkim poslom, pisao je književne tekstove, odnosno pjesme. Obnašao je dužnost profesora na Pravoslovnoj akademiji u Zagrebu. Izdao je 1867. godine zbirku pjesma „Iz mladieh lietah" (Crnković, 1978, 191).

Uvidom u sadržaj promatranih časopisa za djecu i mladež zaključujemo da kao autor djeluje u časopisu „Bosiljak" i to s ukupno 17 tekstova. Analizom je prepoznato 17 pjesama.

Ivan Tomašić (1868. - 1956.) rođen je u Seocu kod Nove Kapele. Završio je učiteljsku školu u Petrinji, a službovao je kao učitelj u Zagrebu. Umirovljen je 1922. godine, kratko je reaktiviran 1925. godine i ponovno umirovljen 1927. godine. Osim učiteljskim pozivom, bavio se pisanjem stručnih i književnih djela. U književnim se djelima nakon smrti supruge potpisivao imenom „Jadoslav". Surađivao je s mnogim onovremenim časopisima za djecu i mladež (Franković, 1958, 269).

[34] Biografija Marije Marošević preuzeta je s mrežne stranice ivanmerz.hr. Biografija je preuzeta 11.9.2019. godine, http://ivanmerz.hr/staro/glasilo/1976/1976-Drago_Cepulic.htm.

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mlade, prepoznaje se djelovanje u pet časopisa s ukupno 17 pojavljivanja. Analizom se prepoznaje 8 tekstova u „Bršljanu“, 6 u „Liljanu“, 2 u „Smilju“ i 1 u „Malom dobrotvoru“ s 9 pjesama, 7 pripovijesti i 1 pričom.

Dragutin Boranić (1870. - 1955.) rođen je u Mariji Gorici. Kao učitelj je radio u srednjim školama u Osijeku, Vinkovcima i Zagrebu, a od 1906. do 1946. godine kao sveučilišni profesor u Zagrebu. Osim učiteljskog i znanstvenog rada, bavio se i pisanjem za djecu i mlade (Crnković, 1978, 170).

Analiza časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja pokazuje 16 pojavljivanja u trima časopisima. Utvrđeno je 10 pojavljivanja u „Bršljanu“, 3 u „Smilju“ i 3 u „Pobratimu“ i to s 9 pjesama, 6 pripovijesti i 1 poučnim člankom.

Oton Kučera (1857. - 1931.) rođen je u Petrinji. Studirao je matematiku, fiziku i astronomiju u Beču. Kao gimnazijski profesor radio je u Vinkovcima, Požegi i Zagrebu. Doktorirao je 1899. godine na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Radio je kao profesor matematike na Šumarskoj akademiji u Zagrebu. Osnivač je Zvjezdarnice Hrvatskoga prirodoslovnoga društva 1903. godine na Popovu tornju u Zagrebu. Obnašao je dužnost predsjednika Matice hrvatske i Hrvatskoga prirodoslovnoga društva te bio autorom udžbenika iz fizike za niži razred gimnazije (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

Pregledom sadržaja časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja, prepoznaje se ukupno 15 pojavljivanja u dvama časopisima od čega 14 u „Pobratimu“ i 1 u „Vjernom drugu“. Prepoznato je 15 poučnih članaka iz područja fizike i astronomije.

Josip Antun Kraljić (1877. - 1948.) rođen je na Krku. Učiteljsku je školu završio u Kopru, a službovao kao učitelj u Istri i Malom Lošinju. Kratko je vrijeme boravio u Argentini. Urednik je časopisa za djecu i mladež „Mladi Istran“ od 1906. do 1908. godine. Sudjelovao je u radu drugih časopisa za djecu i mladež i objavio nekoliko knjiga za djecu. U časopisima se često koristio pseudonimom „Dubo Raskrižar“ (Crnković, 1978, 188).

Provedena analiza odabranih sadržaja časopisa za djecu i mladež pokazuje da kao autor djeluje u „Bršljanu“ i to s 15 tekstova. Analizom se prepoznaje 7 pjesama, 7 pripovijesti i 1 igrokaz.

Julije Kempf (1864. - 1934.) je rođen u Požegi. Učiteljsku je školu završio u Zagrebu, a kao učitelj je službovao u Novom Vinodolskom od 1884. do 1886. godine, a nakon toga u Požegi gdje dočekuje umirovljenje. U Požegi je, osim učitelja, obnašao i dužnost školskog

nadzornika (Cuvaj, 1913, 389). Surađivao je u brojnim časopisima za djecu i mladež, a pisao je uglavnom tekstove na granici literarnog i znanstvenog pristupa, članke znanstveno-popularnog karaktera i zemljopisno-putopisne crtice (Crnković, 1978, 179-180).

Provedena analiza sadržaja časopisa za djecu i mladež pokazuje da se pojavljuje u trima časopisima s ukupno 14 tekstova. Analizom se prepoznaje 11 pojavljivanja u „Pobratimu“, 2 u „Malom dobrotvoru“ i 1 u „Smilju“ s 11 poučnih članaka i 3 pripovijesti.

Zlatica Belohlavek-Korač (1870. - 1912.) je rođena u Karlovcu. U Grazu i Beču je završila glazbenu školu (glasovir i pjevanje). Kao učiteljica glazbe službovala je u Mostaru i Sarajevu. Nakon udaje radi kao učiteljica u Brinju, a u Sušaku je obnašla mjesto upraviteljice dječjeg skloništa. U profesionalnom se radu bavila prevođenjem, pisanjem stručnih tekstova i tekstova za djecu (Crnković, 1978, 169).

Provedenom analizom sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež utvrđuje se da kao autor djeluje u dvama časopisima s ukupno 14 pojavljivanja. Prepoznaje se 13 pojavljivanja u „Liljanu“ i 1 u „Smilju“ i to s 8 pripovijesti i 6 priča.

Uvid u sadržaj odabranih i analiziranih časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja pokazuje da se i sljedeći autori pojavljuju kao nositelji odgojnih ideja i sadržaja, ali s manje od 14 pojavljivanja:

- **Avdo Karabegović Hasanbegov** (književnik) pojavljuje se 13 puta, **Milka Pogačić** (učiteljica) 12 puta, **Milka Rožić** (učiteljica) 12 puta, **Rikard Katalinić-Jeretov** (pisac) 11 puta, **Stjepan Sabljak** (kanonik i umirovljeni školski savjetnik) 11 puta, **Stjepan Ilijašević** (svećenik, kateheta, školski nadzornik) 10 puta, **Krunoslav Kuten** (gradski službenik) 10 puta, **Božidar Širola** (glazbeni skladatelj i pisac) 10 puta, **Dragutin Jovan** (učitelj) 9 puta, **Dragojla Lopašić** (učiteljica) 8 puta, **Janko Tomić** (učitelj) 8 puta, **Hugo Badalić** (književnik) 7 puta, **Đuro Bujher** (učitelj) 7 puta, **Stjepan Dubin** (učitelj) 7 puta, **Milan Lang** (učitelj) 7 puta, **Dragutin Hirc** (učitelj) 6 puta, **Šime Vudy** (učitelj) 6 puta, **Ljuboje Dlustuš** (učitelj) 5 puta, **Davorin Trstenjak** (učitelj) 5 puta, **Franjo Anderlić** (učitelj) 4 puta, **Marija Fabković** (učiteljica) 4 puta, **Josip Böhm** (učitelj) 4 puta, **Velimir Deželić mlađi** (književnik i urednik Krijesa) 3 puta, **Vjekoslav Košćević** (učitelj) 3 puta, **Ivan Šah** (učitelj) 3 puta i **Josip Vitanović** (učitelj i urednik „Pobratima“) 3 puta.

Od 26 navedenih nositelja odgojnih sadržaja koji se pojavljuju manje od 14 puta, njih 22 (84 %) je pripadnika muškog spola, a njih 4 (16 %) pripadnice su ženskog spola. Njih

19 dolazi iz redova učiteljskog staleža, 4 iz redova književnika, 2 iz redova kateheta i 1 je gradski službenik.

Analizom smo identificirali 327 nositelja iz redova učenika, odnosno djece i mladeži koji su u istraživanim časopisima aktivno sudjelovali objavom tekstova. Osim učenika osnovnih i srednjih škola, pronalazimo i studente koji su objavljivali tekstove. Od 12 analiziranih časopisa za djecu i mladež, u 6 pronalazimo tekstove koji su učenička djela. U časopisu za djecu i mladež „Pobratim" pronalazimo najviše učenika koji pišu i objavljuju svoje radove i to ukupno 233 učenika. To ne treba toliko čuditi budući da od 1900./1901. godišta časopis ima poseban dio gdje se objavljuju učenički radovi pod nazivom Listak za mlade pobratimovce. Prema broju pojavljivanja učenika slijedi časopis „Anđeo čuvar" u kojemu smo identificirali 80 pojavljivanja, zatim časopis „Krijes" s 9 pojavljivanja učenika, „Bršljan" s 3 učenika te časopisi „Bosiljak" i „Smilje" s po 1 učenikom.

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mladež, prepoznato je da su učenici, odnosno djeca i mladi sudjelovali u radu časopisa tako da su objavljivali pjesme, kratke pripovijesti i priče, poslovice te zagonetke, rebuse i križaljke. U sljedećem odlomku donosimo prikaz najistaknutijih nositelja iz kruga učenika koje smo identificirali analizom sadržaja časopisa.

Najaktivnije učenike pronalazimo u časopisima za djecu i mladež „Krijes" i „Anđeo čuvar".

Slavica Latković učenica je iz Slavonskog Broda i pojavljuje se u jednom godištu „Anđela čuvara" i to s ukupno 11 tekstova, od toga sa 6 pitalica, 3 zagonetke i 2 rebusa.

Josip A. Stipančić polaznik je gimnazijskog smjera u Sinju. Pojavljuje se u dvama godištima „Krijesa" i to ukupno 11 puta sa 7 kratkih pripovijesti, 3 pjesme i 1 poučnim člankom.

U časopisu „Pobratim" pojavljuje se **Pero Mageri -** učenik donjogradske gimnazije u Zagrebu i to s ukupno 10 radova, 7 pjesama i 3 pripovijesti.

Josip Serec, učenik iz Varaždina, 10 se puta pojavljuje u časopisu za djecu i mladež „Anđeo čuvar" s 9 zagonetki i 1 pričom.

Josip Snagić, gimnazijalac iz Travnika, pojavljuje se sa 6 pjesama u časopisu „Anđeo čuvar".

D. Tomašić[35] student je geodezije koji se u časopisu „Krijes" pojavljuje s 5 poučnih članaka.

[35] U analizi ne uspijevamo pronaći autorovo ime.

Učenik **Antun Ružičić** pojavljuje se u časopisu za djecu i mladež „Anđeo čuvar“ 5 puta i to s 3 pitalice i 2 rebusa.

Učenik **Mijo Fijaldović** u časopisu „Anđeo čuvar“ pojavljuje se 4 puta, a od toga s 3 rebusa i 1 pitalicom.

Ferdo Nikolić student je filozofije i u časopisu za djecu i mladež „Krijes“ pojavljuje se sa 4 poučnim člancima.

Učenici **Ivo Brlić**, **Viktor Štivić** i **Barbara Friedrich** u časopisu „Anđeo čuvar“ pojavljuju se 3 puta, a učenici **Đuro Markobašić**, **Anica Kokanović**, **Stjepan Gruber**, **Zvonimir Vargović**, **I. Marinović**[36], **Mica Glivetić**, **Mišo Bonel**, **Mato Kopić**, **Ivan Meller**, **Mato Jevak**, **Dragica Pandić** i **Matija Lukas** pojavljuju se po 2 puta.

U časopisu za djecu i mladež „Pobratim“ po 2 se puta pojavljuju učenici **Zdenka Mrković**, **V. Anderlić**[37], **Ivan Nep. Gmajner** i **Nikola Udbinski**; **Micika Šuller** se pojavljuje 2 puta u časopisu „Bršljan“.

Učenik **L. S. Pavić**[38] i student filozofije **Josip Matković** pojavljuju se 2 puta u časopisu za djecu i mladež „Krijes“.

[36] Isto
[37] Isto
[38] Isto

2.1 Zaključak analize značajnih nositelja odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Odgovarajući na postavljeni zadatak analize značajnih nositelja odgojnih sadržaja u časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.), dolazimo do sljedećih zaključaka:

- analizom odabranih časopisa za djecu i mladež, moguće je na kvalitativnoj i kvantitativnoj razini prepoznati i imenovati nositelje odgojnih sadržaja;
- analizom smo utvrdili da šesnaest pokretača i urednika časopisa za djecu i mladež dolazi iz redova učitelja, dok je jedan kateheta-vjeroučitelj, a jedan književnik;
- prepoznali smo da u promatranom vremenskom razdoblju, osim nositelja iz redova učitelja, kateheta i književnika, postoje i učenici i studenti koji pišu i objavljuju svoje tekstove u časopisima za djecu i mladež;
- prepoznali smo da su žene iz redova učitelja, kateheta i književnika kao nositeljice odgojnih sadržaja (9,9 %) u puno manjoj mjeri zastupljene nego muškarci (90,1 %);
- identificirali smo da značajniji nositelji odgojnih sadržaja ideje transferiraju djeci i mladeži upotrebom pjesama, bajki, poslovica, basni, pripovijesti, poučnih članaka, priča, igrokaza, crtica, pitalica, križaljki, rebusa i pošalica;
- istraživanjem smo prepoznali, a prikazom životopisa potvrdili, da značajni nositelji odgojnih sadržaja u odabranim i promatranim godištima časopisa dolaze iz redova učitelja i da su upravo učitelji idejni tvorci i pokretači časopisa za djecu i mladež na hrvatskim prostorima;
- identificirali smo 327 učenika koji su pisanjem sudjelovali u kreiranju sadržaja časopisa za djecu i mladež u istraživanom razdoblju. U analizi smo istaknuli 31 učenika/studenta koji se najviše pojavljuju u radu promatranih časopisa.

3. Analiza odgojnih sredstava i metoda u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Treći zadatak istraživanja nastoji analizom sadržaja odabranih časopisa na kvalitativnoj i kvantitativnoj razini prepoznati odgojna sredstva i metode koje su korištene u hrvatskim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.).

3.1. Analiza odgojnih sredstava u odabranim časopisima za djecu i mladež

U prvom dijelu analize sadržaja nastojalo se prepoznati odgojna sredstva koja koriste autori unutar sadržaja časopisa. U analizi se temeljnim oblicima dječje književnosti namijenila uloga odgojnih sredstava. Upotrebom osmišljenog protokola istraživanja tijekom analize sadržaja časopisa izdvajali smo prepoznata odgojna sredstva. U istraživački protokol, koji je konstruiran nakon uvida u literaturu iz područja dječje književnosti, uvrštene su sljedeće vrste i oblici - pripovijetka, priča, bajka, basna, anegdota, pjesma, poslovica, zagonetka, križaljka, slika i fotografija. Od protokolom osmišljenih odgojnih sredstava, pronalazimo i pojavljivanje poučnog članka, računske zadaće, igre i brojalice.

Nakon provedene analize sadržaja promatranih časopisa za djecu i mladež, ustanovilo se postojanje ukupno 15 odgojnih sredstava u ukupnom pojavljivanju od 7 897 puta (Tablica 27).

Tablica 27. Prikaz identificiranih odgojnih sredstava u odabranim časopisima za djecu i mladež

RB	Odgojno sredstvo	N	%
1.	Pjesma	1 828	23,14
2.	Pripovijetka	1 443	18,27
3.	Zagonetka	1 339	16,95
4.	Poučni članak	780	9,90
5.	Slika	774	9,80
6.	Priča	506	6,40
7.	Anegdota	443	5,61
8.	Poslovica	249	3,15
9.	Fotografija	210	2,70
10.	Basna	127	1,60
11.	Križaljka	106	1,34
12.	Računska zadaća	47	0,59
13.	Bajka	18	0,22
14.	Igra	18	0,22
15.	Brojalica	9	0,11
	Ukupno	7 897	100

Analizom se, prema utvrđenom broju zastupljenosti pojavljivanja, identificiraju sljedeća odgojna sredstva - pjesma (23,14 %), pripovijetka (18,27 %), zagonetka (16,95 %), slika (9,80 %), priča (6,40 %), anegdota (5,61 %), poslovica (3,15 %), fotografija (2,70 %), basna (1,60 %), križaljka (1,34 %) i bajka (0,22 %). Osim odgojnih sredstava koja su uvrštena u osmišljeni protokol analize sadržaja časopisa, od značajnih su se dodatno prepoznala 4 odgojna sredstva poput poučnog članka (9,90 %), računske zadaće (0,59 %), igre (0,22 %) i brojalice (0,11 %).

U narednim će se odlomcima identificirana odgojna sredstva prikazati i opisati u skladu s prepoznatim i utvrđenim brojem ponavljanja unutar sadržaja promatranih časopisa (Tablica 27).

3.1.1. Pjesma

Provedenim je istraživanjem pjesma identificirana kao odgojno sredstvo kojim se djeci i mladeži eksplicitno i implicitno prenose odgojne vrijednosti. Utvrđeno je da se pjesma kao odgojno sredstvo pronalazi u svim analiziranim časopisima za djecu i mladež. Prepoznaje se ukupno 1 828 javljanja različitih oblika i vrsta. Od toga su, prema redoslijedu izlaženja časopisa, pronađene 379 pjesme u časopisu „Pobratim“, 287 u „Bršljanu“, 208 u „Liljanu“, 205 u „Anđelu čuvaru“, 170 u „Krijesu“, 145 u „Bosiljku“, 144 u „Smilju“, 101 u „Vjernom drugu“, 66 u „Malom dobrotvoru“, 59 u „Proljetnom cvijeću“, 40 u „Hrvatskoj omladini“ i 24 u „Milodarkama“.

U pjesmama autori djeci i mladeži najčešće pjevaju o ljubavi prema majci, domovini, djetetu, ljubavi među braćom, o ljepotama prirode, gubitku voljene osobe, životinjskom i biljnom svijetu, ljubavi prema Bogu, važnosti molitve u životu čovjeka, prijateljstvu među djecom te važnosti škole i učenja.

Vrlo često u pjesmama kao motiv pronalazimo ljubav prema Bogu ili Boga kao dobročinitelja, čime se autori služe da djecu privole na pridržavanje vjere i ponašanje u duhu katoličkog nauka. Uzimajući u obzir da je prostor Hrvatske u istraživanom razdoblju naseljen u najvećem broju katoličkim stanovništvom i da je na snazi potpisani konkordat (međunarodni ugovor) između Austro-Ugarske i Svete Stolice, nije iznenađujuće da pronalazimo pjesme i tekstove obojane vjerskom tematikom.

„Ti znadeš nade, što mi milo sviete,
Teb' su moje odkrivene grudi,
I ćut svaka, što s' u men' probudi,
Da mi srce uzhiti ili sgnjete.

Tebi odkrih vez ljubavi svete,
S ko'e mi zora blaženosti rudi,
Znaš cilj, s kog' si moje srce žudi,
Za kojim mi smjelo misli lete,

Svaka ćut, što niče, cvietak to je,
Komu rose treba da nesvene:
Men' su rosa rieči, majko, tvoje.

S tog sad vapim, misleć iz daljine
Na te i tve rieči nekićene:
Pomiluj mi majku, gospodine!“
(Špun-Strižić, Bosiljak, 1864, 2, 33).

„Bože, gdje je stanak tvoj?
Tam gdje divnim cvietom cvate
Vječnih ružah perivoj,
Gdje se šeću zviezde zlate
I imade stanak svoj!
Tamo meni tamo poj,
Tamo mi je stanak moj!
……
Gdje najdraži stanak tvoj?
Imaš srce usried grudi',
Gdje sam rado dan i noć;
Al ti ono čisto budi,
Pa ti iz njeg neću proć;
U srdašce meni poj,
Najdraži je stanak moj!“
(Ilijašević, Bosiljak, 1865, 5, 129).

Domoljubni zanos i ljubav prema svome narodu snažan je i čest motiv koji pronalazimo u sadržajima pjesama analiziranih časopisa za djecu i mladež. Promatrano je razdoblje prožeto borbom Hrvata za samostalnošću i identitetom unutar zajednice s Austrijom i Ugarskom pa ne iznenađuje prisutnost domoljubnog naboja i motiva u pjesmama u časopisima namijenjenim mladim čitateljima.

„Uviek se mladjan molim Bogu
Za Hrvatsku, narod svoj;-
Što Hrvatom zvat se mogu,
To je jedin ponos moj.

Za Hrvatstvo sveto, drago,
Želim radit sav viek svoj;
Ono mi je rajsko blago,
Ono jedin ponos moj.

Za Hrvatstvo dično, milo,
Žrtvovo bi život svoj;
Nasladom bi to mi bilo;
To bi bio ponos moj.

Tako dome, tako rode
Kliče vieran sinak tvoj:
Ak' ti rieči te ugode
To će biti ponos moj!“
(Harambašić, Smilje, 1880, 3, 1).

\- - - - - - - - - - - - -

„Tko te uči štovat Boga,
Tko li ljubit mili dom;
Tko li sreću roda svoga
Povećavat snagom svom?

Hrvatska je brate knjiga
Sto plemeni život tvoj;
S tog ti prva budi briga
Priljubit' se žarko k njoj.

Dok ti ona stol ne kiti
I ne kriepi duh ti zdravi:
Dotle nisi, što t' je biti;
Dotle nisi Hrvat pravi!“
(Smilje, 1881, 6, 94).

Uvid u sadržaje časopisa pokazuje da pjesma može poslužiti i u odgojne svrhe kao uputa kako bi se trebala ponašati dobra djeca i što se od njih očekuje. Čitajući pjesmu, djeca i mladi prepoznaju osobine dobre djece i isto mogu primjenjivati u svakodnevnom životu.

„Dobra djeca srca smjerna
Višnjemu se rado mole,
Dobru djecu srca smjerna
Ljudi uviek paze, vole.

Dobra djeca srca smjerna
Što je dobro, to tek rade,
Dobru djecu srca smjerna
Bog i ljudi viek nagrade“
(Milaković, Hrvatska omladina, 1885, 1, 13).

Pjesmom kao sredstvom odgoja djecu i mlade poučavamo da su škola, obrazovanje i učenje važni u životu. U knjizi kao oruđu obrazovanja i učenja možemo pronaći razne odgojne pjesmice koje ih uče da će obrazovanjem postati cijenjeni u društvu.

„Knjižica mi drugarica,-
Knjigom učim poznat svijet;
Pa ju cijenim, ljubim za to,
Ko proljetni rumen cviet!-

Iz knjižice učim mladjan,
Kak’ se slavi dobri Bog,-
Iz nje učim mnogo toga;
Štovat, ljubit – bližnjeg svog….

Pripovijesti u njoj ima;
A te volim, volim tol!-
Svaku čitam, svaku motrim,
Njom si blažim težku bol….

Pjesmice ja iz nje štijem
I popjevam u sav glas. –
Uz knjižicu drugaricu,
Ja sam sretan, blažen vas….

Zato, druzi, i vi cien’te
Prigrlite knjigu si;-
Dobra mnogo dat će vama,
Ljubite ju redom svi!

Knjigom ćete postat ljudi,
Po njoj sviet će cienit vas;-
S toga, djeco, sva nastojte
Prigrlit ju svaki čas!...

Da, knjižice, drugarice,
Iz te učim poznat sviet;
Pa te cienim, ljubim zato
Ko proljetni rumen cviet!“
(Širola, Baršljan, 1889, 2, 51).

Pjesmom se može u djece i mladih poticati osjećaj važnosti majke u životu te odgojno djelovati da je majku potrebno cijeniti i poštivati jer nikada ne znamo kada ju možemo izgubiti. Često pronalazimo tužne pjesme o gubitku majke i žaljenju djece za njom. Također,

motiv majčine ljubavi prema djetetu često se pronalazi u analiziranim sadržajima časopisa za djecu i mladež. Djeci i mladima majka se najčešće prikazuje kao osoba koja ih pazi i brani od svih nesreća.

„Tuj majku njenu pokopali,
Tuj kleči kčerka, cvili, žali,
I plač, plače iz dna srce,
Na licu joj se tuga zrca.

I cvili: Prosti, majko mila,
Što često sam te rastužila,
Ah, majko, prsoti meni sada,
Što neposlušna bijah mlada.

O, d'jete, živi l' mati jošte,
Zahvali Bogu rad milošte,
A majci spremaj v'jek veselje,
Ispuni njojzi vazda želje"
(Klaić, Anđeo čuvar, 1904, 4, 53).

„Rasti čedo; razvijaj se,
Oj pupoljče rani!
Dobri Bog te od zla svakog
Neka vazda brani!

Rasti, zlato materino,
Oj golube mili!
Svi ti časi u životu
Sama sreća bili!

Rasti, rasti -majčica te
Vazda pazi tvoja.
Rasti, diejte! Junak budi,
Mila nado moja!"
(Bunjevac, Pobratim, 1906, 19, 396).

3.1.2. Pripovijetka

Vrsta dječje književnosti čija je radnja lako pamtljiva i sadržava moralnu pouku. Analiza promatranih časopisa za djecu i mladež istraživanog razdoblja pokazuje da se pripovijetka primjenjuje kao često korišteno odgojno sredstvo za poučavanje i prenošenje odgojnih ideja i vrijednosti djeci i mladeži. Unutar analiziranih časopisa nalaze se 1 443 pripovijetke koje se uz sadržajnu i tematsku stranu razlikuju prema namjeni i dužini. Prema svrsi, pripovijetke se promatraju iz svrhe poučavanja, odnosno jesu li sadržavale određenu moralnu poruku ili su bile zabavnog-opuštajućeg karaktera. Pripovijetka kao odgojno sredstvo poučavanja pronalazi se u svim analiziranim časopisima za djecu i mladež. Prema broju analiziranih izlaženja, pripovijetku pronalazimo u ukupno od 316 javljanja u „Bršljanu", 240 u „Pobratimu", 178 u „Anđelu čuvaru", 152 u „Smilju", 118 u „Liljanu", 103 u „Krijesu", 98 u „Bosiljku", 72 u „Malom dobrotvoru", 63 u „Vjernom drugu", 59 u „Proljetnom cvijeću", 23 u „Milodarkama" i 21 u „Hrvatskoj omladini".

Uvidom u sadržaje pripovijetki može se zaključiti da se djeci i mladeži putem pripovijetki poznatih i primjerenih naslova teksta te situacija pokušavalo prenijeti odgojne vrijednosti poput pomaganja, dobrote, vrijednosti obitelji, ljubavi prema roditeljima, ljubavi prema životinjama i biljkama, približiti im vjeru u Boga, pokazati veličinu i dobrotu Boga,

razviti osjećaj zahvalnosti, kulturnog ponašanja i drugih poželjnih osobina dobrog djeteta i mlade osobe.

Primjer kako pripovijesti mogu odgojno djelovati pronalazimo u tekstu *Kad je bjeda najveća, najbliži je Bog* u časopisu „Bršljan". U pripovijetci glavni lik Luka Martinić doživi veliku nevolju na poslu. Uslijed nesreće izgubi jednu nogu i zbog toga više nije u mogućnosti prehranjivati svoju obitelj. Luka je bio mornar i nakon dugo se vremena odlučio skrasiti i osnovati obitelj. Sa suprugom je dobio dvoje djece i radio kao lučki radnik. Situacija je bila bezizlazna. Pred Lukinim vratima jedan se dan pojavi crnac iz daleke zemlje kojeg je Luka na jednom od svojih mornarskih putovanja spasio od ropstva i sigurne smrti. Taj je crnac bio sin poglavice koji je obećao Luki prije svoje smrti iskazati veliku zahvalnost. Došao je i taj dan, sin poglavice pojavio se pred vratima s punom vrećom zlata, srebra i drugih dragocjenosti. Luka i njegova obitelj postali su bogati i mogli su mirno i spokojno živjeti. Ovom pričom djeci se ukazuje na životni primjer kako se u životu pomaganje drugom uvijek isplati, kao i to da treba uvijek imati vjeru u Boga i da je zahvalnost važna vrlina.

„...Nije li to upravo prekrasan primjer zahvalnosti? Budite i vi takovi? Zahvalnost je jedna od najljepših kriepsoti. Pamtite, da svako dobro dielo donosi plod; radite i uzdajte se u Boga, jer kada je nevolja najveća, On vam je najbliži" (Pogačić, Bršljan, 1889, 11, 338-343).

Djecu i mladež moguće je poučiti primjerima iz pripovijesti kako pomagati ljudima u nevolji i prepoznavati milosrđe kao važnu ljudsku kvalitetu. U kratkoj pripovijesti *Milosrđe* možemo vidjeti kako se upravo ono djeci i mladima prenosi. Usred oštre zime pred Božić jedan je dječak pristupio starici na cesti koja je prosila i pružio joj nešto u ruke. Čovjek koji je to promatrao pozvao je dječaka i upitao ga što joj dao. On je odgovorio da joj je dao deseticu krune. Čovjek je bio oduševljen činom i nagradio dječaka cijelom krunom za njegov plemenit čin. *„On je ne htjede uzeti. Napokon se malo zamisli i uzme krunu. Otrčao vesela srca. Kamo? Opet k onoj istoj siromašnoj ženi, pa joj pruži i tu krunu u ruke, pa sav blažen odjuri u drugu ulicu pozdravivši duboko gospodina, a kojim je malo prije govorio"* (Dobrašin, Mali dobrotvor, 1899, 5, 54-55). Ovo je jedan od pronađenih primjera kojim se djeci i mladeži približavala empatija prema siromašnima ili ljudima u potrebi.

Upotrebom pripovijesti kao odgojnog sredstva možemo kod djece i mladeži usađivati najviše moralne kvalitete koje roditelj očekuje od svog djeteta. Tako u pripovijesti *Najljepši spomenik* otac svojoj kćeri Katici, koja je vrlo rano izgubila majku, govori o tome da je najljepši poklon koji može staviti majci i njemu na grob taj da u životu postupa u skladu s najvišim moralnim i vjerskim vrijednostima.

„- Živi uvijek po nauci i životu našeda ljubljenoga Spasitelja i budl njemu, dobrom pastiru svom, odana i vjerna, sliedi ga, usadi u duboko a srce, koje sam ti ja i pokojna majčica davali. Tako ćeš biti dobro, milo i pobožno i valjano dijete ljubljeno i milošću gospodnjom blagoslovljeno. Ovo je najljepši spomenik za roditelje tvoje – Ljudi će također radosno ustvrditi: Kako si poštene, valjane, krjeposne roditelje imala od kojih si se svemu dobrom pobožnomu i čestitom mogla naučiti. Ovaj sud o tvojoj dobroti za nas je najljepši spomenik od onih marmornih, štono su zlatnim napisima ukrašeni…..“ (Žeravčić, Anđeo čuvar, 1902, 3, 39).

Pripovijetkom se mogu djeci i mladeži prikazati nevolje u koje mogu dospjeti ukoliko ne slušaju roditelje i ne obraćaju pozornost na svoje postupke. U pripovijesti *Na božićnoj slami* dječak Milivoj za Božić je dobio na poklon saonice. Poslije večere igrao se saonicama po kući i zamišljao kako će se sutra cijeli dan sanjkati. Umoran od igre, legao je na saonice i zaspao. Sanjao je kako je napadao gusti snijeg i da se jednom seljaku prikopčao na kola i vukao za njim. Izgubio je pojam o vremenu i kada se htio vratiti kući nije mogao pronaći put jer je snijeg sve prekrio. Iznemogao i ozebao od zime i hladnoće, prisjećao se topla doma i riječi svojih roditelja. Pri kraju pronalaska puta, sreo je djecu koja su se klizala pa im se htio pridružiti. Zaletio se na led koji je počeo pucati. Vrlo se brzo našao pod vodom i počeo dozivati upomoć. U tome je trenutku pao sa saonica i probudio se iz sna.

„*…Roditelji i njegova braća čuvši gdje viče „U pomoć!“ i gledajući, kako se skotrljao kao bundeva sa saona, nasmijali su se od srca, a mali Milivoj hvalio je malomu Isusu, što je to bio samo san i tvrdo odluči, da ne će ići saonama po ledu, već samo po snijegu i to u dvorištu ili samo pred kuću. Samo pred kuću, dalje ni za živu glavu, a kad se smrači, vozat će svoju sestricu i braću na saonama u sobi po podu – i na božićnoj slami…“* (Magjer, Smilje, 1906, 5, 66-67).

3.1.3. Zagonetka

Istraživanjem smo utvrdili da se zagonetka kao odgojno sredstvo unutar promatranih brojeva časopisa za djecu i mladež pojavljuje 1 339 puta. U 11 analiziranih časopisa mogu se pronaći odgojni sadržaji izrečeni putem zagonetke. Od ukupnog broja, u časopisima se 430 puta pojavljuje u „Smilju“, 425 u „Pobratimu“, 111 u „Krijesu“, 95 u „Anđelu čuvaru“, 70 u „Malom dobrotvoru“, 68 u „Liljanu“, 52 u „Bršljanu“, 40 u „Vjernom drugu“, 17 u „Hrvatskoj omladini“, 17 u „Milodarkama“ i 14 puta u „Bosiljku“. Putem svojeg izričaja, koji je najčešće dvosmislen ili lukav, zagonetka uvijek sadrži određenu zamku koju odgonetač mora razriješiti da bi dobio točan odgovor. Upravo je zbog toga djeci i mladima izrazito

zanimljiva, a odgojno i obrazovno pobuđuje razmišljanje izvan uvriježenog okvira. Time se kod djece potiče razmišljanje na drugačiji način i traži inventivan način rješavanja problema.

„- Tielo drveno, zubi gvozdeni, a srce prteno, što je to? - Sanduk, na njem brava i u njem ruho
- Golub guče na vrh kuće, plete gaće putovat će, golubica neće? - Dim i dimnjak
- Kad u buk, neima ništa; kad iz buka, pun rep jabukah? - Zajimač kad se spušta u zdenac
- Na klin visi, a zlo misli? - Puška
- Otac ima sto sinovah i u svakoga sina kapa na glavi, a u njega neima? - Hrast i žir
- Tko vidi više: onaj koji imade jedno oko, il onaj, koji ima dva? - Onaj koji ima jedno, jer vidi u drugog dva
- Što pliva vodom a košticah neima? – Pijavica"
(Širokopoljski, Bosiljak, 1865, 4, 126).

„- Kad u polje ide, okrene se kući; a kad kući ide, okrene se u polje? - Plug
- Dva lončića četiri poklopčića? – Obrve i trepavice
- Crno maleno kuću čuva? - Lokot
- Crven jarac po košari skače? - Jezik
- U bunaru vata gori? – Lula" (Širokopoljski, Bosiljak, 1865, 5, 157).

„- Ja sam biedan, svak me žali,
Gdje se miljak svjetla hvali.
Tek bez glave ja oživim,
Jer tad bivam zanimivim. – Slijep" (Širola, Liljan, 1895, 4, 64).

„- U vrtu sam ti najkrasniji ja –
To ti svako dijete dobro zna;
Promijeniš li prvo slovo mi,
Član si veličine te i ti. – Cvijet- svijet" (Mali dobrotvor, 1896, 3, 19).

„ - Kako ćeš učiniti, da netko goruću svijeću, koja je u istoj sobi, ipak ne vidi? - Stavi mu svijeću na glavu.
- Krv su, živo meso obadvoje:
Koga nosim, zatim tko me nosi;
Ja pak n'jesam – kao niti onda,
Kad na gorskoj jašim veljoj kosi. – Sedlo." (Smilje, 1898, 6, 95-96).

„ - *Kroz vodu ide, vode se ne tiče. – Mjesec*
- Svi u crljenu, harambaša u zelenu. – Šipak
- Biela ovca preletjela preko doca, slomila sto i četiri koca. – Kosa" (Pobratim, 1900, 8, 198).

„- Vrtim se i imam krila,
Ne miče me moja sila,
Navrh kuće moje s'jelo,
Pružam ljudima prvo jelo.
Imam l' vjetar dosta moći,
Vrtim ti se danju, noći. - Mlin.

- Uvijek sam garava i crna,
Svakog svjetla pratilica vjerna,
Ali tmina kad nastane,
Mene odmah ponestane .- Sjena" (Anđeo čuvar, 1904, 1, 32).

Analizom se pronalaze i jednostavniji oblici zagonetki kao što su pitalice. Pronašli smo ukupno 326 pitalica u 8 časopisa za djecu i mladež. Pitalicu pronalazimo 156 puta u „Anđelu čuvaru", 65 puta u „Smilju", 55 puta u „Liljanu", 21 puta u „Malom dobrotvoru", 10 puta u „Vjernom drugu", 10 puta u „Krijesu", 8 puta u „Pobratimu" i 1 puta u „Milodarkama". Za razliku od zagonetke koja je postavljena kao problem koji treba riješiti i najčešće je dvosmisleno formulirana, pitalica je vrlo eksplicitna u onome što traži da se odgonetne. U sljedećim izdvojenim primjerim možemo vidjeti upravo takav izričaj enigmatičnosti.

„Što ima Bosna, a nema Hrvatska? – slovo O
Koji je dan u tjednu najdulji? - Ponedjeljak, jer ima 4 sloga ili 10 slova
Koje je slovo u sredini abecede? – slovo c (abeceda)
Kako se piše smrznuta voda s tri slova? - Led
Dokle trči zec u šumi? – Do sredine, jer onda već trči iz šume" (Smilje, 1898, 6, 96).

„Kako se zove vuk? - Nikako, sam dođe.
Koga ima najmanje na svijetu? - Papa.
Treba se, brcka se, a ti živo guliš? - Riba
Na smrt me odsudili, smrtno me prebili, a ipak sjedim s carem na prijestolju? – Košulja" (Anđeo čuvar, 1902, 2, 32).

„Što radi fijakerista kad ima najviše posla? - Sjedi
Zašto magarac ždere drač? – Jer je magarac" (Krijes, 1910, 10, 175).

„Tko ima zdrave noge, a ne može hodati? - Stol
Zašto krava muče? - Jer ne zna govoriti
Koji je prvi posao crkvenjaka, kad ide u crkvu? - Da otvori crkvena vrata
Zašto svećenik ima reverendu? - Da ju obuće
Kad su neki ljudi najmudriji? - Kad šute" (Milodarke, 1913, 2, 16).

Analiza je potvrdila primjenu zagonetki u odgojne svrhe unutar sadržaja časopisa za djecu i mladež u cijelom razdoblju istraživačkog rada. Zagonetka kao odgojno sredstvo namjenu djelovanja pronalazi i u razvijanju pamćenja kod djece i potiče ih na razmišljanje. Osim odgojnog aspekta, zagonetka služi djeci i mladima za međusobno propitivanje i zabavljanje. Prepoznali smo da su svi časopisi u drugom broju objavljivali rješenja zadanih zagonetki i na taj način djecu i mlade motivirali da kupuju brojeve časopisa, a time ih najvjerojatnije poticali i usađivali važnost čitanja i časopisa kao važnog odgojnog i obrazovnog sredstva. U pojedinim smo godištima časopisa pronašli da su objavljivana i imena učenika koji su odgonetnuli zagonetku i odgovor poslali uredništvu. Ovo je samo dodatan način da se djeca nagrade i potaknu na razmišljanje, a nedvojbeno je to izazivalo sreću i zadovoljstvo odgonetača.

3.1.4. Poučni članak

Uvid u sadržaj časopisa za djecu i mladež pokazuje da se poučni članak kao odgojno sredstvo pojavljuje ukupno 780 puta. Prepoznat je u 8 analiziranih časopisa i to 327 pojavljivanja u „Pobratimu“, 121 u „Bosiljku“, 111 u „Krijesu“, 80 u „Smilju“, 50 u „Vjernom drugu“, 45 u „Bršljanu“, 38 u „Proljetnom cvijeću“ i 8 u „Liljanu“. Analizom smo prepoznali da se poučnim člancima djeci i mladeži približavaju događanja u prirodi, pravila kulturnog ponašanja, povijest razvoja hrvatskog naroda i općenito drugih naroda, filozofske crtice za stariju mladež, pouka o običajima iz svatova, pouka o razvoju i važnosti govora, pouka vezane uz sadnju i brigu usjeva, crtice iz gospodarstva, obrta i trgovine grčkog i rimskog naroda, pouka o sjevernom polu, povijest zrakoplovstva, o govoru „majmuna“, oblacima, bolesti spavanja, vulkanima, dalekoj Indiji, svijetu životinja, kinematografiji, fotografiranju, izradi igračaka, ugljenu i rudnicima, pouke iz poslovnog svijeta za mlade, o pronalasku alkohola, pouke iz svijeta šegrtovanja, o lončarstvu, povijesti satova, obuci slijepih osoba, matematici i brojevima, duhanu, praznovjerju, psihološko-estetička razmišljanja, crtice o poznatim znanstvenicima, o fizici i atomima, umijeću mačevanja, pojave iz svijeta astronomije, pouke iz života modernog svijeta i mnogo drugih tema. Poučnim člankom unutar sadržaja časopisa pružao se dodatni materijal za razvijanje znanja o svijetu i dostignućima uopće, što se nije obrađivalo unutar propisanog nastavnog programa pa će se u sljedećim odlomcima nakratko ilustrirati njihov sadržaj čitateljima.

Poučnim se člankom djeci i mladeži priča o važnosti kulturnog ponašanja i izbjegavanju neprimjerenih stvari poput psovanja.

„…Dakle i naš narod nije nikakova iznimka, i on uz svoje vrline ima borme i puno manah; a takova je jedna vrlo ružna mana – psovanje. Naš je narod na glasu psovač, dapače on je medju onimi, koji se največma psovanjem odlikuju; nu to mu odlikovanje ne služi ni malo na čast i poštenje, i mi moramo dakle nastojati, da se okanemo te mane, ako hoćemo, da si obraz osvjetlamo na divanu božjem i ljudskom" (Filipović, Bosiljak, 1864, 1, 21).

Poučni članak pruža uvid u svijet slijepih osoba te način njihova odgoja i obrazovanja. Time se kod čitatelja razvija osjećaj razumijevanja potreba slijepih osoba i spoznaja da se ne razlikuju od ostalih.

„Mnogi ljudi govore: „Svijet se danas prevrnuo", pa zbilja evo ovdje imadu posve pravo. Za to nam pružaju dokaz baš sami slijepci. Prije su ti ljudi bili bez svake obuke, a danas su im škole u naprednim zemljama baš tako pristupne, kao i svakomu drugom učeniku… Gotovo su svi sljepački zavodi internati. Obučavaju ih posebni učitelji, koji se tomu zvanju iz ljubavi posvetili. No u nekim zemljama polaze slijepci i opću pučku školu sa ostalom djecom jer je bolje išta nego ništa…U zavodima se obučavaju u svim onim predmetima kojima se uče i ostali učenici bilo niže, bilo niže i više pučke škole. Samo čitati i pisati obučavaju se na poseban način, a ostali predmeti kao i drugdje s tom razlikom, da je većina učila priredjena za opip… Osim svih onih predmeta, koji se uče u pučkoj školi, uče se slijepci glasbi, ručnomu radu, odnosno obrtu. Uče se kefarstvu, stolarstvu i ženskomu ručnomu radu…" (Bek, Pobratim, 1891, 15, 237-239).

Poučni članak iz primjera donosi saznanja iz povijesti satova, načinu njihove izrade te plemenitosti urarskoga zanata.

„Kako je ura potrebna, najbolji je dokaz to, što su već Grci i Egipćani upotrebljavali. Najstarija i najjednostavnija bijaše sunčana ura. Bijaše to osovljen stup, po čijoj su sjeni poznavali dobu dana. I danas se još vide na mnogo mjesta sunčane ure. To je okomito na stijenu zataknuta željezna šiba, a ispod nje luk sa brojkama, na koje pada šipkina sjena, te pokazuje sate…. Urarski je zanat lijep i zanimljiv, al ima za sebe manje sposobnjaka od drugih zanata. Urarski zanat zahtijeva ponajviše strpljivost, opreznost, trijeznost i dobar vid. Tko toga ne ima, taj nije za urara…Urarija je vrst umjetnosti, a svaki urar, koji svoj zanat potpunomu razumije (a takovih ima kod nas malo), može se potpunim pravom nazvati umjetnikom…" (Marijan, Vjerni drug, 1904, 3, 36-38).

Osim upozorenja što treba izbjegavati i neprimjerenog ponašanja, poučnim se člankom djeci i mladeži daju primjeri o važnosti kulturnoga ponašanja i vladanja u društvu.

„…Svaki čovjek teži danas za što većom obrazovanošću. No obrazovanost ne stoji samo u učenosti nego također u udvornom i pristojnom vladanju. Danas živimo svi u svijetu,

te moramo s ljudima općiti. Ako pak želimo, da nas ljudi za obrazovane drže, treba da se u općenju i saobraćaju s drugima držimo nekih potrebnih društvenih oblika. Već u ranijoj mladosti treba da se čovjek uči udvornosti i lijepom vladanju, jer će mu to u kasnijim godinama ići mnogo teže" (Krijes, 1909, 2, 43).

3.1.5. Slika

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mladež prepoznajemo sliku kao odgojno sredstvo. Najčešća upotreba slike bila je vezana uz određenu priču i pripovijest u kojoj je glavni lik ili situacija iz teksta bila slikovno prikazana. Slikom su se dodatno objašnjavale određene teme kojima su autori nastojali djecu i mlade odgojno poučiti, ilustrirao se lik poznate osobe iz domovine ili svijeta i određene pojave u ljudskom i životinjom svijetu.

U analizi smo prepoznali pojavljivanje slike u 11 analiziranih časopisa i to ukupno 774 puta. Ukupno smo sliku pronašli 157 puta u „Vjernom drugu", 125 puta u „Bršljanu", 113 puta u „Smilju", 108 puta u „Pobratimu", 69 puta u „Anđelu čuvaru", 57 puta u „Krijesu", 46 puta u „Hrvatskoj omladini", 38 puta u „Liljanu", 33 puta u „Malom dobrotvoru", 22 puta u „Bosiljku" i 6 puta u „Milodarkama". Slika je odgojno sredstvo koje daje dodatnu moć obrazovnom dijelu, no daje i estetsku vrijednost časopisu.

Primjere korištenja slike pronalazimo u „Bosiljku" gdje je autor pjesmom *Na grobu Stanka Vraza* iskazao zahvalu velikom književniku. Uz pjesmu je stavio sliku lika Stanka Vraza i tako dodatno pojačao pjesničku notu, a čitateljima je prikazao kako izgleda književnikov lik.



Slika 15. Stanko Vraz (Bosiljak, 13, 1867, 201)

Slika daje dodatnu odgojnu i obrazovnu notu kada se radi i o pripovijestima. Na primjeru pripovijesti *Košarica jagoda* u časopisu za djecu i mladež „Smilje" jedna bogatija djevojčica pomaže drugoj siromašnoj djevojčici kojoj se pokida košara s jagodama i one se rasipaju po tlu tako što od nje kupi sve njezine jagode. Siromašna djevojčica tako zaradi

novac potreban da pomogne bolesnoj majci. Sam tekst koji priča i poučava o potrebi razvijanja vrijednosti dobrote i pomaganja potrebitima i manje sretnima dobiva još veći odgojni značaj kada je uz tekst priložena dirljiva slika dviju djevojčica. Odmah se može stvoriti topla slika u mislima i na taj način potaknuti razvoj emocija.



Slika 16. Košarica jagoda (Smilje, 1873, 3, 38)

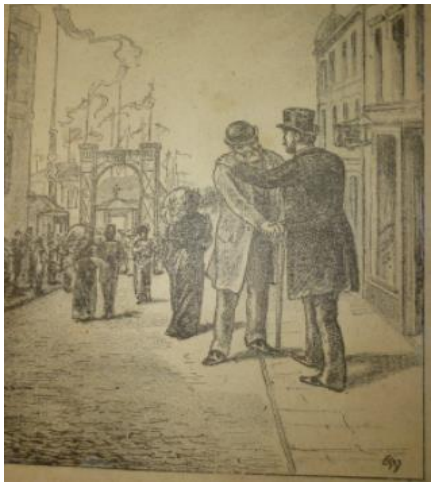
Slikom možemo pojačati gradivo koje želimo objasniti. Na primjeru poučnog članka *Munjovod* u časopisu za djecu i mladež „Hrvatska omladina“ o tome kako je pronađen i čemu služi munjovod ili gromobran upravo možemo potvrditi tezu. Uz poučan tekst, priložen je crtež koji pokazuje kako je munja jako opasna i kako se koristi munjovod.



Slika 17. Munjovod (Hrvatska omladina, 1886, 4, 57)

U priči *Učitelj* u časopisu za djecu i mladež „Bršljan“ stavljen je naglasak na važnost škole, učenja i učitelja kao osobe u životu svakog učenika. Učenik Milan Danić bio je lijen, nije htio učiti, često je upadao u nevolje i uvijek bio kažnjavan i kritiziran. Njegov učitelj nije odustajao, nego je poticao Milana na rad. Milan je mislio da to sve učitelj radi jer ga ne voli. Nakon dugo godina kada je Milan već odrastao, sreo je svog učitelja koji je došao u veliki

grad. Učitelj je već bio star i bez novaca da si plati prenoćište. Pojavio se Milan koji je prepoznao svoga učitelja te mu se obratio i ponudio da kod njega jede i spava jer je to najmanje što mu je mogao pružiti nakon što je on njemu usadio znanje i vrijednosti da danas postane pošten čovjek i odvjetnik. *„...Ako vas kazne, ne mislite, kao što je mislio Milan, da vas kazne, jer vas ne vole; oni vas kazne samo radi toga, jer vam dobro žele, jer vas ljube. Vjerujte, da nikoga više ne boli nego li dobrog vašeg učitelja, kad vas kazniti mora. Slušajte, djeco, nauke i savjete svojih učitelja, jer svaka učiteljeva riječ vama je blago, veliko blago, pak budete li ovo blago sačuvala u svom srcu, bit ćete bogatija krijepošću i uvjeke u životu sretna“* (Matray, Bršljan, 1895, 2, 41).



Slika 18. Učitelj (Bršljan, 1895, 2, 37)

Dodatan primjer upotrebe slike pronalazimo u poučnom članku *U ugljeniku* u časopisu za djecu i mladež „Vjerni drug“. Priča je to o teškom poslu koji obavljaju radnici u rudnicima, a potencirana je slikom koja prikazuje svu muku i težinu njihova zanimanja.

„Nema težega i pogibeljnijega rada, nego što je posao rudara u ugljeniku. Takav radnik svaki čas gleda u lice hladnoj smrti. Praskavi plin, povođanj, nenadano ugušenje mogu svaki tren prekinuti nit života jednoga ili svih radećih ljudi. Naša slika predočuje nam, kako rudari požrtvovno rade i otpremaju ugljen na kolicima po tračnicama, da ga onda željeznicama i brodovima otpreme u svjetsku trgovinu. Kako je pogibeljno to poslovanje, najbolje dokazuje žalosno iskustvo, što na pol milijuna tona iskopanoga kamenoga ugljena uvijek nastrada po jedan ljudski život“ (Vjerni drug, 1912, 4, 62).



Slika 19. U ugljeniku (Vjerni drug, 1912, 4, 56)

3.1.6. Priča

Provedena analiza sadržaja časopisa za djecu i mlade pokazuje da se priča kao odgojno sredstvo prenošenja odgojnih ideja i vrijednosti pojavljuje ukupno 506 puta u 9 časopisa. Pronalazimo ju kao odgojno sredstvo 116 puta u „Malom dobrotvoru“, 88 puta u „Pobratimu“, 77 puta u „Liljanu“, 65 puta u „Bršljanu“, 58 puta u „Anđelu čuvaru“, 46 puta u „Proljetnom cvijeću“, 33 puta u „Smilju“, 14 puta u „Krijesu“ i 9 puta u „Bosiljku“.

Pričom u analiziranim časopisima autori najčešće prenose čitateljima poželjne moralne vrijednosti, upozoravaju na opasnosti i potiču na oprez, pobuđuju vjeru i ljubav prema Bogu, pobuđuju zanos prema domovini, potiču na razvijanje vrijednosti znanja i školovanja, razvijaju osjećaj važnosti pomaganja, zajedništva i obitelji.

Priča *Lijer* u časopisu za djecu i mladež „Mali dobrotvor“ govori o dječaku Dinku koji je ostao bez oca. Majka je nakon smrti oca mukotrpno radila da prehrani djecu, ali je i nju zatekla teška bolest. Nije Dinko znao kako joj pomoći pa je danima bdio nad njom i molio se Bogu. Peti je dan usnuo i sanjao anđela koji mu je dao upute kako da pronađe ljekoviti cvijet lijer i donese majci. Dinko se probudio i počeo tri dana hodati po planinama dok nije našao lijer i donio majci. *„… Sin se približi k postelji, stavi lijer pred lice majčino, ona dahne: - Hvala Bogu, sad mi je mnogo laglje!-. Za tri dana bijaše posve zdrava. Majka i sin hvalili dobroga Boga, koji im je u nevolji tako brzo pomogao“* (Kostić, Mali dobrotvor, 1896, 1, 10). Ovo je samo jedan od mnogih pronađenih primjera kako se pričom kao odgojnim sredstvom djeci usađuje vjera u Boga, požrtvovnost i briga za najmilije.

U priči *I djeca mogu davati milostinju*! koja se nalazi u časopisu „Anđeo čuvar“ mali je dječak Josip na propovijedi u crkvi čuo da treba biti milosrdan i pomagati druge te se

rastužio jer nema novaca da udijeli milostinju. No, majka mu je objasnila da postoje i drugi načini da pomogneš nekome osim davanja novaca. Drugi je dan Josip pomogao jednom dječaku pokupiti s tla prosute žemičke i otjerati psa da ih ne pojede. Udijelio je on svome školskom prijatelju komad kruha, odnio siromašnoj obitelji toplu juhu i potrepštine koje je njegova majka pripremila i pomogao dječaku ponijeti tešku cjepanicu. Ovakav način pomaganja ispunio je Josipa i on je odlučio tako raditi dok je živ. *„... Josip je činio mnoga dobra, pa je njegov anđeo čuvar napisao puno lijepih stranica iz života i maloga i velikoga Josipa. Sigurno će se i sam čuditi, kada mu stane dragi Bog u svoje vrijeme čitati, da on nije htio, da znade ljevica, što čini desnica. Sve je činio mirno, čedno i jedino Bogu na čast i slavu, tako te je lako zaboravio na mnoga dobra djela. Ali njegov anđeo nije zaboravio! Hoćete li i vi biti kao Josip, da vaš anđeo mnogo toga lijepoga napiše iz života vašega?"* (Anđeo čuvar, 1902, 1, 8-11). Ovo je samo jedan od pronađenih primjera kojim se odgojno djecu poučava kako da pomažu jedni drugima i da dobrota počiva i u malim stvarima. U životu se treba voditi principom pomozi drugome i on će pomoći tebi.

Potvrdu koliko je priča odlično odgojno sredstvo pronalazimo i u tekstu *Požrtvovan drug* u časopisu „Bršljan". U priči dječak Živko pomaže svome prijatelju Marijanu u učenju. Marijan je neko vrijeme bio bolestan pa je zbog toga izostao iz škole. Dolazio je Marijan i iz siromašne obitelji pa je morao puno pomagati roditeljima i ostajati kod kuće. Živko je odlučio pomoći svome prijatelju tako da je ostajao s njime poslije škole da nadoknadi gradivo i pomagao mu u pisanju zadaće. Živkova se majka zabrinula što on svaki dan dolazi kasnije iz škole. Ona je čula od druge djece da on ostaje u kazni nakon škole s Marijanom. U brizi je nakon škole zaustavila i pitala za razlog ostanka u kazni, no kada je čula razlog i shvatila koliko je njezin sin plemenit i dobar prijatelj, osjećala se ponosno. *„...Marijan je dobio lijep prvi red, te se veselio odlici svoga druga Živka, čije je stope danomice sve više slijedio, dok napokon ne postade dobrim i valjanim učenikom, što je bilo veselje ubogim njegovim roditeljima"* (Mandl, Bršljan, 1903, 7, 195-196).

Analizom odabranih časopisa prepoznato je da su nositelji odgojnih sadržaja često koristili tragične završetke priča kako bi djecu odgojno poučili. Takav način odgojnog poučavanja u pedagogiji poznat je kao „crna pedagogija" - česta odgojna metoda korištena u 18. i 19. stoljeću. Ona podrazumijeva korištenje odgojnih sredstava i metoda koje sadrže manipulativan i nasilan karakter, a krajnji je cilj nepoželjnim situacijama poput smrti ili teškog ozljeđivanja djecu upozoriti na posljedice neposluha ili neprimjerenog ponašanja. Pronađeni primjer navedenog odgojnog postupanja i poučavanja pronalazimo u priči *Djak kao sablast* u časopisu „Bosiljak". U priči je naglasak na tome kako je loše i ponekad pogibeljno

strašiti druge. Jedan majstor postolar primao je učenike na praksu i često je siromašnijima davao da žive kod njega. Postolar je bio dobar čovjek i često se hvalio kako je izrazito hrabar. Učenici su odlučili svome majstoru podvaliti smicalicu. Upitali su ga bi li mogao cijelu noć provesti s mrtvacem, na što on je potvrdno odgovorio. Učenici su majstora prevarili tako da su odglumili da je jedan od njih umro, a majstor će morati provesti s njime noć. Majstor je cijelu noć sjedio i popravljao cipele s dječakom koji se pravio mrtav. U jednom je trenutku dječak htio preplašiti majstora i naglo se ustao i počeo vikati. No, majstor je refleksno udario dječaka postolarskim čekićem po glavi i na mjestu ga usmrtio. *„…Brzo je dozvan lečnik; al čega su se svi bojali, obistini se sada, to jest, mladić je sbilja bio mrtav! Što je sada pomagalo sve naricanje. Nesreća se je dogodila, te se više ništa nije dalo promieniti. Nesretni udarac učini prividnoga mrtvaca pravim, a namjeravanu šalu – najtužnijom i žalostnom igrom"* (Mařik, Bosiljak, 1865, 6, 189-190). U priči *Neopreznost i neposlušnost* u časopisu „Smilje" prepoznajemo još jedan primjer upotrebe crne pedagogije, ali u ovome slučaju poučavanja djece poslušnosti i opreznosti. Dječak Simo oduvijek je bio tvrdoglav i sklon nepromišljenim radnjama. Često su ga zbog toga kažnjavali roditelja, ali ništa nije djelovalo odgojno na njega. Jednog su dana s ocem išli u posjet teti, što nije odgovaralo Simi jer se bio dogovorio s prijateljima ići na pecanje i kupanje iako su ga prethodno roditelji upozorili da ne smije zbog nedavne pogibije jednog dječaka na kupanju. Čim mu se stvorila prilika, Simo je izmakao očevom pogledu i otišao s prijateljima. Kada je otac primijetio da ga nema, odmah ga je krenuo tražiti. Kad je otac došao do rijeke primijetio je Simino beživotno tijelo kojeg su iz vode izvukli njegovi prijatelji.*„…Tako plati Simo svoju neopreznost i neposlušnost životom, a tim raztuži otca, majku, a najviše svoju sestricu, koja mu sada kiti hladni grob cviećem nezaboravnosti…"* (Varjačić, Smilje, 1873, 10, 146-148).

Upotrebom priče, mogu se mladima približiti i opisati opasnosti koje ih čekaju u stvarnom svijetu. U priči *Rade* u časopisu „Mali dobrotvor" upravo pronalazimo još jedan primjer crne pedagogije gdje se na primjeru neposlušnog i nemarnog dječaka opisuje situacija koja završava smrtnim slučajem. Rade je oduvijek bio nemaran, neposlušan, lijen i nekulturan dječak. Bio je bolna točka svojim roditeljima i svugdje su se crvenjeli zbog njega. Jedne je zime zamrznuo potok u selu, ali je još uvijek bio nesiguran i nitko se od djece nije usudio klizati niti je prilazio potoku. Rade je izazivao i nagovarao drugu djecu da se natječu s njime tko se može bolje klizati. Nitko nije htio, ali Rade nije odustajao i počeo se klizati. Nažalost, led je popustio i Rade je završio ispod leda. *„… Isti dan pred večer izvukli ukočeno truplo ispod leda, a treći dan ujutro umnožalo se seosko groblje za jedan humak. Čuvajte se, djeco, da i vaša smrt ne bude roditeljima na utjehu!"* (Tomić, Mali dobrotvor, 1905, 6, 82-85).

3.1.7. Anegdota

Provedena analiza sadržaja časopisa za djecu i mladež pokazuje da se anegdota kao odgojno sredstvo pojavljuje u 10 časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine i to ukupno 443 puta. Analiza pokazuje da se u časopisu „Krijes“ pojavljuje 316 puta, 26 puta u „Bršljanu“, 22 puta u „Vjernom drugu“, 22 puta u „Pobratimu“, 18 puta u „Bosiljku“, 15 puta u „Hrvatskoj omladini“, 11 puta u „Malom dobrotvoru“, 7 puta u „Liljanu“, 5 puta u „Smilju“ i 1 puta u „Milodarkama“. Anegdota je kratak prozni tekst koji sadržava šaljivu poantu. Njezina je primarna zadaća izazivati smijeh čitatelja i poticati na zabavu ili osjećaj veselja. Pronađene anegdote nalazile su se na kraju pojedinog časopisa, odnosno u dijelu časopisa koji je namijenjen za zabavu i šalu.

Osim šaljivog elementa, anegdota može sadržavati i poučni dio. U sljedećim dvama primjerima vidimo upravo takvu formu. U prvom primjeru na šaljiv, ali i poučan način jedan prijatelj daje drugom savjet o pozajmljivanju novaca, a u drugom primjeru vidimo kako svećenik kritizira svoje župljane.

„- Njeki skupac reče svomu prijatelju, koji mu se je tužio, da mora uviek novce posudjivati, sasvim pouzdano sljedeće: - Učinite, dragi prijatelju, kao ja. Ja vam imam dvie novčane kese: jednu nazivam njeki; a drugu cieli sviet. Sve svoje novce mećem u prvu, a u drugu, baš ni pare. Ako sad tko k meni dodje, pa traži, da mu posudim novacah, to mu pokažem praznu kesu, i kunem se, da u cielom svietu niti pare neposjedujem, i ako novca trebam, da se moram i sam k njekomu utećі. Tako vam nelažem, a novci i prijatelji mi ostaju“ (Bosiljak, 1865, 5, 160).

„- Vatra, vatra! Vikne njeki propovjednik, kad je usried svoje prodike spazio, da svi njegovi slušatelji skoro bez iznimke spavaju. Tim probudjeni viknu kao iz jednog glasa: gdje, gdje? - U paklu! Vikne oštrim glasom propovjednik, za sve one, koje pod predikom driemlju“ (Bosiljak, 1865, 5, 160).

Anegdota donosi šaljive, ali istovremeno i poučne crtice iz školskog života učenika i učitelja.

„Iz fizike. Učitelj: Koliko počela imade? – Učenik: Četiri. – Učitelj: Nabroji jih! – Učenik: Svjetlost, voda, zrak i . . . – Učitelj: No, četvrto, ... ta stojiš na njem. – Učenik: Daske.

Iz vjeronauka. Kateketa: Zašto bijahu Adam i Eva iz zemaljskog raja proćerani? – Učenica: Zato, jer su hotjeli još jabuka Bogu ukrasti“ (Bršljan, 1889, 11, 352).

„Iz škole. Učitelj: Kakav oblik ima naša Zemlja? – Vranko Krugljić: Oblik kruglje. – Učitelj: Znadeš li reći, Breko Budaliću, tko je to ustvrdio? – Breko Budalić (hrabro): Vranko Krugljić“ (Vjerni drug, 1898, 8, 128).

„U školi. Učitelj: Gdje leži otok Java? - Milan: Ne znam, gospodine učitelju. – Učitelj: Zar ne znaš, otkuda dobivamo kavu? – Milan: Mi je posuđujemo od susjeda“ (Krijes, 1910, 3-4, 79).

U analizi smo pronašli i slikovnu anegdotu u kojoj možemo vidjeti kako se na šaljiv način čitateljima šalje poruka o tome koliko je važno biti poslušan u školi te da je škola mjesto za učenje, a ne razbibrigu. Iako šaljivo, slikom se prikazuje koji je oblik ponašanja neprimjeren u školi.



Slika 20. Kako se neki učenici krasno okorišćuju predavanjem! (Krijes, 1912, 10, 111)

U anegdotama pronalazimo i životne situacije. Na tuđem, a opet šaljivom primjeru može se izvući pouka o tome kako postupiti, a da ne ispadneš neznalica ili da te ne iskoriste ili prevare.

„Netko je oglasio, da će svakog krčmara naučiti. Kako će što više piva iztočiti, ako mu pošalje 2 for. – I sbilja našlo se više krčmara, koji su mu poslali 2. for. i molili, da jim odkrije tu tajnu. Dobiše odgovor: Točite u čašah manje pjene, pa ćete iztočiti više piva“ (Bršljan, 1889, 9, 289).

„Odbijen. Krojač: Kada ćete mi napokon da isplatite svoj dug? Sve mi se čini, da ste na me posve zaboravili? – Dužnik: O ne. Baš sam noćas o vama snivao. Pustite me stoga opet na miru!“ (Vjerni drug, 1897, 1, 16).

„Voli mir. Neki putnik došao je u jedno selo i nastanio se kod tamošnjeg trgovca. Iza tri nedjelje reče trgovac svojoj ženi: „Ja sam već sit ovoga stranca, a ne mogu mu ipak u lice reći, da ode iz kuće. Kada sutra doneseš juhu na stol, ja ću reći, da je juha presoljena, a ti opet reci, da nije presoljena. Tada ćemo ga pitati, tko ima od nas dvoje pravo. Dade li tebi pravo, baciti ću ga ja iz kuće, dade li pak meni pravo, onda ćeš ga ti istjerati. – Slijedeći dan donijela je žena juhu i odmah se stali trgovac i žena prepirati. Tada upitaše stranca, tko ima pravo, na što on odgovori: „Ja kanim još 14 dana ostati ovdje, zato ne ću da se pletem u prepirku“.

Nepojmljivo. Poštanski činovnik: Na ovo pismo morate prilijepiti još marku i 5 filira, jer je preteško. – Seljak: Tako? Mislite da će onda biti lakše?“ (Krijes, 1910, 3-4, 79).

„Razlog. Sudac: Kad ste kod tučnjave u čekaonici vašeg protivnika izlupali, došli ste opet natrag i počeli ga lupati po drugi put! – Tuženi: Jesam . . . jer je vlak imao zakašnjenje.

Šteta. Izumio sam spravu, koja broji izgovorene riječi. Jučer ju je moja supruga uzela sa sobom, kad je išla k prijateljici. – Pa kakav je rezultat postigla? – Eksplodirao je moj veliki trud!

Dječja ustašca. Četirigodišnja Marica došla s majkom u Zagreb. Baš su prolazili kraj crkve sv. Stjepana, kadli mala pogleda na toranj i zapita zabrinuto: - Mama, u kojem katu stanuje dragi Bog?“ (Krijes, 1912, 18-19, 257).

3.1.8. Poslovica

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske prepoznato je da se poslovica kao odgojno sredstvo pojavljuje u svih 12 analiziranih časopisa i to ukupno 249 puta. Poslovice pronalazimo 83 puta u „Vjernom drugu“, 50 puta u „Hrvatskoj omladini“, 45 puta u „Liljanu“, 20 puta u „Pobratimu“, 13 puta u „Smilju“, 12 puta u „Bosiljku“, 11 puta u „Malom dobrotvoru“, 7 puta u „Milodarkama“, 5 puta u „Proljetnom cvijeću“, 1 puta u „Bršljanu“, 1 puta u „Anđelu čuvaru“ i 1 puta u „Krijesu“. Poslovica prema svojoj formi doprinosi razvijanju pamćenja kod djece i mladih, a može sadržavati šaljivost i moralnu poruku. Ona sadrži obrazovne elemente i poučava o dobrom

karakteru i ponašanju te donosi odgojne naputke. Uz djecu i mlade, poslovica može pozivati i odrasle na pristojno i kulturno ponašanje.

U navedenim primjerima možemo prepoznati da poslovica odgojno upozorava na prepoznavanje loših osobina ljudi i komentiranje tuđih postupaka, savjetuje da je pravo prijateljstvo važnije od bogatstva, da je u životu potrebno imati granice, da roditelje treba voljeti i poštivati, da je roditeljska ljubav potrebna za razvoj mladog čovjeka te da čovjek treba biti umjeren u životu jer je umjerenost polovica zdravlja.

„-Bogatstvo je nesigurno, ako nema sreće, a i prijateljstvo se može uzkolebati, ako ga sreća ne podupire.
-Čovjek ne će za ničim težiti, što nije dobro; ali često za onim što nije dobro s toga, jer misli: da je dobro.
-Nijedan čovjek nije slobodan, koji se sam ne zna savladati.
-Sreća čovjeku često dade ono, što mu znanje i vještina ne može dati.
-Koga ne zaplaši djelo, toga ne će ni riječ zastrašiti.
-Ne budi preuzetan, kad čiju nepravdu ili pogrešku koriš!
-Ljudi, koji povjerenu tajnu izdaju, ne čine samo sebi nepravo, već i onim, kojim tajnu izdaju; jer mi ne mrzimo samo one, koji što iznevjere, već i one, koji slušaju, što mi ne želimo da začuju“ (Liljan, 1895, 1, 13).

„-Ne ljubiti roditelje jest zloba; zaboraviti ih, ili se njih sramiti, jest bjesnoća.
-Ljubav roditelja je temelj svega dobra, sjeme svih dobrih svojstava.
-Umjerenost je mati zdravlja.
-Prirodi malo treba: odijelo proti studeni, nešto hrane proti gladu, i vode proti žeđi“ (Liljan, 1895, 11, 176).

U sljedećim primjerima prepoznajemo odgojni trenutak koji poslovica pruža svome čitatelju. U navedenim primjerima možemo primijetiti da se poslovica može koristiti u gotovo svakom trenutku čovjekova života, postupanja i djelovanja. Ona nas sadržajno poučava o najvišim moralnim vrijednostima i upućuje da prvo krenemo od sebe kada procjenjujemo druge i da poštujemo tuđe. Ona naglašava da je učenje važno, da iza svakog marljivog rada dolazi nagrada te da čovjek najbolje uči iskustveno, odnosno na svojim greškama.

„Onom strogošću, kojom sudiš drugima sudi sebi. Onom blagošću, kojom praštaš sebi, praštaj drugima. Tudje poštuj, a svojim se diči.
Tko kupuje ono, što ne treba, prodavat će i ono, što treba“
(Hrvatska omladina, 1896, 3, 47).

„Drži slogu, a moli se Bogu!
Igrati je slast, Učiti je čast!
Iza tuče vedrje je nebo, iza tuge bistrija je duša, iza plača veselije poješ.
Iza marnog rada, odmarat se sladje; radina viek duša, žudjen pokoj nadje.
Izkustvo je skupa škola, ali i mnogo vriedi" (Hrvatska omladina, 1896, 5, 80).

„Proć' ćeš polja i planine, Šume, r'jeke i doline, ali ne ćeš naći kraja ko sred svoga zavičaja.
Ljubi, poštuj iznad višnjeg Boga, Dom i narod, iskrenjega svoga.
Nikada se ne ponesi, ma ti glavu kruna resi.
Teže čovjek suze lije, kada mu se drugi smije.
Ko si radom život sladi, budućnost si zlatnu gradi.
Svaka riječ zlata vr'jedi, iz mudre kad glave sl'jedi" (Maldini ,Vjerni drug, 1908, 2, 32).

„Tiha kiša oplođuje zemlju, bujica je opustošuje.
Samo što je božansko, zadovoljuje čitava čovjeka, samo što je vječno nadvisuje vrijeme.
Boj se Boga, koji je nad sve ljude, tada se ne boj nijednoga čovjeka.
Lijepa haljina mnogokrat pokriva srce slabo i pamet praznu.
Sramotna li neznanja sve znati, a sebe ne poznati!" (Proljetno cvijeće, 1913, 8-10, 153).

3.1.9. Fotografija

Unutar sadržaja časopisa za djecu i mladež u istraživanom razdoblju pronalazimo upotrebu fotografije kao odgojnog sredstva u 8 časopisa. Ukupno smo prepoznali 210 fotografija, a od toga je 83 puta korištena u „Pobratimu", 63 u „Krijesu", 29 u „Bršljanu", 12 u „Liljanu", 8 u „Malom dobrotvoru", 6 u „Smilju", 5 u „Milodarkama" i 4 u „Anđelu čuvaru".

S fotografijama je situacija jednaka kao i sa slikom. Odgojna je svrha dodatno pojačavanje odgojno-obrazovnog efekta i onoga što se želi prenijeti djeci i mladeži. Unutar sadržaja časopisa pronalazimo značajno manje upotrebe fotografije negoli slike, no krajnji je ishod u potpunosti jednak. Na primjeru fotografije prvog hrvatskog mlina na turbine u časopisu za djecu i mladež „Liljan" fotografija je dodatno sredstvo kojim se autor poslužio da ilustrira ono o čemu piše u tekstu. Ponekad je dovoljno samo vidjeti sliku i razumjeti o čemu se radi, no ukoliko je popraćena tekstom, onda ona daje značajan izvor informacija čitaocu.



Slika 21. Prvi hrvatski mlin na čigre (turbine) u Karlovcu (Liljan, 1897, 10, 157)

3.1.10. Basna

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež identificira se pojava basne kao odgojnog sredstva u 9 časopisa. Ukupno je prepoznato 127 pojavljivanja, a od toga 52 puta u „Bosiljku“, 26 puta u „Liljanu“, 17 puta u „Smilju“, 10 puta u „Malom dobrotvoru“, 8 puta u „Pobratimu“, 6 puta u „Anđelu čuvaru“, 4 puta u „Vjernom drugu“, 2 puta u „Bršljanu“ i 2 puta u „Krijesu“. Basna se kao odgojno sredstvo koristi u odgoju djece i mladih još od antičkih vremena. Odlikuje se poukom koja uvijek stoji na kraju kratke priče, a donosi važne odgojne savjete koje čitatelji mogu primijeniti u svakodnevnom životu.

U izdvojenim primjerima potvrđivanja odgojnosti basne možemo primijetiti da nas ona poučava o lakomosti, prepoznavanju i cijenjenju onoga što imamo, izbjegavanju loših ljudi i zahvaljivanju onima koji su nam pomogli.

„Žena i kokoš. U njeke udovice bijaše kokoš, koja je svaki dan po jaje snela. Dodje joj na pamet, da će kokoš, ako joj se dade više ječma, po dva jaja na dan nesti; što i učini. Kako se pako uzdeblji, to nemogaše više ni jednog jajeta na dan iznieti.

Nauk: koji si iz lakomosti više potraže, izgube i ono, što imaju.

Lisica i lav. Lisica prigovoraše lavici, što svaki put samo jedno okoti, a ne više. Na to lavica: Jedno, ali je i to jedno – lav.

Nauk: Svako dobro nije u množini već u krieposti.

Kokoš zlatna jaja noseća. Njeki imadjaše kokoš, koja mu zlatna jaja nosijaše, pa zato pomisli, da je u njoj komadina zlata, te ju zakolje; al nadje ju iz nutra kao i ostale kokoši. Nadajući se, da će naći cielo klupko zlata, lišio se je tako i onoga što na malo imadjaše.

Nauk: Zadovolji se onim što imaš, a bježi od lakomosti!“ (Bosiljak, 1864, 2, 57).

„Slavulj i jastreb. Slavulj sjedeći na njekom visokom drvetu pjevaše po svojem običaju. Opazi ga gledajući jastreb, pa doleti te ga ugrabi. Kad li bude, da će slavulj zaglaviti, a on stane jastreba moliti da ga pusti, veleći mu, da ga je malo, pa da se neće njim zasititi, s toga mu valja potražiti većih pticah, ako nema druge hrane. Jastreb mu uleti u rieč: Ala bih ja bio luda kad bih onu hranu pustoio koja je u mojoj vlasti, pa bih tjerao za onom koja je još na vrbi svirala.

Nauk: Nerazumni ljudi nadajući se, da će dobiti većega i boljega, puste i ono, što su već u rukuh imali.

Orao i čovjek. Čovjek jednom ulovi orla, pa mu odmah izčupa perje, te ga pusti u kući medju živad. Orao bijaše pokunjen sa sramote. Iza toga dodje drugi čovjek, pa kupi orla, te ga opet okrilati. Orao pako odleti pa ulovi zeca, i donese ga odmah na dar svojemu dobročinitelju. Opazivši to lisica stane vikati: Nedaruj ovoga već prvašnjega gospodara, da te nebi po drugiput ulovio, te ti opet krila očupao.

Nauk: Svojega dobročinitelja pošteno nadari, a bježi od lukavih i zločestih" (Bosiljak, 7, 1865, 219-220).

U sljedećim primjerima pronalazimo odgojnost basne putem fabula o važnosti prepoznavanja vrijednosti osobe ili stvari tako da ih ne sudimo po vanjskim karakteristikama, nego po unutarnjim kvalitetama. Basna nam može govoriti o vrijednostima života i o tome da ga ne uzimamo zdravo za gotovo, nego da ga iskoristimo na najbolji mogući način jer nas možda već sutra neće biti.

„Majmun i plod. Neki majmun dodje u voćnjak, u kojem je bilo raznoga voća. Opaziv orah, skoči na drvo i odtrgne si ga. Bio je u ovojku, koji je gorak, a misleći, da je cieli plod takov, baci ga i otidje srdito iz voćnjaka mrmljajuć: Toliko je voća, pak sve ne valja. – Ludjak nije znao, da je to ovojak ili recimo odječica, a plod u njoj, da je tečan.

Nauk: Tako vam je i neumni ljudi obično sude stvari, kojih ne poznadu, po vanjštini, po ljuski. – Ti ljudi slični su ovomu majmunu. – Odatle još i to i učimo, da poslie napora i težka rada uživamo sladak plod" (Kobali, Smilje, 1881, 5, 77).

„Starac i tri mladića. Starac, komu bijaše osamdeset godina, presadjivao je voćke u svom vrtu. – U taj čas prodju kraj vrta tri mladića i opazivši, što starac radi, poviču: Badava ti trud starče; ne ćeš le ploda uživati!

Promislite, što govorite, odgovori im starac; - nitko ne zna, dokle će živjeti, pak vas ja mogu preživjeti, ako Bog hoće.

Mladići nasmijav se odu. – Jedan ode naskoro na more; brod se razbi a njega i sve ostale proguta more. – Drugoga uzeše u vojnike te pade u ratu, a trećega usmrti hrast, što ga je bila bura srušila.

Svi su umrli, a starac je doživio i stotu godinu te je uživao radostan plod onih voćaka, što više, radovao se je plodu i onih voćaka, koje je i poslie presadio,

Nauk: Čovjek mora raditi, kao da će uviek živjeti, a tako je radio i ovaj starac. – Neka nitko ne misli, da ne može umrieti zato, što je mlad. Smrt ne štedi niti mlada, niti stara. - Danas jesmo, a sutra niesmo. – Danas čovjek, sutra crna zemlja" (Kobali, Smilje, 1881, 5, 78).

Unutar sadržaja basne *Jazavac i jež* jednostavnim primjerom možemo prenijeti poruku kako u životu postoje različiti ljudi i kako trebamo paziti kome pomažemo. Ljudima treba pružiti pomoć, ali je bitno da u tome ne naškodimo samome sebi.

„Jazavac i jež. Kad je najjača zima zavladala i nemilosrdno bijesnio sjever, dođe jež do jazavčeve rupe i bolnim glasom reče:

- Brate jazavče! Pusti me unutra, da na ovoj ljutoj zimi ne skapam od zime i gladi. Smiluj se nesretniku! Dobro ti djelo nikad ne će ostati nenagrađeno.

Kad je jazavac čuo bijednoga ježa, smiluje se, i pusti ga u nutra, da se otkravi, i dade mu hrane da se okrijepi.

Nekoliko dana jež je mirno u kutu ležao, ali kad se je ugrijao i dobre hrane jazavčeve najio, počne domaćina preko oka gledati, počne se kostriješiti i skakati po jazavčevom stanu i svoji bodljikama jazavca – domaćina bosti.

Kad je već dozlogrdilo jazavcu ježevo postupanje, reći će mu jazavac: Bre ježe, zar si ti zaboravio, da si u mojoj kući? Zar ti ne vidiš, da je ovdje malen i tijesan prostor, da se ne možeš baniti i šepiriti po svojoj volji!?...

-Brate jazavče, njemu će jež, ako ti je tijesno, izvoli van. To reče jazavcu i naježi se i svom se silom baci na njega.

Sirota jazavac, koji je ježa ugrijao i nahranio, pokunji se i bolnim srcem noseć krvave i teške rane, dobivene za svoje milosrđe, izađe iz svoga stana i na ljutu zimu.

Dugo je jazavac lutao po krutoj zimi, dok se je namjerio u jednoj jaruzi na svoju braću jazavce, koji ga sažaljenjem bratski primiše i zalogaje dijeliše, dok ne ogranu proljeće i njih ne izvabi na staro uživanje i noćno plandovanje po bujnim livadicama i cijeloj ubavoj prirodi.

Nauk: Mnogi zbog svoje gostoljubivosti, miroljubivosti, dobrote, smilovanja, sažaljenja i neizmjerne ljubavi nasprama drugomu kukavno stradaju. Nezahvalnošću mnogi plaćaju!" (Kulundjić, Liljan, 1897, 4, 67).

Da je basna vrijedno odgojno sredstvo usmjeravanja i poučavanja, pronalazimo i u sljedećim pronađenim primjerima gdje je naglasak opet na prepoznavanju negativnih moralnih vrijednosti kod ljudi.

„Lisica i zrdav. Ti si se posve promijenio u to ciče zimsko doba, lisica će zrdavu. Ljetos te vidjeh posve u drugom odijelu. Zar ne!? I ti si mi drugačije onda govorila no sada, zrdav će lisici. E pa!

Tako je i među ljudima. Neki mijenjaju svoju vanjštinu, dok drugi svoju nutrašnjost. Nestalni su i bez značaja.

Obična sipa i morski pas. Neki kučak strelovitom brzinom zaplovi prema sipi, da je uhvati i proždere. To spazi sipa, spusti crnu tekućinu, kojom zamuti svoj trag kućaku i tisnu se u dubinu morsku. I gle lukavštinom svojom spasi se.

Tako i mnogi ljudi zametnu trag svojim lopovštinama, dok ih se jednom ne uhvati.

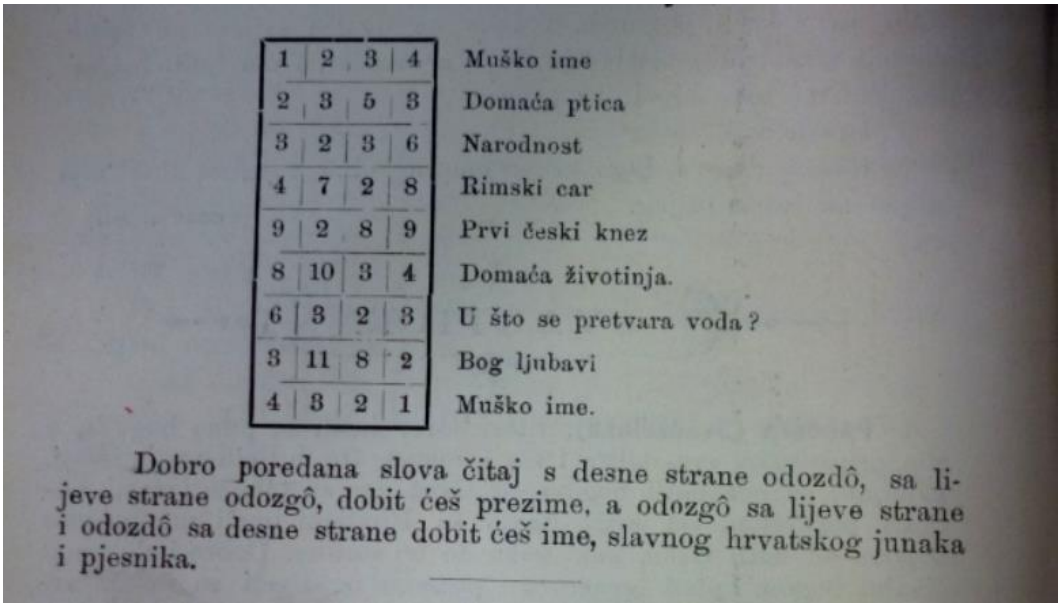
Tko jači, taj kvači. Ne ćeš mi uteči, zoljo jadna, vrabac će. To opazi kobac i uhvati vrapca, pa počeo čerupati. U taj čas obori se na kopca sivi soko i ščepa ga svojim oštrim panđama te snjime u visine k svojim mladima.

A zar nije tako među ljudima: Tko jači, taj kvači!" (Maldini, Anđeo čuvar, 1910, 1, 15).

3.1.11. Križaljka

Analizom promatranih časopisa spoznajemo da se križaljka kao odgojno sredstvo pojavljuje u 10 analiziranih časopisa i to ukupno 106 puta. Ukupno smo prepoznali 42 pojavljivanja u „Anđelu čuvaru", 18 pojavljivanja u „Krijesu", 12 pojavljivanja u „Smilju", 7 pojavljivanja u „Liljanu", 7 pojavljivanja u „Malom dobrotvoru", 7 pojavljivanja u „Vjernom drugu", 6 pojavljivanja u „Milodarkama", 4 pojavljivanja u „Hrvatskoj omladini", 2 pojavljivanja u „Pobratimu" i 1 pojavljivanje u „Bosiljku". Križaljka se kao odgojno sredstvo najprije pronalazi u obrazovnoj funkciji jer formom djeluje na razmišljanje i učenje. Križaljku smo uvijek pronalazili na kraju časopisa gdje se nalazio kutak za razbibrigu i zadatci za promišljanje. Dodatni efekt uključivanja djece i mladih u njihovo rješavanje dobiven je tako da su se rješenja križaljki objavljivala u sljedećem broju časopisa, a nerijetko su objavljivana i imena onih koji su prvi poslali točno rješenje. Time je motivacija za sudjelovanjem bila puno snažnija i učinkovitija.

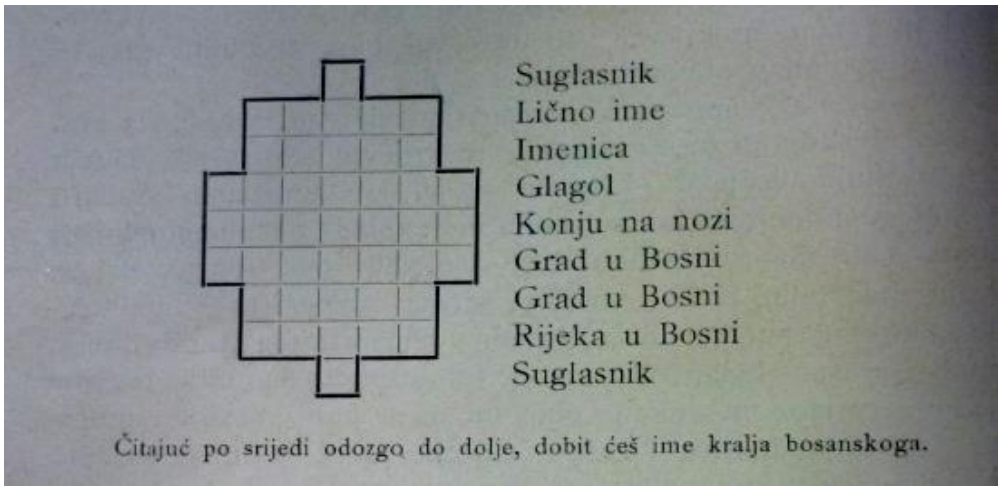
U priloženim primjerima možemo vidjeti formu križaljki te istaknutu obrazovnu zadaću koju križaljka sadržava.



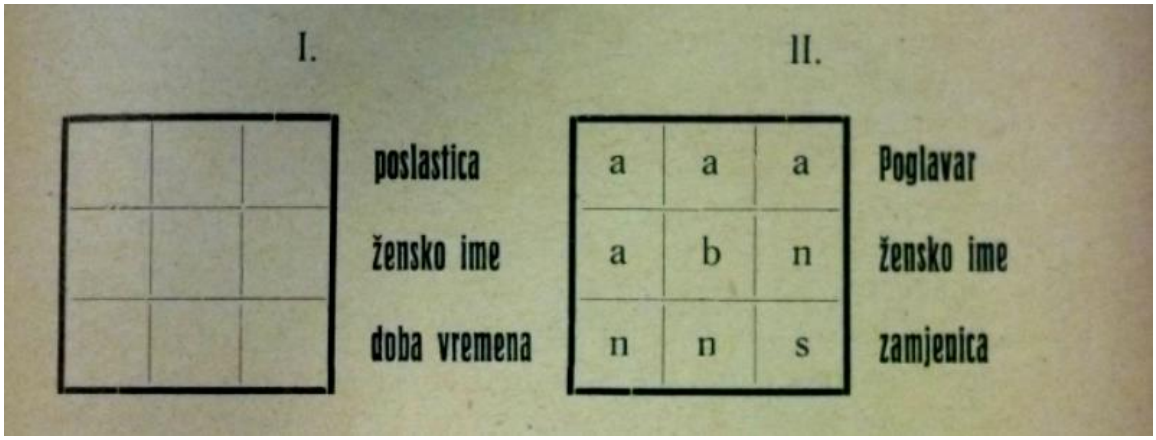
1	2	3	4	Muško ime
2	3	5	3	Domaća ptica
3	2	3	6	Narodnost
4	7	2	8	Rimski car
9	2	8	9	Prvi češki knez
8	10	3	4	Domaća životinja.
6	3	2	3	U što se pretvara voda?
3	11	8	2	Bog ljubavi
4	3	2	1	Muško ime.

Dobro poredana slova čitaj s desne strane odozdô, sa lijeve strane odozgô, dobit ćeš prezime, a odozgô sa lijeve strane i odozdô sa desne strane dobit ćeš ime, slavnog hrvatskog junaka i pjesnika.

Slika 22. Primjer križaljke 1 (Liljan, 1895, 8, 128)



Slika 23. Primjer križaljke 2 (Anđeo čuvar, 1904, 1, 16)



Slika 24. Primjer križaljke 3 (Milodarke, 1914, 4, 67)

3.1.12. Računska zadaća

Računske su se zadaće prvenstveno koristile kao odgojno sredstvo djelovanja na razvoj kognitivnih sposobnosti učenika. Unutar analiziranih časopisa pronašli smo 47 pojavljivanja, a najčešće su bile u obliku pisanih matematičkih zadataka. Ukupno smo prepoznali 21 pojavljivanje u „Vjernom drugu“, 10 pojavljivanja u „Smilju“, 9 pojavljivanja u „Anđelu čuvaru“, 4 pojavljivanja u „Pobratimu“ i 3 pojavljivanja u „Liljanu“. U sljedećim primjerima mogu se pronaći odabrani primjeri pronađenih u analizi sadržaja časopisa.

„1. Netko prevali 2,200 m za pol sata, za koliko će prevaliti 33,44 km?

2. Četvorno (kvadratno) gradilište dugo je 28 m i stoji 4076 k. 80 f.; koliko stoji 17 m² toga gradilišta?

3. m³ dasaka stoji 24 k. Pošto je daska koja je 5 m duga, 20 cm široka i 2 cm debela?“ (Vjerni drug, 1897, 3, 48)

„1. Pasla baba guske. Kraj naiđe dječak i upita: Koliko bako, imadeš gusaka? Je li 100? – Baka odgovori: Da imadem još jedanput toliko i polovicu i četvrtinu i ja k tomu, bilo bi nas 100. – Koliko je bilo gusaka?

2. Kći ima toliko, mati još jedanput toliko, a otac je pet godina stariji. Svi skupa imaju 100 godina. Koliko je ocu, koliko majci, koliko kćeri?“ (Anđeo čuvar, 1903, 9, 143-144).

„1. Od kojega broja preostane vazda 1, ako ga s 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10 podijeliš?

2. Kako ćeš u dva retka poređati sedam brojeva, t.j. od 1 – 7, da dobiješ uvijek iste brojke, kad ih zbrojiš?“ (Smilje, 1905, 1, 15).

3.1.13. Bajka

Uvidom u sadržaj analiziranih časopisa za djecu i mladež prepoznato je da se bajka kao odgojno sredstvo pojavljuje u 3 analizirana časopisa. Bajka se pojavljuje ukupno 18 puta i to 14 puta u „Bosiljku“, 3 puta u „Malom dobrotvoru“ i 1 puta u „Smilju“. Bajkom možemo djeci predočiti i pojasniti razne događaje i pojave. Ona je značajno odgojno sredstvo koje upotrebom izmišljenih likova ili personifikacijom životinja i biljaka djeci može pričati o opasnostima, poučavati ih prepoznavanju pozitivnih ljudskih kvaliteta, zauzimanju za sebe i druge te razvijati kod njih osjećaje empatije, ljubavi, sreće, tuge, gubitka i slično. Primjeri koji su pronađeni i navedeni u sljedećim odlomcima predstavljaju samo mali dio onoga što smo pronašli unutar sadržaja pronađenih bajki.

U bajci *Stari Lav i mačka* pronalazimo priču o kralju lavu koji je bio toliko star da je imao rasklimane i šuplje zube da su mu unutra ostajali komadići mesa. To su koristili miševi i dok bi lav spavao gostili se ostacima. Lava je to smetalo jer bi ga budili iz sna. Lav je nakon savjeta svojih podanika odlučio zaposliti mačku na svome dvoru koja bi po noći stražarila i tjerala miševe. Mačka je cijele noći tjerala miševe i tako postala lavu u velikoj milosti koji je napokon mogao mirno spavati. Mačka je uživala najveće dostojanstvo na dvoru. Shvatila je da joj je najbolje ne ubijati miševe nego ih tjerati jer će tako uvijek imati posla i bit će beskrajno u milosti kralja i dvora. Jednog je dana morala otići s dvora obaviti neki posao i ostavila je svoje malo mače da stražari umjesto nje. Malo je mače pojelo sve miševe. Kada se mačka vratila i vidjela što se dogodilo, stala je kuditi svoje dijete, a ono joj je odgovorilo da nije znalo da to ne smije učiniti i da mu je to majka trebala reći. Budući da nije više bilo miševa, kralj je otpustio mačku iz službe i uzeo joj sve blagodati koje je uživala. *„Drugi dan vrati se mačka, i opazi okolo ležeće pognjavite miševe. Ona ti sad stane koriti svoje mače, i reče: Diete, šta si počinio? Zašto si pognjavio te miševe? Mače odgovori: Zašto nisi o tom sa mnom govorila, kad si odišla; te mi nisi zabranila, da miševe gnjavim? U kratko budi rečeno oboje se pokajaše. Njekoliko danah poslije odpusti lav mačku, i svrgne ju s časti i dostojanstva njezina“* (Bosiljak, 1866, 13, 206-207). U ovoj prikazanoj bajci pronalazimo odgojnu poruku da u životu ne trebamo dobivene blagodati uzimati olako nego se prema njima odnositi sa zahvalnošću i poniznošću.

U bajci *Mudri trgovac* pronalazimo priču o jednom mudrom trgovcu koji je imao strašno zloćudnog konja koji mu je uvijek stvarao probleme. Jednog dana dok je objedovao, došao je netko na kobili i privezao ju kraj konja. Trgovac mu je rekao da to ne radi jer nije dobro da su blizu. Čovjek nije na to reagirao nego je još nepozvan sjeo za njegov stol. Čovjek

se pravio gluh i nijem i nije htio poslušati savjet. Nije prošlo dugo kada je zloćudni konj udario kobilu i usmrtio ju. Čovjek se naljutio i počeo prijetiti trgovcu te ga prijavio sudu za odštetu. Na sudu je čovjek ispred suca postavljao pitanja trgovcu, a ovaj se pravio nijem i šutio. Sudac je rekao tužitelju da ga ne može kazniti jer je očito ovaj nijem. No, tada je čovjek rekao da to nije istina jer ga je trgovac upozorio da ne veže kobilu uz konja. Na to mu je sudac odgovorio da je onda sam kriv za smrt kobile jer je bio upozoren na posljedice. *"Kadija mu odvrati: Pa kad te je opomenuo, šta ti je onda kriv? Seli se odavle! Ti si griešna duša i velik šupljak; eto sam si proti sebi govorio"* (Bosiljak, 1866, 16, 255). U ovoj bajci pronalazimo odgojnu poruku da trebamo slušati upozorenja i ne ponašati se neprimjereno u društvu jer se lako možemo naći u velikim problemima. Za svako ponašanje postoji posljedica.

U bajci *Čovjek i mrav* pronalazimo priču o čovjeku koji je mislio da je na svijetu sve proučio i shvatio. Jedan se dan šetao tako po obližnjoj šumi i sam sa sobom raspravljao i promišljao. Promišljao je kako je svaka stvar, biljka i životinja s razlogom, samo mu nije jasno koja je svrha pauka - ne radi ništa osim što plete mrežu, nije lijep kao stvorenje niti je čemu koristan. Naišao je na mravinjak u kojemu je vidio da su mravi uhvatili pauka i nose ga u mravinjak. Shvatio je da je paukova svrha da bude hrana mravima. Jedan je mrav to čuo pa ga pitao koja je svrha čovjeka kad on sve što radi samo ruši, gradi i na sebe misli te svim životinjama želi nauditi. Čovjek se zamislio i nastavio put. Uto je došla jedna buha i napala mrava da nema pojma i da samo na sebe misli jer su ljudi itekako bitni. Da nema njih, gdje bi one živjele i čime bi se hranile. Zamislio se mrav i rekao buhi da ima pravo te da je čovjek stvoren da bude hrana i sklonište buhama. *„Čovječe, mrave, buho! Što vam vriedi vaš sud ako kod toga samo sebe pred očima imate? Istina je, da u naravi ništa nije bez razloga i svrhe; ali je jako ludo i sebično, ako o svem sudimo samo po koristi, koju mi uživamo!"* (Bosiljak, 1866, 16, 301-302).

3.1.14. Igra

Uvidom u sadržaj promatranih časopisa pronašli smo i igru kao sredstvo odgoja i obrazovanja i to ukupno 18 pojavljivanja. Ukupno smo prepoznali 9 pojavljivanja u „Smilju“, 6 pojavljivanja u „Malom dobrotvoru“, 2 pojavljivanja u „Bosiljku“ i 1 pojavljivanje u „Bršljanu“. Igra je najčešće vezana upravo za razdoblje djetinjstva i mladenaštva te u njoj, osim zabave, možemo pronaći i elemente koji potiču djecu na razvijanje razmišljanja, percepcije, motorike i poštivanja pravila. Samim time, igra je vrlo važno i potrebno odgojno sredstvo u radu s djecom i mladima. U prikazanim primjerima igara koje smo pronašli u procesu analize sadržaja časopisa možemo zamijetiti sve navedene odgojne i obrazovne elemente.

„Žabice. Svi igrači stanu u red, bilo u kolo ili u upravni red, sve na dva koraka razdaleko. Svi metnu šake na kukove, onda čučnu i skakuću ćućke na prstih, napred kolom ili pravcem, kako je na početku igre ugovoreno i obilježeno. Nitko nesmije izlaziti iz označena pravca. Nitko nesmije drugoga pretjecati, ide bo se samo na to, tko duže izdrži. Tko se umori ili padne, izilazi odmah iz kola, da nesmeta ostalim. Kad polovica igračah popada, onda mora ta polovica one, koji su se održali, svaki po jednog nositi na ledjih do mete koja se je na početku igre odredila“ (Bosiljak, 1866, 11, 175).

„Sat. Dvanaest se dječaka uhvati u kolo, te izaberu trinaestoga, koji izpruženom rukom predstavlja kazaljku. Ovaj se mora malo udaljiti, a njih dvanaestorica se dogovore, koji će od njih biti prvi, koji drugi, treći itd. sat. Dogovoriv se, zovnu kazaljku u svoje kolo, te joj zavežu oči. Na zapovijed kazaljke počme sat „ići“ , t.j. kolo se počme kretati, a kad kazaljka povikne: „Stani!“ moraju svi stati. Na kojega dječaka sada kazaljka pokazuje, taj se mora oglasiti, t.j. mora promienjenim glasom „tući“ ili svoj sat, koji predstavlja, udarati. Kazaljka pogadja ime dječaka. Ako ga pogodi, ide ovaj da bude kazaljkom; nepogodi li ga, mora se kolo opet kretati i obustavljati, dok kazaljka pogodi ime kojega dječaka“ (Truhelka, Smilje, 1873, 4, 63).

„Kapa je moja. Igrači se postave u dva reda. Jedan stoji naproti drugome na 20-30 koračaja. Između redova zabije se u zemlju kolac, a na nj se natakne kapa. Mjesto kolca, može ju držati i koji igrač. Od svakoga reda ima po jedan igrač na dani znak trčati prema kapi. Tko prije onamo dođe, meće kapu na glavu i taj je pobjednikom. Iza ove dvojice slijede druga dva i to tako dugo, dok se svi ne obredaju“ (Mali dobrotvor, 1896, 5, 14).

3.1.15. Brojalica

Pregledom sadržaja odabranih časopisa u navedenom razdoblju prepoznata je i brojalica kao sredstvo kojim se u djece i mladih prvenstveno djelovalo na razvoj kognitivnih sposobnosti. Analizom smo prepoznali 9 pojavljivanja i to sve u časopisu „Smilje“. Brojalica se pronalazi najčešće u formi kratke pjesmice i veže se uz igru. Ona je poticala razvoj dječjeg pamćenja jer je zahtijevala zapamćivanje i reprodukciju. U izdvojenim primjerima pronađenih brojalica možemo vidjeti upravo sve njezine navedene elemente odgojnosti.

„Enci, penci,
Na kamenci,
Tamo kuju,
Dvanaesdenci!
In, pin,
Čarapin:
Ćara upa,
Nasta lupa!
……..
Pipalica pipa,
Od mora do mora,
Do zelena javora,
Ključi, buči,
Talac, tec,
Trči zec!
……..
Jedno kolo,
Dvokolo,
Trokolo,
Cevrngalo,
Penagalo,
Šenagalo,
Sejmalo,
Ojmalo,
Digimalo,
Dić“ (Smilje, 1906, 8, 125).

„En ten . . . En, ten, tini – zaoraka, tini – zaoraka, tika taka – bija, baja, buf.

Jedinolje: Jedinolje – dodinolje- dodočuke – čuke rekse – čučuljan – čučuljica – Radojica – tutanj – šušanj – Ćoks!

Jedan, dva . . . Jedan, dva, tri – četir, pet – kovač kuje – obrvet - d'jete plače – bit će dan – koji kuje – ide van!“ (Smilje, 1906, 9, 143-144).

3.2. Analiza odgojnih metoda u odabranim časopisima za djecu i mladež

Za potrebe praćenja odgojnih metoda unutar sadržaja odabranih časopisa koristili smo se samostalno osmišljenim protokolom istraživanja u kojem su odgojna sredstva usmjeravanja, poticanja i sprječavanja preuzeta iz knjige „Pedagogija“ profesora Ante Vukasovića transformirana u odgojne metode. U osmišljeni protokol praćenja analize sadržaja časopisa uvrštene su odgojne metode primjera, zapovijedi, navikavanja, savjeta, pouke, uzora, kažnjavanja, upozorenja, zabrane, pohvale, nagrade i obećanja.

Analizom sadržaja tekstova odabranih časopisa prepoznali smo da su najzastupljenije korištene odgojne metode *primjer, pouka, savjet, kazna, uzor, nagrada* i *upozorenje.*

Od protokolom planiranih odgojnih metoda, nismo pronašli zastupljenost *zabrane, zapovijedi, navikavanja, pohvale* i *obećanja*. Od protokolom osmišljenih odgojnih metoda, tijekom analize sadržaja tekstova nismo pronašli druge metode koje zadovoljavaju okvire postavljenoga zadatka istraživanja.

U sljedećim odlomcima rada prikazat ćemo i ilustrirati pronađene odgojne metode prema utvrđenoj zastupljenosti unutar sadržaja odabranih časopisa.

3.2.1. Primjer

Primjer kao odgojna metoda najzastupljenija je u analiziranim sadržajima časopisa, a svoju odgojnu snagu pronalazi u konkretnosti i uvjerljivosti. Djeca i mladi vrlo rado oponašaju ponašanja i emocije odraslih. Upravo zbog toga je pozitivan primjer, odgojna metoda koja zaslužuje važno mjesto u radu s djecom i mladima.

U priči *Pokudljiva Ljubica* djevojčica Ljubica je nakon završene nedjeljne mise svojoj majci komentirala kako su dvije djevojčice bile previše našminkane i izgledale kao paunice, a Vladimir, bilježnikov sin, cijelo se vrijeme igrao sa svetom knjižicom i razgledavao okolo kao da je u nekoj krčmi. Stanko, učiteljev sin, stalno je zijevao pod misom. Ljubica je upitala mamu nije li to grješno i nepristojno? Majka ju je zatim upitala: *„… Nego nisi li ti takodjer opazila jednu djevojčicu koja umjesto da je rieč božju slušala i pobožno se molila, po crkvi se je razgledala i ljude promatrala, što imaju na glavama, kako su se opravili, je li se smiju, zievaju ili driemaju?“* Ljubica se zacrvenjela jer se sjetila da je ta djevojčica ona, a majka je nastavila *„Dakako da je veliki grieh, kad se u crkvi sigra i smije, a na rieč božju nesluša. Ali je isto tako nepristojno i griešno, kad se kojekuda razgledje i na sviet više pazi nego li na službu božju. Ako ti to djevojče poznaš, kaži mu: naprije meti izpred svojih vratah!“* (Bosiljak, 1864, 2, 59-60).

U pripovijetci *Starac i tri mladića* pronalazimo priču o bogatom starcu koji je pred umor pozvao tri mladića i svakog upitao što bi želio da mu Bog daruje na ovome svijetu. Prvi je poželio bogatstvo, drugi da bude poznat u cijelome svijetu, a treći čestit život i da bude svome narodu i domovini od koristi. Kada je to čuo starac, uzeo je za ruku trećega mladića i rekao mu da su to kvalitete koje želi vidjeti u mladoj osobi i da mu ostavlja svo svoje bogatstvo. *„Hrvatska mladeži! Ugledaj se u ovoga trećega mladića, ne bi li ovim putom mogla dopasti se Bogu i sebi pripraviti vječno blaženstvo na onome svijetu!“* (Kulundjić, Liljan, 1895, 12, 190). Pomoću odabira zadnjeg mladića, u navedenoj se pripovijetci čitatelje odgojno poučavalo koje se odlike visoko cijene i traže kod djece i mladih osoba u istraživanom razdoblju.

U pripovijetci *Oluja u šumi* na vrlo mračnom primjeru djeci se pokazuje da treba poštivati i pomagati starije i nemoćne. U pripovijetci se u šumi igralo petero djece, dva dječaka i tri djevojčice. Nakon nekog vremena zabavljanja i igranja u šumi susreli su stariju ženu koja je na svojim grbavim leđima nosila veliki svežanj šiblja. Dječak Ivica i njegova sestra Milka smilovali su se starici i odlučili joj pomoći. Ostalo troje djece odlučilo je otići svojim kućama. Ivica i Milka pomagali su starici, ali ih je uhvatilo veliko nevrijeme u šumi. Starica im je ponudila sklonište, ali su se djeca odlučila vratiti doma. Starica im se zahvalila i poželjela im božji blagoslov na putu. Sretno su se vratili svojoj kući. Troje djece koje nije htjelo pomoći zahvatilo je nevrijeme i na njih se srušilo stablo te su završili u bolesničkoj postelji. Ivica i Milka posjetili su svoje ozlijeđene prijatelje, a dječak im je Jurica rekao: *„Kako smo nepravedno radili, da nismo slijedili vaš primjer. Da smo to učinili, ne bi sada ležali bolesni ovdje. Naša nemilosrdnost prama ubogoj starici teško nas kaznila. U ubuduće raditi ćemo kao i vi, te poštivati stare ljude“* (Majnarić, Liljan, 1896, 6, 84).

Skromnost, pobožnost i spremnost pomoći drugima može se prenijeti djeci i mladeži pomoću primjera ljudi koji žive prema navedenim principima. U pripovijesti *Bogoljubna domaćica* na primjeru domaćice Marice Radić čitateljima se prikazuju spomenuti principi i time ih se odgojno usmjerava. Marica je pravi primjer kako treba voditi brigu o domaćinstvu, odgoju djece i biti primjer vjernika. Zahvalna je na onome što ima, ne traži više nego što treba, odgaja djecu da se pristojno ponašaju i ne psuju, u crkvu se ide moliti Bogu, a ne da bude viđena, uvijek je spremna pomoći susjedu i prijatelju te umjerena u svojim željama i strastima. *„Marica je tako slijedila zapovijed o ljubavi Boga i bližnjega, pa je bila prav anđeo svojoj okolini. U nju je sve upiralo svoje oči i rado ju slijedilo. Mnoge se žene za njom povele, a djevojke su vidjele u njoj svoj uzor, pa se vježbale i nastojale, da i one takve budu, jer su si željele pravu sreću, mir i zadovoljstvo“* (Vjerni drug, 1904, 4, 56-57).

U priči *Radini domaćina* pronalazimo primjer gospodara Ivana koji marljivim radom i predanošću pokazuje kako se može izgraditi lijep život i utjecati na druge. *„Kako Ivan neprestano radi, ne može on vidjeti lijena stvora. Zato je njegova družina također marljiva. Ona u svom gazdi ima najljepši primjer radinosti. I Ivanova su djeca takva. On svoju djecu od rane mladosti priučava svakakvu poslu. On veli, da si najbolje opskrbljuje djecu onaj, tko ju priuča i priuči radu. Radeći će sebi sve steći za život, a ne će u ludo i lakoumno trošiti svoju muku. Rad je najjači stup čovjekova života, a i najjači štit i obrana protiv stradanja. Tko radi ne boji se gladi. U radu je spas“* (Vjerni drug, 1905, 7, 97-98).

Pomoću primjera možemo poučiti druge kako biti zahvalan svojim roditeljima. U priči *Dvije slike* imamo prvo dječaka Stipu koji je prolazio ulicom sa svojim prijateljima iz škole te sreo jednu siromašnu ženu. Ona mu je rekla da dođe na vrijeme kući. Kada su ga prijatelji upitali tko je ona, on je od srama odgovorio da je to njihova sluškinja. Stidio se priznati da je ta siromašna žena njegova majka. U drugoj priči imamo zatvorenike koji su čistili ulice. Kraj njih je prolazio jedan vrlo lijepo obučen učenik te poletio jednom zatvoreniku, kleknuo pred njime i poljubio mu ruku. To je s prozora vidio jedan grof i naredio da mu dovedu dječaka. Upitao je dječaka zašto je to napravio, a on mu je odgovori da je to bio njegov otac. Grofa je to toliko dirnulo u srce da je osobno pisao caru i zamolio ga da oprosti zatvoreniku kaznu. Cara je čin sinove zahvalnosti prema ocu također ganuo i naredio je da se zatvorenika pusti na slobodu. *„Djeco! Dvije slike imadete pred sobom. Koja se vama bolje dopada? Među kakovu vi djecu spadate, zahvalnu ili nezahvalnu?“* (Anđeo čuvar, 1914, 7, 108).

3.2.2. Pouka

U analizi sadržaja časopisa za djecu i mladež pronalazimo pouku kao vrlo važnu odgojnu metodu utkanu u sadržaje odgojnih sredstava. Pouka je, prema definiciji, spoznaja stečena iskustvom i to najčešće negativnim. Pouku možemo pronaći u gotovo svim odgojnim sredstvima poput basni, bajki, priča, pripovijetki, poslovica i slično. Poukom poučavamo djecu i mlade razlikovati dobro od lošega.

U pripovijetci *Ovčar i ovan* pronalazimo sadržaje o potrebi izbjegavanja i ne reagiranja u ljutnji jer se onda može donijeti kriva odluka. U pripovijetci pastir odvodi svoje ovce na ispašu. Odveo ih je na najljepši proplanak i sjeo u hlad i otpočinuo. Od tišine je zaspao i počeo njihati glavom, a ovan je pomislio da ga njegov gospodar izaziva na dvoboj. Ovan se zaletio i udario pastira svom snagom u glavu. Pastir se u strahu i boli trgnuo iz sna i ljutito odlučio vratiti ovnu pa ga je snažnim rukama dignuo i bacio u ponor. Kada su to ovce

vidjele sve su za svojim ovnom u ponor skočile i izginule. *„Žestina, ljutina, srditost i naglost nanose čovjeku mnogo štete i kvara u životu. Blažena je strpljivost; srećan je čovjek koji zna i može zauzdati svaku svoju strast“* (Stojanović, Bosiljak, 1865, 5, 154).

U drugoj pripovijetci *Bogatstvo* prepoznajemo važnost zdravlja. Siromašan je mladić nakon dugo vremena sreo svoga učitelja. Potužio se on učitelju kako je život težak i kako nema ničega. Učitelj ga je upitao za koliko bi dukata dao odsjeći svoju desnu ruku, a on je odgovori ni za jedan; za koliko bi dukata dao dva zdrava oka, a on je odgovorio ni za jedan. Učitelj je tada upitao za koliko bi dukata dao da ne čuješ, a mladić je opet odgovorio ni za jedan dukat. Učitelj mu je onda rekao: *„Dakle, dragi moj! Bogat si, prebogat. Prilježno radi moleći se Bogu, i mudro štedi, pak ćeš se pošteno svojim hlebom hraniti, a osim svega upamti dobro, što ću ti sada reći: Najveće je zemno dobro i blago zdravlje i veselo, zadovoljno srce“* (Stojanović, Bosiljak, 1865, 5, 156).

Pouka može dolaziti iz tuđe nesreće. Primjer za to nalazimo u pripovijetci *Osvetljivi Božidar* u kojoj je mali Božidar nastradao zbog osvetoljubivosti. Božidar nije na vrijeme napisao domaću zadaću. Otrčao je do prijatelja Ive da ga podsjeti jer je mislio da ju ni on nije napisao. No, Ivo mu je odgovorio da on nije takva lijenčina i da je napisao zadaću. Božidar se naljutio te otrčao doma i u brzini odradio zadatak. Budući da se žurio, napravio je puno pogrešaka i zbog toga ga je učitelj kaznio. Počeo je smišljati kako da se osveti Ivi. Iskopao je duboku jamu i nalio vodu u nju. Pozvao je Ivu na igru. U igri je Božidar namjerno šutnuo loptu na jamu i zamolio Ivu da ode po loptu. Ivo to nije učinio, a Božidar je u ljutnji zaboravio na jamu, sam se zaletio po loptu i upao u nju. Da mu Ivo nije pomogao, sigurno bi se utopio. *„…Tko pod drugim jamu kopa, sam se u nju zakopa“* (Bršljan, 1889, 10, 317-318).

Djeci se poučnim pričama može približiti ili objasniti način ljudskih poslova. Analizom sadržaja časopisa pronalazimo primjere kojima se djeci i mladima objašnjava kako se radi na polju, u vrtu, mlinu i kovačnici. *„Na polju rade ljudi i životinje. Prije svega vozi se na njivu gnoj. Poslije se gnoj rasztrusi….Kada zemlju poore, sije sjeme; a po tom njivu s branom pobrana ili s valjom povalja. Kad žito dozori, tada ga žetelice požnu i privežu u snopove, pa se onda vozi kući…. Na vrtu se kopa s motikom ili se prevrće s lopatom, pa onda sije sjeme ili sadi prisad. Mala se stabalca obrežu i šibicami od plemenitih voćaka ciepe. Za velike suše valja sjemenke, mladice i sve povrće brižljivo zalievati, da ne uvene….. u mlinu uredjena su velika kolesa, koja goni voda a ova opet okreću mlinsko kamenje. Žito se uspe nad gornji otvor kamena, a kad dospije med oba kamena, onda se samelje u brašno. Laneno sjeme, proso i ječam može se i u žrvnjićih samljeti…. U kovačnici veliko je ognište. Na ognište se stavi ugljen, koji se velikim mjehom razpuše u živu žeravicu, u koju se turi željezo, da se*

ugrije i razbieli. Kada se želejzo razbieli, izvadi se klještima iz ognja, položi na nakovalo, pa se kladivom kuje i objedalava, da iskre vrcaju na sve strane. Tako se prave podkove, verige, sjekire i druge stvari. Izradjeno željezo turi se u mrzlu vodu, da se ohladi" (Širola, Baršljan, 1889, 11, 149-150).

Personifikacijom biljaka ili životinja djeci možemo približiti i odgojno pojasniti određeno ponašanje, upozoriti na što ili poticati pozitivne moralne vrijednosti. Otac i sin sjeli su pokraj jednog drveta na kojemu se nalazio slavuj i češljugar. Obje su ptice počele pjevati i oni su uživali u tim melodijama. Otac je upitao sina što misli koja ptica ljepše pjeva, a sin je odgovorio ona koja ima ljepše perje. Otac mu je rekao da se prevario jer ona koja je ukrašena sjajnim i lijepim perjem ima manje lijep glas od one čiji je perje neugledno. *„Ne sudi nikoga po vanjštini"* (Baršljan, 1889, 4, 124).

U kratkoj priči *Lav i koza* na nekoj strmoj stijeni lav je opazio kozu kojoj je dobacio da joj je sigurnije da se spusti na zelenu livadu u ravnici gdje će joj biti ljepše i udobnije. No, koza je prepoznala zlu namjeru i lavu odgovorila: *„Svakako volim ovdje sigurnije, nego u dolini udobnije"* (Baršljan, 1889, 4, 125).

U drugoj kratkoj priči *Mačke i žabe* svaku su večer mačke održavale veliku glazbenu zabavu tako da je jedna mačka guslala, druga bubnjala, treća pjevala i slično. Svaku su večer to isto radile i žabe. I mačke i žabe prigovarale su jedne drugima da uopće ne znaju pjevati. *„Tako su i nekoji ljudi, koji misle o sebi, da sve najbolje znadu"* (Baršljan, 1898, 4, 126).

U pripovijesti *Dva konja* primjećujemo pouku za djecu i mlade koja govori o tome da treba biti umjeren u životu, odnosno ne biti previše lakom za drugim stvarima. Dva seljaka išla su na sajam pa su ponijeli svako svome konju vreću sijena da im imaju nešto dati za jelo. Kada su stali da se odmore, konji su se dogovorili da jedan drugome pojedu sijeno iz vreće jer će tako u njima smanjiti teret, a gospodari će im kupiti drugo sijeno. Kada su se probudili vidjeli su što su konji napravili i naljutili se. Seljaci su na sajmu kupili sve što su trebali, ali nisu imali za sijeno. Konje su opteretili svim silnim vrećama brašna i soli i krenuli kući. Gladni i pretovareni konji su morali nositi sav teret bez okrijepe. *„Dobro su pametni ljudi rekli, odgovori jedan konj drugome: tko na leđima brašnenicu nosi, nek mu nikada ne bude teška. Samo je prazna torbica tegotna"* (Mali dobrotvor, 1902, 9-10, 143).

Kratkom pričom koja uvijek sadrži kratku moralnu pouku djeci se i mladima mogu približiti najraznovrsnije životne situacije. U sljedećim dvama primjerima možemo posvjedočiti kako se djecu i mlade odgojno poučavalo da se ne obaziru pretjerano na tuđe hvale te da bez obzira na kvalitetu života koju imaju, svi su ipak predodređeni da jednog dana umru.

„Tetrijeb gluhan i čvorak. Tebe bi mogao tisuć puta zvati i još ne bi čuo, tetrijebe gluhi, čvorak će. Nijesam se na tvoje dozivanje ni malo osvrtao, tetrijeb će, jer ti, čvorče, brbljaš često puta i kad nije potreba. Tako se i pametni ljudi ne obaziru na mnoge hvale i dosadnih ulizica svojih.

Magarac i konj. Koliko ti je godina? Upitat će magarac konja. Deset, odgovori konj. Upravo je i meni toliko. Ali ti si za to vrijeme uživao ponosno noseći gospodara svoga i s njime stjecao slavu po raznim utrkama i vježbalištima, dok sam ja samo trpio sramotno mu noseći teški tovar. Pa? Istrošismo se oboje. Istina. Ali ti si u slavi, a ja u radu. Ti si uživao med, a ja same gorkosti života. No jedno mi je utjeha: izginut ćemo jednoga dana oboje. Tako je i među ljudima. Mnogi uživaju, mnogi ludo pate. Posljedica oboga je prerana propast“ (Pobratim, 1910, 2, 30).

Pouku možemo pronaći i u kratkim jezgrovitim tekstovima poput poslovica. Poslovicom se može poučavati ili prenositi čitateljima spoznaje iz raznih životnih područja i situacija. Tako možemo prepoznati pouku vezano uz razumijevanje naših osjećaja, poučavati o vrijednostima pravog prijateljstva i jačati vjeru u sebe.

„ - Sunce nije utonulo, ako ga je prekrio oblak. Tako i naša sreća nije iščezla, ako se baš sada ćutimo nesrećnim.

- Mjesec je jednak iskrenom i pravom prijatelju. Vidimo ga tek onda, kad je sunce naše sreće iščezlo za gorama.

- Kako magle i oblaci potječu iz zemlje, tako i naša nesreća izlazi iz nas samih.

- Nije onaj, koji ljubi domovinu u sreći, njezin pravi prijatelj, već onaj, koji je ljubi pa joj ostane vjeran u nesreći.

- Za sve imaj ruku na srcu, za jednoga samo srce na ruci.

- Pravi je prijatelj onaj, koji ti u lice kaže istinu, bila ti mila ili nemila.

- Ne ljubi sam sebe, ali budi samomu sebi prijatelj“ (Pobratim, 1911, 9, 145-146).

3.2.3. Savjet

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež identificirali smo savjet kao jedno od zastupljenijih odgojnih metoda prisutnih unutar analiziranih časopisa Njime se nastoji na nenametljiv i prirodan način raspraviti ili približiti čitateljima razna pitanja koja prate njihov životni put. On mora biti konkretan i pravovremen da bi imao odgojnu značajnost.

Djeci se i mladima unutar analiziranih sadržaja časopisa daju savjeti o tome da budu vrijedni i da je posao jedna od važnijih dužnosti i obveza koje u životu treba prihvatiti. Posao je cilj našega života i nitko na svijetu nije oslobođen rada.

„…Posvetite se poslu, ogrlite objeručke posao; vršite radostno dužnosti, koje vam nalažu roditelji i učitelji; čuvajte se lienosti, bježite dangubu. Ustaj svaki rano, uporabljaj svaki časak. Umoriš li se, a ti se odmaraj; nu ne gnjusnom lienosti, već pristojnom zabavom… Vi daklem mladići, koji se već pripravljate za rad, za djelo, živo mi obljubite posao! Naskoro će vas godine dobom i silom ojačati; a čim se to sbude, pomagajte one, koji vas, sad slabe i nejake, podpomagahu! Vraćajte bezodvlačno milo za drago onim, kojim ste dužni više, ego ste im igda kadri da naplatite; pružajte ruku pomoćnicu ostarjelim roditeljem, jer nje tu mislim; a narod svoj dajte savjetom svojim umno vodite napred!“ (Bosiljak, 1865, 4, 125-126).

U tekstovima pronalazimo savjete koji su upućeni roditeljima u kojima ih se poučava kako je mlijeko najbolje za razvoj djece te se može koristiti osim za hranu i kao lijek.

„Mlieko je bez sumnje prvo piće za djecu. Ono je najprikladnije, da za vrieme uzrasta pravilno hrani čovječe tielo…. Djeca, koja su od ranog djetinjstva svaki dan naučna na mlieko, krepčeg su zdravlja i rumenijeg lica, nego li bez mlieka uzgojena. A kako nas uči izkustvo, još su i tim naprednija, što mnogo lakše pretrpe sve bolesti u djetinjstvu…. Tko je od djetinjstva priučan mlieku, pa se i poslije neprestane hranit mliekom, tomu je zdrava krv za vrieme tjelesnoga razvoja, a i zrele dobi. Djevojčice, koje od malena svaki dan piju mlieko, niesu podvržena žućenici, bolesti koja se radja i kad je krv nezdrava, ili kada je malo ima…. Najzdravije je pako i najbolje hrani i kriepi sveježe mlieko izpod krave, t.j. ako se odmah pije, čim se podoji i prociedi. Takovo mlieko za čudo kriepi i hrani djecu i propalu. – Pokušajte roditelji, koji ste rada, da imate zdravu i kriepku djecu! Zaista da se nećete pokajati!“ (Bosiljak, 1865, 7, 207-208).

Pronalaze se sadržaji koji domaćicama pružaju savjete i upute kao održavati red i čistoću u kući jer neurednost i nemarnost pridonose propasti kućanstva. Svaka, pa i najsiromašnija domaćica, mora znati čistiti i zračiti sobu, izribati stolove i stolice, očistiti kuhinju, srediti smočnicu, prati tanjure, vilice i noževe te pravilno oprati svoje rublje.

„…Od svake se gospodarice osobito zahtieva, da znade barem čestitio prati. Ako se rubenina svrsi shodno pere, to će nesamo čista biti, nego će i dugo trajati. Gospodarica mora najprije paziti, da se tuzgava rubenina nikada na hrpi nedrži, nego da se nazračnu mjestu ovjesi… Za pranje netreba uzimati tako zvanoga vapnenoga sapuna prem ako je ova vrst sapuna mnogo jeftinija, ali kvari rubeninu. Umjesto sapuna možeš prati i sa korunom… ako ti se kod pranja ruke izjedu, t.j. ako ih lušija i sapunica izgrize, a ti namaži ranjena mjesta lojem i pivom, pak će brzo zarasti…" (Bosiljak, 1865, 11, 278-280).

Analizom sadržaja časopisa pronalazimo i savjete koji su upućeni djeci i mladima, a formulirani su kao kratki moralni podsjetnici:

„- Štogod se prije naukom i znanjem razbistri um, rasvietli glava čovjeku i srce mu se oplemeni, volja na dobro skloni, tim prije postane pravim čovjekom, i osposobi se, uživati sreću tog života, koja se neda uživati bez zasluge i dobrodjetelji, kao što nemože čovjek uzdržati tjelesno zdravim, ako neposluje, ako nije umjeren i neljubi čistoću. Tko prilježno radi, sladko jede i spava. Tako je u obziru na tielo i na dušu, na tjelesni i duševni život. Draga djeci! učite se dakle prilježno u učionici, da se tako osposobiti možete za psoao i uživanje sreće.

- Štogod je jača i žešća borna u životi, tim je slavnija pobjeda. Samoga sebe i svoje strasti pobiediti i nadjačati, najteže je, ali i najslavnije.

- Štogod je čovjek mirniji, spokojniji, tiši i blažiji u sebi, tim je i mudriji, umniji, pametniji, rasvjetljenije glave i plemenitijeg srca. Učenost i kriepost važnija je, nego blago i imanje, srebro i zlato, dvoti i timari, gospoštine i dimluci. Za sve blago tog svieta nemože se kupiti ni znanje ni vrlina, nego obodvoje steći valja trudom i prilježnosti, za obodvoje valja u djetinjstvu i mladosti položiti dobar temelj.

- Štogod je čovjek u životu obzirniji, oprezniji, smotreniji, to je i sigurniji. To valja kod svakog posla i poduzeća i u svih okolnostih života. Koliko putah bezobzirno izušćena rieč, i nesmotreno učinjen korak povuče za sobom cielu povorku zlih posljedicah" (Stojanović, Bosiljak, 1866, 18, 285-286).

Na početku školske godine učenicima se savjetuje kako se najbolje pripremiti za nadolazeće školske obveze.

„ Učenice i učenici sakupili se već sa svih strana, upisali se u nove razrede, te odlučili, da će ove godine sve svoje sile upotriebiti, da poluče povoljan uspjeh, te da roditelje svoje razvesele. Dao Bog, da nitko od te svoje odluke tečajem godine ne popusti. Školska godina mine brzo. Nemojte nikada misliti; To i to naučiti ću sutra; tu i tu zadaću izraditi ću sutra; ako ovaj put dobro ne odgovorim u školi, ili ako mi zadaća ovaj put i nije baš veoma

dobro izradjena, ja ću to kašnje već izpraviti; ta imade do konca školske godine još čitav kup mjeseci. Tkogod ovako mudruje, navadno se prevari. Čovjek ne uči za školu, već za život. Ako ne naučiš jednoga zadatka, ako ne izradiš jedne zadaće, to nisi možda prikratio učitelja ili školu, van se prikratio za jedan nauk sebe. Pamti i to, da čovjek nikada dosta ne zna; čovjek treba da sav svoj život uči. Ima starih ljudi, starih učenjaka, koji su proučili sve škole, koji čitaju knjige i uče još i danas, pak priznavaju, da malo znadu, da bi toga mnogo i mnogi još kao ljudi morali znati. Kad vam vremena od školskih nauka preostaje, a vi čitajte liepe, poučne i zabavne knjižice" (Bršljan, 1889, 10, 319-320).

Djeca i mladi trebaju slušati svoju majku i iskazivati joj poštovanje. *„Štuj, milo diete, rieč matere svoje, koja zande i pojmi, što je za te dobro i koristno, što li ne. Brižljiva tvoja majka predvidja sve pogibelji, što ti priete a kojih ti jošte ne uvidjaš. Slušaj dakle glas majke svoje i bit ćeš sretno, pokori se riečim one, koja ti uvjek želi, da, koja bi sve svoje za te dala, a to je tvoja – majka, tvoja dobra majka"* (Bršljan, 1892, 7, 215).

Djecu i mlade savjetuje se kako da paze s kime se druže i na taj način sačuvaju svoju sigurnost. Tu ubrajamo druženje s poznatim osobama i prepoznavanje njihovih namjera, ali i upozorenja kako postupiti u odnosu s neznancima.

„Zato, moji ljudi, pazite, s kim se družite, i ne vjerujte nepoznancima, pa bili oni ma kako lijepo odjeveni, jer i pod godspodskom haljinom neretko je opako, pokvareno srce" (Majnarić, Liljan, 1895, 5, 76).

U pripovijetci *Tvrdoglavost* djeci se savjetuje da ne budu tvrdoglava jer ustrajanje u sitnicama može predstavljati problem u životu. Muž i žena živjeli su u ljubavi i slozi. Jednog Božića sjeli su objedovati kada je kroz sobu protrčao miš. Žena je rekla da se ne radi o mišu, već mišici. I tako su se oni stali prepirati i svatko držati svoje dok se nisu potukli. Sljedeće godine na Badnjak sjeli su objedovati i muž je rekao ženi: „Sjećaš li se prošle godine kada smo se potukli zbog miša? A žena mužu: Nije miš već mišica. I tako se opet posvađaše i potuku i propadne još jedan Božić." *„I tako, draga djeco, sjegurno vam je i trećeg badnjaka bilo, ako nijesu umrli, a sve to radi svoje tvrdoglavosti. S toga nikada ne budite tvrdoglava, jer to nije Bogu, a niti ljudima milo, a vama bi bilo na veliku štetu"* (Maldini, Liljan, 1898, 5, 76).

Savjet je moćna odgojna metoda jer se njome može prenijeti važnost poput pohađanja škole i učenja, potrebe da se dijete moli Bogu i od njega traži pomoć u teškim trenutcima, uputiti da se treba zabavljati i razvijati socijalne vještine i podučavati da razlikuju dobre od loših situacija u kojima se mogu naći.

„Kucnulo je zvono – ajde u školu! Čeka te dobri tvoj učitelj, željan te vidjeti i poučiti. Budi pozorno, a kod kuće uči marljivo, pa ćeš lijepo napredovati!

Moli se i Bogu – moli se za dobre roditelje tvoje, za učitelje, za sebe i za cijeli hrvatski narod. Tvoja će molitva omiljeti Ocu nebeskom – ako je budeš iskreno i od srca molilo. A tako i treba da moliš, jer nam u današnje doba treba pomoći najviše od Boga.

Zabavljaj se s drugovima svojim – kad ti vrijeme dopušta – a najmilija ti budi zabava sa mnom! Ja ću ti uvijek lijepo pripovijedati – dok si dobro, ja ću te pustiti samo na dobro – ali me slušaj.

Nemoj posizati za svakim cvijetom, koje ti oko vidi, jer je često kraj svijeta skriven trn! Nemoj se dati ni u svako društvo, niti na svaku zabavu, koje ti srce poželi, jer bi moglo poći stranputice.

Slušaj starije – i misli često na mene! Uza te je uvijek tvoj anđeo čuvar" (Anđeo čuvar, 1904, 1, 8).

U analiziranim časopisima istraživanog razdoblja pronalazimo savjete djeci i mladima da ne budu okrutna jer to vodi razvijanju loših životnih navika. Nitko ne voli mlade osobe koje se ponašaju bezdušno. Na primjerima druge djece koja se ponašaju nepromišljeno, savjetom se pokušava odgovoriti od takvog oblika ponašanja.

„ ...Djeco ne budite okrutna, jer je okrutnost jedan od najizvjesnijih znakova zločeste duše. Djeca mogu s nepromišljenosti upasti u mnoge pogreške, nu okrutnost ne izvire, iz nepromišljenosti. Ona je zločin pa je kao takovu morate oduravati. Tko je okrutan za djetinjstva, bit će i kao odrastao. Pokažite mi dječaka koji se zabavlja tim, da trga nogu muhama, a ja ću vam dokazati, da se dotični kao odrastao ne će ni najmanje žacati, da muči bližnjega. Imade zato sva sila primjera. Ne budite okrutni" (Barač, Anđeo čuvar, 1904, 3, 44-45).

3.2.4. Kazna

U analizi sadržaja promatranih časopisa u razdoblju Banske Hrvatske pronalazimo da je kazna metoda koja se često koristila u radu, komunikaciji i odgoju djece i mladih. Kao odgojna metoda, kazna se upotrebljavala kada želimo spriječiti ponavljanje nekog neprimjerenog ponašanja ili postupka. Njome se žele iskorijeniti loši postupci kod djece koja su uporna u ponavljanju ponašanja koje odskače od propisanih društvenih pravila. Kazna može biti različite forme i intenziteta i ne mora nužno biti tjelesno kažnjavanje.

Za nanošenje tjelesne kazne najčešće se u promatranom razdoblju koristila šiba koja je imala veliku odgojnu ulogu u ispravljanju neprimjerenih ponašanja i neposlušnosti. Kada djeca ili mladi nisu učestalo slušali zapovijedi starijih ili roditelja, onda bi se posezalo za tjelesnom kaznom.

> *„Franjo, gdje si, hodi brže ovamo, ići ćeš mi po duhan! – reče otac najstarijem sinu.*
> *Franjo. Ja neidem, nek ide Jozo.*
> *Otac. Nuder, Jozo, brže!*
> *Jozo. Zašto da ja'idem, Ivo nek ide!*
> *Ivo. E nekate ih molit; šta bi jih molili, otče, idite radje sam!*
> *Otac uzme šibu, te ih sve redom tako valjano prošiba, da nije drugi put trebao jednomu za drugim zapoviedati, da mu učine ovo ili ono. Djeca moraju da slušaju na prvi mig svojih roditelja"* (Smilje, 1873, 4, 64).

Osim tjelesnog kažnjavanja, u sadržajima analiziranih časopisa možemo pronaći i drugačije vrste kazne. Na primjeru tuđe kazne za loše ponašanje, možemo čitateljima prikazati koje se ponašanje od njih ne očekuje i obratno. Upotrebom vrlo mračnih posljedica nekog ponašanja pokušavalo se preventivno djelovati na djecu i mlade. U pripovijetci *Dva mala nevaljanca*, dva su dječaka Hrvonja i Tukonja stalno nekoga zadirkivali i neprimjereno se ponašali. Roditelji su mislili da će ih škola promijeniti, no iako se učitelj trudio i kažnjavao, promjene nije bilo. Između sebe su bili dobri, ali znali su se često posvađati i potući. Jednog su se dana tijekom igre toliko posvađali i počeli tući da je krvoločni pas koji je bio sa strane napao Hrvonju te ga oštrim zubima ugrizao za trbuh.

> *„…Ovaj je s početka gledao mirno, ali vidjevši napokon, da se dječaci čvrsto tuku, skoči na Hrvonju, pograbi ga oštrimi zubi upravo za trbuh, te ga ozledi tako težko, da je mali naš nevaljanac doskora u težkoj boli umro"* (Smilje, 1873, 8, 122-124).

U analiziranim sadržajima časopisa mogu se pronaći i blaži ishodi u kojima se kazna koristi kao odgojna metoda. Tako u priči *Rade i Tade* postoje dva dječaka od kojih je Rade poslušan i marljiv, a Tade lijen i nemaran; po cijele dane gleda kako da bude besposlen. Kad god je vidio priliku da napravi nered, on bi ju iskoristio. Jednog je dana pokušao nagovoriti Radu da ide s njime u susjedov vrt i tamo naberu zrelog grožđa. Rade nije htio jer je znao da je to krađa i veliki grijeh. Tade se naljutio, otišao sam u vrt i nagrabio što više grožđa, no susjed ga je prijavio njegovu ocu. *„…Otac ga odmah pobro na red i strogo ga kaznio, da mu je volja prošla za tuđim se otimati. Od to doba ne bi Tade ni pod živu glavu uzeo ma ni najmanje stvarce, koja nije bila njegova; jer si je dobro zapamtio opomenu očevu, koji ga je*

uputio korbačem, kako valja sedmu zapovijed božju poštivati" (Ivankec, Smilje, 1897, 1, 10-12). Ovdje vidimo da tjelesna kazna kao metoda sprječavanja ponavljanja lošeg ponašanja ostaje dugotrajno usađena u djetetovo sjećanje, a prisjećanje na kaznu odvraća osobu od ponavljanja negativnih radnji.

Pozivanjem na savjest djeteta može se ponekad u odgoju postići puno više negoli tjelesnim kažnjavanjem. Upravo takav primjer pronalazimo u kratkoj priči *Isprosna šiba* u kojoj je opisana plemenita gospođa kako je odgajala svoju djecu u velikoj strogoći. Njezin se sin oglušio o zapovijed i gospođa je odlučila primijeniti drugačiji način kazne jer dijete više nije reagiralo na šibu. Majka ga je stavila pred božju sliku i rekla mu da će jednog dana ona ići pred Boga i njemu polagati svoje postupke. Kada dođe na red dio o tome da ga nije kažnjavala kada nije slušao roditelje i starije, onda će ona dobiti veliku kaznu od Boga. Upitala ga je želi li da ona bude kažnjena zbog njegovih neposluha. Dječak se rasplakao i odgovorio majci: *„Ne, ne – majko, zarida sin, nisi ti zavrijedila kazne, nego ja, išibaj me de, kako sam zavrijedio, samo da ti ne budeš kažnjena, a ja ću si zapamtiti griješku moju i kaznu, i nikada više ne ću biti ni Boga ni tebi na žalost. Ovakvi uzgoj valja to od strane roditelja, te od strane djeteta, i sveđer budi tako"* (Gruber, Liljan, 1895, 9, 141).

Djeci i mladima u analiziranim sadržajima časopisa možemo i šaljivim načinom, u sljedećem primjeru pjesmom, objasniti koje je to ponašanje koje odskače od društvene norme i kakva je kazna primjerena.

„Mali Jure uv'jek bio
Nevaljanac stari,
Zato nije nikom mio,
Niko za nj ne mari.

Po seocu kada ide,
Nikom ne da mira,
Koga vidi, k tomu pride,
Pa u njega dira.

Jednom pak se namjerio
Na jednog seljaka,
Te i njemu namjenio
Nedjela opaka.

Ali seljak ljutit na to
Pograbio palu,
Čvrsto Juru lupne za to,
Za njegovu šalu.

I od sada već ne dira
U nikoga Jure,
Frulu rađe mirno svira,
Pasuć svoje pure"
(Bršljan, 1898, 8, 255).

Kaznom, u ovom slučaju tjelesnom, u djece i mladih možemo pokušavati iskorijeniti i razvijanje štetnih navika poput pušenja duhana ili konzumacije alkohola. U pjesmi *Mali duvandjija* pronalazimo dječaka pod imenom Rade koji voli raditi što i stariji od njega. Tako je vidio da stariji puše pa je odlučio i on zapaliti. Usprkos upozorenjima, Rade nije prestao pa

je pušio što je stigao. Na takvo su se ponašanje ljutili otac i učitelj pa su šibom utjerali pamet u maloga Rade.

„Dosadilo njegovu dadi
Da mu sinčić duvan puši,
Pa je zato mome Radi
Natepao dobro uši.

I učitelj kad je dozn'o,
Kako puši njegov Rade
S vitom šibom je upozno
Što je za njeg neka znade.

Bratac njegov sad govori
Baš pred svakim i pred svima,
Kako Rade mu izgori;
Sve bez vatre i bez dima.

I bojeć se s toga sade
Za nikakve više pare
Zapalio nebi Rade
Veće lule ni cigare"
(Bršljan, 1903, 4, 122).

U analizi sadržaja pronalazimo i primjer kojim se djecu i mlade poučava da ne muče životinje jer ih može zadesiti teška kazna zatvora. U pripovijetci *Ne muči životinje* dječak Živko je imao običaj mučiti životinje. Znao je on svoga starog mačka uštipnuti za uho ili nos, uhvatiti muhu ili bilo kojega kukca te ga nabosti na iglu. Puno je životinja mučio mali Živko. Jednog je dana na ulici opazio psića te ga kruhom pozvao sebi. Psić je, ne sluteći zlo, krenuo prema Živku, a ovaj ga je ošinuo bićem tako ljuto da je pas zacvilio i previjao se od bolova. No, gradski je stražar vidio Živka i odveo ga u zatvor. *„To pazi gradski stražar, komu se umili neboga životinja, a rasrdi okrutnost Živkova, prihvati dječaka za ruku, uzev mu bič, te ga odvede u zatvor. Odsele nije Živko nikada više mučio životinja"* (Maldini, Bršljan, 1903, 6, 184).

3.2.5. Uzor

Uvidom u sadržaj odabranih časopisa u razdoblju od 1864. do 1914. godine prepoznaje se uzor kao jedna od zastupljenih odgojnih metoda usmjerenih prema djeci i mladima. Ovom metodom pokazuju se sklonost za nezanošenje, kopiranje i slijepo slijeđenje uzora u životu. Djeca i mladi često prema svojim uzorima iz djetinjstva i mladosti oblikuju svoje živote i teže biti isti ili barem slični. Upravo zbog toga, djeci je potrebno pružati kvalitetne i pozitivne uzore tijekom njihova odrastanja u zrele odrasle osobe.

Pričama o dobroj djeci možemo na implicitan način djeci i mladima postaviti dobre uzore na koje bi se mogli ugledati. Upravo jedan takav primjer nalazimo u pjesmi *Dobro diete* gdje se nabrajaju i ističu ponašanja koja jedno dobro dijete treba imati.

„Dobro d'jete rado uči
I zadaće piše,
A kad treba, tada l'jepo
I marljivo riše.

Osim toga sluša ono
Svoju majku milu,
Da ne mora rad'njeg nikad
Upotrebit silu.

I u crkvu rado ide
Te se Bogu moli,
Da ga otac, majka, a i
Svaki drugi voli.

Moliti se višnjem Bogu
Svakom stvoru treba,
Jer svaka sreća, radost,
Dolazi sa neba!"
(Magdić, Smilje, 1897, 2, 27).

U pjesmi *Dobra djeca* pronalazimo ponašanja koja opisuju dobru i marljivu djecu. Djeca iz priče služe kao uzor djeci i mladima u vladanju.

„Gledajte ih – dobru djecu,
Bracu Vlatka, seku Nadu,
Kako li su zadubljeni
Svaki u svom marnom radu.

Mjesto mame svako jutro
Seka mala sobu mete,
Pa sad evo pokraj brata
Čarapicu svoju plete.

A on gasno knjigu uči,
Jer u njoj nauk zlati.
Tko zarana radit počne
Blagoslov ga vazda prati"
(Toni, Smilje, 1906, 5, 72).

Djecu i mlade prema uzoru na druge možemo poučiti i u njima razvijati osjećaj pomaganja onima koji su manje sretni u životu. U pripovijesti *Dobra Marica* pronalazimo djevojčicu koja je odlučila svoj novac dati učitelju koji će ga poslati da se kupe pokloni za siromašnu djecu, dok će njezin prijatelj Janko svoj novac potrošiti na sebe i igračke. Ovdje je Marica uzor svoj djeci i mladima kako treba misliti na druge, a ne samo na sebe. Ovakvim činom, Marica je dobila duhovnu nagradu koja je puno veća nego bilo koja materijalna.

„...Kad se Marica vratila kući, upita je majka: No, što si ti kupila? Ja sam, reče ona, odnijela svoj novac gospodinu učitelju za siromašnu istarsku dječicu! Majka poljubi Maricu pa joj reče: Ja sam sretna, što imam tebe milo dijete! Budi uvijek takva rodoljubna Hrvatica, kojoj će biti lozinka: Sve za rod i dom…. I vi, draga djeco, ugledajte se u dobri Maricu" (Šurjak, Smilje, 1906, 6, 85-86).

Ivan Radić prava je slika i prilika osobe koja je marljiva i drži do svoga gospodarstva. On svoju kuću drži u najboljem redu. Prema uzoru na njega, čitateljima se savjetuje i opisuje kako treba voditi brigu o obitelji i poslu. Nema boljeg načina nego kada se djeci zorno prikaže na nekom valjanom primjeru.

„…Kako je Ivan pazio na red u svom gospodarstvu, tako je pazio i na se, na svoju obitelj i svoju družinu. On je bio vazda čist i uredan, a to je tražio i od svojih. Njegova se djeca nijesu smjela naganjati po cestama i klatit kojekuda, a nije im bilo ni na pameti ni od potrebe. U svojem domu imala su i reda i rada, te im je prolazio dan za danom u korisnu poslu i ugodnu društvu uz oca i majku dobru družinu. Ona nijesu dosađivala nikomu, a nijesu dirala ni u koga ni u što. Ivan se brinuo, da udovolji svojim dužnostima. Kada je došao na njega red, da što uradi ili dade za općinu, crkvu ili školu, on je to odmah i voljno izvršio, jer je znao, da svaka zajednica svoje treba, a tako je i uredno plaćao svoje daće i poreze. Zato se nije nikada u njegovoj kući vodila ovrha za što, a on nije imao nepotrebna troška. Ivanovo gospodarstvo cvalo od reda i poretka njegova" (Varžička, Vjerni drug, 1905, 5, 67-70).

Koliku zapravo ulogu imaju roditelji kao uzori u odgoju djece pronalazimo u kratkoj pripovijesti *Što vidimo kod majke*. Roditelji su oni koji najviše provode vremena u razvojnim i formativnim godinama svoje djece te nije iznenađujuće da ona u njima prvotno pronalaze modele i za svoja ponašanja.

„Malena Marica sve je oponašala, što je kod majke vidjela. Na sreću vidjela je samo što je dobro. Sve bijaše čisto i uredno, sve je stajalo na svome mjestu. Marica smjede pomagati majci pri mnogočem, pri spremanju sobe, pri brisanju posuđa itd. još prije tatinog dolaska priredila je sve, što je on trebao. Kad bi se lutkom igrala, činila je to najvećom brigom. Nipošto nije trpjela na sebi što zamazana, pa niti na lutki. Nikada je nije povlačila po pijesku, nego bi je postavila na čisto mjesto i onda u kuću unijela. Na večer skinula bi joj opravicu i položila na počinak. Ali prije toga bi s lutkicom izmolila kratku molitvicu, Da, u svemu je oponašala svoju majku. Sretnoga li djeteta, koje, od majke vidi samo što je dobro!" (Anđeo čuvar, 1913, 2, 25).

Budući da je posao učitelja ili učiteljice odgajati i obrazovati djecu, oni postaju uzori po kojima se djeca formiraju. Zato je potrebno da učitelji bude pozitivan uzor u ponašanju i odijevanju djeci. Učiteljice su svojim primjerom i odijevanjem značajno mogle utjecati na djevojčice, a pogotovo na njihovo odijevanje i čestitost.

„… nije zadaća da samo obučava, već on mora i uzgajati, a nije dosta uzgajati samo riječju. Bilo bi malo ploda, ako uz riječi ne bi bilo i djela. Znamo da na sve ljude, a osobito djecu i neobrazovane djeluje više primjer od riječi, ma bile one i kako lijepe i dobre. A među takovim ljudima učitelju je raditi….

… Kako li će djelovati na puk, ako je učiteljica nepristojno odjevena, naime ako joj je odijelo odviše izrezano, suknja, te se u njoj nečedno ističu forme tijela ili joj je haljina gotovo prozirna od čipaka kačkanih ili vezenih ili od kakove lagane tanke tkanine…. Učiteljica treba

da pokaže, kako se može i po modi odijevati i biti pristojan" (Marošević, Proljetno cvijeće, 1913, 7, 102-103).

3.2.6. Nagrada

Provedena analiza sadržaja časopisa za djecu i mladež pokazuje da je nagrada metoda koja se koristila u odgoju u promatranom razdoblju. Nagrada kao odgojna metoda služi ponajprije da bi se mlade poticalo na poželjna ponašanja i razvijanje pozitivnih moralnih vrijednosti. Nagrada mora sadržavati element pozitivnog djelovanja. U nagrađivanju se možemo služiti materijalnim stvarima, no nagrade iz spektra duhovnog poticanja ipak ostavljaju dugotrajniji učinak. U nagrađivanju se mora voditi pozornost da ona ne postane samoj sebi svrha, nego da se njome ispune moralni i osobni ciljevi.

Najbolja nagrada koju djeca i mladi mogu dobiti jeste ona koja ispunjava njihovu dušu i srca, a dolazi iz nesebičnih pobuda njihovih djela i ponašanja. Tragičnim pričama i sudbinama ljudi pokušava se kod čitatelja usaditi osjećaj da najbolja nagrada nije u materijalnim stvarima nego u dobroti.

U pripovijesti *Novčić* pronalazimo priču o djevojčici Anici koja je od roditelja dobila novčić da nešto kupi prije škole. Djevojčica je na putu opazila slijepu i siromašnu staricu te svoj novčić poklonila njoj, a sebi nije ništa kupila. To je s prozora primijetila jedna dobrostojeća gospođa. Nedugo je zatim Anicu snašla velika tragedija u kojoj su joj oba roditelja umrla pa je ostala siroče. U Aničin je razred nakon nekoliko dana od smrti roditelja došla gospođa koja je vidjela s prozora njezino ponašanje i upitala učiteljicu je li tu Anica Dobrić. Učiteljica je potvrdno odgovorila i istaknula da je ona najbolja učenica u njezinom razredu, ali da su joj nedavno roditelji preminuli. Nemajući svoje djece, gospođa je uzela Anicu kao svoju i jako se dobro brinula o njoj. *„Dobri Bog hoće, da svako dobro djelo bude stostruko naplaćeno. Za to dobro poslovica kaže: Dobro djelo dodje na vidjelo. Dobro se dobrim vraća. Vidite, djeco kako može biti i najmanji darak, koga dajemo siromaku, nagradjen! Anica je posljednji novčić darovala slijepoj prosjakinji i taj čin bijaše uzrokom, da je postala poslije sretna za cieloga života. Nu pamtite: Kad dajete, dajte čista srca i ne tražite pri tom nikakve nagrade, jer će vam tada tekar biti dar od Boga primljen"* (Milaković, Hrvatska omladina, 1886, 4, 64).

Najveća nagrada koju djeca mogu pružiti svojim roditeljima jeste da budu poštena, dobra i zahvalna. Osim što ih možemo nagraditi, možemo ih i poučiti da svojim radom i ponašanjem mogu darivati svoje roditelje. U priči *Milosrdni ljudi* otac i majka imali su

četvero djece. Teško su živjeli, ali nekako su uspijevali prehraniti djecu. Bila je zima, a jednom su dječačiću umrla oba roditelja i on je postao siroče. Tako je lutao od kuće do kuće i tražio pomoć i smještaj. Svi bi ga tjerali od sebe. Došao je na vrata siromašne obitelji s početka priče i pokucao. Oni su ga pustili unutra da se okrijepi i počeli ga ispitivati o njegovoj sudbini. Smilovali su se jadnom dječaku i pomislili gdje ima hrane za četvero, bit će i za petero. Usvojili su dječaka, a njihova su ga djeca prihvatila i zavoljela. *„…Siromašna ali poštena obitelj posinila sirotana, smatrala ga svojim – a Bog ih je stoga i nagradio. Djeca porasla, pošla u školu, učila se veoma dobro, a za desetak godina postali vriedni i valjani ljudi. Priskrbili puno svega i svašta. Nije bilo nikada tuge i nevolje. Roditelji živjeli ugodno ljubljeni od zahvalne si djece. Najveće ima pako veselje i sreća bijaše posinjeno sirotče“* (Bartuš, Smilje, 1890, 12, 182-184).

Ne zataji, kad što nađeš pripovijest je koja djecu i mladež poučava da budu pošteni pa će biti i nagrađeni. Ružica i Marica bile su najbolje prijateljice. Na putu iz škole jednoga je dana Ružica našla rubac u kojemu su bile četiri krune. Marica ju je odmah opomenula da rubac preda učiteljici jer je to najpravednije, a tako ih je i učila učiteljica. U javnom će listu učiteljica oglasiti da je rubac pronađen i tako će netko pronaći svoje izgubljene stvari. Ružica je tako i napravila. *„Kad je izgubitelj, uzčitajuć u javnom listu, svoje stvari kod poglavarstva dignuo, ostavi iz zahvalnosti donosiocu jednu krunu, koju je Ružica poslije od gospođe učiteljice i dobila. Ružica i Marica bile su za to poštene djevojčice…“* (Maldini, Liljan, 1896, 9, 134).

Nagrada može doći u bilo kojem obliku. Najveća nagrada djeci koja su marljivo radila cijelu školsku godinu te svojim radom i uspjehom uveseljavala svoje roditelje mogu biti bezbrižni ljetni praznici. *„Jest zlatni naši, ogrle ih roditelji nježno, sve, sve što vam srdašce zaželi, slobodno vam je ondje uživati kroz puna dva mjeseca; to neka je nagrada za vaš mar i nastajanja, kojim ste nas veselili kroz punih deset školskih mjeseci“* (Belović-Bernadzikowska, Mali dobrotvor, 1899, 5, 74).

Nagrada može doći i nakon što nekome nesebično pomognemo. U sadržajima časopisa često pronalazimo priče i pripovijesti u kojima nakon pružanja nesebične pomoći drugome, junak ili lik bude bogato nagrađen te sretno i zadovoljno živi. Najčešće se do te nagrade dolazi nakon mukotrpnog života, putovanja ili pružanja pomoći. Na ovaj način čitateljima implicitno poručujemo da se u životu marljivost, požrtvovnost i ustrajnost isplati. U pripovijesti *Dobričina seljak* pronalazimo priču o seljaku Marku koji je svima pomagao, od susjeda do prosjaka. Jednog ga je dana snašla teška nesreća. Izgorjela mu je staja i svo blago u njoj, a kuću je jedva sačuvao. Bio je doveden na prosjački štap, a djeca i žena mu nisu imala

što jesti. Od tuge i ljutnje, pošao je do šume te sjeo na veliki panj da promisli. Ispred njega stvorio se neki gospodin i pitao ga zašto je tužan. Marko mu je prepričao svoju nevolju. Gospodin mu je rekao da za njega ponese panj na kojem sjedi, a on će mu dati krunu da prehrani svoju obitelj. Marko je stavio je panj na leđa i ponio. Iako je bio težak, Marko to nije osjećao jer je imao samo jedan cilj, a to je zaraditi novce za svoju obitelj. Kada su došli pred Markovu kuću, gospodin je rekao da baci panj u dvorište i dao mu krunu. Marko je bacio panj u dvorište, a ona se pretvorila u veliki komad zlata. *„I gle čuda! Panj se za tren pretvori u veliki komad zlata. Ne da od sjaja ni u se gledati. I to je tvoje, reče nepoznati gospodin. Bo si uvijek pošten i dobar, strpljivo si podnašao svoju nesreću, pa eto ti za to nagrada za te i tvoju obitelj"* (Blagaić, Mali dobrotvor, 1901, 4, 56-57).

3.2.7. Upozorenje

Istraživanjem smo utvrdili da se upozorenje pojavljuje kao odgojna metoda u sadržajima analiziranih časopisa. Ono je vrlo korisna metoda jer podsjeća djecu i mlade na njihove obveze, pravila ponašanja te potencijalno opasne situacije u kojima se mogu naći. Upozorenje se može pojaviti u raznim oblicima i situacijama. Glavna je svrha upozorenja odgojno poučiti čitatelja o oblicima ponašanja ili postupanja koja od njih očekujemo. Na primjeru drugih pronalazimo moguće posljedice. Često se koristi i opomena kao odgojna metoda usmjerena djeci i mladima. Opomena se podrazumijeva kao snažniji oblik upozorenja.

U pripovijetci *Kurjak (vuk)* na primjeru nestašnog dječaka Trivuna pronalazimo opomenu čitateljima da ne smiju pretjerivati sa šalama i lažima. Ponekad nepažnja i pretjerano nepoštivanje pravila ponašanja može dovesti i do ozbiljnih posljedica. Trivun je bio seoski čordaš i čuvao je ovce. Budući da je bio nestašan i bilo mu je dosadno, odlučio se našaliti i iz svega glas je počeo vikati: „Evo kurjak! kurjak! kurjak!" Seljani su čuli povike i brzo se organizirali te noseći toljage i sjekire potrčali pomoći Trivunu. No, kada su došli na livadu, vidjeli su da je to sve bila šala, a Trivun se počeo grohotom smijati. Drugi je dan to ponovio i seljaci su opet ispali prevareni i nasamareni. Treći se dan dogodilo zlo te je iz šume istrčao kurjak i počeo napadati ovce. Trivun se uplašio i počeo vikati: „Jao kurjak! Jao kurjak! Evo kurjaka!", no nitko mu od seljana nije došao pomoći.

„ ....Čuli ga seljani, kako užasno kriči, viče, dere se; ali su mislili, opet laže i zbija šalu kao jučer i prekjučer, pak borme nijedan neode u pomoć. Sad ali nije bila šala, nego živa i strašna istina. Kurjak kao biesan sgrabi lažljivoga ovčara i podere ga, a nitko mu nije doletio

u pomoć. Tako je Trivun postao žrtvom svoga nestašluka i svoje laži. Nije dobro ni u šali lagati, kad se tako užasno osvećuje laž" (Stojanović, Bosiljak, 1865, 1, 15).

Važno je da se čitajući tekstove časopisa kod djece odgojno nastoji istaknuti da se i tijekom bezazlene igre može dogoditi ozbiljna posljedica koja se može pretvoriti u težu povredu ili čak smrt. U analizi pronalazimo tekstove koji upravo takve scenarije prepričavaju čitateljima i na taj mračan način nastoje poučiti i potaknuti važnost brige za sebe i druge. U pripovijetci *Posljedica nesmotrene sigre* uočavamo upravo takav mračan scenarij. U jednom su se selu skupila sva djeca pastiri. Igrali su se oni svega i svačega. Kada su im dosadile već poznate igre, na prijedlog dječaka Ivšice, odlučili su se zaigrati igru klanja svinja. Ostala će djeca glumiti svinje koje idu na klanje, a on će glumiti mesara. Ideja se svima svidjela. Igralo se tako da su djeca glumila svinje, a Ivšica je išao od jednoga do drugoga i udarao po glavi torbom kao što bi mesar udario pravu svinju. Onda bi djeca zahroptala i bacakala se po podu. Tada je došao Ivšica do svoga najboljega prijatelja Stanka i udario ga iz šale po glavi jače nego ostale, a ovaj se od bola počeo previjati po podu. Stanko je počeo jako krvariti iz glave, a ostala su se djeca preplašila kada su primijetila da je Ivšica u torbi imao šilo koje je zaboravio izvaditi.

„..Ono je probilo kožu, i upravo se zabolo duboko u glavu. Stanko nije mogao odići doma, morali su ga odvesti. Do sutra mu glava oteče strašno, i za njekoliko danah ležao je u hladnom grobu. Eto što se može dogoditi, kad se mladež sigra, lude sigre i bezobzirno. Umirajući Stanko molio je i zaklinjao svoje roditelje, neka nemrze na Ivšicu, i neka mu oproste; jerbo on nije radio, učiniti toliko zlo, a dosta će mu biti takva gorka uspomena za cieli njegov život" (Stojanović, Bosiljak, 1865, 4, 62-63).

Osim odgojnih poruka upozorenja ili opomena koje možemo poslati unutar sadržaja pripovijetki, bajki, basni ili priča, pronalazimo i konkretne primjere iz situacija koje su se dogodile mladim osobama. Upravo jedan tak primjer pronalazimo u vijesti *Nejedi, česa nepoznadeš* iz Češke gdje su petorica mladića svoju nepažnju ili nesmotrenost platili životom. Ponekad je najbolje upozorenje ono koje je izravno i bez skrivenih motiva ili poruka.

„Dne 15. t.m. išlo je u Bratonicih kod Blatne u Češkoj petero djece u šumu, te nadjoše tamo liepe, modrasto-crne jagodice. Oni ih počeše jesti, ali doskora osjete strašnu muku u želudcu. Pojedoše bo bobulje od krstca koje su vrlo otrovne. A budući, da nije bilo lječničke pomoći nablizo, umre sva petorica u strahovitoj muci i boli" (Smilje, 1873, 9, 147).

Osim upozorenja djeci i mladima o opasnostima i posljedicama, pronalazimo i upozorenje roditeljima na opasnosti koje mogu proizaći iz ponekad jednostavnih i svakodnevnih situacija.

„U Loučinu u Češkoj otidje prošloga tjedna siromašna težakinja na posao, ostaviv dvoje malene djece na samo kod kuće. Od dugoga vremena počmu se napokon djeca i šibicami igrati. Najedanput se upali košuljica manjega djeteta, a drugo, vidjevši pogibelj, hoće da ugasi vatru, ali se i njemu užge lagana opravica. Djeca počmu vriskati, ali jer nije bilo nikoga blizu, tko bi ih spasio, to izgore tako, da za nekoliko sati umru u strašnoj muci. Možete si misliti, kakovo čuvstvo obuzme nesretnu majku, kad je, došav u podne kući, našla svoju djecu sasma izgorjelu" (Smilje, 1873, 10, 159).

Upozorenje pronalazimo i u dijelu kada se djecu želi podsjetiti na nešto što može u konačnici biti pogibeljno za njih ili se mogu ozbiljno povrijediti.

„Sklizanje pogibeljno! U zimsko doba . gdje običaju djeca nesmotreno sklizati, često se nesreće na ledu dogadjaju. Diete može na leda vrlo lakho pasti, te si nogu ili ruku slomiti, ili se drugačije osakatiti. Po ulicah sklizanje je zabranjeno, jer se na ovakovih sklizakih mjestih može i odrasli čovjek unesrećiti. Pa nije niti pristojno, da djeca skaču i skližu po ulicah. Čuvajte se dakle, dok ste čili i zdravi, jer kad vas jednom nesreća stigne, prekasno se je kajati.

Ne stavljajte leda i sniega u usta! Mnogo je već djece opasno oboljelo, koja su imala ludu navadu, te su stavljala led i snieg u usta. Možete si time prehladiti zube i želudac, opasno oboljeti i umrieti" (Bršljan, 1889, 2, 64).

3.3. Zaključak analize odgojnih sredstava i metoda zastupljenih u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske

Analizom časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske zaključujemo da se mogu identificirati i opisati odgojna sredstva i metode. Odgojna sredstva i metode u okvirima se istraživanoga razdoblja prepoznaju i opisuju na osnovama kvantitativne i kvalitativne analize.

Istraživanjem smo prepoznali i opisali odgojna sredstva poput pjesme, pripovijetke, zagonetke, poučnog članka, slike, priče, anegdote, poslovice, fotografije, basne, križaljke, računske zadaće, bajke, igre i brojalice.

Analizom sadržaja odabranih časopisa došli smo do sljedećih zaključaka:

- pjesma je najzastupljenije odgojno sredstvo koje pronalazimo u sadržajima časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. – 1914.). Identificirano je da nositelji odgojnih sadržaja pjesmom opisuju ideje ljubavi prema domovini, roditeljima, Bogu, važnosti molitve u životu čovjeka, prijateljstva među djecom, važnosti škole i učenja, pravila i primjere dobrog ponašanja u društvu te poželjna i nepoželjna vladanja. Pjesmom se može razvijati i emocionalna komponenta te pobuđivati osjećaje dužnosti, moralnosti i odgovornosti;

- pripovijetka je odgojno sredstvo koje pronalazimo u sadržajima analiziranih tekstova pomoću koje su se promicali odgojni principi pomaganja, dobrote, obitelji, ljubavi prema roditeljima, ljubavi prema vjeri i pouzdanja u Boga, kulturnog ponašanja i drugih poželjnih osobina dobrog djeteta i mlade osobe;

- analizom smo prepoznali zagonetku kao jedno od zastupljenih odgojnih sredstava čija je primarna zadaća bila u okvirima intelektualno-obrazovnog aspekta razvoja djece i mladih. Druga prepoznata svrha zagonetke kao odgojnog sredstva koju pronalazimo u istraživačkom razdoblju jest u prostoru zabave i igre;

- poučni je članak utvrđen važnim odgojnim sredstvom kojim se djelovalo na obrazovni aspekt razvoja djece i mladih. U analiziranim i pronađenim člancima pronalazimo raznovrsne teme od razvoja prvih pisama, satova i aviona, tema kako voditi gospodarstvo i kućanstvo, kako se ponašati u društvu, tema iz trgovačkog i obrtničkog svijeta, spoznaja iz područja astronomije, matematike, fizike i filozofije, tema iz zdravlja i higijene, sadržaja o

važnosti marljivosti i tema koje nas poučavaju vrijednostima istine, dobrote, milosrđa i pomaganja;

- pronalazimo upotrebu slike kao sredstva kojim se djeci i mladima nastojalo objasniti, približiti ili dočarati tekst koji je usmjeren njima. Nisu sve pronađene slike imale samo obrazovni učinak, nego su pojedine svojom izvedbom doprinosile i estetskom području razvoja;

- promoviranje poželjnih moralnih vrijednosti, pobuđivanje vjere i ljubavi prema Bogu, domovinski zanos, vrijednost znanja i obrazovanja, zajedništvo i obitelj samo su neki od sadržaja koje pronalazimo u tekstovima priče kao odgojnog sredstva. U pričama pronalazimo i elemente „crne pedagogije“ kojima se tragičnim završetcima poput smrti, djecu odgojno usmjeravalo da budu poslušna i primjerenog ponašanja. Navedenim potvrđujemo priču kao sredstvo odgoja korišteno u promicanju odgojnih ideja unutar analiziranih sadržaja časopisa;

- prepoznali smo i anegdotu kao sredstvo odgoja unutar časopisa koja prvenstveno ima zadaću zabaviti opustiti čitatelja, a može sadržavati i odgojni element;

- analizom smo utvrdili i ilustrirali odgojna sredstva koja se pojavljuju u sadržajima analiziranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske: poslovica, fotografija, basna, križaljka, računska zadaća, bajka, igra i brojalica. Utvrdili smo da je poslovica sredstvo kojim se nositelji odgojnih sadržaja rado koriste jer, iako je kratka po formi, sadrži važnu odgojnu misao ili poučak. Fotografija je u analiziranim sadržajima časopisa imala za svrhu naglasiti odgojno-obrazovni efekt teksta i onoga što se njime želi prenijeti djeci i mladeži. Basnom kao odgojnim sredstvom autori su personificiranim likovima iz svijeta biljaka i životinja djeci i mladima prenosili i usađivali važne odgojne vrijednosti i ponašanja. Križaljka je u odgojnom smislu pridonosila razvoju kognitivnog procesa u djece i mladih, no sadržavala je i zabavno-opuštajući karakter. Računska je zadaća imala ulogu sredstva razvoja kognitivnog aspekta djece i mladih, dok je igra sadržavala, osim elementa zabave i opuštanja, i elemente razvoja pravila ponašanja, socijalnog razvoja, navikavanja te usvajanja osjećaja pobjednika ili gubitnika. Bajkom kao sredstvom odgoja nastojalo se u analiziranim časopisima putem izmišljenih likova i situacija prenositi najviše moralne odlike pojedinaca, upozoravati ih na neprimjerena i opasna ponašanja, razvijati putem priča i likova emocije straha, tuge, sreće, gubitka, veselja i ljutnje. Brojalica kao odgojno sredstvo u analiziranim

časopisima pripada kognitivnom području razvoja, ali ponajprije razvijanju pamćenja jer se ona prvo mora zapamtiti da bi se mogla kvalitetno reproducirati.

Analizom sadržaja na kvalitativnoj razini prepoznali smo i prikazali odgojne metode poput primjera, pouke, savjeta, kazne, uzora, nagrade i upozorenja, a zaključujemo kao što slijedi:

- primjer je najučestalija i najzastupljenija odgojna metoda u analiziranim sadržajima časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Upotrebom primjera dugoročno se usađuju oblici ponašanja koji se kasnije mogu reproducirati u svome djelovanju. Prepoznali smo da se primjerom odgoja čitatelje kulturnom ophođenju i ponašanju, moralnom načinu upravljanja životom, odnosu prema starijima nemoćnima i zahvalnosti prema roditeljima;

- pouka je prepoznata kao druga najzastupljenija odgojna metoda koja je korištena u sadržajima i tekstovima časopisa za djecu i mladež. Pronalazimo je u gotovo svakom odgojnom sredstvu unutar analiziranih časopisa, a ogleda se u davanju odgojnog okvira koji se može primjenjivati u svakodnevnom razvoju i životu;

- savjet je metoda često primijenjena u sadržajima časopisa kojom autori odgojno djeluju prema svojim čitateljima. Savjet je najčešće prepoznat kao nenametljiv i prirodan način za objašnjavanje važnih pitanja u razvojnom procesu djece i mladih. Savjetom se čitatelje unutar analiziranih sredstava odgoja privikavalo na rad, marljivost, poštenje i dužnosti. Savjetovalo se i odrasle po pitanjima zdravlja, higijene i vođenja domaćinstva. Pronalazimo savjete formulirane i kao kratke moralne upute;

- kazna je u analiziranim časopisima prepoznata u dvama odgojnim oblicima. Prvi oblik pronalazimo u opisanim radnjama koje su rezultirale tjelesnom kaznom ili smrću likova koji se ponašaju izvan okvira društvene norme. Drugi je oblik bio u blažim opisanim primjerima gdje djeca na tuđem ponašanju i iz tuđih posljedica izvlače odgojni zaključak. U istraživanom razdoblju možemo istaknuti da je kazna bila metoda koja se primjenjivala u odnosima i odgoju djece i mladih;

- djeca i mladi tijekom razvojnog procesa često kopiraju ili oponašaju osobe ili ponašanja koja su im bliska ili se često u njima nalaze. U analiziranim sadržajima časopisa pronalazimo uzor kao metodu odgoja kojom se autori služe kada djecu i mlade žele nečemu poučiti ili na nešto upozoriti. Pronalazimo primjere u kojima se na uzoru dobrog djeteta ili

odlikama dobre djece čitateljima prenose i usađuju takve vrijednosti. Analiza je pokazala da su učitelji i roditelji najčešće prikazivani kao uzori;

- nagrada je metoda koja je korištena u istraživanom razdoblju i najčešće je dolazila u materijalnom ili duhovnom obliku. Naglasak je u analiziranim sadržajima časopisima bio na duhovnoj ili moralnoj nagradi osobe koja bi učinila dobro djelo ili prošla težak životni put. Materijalni dio nagrade najčešće pronalazimo na kraju bajke, pripovijesti i priče u kojoj glavni lik nakon teške sudbine i učinjenog dobrog djela bude nagrađen vrećama zlata i dukata te ostatak života provodi u blagostanju i veselju;

- upozorenje je najmanje korištena i prepoznata odgojna metoda u analiziranim sadržajima. Zadaću je pronalazila u opisima situacija ili događaja koji su imali teške posljedice, pa čak i smrtne, za osobe koje su u njima sudjelovale. Na vrlo eksplicitan i tragičan način djecu se i mlade upozoravalo na to kakve posljedice mogu imati određena neprimjerena i nepažljiva ponašanja.

4. Analiza odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Analizom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine nastojalo se prepoznati i prikazati odgojne sadržaje koji su promovirani u uzorkom odabranim godištima i brojevima časopisa.

Konzultiranjem pedagogijske literature samostalno je osmišljen protokol istraživanja kojim se prate odgojni sadržaji. U osmišljeni protokol praćenja sadržaja odabranih časopisa uvrstili smo okvire intelektualnog, moralnog, radnog, estetskog, tjelesno-zdravstvenog, vjerskog, ekološkog, građanskog i obiteljskog odgoja.

Unutar promatrane i analizirane pedagoške periodike identificirali smo promoviranje odgojnih sadržaja prema njihovoj zastupljenosti u okvirima intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga, ekološkoga, građanskoga, obiteljskoga, tjelesno-zdravstvenoga, radnoga i estetskoga odgoja.

U narednim odlomcima deskriptivnom će se metodom izložiti pronađeni odgojni sadržaji prema njihovoj prepoznatoj razini zastupljenosti unutar odabranih časopisa.

4.1. Sadržaji intelektualnoga odgoja

Analizom su se identificirali sadržaji koji promoviraju intelektualni odgoj, a mogu se pronaći u svim analiziranim godištima i brojevima časopisa odabranih uzorkom istraživanja. Intelektualne sadržaje odgoja ponajviše pronalazimo u odgojnim sredstvima poput pripovijetki, priča, pjesama, pitalica, zagonetki i križaljki koji su u funkciji razvijanja mišljenja djece i mladeži te poticanja samostalnog rješavanja problemskog zadatka.

Sadržaje u okvirima intelektualnog odgoja pronalazimo kao uputu o potrebi vježbanja i pisanja sastavaka jer se pravilnim pisanjem usavršava i poboljšava način izražavanja i obogaćuje rječnik. Usavršavanjem pismenosti poboljšava se govor, razvija mišljenje i obogaćuje čovjekov duh. Pismena osoba jest obrazovana osoba, a s obzirom da je u istraživanom razdoblju visok postotak nepismenih ljudi, ne čudi da je čitanje i pisanje prepoznato kao važan obrazovni imperativ.

„...Moramo se vježbati u pisanju, ako hoćemo, da pravo govorimo, točno čitamo i čujemo. Dakle mali sastavci svake vrsti, izvadci iz knjigah, stranom mjestimice, stranom po cieloj osnovi i razredjenju knjige; to su stanice, koje si prave pomnjive pčelice, košnice, u kojih one priredjuju svoj med. Ni jedan dan netreba da prodje mladu čovjeku, da za sebe

štogod nenapiše; neka si zabilježi, što bi mogao zaboraviti, ili neka na papir metne svoje sumnje, ili neka ih izpravi; neka se kuša ili sastavlja, bilo što mu drago. Pero oštri um, izpravlja jezik, razvija pomisli i pobudjuje dušu na rad za čudo ugodnim načinom" (Bosiljak, 1865, 4, 106).

Naglasak na potrebi obrazovanja kojim se potiče i razvija kognitivni razvoj možemo pronaći u tekstovima koji eksplicitno ističu potrebu polaska u školu i učenja. Temeljni je čimbenik koji preuzima veliku odgovornost u razvoju intelektualnog područja djece učitelj.

„Spremaj sinko, spremaj knjige,
Već je igre bilo dost,
Kano ptica svake brige,
Već si dosta bio prost.
Sad je sgoda, sad je hora,
Poć u školu da se mora,
Sad je vrieme sinko moj,
Da prosvietli um se tvoj.

Vidiš zemlju, cvieće krasno,
Vidiš ovaj modri svod,
Na njem mjesec, sunce jasno,
Na njem zlatnih zviezda rod.
A tko tom je nebu gazda,
Tko li našu zemlju sazda,
Liepo će ti sinko moj
Učitelj to kazat tvoj.

Kiša pljušti, bura vije,
Nebom oblak lebdi trom,
Rieke buje, more vrije,
Strme hridi trese grom.
Odkle pak ta buka ciela,
Odkle dažd i žarka striela,
Sve će tebi sinko moj
Učitelj to reći tvoj" (Kuten, Smilje, 1880, 1, 1-2).

Obrazovana osoba zauzima povlašteno i cijenjeno mjesto u društvenom životu toga doba, stoga je vrlo važno promovirati obrazovanje i školovanje među mladom populacijom i odraslima. Vrijednost obrazovanja najčešće se čitateljima opisuje i približava korištenjem uzora. Na primjeru uspješne i obrazovane osobe koja je cijenjena u društvu bude se motivi za razvoj osobnih intelektualnih mogućnosti. U odgoju djece važan je pravovremeni razvoj

sposobnosti, odnosno razdoblje djetinjstva i mladenaštva koje je krucijalno vrijeme usmjereno prema učenju.

„ ...Radi svojih vrlina i zasluga, radi svoga znanja i kriepostnoga života imenovaše ga školskim savjetnikom za čitavu Dalmaciju-; kasnije g. 1870. imenovan je prisjednikom zemaljskoga odbora. Godine 1873. izabran bi u carevinsko vieće u Beč, a ondje stoji i sada kao klisura čvrst na braniku boreć se za prava hrvatska u Dalmaciji, a slavenska u čitavoj monarkiji. Dr. Miho Klaić je Hrvat dušom i tielom te mu ide vazda sva čast i slava. - Mladeži draga! Uči i radi i ti sada za rana, da ćeš moći danas sutra poput našega Mihe koristiti svomu rodu i sborom i tvorom“ (Smilje, 1880, 3, 38).

Najzastupljenije sredstvo pomoću kojega se unutar sadržaja časopisa prenosi ideja intelektualnoga odgoja jest zagonetka. Ona je prema svojoj formi prikladna za poticanje i razvijanje procesa razmišljanja i donošenja zaključka, odnosno odgovora na zagonetku. Ponovljenim rješavanjem novih zagonetki razvija se oblik razmišljanja koji je zasnovan na prethodnim rješenjima pa se ovdje zapravo radi o intelektualnoj nadogradnji.

*„ *Što je to manje od lješnjika, a teže od nakovala? – Žeravica.*
**Na klinu visi, a zlo misli? – Puška.*
**Koja je riba najbolja? – Pečena.*
**Koja je riba najmanja? – Koja ima rep najbliže glavi.*
**Koja je voda najskuplja? – Ona, koju krčmar u vodu vodu ulijeva“*
(Liljan, 1895, 3, 48).

Uz živu riječ učitelja, knjiga je najvažnije sredstvo koje pruža mogućnost dodatnog izvora informacija u procesu učenja. Knjiga je izvor boljega i lakšega života. Pomoću nje se djeca razvijaju u pametne mlade osobe koje će sebi omogućiti ugodan i lakši život u kasnim godinama života. Obrazovana mlada osoba može obogatiti svoj ekonomski, gospodarski, društveni i kulturni status. Učenje i obrazovanje izlazak je iz siromaštva i pruža djetetu mogućnost kvalitetne i dostojanstvene brige o sebi i roditeljima.

„ ...B'jela knjiga dat će meni
I ruha i hrane;
Bit će mojom hraniteljkom
Pod starije dane.
Njom ću hraniti oca, majku,
Što doliči sinu;
B'jelom knjigom proslavit ću
Milu domovinu!“
(Leman, Smilje, 1897, 4, 58).

U analizi se pronalaze i sadržaji koji djeci i mladima pružaju širi okvir informacija, odnosno identificirali smo rubrike u kojima se donose činjenice iz opće kulture tadašnjega vremena. Svrha je pronađenih rubrika mogućnost proširivanja općeg znanja znatiželjne i naprednije djece u njihovom slobodnom vremenu.

*„*Kod tri četvrtine sviju ljudi na zemlji desna je ruka za dva otprilike centimetra duža od lijeve.*

Najveća biblija na svijetu nalazi se u Rimu. Pisana je jevrejski, a teži 320 funti.

Na hrastu živi, koliko se sada znade, 537 vrsti buba i kukaca. Među njima ima stotinu vrsti raznih šiškarica.

Najviše se pisama piše u Engleskoj, a najmanje u Grčkoj.

Matica pčela ima žalac kao i pčele medarice, ali se nikad njime ne služi.

Da su kanarinci žuti, to svak znade ali ne će biti svakom poznato, da ima i crvenih kanarinaca. Perje kanarinaca naime pocrveni, kad im se u hranu umiješa oštroga bibera iz Cayenne.

U Grenlandiji ne bude krumpir veći od golubinjeg jaja.

Slon spava manje nego sve otale životinje. Čak i onda, kad ta golema životinja mora teško raditi – kao na priliku u Indiji – ne spava više od 4 do 5 sati na dan“ (Pobratim, 1906, 12, 270).

*„*Viljuške su talijanski izum, a potječu iz XVI. vijeka. Dugo ih vremena smatrahu nepotrebnim oruđem i predmetom raskošja. Naši djedovi jeli su naprosto prstima i nijesu osjećali potrebe, da za prinošenje jela k ustima upotrijebe posebnu spravu. U Njemačkoj su se dugo vremena podrugivali onima, koji bi jeli viljuškama, a u Engleskoj smatrali tu porabu afektacijom.*

U Ujedinjenim državama Sjeverne Amerike ima 10.000 javnih pučkih knjižnica, koje sadržavanju više nego 50 milijuna knjiga.

U Njemačkoj ima 60.000 javnih pučkih škola, u kojima 125.500 učitelja i 23.000 učiteljica obučavaju na godinu 9 milijuna djece.

Najstariji glasovir potječe iz godine1706. sad je u posjedu američkoga milijunaša Pierponta Morgana, koji ga je kupio za 150.000 kruna.

Glavica šparge sadržava više vode nego mnoga tekućina, npr. mlijeko.

Oranžerija (nasad naranči) Vatikana broji 10.000 stabala. Plodovi tih naranči izvanredno su ukusni.

**Bez zraka ne može čovjek da živi ni pet minuta, no bez sna može da bude deset dana, bez pića sedam dana, a gladovati može i dulje, već prema tome, koliko mu je tijelo jako.*

**Najveći kolodvor na svijetu bit će u Leipzigu, što ga sada grade. Opsezat će 85.550 četvornih metara tla, a imat će 26 redova tračnica. – Troškovi gradnje su 130 milijuna maraka. Gradnja će biti dovršena istom g. 1914."* (Pobratim, 1906, 20, 422-423).

Početkom 20. stoljeća žene su počele dobivati sve više prava i mogućnosti za obrazovanjem. Razvija se društveni osjećaj u kojemu se više ne smatra lošim i neprikladnim da djevojke pohađaju i završavaju škole. U analiziranim brojevima časopisa pronalazimo tekstove u kojim ih se upućivalo da ne zaborave svoje prvotnu dužnost, a to je da budu čuvarice domaćeg ognjišta. Analizirani sadržaji naglašavaju da se obrazovanost žena ne treba procjenjivati prema broju pročitanih knjiga, nego prema kvaliteti knjige koju čita. Od djevojaka se očekivalo da ulože puno više truda u obrazovanje od dječaka. Samo će ustrajne i marljive djevojke koje pronalaze zabavu u učenju moći nadvladati poteškoće i predrasude koje su vladale oko potrebe obrazovanja djevojaka i žena.

„Po mnijenju sviju, koji se bave ženskim pitanjem, koje je za cijelo čovječanstvo vrlo važno, nužno je, da se i žene trse za što solidnijom naobrazbom…. Time se hoće reći, da je potrebno, da je žena upućena u sva važnija svjetska pitanja, ali da nije pozvana, da svoj život posveti znanosti, nego obitelji. Ima žena, koje se posvećuju posvema znanosti, ali njihov broj mora ostati rijedak, ako ne ćemo, da nastane nesuglasje u društvenom životu. Biti naobraženom kršćanskom majkom, to je temelj ženskog savremenoga pitanja" (Proljetno cvijeće, 1909, 4, 64).

„…Ne udari li ona za rana već čvrste i dobre temelje svojoj budućnosti, tad je sažaljenja vrijedna, ona će kasnije u životu biti nesretna. Ali, kako će si mlada učenica bolje i sigurnijim načinom osigurati sretnu i uspješnu budućnost, ako se ne priuči marljivosti?... Prije svega, dakako da moramo najprije učiti i to dobro naučiti ono, što se od nas zahtijeva u školi. To je temelj, ne dajmo se zavesti poteškoćama, ni zločestim primjerima… Učimo zato rado i marljivo čitajmo. Kad budemo puno i puno učile, ako budemo mnogo i mnogo dobrih knjiga i zdravih listova pročitale, tad ćemo istom znati, da malo znademo, da smo se malo naučile, a kud istom, ako ne bi bile marljive, ako ne bi ono znale, što se od nas iziskuje. Marljivo čitanje, marljivi rad, uopće marljivost naša bit će nam i naša zabava. Čitajte drage ne samo školske naše knjige nego i dobre listove, vazda sa zanimanjem, i sabrano. Čitajmo vazda sa olovkom u ruci" (Proljetno cvijeće, 1910, 5, 71-72).

Temelji obrazovanja stječu se u školi, ali je na pojedincu da samostalno nastoji obogatiti svoje znanje i duh. Kvalitetno znanje stječe se čitanjem kvalitetnih knjiga širokog područja obrazovanja, a poseban je naglasak na tradiciji kršćanstva i vjere. Znanje ne smije stagnirati, ono se mora kontinuirano nadograđivati.

„Pod naobrazbom u pravome razumijem ja temeljito poznavanje u prvome redu religije i morala, što i jest jezgra prave naobrazbe. Naobrazbi spada nadalje poznavanje literature, historije i drugih znanosti, koje su na bazi kršćanskoj. Naobrazba nipošto ne stoji u poznavanju najnemoralnijih romana, najtrivijalnijih kazališnih komada, plesova najelegantnije toilette i t.d., kako to današnja mladež misli i za tim teži. Temelj daljnjoj naobrazbi valja udariti u školi. Tu su počeci budućega znanja… Ali to nije dosta. - Čovjek mora vazda za višim težiti. Njegov duh ne smije mirovati u stečenome već on mora napredovati sve to više, jer tko ne napreduje, taj nazaduje“ (Proljetno cvijeće, 1910, 9-10, 151).

Analizom pronalazimo savjete i upute o tome koliko je važno čitati knjige. Preporuča se čitanje obrazovnoga štiva, no ne treba zanemariti i dobrobiti zabavnoga štiva. Djeca i mladi trebaju se često individualno motivirati i pročitati ozbiljno štivo jer time proširuju znanje i razvijaju jezik. Kod čitanja obrazovnog štiva pronalazimo preporuku vođenja zabilježaka ili kraćih izvadaka pročitanoga, a naglašava se važnost ne podcrtavanja tekstova u knjizi jer to nagrđuje dušu knjige.

„Većina čitača ima da savlada trostruko štivo: potrebno, korisno i zabavno. Čitanje potrebnoga štiva ište čitačevo zvanje – za čitače „Pobratima“ školske su knjige potrebno štivo: svrha korisnoga štiva stoji u tome, da se unaprijedi općena obrazovanost i oplemenjuju značajevi; zabavno najzad štivo – razbibriga naša u dokolici – ima da udovolji zahtjevima uobrazilje i mašte…. Dobra knjiga može se i dva puta čitati. Prvi se put pročita, da joj se sazna sadržaj; istom kad je čitamo drugi put, ulazimo u trag pojedinim ljepotama njenim, preko kojih smo neopazice prelazili, kad smo se žurili da što prije stignemo do kraja. Zanimljivo bi bilo, kad bi svak popisao knjige, koje drži vrijednima da se čitaju dva puta…. Nije potrebno, da čitamo uvijek ono, što cijeli svijet čita. Često su knjige, o kojima danas svak govori, već na godinu zaboravljene. Ali potrebno je, da katkad izvadimo koju staru knjigu, jer iz nje upoznajemo sasvim drugo vrijeme i drugi način mišljenja. Pitaj koje je knjige volio tvoj djed – možda će one i tebe štošta naučiti…. Knjige, kod kojih se opaža da su polagano pisane, treba i polagano čitati…. Od vremena do vremena mora se svak prisiliti da čita tešku i ozbiljnu knjigu, jer samo tako ostaje duh oštar i elastičan. Znak je duševne razmaženosti, kad čitači odvrgnu čitati djela mislilaca i govornika…. Mlađi čitači dobro će raditi, ako od knjiga,

koje im se čine osobito vrijedne, sebi naprave izvadke, da se i kasnije uzmognu sjećati njihova sastava…. Neki podcrtavaju zanimljiva mjesta olovkom. Podcrtavanje nagrđuje doduše knjigu… Trebalo bi se u školama više na glas čitati. Danas svak najviše sam za se čita, a ipak se ljepota jezika i sloga piščeva potpuno osjeća istom onda, kad tko djelo njegovo na glas čita, a drugi pobožno slušaju" (Pobratim, 1910, 4, 60-61).

Poznavanje vlastitog jezika i pisma, ali i jezika drugih naroda te patriotizam, opće su i temeljne vrijednosti svakoga društva. Odlika plemenitih ljudi i naroda upravo je u poznavanju i njegovanju pisma i jezika.

„… Nastoj, da lijepo pišeš!" Ako učitelji i roditelji djecu nastoje svim dopuštenim sredstvima prinukati, da nauče lijepo i uredno pisati, onda ta ljepota i urednost djeluje također na ljepotu i čistoću duše i srce. Učenik, koji ima vazda tintom zaprljane prste i zamazan papir, ne će ni odijelo držati čisto. Ne će li nastojati, da se nečistoće čuva, onda će kasnije i njegov značaj postajati prljav, pa se s vremenom ne će stidjeti ni sramotnih riječi i nepoštena djela. Svakako je sigurno to, da su ljudi, koji energično nastoje točno i lijepo pisati, također u duši i srcu plemenitiji i bolji…" (Pobratim, 1910, 5, 81).

U analiziranim godištima časopisa pronalazimo sadržaje kojima se djecu i mlade obrazuje o važnim povijesnim osobama, pronalasku i korištenju željeza, pronalasku zlata, sedam svjetskih čuda staroga svijeta, životinjama iz doba dinosaura, životu morskih spužvi, životinjama koje više ne postoje i početcima razvoja putovanjem balonima. Dodatno se djecu i mlade poučava o poslovima na polju i vrtu, dobivanju jantara, pronalasku Amerike, životu Eskima, pronalasku atoma, prvim putovanjima oko Zemlje, pokusima iz kemije i fizike, poznatim grčkim filozofima, sakupljanju i čuvanju bilja, običajima ručanja kod starih Grka, razvoju beletristike, upotrebi ebanovine, računanju vremena, povijesti Egipta, razvoju zrakoplovstva i mnogim sličnim temama iz šireg kulturnoga i društvenoga prostora.

„…Zlato je najplemenitija i najskuplja ruda, jer svoje svjetlosti i masti (boje) nikada ne gubi, te se samo u najvećoj jari tali. Težko je, nu tako mekano, da ga možeš rezati nožem, a tanjivo je, da jednim dukatom možeš pozlatiti čitavoga konja i konjanika. Buduć da je zlato vrlo mekano, mieša se sa srebrom ili miedju, pa prama tomu, koliko ima ove primjese, pada zlatu ciena…" (Smilje, 1881, 8, 123-125).

„…Polarni narodi nisu doduše, što se tiče pozdravljanja tako ceremonijozni i obzirni kao oni bezbrižni stanovnici vrućega pojasa. Tunguz n.pr. ulazi u kuću i ne pozdravlja nikoga, ali se kod svakoga pitanja u razgovoru diže, a kod odgovora opet sagiba, i to imponira. Sibirci opet imaju već donekle način evropskog rukovanja i skidanje šešira ili rusko ljubljenje

u oba obraza. I Eskim stisne bijelcu ruku i dovikne mu: nakuruk (dobro-zdravo!)…" (Krijes, 1910, 2, 34-37).

4.2. Sadržaji moralnoga odgoja

Unutar analiziranih časopisa za djecu i mladež pronalazimo zastupljenost sadržaja moralnoga odgoja koji poučavaju o moralnim vrijednostima i čistoći duše. Upotrebom raznih odgojnih sredstava, prenose im se bitne društvene vrijednosti i moralne pouke. Analizom se prepoznaju tekstovi koji djeci i mladeži na implicitan i eksplicitan način približavaju oblike ponašanja i postupanja koje trebaju usvojiti i primjenjivati u životu. Tekstovi koje smo identificirali najčešće opisuju glavnog lika koji se ponašanjem ili radnjama suprotstavlja društvenim normama, no na kraju izvlači moralnu pouku ili bude kažnjen za neprimjerenost. Pronalazimo priče o siromašnoj obitelji i djeci kojima treba pomoć, o tome kako se dobrota isplati na kraju i kako uvijek treba drugima pomagati. U sljedećim odlomcima izdvojit ćemo primjere koji opisuju priželjkivane moralne vrijednosti i postupke koji se žele približiti djeci i mladima.

U životu neprimjereno ponašanje i zla narav mogu dovesti do vrlo loših posljedica, čak ponekad mogu završiti i smrtnim ishodom. Djecu se pričama i pripovijetkama na primjeru zločeste djece poučavalo kakvo ponašanje trebaju izbjegavati, a tragičnim završetkom priče usmjeravalo ih se na pravilan put. U pripovijetci *Zloćudni Lovro* prikazan je dječak koji se ponašao zločesto i nije prihvaćao pravila kulturnog ponašanja u društvu. Vođenje života na taj način naposljetku ga je dovelo do toga da su ga svi odbacili te je poginuo na vrlo bolan način.

„Lovro je od djetinjstva svog bio jako neotesan i razpušten dječak. Već prije nego je u školu pošao bio je uviek poderan, neopran i razčupan. K tome je imao još i tu jako zločestu navadu, da je pse i mačke, gdje ih je samo stigao, dražio, tukao i natezao. A to je dalo slutiti, da nije baš najbolje ćudi nit naravi. Kad je taj Lovro u školu došao, nije se ni najmanje popravio, nego je još sve nevaljanijim postajao. Sve su opomene učiteljeve bile u tutanj. Gdje je bilo huke i buke, tu je bio Lovro; gdje je komu kakva šteta učinjena bio je Lovro; gdje su se dječaci počupali, bio je Lovro! Jednom riečju: Gdjegod je šta zločesta i zabranjena počinjena, svagdje je Lovro imao svoj nos… Eto kraja, komu i zla i opaka ćud vodi! Lovro je bio zdrav i kršan momak, pa morade prije reda zaglaviti a sve s lude glave i opaka srca. Ljudi su ga žalili, otac i majka su plakali; ali komu nebijaše sjeta, nebija mu sada ni pomoći!" (Filipović, Bosiljak, 1864, 1, 27-28).

U kratkoj odgojnoj pripovijesti četvero je djece svom ocu objašnjavalo koja im je boja najmilija. Na primjeru dječaka Stanka i njegova izbora bijele boje, otac je poučio djecu da je bjelina temelj svih drugih boja i da je ona izvor čistoće, krijeposti i nevinosti. Čuvajući nevinost srca, u životu nikada neće manjkati ljubavi, vjere i veselja. *„Vi ste djeco draga, dovrši otac, svi baš lijepo izabrali. Ali najvolim ipak od svih izbor Stankov, jer je bjelina temelj i skup svih ostalih bojah; i nevinost je izvor svake krieposti i radosti. Zato čuvajte samo nevinost srca, pa vam neće nikada pomanjkati ljubavi, ufanja i veselja. Jer uviek se smiješi nevinu čovjeku predsladka nada, a iz oka mu sjaje vedra misao i božanska ljubav“* (Filipović, Bosiljak, 1866, 8, 127).

Čistoća srca i suzdržavanje od nepoćudnih radnji jedini je orijentir kojim se djeca i mladi trebaju voditi u odrastanju. Ako su srce i duša moralno čisti, onda se za života uvijek osjećamo mlado i krjeposno. Tijelo može ostarjeti, ali moralno čista duša uvijek je mlada. *„Nije vrijeme što nas starimi ćini, nisu iste zlosreće nerazdužive pratilice žalostne sudbe ljudske na ovom svietu. Ono što nas starimi ćini jesu naše požude, inače opačine. Mladost vaša trajat će vam još dugo, ako uznadete srca svoga sačuvati čistoću, jer, da vam još jedanput kažem, u srcu je izvor mladosti i života. – Tielo vaše bez dvojbe će stariti i izgubiti će ponješto od snage svoje. S godinami posiedit će vam vlasi, a brige će vam podubokim borami nabrati čelo. Ali ostne li izvor života čist u vas, duša vaša, slična orlu, moći će uvijek u njem oprati svoja krila i ponoviti mladost svoju. Čuvajte dakle najvećom pažljivošću srce svoje, jer iz njega izhodi život!“* (Bosiljak, 1866, 14, 219).

Djecu i mlade potrebno je na njihovom razvojnom putu odgojno poučiti koje moguće opasnosti i zamke krije život. Analizom pronalazimo sadržaje koji ih poučavaju prepoznavanju loših moralnih kvaliteta koje mogu negativno djelovati na njihovo poštenje i nevinost poput licemjerstva, prepredenosti, zavisti, lijenosti, nezadovoljstva, nepoštenja, okrutnosti i neposlušnosti. Upozoravanjem i isticanjem loših moralnih kvaliteta koje osoba može posjedovati, odgojno se nastoji kod djece implementirati suprotan, odnosno pozitivan sustav moralnih vrijednosti.

„... Kao što je dobro za djecu, da poznaju takve otrovne biline, i od njih se čuvaju, tako je dobro, da poznaju i moralno zlo…. Licemjerstvo i pretovaranje kaže se liepo, a u sebi je otrov. Čovjek okružen njim hini i laže, kaže se janjetom, a kurjak u ovčijoj koži i kaže se prijateljem i pobratimom, a neprijatelj je i zlorad…. Lukavština, koja uvijek snuje, plete i tka mreže prevare krije jed u srcu medenimi riečmi, laže, maže, i vara, muti vodu, da u mutnom lovi. Lukavština je otrovna zmija, koja se skriva pod busene cvieća, i iz zasjede ujeda… Zavist je otrov, koji kuži sreću svijeta. Nesita je hala. Ona je ubojita strielja, kojom zadaju rane, za

koje badava tražiš melema, a uvijek udara kao kurjak na janjiće… Za mladež je veliko zlo neposlušnost prama starijim svojim, jerbo se protivi onoj jedinoj božjoj zapoviedi, s kojom je skopćano obećanje: Poštuj oca svoga i mater svoju, da dugo živiš, i dobro ti bude na zemlji… Lienost je za svakoga veliko zlo, a za mladež pravi ubitak. Može li lien i neumaran, nepriliježen zemljodjelac, koji u vrieme sijanja lienčuje, očekivati obilnu žetvu? Nipošto ne može! Tako i mladež liena i neprilježna, koja u mladosti svojoj pomnjivo neskuplja kao prilježna pčelica med znanja i vosak vještine, nemože u zrelijoj dobi svoga života doći do nikakva boljega mjesta u društvenom životu… Slastohlepje zamašno je zlo, a za to kao i za mnogo drugo polaže se temelj u mladosti. Rieč je u našega narodu, da niejdna mati nije rodila izjelicu ili žderonju, nego odhranila…" (Stojanović, Bosiljak, 1867, 1, 13-15).

Osobine koje djeca i mladi trebaju usvajati tijekom razvoja su skromnost, milosrdnost, poslušnost, zahvalnost i požrtvovnost. Analizom tekstova pronalazimo primjere u kojima se upravo ove moralne vrijednosti pokušavaju opisati i približiti. Smatrane su moralnim imperativom u odgoju djece i mladeži promatranog vremenskog razdoblja.

„Nema sreće u taštoj vanjštini i izpraznoj slavi, no samo u čistoj ćudi i zadovoljnu srdcu. Ne želi nikada ono, što slabi ljudi dokučiti ne mogu. Kratak je ovaj život, kratak! Uživaj ga u miru!" (Širola, Baršljan, 1889, 3, 89).

„Dobar čovjek i u skromnosti dobro radi" (Širola, Baršljan, 1889, 3, 92).

„Budi i ti, diete moje, milosrdno!" (Širola, Baršljan, 1889, 3, 92).

„Ne čini li vam se sličan brzovlaku i naduti oholica. On neće da sluša savjete mudrih, pametnih i izkusnih osoba, pa leti iz zla u zlo; dok si napokon ne pokvari sreću i liepu budućnost" (Jeretov, Smilje, 1890, 6, 93).

„…Kriepostan čovjek ne kazuje sva svoja dobra djela, što učini cielom svietu" (Jeretov, Smilje, 1890, 6, 93).

„…Ako te sad mučim i redim, to je sve za tvoju korist; jer ćeš ti do skora postati lijepim kipom, i sjati u kakvoj divnoj dvorani… Mila djeco, ako vas učitelji karaju i uče mladoj dobi, osjetiti ćete sjegurno kasnije blagonosne plodove" (Smilje, 1890, 6, 93).

„Budi uvijek zadovoljan u svom stališu, snašaj strpljivo svoju sudbinu" (Smilje, 1890, 6, 94).

„*Ne hvali se preko mjere, odazove se izpod zemlje korien. Liepo si u proljeću, ali ne zaboravi, da se u jesen posušiš, a u proljeće pak dodje novo lišće mjesto tebe, ako ja pak ne usahnem, ne će bit ni drveta, ni lišća"* (Smilje, 1890, 12, 191).

Moralna vrlina koju pronalazimo u sadržajima, a koju mlada osoba treba usvojiti i primjenjivati jest poštovanje prema drugome. Tko ne cijeni brata i bližnjega svoga, ne cijeni niti samoga sebe.

„…Pače naša je dužnost svakoga štovati i cijeniti, i tko to ne radi, pokazuje samo neplemenštinu svoga srca. A što bi prezirali jedan drugoga, kad smo svi jednako crna zemlja, a svi jednako odvisimo od ruke božje. Tko stoga brata svog cijeni, cijeni samoga sebe, kako smo svi jednko ljudi i braća po Bogu i naravi" (Gruber, Liljan, 1895, 3, 44).

U analizi pronalazimo tekstove koji djecu i mlade odgojno poučavaju da nije sramota biti siromašan. Veća je sramota biti nekulturan i neiskren u životu. *„… Siromaštvo nije sramota; zapamtite si to. Samo nepristojno ponašanje, neiskrenost i zloba čine čovjeka nevrijednim, da žive medju naobraženim ljudima"* (Liljan, 1895, 3, 47).

Dobrota srca i općenito ljubaznost, razumijevanje i dobronamjernost naspram srdžbe i ljutnje, poželjne su karakterne crte kod djece i mladih osoba. U životu treba pokazivati dobrotu kojom nas je dragi Bog poučio. *„… Zaboravljaš li, da te je stvorio ljubezni Bog, dobra narav te uzdržava i hrani, cijeli svjetski red sjeća te na milinu i prijatnost… svaka okrutnost polazi iz divlje ćudi. Svjetlost mudrosti životne skopčana je sveđer dragosti i milinom, dok iz živinske strasti rađa se uzburkana srditost, surova okrutnost i krvoločna bjesnoća. Mudrac pako prevladava sve umno i razborito, pače on mrzi osvetu i okrutnost, te misli samo na lijepu i uzornu blagost, koja tek božji stan divno resi. Na prijatnost i milini pozna se istinski junak kreposti, kako on znade svojom blagosti izliječiti i tuđe slabinje. Slava mu se sastoji u dobrotvornoj kreposti i dok okrutnik sve proti sebi imade, te ga osuđuje Bog i cijela narav blaga duša sjaji kao zlato. Budi u svemu blag i krotak!"* (Gruber, Liljan, 1896, 2, 31).

Navike kulturnog ponašanja pokazatelj su kvalitetnih moralnih vrlina poput ljubaznosti, mirnoće, uljudnosti i obzirnosti. Što je u djece i mladih razvijenija duševna snaga, to su oni pristojniji, uljudniji i ljubazniji. To ne trebamo smatrati slabošću osobe, već pokazateljem dobre odgojenosti i ljudskosti. Surovost i neotesanost odlike su moralno zakržljalih osoba ili neodgojenih i neobrazovanih.

„Nespretnim i bučnim ponašanjem i vikom, neotesanim i bezobzirnim nastupom, ne pokazuje se muževnost, već kukavština i slabost. Mnogi ostane cijelog života takav slabić, pa kao što nespretni sklizač na svakom koraku obara druge, tako i ovakov slabić svaki čas radi svoje nespretnosti zapada u svađu i cijeloga života pada iz neprilike u nepriliku. Ne mislite, da je obzirnost, skromnost i mir znak slabosti i da ne dolikivaju dječacima. Ne, čim dječak ima više duševne snage, tim je finiji, uljudniji i ljubezniji. Surovost prepušta neotesancima, koji niti mogu gospodariti svojim rukam ni nogama, ni jezikom, a takove moramo žaliti, jer ti su duševno kržljavi" (Anđeo čuvar, 1911, 7, 104).

Odabrani tekstovi časopisa donose i proklamiraju sljedeće moralne vrline - strpljivost, dobrota i milosrđe. Osobe koje imaju razvijene ove vrijednosti pune su ljubavi i spremnosti pomoći drugome te ga prihvatiti bez obzira na njegove mane. U pripovijetci *Mali grbavac* pronalazimo priču o dječaku kojega su vršnjaci odbacili zbog njegova fizičkog nedostatka, grbe. On se nikada nije na njih ljutio, bio je strpljiv, pun ljubavi i obzirnosti. Kada je umro na mjestu grbe izrasla su mu anđeoska krila pa je pomoću njih otišao ususret dragom Bogu.

„Ima mnogo ljudi na svijetu, koji su izvana lijepi, a unutri imaju zlo srce, u kojem nema ljubavi, dobrote i milosrđa prema bližnjem svom. Ovi lijepi ljudi se ohole sa svojom ljepotom, pa ne misle niti na dragoga Boga, niti na svog bližnjega, a ovi ružni se nemaju š čim oholiti, te uvijek misle na našega predobroga oca, koji ne će nikada zaboraviti na one, koji se njemu mole. Ovaj mali dječak je bio strpljiv. Strpljivost naime ne mrzi nikoga, ona ljubi svakoga, ona se ne ljuti, ona sve nevolje strpljivo podnosi, ona oprašta…" (Anđeo čuvar, 1911, 7, 108).

Pozitivni stavovi i moralne odlike razvijaju se prepoznavanjem vrijednosti istine naspram laži. Kako dijete odrasta sve češće komunicira s drugim osobama, stoga je važno da usvoji ovu sposobnost. Odgojno je poželjno da djeca i mladi svoje odnose temelje na poštenju, otvorenosti i istinitosti.

„Laž je dijete odličnih roditelja, jer otac laži je knez „Tama". Radi toga se laž, čim se rodi, tetoši i njeguje, dohrani do muževne dobi i ona usrećuje svijet.

Istina je naproti nahod. Ako li je tko nađe, ta taj se mora osobito čuvati reći, da ju je našao i pridržavao.

Laž ide fino odjevena, nosi baršun i svilu, a lica je naličena.

Istina ide skromno, ni jedne vlasi nema tuđe, dočim grize vlastitim zubima i nema nakita.

Velikaši pozivaju laž u goste, dočim je isti mjesto za vratima. Laž je poput prašine, ona prodire i kroz ključanicu i prozore pukotine, proti njoj ne pomaže niti zasunak niti brava, istina rijetko prodire skroz. Laž je poput zmije, vijugavo se vuče i svlači si kožu.

Istina ima dvorezi nož i nosi svoju vlastitu kožu na Pazar. Laž želi vladati, istina je skromna.

Ako će ti laž dobro učiniti, ona te samo škaklji, ako će ti istina dobro učiniti, ona te boli" (Žerav, Anđeo čuvar, 1913, 1, 15).

Analiza sadržaja odabranih časopisa pokazala je značajnu zastupljenost proklamiranja pozitivnih moralnih vrijednosti u promatranom vremenskom razdoblju. Autori odgojnih sadržaja unutar časopisa prepoznali su potrebu stalnog moralnog upućivanja djece i mladih, što nam govori da su nositelji sadržaja/učitelji uvidjeli da je ovaj aspekt odgoja i usmjeravanja nedovoljno zastupljen u njihovom razvoju i odrastanju.

4.3. Sadržaji vjerskoga odgoja

U istraživanom razdoblju pronalaze se sadržaji vjerskog odgoja u svim analiziranim godištima i brojevima časopisa za djecu i mladež koji su uzeti za uzorak istraživanja. Pronađeni i analizirani tekstovi sadržavaju opise Isusova života kao poziv na molitvu Bogu, isticanje važnosti odlaska u crkvu i poštivanje vjerskih blagdana, poziv na poštivanje božjih zapovijedi i života u skladu s njima. Pronađeni tekstovi najčešće su kratke pripovijesti i priče u kojima glavni lik uz božju pomoć izbjegava sigurnu smrt i spašava se od neimaštine ili Bog zbog upućenih molitvi spasi njegova bližnjega. Sadržaji vjerskog odgoja prisutni su u svim aspektima odrastanja djece i mladih, ali i cijeloga čovjekova života. U sljedećim odlomcima na izdvojenim primjerima nastoji se ilustrirati vjerske sadržaje koje odrasli prenose djeci i mladima u svrhu njihova odgoja.

U pripovijetci *Zdrava Marija* nalazimo primjer kada Bog neprimjetno pomogne dječaku Jurici da se vrati na ispravan i pošten put. Dječak Jurica primjer je pobožnog, dobrog i poslušnog dječaka. Kada je završio pučku školu s odličnim ocjenama, roditelji su ga odlučili poslati u veliki grad na dodatno školovanje. Tamo je upoznao zločestog dječaka koji ga je uvukao u svoje društvo pa je Jurica naposljetku i sam postao takav. Prestao se moliti Bogu, izbjegavao je školu, varao roditelje i učitelje. Sve ga je to dovelo do izbacivanja iz škole. Roditelji nisu htjeli više čuti za njega. Sav očajan i s mržnjom u srcu, odlučio je pokrasti roditelje, zapaliti kuću i pobjeći u daleki svijet. Kada su roditelji bili na polju, provalio je on u

kuću i počeo uzimati novac. Baš kada je htio zapaliti ormar, začuo je iz njega ugodnu božju pjesmicu Zdravo Marijo. Sjetio se svojih dječačkih dana, ljubavi roditelja i molitvi Bogu. Obuzeo ga je božji blagoslov te je pao na koljena i počeo se moliti. Kada su se roditelji vratili s polja i vidjeli Juricu kako se moli, oprostili su mu sve i primili ga natrag. Od tada je živio poštenim i pobožnim životom. *„... Hvala ti, milostivi Bože, oče nebeski, što si me občuvao od tog groznog zločina! Ti me zoveš, evo čuje sluga tvoj; bit ću ti opet pokoran sin, ostaviti ovaj kraj i otić u daleki sviet, gdje ću moći opet dobrim i poštenim biti. Ti koji hraniš ptice u zraku i odievaš liljanje u polju nećeš niti mene skrušenoga sina zapustiti! .... Djeco draga, evo vidite, kamo vodi zlo društvo, i kako je opet moguća molitva kod Boga! Bježite dakle ono prvo kao kugu, a nepropuštajte nikad Bogu se moliti!“* (Banjalučki, Bosiljak, 1864, 3, 93-94).

U kratkoj poučnoj pripovijetci pronalazimo ribara Stanišu koji nije mogao uloviti niti jednu ribu sve dok se nije za pomoć obratio dragome Bogu. Na ovome primjeru i njemu sličnima prenosi se važnost svakodnevne molitve Bogu i važnost njegova blagoslova u životu. Bog je taj koji nagrađuje naš uloženi trud i dok smo njemu odani pazit će na nas.. *„Jedno jutro izveze se ribar Staniša u svomu čuniću na jezereo i lovljaše ribu cjeli bogoviti dan. Bacao je svoju mrežu nebrojeno putah, nu nije ulovio ni pljucavice, ni kesegice, ni jednog grgečića. Žalostan i turoban uputi se u veče k obali. Možebit, misljaše, da zato nisam ništa ulovio, što se nisam jutros najprije Bogu molio za blagoslov, samo sam se prekrstio; ali ja ću to odsele činiti. On u rieči sa sam sobom, a izskoči najedanput iz vode krupna riba, drugom još većom gonjena i padne u čunić, pak se stade pračkati pod nogama obradovanog ribara. „Sad“ rekne ribar, vidim jasno, da što se ljudskim trudom nedobiva postizava se s božjim blagoslovom“* (Stojanović, Bosiljak, 1865, 14, 335).

U životu nije najvažnija materijalna korist i bogatstvo. Najvrjednije što možemo za života imati, neizmjerna je ljubav prema Bogu. Dobro srce koje Boga voli, vrijednije je od bilo čega.

> *„Učenik. -Ah učitelju! Hajduci su me napali i svega do kože oplienili. Jedva sam živ pobjegao. -*
>
> *Učitelj. - A jesu li ti tvoji pokoj, tvoju vjeru i tvoje uhvanje u dobrotu oca nebeskoga odnieli?-*
>
> *Učenik. - Nisu, ali su mi odnieli novce, odjeću i sve.-*
>
> *Učitelj. – Dakle se tješi, sinko! Još uvijek si ti bogat i srećan. Dokle god znademo, da možemo svoje ruke prema nebu dizati i Boga našim ocem nazivati, dotle bi jako nepravedno bilo, da se na njega tužimo. Jer vjera u Boga, kojeg je ljubav i sila neizmjerna, ima mnogo veću vriednost, nego sve blago ovoga svieta.-*

Dobro srce, što za Boga mari,

Vriednije je od svakoje stvari" (Filipašić, Bosiljak, 1866, 5, 79).

Vjera u Boga najveća je utjeha kada je čovjek u nevolji. Kada te snađu životne nevolje, moraš imati vjere da će ti Bog pomoći, njemu se moliti i tvoji će se problemi riješiti. Nikada ne trebamo gubiti nadu i vjeru. U priči *Još živi stari Bog* obratnika Martina zadesi velika oskudica. Posao mu je naglo stao, a dužnici nisu plaćali račune. Našao se u situaciji da nije mogao platiti stanarinu i da mu obitelj nije imala što za jesti. Razmišljao je čak da digne ruku na sebe. U strahu za njegov život, supruga mu je ispričala kako je sanjala da je Bog umro i da su anđeli na nebu svi u crnini. On se na nju naljutio i govorio da Bog nikada ne može umrijeti i da ne priča takva bogohuljenja. Na to mu je ona rekla:*„ ...E, pa dakle, ako još živi stari Bog, onaj isti Bog, koj nas je već toliko godina uzdržava, zašto zdvajaš i ne imaš u nj pouzdanja? Kako se je brinuo za nas, dok bijasmo maleni, brine se i danas i za nas i djecu našu. Zato ga ne vrijeđaj svojim malodušjem, već imaj vrelo pouzdanje u njegovu očinsku providnost i ljubav. Tmasti oblak zdvajanja, što ga je mučio do sada, raspuče mu se pred očima, da milo zureć u svoju dobru ženu prosbori: - Pravo veliš, ženo, pametnija si i bolje vjere od mene i ja ću odsada u buduće više pozdavati se u Boga, te neću lje ostati na cijedilu, jer Bog ne ostavlja nikoga bez svoje pomoći, koj se u nj cijelom dušom, pouzdaje, kako i pravi velinaša rieč: da još živi stari Bog! – Braćo, ne gubimo vjere!"* (Gruber, Liljan, 1896, 5, 76-77).

Kada nam je najteže trebamo svoju snagu potražiti u milosti dragoga Gospodina. On će nam uvijek pomoći ako ga zatražimo. Da je Bog velik i da sluša naše molitve česte psu oruke slane djeci u pronađenim odgojnih sadržaja, a jednu takvu pronalazimo u pripovijetci *Uslišana molitva.* Davne godine polja nisu rodila žitom i zavladala je glad. Siromašna udovica i njezin sinčić danima nisu okusili kruha. Sav iznemogao, pitao je svoju majku za mrvicu kruha, a ona mu je odgovorila neka ide u crkvu pred kip maloga Isusa i zamoli za pomoć. Dječak je otišao u crkvu ispred kipa Majke Božje s malim Isusom te počeo moliti za pomoć. Isus je uslišao njegovu molitvu, pružio mu je ruku i dao žemičku.

„ ...Moj dragi gospodine! – reče dječarac – mene je k Vama poslala moja majka, da Vas umolim za komadić jer sam silno gladan!

I gle čuda! Ruka maloga Isusa stane se micati, i pružati mališu – poput snijega – bijelu žemičku, koju ovaj sa slašću pojede. Utecite se i Vi djeco češće malomu Isusu, pa će i Vas za cijelo uslišati" (Bršljan, 1898, 2, 59-60).

Analizom pronalazimo vjerski obojane tekstove koji poručuju da Bog može kazniti one koji se ne ponašaju u skladu s njegovim zapovijedima, odnosno ne poštuju moralne

vrijednosti društva. Djeci i mladima odgojno se poručivalo da Bog može biti milostiv, ali isto tako oštar i pravedan. U priči *Ne budi objestan* pronalazimo čovjeka koji je bio toliko bogat da nije mario ni za što na svijetu. Bio je sam sebi dovoljan. Sav je svoj novac sakrio u jednu vrbu pokraj potoka. Jedne je večeri pripremio veliku zabavu i za to se vrijeme u štaglju zapalila vatra. Nije dozvolio slugama da gase vatru i ona se proširila na kuću. Iste te večeri poplavila je rijeka i odnijela vrbu s novcima. Preko noći je postao siromah i ostao bez ičega na svijetu. *„Eto vidite. Draga djeco, kako dobri Bog kazni objesnika. Nikada u svom životu ne budite objesni, ni bahati, pa makar svega u izobilju imali, znajte, da vam to dobri Bog naš otac daje, ali znajte i to, da vam to on sve natrag može uzeti, jer je sve u božijim rukama"* (Uzelac, Liljan, 1898, 6, 88-90).

Sadržaji vjerske naravi i ufanje u Boga prenose se djeci i mladima od malih nogu. Primjere za to pronalazimo i u školskim klupama. Osim roditelja i svećenika, učitelj je taj koji djeci i mladima usađuje vrijednost molitve i traženja božje pomoći i milosti. Navedeno možemo vidjeti u sljedećemu primjeru.

„Učiteljica rekla djeci svoga razreda ovako: - Kadgod vam je što teško, prekrstite se i pobožnim uzdahom zamolite dragoga Boga za pomoć… Dijete! Ne zaboravi nikada na dragoga Isusa, koji na tvrdoj posteljici, na drvetu Križa počiva. Pripravan je uvijek pomoći, kada ga zazovemo" (Anđeo čuvar, 1913, 3, 36).

Analizom smo utvrdili da je pjesma vrlo snažno odgojno sredstvo kojim se u istraživanom povijesnom razdoblju prenose vjerske vrijednosti, to jest veliča Bog i njegova snaga. Bog je vrtlar naših duša. Onoga tko živi prema njegovim zakonima, čeka vječna slava i spasenje. Bog je svugdje oko nas; On je stvoritelj svijeta, ljubav i izvor života. Djeca koja se mole Njemu imat će čista srca i duše.

„Sjaji sunce na nebesi
U veličju divnomu!
Vidim da si, znam šta jesi,
I kazujem svakomu:
Bože ti si ljubav!

Ti si liepost sve ljepote,
I mudrota mudrosti;
Ti si uzor sve dobrote,
I živ izvor milosti:
Bože ti si ljubav!

Pun mirisa onaj rani
Što u vrtu cvate cviet,
Što mi rosa suzom hrani,
I on s menom žudi riet:
Bože ti si ljubav!

Oče! smiri srce ovo,
I milost mu svoju daj,
Da ti čuje sladko slovo:
Sa mnom srce tvoj je raj!
Bože ti si ljubav!"
(Ilijašević, Bosiljak, 1865, 6, 161).

„… Tam gdje divni stoje dvori,
U ko'ih sladka piesan ori-
Slaveć možnog tvorca svog,
Tam je mili, dragi Bog!

Tam gdje duši čisti, sveti
Vječnjoj žive u pameti
Gdje j' angjelah sveti slog,
Tam je mili, dragi Bog!

Tam si želi srce moje,
Gdje angjeli pjesme poje;
O da u sbor s njimi mog',
Ta da mogu gdje je Bog!

Daj nebeski oče dragi,
Sine krste, duše blagi,
Kad se lišim svieta 'vog,
Daj da vidim, gdje je Bog!"
(Maršov, Bosiljak, 1865, 4, 49).

- - - - - - - - - - - - -

„… Vjera hoće dušu svu da obuzima
Za oca nebeskog; njom ravna sa svima,
Jer od vječnoga je izašla izvora,
Pa se opet natrag jednom vratit mora,
Nazore u njojzi slobodnije budi,
Uzdanjem u Boga vazda jača grudi …" (Majnarić, Liljan, 1898, 8, 119).

„… I Vi, djeco, draga, Stvorcu pripjevajte,
Ruže srca svoga Njemu voljko dajte!
Bog je vrtlar marni naših, djeco, duša,
Slava svakog čeka, koji Njega sluša!" (Milodarke, 1913, 2, 22).

Molitva kao odgojni čin razgovora s Bogom pronađena je u analiziranim sadržajima časopisa za djecu i mladež. Njome se poučava vjerom tražiti pomoć i zaštitu od Boga. Molitva je neizostavni dio katoličke vjere te nije iznenađujuće da ju pronalazimo u odabranim časopisima za djecu i mlade. U njima pronalazimo razne molitve kojima se traži općenita dobrobit svih ljudi, blagoslov za roditelje, sestre i braću, prijatelje te za samoga sebe. Molitvom se u djece razvija empatija prema drugima te osjećaj brige i zahvalnosti. Uči se djecu i mlade poštovati i obraćati se Bogu za pomoć i zahvalu.

„Bože dragi, ove noći
Budi nama na pomoći!
Podaj nama sladki sanak,
Da nam svane zdravi danak;
Čuvaj naše roditelje,
Našu braću, prijatelje,
Čuvaj po svem svietu ljude,
Neka svima dobro bude!
Bože dragi ove noći
Budi i nam na pomoći!"
(Bartuš, Smilje, 1890, 6, 84).

- - - - - - - - - - - - -

„Vječni oče, dobri Bože,
Primi uzdah moj,
Da po njemu sada primim
Svet blagoslov Tvoj.
Ti mi dade ovo žiće,
Da te slavim ja -
I u meni duh Tvoj čisti
Milostivo sja.

S tog Te molim, dragi Oče,
Daj mi zdravlje - daj;
Nek me sveti – svemogući
Tvoj oživi sjaj.

Da još sretan mogu Tebe
Slavit, hvalit - v'jek;
Primi, Bože, uzdah ovi
Mog je srca jek!"
(Valentić, Liljan, 1896, 2, 21).

- - - - - - - - - - - - -

„ ...Daj im Bože, daj im svima
Pokoj naći slatki blagi –
Prijatelj'ma, dušmanima
Noći u toj, Bože dragi!

Putniku daj, koji s puta
Sašav pravog k svojim hrli,
Stići domu, da ne luta,
Već da djecu doma grli.

Bolesnomu, daj prikrati
Nojcu dugu slatkim sankom,
Zdravljice mu zlatno vrati
Tvojim novim, mladim dankom.

Koga s briga nesan mori,
Ne daj, da se jadan pati,
Da se u snu b'jedom bori –
B'jedu nek mu san pozlati"
(Smilje, 1905, 3, 38).

Slavljenje vjerskih blagdana prepoznato je kao čest motiv u sadržajima analiziranih tekstova. U analizi pronalazimo obilježavanje najvećih katoličkih blagdana Božića, Uskrsa i Svih Svetih. Ovi blagdani najčešće su djeci i mladima približivani pjesmom i molitvom. Božić je u analizi prepoznat kao najzastupljeniji blagdan koji se prikazuje i opisuje čitateljima. Razloge za to pronalazimo u tome što je vrijeme Božića prožeto vrijednostima mira, ljubavi, blagostanja, veselja i rođenja malog djeteta Isusa.

„Gusti snijeg na zemljicu pada,
Okolinom ciča zima vlada,
A u srcu svih kršćanskih ljudi
Silna radost, veselje se budi.

U ponoći, a pred mnogo ljeta,
Na sv'jet dođe Spasitelj svijeta,
Dođe da na pravi put nas krene,
Da nam duše otopi studene.

Velja zima, ali srce vrelo,
Čovječanstvo neka ljubi c'jelo,
Od svih pako neka nam najviše
Za hrvatski narod duša diše"
(Richter, Smilje, 1906, 5, 70).

„Došo je Božić mio i dragi,
Dječice moja, da nas dariva;
Došo je Božić, taj sanak blagi
O kojem duša davno sveđ sniva.

U krilu svome nosi nam dare:
Božićno drvce, kolača slasnih,
Oraha zlatnih, Betlema čare
O mnogo, mnogo igračaka krasnih.

Isusa malog ljubite svaki –
Ta on vam dušu srećom vas zlati,
A za uzdarje hajdemo taki
Ljubavi puno srce mu dati!"
(Magjer, Mali dobrotvor, 1905, 5, 65).

Vjerovanje u anđela čuvara čest je motiv pronađen tijekom analize sadržaja časopisa. Molitvom anđelu čuvaru kod djece se razvija osjećaj postojanja natprirodne sile koja bdije nad njima i time se pobuđuje dublja povezanost s Bogom i vjerom. Upravo je molitva anđelu

čuvaru prvi doticaj djece s naukama vjere. Kratkom molitvom koja je upućena anđelu, zaštitniku poslanom od samoga Boga, traži se da on bdije nad djecom, da ih čuva od svih zala i da im čuva dušu od raznih iskušenja.

„Još sam malen – još sam d'jete,
Još me majka ml'jekom doji,
Još me tata, bratac, seja
Na rukama nose svoji'.

Još sa malen – još sam d'jete,
Jošte ne znam molitvice;
Ti se moli Bogu za me,
Da ustanem na nožice!
(Kulundjić, Liljan, 1896, 2, 30).

- - - - - - - - - - - - -

„Svako dijete ima svoga
Anđela čuvara,
Taj ga uči, vodi, pazi
I valjanim stvara.

A kad crna smrt nam žiće
Nemilo pokosi,
Anđeo tad našu dušu
U raj k Bogu nosi"
(Majsec, Mali dobrotvor, 1902, 7, 105).

- - - - - - - - - - - - -

„Hvala tebi dobri Bože,
Što mi šalješ svog andjela,
Da me slaba čuva, pazi,
Da me rdja ne pogazi.

Kada pružiš svoju ruku,
Ojačaš mi dušu mladu,
Tada nema ovdje muka,
Niti suza, nit jauka…"
(Crnko, Milodarke, 1913, 1, 2).

4.4. Sadržaji ekološkoga odgoja

U istraživanom razdoblju pronalazimo sadržaje ekološkoga odgoja u svim uzorkom odabranim i analiziranih godištima i brojevima časopisa za djecu i mladež. U ekološke sadržaje uvrstili smo tekstove koji donose opise biljnog i životinjskog svijeta te razvijanje ljubavi i čuvanje biljnog i životinjskog svijeta.

Istraživanjem pronalazimo tekst pod naslovom *Razlika izmedju bilja i životinja* u kojem se djeci i mladima donosi opis i pojašnjene različitosti između biljnog i životinjskog svijeta. Tekstom se ističu važnije razlike između obiju zajednica i osvještava čitatelje o važnosti očuvanja biljnih i životinjskih vrsta.

„Dvie vrsti ustrojnih tjelesa imamo na zemlji, i to su životinje i bilje, te sad nastaje pitanje, koja je razlika medju njimi…Životinje i biline imadu onaj glavni oblik; stanice, sastoje i jedne i druge od krutih i tekućih dielova, rastu, hrane se i razplodjuju, obiluju neizrečenom razlikošću oblika, organizirane su i imadu uda, koja na razne upotrebljuju

svrhe, da se njimi hrane, razploduju, suvišne čestice odstranjuju itd.; obe vrsti ostaju, razvijaju se i pogibiju…Bilju i životinji treba hrane, bilje ju nalazi, a životinja ju traži…Značajka dakle, koja ih razlikuje jest kretanje; no ima još i druga; životinja si hranu bira, jednu voli od druge, a treću zabacuje; ima dakle već na najnižem stupnju ustroja ćućenja, ima njekakvo sietilo, koga bilje neima…Bilje i životinje rastu, bilje bez kraja, dok je živo i zdravo (starost nije kod bilja bolest, kao kod čovjeka); a kod životinja rastu samo dotle, dok im se tielo podpuno razvije…Životinje i bilje imade djelove, uda, organe; no životinje od iste vrsti imade uvjek stalan broj, nikad ni veći ni manji; bilje pako veoma promjenjiv…." (Bosiljak, 1867, 15-16, 236-237; 252-254).

Pronađeni i analizirani tekstovi najčešće sadrže različite opise i pouke o životinjama, točnije djecu i mlade uči se o vrstama životinja, hranjenju i razmnožavanju te načinu obitavanja i življenja. Pronađeni tekstovi sadrže elemente ekološkog, ali i intelektualnog odgojnog područja. Tako pronalazimo opise životinja kao što su zec, pas, guska, konj, hrušt, lisica, vikunja, sjeverni jelen, majmun, sjeverni medvjed, pauk, mrav, los, tuna, nosorog, golub kokošar, bakalar, jastreb, bubamara i jazavac.

„Zec spada medju glodavce. Težak je 8-10 funtih; nu u prijašnje, za zeceve sretnije doba, gdje nije smio nijedan neplemić, da zeca ustreli, vagnuli su pojedini zecevi do 18 funtih. Zecevih ima čitavoj srednjoj Evropi i zapadnoj Aziji… Rodno svoje mjesto ostavlja vrlo nerado, i to samo onda, ako tu nenadje nikova druga ili družice…Zec spava ili driema čitav skoro dan, a stoprv u suton nastahe mu vrieme plesa i veselja… Zec je bojažljiv i plašljiv; nu narav ga je zato nadarila drugimi darovi; on bo je hitar, lukav, okretan, živahan i veseo…Zec se svega boji, što mu je nepoznato, a osobito tako zvanih strašilah, što se meću u zelje, da ga zecevi nepojedu… Pitomi zec je uvijek isto tako plašljiv kao i divlji, te doskora opet podivlja kad bi ga izpustili. Meso pitomih zecevah nije baš ni najmanje tečno. Lakho ih možeš ubiti, ako ih primiš za zadnje noge te ih podlanice za uši udariš" (Mařik, Bosiljak, 1865, 14, 328-331).

„Tko da izmedju naših štiocah nezna za gospu, tetu Liju! Zato mislimo, da će svakomu milo biti, što ćemo ovdje priobćiti mnogogodišnje izkustvo lovca i šumara jednog o toj znamenitoj i veoma zanimivoj zvieri…Lisica si često sama kopa svoj berlog; a u pjeskovitih krajevih upotrebi i berlog kunucah, da si priredi prostraniji stan…Lisica koti obično oko svrhe travnja po 6 do 8 sliepih lisićah, koje brižljivo doji i hrani. U to doba njezina ćud skoro sasvim predrugojači, uz prvašnju svoju lukavštinu postane još i smielom i drzovitom…" (Bosiljak, 1867, 7, 105-107).

Osim životinjskog svijeta, pronalazimo tekstove koji opisuju i približavaju čitateljima biljni svijet. Nalazimo sadržaje koji opisuju masline, pamuk, lopoč, ebanovinu te divlji kesten ili deblo drveta.

„…Lopoč rastući u naših vodah, prekrasan je cvijet; mnogo krasniji su mu srodni cvietovi u vrućih krajevah. Sve vrste lopoča imadu debelu pružeću se stabljiku i dugoljasto, obično srcoliko, koži nalično sjajno lišće…Ovo je lišće kod nekojih vrsti veoma velikoga objema. Takodjer i cvjetni listići su veliki, plod jest bobulja ili ko kožnati tobolac s mnogim sjemenjem.. kod nas je najobičniji bjeli lopoč, koji je pravo rekuć nakit naših voda, osobito gorskih. Izmedju inozemnih lopoča vriedno je napomenuti dvie vrsti: lopič sa cvietom ružičastim i modrim…" (Trstenjak, Smilje, 1880, 1, 10-13).

„Drvo divljeg kestena upotrebljavaju po malo i stolari i kolari, te se od njega izrađuju i škrinje, no ono je veoma zgodna građa (materijal) za rezbare i kipare, jer je mekano i podatno, dočim je javorovina krta i tvrda. Drvo divljeg kestena, nije lošije nego li kruškovina. Oštrica se oruđa na njem tako brzo ne istroši, kao kod inoga rezbarskoga drva. Uz to je još i jeftino. Divlja se kestenina mora još sočna da raspili u daske, da joj se boja ne nagrdi. Crvotoči ju rado ne napadaju. Obrađivati se smije samo posve suha, jer bi se inače bjelina (meklina) udubila pak bi se površina previše izrebrila" (Vjerni drug, 1897, 3, 47).

U analiziranim tekstovima pronalazimo zanimljive pouke koje mogu pomoći u uzgoju i održavanju životinja i biljaka. Bilježimo upute kako postupiti ukoliko nam voćke ne rode, kako koristiti prirodno gnojivo za rast biljaka te kako se pravilno brinuti o domaćim životinjama. Djecu se i mlade sadržajima iz njima poznatog okružjenja, poput seoskog gospodarstva, poučava kako da se brinu o životinjama te kako da od njih imaju koristi, posebice u smislu hrane i zarade. Bitno je djecu i mlade poučiti da se moraju s poštovanjem i brigom odnositi prema životinja i biljkama.

„…Razumna i štedljiva domaćica (kućanica, gospodarica) znat će si peradju i u slabim gradinama da privredi premnogu krunu. Da se kod peradi zaista pokaže korist, treba je gojiti razumno. Prije svega treba za perad primjerenih prostorija. Za svaku vrst peradi treba da je posebna staja. Nije dakle dobro, da se kokoši, guske, patke (race) i pure zajedno zatvaraju. Mlada perad nekada je odvojena od stare… Zimi mora da je staja suha, topla i zračna. I u njoj treba nasipati suha pijeska, da se može u njem perad valjuškati. Staju treba zračiti svaki dan, a temeljito ju očistiti najmanje jedan put u mjesecu, da se ne zalegu kojekakve škodljive uši. Zaušljivi li se perad, treba joj nasipati ispod krila sumporna svijeta (praška), te cijelu staju naštrcati karbolnom kiselinom… Perad se ne smije da drži u

otvorenim stajama, jer joj škode zima i druge nepogođe. I lasica i lisica došulja se rado do peradi. Zato treba zatvoriti noću i zimi sva okna…" (Štampar, Vjerni drug, 1898, 6, 90).

„Neplodne se voćke mogu tako da oplode, ako se sve jalovice grane poniknu. Jednogodišnje i dvogodišnje jalovice svojim vrškom privinu k zemlji a da se ne obrežu, pak se u spodobi luka privežu likom o bližnju granu. Što je voćka bujnija, to se može grana većma da savije. Na veoma bujnim voćkama mogu se da saviju potpuni kolobari. Posljedica je toga savijanja, da iz tih jalovica potjeraju plotkinje, dočim bi iz nje potjerale opet jalovice, da je u vis rasla…Da čađ, drveni pepeo i smeće voćke dobro gnoji, to mnogi znadu, al da i voda od pranja rubenine dobro gnoji, to je manje poznato. U toj vodi ima otopljenih masti i soli, koje voćku dobro hrane. Osim toga ubija ta voda razni gad u zemlji i na voćkinu korijenju" (Vjerni drug, 1898, 10, 159).

Analizom smo identificirali postojanje tekstova koji instruiraju koliko je zapravo bitan životinjski i biljni svijet za samoga čovjeka. Uništavanjem ili nepažljivim odnosom prema prirodnom svijetu čovjek može imati ozbiljne posljedice u životu i radu te je potrebno razvijati svijest o povezanosti čovjeka i prirode. Pronalazimo tekstove koji opisuju koliko je važno ne uništavati ptičja gnijezda i mravinjake, važnost bumbara za biljni svijet, itd. Na vrlo jednostavan način djecu se upozorava na možebitne posljedice ukoliko se prema prirodi i njezinim stvorenjima odnose s nepoštovanjem i nebrigom. U navedenim prikazima pronalazimo povezanost odgojnih sadržaja, a u ovome slučaju ekološkog s intelektualnim i moralnim odgojem. Dok se sadržajem prikazanih tekstova djeci približava ekologija i priroda, s druge ih se strane obrazuje i poučava moralnim vrijednostima poput važnosti života i suživota.

„Koliko je vriedno vrabčije gniezdo. Ima nevaljanih dječaka, kojim je najmilijom zabavom tražiti ptičja gniezda te iz njih vaditi jaja ili mlade ptičice. Ovakovi nevaljanci pokazuju vrlo tvrdo i nesmiljeno srce, jer im obično svako mlado za nekoliko satih mora poginuti, budući da mu neima potrebite njege i hrane. A ima još i takovih dječaka, koji mlade raznim načinom muče… Nu osim toga čine ovi nevaljanci još i velik kvar, kada vade jaja i mlade iz gniezda, na pr. Vrabčeva i drugih nekih ptica, koje se hrane gusjenicami i raznim bubami. Netko je proračunao, da treba svaki mladi vrabac na dan 50 gusjenica i drugih buba; ako li ima u gniezdu na pr. 5 mladih, to čini 250 gusjenica na dan. Hrane li stari vrabci svoja mlada kroz 30 dana, pojedu ovi tečajem toga vremena 75.000 gusjenica. Svaka gusjenica pojede na dan toliko lišća i cvjetića, koliko je i sama težka. Uzmimo da pojede svaki dan samo po 1 cvijet, to će potrošiti za 30 dana 30 zametaka voća, a svih 75000 pojedu ukupno 225.000 komada takvih cvjetića. Kad nebi nevaljani dječaci izvadili to vrabčje

gniezdo, imala bi okolica za 225.000 jabuka, krušaka, šljiva, trešanja itd. više. Ako pako uvažimo, da svaka gusjenica na dan pojede 5, 10, 20, cvjetića, to možemo lako razabrati, koliki kvar zločesti dječaci čitavoj okolici čine, kada iz gniezda vade jaja i mlade vrabce" (Smilje, 1873, 9, 147).

„Šumski mravi neprijatelji ridovke. Opazilo se, gdje nema mrava, da se tamo ridovke, te otrovne zmije veoma množe. Zato zlo rade djeca, a i odrasli ljudi, koji u šumama razvaljuju i uništuju mravinjake, jer se mravi tad raziđu i isele u druge krajeve, a zmije ridovke se tuj množe. U velikim šumama teraju mravi zmije. Čim jedan mrav opazi ridovku, javi to drugim mravima, i već za nekoliko časaka opkole stotine mravi zmiju, pa joj izgrizu najprije oči, a onda glavu. Zmija se doduše brani i otimlje, a najzad ipak podlegne mravima, koji njezino meso raznesu u svoje mravinjake" (Ivankec, Smilje, 1905, 1, 14).

„Čuvaj bubamare. Stršeni su i ose škodljivi pčelama, jer ih isisavaju i uništuju. S toga treba ove zareznike svagdje i svagda tamaniti. Bumbari su nedužni i neškodljivi. Oni dugačkim svojim rilcem oblijeću sve one vrsti djeteline, na koje pčele poradi prekratkoga svoga rilca ne dolaze. Dlakavim svojim tijelom raznose bumbari pelud, pa oploduju djetelinu. Ne valja s toga tamaniti bumbare i njihova gnijezda, nego ih treba čuvati, jer su bumbari najbolji prijatelji poljodjelca" (Vjerni drug, 1908, 2, 32).

Unutar analiziranih godišta i brojeva časopisa za djecu i mladež pronalazimo i pjesme koje sadržavaju notu ekološkog odgoja. Tako pronalazimo pjesme koje glorificiraju ljepotu prirode i opisuju razna cvijeća poput bršljana, ljiljana, ruže, zumbule, potočnice, đurđice, ljubičice i drugo. Pronalazimo pjesme koje za temu koriste godišnja doba i time opisuju i približavaju djeci i mladima što se događa s prirodom u određenom dobu godine. Nalaze se pjesme koje djecu poučavaju razlozima poput odlazaka lastavica u toplije krajeve, medvjedova spavanja zimskog sna, potrebe hranjenja ptica tijekom zime i promjene drveća ujesen.

„ ...Kad sunašce odagnalo
Ljutu zimu studenu,
Proljeće je zapjevalo
Prvu pjesmu milenu.

Ptice, što se povratile
Iz dalekih krajeva,
Da bi mekho gnjezdo svile
Sred domaćih krajeva.

Sitni kukci, marne pčele
Cviećem što obletaju,
I nevine ovce biele,
Što jagnjad nazivaju.

Sve što raste, cvate živi,
Kad proljetni svane čas,
Stvoritelju svom se divi,
Te mu pjeva u sav glas!"
(Majnarić, Bršljan, 1892, 8, 226).

„Ruža.
Blago li oj meni
Ponajljepšem cvijetu,
Krasotica prva
Ja sam na tom svijetu;

Ubire me vjekom –
Mnogi stvorak mladi,
I mirisom mojim –
Grudi svoje sladi!...“
(Magdić, Baršljan, 1895, 11, 349).

„Sumbul.
Ne hvalim se Vama,
Al to znadu ljudi –
Da mirisom svojim
Blažim mlade grudi…

Svako biće skoro
Mene toli hvali –
Stog su mnogu djecu
Sumbul cvjetkom zvali!...“
(Magdić, Baršljan, 1895, 11, 350).

- - - - - - - - - - - - -

„Snijeg je svud, noć je tiha,
Pustoš svagdje vlada –
A ptičica mnogo sada…
Pogiba zbog glada.

Nesmijemo, djeco, pustit
Tako to da biva –
Jer za svakim stvorom ipak
Netko suze liva.

I smrt ptica na tom svijetu
Mnogom srce para, -
Stog štitimo ptice, da nas
Dragi Bog ne kara!“
(Magdić, Liljan, 1896, 2, 26).

„ …Snježne grane drveća bez lišća
Pod snježnim se svojim trhom giblju,
A sa krova ledenice vise.
- Sve je divno, al' u mjesečevu
Čarobnome ljepše svjetlu biva.

Ko što proljet zelenilom svojim,
Ko što ljeto svojim šarnim cvijećem
Ili jesen svojom sjetom tihom
Srce dira, il' ga razigrava
Tako zima ruhom bjelim svojim,
- Ozbiljnošću, čovjeka osvaja“
(Krijes, 1910, 11, 177).

Pronađeni i prikazani sadržaja iz područja ekološkoga odgoja pokazuju da je u promatranom vremenskom razdoblju bila važna ekološka osviještenost djece i mladih te briga za biljni i životinjski svijet. Vrlo je značajno da se čitatelje u promatranim časopisima odgajalo da prepoznaju ljepotu prirode koja ih okružuje i da brinu o njoj. Ovo pokazuje vrlo napredna stajališta autora odgojnih sadržaja promatranog vremena o pitanjima ekološkog razvoja, a posebice ako uzmemo u obzir da je u suvremeno vrijeme vrlo važan svjetski problem upravo ekološka opstojnost Zemlje.

4.5. Sadržaji građanskog odgoja

U analiziranim godištima i brojevima uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.) pronalazimo i sadržaje u okvirima građanskoga odgoja. Veći dio pronađenih sadržaja i tekstova ovoga područja možemo svesti na nacionalni odgoj jer analizirani tekstovi najčešće govore o bezuvjetnoj ljubavi prema domovini i razvijanju nacionalnog ponosa. U djece se i mladih osvješćuje važnost poznavanja svojih korijenja, čuvanja svoga doma pod svaku cijenu i isticanja nacionalne pripadnosti, odnosno hrvatstva. Identificirali smo tekstove i pjesme koji pobuđuju nacionalni ponos i žrtvovanje za domovinu. Pronalazak ovakvih sadržaja nije neshvatljiv s obzirom da se u istraživanom razdoblju prostor Hrvatske nalazio u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. U istraživanom razdoblju postoji pokret ujedinjenja hrvatskog prostora i popularizacija korištenja hrvatskog jezika. Časopisi za djecu i mladež služe kao odlično sredstvo širenja nacionalne svijesti, razvijanja čitanja i korištenja hrvatskog jezika i pisma.

„Tko te uči štovat Boga,
Tko li ljubit mili dom;
Tko li sreću roda svoga
Povećavat snagom svom?

Hrvatska je brat knjiga
Sto plemeni život tvoj;
S tog ti prva budi briga
Priljubit' se žarko k njoj.

Dok ti ona stol ne kiti
I ne kriepi duh ti zdravi:
Dotle nisi, što t' je biti;
Dotle nisi Hrvat prvi!“
(Smilje, 1881, 6, 94).

„Majka moja, majka mila
Nabožna je duha bila,
Bogu dala zavjet taj:

- Prvi sinak Tvoj nek bude,
Nek ti služi dušom svom,
Nek na dobro puti ljude:
Ljubit Tebe i svoj dom!

A ja slušam majku dragu,
Rado vršim zavjet taj:
Molitvicu svak' dan blagu
U nebeski šaljem kraj.

Molitvicu za Hrvatsku,
Da joj bog svu sreću da,
I uz slogu tako bratsku
Bogu, domu služim ja“
(Harambašić, Hrvatska omladina, 1885, 2, 28).

- - - - - - - - - - - -

„Maleno djače
Pobožno, mlado
Višnjemu Bogu
Molim se rado,
Molim se njemu
Veselo – oj
Iskreno, žarko
Za domak svoj!

Za dom mi srce
Mladjano bije,
U njemu hrabra
Krvca mi vrije.
Pa kad odrastem,
Cilj će biti moj:
Raditi viekom
Za domak svoj!
(Milaković, Hrvatska omladina, 1885, 2, 9).

„ ...Ja se smjelo tim ponosim,
Što sam roda hrvatskoga,
Što hrvatsko srce nosim
Puno duha narodnoga. –
Svakom kažem, ko me pita,
Otvoreno baš u lica:
Ja sam roda plemenita,
Ja sam prva Hrvatica!“
(Baršljan, 1895, 5, 139).

„ ...Ljubimo te iz dna duše
Majko naša mila, sveta,
K tebi naša svaka miso
Plemenita uv'jek l'jeta.

Tebe žarko ljubi svaki,
Tko je usred svoga raja,
Jer je sveta gruda zemlje
Hrvatskoga divnog kraja!“
(Magdić, Liljan, 1896, 4, 53).

\- - - - - - - - - - -

„Krasna li je zemlja naša!
Puna raznovrsnih čara,
Puna svakijeh dražesti,
Božanskoga svakog dara.

A u toj sam zemlji krasnoj
Prvo svjetlo ugledao,
I u toj sam zemlji divnoj
Do mladića uzrastao;

I u toj ću zemlji bajnoj
Ako Boga da, smirit kosti,
U toj zemlji svakog milja,
I obilja i slatkosti.

A ti oj hrvatska krasna
Domovino moja mila,
Kada ovaj sv'jet ostavim,
U svoja me primi krila!“
(Jurjev, Baršljan, 1898, 10, 297).

\- - - - - - - - - - - - -

„Ustajmo braćo! sada je čas,
Hrvatska vila zove nas,
Branimo zemlju, branimo kraj,
Dušmanski čuje se vaj!

Braćo Hrvati! Složno se svi
Listom na noge dignimo mi,
Nek geslo nas naše: Smrt il' sloboda
U krvavom okolo voda…“
(Pobratim, 1900, 3, 72).

U analiziranim godištima i brojevima časopisima, osim isticanja nacionalnog ponosa i ljubavi prema domovini, pronalazimo i tekstove koji poučavaju kako se kulturno ophoditi u društvu i navikama pristojnog djeteta ili mlade osobe. Nalazimo i sadržaje koji poučavaju načinima pozdravljanja i rukovanja. Temeljni je okvir građanskog odgoja, osim razvijanja nacionalne svijesti, pripadnost i poznavanje pravilnog komuniciranja i odnosi s drugim osobama. Dobro i pristojno odgojeno dijete s razvijenim kulturnim navikama ponos je svojih roditelja, ali i pokazatelj obrazovne i društvene razvijenosti naroda.

*„Pozdravljanje**.** Vrijedno je zabilježiti kako se razni narodi pozdravljaju. Nijemci vele: Kako se nalazite? – Česi: Kako se imate? – Holandezi: Kako se vozite? – Englezi: Što radite? – Španjolci i Talijani: Kako stojite? – a u nas Hrvata je još najljepši pozdrav: Bog! – Bog s Vama! I Hvaljen Isus! – U Kinezskoj se pitaju: Jeste li pojeli svoju rižu? Dočim Egipćani se*

pozdravljaju pitanjem: Jel se znojite? Jer je kod njih suha koža prvi znak teške bolesti" (Liljan, 1895, 1, 14).

„…Tkogod hoće da se kreće u obrazovanim slojevima društva, mora da se prilagodi zahtjevima uglađenosti. Gotovo bih rekao, d au tome imadu pojedini slojevi svoje osebujne običaje, pače i propise… U krugovima visokoga plemstva drugi su i strožiji zahtjevi glede kretanja negoli na primjer u slojevima građanskim. U ovima je saobraćaj slobodniji te se ne pazi toliko na svaku sitnicu, pa u njima zato općenje i ugodnije i manje ukočeno, premda i tu valja čuvati pristojnost i pokazati uglađenost i fino vladanje u svakom obziru…. Nekom je čovjeku prirođeno, te se u društvu lako giblje i lako će se snaći u svakoj prilici, dok je drugi nespretan, drven i toga radi predmetom ili potanje poruge i negodovanja…. Osobito pak pri gozbi ili pri jelu uopće premnogi se vladaju neuko, neukusno i nespretno. Ne znadu, kako se drži žlica, kako valja baratati nožem i vilicama…Mi se služimo žlicom, vilicama i nožem, a ima ih dosta, kako rekoh, koji ne znadu s njima fino jesti. Za nespretnjake izdavane su u razno doba po više knjiga, iz kojih su mogli učiti, kako da se vladaju u društvu….

Ne loči juhu s tanjura, pa je ne lijeva preko ruba u usta; ako si je pojeo ne oblizuj tanjur.

Meso na sitnije ne raskomadaj prstima, nego ga reži nožem.

Pijući ne srči poput vola, a kad žvačeš, ne cmoči kao krme.

Ne pij iz čaše susjeda do tebe, a čaše ne pograbi masnom šakom i ne zamači prste u nju.

Ne glodi kosti rskajući kao pas.

Ne bacaj kosti iza svojih leđa ili pod sto.

Ne jedi tako, da ti se mast niz podbradak cijedi.

Ne maži maslac palcem na kruh.

Masne ruke ne otari o svoj zobun, nego se služi rupcem.

Ne usekni se u stonjak.

Pazi, da lakat ne zabadaš u rebra susjedova.

Ne pljuj daleko od sebe.

Ako podvoravaš susjedu pri stolu, a ti joj ne meći šakom komade u tanjur.

Ne pij toliko, da ne možeš ustati i t.d." (Pobratim, 1910, 5, 82).

4.6. Sadržaji obiteljskog odgoja

U analizi časopisa za djecu i mladež pronalazimo sadržaje koji se mogu smjestiti u okvire obiteljskoga odgoja. Obitelj u hrvatskoj kulturi zauzima vrlo važno mjesto. Temelji hrvatskoga razvoja i identiteta usko su vezani uz sadržaje obiteljskog odgoja. Obitelj je primarno odgojno mjesto gdje djeca od roditelja uče temeljne vrijednosti vezane uz dom, domovinu, društvo i vjeru. U obitelji se poučavaju socijalnim i kulturnim običajima zajednice. U odabranim i analiziranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske pronalazimo majku kao glavni motiv u sadržajima vezanima za obitelj i kućni odgoj. Majka je u pronađenim tekstovima percipirana kao čuvarica ognjišta i obitelji. Analiza pokazuje da je sigurnost i ljubav majke neophodna djeci i mladima za optimalan rast i emocionalni razvoj. Na primjeru sudbina djece koja su izgubila majku, potiče se emocionalna povezanost majke i djeteta. Majčinska ljubav prema djetetu dodatna je nota koja se pronalazi u analiziranim tekstovima. Ljubav majke pobjeđuje svo zlo i štiti dijete od svake nepravde.

„Kao divlja neman razjarena
Biesni bura, s nebesah se lije,
A ko gladan vuče vihor vije –
Strahom drhće gora sva zelena.

Al gle, ptica nedrhće malena,
Za dub zna bo, kog grom neprobije,
Pa u meko duplje njem' se krije,
Mirno ljepših čekajuć vremena.

Ni mo'e srce bure ne neboji,
Ljute bure, udes štono stroji,
I ja imam utočište svoje:

Utočište, mir što vraća duši,
A najgorču suzu viek osuši –
Naručje ja , majko imam tvoje!“
(Špun-Stržić, Bosiljak, 1864, 2, 33).

\- - - - - - - - - - - - -

„O zla smrti, što si počinila,
Te mi želja viek u srcu gori,
Gnjev na tebe da sav svoj obori?-
Da, majku si meni ugrabila,
Majku dragu, život, radost moju,
Koju ljubljah kamo dušu svoju!

Rano si me majko ostavila,
Mene tužnog u cvatućoj dobi,
Progonjenog od nemile kobi!
O mjačice, moja dušo mila,
Da je meni jošte s tobom biti,
Dokle živim viek nad tobom bditi!...“
(Bušić, Bosiljak, 1865, 5, 95).

\- - - - - - - - - - - - -

„ ...Majčina ljubav sve smaže, kuša;
Što podn'jet kadra nje nije duša?!
Ne žali boli, nevolje trude,
Samo da čedo sretno joj bude…

Svatko si sretan, dotle te mati,
Blagoslov njezin vodi i prati,
Dokle oslonjen o njenoj ruci,
Ma ne sanjaš o zlu i muci“
(Majnarić, Bršljan, 1903, 10, 289-290).

„Spavaj, buji milo ranče,
Rujna zoro, bjeli danče,
Spavaj njego, dušo moja,
Ljuljuška te majka tvoja.
Ljuljuška te i pjeva ti.
Da ti oči san uhvati,
Pa da snivaš krepko čilo
Ko majčino čedo milo.
A dok budeš sanak sniti,
Nad tobom će majka bditi“
(Smilje, 1906, 7, 108).

Majka u odgoju i brizi za dijete ima važnu ulogu. Ona je osoba koja bdije na djetetom, uspavljuje i grli te brine kada je ono bolesno ili tužno. Naglašava se kako je potrebno razvijati, osim ljubavi prema majci, i poštovanje koje ona zaslužuje. Analizom pronalazimo tekstove koji osvješćuju važnost majke u odgoju i upućuju djecu i mlade da razviju čvršću emocionalnu vezu s majkama. Gubitak majke čest je motiv prepoznat u analiziranim sadržajima, čime se upravo želi naglasiti utjecaj majke i njezine ljubavi i brige.

„Uviek majku ljubi, majku štuj,
Na glas joj mili uvjek čuj!
Nad kolijevkom je bdila tvom
I škropila je suzom svom;
U san te ljuljo njezin poj,
Stog poštuj majku, sinko moj!

A tko je bdio nad tobom
U svakom času dobrom, zlo?
Tko tješio te, kad ti jad
Oblakom zastro obraz mlad?
Na njeg ti čaro zore ruj? –
Ah majka … stoga nju mi štuj!...

A tko ti dao onaj ključ,
Odkud ti sjaji vječna luč?
Tko rekao ti, daje Bog,
Što ljubi svakog stvora svog?
I to ti majka rekla, znaj,
Stog poštuj njezin obličaj!

Oj sinko, majku dovjek štuj,
U zviezde njeno ime kuj,
Tu majku nigdje ne ćeš nać'
Ma htjeo na kraj svieta zać'.
Ah jedna j' prava majka tek,
Stog nju mi poštuj čitav viek!“
(Leman, Bršljan, 1889, 7, 193-194).

\- - - - - - - - - - - - -

„Tiho, tiho djeco moja,
Bolesna je majka vaša,
Tiho, tiho neka spava
Tog života sreća naša.

San će nju okr'jepit malo
Ustati će bolna maja,
Pa će opet biti slatkih
Cjelova i zagrljaja.

Al sklopimo i mi svoje
Na molitvu ruke sada,
Preporuč'mo svetoj Gospi
Majčicu što s' boli stradi.

Pa će Gospa ozdravit nam
Bolnu majku što sad sniva,
Da nas opet ko dosele
Grli, pazi i cjeliva“
(Maldini, Anđeo čuvar, 1905, 10, 149-150).

„Sjećaš li se onih časa,
Majko moja mila,
Kada si me uspavala
Usred svoga krila?

Kada si mi šaputala
Pjesme one svoj –
Sjećaš li se, kako je bilo
Sretno dijete tvoje?...

...Mislio sam, da će tako
Uvijek sa mnom biti,
Da ću uvijek na tvom krilu
Slaki sanak sniti.

Ja se kruti prevario –
Nadošlo je doba,
Od kojeg se čovjek muči
Sve do tamnog groba...“
(Pobratim, 1910, 2, 26).

Spremnost majke na odricanje i žrtvovanje za dobrobit djeteta prepoznaje se u analiziranim sadržajima odabranih časopisa. Majka je za dijete voljna dati život. Ovakvim deskripcijama i nesebičnim djelima, majka je stavljena na pijedestal i u položaj najvažnije osobe u životu djeteta i mlade osobe. U pripovijetci *Majka* pronalazimo dvije odvojene priče o požrtvovnosti majke i spremnosti da ponudi svoj život za zdravlje i sreću djeteta. U prvoj pripovijetci pronalazimo priču o bolesnoj kćeri za čije ozdravljenje majka u molitvama anđelu nudi svoj život. *„...Dugo je klečala, dugo je molila. I majka milosrđa uslišala je njenu molbu, njezino je dijete ozdravilo. Sretne li sada majke! Da li je anđeo smrti zapisao u svoju knjigu materinu žrtvu, da poklanja za život djeteta svoga deset godina svojega života? Tko bi znao? Al ona je na to pripravna! O, tko može pojmiti požrtvovnost majke“* (Imova, Bršljan, 1898, 7, 203-206). U drugoj priči pronalazimo majku koja je zbog tužne sudbine završila s kćeri na ulici preživljavajući tako što prosi hranu. Sve što uspiju dobiti od ljudi za hranu majka prvo daje svojoj kćeri, a ona jede tek kada se dijete zasiti. Jednom je prosila ispred crkve i od gladi pala u nesvijest. Priskočili su joj u pomoć ljudi koji su izlazili iz crkve i pružili joj malo hrane, no ona je prvo dala svojoj kćeri da jede. *„...Suhim usnama i zdvojnim pogledom prošapta jedva čujno: „Glad“. Gospoja se stresla kod te riječi i domala donijela. Joj pun tanjur krjepke juhe. Požudno ju gledala sirota i uzela žlicu, da jede, ali opet se sjetila djeteta svoga, pogleda ga milo i šapnu: „Najprije ti, pa onda ja“. Prisutnim se orosile oči. Sad su pojmili, otkuda je ona tako iznemogla, dočim je dijete prilično dobro izgledalo. Brzo se privatili djeteta. Sad je istom i ona jela mirno, kad je znala, da joj je djetetu dobro. O, tko će da nabroji žrtve, što jih znade za dijete svoje prinijeti mila majka!“* (Imova, Bršljan, 1898, 7, 203-206).

U priči *Materinja ljubav* na primjeru požrtvovnosti krave prema svome mladunčetu, personifikacijom je prikazana majka koja je spremna izgubiti svoj život da bi sačuvala sigurnost svoga djeteta. Ljubav majke prema djetetu ne poznaje granice. *„Odbila se krava*

između goveda, pa zabludila. Došla na okrajak šumice, sklonila se pred nepogodom vremena, pa se oteli. Gospodar je tražio, al utaman; kao da je propala. Gladan vuk naiđe na nju i htjede, da pojede tele. Krava se u zdvojnosti zatrči, pritisne ga rogovima uz drvo. Vuk pogibe. Krava ga nije smjela pustiti, bojeći se za mlado; nego se i sama ukoči, držeći vuka. Sutradan naiđe gospodar i nađe ju – mrtvu. Veliku ljubav pokazuju nijeme životinje prama svojim mladima; a koliko veću dokaže često majka za svoju djecu" (Varoški, Bršljan, 1903, 12, 380).

Analiziranim sadržajima promatranih časopisa pronalazimo i tekstove koji govore o važnosti oca. Sadržaje upućene ocu nalazimo u značajnije manjem broju, nego što ih pronalazimo o majci. Pronađeni i analizirani tekstovi najčešće govore o ocu kao osobi s kojom se djeca igraju, osobi koja ih kažnjava ili o gubitku oca. Otac je važna figura u odgoju djece u kulturi hrvatskog naroda, a u analiziranim tekstovima časopisa prikazan je kao osoba koja je zadužena za materijalno zbrinjavanje i čvrstu ruku u odgajanju djece i mladeži.

„Pred kućicom sjedi
Na klupčici tata,
Oko njeg dječica
Igraju se zlata;

Igraju se žmure,
Ili vojske „rata",
Lete unutra,
Ili van na vrata.

Veselje u srcu
Nalazi se u svakom,
Ter u trci viču
Radosno sokakom;

Tata prima redom
Sokoliće svoje,
A oni na krilu
Sjedeći mu poje,

Miluju mu lice
I kosu mu rede;
Ko mačkica mala
Kad kod mace prede.

A tada od milja
Ljubit ih je stao
Sa r'ječima slatkim
„Bog vam sreću dao!"

A kada im dosta
Igre, trke bilo,
Svi polete mahom
Na tatino krilo"
(Kulundjić, Liljan, 1895, 5, 79).

„...Gle, gle! Pod onim humkom moje sunce – otac moj! ... Oh sjećam ga se jošte sjećam!... Ta nije davno, što pomrča to predivno sunce moje... Osmjeh njegov bio je osmjeh rujne zore; riječ njegova bila topla, ko ogrejak jarkog sunca ... A sad? Pokriva ga sitni humak pokraj crkve ... Sve me, sve me sunca sjeća, nu najviše onaj humak, onaj, onaj križ vrh njega, pod kojim mi dio sreće zakopane eno leži... Molim ... plačem ... dugo, dugo. Kad u sobu mračnu banu drugo sunce – majko moja. Mnogu suza s njom prolih i molitvu mnogu rekoh, a za dušu pokojnoga oca moga, sunašca jednoga" (Stipančić, Krijes, 1911, 3, 44).

U okvirima sadržaja obiteljskog odgoja pronalazimo poštovanje prema roditeljima kao vrlo važan element u kulturi odgajanja. Djecu se poučava da budu zahvalni svojim roditeljima na onome što im pružaju. Zahvalnost se očekuje u poslušnosti, neospornoj ljubavi i brizi za roditelje kada ostare. Istraživanjem pronalazimo molitve koje djeca upućuju dragom Bogu da iskažu zahvalnost roditeljima. Roditeljski je dom prvotno mjesto gdje se djeca osjećaju sigurno i voljeno te mjesto gdje se uvijek mogu vratiti. Razvijanje emocionalne povezanosti djece i roditelja bitan je odgojni element koji smo identificirali u analiziranim tekstovima. U pripovijetci *Zahvalan sin* učenik Slavoj piše najljepše i najtočnije u razredu. Bogat čovjek iz sela zamolio je učitelja da mu preporuči učenika koji bi mu prepisao nekakva pisma. Učitelj je preporučio Slavoja, a ovaj je odradio odličan posao i za to dobio jednu srebrnu forintu. Budući da je to puno novaca, razmišljao je što bi sebi mogao kupiti. No, sjetio se da je njemu majka uvijek kupovala lijepe stvari i odlučio u znak zahvalnosti svoj prvi novac dati njoj. *„...Evo ti, majko, prve moje zaslužbe! Majka se je vrlo radovala, kad je začula, kojim je načinom Slavoj forintaču zaslužio, te je od veselja upravo plakala. A Slavoju je bilo majkino veselje puno milije, nego li i koja poslastica. U taj si je trenutak preduzeo da će vazda nastojati, da si majku razveseli, pa je sbilja i nakanu svoju izveo"* (Smilje, 1873, 6, 91). U kratkoj priči pod naslovom *Koliko duguješ roditeljima?* opisuje se biskup koji posjećuje jednu školu na selu i ispituje učenike da mu izračunaju ili kažu koliko duguju svojim roditeljima. Prvo ih je pitao o tome misle li da roditelji na njih troše malo novaca, na što su djeca potvrdno odgovorila. Biskup im je tada, osim prikaza koliko godišnje roditelji na njih troše novaca, objasnio da postoje i stvari koje oni ne primjećuju da roditelji rade, a svakako bi im zbog toga trebali iskazati poštovanje i zahvalnost. *„...Biskup će na to: A gdje su brige, što ih roditelji imali za tebe, besane noći i žalosti, što ih je tvoja majka imala radi tebe; težak posao, što ga je otac morao vršiti, da zasluži sredstava za život. Kako ćeš se odužiti svojim roditeljima? Dijete: Dobrim ponašanjem i tim što ih nigda žalostiti neću. Biskup: Dobro si reklo, dijete, to je jedino sredstvo, da odštetiš svoje roditelje za muku i trud"* (Anđeo čuvar, 1911, 5, 79).

Ljubav i povezanost među braćom i sestrama motiv je koji prepoznajemo unutar analiziranih sadržaja obiteljskog odgoja. Prepoznajemo i izdvajamo tekstove koji govore o ljubavi, tuzi i gubitku voljene sestre ili brata te isticanja važnosti da čovjek ima nekoga svoga. Najčešće pronalazimo u analizi tekstove koji za temu imaju gubitak, odnosno smrt nekoga od braće ili sestara. Ovim se pokušava osvijesti emocionalna povezanost među braćom i sestrama te njihova međusobna ljubav i privrženost.

„Pokraj groba studenog
Djevojčica sjedi,
I na cvieće šareno
U krilu si gledi.

Uzam cvietak po cvietak
U vienac ga vije,
Pri tom gorke suzice
Na vienac taj lije.

Lije suze jadnica
Za bratca si mala,
Što joj smrt ga otela
Pre, nego ga znala.

Al majka joj kazuje,
Da je dobar bio,
Otcu, majci, svakome
Vazda drag i mio.

Pa će viencem nakitit
Pust mu grobak sada,
Nek zna, kako sestrica
Imade ga rada“
(Majnarić, Bršljan, 1892, 4, 114).

\- - - - - - - - - - - - -

„Kraj dječice majka u tuzi se gubi
I nesreću sluti već crnu –
Gle sinak joj bolnu si sestricu ljubi,
A jadnici zjene već trnu…

I dižuć je miluje ruke joj mlake,
Al seka ko mramorna st'jena –
I planule sv'jeće … I došlesu bake…
Skameni se sirotna žena …

I usnuo mali… I klonula glava
Sa sankom se grleć prijatnim –
U krilu sad bratac u majčinom spava,
A seka nad zvjezdama zlatnim . . .“
(Milaković, Pobratim, 1895, 7, 97).

„Svjet me drži, da sam jadnik,
Sirotanče da sam bogo
I da ništa, ništa nemam,
Čime bi se hvalit mogo.

Al se čitav svjet taj vara,
Jer ne pozna moga blaga:
Imam zlata i biserja
I kamenja skupa, draga.

Reći će mi možda svjet tak:
Pokaži to blago Tvoje!
A ja ću mu tad pokazat:
Na sestrice dvije moje“
(Dobrovoljac, Bršljan, 1898, 4, 114).

U kratkoj odgojnoj pripovijetci *Iz školske torbice* prepoznajemo priču o ljubavi i važnosti čuvanja brata. Osmogodišnji dječak Viktor poveo je svoga trogodišnjeg brata u školu jer ga se bojao ostaviti samoga doma. Ovdje vidimo jasan primjer kako već u ranoj dobi postoji velika emocionalna povezanost i potreba za brigom, što potiče i drugu djecu da budu brižna i jednako odana svojoj braći ili sestrama.

„…Viktor sa svojim trogodišnjim bratom ostao bez majke. Otac rano u jutro skuha djeci zajutrak (to je zaista dobar otac) a onda krene na posao, ostavivši oba dječaka kod kuće. I tako se sada Viktor morao brinuti za se i za svojega brata, što je on vrlo savjesno i činio. Za brata se pobrinuo tako, da je zamolio prvu susjedu – sustanarku u kući, da pripazi na maloga bracu, a on otišao onda u školu. Poslije škole žurio se kući i sam pazio na maloga. I to tako išlo već neprekidno 3 godine. Danas je ali nastao mali preokret. I sustanarka rano u

jutro otišla u grad odakle će se povratiti tekar kroz tri dana. Vrijeme je već za školu, zakasnit će, ako se ne požuri … I on, da bude pravo i učitelju; da učini svoju dužnost – poveo bracu u školu. O zlatno dijete, što već za rana ozbiljno shvaćaš svoj poziv!" (Magjer, Anđeo čuvar, 1907, 3, 43-44).

4.7. Sadržaji tjelesno-zdravstvenog odgoja

U uzorkom odabranim časopisima za djecu i mladež prepoznali smo sadržaje koji se svrstavaju u okvire tjelesno-zdravstvenoga odgoja. Upotrebom odgojnih sredstava poput pjesama, pripovijetki, priča i poučnih članaka djeci i mladeži eksplicitno se i implicitno prenosila važnost očuvanja zdravlja i izbjegavanja štetnih stvari poput cigareta i alkohola. Osim toga, djeci i mladima prenosila se važnost brige za vlastito tijelo i duh te potrebe za održavanjem higijene tijela i stvari u okruženju.

Čista i uredna kuća pravo je bogatstvo, a zasluge i odgovornost za to pridaju se majkama i domaćicama. Djeca će napredovati u domaćinstvu koje je uredno i čisto pa će ih zaobići i mnoge bolesti. U istraživanom vremenskom razdoblju čest je slučaj da su djeca i mladi zbog neodržavanja životnog prostora i općenite nehigijene obolijevala od raznih bolesti i umirala. Stoga se ističe kako se i u siromašnim kućanstvima isto može voditi briga o čistoći i obvezi redovitog zračenja i provjetravanja prostora u kojemu se živi. Osim čistoće kuće, potrebno je voditi brigu i o higijeni odjeće. Obveza održavanja čistoće odjeće obveza je žene. Svaka čestita domaćica mora znati oprati rublje. Djevojčice se od malih nogu podučava da znaju šivati, plesti i krpati odjeću jer je poderana i neodržavana odjeća ogledalo loše kućne kulture.

„…Nemarne, neuredne i nečiste gospodarice upropastile su već više obiteljah i spravile ih na prosjaćku palicu. Ali i najsiromašniji gospodari mogu imati čiste i zračne sobe, izribane stolove i stolice ili klupe; u kuhinji može sve biti u redu, na svom mjestu i čisto; isto tako i u izbi ili smočnici, ako i nemože biti prepunjeno. Dobra gazdarica stara se najvećma za rubeninu, odnosno za čistoću rubenine. Pri svakom pranju pregledje sve rublje, te ga okrpa i popravi, gdje je samo od potrebe. S toga i moraju djevojčice već za mlada učiti šivati, plesti, krpati i zaplitati. Ali to nečine sve djevojčice, i s toga se vidjevaju često poderane oprave i košulje, tolike luknjice i podrtine na košuljah i čarapah. Mnoge doduše nastoje, da te podrtine gornjom opravom skriju, ali od ovih se može punim pravom reći: Kod njih je izvana gladac, a iznutra jarac… pogledaj im stol. Stolnjak, ako i jest na stolu, nije preko mjesec danah pran, pa već i nezna, kakove je boje bio. Tanjuri, noževi i vilice nisu izribane, nego je sve tako

zamuzgano i zahrdjano, da se svakomu gadi, osobito kad treba da se tanjur promieni. Tad se uzme tanjur ispred gosta, kosti se bace psu pod stol, a tanjur se samo zaliči kakvom gadnom krpom. Od svake se gospodarice osobito zahtieva, da znade barem čestito prati. Ako se rubenina svrsi shodno pere, to će nesamo čista biti, nego će i dugo trajati…" (Klaić, Bosiljak, 1865, 11, 278-280).

Poučne članke o zdravlju i naputke kako kvalitetno voditi brigu o zdravstvenom stanju, kako izbjegavati nepravilno hranjene i bolesti pronalazimo u analiziranim tekstovima. Samo zdrav čovjek može obavljati tjelesno zahtjevne poslove. U zdravom je tijelu i zdrav duh, što znači da brigom o tijelu vodimo brigu o svome psihičkom stanju. U poučnim člancima nalazimo opise kako njegovati rane nastale uslijed igre ili posla kao i koje su prehrambene namirnice dobre, a koje štetne za organizam. Za piće je najzdravije koristiti vodu i mlijeko, a izbjegavati bilo kakvo alkoholno piće i kavu. Za zdravlje je bitan zrak pa se preporuča svakodnevno prozračivanje prostorije u kojoj se boravi. Osim brige o tome što i koliko jedemo, čistom zraku i odjeći, potrebno je voditi i brigu o kretanju, odnosno ne biti lijen, nego se baviti napornim radom jer se tako jača tijelo. Spavanje i odmaranje od naporna rada sastavni su dio kvalitetne i općenito brige o zdravlju.

„Svoje zdravlje čuvati i učvrstiti, to smo svi dužni i sebi i drugomu. Zadaća je našega života, da se što više usavršavamo, i onim što se učimo kosritimo sebi i drugima. Toj zadaći može puno bolje zadovoljavati zdravi, nego li bolešljivi. Bolestnoga prieči, njegova, bolest i nemoć, da neprekidnom pomnjom razvijati može svoj duh i svoje tielo, i da svoje duševne sile i tjelesnu vještinu rabi na dobro svoje, bližnjega svoga i domovine svoje. Zato mora svaki za tim težiti, da je zdrav, ili ako oboli, opet ozdravi… sredstva, koja čovjek rabiti može, da pomoćju izmjene tvari zdravlje svoje sačuva, ili opet zadobije, jesu: 1. Valjan izbor jela i pila, 2. Zdrav zrak i čistoća, 3. Dovoljan posao i odmor, 4. Nastojanje, da naši stanovi i naša spavališta škodljivo nedjeluju… Nije svejedno koliko tko jede. Tko premalo jede ili premalo pije, taj nedaje svojemu tielu dovoljno hraniva, koliko je za uzdržavanje tvari potrebno; a tko premnogo jede, taj škodi svojemu želudcu i postaje manje sposoban za rad… Voda je u svem stvorenju obći uzdržavatelj života, jer bez vode nije moguća nikakova izmjena tvari… Zato nam je voda neobhodno potrebno hranivo, i mi bez nje nemožemo biti zdravimi… Zrak okružuje nas svuda na zemlji, i mi ga od poroda pa do smrti u sebe dišemo. Dobar je zrak za život puno potrebniji, nego li dobro izabrana hrana…Tko dakle želi, da mu se tvar uviek uredno mienja, i da bude zdrav i kriepak, taj neka se brine, da mu je u sobi uviek zdrav i čist zrak, neka što češće i dulje hoda po vani, a osobito po šumi… Spavanje je najbolji odmor, kojim se nadoknadjuje iztrošena snaga. Djeca, te bliede i mršave osobe potrebuju više

vremena za spavanje, nego li čili i zdravi ljudi. Što je teži i jači posao, tim je i potrebnije spavanje i jelo. Premnogo spavanja čini čovjeka tustim, tromim i bolešljivim… Čistoća i marljivo zračenje sobah, - jako gibanje u prostom zraku svakoga dana s dovoljnim odmorom, - svakdanje pranje cieloga tiela ili kratka kupka u tekućoj vodi, - dobro izabrana, tečna ne jednolična i ne premršava hrana i obilno pilo, - vierno izpunjavanje dužnostih i marljivo poslovanje, - to su jednostavna i naravna sredstva, koja promiču promjenu tvari i uzdržavaju naše zdravlje" (Bosiljak, 1865-1866, 1-24, 381-384).

U okvirima tjelesno-zdravstvenog odgoja pronalazimo sadržaje unutar analiziranih časopisa koji su isticali važnost određenih namirnica i pića za kvalitetan razvoj djece i mladih. Mlijeko je prvo piće s kojim se dijete nakon poroda upoznaje i ono je izvor svih hranjivih tvari potrebnih za rast. Tijekom odrastanja preporuča se pijenje mlijeka životinjskog podrijetla (kravlje, kozje) jer je dobro za krv i sprječavanje obolijevanja od raznih bolesti. Za svakodnevni život i okrijepu najbolje je koristiti vodu jer utažuje žeđ i daje nam snagu za svakodnevne poslove, a svakako treba izbjegavati alkohol. Otkrili smo u sadržajima časopisa da je med smatran zdravom namirnicom. Osim za jelo, služi i za nadomjestak šećera te kao lijek za mnoge bolesti koje se vladale u istraživanom razdoblju.

„… Djeca, koja su od ranog djetinjstva svaki dan naučna na mlieko, krepčeg su zdravlja i rumenijeg lica, nego li bez mlieka uzgojena. A kako nas uči mnogogodišnje izkustvo, još su i tim naprednija, što mnogo lakše pretrpe sve bolesti u djetinjstvu… Tko je od djetinjstva priučan mlieku, pa se i poslije neprestane hranit mliekom, tomu je zdrava krv za vrieme tjelesnoga razvoja, a i zrele dobe. Djevojčice, koje od malena svaki dan piju mlieko, niesu podvržene žućenici, bolesti koja se radja i kad je krv nezdrava, ili kada je malo ima. A ako i kašnje svaki dan uzimlju mlieka, te se neimaju bojati ne samo žućenice, nego ni još mnogo gorje bolesti, naime sušice (suhe bolesti, tižike). Obilna hrana mliekom od djetinjstva, to je najsigurnija obrana od te strahovite bolesti, u kojoj svake godine na tisuće umire i djece i odraslih" (Filipović, Bosiljak, 1865, 7, 207-208).

„..Bilinski cvijet – drži narod – da je najljekovitiji, a koren isti tako. To znadu i pčelice vrlo dobro, pa stoga da se vrijednost cvijeta ne izgubi, lijeću od jednoga do drugoga, te neumorno od jutra do mraka sišu sok i kupe pelud, a od toga proizvađaju onaj slatki med, žuti vosak i voštinu… U medu se ne nalazi samo ugodan i slastan užitak, t.j. poslastica, nego je on uspješan zamjenik sladoru, a pogotovu je zato koristan, što je probabljiv i hraniv. On se brzo pretvara u krv, te je potreban slabokrvnim i onima, koji se oporavljahu od težih bolesti. Narod drži, da je proljetni med najuspješniji za zdravlje…" (Galović, Vjerni drug, 8-9, 123-125; 141-143).

U pripovijesti *Priča o vodi* raspravlja se o tome koje je piće zdravije i korisnije za čovjeka. U raspravi su sudjelovali šampanjac, pivo, rakija, vino i voda. Na kraju su se rasprave sva pića složila da je za čovjeka ipak najzdravija voda. *„…Ne, jer ne trebam da sam ističem slavu svoju. Ko me pije, taj me i pravom cijenom cijeni. Vas trebaju ljudi samo onda, kad su željni veselja i obmane, a s posljedice svega često su neprilike, nesreća i bolesti. Ja pako – voda- zaista sam napitak, koji žedju gasi, bolesnika ozdravljuje i majkama snagu daje, da svoju diecu mlijekom svojim najzdraviju hranu podati mogu. Mene piju bogataš i siromah istom slašću, al nitko mi ne može dobaciti, da sam mu naškodila“* (Glembay, Milodarke, 1914, 4, 44-45). Ovakvim ilustriranim odgojnim tekstom djecu se od najranije dobi poučavalo i odgojno ih se usmjeravalo zdravom načinu života.

Upotrebom pripovijetki, priča i poučnih članka djeci se i mladeži pokušava približiti i objasniti štetnost korištenja alkoholnih pića i duhana. Konzumacijom piva, vina, rakije i drugih alkoholnih pića čovjek se može dovesti do situacije narušavanja fizičkog i mentalnog stanja. Radi zaštite zdravlja, poučnim se člancima unutar analiziranih časopisa djeci i mladeži daju opisi loših stvari koje im se mogu dogoditi. Prepoznajemo kako su pronađeni tekstovi imali preventivnu ulogu zaštite djece i mladih od konzumacije alkohola.

„…U nas se hvala Bogu izuzam gradovah nepije mnogo piva, pa i po gradovih piju ga većinom stranci, a djeca posve malo il nimalo. Nu toga pića i treba da se osobito čuva naša omladina jer ljubiteljem piva posve neprija nikako mlieko. A hranivost mlieka kud i kamo je veća prema hranivosti piva, koja je u njem posve neznatna. U obće pivo je mladeži veoma škodljivo piće, osobito tako zvani ležak (Lagerbier). U krajevih, gdje se pije mnogo piva, djeca su pivarah i gostioničarah, ako su na pivo naučna, obično glupa i ništa se neuče, jer svakdanje piće piva uništuju malo po malo sve duševne sposobnosti. I može se reći, da na koliko pića piva mah uzimlje, na toliko propada i razbor… U obće se je opazilo, da su djeca jakih pivopijah vrlo malom iznimkom posve slaboumna“ (Filipović, Bosiljak, 1865, 7, 207-208).

„…Opojna pića kao: vino, šljivovica, pivo imaju u sebi vinovice, te njim djeluju na čovječje tielo. Za djecu je škodljivo svako takove piće, samo kad nješta više mastnih jedu, može im se i to samo katkada dati koja kap vina. I odrasli neka se čuvaju jakih i opojnih pićah i neka i uredno nepiju… Razdraživa pića: kava. Čaj i čokolada nisu nikakova hrana i nisu za mladež do 20. god. Ne samo neprobitačna nego upravo škodljiva…“ (Bosiljak, 1866, 8, 125).

Osim upozorenja da je konzumacija alkohola loša za cjelokupan razvoj djece i mladeži, pronalazimo i tekstove koji preventivno djeluju na upotrebu duhana. Kao i kod alkohola, djeci se i mladima daju opisi štetnih posljedica konzumacije. Svrha pronađenih i

analiziranih tekstova odgojno je djelovanje u zaštiti njihova zdravlja. U kratkoj priči *Djeco, ne pušite* djed Niko okupljenoj djeci priča o tome kako su dva inače dobra dječaka, Karlo i Frane, upali u loše društvo i počeli se neprimjereno ponašati. Jedno je od ponašanja bilo i to što su rano počeli pušiti duhan. Posljedica koja ih je snašla jest da su obojica u dobi od osamnaest godina umrla od bolesti pluća. Pomoću ovakvih priča odgojno se poučavalo o štetnosti korištenja duhana. Koristeći se teškim tragedijama, u ovom slučaju smrti, djecu se plaši i upozorava na njihovu štetnost.

„…Djeca su se doduše poslije toga opametila, ali žalibože bilo je prekasno. Velikim pušenjem pokvarila si svoja mlada pluća, te nisu više koristili nikakvi ljekovi, dok oba evo u svojoj najljepšoj mladosti ne legoše u grob. Tako vam je, moja djeco, kada se tko druži sa nevaljalimi dječaci, od kojih se samo raznim zločam može priučiti. Pazite dakle uviek, s kim se družite, a čim vidite, da o kakovu zlu govore, bježite iz toga družtva; jer i Frane i Karlo da se nisu od Ive naučili pušiti, bili bi i danas na životu. Pušenje je i za odrasle škodljivo, a pogotovu za malu djecu. Dragi djede! Ja nigda ne ću pušiti, jer znadem, ako budem pušio, da ću morati prije reda umrieti“ (Ciganović, Smilje, 1890, 6, 85-90).

„…Duhan ima više otrovnih sastojina, nu od svih je najznatniji nikotin, te je i najbolje proučen. Nikotin je jedan od najljućih otrova, a ima ga u duhanovom lišću… Osam bi kapi nikotina moglo otrovati konja. Uzmemo li to u obzir, tada nam se u prvi mah pričinja dosita čudno, kako to, da – usprkos tolikoj množini otrova u duhanu – ipak toliki puše i – živu!... samo će nas jedno sredstvo sigurno očuvati od otrovanja nikotinom i svih blažih posljedica, a to je: da se čuvamo – pušenja“ (Krijes, 1910, 3-4, 62-64).

„…Duhanu, divni, izvrsni duhanu, ti prva od svih panacea, pitko zlato, kamenu mudraca, prvi lieku proti svakoj bolesti! Dobro si sredstvo za bljuvanje, slatka si bilina, ako te s razborom čovjek upotrebljuje, u pravo vrijeme i kao lijek. Ali poput svih stvari, kao što i pivo zlouporabom postaje štetno, tako je i duhan kuga, nesreća i užasna sušica za tijelo i kesu; onda si ti pakleni, prokletim vražji duhanu, propast tijela i duše!“ (Krijes, 1912, 17, 211-213).

U odrastanju djece potrebno je razvijati osobnu higijenu. Poučavanje djece u ranoj fazi odrastanja o potrebi održavanja higijene pospješuje njihovo zdravlje i omogućuje dug život. Posebno se to odnosi na osobnu higijenu zubi i ruku te općenito redovito kupanje. Uzimajući u obzir istraživano razdoblje i činjenicu da tada nisu postojali današnji uvjeti i sredstva za održavanje higijene, odnosno nije se moglo svaki dan okupati te odraditi osnovnu higijenu, u narodu nije prevladala visoka razina higijenske osviještenosti pa su djeca i mladi obolijevali od raznih bolesti i umirali. U analiziranim uzorkom odabranim časopisima pronalazimo

sadržaje koji govore upravo o potrebi redovitog pranja radi očuvanja zdravlja i sprječavanja bolesti. Pjesmicama o kupanju i poučnim člancima o zdravlju, djecu se i mlade osvještavalo o važnosti redovitog pranja vlastitog tijela.

„Ej djeco! eno tamo
Oper'te uši, lica,
Da sviet me sbog vas samo
Ne zove – nemarnica:
Ta koliko vas učim,
Da red je prava sreća,
Čistoća pola zdravlja,
A mir još radost veća,
Kod djece gdje se javlja.
Za pravo sviet me kori,
Al' nisam kriva tomu,
Jer vi ste sve to gori
Na žalost srcu momu
Poderani ste, blatni
I lieni baš ko klada,
Al evo vaša mati
Zapovieda vam sada:
Ajd' odmah sad se prati!“
(Smilje, 1890, 6, 90).

„Ala je to divota, kad se tko okupa! Što se ne bi kupali, voda nije skupa! Moramo se kupati, prljavštinu stresti. Nečistoća privlači rđu i bolesti.

Prljava se koža najbolje očisti, ako je živo operemo ili ako se okupamo. Nije svejedno u kakvoj se vodi kupamo, te nam valja paziti na to, kao što i kako se kupamo, dokle i gdje, ako želimo da si sačuvamo zdravlje i život. U kupelj ne smijemo nikada uznojeni, uzrujani, opiti, vrući, prozebli i siti. Zimi nam se teže okupati jer imamo za to manje prilike, no svatko će se razuman, ako je zdrav, i zimi češće okupati (barem svakih 14 dana) u toploj sobi ili kuhinji. Ljeti ima više prilike za to, te se može svaki dan da okupa, a komu to nije moguće, bar jedan ili dva puta na tjedan. Ne kupamo se samo zato, da stresemo sa sebe prljavštinu, nego da si otvorimo rupe (pore) na koži, kroz koje probija otrovni znoj (pot) iz našega tijela, te danas kupelj osvježi i okrijepi. Po tom ćemo biti veseliji i zdraviji. Tko je samo jednom okusio slast kupanja, taj se nameči na nj i teško da će ga zanemariti…. Hladna kupelj najbolje prija zdravu čovjeku. Ona tijelo okrijepi, jači i otvrdne. Osobito je zdravo kupati se u živoj, tekućoj vodi, gdje nas razdraguje svjež uzdah i milovidna priroda, te plivamo li, jer se onda čitavo tijelo živo pokreće…“ (Lobomajer, Vjerni drug, 1901, 10, 156-157).

Osim poučnim člancima, djecu se i mladež privikavalo na važnost održavanja osobne higijene i u pripovijestima. Na primjeru pripovijesti *Neumiveni princ* metodom izazivanja srama, kod mladog se princa radi neumivanja i pranja ruku, djecu i mladež osvještavalo o važnosti higijene. Mladi se princ nije htio umivati i prati, a kada bi ga se htjelo prisilno oprati, vrištao bi i bacao stvari. Car je zapovjedio stražarima da ne pozdravljaju mladoga princa dok se ne počne kupati kako bi ga odgojno poučio primjerenom ponašanju i održavanju higijene. Zbog toga se princ osjećao sramotno i poniženo te je odlučio da će se kupati i umivati svako

jutro. *„…Pred neposlušnim i neumivenim princem ne treba straža salutirati. Tim riječima bio je mali princ vrlo postiđen. Posve tiho pobjegao je. Boljelo ga, što straža znade za njegovu nemarnost, pa je odlučio da se poboljša. I zbilja, za umivanja nije se čulo u princovoj sobi vriskanje kao prije, a straži je bilo dozvoljeno, da pozdravlja maloga princa"* (Klaić, Anđeo čuvar, 1904, 1, 7-8).

4.8. Sadržaji radnoga odgoja

U analizi časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.) pronalazimo i sadržaje koji se mogu svrstati u područje radnoga odgoja. Sadržaje radnoga odgoja nalazimo u znatno manjem broju nego prethodno ilustrirana odgojna područja.

Kada govorimo o sredstvima koja se koriste unutar sadržaja radnoga odgoja, onda najčešće pronalazimo pjesme i tekstove koji govore o važnosti posla, marljivosti i upornosti u životu te izbjegavanju neprimjerenog ponašanja, odnosno ljenčarenja. Djecu i mlade treba u ranom djetinjstvu i odrastanju poučavati vrijednostima posla i odgojno ih usmjeravati da samo trudom i radom u životu mogu nešto postići. Bez truda i odricanja nema uspjeha i blagostanja u životu, a nema bolje prilike nego to u djece usađivati dok su mala i u školi. Osim rada kod kuće i pomaganja roditeljima u svakodnevnim poslovima, djeca moraju znati da je i škola mjesto njihova rada te da se trebaju prihvatiti knjige i učenja. Djecu i mlade privikava se izbjegavanju dokoličarenja i ljenčarenja jer takve navike vode u propast i neimaštinu. Važno je koristiti svaku priliku za radom i dokazivanjem. Djecu se i mlade poučavalo da je marljiv i vrijedan čovjek dostojan svoje vjere, domovine i zahvalnosti svojih roditelja. Posao je percipiran izvorom sreće i slave, a bez truda nema sreće i duševne krijeposti.

„Posao je izmedju prvih dužnosti naših; on nam je bezuvjetnom potrebom. Posao je cilj našega života. Radina pčelica, skrbljivi mravak ciela narav naša i sam sustav drugovanja uče nas istinu ove izreke. Nitko na vasionom svietu nije oprošten posla: kralj na priestolju, seljak za plugom moraju poslovati, tako, da se često putah neznade, koga izmedju obojice teži tlači trud! Poslom samo pruža nam se zgoda, da se odužimo Bogu, roditeljem i domovini… posvetite se poslu, ogrlite objeručke posao; vršite radostno dužnosti, koje vam nalažu roditelji i učitelji; čuvajte se lijenosti, bježite dangubu. Ustaj svaki rano, uporabljaj svaki časak. Umoriš li se, a ti se odmaraj; nu ne gnjusnom lienosti već pristojnom zabavom. Jao si ga onomu učeniku, koji samo iz straha pred šibom knjigu traži; koj idući na posao, ide kano na muke! Jao si ga onomu, koj voli dragocjeno vrieme prodriemati, u kutu krekrštenih rukuh, il se trtajući simo tamo, grdno dugočasiti, nego li pobirati med iz knjigah naučnicah! Nikad

neće takav biti čovjekom na svom mjestu, nikad se neće odužiti Bogu, roditeljem ni domovini; slavna si glasa nikad takov steći neće!“ (Bosiljak, 1865, 4, 125-126).

Unutar kratkih pripovijesti i pjesama koje govore o marljivosti pčela ili mravi u prenesenom se smislu djeci i mladima ilustriraju vrijednosti rada. Primjenom životinja koje su po prirodi radišne i marljive pokazuje se kako se njihov trud isplati. Ako nešto u životu želiš raditi, onda to mora biti dobro i temeljito. Odlika poštenog i dobrog čovjeka proizlazi iz njegove marljivosti i predanosti radu. Kada radimo, ne predajemo se besposlici, a to vodi zdravom i kvalitetnom životu.

„Valjan liek. Bio njekakav gospodičić, koji nikad ništa nije htio raditi, nego se samo zabavljao, kako je najbolje znao. Nije dakle čudo, što se je češće na kojekakve bolesti tužio. Jednoč zovne on liečnika, da mu prepiše liek, od kojeg bi mogao odmah ozdraviti. „Ja vam boljeg i valjanijeg lieka neznam,“ reče on, nego da činite ono, što je Bog nekoč Adamu rekao: „Sa znojem lica svojega jedi hljeb svoj.“ Uviek, diete! Posluj, radi, Da ti Bolest nedosadi“ (Filipašić, Bosiljak, 1866, 5, 79).

„Kad sam bio jošte mali,
Starina djed Niko
Jednoč čisto ko u šali,
K sebi me doviko.

Hajd ovamo – djed će Nika,
Viš radenih mravi,
Njihova ti neka slika,
Viek bude u glavi!

Za to dobro sada gledaj,
Kako svak se trudi;
Neradom se zavest ne daj,
Marljiv uvjek budi!

I ja dakle, djeco vami,
Ovaj nauk velim:
Da s' na mrave i vi sami
Ugledate, želim!
(Zovko, Baršljan, 1892, 6, 161-162).

\- - - - - - - - - - - -

„U nekoj suši ležao sakrit
Plug cijeli već sa hrđom pokrit;
On gledao jalom tihog gnjeva,
Kad njegov bratac čist svako veče
Sa polja ide te se sijeva.
Tad reče on jednom dirnut jako:

Odakle, da ja sam rdjav tako,
A ti se sav sjajiš u toj žari,
Dok oba jesmo od iste tvari?
Znaj, prijane dragi, reče u taj:
Od rada mi moj pridolazi sjaj!“
(Kulundjić, Baršljan, 1898, 9, 91).

Da bi čovjek preživio, mora raditi. Radom, osim osiguravanja materijalnih sredstava, osnažujemo svoje tijelo i duh. U analizi često pronalazimo izraz *U radu je spas* čime se djecu i mlade žele odgojiti da bez rada nema niti života. Rad je okarakteriziran bitnim dijelom čovjekova postojanja i kao takav, sastavni je dio svake osobe. Djeci i mladima šalje se poruka da koriste svaki trenutak da budu vrijedna i marljiva, a takve uvijek čeka blagostanje i

nagrada. Vrlo često rad je poistovjećen sa srećom. U radu se pronalazi izlazak iz siromaštva, božji blagoslov i zdravlje. Rad je obveza koju preuzima svaki član zajednice i uz osobni prosperitet pridonosi razvoju društva kao cjeline. Svrha analiziranih tekstova u sadržajima odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine bila je upravo ovakvog razmišljanje potaknuti kod njih.

„Radit treba, djeco moja,
Svatko živi svojom mukom,
Svakog čeka radnja svoja
Ili duhom ili rukom.

Tako, djeco, čas nijedan
Uzalud vam nek ne leti;
Nagrade je onaj vr'jedan,
Tko je samo znade htjeti.

I najmanji trud se plaća,
Radi dakle od uranka;
Minuli se čas ne vraća,
Radi, radi bez prestanka.

Al radeći dobro pazi,
Čuvaj zdravlje, čuvaj sile:
Sveđ po srednjoj hodi stazi,
U zdravlje ti muke bile!“
(Badalić, Pobratim, 1896, 17, 257-258).

„Hajd' na rad, od druzi mili!
Rad nas kr'jepi, rad nas snaži;
Po njemu smo zdravi, čili.
Rad nas tješi, boli blaži.
Radom samo
Rodu damo
Mnogo dobro, svaku čast.
Naše sile
V'jek nam bile
Vrelo sreće, milja slast.

Hajde, braćo, vedra čela
Prionimo radu mladi,
Dok nam nije ruka svela,
Svak nas zdušno, marno radi.
Pa će sreća
Mnogo veća
Stić i nas i mili rod.
Našega rada
Bit će tada
Krasni, divni vidjet plod“
(Širola, Vjerni drug, 1900, 2, 19).

\- - - - - - - - - - - - -

„Kad te snađu teški jadi,
A ti nemaš nikog' svoga:
Tad u poslu spas si traži -
Rad je spas žića tvoga!“ (Maldini, Pobratim, 1901, 11, 263).

Besposlica i ljenčarenje najveće su zlo koje može zadesiti mladu osobu. Pronalazimo pjesme i tekstove koji govore o tome kada su nerad i dokolica najgore vrline koje mlada osoba može razviti. Nerad razvija osjećaj nezadovoljstva i manje vrijednosti te pridonosi općenitom tjelesnom i duševnom propadanju. Raznim tekstovima i pjesmama o vrijednosti rada, djecu i mlade u istraživanom razdoblju poučava se da je rad ljudski spas i da samo oni koji su marljivi zaslužuju svoje mjesto u društvu i kasnije u zagrobnom životu.

„*Trud je dužnost svakoga čovjeka i njegov normalni život na zemlji. Truditi se, mučiti se i raditi svima je suđeno… Rad može biti tjelesni (fizički) i duševni; rad je rad, orao tko zemlju ili naprezao um i misli svoje. S mukom ćeš se hraniti od zemlje do svojega vijeka. Sa znojem lica svojega jest ćeš hljeb, dok se ne vratiš u zemlju, od koje si uzet… svuda se radi, svi narodi rade i trude se kao i pobjednici. Zlo onima, koji krše zakone truda i rada, te samo uživaju naslađujući se tuđim radom i privredom drugih. Blagoslovljen budi rad i neka svatko vrši dužnosti svoje i neka radi svim silama svojim. Rad je svet i slobodan po biću svojem. Ništa veliko nema, što se naukom i radom raspolovilo ne bi. Nauk je iskra, koja dušu zažge, te je rada u vis da poleti i plamenom da plane.“* (Pobratim, 1905, 3, 62-63)

„Ne dajmo se, druzi besposlici
Da nam kvari naše mlade dane;
Gušimo je vazda još u klici,
Kad nas tijelo naše pane.

Besposlica to je zlotvor svijeta,
Ljuta rana svakim danom veća,
Ona vijek je kao kuga kleta
Gdje nje nema, tamo vlada sreća“
(Rukavina, Vjerni drug, 1913, 10, 145).

U pripovijetci *Radinost i besposlenost* nalazimo dva brata, Stjepana i Vladimira. Otac je nakon rođenja drugoga sina, Stjepana, zasadio dvije jabuke i jednako ih pazio. Kada su dječaci porasli, darovao im je svakome po stablo jabuke. Stjepan je svoje pazio, čuvao i gnojio. Vladimir oko svojega nije uložio ni trud niti vrijeme. Kada je došla jesen, Stjepanova je jabuka rodila prekrasnim i obilnim plodovima. Vladimirova je bila puna lišća jer su gusjenice pojele cvijet. Vladimir se naljutio i optužio oca da mu je dao lošu voćku. Otac mu je objasnio da je dobio istu voćku kao i Stjepan i da su obojica imali iste vremenske uvjete. Jedini razlog njegova neuspjeha jeste njegova lijenost i nerad.

„…Dokaže mu napokon, da nitko nije kriv, što mu jabuka nije urodila željenim rodom, nego njegova lijenost, besposlica, nehaj i nemar….Slijedeće godine napeo je Vladimir sve sile, da si voćku uzgoji. Kad bilo u jesen, urodila njegova jabuka kao i Stjepanova. Sad se više nije tužio ni na vrijeme ni na koga, jer samo ljenivci i besposlice tuže se na sve, samo ne na sebe; pa se ne pouzdaju usvoje ruke, u svoju snagu i marljivost, kako to čine vazda marljivi i posleni ljudi“ (Tomić, Liljan, 1895, 9, 130-131).

4.9. Sadržaji estetskoga odgoja

U promatranom povijesnom razdoblju najmanje su zatupljeni sadržaji estetskog odgoja. Razvijanje osjećaja za lijepo i skladno nije bio prioritetan element u poučavanju djece i mladeži istraživanog razdoblja. Analizom smo pronašli tek nekoliko poučnih članka koji tematiziraju estetiku, nauku o krasnome ili ljepoti. Ističemo da u analizu nismo uzimali crteže, slike i fotografije kao sadržaje estetskog obrazovanja i odgoja, nego smo ih promatrali sredstvima djelovanja u procesu pojačavanja odgojno-obrazovnog djelovanja. Za potrebe potvrđivanja estetskih sadržaja, tražili smo tekstove koji u implicitnoj ili eksplicitnoj formi djecu i mlade poučavaju u okvirima estetskog odgoja. Na toj razini, u odabranim godištima i brojevima časopisa za djecu i mladež pronašli smo nekoliko tekstova koje ćemo u narednim odlomcima opisati.

Analizom pronalazimo poučni članak *O krasnom* u kojemu se djeci pokušalo približiti razumijevanje estetskog doživljaja i pojma krasnoga u svakodnevnim stvarima. Estetika je riječ grčkog podrijetla koja se prevodi kao osjećaj, doživljaj ili stanje. Ona je znanost koja se bavi proučavanjem ukusa, odnosno osjećaja prema lijepome. Estetična je osoba ona koja ima razvijen osjećaj za lijepo i skladno. Određeni se ljudi rode s prirodnim osjećajem i doživljavanjem lijepoga. Oni koji to ne dobiju rođenjem nadoknađuju odgojem i obrazovanjem. Treba razlikovati estetiku od etike jer se estetika bavi obrazovanjem i odgojem za lijepo i skladno, a etika obrazovanjem i odgojem moralnih zakona i pravila. Osoba koja proizvodi ili stvara lijepo naziva se umjetnikom, a onaj koji prosuđuje napravljeno naziva se kritičarem.

„... Estetika je znanost o ukusu; t.j. sustavna poredba svih zakonah, koji su izvedeni iz ugladjenog čuvstva prema krasnomu. Estetičan je čovjek onaj, u kojeg je naobraženo nutrnje čuvstvo za krasno. Ako se u čovjeku već nalazi ćut krasnoga, to je ono naravno, prirodjeno. Toj izvornoj ćuti imamo zahvaliti ona djela, s kojih snimismo zakone, po kojih se zatim umjetnost dalje razvijaše, i kojih sustavna poredba sada sačinjava znanost o ukusu, nauk o krasno t.j. estetiku… Tu ćut krasnoga posjeduje svaki čovjek, isto tako kao što u svakomu živi i ćut dobra, istine i pravde; samo što se u svakom čovjeku nepokazuje jednako silnom t.j. naobraživom, te da i kod najčuvnijih izgoj pripomoći mora ako hoćemo, d aizvorno osjećanje postane čuvstvom, a potreboća iz nagona da postane samosviešću, slobodnim spoznanjem i izborom. Ukus je naobražena ćut krasnoga, kao što je i kriepost razvijena ćut za dobro, istinito i pravo. Ono prvo naobražavati zadaća je estetike, a razvijati ovo drugo ima etika

(nauka o ćudorednosti), osnovana na vjerozakonu, filozofiji i naravnom pravu….“ (Bosiljak, 1866, 14, 215-217).

Analizom smo pronašli poučni članak *Ljepota* unutar kojega autor na psihološkoj osnovi raspravlja o estetičnom doživljavanju lijepoga na razini pojedinca. Ovaj poučni članak više je namijenjen odraslijoj mladeži. Poruka je članka da se razumijevanje pojma ljepote nalazi u svakome od nas i da ju svatko vidi drugačije. Trebamo poštivati razmišljanja i percepcije drugih osoba pa i ukoliko nisu jednaka našima.

„…Da nješto bude lijepo, treba da probudi Tvoje čuvstvo, da čuvstvo ovo nastane iz Tvojega uvidjanja, a i jedno i drugo da bude bez ikakva obzira na išta drugo, do li na samu stvar Tvojega uvidjanja i Tvojega čuvstvovanja…. Jest, estetičko je čuvstvo općenito; što je zbilja lijepo, priznat će svatko, pročisti li u koji čas svoju dušu od svega drugoga, i zaroni li sav samo u objekt estetički. Ljepota je jedna od triju opće priznatih božanstava Olimpa svijeh vremena i svih naroda; njezin se čar od iskoni na obje strane sipa na druge dvije sestre njezine: na hladnu i vedru Istinu i na toplu angjeosku Dobrotu. A sipa se i na rod Adamov, ljude na zemlji; ona im začinja dane zemaljske. A ljudi čistim srcem primaju tu začinu zemaljskih dana svojih; primaju je čuvstvom za ljepotu, čuvstvom estetičkim…“ (Manojlović, Pobratim, 1891, 9, 135-138).

Analiza odabranih sadržaja časopisa u promatranom razdoblju pokazuje nam da se estetsko područje odgoja još nije dovoljno afirmiralo u praktičnom životu i djelovanju nego postoji samo u teorijskim raspravama.

4.10. Zaključak analize odgojnih sadržaja u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske

Analizom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine identificirali smo i opisali odgojne sadržaje koji su posredno i neposredno imali odgojni, ali i obrazovni utjecaj na djecu i mlade. Sadržaji pronađeni unutar analizirane pedagoške literature mogu se, prema brojnosti i učestalosti, svrstati u okvire intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga, ekološkoga, građanskoga, obiteljskoga, tjelesno-zdravstvenoga, radnoga i estetskoga odgoja.

- Sadržaje u okvirima intelektualnoga odgoja pronašli smo u svim uzorkom odabranim časopisima za djecu i mladež. Zastupljenost sadržaja intelektualnoga odgoja potvrđuje tezu da su časopisi imali odgojnu ulogu u razvoju djece i mladih u istraživanom razdoblju. Sadržaji koje smo identificirali isticali su potrebu učestaloga čitanja i pisanja jer se time potiče kognitivni razvoj. Pronašli smo mnogo sadržaja koji naglašavaju važnost obrazovanja i učenja. Obrazovan je čovjek uspješan i cijenjen u društvu. Učitelj je prepoznat kao najvažnija osoba koja utječe na obrazovni napredak i razvoj djece i mladih, a knjiga kao najvažnije posredno sredstvo učenja. Analizom smo identificirali osvješćivanje važnosti obrazovanja djevojaka kao bitnog društvenog razvoja i pokret jednakopravnog odnosa s dječacima.

- Analizom smo identificirali tekstove koji promiču sadržaje u okvirima moralnoga odgoja. Djecu se i mlade upotrebom priča i pripovijetki odgojno poučavalo poštivanju propisanih pravila ponašanja. Moralni imperativ u odgajanju djece očuvanje je čistoće duše i srca. Analizom smo prepoznali moralne kvalitete koje treba poticati u djece i mladih, a to su poštenje, vjera, ljubav, skromnost, zahvalnost, požrtvovnost, milosrdnost i strpljivost. Osobine koje treba suzbijati su lijenost, okrutnost, neposlušnost, zavist i licemjerstvo. Sadržaji moralnog odgoja pronađeni i elaborirani u časopisima za djecu i mladež nastoje u samom začetku odrastanja djece implementirati najviše moralne vrijednosti poput istinitosti, poštenja i milosrđa.

- Sadržaje u okvirima vjerskoga odgoja pronalazimo u svim odabranim i analiziranim časopisima za djecu i mladež u istraživanom razdoblju. Vjerski odgoj smatran je osnovnim dijelom odgoja i odrastanja. Tekstovi koji su analizirani potiču ljubav prema Bogu, ukazuju na važnost redovite molitve i odlaženja u crkvu te življenja u skladu s

božjim zapovijedima. S obzirom da je hrvatski prostor uglavnom katoličke vjeroispovijesti, ne iznenađuje zastupljenost religiozno obojanih sadržaja. Neizmjerna ljubav prema Bogu najvrjednije je što osoba može posjedovati. Djeci se i mladima prenosi veličina božje ljubavi pričom da osobu u nevolji može spasiti samo molitva Bogu i Njegov blagoslov. Molitva je pokazatelj ljubavi i poniznosti prema Bogu i treba biti sastavni dio odrastanja djeteta i mlade osobe. Vjerski obojanim tekstovima djecu se i mlade u istraživanom razdoblju poučava skromnosti, poniznosti i življenju u skladu s vjerskim propisima.

- Ljubav i briga prema životinjskom i biljnom svijetu pronađeni su u analiziranim časopisima za djecu i mladež, a to svrstavamo unutar sadržaja ekološkoga odgoja. Tekstove koji su promovirali ekološki odgoj pronalazimo u svim odabranim i analiziranih godištima i brojevima časopisa. Temeljna svrha sadržaja u okvirima ekološkoga odgoja razviti je u djece i mladih važnost kohabitacije s prirodom i očuvanja biljne i životinjske zajednice. Analizom dolazimo do zaključka da su pronađeni sadržaji čitateljima davali opise biljnih i životinjskih vrsta, poučavali ih kako se odnositi s poštovanjem prema prirodi te koje dobrobiti čovjek može imati od prirodnog svijeta. Također, razvijala se empatija i briga prema životinjama. Analiza je detektirala i primjere posljedica za čovjeka ukoliko se ne odnosi primjereno prema prirodi, što je odlična odgojna usmjerenost u procesu razvijanja ekološke osviještenosti. Pronađeni i analizirani tekstovi pokazuju da su u razdoblju Banske Hrvatske (1864. -1914.) postojali sadržaji ekološkoga odgoja i potvrđuju napredno stajalište nositelja sadržaja časopisa o važnosti očuvanja prirode i Zemlje.

- Istraživanje je potvrdilo postojanje sadržaja koji su u okvirima građanskog odgoja, a u kojima se u većini naglašava aspekt nacionalnog odgoja jer su pronađeni i analizirani tekstovi prožeti pobuđivanjem domoljubnog zanosa i bezuvjetne ljubavi prema domovini. Pjesmama obojanima domoljubnom tematikom nastojala se usaditi nacionalna pripadnost i očuvanje identiteta hrvatskoga jezika. Analizom su pronađeni i tekstovi koji poučavaju manirima kulturnog ponašanja i ophođenja u društvu, što proizlazi iz šireg odgoja djece i mladih da postanu uzorni i čestiti građani. Svrha prepoznatih sadržaja građanskog odgoja stvaranje je mlade osobe svjesne svojeg identiteta i nacionalnog ponosa, ali koja se zna i umije ponašati se u skladu s kulturnim normama društva.

- Analiza je časopisa pokazala da se u razdoblju od 1864. do 1914. godine mogu pronaći sadržaji koji govore o obitelji i odgoju u obitelji. Identificirani su tekstovi koji promoviraju i naglašavaju važnost obitelji i vrijednosti koje iz nje potječu. Analizom smo identificirali majku kao najvažniju osobu u obitelji koja je zadužena za brigu i odgoj djece. Majka je osoba koja hrani, brine, čuva i žrtvuje se za potrebe obitelji i djeteta. Otac je okarakteriziran kao osoba koja radi i osigurava obiteljski boljitak. Pronalazimo tekstove koji opisuju važnost bratske i sestrinske povezanosti. Istraživanje je detektiralo da je kultura obitelji važno obilježje na hrvatskom prostoru u istraživanom razdoblju i da se djecu i mlade od rane dobi poučavalo poštovanju i zahvalnosti prema roditeljima. Nismo u analiziranim sadržajima pronašli tekstove koji zagovaraju važnost drugih članova šire obitelji poput djeda, bake i slično.

- Čuvanje zdravlja, izbjegavanje cigareta i alkohola te važnost osobne higijene teme su koje pronalazimo u analiziranim tekstovima odabranih časopisa u istraživanom razdoblju. Navedene teme potvrđuju postojanje sadržaja tjelesno-zdravstvenog odgoja. Održavanje kuće čistom i prozračnom te redovito pranje rublja važan je higijenski imperativ. Analizom pronalazimo sadržaje koji djecu i mlade poučavaju zdravoj prehrani, redovitom kretanju i čistom zraku, izbjegavanju alkohola i duhana te potrebi održavanja osobne higijene.

- Pronađeni sadržaji u okvirima radnoga odgoja poučavaju djecu i mlade o važnosti posla i marljivosti. Prepoznali smo da je rano privikavanje vrijednostima rada i obveza važan odgojni postupak. Djeca i mladi s razvijenim radnim navikama u životu će bolje živjeti i više priskrbiti sebi i obitelji. Ljenčarenje i dokoličarenje negativne su osobine koje treba izbjegavati. Analiza je pokazala da u analiziranim časopisima postoji sklonost prikazivanja rada kao sastavnoga dijela života. Prvi su dječji poslovi učenje i škola.

- Sadržaja estetskoga odgoja u analiziranim časopisima pronalazimo vrlo malo. Analizom smo uspjeli prepoznati tek nekoliko tekstova i poučnih članaka. Njihov je naglasak bio na filozofsko-psihološkom definiranju pojma lijepo i estetskom doživljaju. Pronađeni su tekstovi bili namijenjeni starijoj mladeži. Mali broj pronađenih tekstova i sadržaja pokazuje da je ovo područje u analiziranim časopisima još uvijek nedovoljno praktično implementirano, odnosno uglavnom je na razini teorijskih rasprava.

- Pronalazak odgojnih sadržaja u okvirima ekološkoga, obiteljskoga i građanskog odgoja pokazuje da su autori tekstova unutar promatranih časopisa vodili pozornost o odgoju i obrazovanju djece i mladih u svim aspektima razvoja. Isto pokazuje raznovrsnost i dubinu pedagoškog promišljanja učitelja promatranog razdoblja.

- Prepoznati i prikazani sadržaji odgojnih područja potvrđuju da su časopisi za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske imali značajnu odgojnu ulogu koja se proklamirala svestranim razvojem pojedinca unutar hrvatskog društva tadašnjeg vremena.

5. Analiza odgojnih vrijednosti promoviranih u sadržajima odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

U petom metodološki postavljenom zadatku istraživanja analizom sadržaja, na kvantitativnoj i kvalitativnoj razini, nastoji se prepoznati, utvrditi i opisati promovirane odgojne vrijednosti unutar uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.). Unaprijed osmišljenim protokolom istraživanja odlučili smo identificirati odgojne vrijednosti koje su bile usmjerene djeci i mladeži u promatranom razdoblju i time dokazati odgojnu važnost časopisa za djecu i mlade u odrastanju i prenošenju onovremenih vrijednosti.

Za potrebe provođenja povijesne analize sadržaja odabranih časopisa i praćenja odgojnih vrijednosti, osmišljen je protokol istraživanja koji je konstruiran nakon konzultiranja literature iz područja pedagogije. Odgojne vrijednosti koje promatramo u istraživanju odlučili smo preuzeti i modificirati konzultiranjem znanstvene studije „Škola i život“ profesorice Jasminke Ledić te znanstvenog rada „Promicanje odgojnih vrijednosti u mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole“ autorica Mlinarević, Buljubašić-Kuzmanović i Sablić[39]. Protokolom istraživanja osmišljeno je devet kategorija odgojnih vrijednosti koje su dodatno razrađene na čestice, odnosno definirane su odgojne vrijednosti koje pripadaju toj kategoriji. U devet kategorija ubrajaju se *univerzalne, nacionalne, obiteljske, religijske, demokratske, obilježja osobnosti, estetske i kulturne* te *nerazvrstane* vrijednosti. U kategoriji univerzalnih vrijednosti uvršteno je 13 odgojnih čestica vrijednosti. U kategoriji nacionalnih vrijednosti uvrštene su 3 čestice odgojnih vrijednosti. U kategoriji obiteljskih vrijednosti uvršteno je 6 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji religijskih vrijednosti uvršteno je 8 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji demokratskih vrijednosti uvršteno je 7 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji obilježja osobnosti uvršteno je 27 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji estetskih i kulturnih vrijednosti uvršteno je 5 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji ekoloških vrijednosti uvršteno je 6 čestica odgojnih vrijednosti. U kategoriji nerazvrstanih vrijednosti nije uvrštena nijedna vrijednost jer ova kategorija služi za vrijednosti koje neće biti obilježene okvirima prethodno navedenih kategorija.

[39] Opširniji opis znanstvene studije i znanstvenog rada te njihovih metodoloških postavki i rezultata nalazi se u teorijskom dijelu ovoga istraživanja pod naslovom 1.1.3. „Prikaz istraživanja odgojnih vrijednosti za potrebe empirijskog dijela rada“.

Analizom sadržaja odabranih časopisa prepoznaje se pojavljivanje odgojnih vrijednosti unutar sedam kategorija. Nismo prepoznali niti jednu vrijednost u kategorijama *estetske i kulturne* vrijednosti te *nerazvrstano.* Od protokolom osmišljenih kategorija odgojnih vrijednosti, istraživanjem se nisu pronašle vrijednosti koje bi zahtijevale konstrukcije nove ili dodatne kategorije. Ukupno se analizom sadržaja odabranih časopisa prepoznaje 1 802 odgojne vrijednosti. Prema učestalosti pojavljivanja unutar utvrđenih kategorija, pronašli smo 674 odgojne vrijednosti u kategoriji *obilježja osobnosti*; 390 vrijednosti unutar kategorije *univerzalne vrijednosti*; 269 vrijednosti u kategoriji *religijske vrijednosti*; 161 vrijednost unutar kategorije *ekološke vrijednosti*; 157 vrijednosti unutar kategorije *obiteljske vrijednosti*; 128 vrijednosti unutar kategorije *nacionalne vrijednosti* i 23 vrijednosti unutar kategorije *demokratske vrijednosti* (Tablica 28).

Tablica 28. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti u promatranim časopisima za djecu i mladež

R.b.	Kategorije odgojnih vrijednosti	N	%
1.	Obilježja osobnosti	674	37,40
2.	Univerzalne vrijednosti	390	21,60
3.	Religijske vrijednosti	269	15,00
4.	Ekološke vrijednosti	161	8,90
5.	Obiteljske vrijednosti	157	8,70
6.	Nacionalne vrijednosti	128	7,10
7.	Demokratske vrijednosti	23	1,30
8.	Estetske i kulturne vrijednosti	0	0
9.	Nerazvrstano	0	0
Ukupno		**1 802**	**100**

U narednim poglavljima prikazat ćemo i opisati proklamirane odgojne vrijednosti prema učestalosti njihova pojavljivanja. Unutar svake kategorije navest ćemo prepoznate čestice odgojnih vrijednosti i istaknuti njihov kvantitativni doprinos, a u daljnjoj ilustraciji prikazati i potvrditi njihov kvalitativan odgojni doprinos pozivanjem na citate iz sadržaja odabranih i analiziranih časopisa za djecu i mladež Banske Hrvatske.

5.1. Obilježja osobnosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *obilježja osobnosti*, postavili smo 27 odgojnih čestica vrijednosti koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su opreznost, tvrdoglavost, iskrenost, vrijednost znanja, kulturno ponašanje, strpljivost, dosjetljivost, umjerenost, požrtvovnost, radoznalost, zahvalnost, istinoljubivost, skromnost, mudrost, snalažljivost, poštenje, lukavstvo, zajedništvo, maštovitost, hrabrost, nježnost, ponos, ljubav prema tradicionalnim vrijednostima, vrijednost zdravog načina života, odanost, odgovornost i marljivost.

Unutar kategorije *obilježja osobnosti* prepoznali smo pojavljivanje ukupno 674 odgojne čestice vrijednosti (Tablica 29).

Tablica 29. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije obilježja osobnosti

R.b.	Čestice kategorije obilježja osobnosti	N	%
1.	Skromnost	103	15,27
2.	Vrijednost znanja	90	13,35
3.	Poštenje	64	9,49
4.	Marljivost	60	8,90
5.	Opreznost	56	8,30
6.	Vrijednost zdravog načina života	46	6,82
7.	Zahvalnost	45	6,77
8.	Poslušnost	44	6,52
9.	Mudrost	32	4,74
10.	Kulturno ponašanje	27	4,00
11.	Strpljivost	21	3,11
12.	Istinoljubivost	17	2,52
13.	Umjerenost	17	2,52
14.	Zajedništvo	14	2,07
15.	Požrtvovnost	11	1,63
16.	Iskrenost	10	1,48
17.	Hrabrost	8	1,18
18.	Ponos	5	0,74
19.	Savjesnost	4	0,59
Ukupno		**674**	**100**

Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *skromnost* (103), *vrijednost znanja* (90), *poštenje* (64), *marljivost* (60), *opreznost* (56), *vrijednost zdravog načina života* (46), *zahvalnost* (45), *mudrost* (32), *kulturno ponašanje* (27), *strpljivost* (21), *istinoljubivost* (17), *umjerenost* (17), *zajedništvo* (14), *požrtvovnost* (11), *iskrenost* (10), *hrabrost* (8) i *ponos* (5). Za navedenu kategoriju od protokola utvrđenih čestica nismo pronašli pojavljivanje odgojnih vrijednosti *lukavstva, odgovornosti, tvrdoglavosti, odanosti, ljubavi prema tradicionalnim vrijednostima,*

snalažljivosti, *maštovitosti*, *dosjetljivosti*, *nježnosti* i *radoznalosti*. Analizom sadržaja časopisa prepoznate su 2 čestice odgojnih vrijednosti koje se prema svojim obilježjima svrstavaju u promatranu kategoriju, a to su *poslušnost* (44) i *savjesnos*t (4).

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo na deskriptivnoj razini pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije obilježja osobnosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 29).

Analiza odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine pokazuje da je *skromnost* najčešće promovirana odgojna vrijednost u kategoriji obilježja osobnosti. Prebrojali smo ukupno njezina 103 pojavljivanja. U odabranim časopisima skromnost je vrijednost ljudi koji se ne razmeću i zadovoljni su onime što imaju. Pronalazimo analizom sadržaja razne pripovijetke, priče, bajke i basne koje u svojoj podlozi imaju svrhu razvijanja skromnosti. Najčešće je tema analiziranog teksta polazila od opisivanja rasipnog, pohlepnog ili lakomog djeteta. Na kraju bi dolazila poruka da je skromnost odlika dobre, poslušne i kulturne djece.

„Kokoš zlatna jaja noseća. Njeki imadjaše kokoš, koja mu zlatna jaja nosijaše, pa zato pomisli, da je u njoj komadina zlata, te ju zakolje; al nadje ju iz nutra kao i ostale kokoši. Nadajući se, da se naći cielo klupko zlato, lišio se je tako i onoga, što na malo imadjaše. Nauk: Zadovolji se onim što imaš, a bježi od lakomosti!“ (Bosiljak, 1864, 2, 63).

„Lav tražeći što za hranu, upazi zdrava zeca, da u medji spava u svojoj ležaji. Mogaše ga lako pograbiti, no vidjevši podalje jelena, pusti se za njim u bieg. Zec se probudi i pobjegne, a jelen uteče. Onda se lav vrati k zecu, ali nadje zečju ležaju praznu, počne lizati ustne i mahati glavom govoreći: „Eto ti moje pameti; hoću jelena, ne ću zeca.“ Tko manjem zabavlja i traži veće, izgubi i ono, što ima iz vreće!“ (Smilje, 1881, 9, 141).

„Biser i slamka. Sjajio je sitan biser u dubokom moru. Opazi ga malena slamka s velikog broda, pa pomisli: ej da i meni onako sjati! Te se baci u more. Al što se dogodi? Biser je i dalje sjajio, a slamka je sagnjila i preminula u silnom moru… Budi uvijek zadovoljan u svom stališu, snašaj strpljivo svoju sudbinu“ (Katalinić-Jeretov, Smilje, 1890, 6, 93-94).

„Stalo se lišće hvaliti vjetru svojim ljepotom: “Kakovo mi je zelenilo, kakav li hlad dajem! Samo radi mene cieni se i drvo. Ljudi dolaze, da se u mojoj sjeni hlade, ptice dolieću, da pjevaju i da si gniezda grade; ja sam glavno na drvetu. „Ne hvali se preko mjere, odazove se izpod zemlje korien. Liepo si u proljeću, ali ne zaboravi, da se u jeseni posušiš, a u proljeću pak dodje novo lišće mjesto tebe, ako ja pak usahnem, ne će bit drveta, ni lišća“ (Barišić, Smilje, 1890, 12, 191).

U priči *Nova lutka* upoznajemo djevojčicu Danicu koja je marljiva, ljubazna i poslušna. Bila je pravo veselje svojim roditeljima i imala igračaka u izobilju pa je majka imala problem što da joj kupi za imendan. Odlučili su joj kupiti najbolju lutku u gradu. Takvu još Danica nije imala. Lutka je bila prekrasna. Imala je dugu kosu, sjajne cipelice, a mogla je i plakati. Danica se toliko zanijela u igri i brizi za lutkom da je od majke svaki dan tražila da se lutki kupi nova odjeća, šešir, rukavice i slično. Ukoliko ne bi dobila, plakala bi i vrištala. Majka je primijetila da Danica postaje rasipna i tašta. Pozvala je Danicu na razgovor i rekla joj da nije očekivala da će nova lutka biti tako lakoma, nego skromna i zadovoljna onime što ima. Ako tako nastavi tražiti stvari, morat će ju pokloniti nekoj bogatoj obitelji. Majka odgojno poučava djevojčicu da čovjek mora biti skroman i zadovoljan onime što ima, a pogotovo ako ničime ne zasluži bolje. *„...I zbilja toga dana nije više Danica majci dodijavala s takovim zahtjevima. Lutka je bila odjevena čisto i lijepo, ali nije imala nikada suvišnih stvari. Pa i sama Danica ko da se ugledala u svoju lutku, jer je često i svojim prijateljicama pripovijedala, kako ne valja, da su tašte i rasipne. Kad joj je majka priređivala novu odjeću, ili šešir, često je znala majku i sama sjetiti, da je dosadašnja odjećica jošte dosta dobra i da šešir jošte može rabiti. Niti ja ne ću da budem rasipna i tašta, znala je majci reći, te joj ljubezno skočiti u naručaj. Danica ostala je čitav svoj život čedan i skromna, premda je imala dosta imetka. Nije li se te čednosti i skromnosti naučila od svoje lutke?“* (Tomšić, Bršljan, 1895, 8, 251-253).

Analizom pronalazimo priču *Pobijedila* u kojoj je djevojčica Ljubica napisala školski sastavak na temu skromnost i pobijedila u razrednom natjecanju. Osim pobjede, pokazala je djevojčici Ružici koja je bila tašta i umišljena da je skromnost najveća i najbolja vrlina koju čovjek može imati. Skromnost je vrijednost koja je iznad svih drugih vrijednosti. Ona teži plemenitim djelima i pronalazi se kod svih ljudi. Skromnost pobjeđuje laži i mržnju te donosi božji blagoslov među ljude. *„...Skromnost je kruna svih krijeposti. U njoj se zrcali strah božji, ljubav bližnjega, požrtvovnost, vjernost, strpljivost i mudrost poput sjaja najdragocjenijih dragulja. Ko je skroman, taj će kao i krotki posjedovati zemlju i kraljevstvo nebesko. Ko je skroman, tomu nije ni najteže nemoguće, jer vjeruje u Boga, koji ga krijepi i jača u svakom djelu. On siže isto tako radosno u koljebu siromaha, kojemu nastoji pomoći u bjedi kao što i u dvor velikaša, gdje će se pogostiti. On ne pazi, da li ga tko hvali, da li mu se laska ili ga prezire. Skromnost napose važe prama sebi mjerom najstrožijom. Skromnost teži za djelima plemenitim, korisnim i spasonosnim, znajući cijeniti dar života kao milost Svemogućega, jer komu se više dalo, od toga više se i ište… Strpljen, spašen. Ona se zadovoljava i scijeni se sretnom, što je određena, da bude podlogom krijeposti za postignuće*

dobra i nastojanja u spoznanju istine sa neuskolebivom vjernošću i oduševljenjem za sve ono, što je u istinu lijepo i dobro. Skromnost ne podnosi laži, ogorčenja ni mržnje; njezina veličina tolika je, da nije kadra primiti na se takova zločina. Ona ne mrzi nikoga, pa ne će da i drugi ma koga mrze. Skromnost je miroljubiva, te rado oprašta nanešene uvrijede. Ne dopušta, da sunce prije zapadne, nego se pomire zavađena braća. Ona se raduje s veselima, a plače s tužnima, te ne miruje dotle, dok žalosna ne utješi; stoga nam je i najboljom utješiteljicom za svega života našega. Slabiće hrabri, dočim ohole ponizuje bezobzirce, kao što to čini sitna ljubičica, koja prolaznike sili, da se, diveći joj se, k njoj prignu – i kao što malu smijernu ljubicu uzvisi velik čovjek, isto se tako uzvisuje i skromni pred ohološću. Ali ona sam ne misli na to, već umuje jedino o tom, kako će svu svoju braću usrećiti onako, kako je i sama sretna" (Majnarić, Bršljan, 1898, 1, 3-10).

Vrijednost znanja druga je najučestalija odgojna vrijednost koju pronalazimo analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež. U odabranim primjerima časopisa prebrojali smo 90 pojavljivanja. Analizom sadržaja časopisa pronalazimo tekstove i pjesme koji opisuju kako je znanje i učenje izvor sreće i blagostanja. Često pronalazimo knjigu kao sredstvo produbljivanja znanja i mudrosti. U njezinim se tekstovima ističe važnost učitelja kao osobe koja prenosi znanje i obrazuje. Djeci i mladima pokušava se naglasiti važnost škole i učenja kao vrijednosti koje ih obogaćuju.

„Eto mene djaka mlada, čedna,
Vedra ćela, svakog znanja žedna,
Ljubim školu, knjigu učitelja,
Dobrim biti stalna mi je želja!
Bud' ja bdio, budi sanak snivo,
Naukom s vazda bavim živo –
Bdijuć, snijuć velja mi je briga
Izvor sreće: plodonosna knjiga.

Divna knjigo! Kako si mi draga,
Kolika li u tebi je snaga:
Od malena i neuka djaka,
Ti nam stvaraš divna učenjaka,
Stvaraš umne, prosvjetljene ljude,
Koji viek se neumorno trude,
Da u domu svjetlo znanja sjaje,
I sveobće blagostanje traje…."
(Varjačić, Smilje, 1889, 3, 34).

\- - - - - - - - - - - - -

„Knjižice liepa,
Liepa mi nado
Svaki te danak
Uzimam rado
Pa učim svaki list.

Odkad te učim,
Od to mi doba
Kriepost svetinja
A mrzka zloba,
Nauk – istinit, čist…"
(Crnko, Smilje, 1890, 5, 65).

„Igrati je slast,
Učiti je čast!“ (Milaković, Hrvatska omladina, 1896, 5, 71).

„Iz pupoljaka, ruža procvate, iz mladine ljudi niču, a nauk je zibka mudrosti“ (Hrvatska omladina, 1896, 6, 91).

Škola je mjesto gdje se uči i proširuje znanje. U pronađenim tekstovima škola se opisuje mjestom gdje se djeca i mladi osjećaju sigurnima jer im pruža slobodu razvoja vlastitih sposobnosti. Stvara se osjećaj da je škola djeci i mladima drugi dom tijekom njihova odrastanja.

„Dična školo, poput majke
Širiš svoja meka krila,
Da pod njima utočišta
Nađu djeca tvoja mila.

Ti ih čekaš, ljupko zoveš,
A tvoj glas im milo prudi,
Jerbo znadu, da uz tebe
Postat će valjani ljudi.

Ti uzgoju plemenitu
Njima pružaš, kako valja,
Ti ih učiš, što je dobro,
Ti ih putiš, što ne valja.

Njihovo ti znanje širiš;
Ti im čuvstva gajiš blaga,
Nevinost im štitiš, jačaš,
Ti si njima majka draga.

Diži mi se, dična školo,
Put nebesa glavu koči
I othranjuj mladost našu,
Našu radost, naše moći.

Lovor će ti vj'ence plesti
Njihova tad harnost prava,
I do v'jeka, dok te bude,
Širit će se tvoja slava“
(Smilje, 1897, 1, 1).

\- - - - - - - - - - - -

„Hajdmo u školi, dječice sada!
Došlo je doba – marljiva rada;
Lati se družice knjige
Nove te zovu odsada brige…

Knjigu prigrli, hvataj se rada!
Ne boj se djela, - ne boj se jada!
Mlađan ko marno rada se hvata
Ruke mu kašnje vrijedne su zlata!

Samo u radu nać' ćemo sreću,
U njemu tražit blagost sve veću…
Maran i pošten čovjek će svomu
Koristit vazda milomu domu!

Novi vam život škola će dati,
Nauka mnogih pribavit ćeš zlati'!
Zato u školu hrlimo sada,
Došlo je doba nauka rada!“
(Širola, Liljan, 1897, 9, 133).

Škola i učitelj najčešći su motivi korišteni u promicanju vrijednosti znanja. Škola je hram prosvjete i znanja, a učitelj je osoba koja pomaže djeci da tijekom boravka u njoj usvoje što više mogu i da izlaskom budu umno, duhovno i tjelesno obogaćeni. U istraživanom se razdoblju nije redovito polazilo u školu iako je postojala zakonska preporuka, ali u praksi ona

nije provođena. Zato je škola opisivana mjestom potrebnim za razvoj djece koji pruža mogućnost lakšeg i boljeg života.

„*...Hram prosvjete, mila školica, otvorila je širom svoja vrata, da vas primi pod svoje okrilje, pod svoj krov. Vi ste ili tek stupili ili se povratili u nju, da u njoj neki započnete, neki nastavite, a neki da svršite nauke svoje… Na tom će vam putu brižni vaši učitelji pokazivati draga zrnca, kojih mnogo treba da si naberete, budete li htjeli, da u životu što bolje prođete. A koja su to zrnca? To su dvovrsna. Jedna su rumena, žarka. Gore plamenom ljubavi. To su zrnca dobrote. Druga su svježa, zelena kao priroda proljetna, koja nas napunja nadom u bolju budućnost, a to su zrnca znanja. Ova su dvoja zrnca najdraži, najljepši i najvrjedniji nakit svakoga čovjeka… Školica nalikuje gozbenoj dvorani. Vi sjedate za stolove ili klupe, a dobri domaćine, gazde (vaši učitelji) nuđaju vas odabranim jelom i pićem, ne doduše tjelesnim, već i duševnim, jer svi njihovi lijepi nauci, upute i savjeti krasna su hrana duši. Pa kao što oni gostovi, koji se za gostinjskim stolom nećkaju i ne uzimaju, dok im se nuđa, odilaze sa gozbe gladni i žedni, tko i oni đaci, koji ne će da primaju savjete i nauke, dok im se daju, ostavljaju školu kao zloće i neznalice. Nije mudar, tko ne uzima, dok mu se daje… A možemo li se štogod naučiti da se ne učimo? Ne, jer se nitko nije učen rodio, a bez muke nema nauke….“* (Varžička, Vjerni drug, 1900, 1, 1-2).

„*Učenik sam, ljubim školu*
I knjižicu malu,
Ali ja sam još i vojnik-
Nije to za šalu.

Tok je meni top ubojni,
Pero koplje bojno,
Ploča štit, olovka puška-
Pa da n'jesam vojno?!

Ja sam vojnik, ja sam junak
Usred vojske male –
A učitelj, naš gospodin,
Hrabri generale.

I sabljicu još imadem
U periša mala,
Sve prereže, što dohvati,
Ne zna što je šala.

K tomu dodaj nacrt bojni
U knjižicam b'jelim,
Pa da vidiš ljuta boja
U istinu, velim.

Idem, idem, brže napr'jed,
Već je sedam sati.
Za pol sata moram biti
U školi na vrati.

Samo ne sm'jem zaboravit
Na kolačić mali,
To je barut, koji treba
Tope da potpali“
(Anđeo čuvar, 1902, 3, 40).

Prepoznato je da se djecu i mlade u istraživanom razdoblju poučavalo da budu valjani, značajni i pošteni. Osobe koje gaje vrijednost poštenja bit će cijenjene u društvu i nagrađene u

nebeskom carstvu. Analizom smo identificirali da je *poštenje* važna odgojna vrijednost i prebrojali ukupno 64 pojavljivanja. Najčešće je poštenje promovirano upotrebom pripovijesti i priča u kojima se djecu i mlade na primjeru mlade osobe koja se ponaša neprimjereno, odnosno laže ili krade, upućivalo na to koliko je zapravo važno biti pošten. Odgojna vrijednost poštenja ogleda se u najvišim moralnim načelima i dostojanstvu osobe.

U pripovijetci *Pošten drotarski dječak* pronalazimo priču o siromašnom dječaku Janku koji je živio s majkom. Kada je napunio deset godina odlučio je poći u veliki svijet kako bi krpanjem starih lonaca zaradio novac za bolesnu majku. Ona ga je poslala na put savjetom neka bude vrijedan, ali prije svega pošten. Kada dođe u iskušenje, neka se sjeti pokojna oca i učini prema božjem blagoslovu. Janko je bio marljiv i vrijedan te je svaki zarađeni novčić slao majci. Budući da nije dugo ništa zaradio, stigli su ga crni dani pa je počeo prositi. Susrela su ga dva vojnika od kojih mu je jedan dao forintu i zapovjedio mu neka je ode promijeniti pa neka sebi ostavi 10 novčića, a 90 vrati. Kada to napravi, neka ga pronađe u gostioni. Janko nije uspio odmah promijeniti forintu, a kada je napokon uspio, nije mogao pronaći dobrog vojnika. Odlučio je svaki dan dolaziti na isto mjesto i čekati vojnika da mu vrati novac. I u trenutcima kada je ponovno bio gladan nije trošio novac, nego se sjetio pokojnog oca i želio pošteno vratiti novac. Nakon dugo vremena, Janko je sreo vojnika i vratio mu 90 novčića. Vojnik sav iznenađen Jankovim postupanjem, odlučio ga je uzeti pod svoje okrilje i dati ga u školu. Završio je Janko školu za vojnika pa je odlučio i sam omogućiti školovanje po troje djece iz svoga mjesta. *„…Častniku ova iskrenost i ovakvo poštenje veoma dopadne, a jer je bio bogat, uzme dječaka k sebi i pošalje ga u učionu, da se tamo nauči, što bi mu bilo potrebito, da postan jednoč valjanim zanatnikom…. Ali na svoje nekadašnje siromaštvo ipak nije zaboravio; svake bo godine škola trojicu siromašnih ali sposobnih dječaka iz svoga zavičaja, pružajuć im stan, hranu, odjeću, knjige i sve, što im treba…“* (Mařik, Smilje, 1873, 3, 43-45).

U priči *Košara jabuka* nalazimo dječaka koji je došao kod prijatelja na igranje. Kada je ušao, u kući je primijetio košaru jabuka. Uzeo je u ruke jednu te tiho prozborio: „Oh kako je lijepa, a mora da je i ukusna“. Krenuo da ih je staviti u džep, no tada se trgnuo i sam sebi rekao: „Ne, to se ne smije, iako nema nikoga u sobi ipak to netko od gore vidi“. Sve je to vidio stari djed te pozvao dječaka k sebi i rekao mu: *„Uzmi ove jabuke dobro moje diete! I budi uviek tako pošten, pa ćeš biti sretan u životu svomu! Jedno oko uviek gleda, kom' se skriti ništa neda“* (Smilje, 1873, 6, 91-92). Djecu se i mlade upotrebom ovakvih situacija poučavalo da je poštenje odlika dobroga čovjeka i da uvijek netko promatra i vidi kako se ponašamo.

Onoga tko je pošten, u životu će pratiti sreća i blagostanje – odgojne su poruke koje najčešće pronalazimo analizirajući tekstove. Ovakve su se odgojne poruke upućivale djeci i mladima u analiziranim sadržajima časopisa. U pripovijetci *Budi pošten* bolesna je majka poslala Maricu da kupi mlijeka za 10 filira. Marica se u žurbi spotaknula te izgubila novce. Nije ih mogla pronaći pa je počela plakati. To je vidio jedan trgovac i upitao ju što se dogodilo. Marica mu je objasnila, a on joj je dao 10 filira. Sva sretna otišla je do trgovine i kupila mlijeko za bolesnu majku. Pri povratku doma, slučajno je na onome mjestu pronašla izgubljene novce. Bez razmišljanja se uputila trgovcu, zahvalila mu se iz sveg srca i vratila novce. *„...Ove su riječi ganule trgovca, pa pošto je Marica bila siromašna, ali poštena djevojčica, pokloni joj 10 kruna, veleč: Kad si tako poštena, uzmi ove novce, pa gledaj njima bolesnoj majci pomoći. Nastoj, da kroz cijeli svoj život takova budeš, pa te sigurno dobri Bog zaboraviti ne će"* (Uzelac, Bršljan, 1898, 7, 220-221).

Analizom pronalazimo tekstove koji govore o važnosti poštenja i poštenoga rada. Nema vrijednije stvari koje osoba može posjedovati izuzev svoga poštenja.

„*Raditi nam valja i poštenim životom nastojati, da budemo valjani ljudi i da se ne brinemo samo za se, nego i za – svoje bližnje! Božja pomoć bit će tada uz nas!"* (Širola, Liljan, 1896, 1, 13).

„Put kojim koracaš, Ma da nije ravan, Kad s poštenje ideš, Dobar je i slavan!" (Liljan, 1898, 6, 80).

„Ostanite uvijek valjani i čestiti, pa mislite na to: Poštenje, življenje, poštenje traje najduže!" (Majnarić, Liljan, 1898, 6, 87).

„*Malo govori, a mnogo radi, Pošten rad tek život nam sladi"* (Anđeo čuvar, 1904, 2, 27).

„U svijetu onaj dokopa se sreće, Poštenim tko srcem na put žića kreće" (Magjer, Anđeo čuvar, 1905, 9, 141).

„Čuješ: poštenje je zlato,
Koje bliješti, svietli,
Kao ona zviezda,
Što no nebom leti.

Čuješ: poštenje je ures,
Što čovjeka krasi,
I po svietu širokom,
Liepim glasom, glasi.

Sve krieposti u njemu
Upored se vide:
Iz njeg dobro svakoje,
Kao biser ide…

Oh! Bogata tebe,
Milo diete, drago,
Ako budeš imati!
To najljepše blago!"
(Petković, Anđeo čuvar, 1910, 1, 14).

Marljivost je odgojna vrijednost koju smo prepoznali analizom sadržaja odabranih časopisa i to 60 puta. Važno je djecu i mlade od ranog odrastanja privikavati radu i

marljivosti. Osoba koja je marljiva neće biti gladna i uspjet će u životu. Analizom prepoznajemo razne tekstove koji obiluju primjerima o tome kako se marljivost u životu isplati i kako je marljiva osoba cijenjena u društvu. Glavna teza koja se provlači u analiziranim tekstovima je da tko radi, taj će uspjeti i sreću pronaći u radu. U kratkoj pripovijesti *Uzori marljivosti* dva su se siromašna mladića posvetila obrazovanju, a hranila su se trudom svojih ruku. Prijavile su ih zle duše da ih nitko ne podupire i da nisu bogati, a opet lagodno žive. Mladići su pozvani na sud da se brane. Sud ih je upitao kako je moguće da su tako dobro ugojeni, a nitko ih po cijele dane ne vidi da rade, nego samo uče i čitaju knjige. Siromašni su mladići u strahu da ne budu prozvani za lopove, pozvali starog mlinara da svjedoči u njihovu korist. On je posvjedočio da u životu nije vidio marljivije osobe jer po cijele noći rade u mlinu, a tijekom dana samo uče.

„...Ovaj dodje i posvjedoči, da su oni mladići, koji k njemu svaku večer dolaze i preko pol noći rade za dvie drahme (po prilici 2 maraka ili 1 for.). I sud i slušatelji niesu se mogli toj marljivosti dosta načuditi. Da im se njihovo stanje olakša, odredi sud, da im se odmah izplati plaća za 200 noći“ (Kobali, Smilje, 1880, 2, 30).

Pronalazimo i različite pjesme koje glorificiraju rad i potiču djecu i mlade da budu marljivi. Odgojno je važno djecu već u ranom odrastanju upoznati s vrijednostima rada i usmjeravati da se u životu rad isplati dok se nemar i lijenost ne cijene.

„...Što koristi vika,
Ako l` poso driema!
Što uzkici plamni
Ako l` sviesti nema?!

Za to uči, uči
I marljivo radi;
Radom, a ne riečju
Sva se sreća gradi.

Manje nek je hvale,
Manje nek je buke,
Samo nek su složne
Oko posla ruke.

Manje nek je rieči,
Al tim više čina,
Pa će sretna biti
Tvoja otačbina...“
(Milaković, Hrvatska omladina, 1886, 6, 84).

\- - - - - - - - - - - - -

„Vidiš, kako pčela marna,
Po cv`jetov`ma med sabire;
Tako treba da i ljudi
Svojim radom dobro šire.

Kad porasteš čovjek kano
I ti bit ćeš marljiv je li?
Znaj, da radom sreću stiče,
Svatko, tko ju sići želi“
(Širola, Liljan, 1895, 7, 102).

U pripovijesti *Tko s proljeća ne sije, s jeseni ne žanje* postoje dva mladića, Ivan i Martin. Ivan je bio marljiv kao mrav, a Martin lijen kao trut. Nakon što je snijeg otopio i

došlo proljeće, Ivan je marljivo radio na svojoj njivi, a Martin dangubio. Tek pred vrijeme sjetve, Martin se sjetio svojih njiva, ali je tada već bilo kasno. Došla je jesen, a na Ivanovim njivama ploda i puno raskoši, dok je na Martinovima korov. *„…Tako bijahu dva dječaka. Jedan bijaše marljiv i dobar, išao redovno u školu. Slušao svoje roditelje, učitelje i druge starije razumne ljude, drugi bijaše nemiran, tvrdokoran i neposlušan. Nije polazio na nauk, nego se kojekuda skitao i igrao s rđavim drugovima. Prvi je napredovao u znanju i uljudnu vladanju, drugi je ostao neuk, neotesan i surov. Jedan postane čestitim čovjekom, da ga je svatko štovao i volio, a drugi je bio na sramotu cijelome selu. Tko u proljeće marljivo i uredno sije, s jeseni će obilan plod žeti, a tko u mladosti uči, u starosti će mu znanje koristiti. Što je težaku proljeće, to je čovjeku mladost"* (Šebečić, Smilje, 1906, 9, 134-135). Na ovome primjeru primjećujemo kako se djecu i mlade poučava da marljivu osobu na kraju posla čeka velika nagrada, a lijenčinu samo problemi i neimaština. Ovo je jedan od mnogobrojnih primjera koji su pronađeni analizom.

U kratkoj priči *Vinograd* otac ostavlja trojici sinova vinograd i poruku da se u njemu nalazi veliko bogatstvo. Sinovi su cijeli vinograd prekopali, ali zlato nisu našli. No, vinograd je rodio bogatim plodom pa su zaradili duplo više od vinograda nego prijašnjih godina. Još jedan odgojan primjer kako na kraju mukotrpnog rada dolazi zadovoljstvo popraćeno uspjehom i nagradom.

„…Umr`o otac. Sinovi prekopali veoma marljivo sav vinograd, i nigdje nijesu naišli ni na zlato ni na srebro. Ali je zato te godine vinograd urodio tolikim plodom, da su dva puta više novaca dobili za vino, nego obično. Sada su tek sinovi razumjeli očeve riječi, što ih je na samrti rekao. Zaoto su nad vratima vinograda napisali veliki slovima: Marljivost je suho zlato, Marljiv budi uvijek zato" (Muravić[40], Anđeo čuvar, 1911, 8, 122).

Opreznost je odgojna vrijednost koju pronalazimo u analizi sadržaja časopisa za djecu i mladež i to 56 puta. Opreznost je zapravo osobina osobe koja želi ili nastoji izbjeći opasnost, nepriliku ili neprimjereno ponašanje. Djecu se i mlade u analiziranim časopisima upotrebom raznih priča i događaja pokušavalo upozoriti na određena ponašanja i odgojno poučiti da budu oprezna u svome djelovanju. Tako u basni *Lav i lisica* pronalazimo starog lava koji nije mogao više loviti i tako se prehranjivati. Odlučio se sakriti u špilju i praviti da je bolestan. Životinje koje su u to povjerovale i dolazile lavu pomoći bile su pojedene. Pred špiljom se pojavila lisica, no primijetila je kosti drugih životinja pa je upitala lava kako je. Lav joj je

[40] Zlata Muravić, učenica 4. razreda Broda na Savi.

odgovorio neka uđe unutra i sama vidi. *„...Ja bi unišla, da nevidim mnogo tragovah od one zvjeradi, koja je unišla, a nijednoga traga one koje je izišla. Nauk: Razboriti ljudi vide unapried po izkustvu preteću pogibelj, pa joj se za vremena uklanjaju“* (Bosiljak, 1864, 3, 91). Djecu se i mlade ovim primjerom poučavalo da budu oprezni s kime se druže i ne nasjedaju na tuđe priče i obmane.

U pripovijetci *Koprive* mala se Ružica u svojoj nesmotrenosti slučajno opekla na koprivu te se naljutila i krivila Boga što ih je stvorio. Ovo je jednostavan primjer u kojem se na primjeru djevojčice koja se opekla djecu i mlade usmjeravalo da budu oprezni u svakoj životnoj situaciji. *„...Ali majka joj reče: Ne tuži se ti na dragoga Boga, već sama na se. Ti si već prije znala, da koprive peku, pa zašto si se dakle mašala za nje? Ali tako uviek biva; nesmotrenost i lakoumje već mnogomu čovjeku puno zla prouzročilo. Već su mnogi s nestašnosti, dopanuli se gorkosti, zato pazi da i tebe, koprivica naogrebe“* (Filipašić, Bosiljak, 1866, 5, 78-79).

Analizom smo pronašli i tekstove koji su imali tragičan završetak, a sve s ciljem da djecu i mlade upozore na moguće negativne posljedice i tako ih nauče opreznosti. Nalazimo tekst gdje je dječak zamalo umro jer se ubo kemijskom, dječaka koji je bio neoprezan sa šibicama pa je zapalio kuću i djecu koja su se neoprezno igrala, a njihova je igra završila teškom ozljedom. U odgoju djece i mladih nikada nije dosta opreznosti pa iz tih razloga analizom pronalazimo tekstove koji promoviraju sigurnost. Upotrebom primjera druge djece koja su bila neoprezna, djelovalo se poučno i preventivno prema djeci i mladima u istraživanom razdoblju.

„Neko se je diete ubolo željeznim perom, smočenim u kemičko (lučbeno) crnilo. Doskora mu je ruka tako natekla, da su ga morali bolje odnieti u bolnicu, gdje su ga liečnici jedva spasili. Treba dakle vrlo paziti, da se neubodemo željeznim perom“ (Smilje, 1873, 6, 94).

„Roditelji nisu imali sada ni sobe, gdje bi spavali, a niti novaca, da si sagrade novu kuću i da si kupe nove postelje, stol i stolice. Oh, kako su bili sada žalostni! A tomu svemu bijaše krivo diete, koje se je igralo žigicom. S toga se nemojte nikada igrati žigicami! Vatra ti je živalj svemogući, često škodi tebi, rodu, kući“ (Smilje, 1873, 11, 174).

„Naučila se djeca igrati vrepca. Namjeste daščicu, na nju komad okrugla drveta (vrebac zvani) pa jedni tepu palicama, a drugi ga dočekuju. Te se igre često igraju. Zalud im učitelji i roditelji govore: „Igrajte se takve igre, gdje nećete ni sebi ni drugome nahuditi.“ Djeca kao da mare i ne mare. Jednoga se dana i opet igrali te igre. Jedan zatepe vrepca; drugi ga htjede uhvatiti; pa kako je vrebac oštro poletio, pogodi ga baš u oko. Oko mu iscuri.

Igra bila neoprezna, krvavo se i svršila. Od toga vremena ne igraju se te igre; boje se, da se još komu tako šta ne dogodi" (Varoški, Bršljan, 1903, 12, 379).

Analizom sadržaja prepoznali smo *vrijednost zdravog načina života* kao važnu odgojnu vrijednost usmjerenu djeci i mladima. Identificirali smo ukupno 46 pojavljivanja ove osobnosti. Najčešće pronalazimo tekstove koji djeci i mladima govore o važnosti zdravlja, održavanju osobne higijene te izbjegavanju konzumiranja duhana i alkohola. Nema većeg blaga u životu od zdrave osobe, osnova je tekstova koje su pronađene analizom sadržaja časopisa.

„Sretniji je siromah zdrav i snažan, nego bogatac, ako mu tijelo osjeća bič bolesti. Zdravlje i blagostanje sa svestosti i kreposti bolje je od zlata i srebra, a jako tijelo je dragocjenije od nebrojena blaga" (Gruber, Liljan, 1895, 5, 80).

„Bogat neka se hrani kad je gladan, a siromah kad može. Kratka večera, zdrav život, Zdrav čovjek ne pozna svoga bogatstva" (Liljan, 1896, 5, 74).

„Bolesti čovjek kaje se i bije;
Zdravlju svojem šta sve počinio nije;
Ali kad mu netom sine iskra zdravlja,
Na žalost tad svoju baš sve zaboravlja" (Maldini, Pobratim, 1900, 6, 138).

Konzumiranje alkohola i duhana može dovesti do narušavanja zdravlja, a često i rezultirati tragičnim završetkom. U kratkoj pripovijesti *Dva brata* pronalazimo Ćirila i Metoda. Ćiril je bio dobar, a Metod nestašan. On se znao skrivati od ukućana i pušiti duhan. Majka i otac opominjali su ga i upozoravali da to ne radi jer je to loše za njegovo zdravlje. Metod se nije obazirao te je obolio i mlad umro. *„Nu Metoda nije poslušao majčine riječi, već je uvijek tako kradom uzimao duhan i pušio ga. Za neko vrijeme počne kašljucati i napokon padne u sušicu, usljed koje naskoro i umre"* (Maldini, Liljan, 1896, 9, 134). Ovo je samo primjer poučnih i preventivnih tekstova pronađenih u sadržajima analiziranih časopisa koji se odnose na vrijednosti zdravog načina života.

Higijena je prepoznata kao najvažniji aspekt zdravog načina života. Pronalazimo tekstove koji opisuju zašto je važno održavati osobnu higijenu i što ona podrazumijeva za osobu. Prepoznato je da u istraživanom razdoblju održavanje higijene nije bilo na zadovoljavajućoj razini i to neovisno o društvenom položaju. Bitna zadaća bila je djecu i mlade od ranog djetinjstva odgojno poučiti važnosti pranja tijela, kose, ruku i usta te kako postupati u slučaju ozbiljnije ozljede ili posjekotine.

„Neki čovjek posjetio bolesna prijatelja. Teška glavobol mučila bolesnika, a osim toga mu izbili po tijelu nekaki čirovi. „O prijatelju“ – uzdahne bolesnik, opazivši druga, „smiluj mi se i kaži, kaku rabiš ljekariju, da si uvijek tako zdrav?“ Vrelo, što se nalazi kod moje kuće, najbolji je moj lijek, odgovori došljak. Ladnom njegovom vodom ispiram ja svoja usta, perem glavu, oči, uši i čistim cijelo tijelo i tako se čuvam od svake bolesti, dok drugi trpe, koji se boje vode“ (Toni, Bršljan, 1898, 12, 382).

Osim važnosti održavanje higijene tijela, pronalazimo i tekstove koji djeci i mladima objašnjavaju mogućnosti obolijevanja od različitih zaraznih bolesti poput kuge, kolere, gube, difterije i sušice. Ovakvi tekstovi prije svega imaju preventivnu, a onda obrazovnu svrhu. *„…Higijena je ne samo kod nižih slojeva nego mnogo i mnoga puta baš kod inteligencije tako slabo razvijena, da se čovjek mora čuditi, kako ljudi o ovim stvarima nemaju ni pojma. Ta, to su tako jasne i nepobitne činjenice, a ipak se za njih tako malo brine, ili se uopće ruglu izvrgavaju. Ako ko posjeti prijatelja, koji imade sušicu ili drugu kakovu zaraznu bolest, začepi si rupcem usta i oprezno kroz nos diši samo, da se ne bi zarazio; s tim se nije niti najmanje očuvao, ma on kroz nos udisao kakogod oprezno, uvijek dospiju bakterije barem u nos, ako ne dalje, a drugo na rupcu se nalaze hiljade i hiljade bakterija… Malena ozleda može dotjerati do najtežih komplikacija, otrovanja krvi, gnojenja rane, sve su to posljedice, jer se premalo pazi na čistoću. Svaka pa i najmanja ranica mora se zato čista držati, mnogo puta se po sreći, da se rana zacijeli bez higijenskih pomagala, ali mnogo puta čovjek i nastrada…“* (Beuc, Krijes, 1910, 12-13, 203).

Zahvalnost je odgojna vrijednost koju samo prepoznali ukupno 45 puta unutar analiziranih sadržaja časopisa za djecu i mladež. Zahvalnost prepoznajemo kao važnu vrijednosnu osobinu u istraživanom razdoblju. Pronašli smo da se zahvalnost može izreći dragoj osobi, roditeljima, Bogu, prijatelju i životinjama. Ona je čin u kojemu smo sretni što je netko nešto učinio za nas ili nam pomogao u nevolji. Djecu se i mlade raznim tekstovima odgojno usmjeravalo da budu zahvalni na malim stvarima i dragim osobama kojima su okruženi. Zahvalnost prema Bogu čest je motiv pronađen u istraživanju. Nema veće vrline od zahvalnosti. Zahvalna je osoba ona koja je najbliža Bogu.

„Žena i kokoš. U njeke udovice bijaše kokoš, koja je svaki dan po jaje snela. Dodje joj na pamet, da će kokoš, ako joj se dade više ječma, po dva jaja na dan nesti; što i učini. Kako se pako uzdebelji, to nemogaše više ni jednog jajeta na dan iznieti“ (Bosiljak, 1864, 2, 57).

„…Bogu se, diete moje, imamo zahvaliti na svakomu dobrom i liepom daru, što ga uživamo na tom svietu; sve je Bog stvorio, sve od njega dolazi, kao i mi sami ljudi, koji smo izmedju svih stvorenjah na zemlji božja djeca“ (Stojanović, Bosiljak, 1865, 11, 284).

„…Zahvalnost je jedna od najljepših krieposti. Pamtite, da svako dobro dielo nosi plod; radite i uzdajte se u Boga, jer kad je nevolja najveća, On vam je najbliži“ (Pogačić, Baršljan, 1889, 11, 343).

Odgojni čin koji smo prepoznali u istraživanju bio je i iskaz zahvalnosti prema majci. Djecu i mlade poučavalo se da budu zahvalni majkama za sve što za njih rade. Majka je osoba koja je uz djecu od začetka pa do svoje smrti i koja uvijek brine o odrastanju.

„U koljevki nekoć mlada,
Gledala me majka draga,
Danom, noću nad mnom bdila,
Mliekom svojim me hranila.

Slabe ruke ojačala,
Na noge me postavila,
K crkvi božjoj me vodila,
Skrušno Bogu se molila;

Kad u školu me slala,
Učila me: Marljiv budi,
Poštuj Boga, dobro ljubi,
Štitit će te dobri ljudi.

A ja sada hvalim Bogu,
Na daru mu jur premnogu;
Miloj majci ljubav vraćam,
Brige njene rado plaćam“
(Papić, Baršljan, 1892, 9, 280).

U pripovijesti *Kraljić i seljak* nalazimo priču o bogatašu koji je svome sinu plaćao privatnog učitelja. Učitelj nije popuštao svojem učeniku. Jednog dana naišli su oni na seljaka koji se kraljeviću poklonio, a ovaj se ponio oholo i pravio se da ga ne vidi. Učitelj je ukorio kraljevića i upozorio ga da iako je bogat, ipak mora biti zahvalan seljaku jer bez njega ne bi imao hranu koju objeduje. *„…Onaj je seljak doduše čovjek siromašan i najnižega stališa, a vi ste bogat, nu znajte, da biste uza sve to od glada umrli, da onaj siromašni seljak ne bi obradjivao zemlje. Bogataš se zastidio, te je odsele prijazni bio naspram seljakom. Ne preziri seljaka, jer te seljakova ruka hrani“* (Gruber, Baršljan, 1892, 10, 319). Na izdvojenom primjeru pronalazimo vrijednost zahvalnosti i usmjeravanje djece i mladih da ne prave razlike između bogatih i siromašnih.

Pronalazimo i tekstove koji su isticali važnost učitelja u odrastanju i obrazovanju djece i mladih. Učitelj je smatran drugom najvažnijom osobom u odrastanju i često je imao važan utjecaj na životni put djece. Učitelji su preuzimali i ulogu roditelja te pružali učenicima pomoć i sigurnost pa im je iz tih razloga potrebno biti zahvalan. U kratkoj priči *Zahvalni učenici* pronalazimo Julija i Petra Golića koji iskazuju veliku zahvalnost svojem učitelju za sve što je za njih napravio tijekom odrastanja i školovanja. Nakon njegove smrti, svake

godine s obitelji organiziraju veliku misu u njegovu čast te su mu podigli veliki nadgrobni spomenik. *„…On mi je za život svojim prijateljskim riječima više vrijedio, nego novac moga oca. Ono, što sam stekao, slušajući njegove blage i ljubezne riječi, ne bih mogao kupiti ni za carevo blago, a to je; da sam pametan pa da imadem iskreno i pošteno srce. Dok sam bio učenik smatrao sam ga često za svoga neprijatelja. No da nije, bilo njega, ja ne bi bio časnik, ne bi sada nosio carske sablje, te živio gospodski, a moj brat ne bi bio toli uvažen i glasoviti liječnik… Bio sam i ja ondje, kad se je spomenik postavljao i pročitao sam na njem uklesana zlatna slova: Ovdje počiva u miru božjem Milan Šišić, učitelj. Rođen 1843. godine, a umro 1883. – Zahvalni učenici Julio i Petar Golić, dižu ovaj spomenik u znak duboka štovanja i zahvalnosti žele duši njegovoj vječni stan u raju“* (Blažeković, Bršljan, 1895, 4, 114-116).

„…Ruku ljubi bivši šegrt
Suznih oči gazdi svome.
Kako ne ću do vas doći,
Dobrotvoru milom mome!
Kod vas zanat ja izučih,
Vi ste meni temelj dali,
Pa kako vam srce moje
Na tom da se ne zahvali!“
(Širola, Pobratim, 1898, 6, 91).

Poslušnost kao odgojna vrijednost prepoznata je u ukupno 44 pojavljivanja. Analiza je pokazala da se poslušnost nije smatrala bezuvjetnom pokornošću drugima, već činom priznavanja autoriteta odrasle osobe i slušanja uputa ili odgojnih savjeta. Pronalazimo tekstove koji govore o tome da dijete treba slušati roditelje i učitelja te da je poslušno dijete zapravo dobro i odgovorno. Odgojna poruka koja se šalje djeci i mladima jest da slušaju odrasle jer im oni žele dobro i na taj ih se način odgojno usmjeravalo na primjereno ponašanje.

„…Dobro diete rado sluša
Sladke rieči roditelja,
S njimi dieli sreću svaku,
I uživa sva veselja.

Dobro diete iz sveg' srca
Učitelja svoga štuje,
Te u dušu zasadi
Sve, što od nejg' dobra čuje!

Dobro diete čini uvjek
Ono, što ga k sreći vodi:
Radin život, čista duša
I poslušnost – nek mu godi!

Zato slušaj, drago diete,
Čini uvjek, što je dobro
Nedaj da se kada više
Tvoj razljuti na te pobro!“
(Varjačić, Smilje, 1873, 8, 113-114).

„Sretno diete, koj čini ono,
Što stariji njemu dobra veli;
Sretan će mu biti život cieli
Ak je samo poslušnosti sklono…
Neopreznost često onog sruši,
Koj na rieči starijeg zagluši!“
(Varjačić, Smilje, 1873, 10, 148).

„…Slušaj za mlade dobe svoje učitelje, roditelje i starije, jer kasnije, ako nevaljanština mah preuzme, bude sve prekasno“ (Gruber, Bršljan, 1889, 8, 253).

Najčešće je prepoznato da se vrijednost poslušnosti u djece i mladih promovirala upotrebnom tragičnih situacija i događaja. Korištenjem tragedije u svrhu odgoja, djecu se i mlade na primjeru drugih upozoravalo na moguće posljedice i naglašavala se važnost slušanja odgojnih uputa i savjeta odraslih. U pripovijesti *Neposlušna Slavica* pronalazimo djevojčicu Slavicu koja nije slušala majku. Zbog toga joj se jednoga dana igla zaletjela u grlo i umrla je u teškim mukama. *„…No Slavica je uvijek zaboravila na opomene majčine. Jednoga dana, kada je Slavica opet šila, držeći u ustima iglu i priređivajući konac, da ga u istu utakne, pokuca netko najednom oštro na vratima. Slavica se trgnu i u taj čas zaleti joj igla u grlo, uslijed česa neposlušna Slavica za kratko vrijeme u najgroznijim mukama i umre“* (Maldini, Liljan, 1896, 10, 150).

U priči *Tko ne sluša, nastrada* pronalazimo dječaka Luku koji nikada nije htio učiti i uvijek je bio zločest. Zadavao je stotine briga svojim roditeljima, učitelju i prijateljima. Nikoga nije htio slušati i nije mario za opomene i kazne. Uzalud su mu govorili da je „*poslušnost prva i glavna krjepost za djecu, i da poslušno dijete bude sretno, a ne neposlušno uvijek nesretno.“* Jednoga dana župnik je odredio dan kada će se sva djeca ispovijedati, a Luka je umjesto na ispovijed otišao u lov prethodno uzevši očevu pušku. Nažalost, u lovu je nesretno odapeo pušku te mu je ona raznijela ruku i razderala cijelo lice. Našli su ga nakon nekog vremena u polju, ali bilo je prekasno da se spasi od težine ozljeda. *„…I dok su se svi dobri ljudi spremali da veselo proslave Uskrs, mučio se iznakaženi Luka u groznim bolima četiri dana i onda umrije. Ukopaše nesretnoga Luku bez zvonjenja, bez svećeničkog blagoslova. Nikada nikoga nije slušao, zato je tako i prošao; kako je živio, tako je i umr'o, rekoše ljudi“* (Ljević, Anđeo čuvar, 1908, 9, 130-131).

Analizom smo prepoznali i *mudrost* kao važnu odgojnu vrijednost i to u ukupno 32 pojavljivanja. U pronađenim sadržajima odabranih časopisa mudrost je najčešće opisivana kao vrlo domišljato rješavanje određenog događaja ili situacije. Ovakvim odgojnim pristupom

djecu se i mlade poučavalo da u svakoj životnoj situaciji moraju prvo dobro promisliti, a onda djelovati. U pripovijesti *Mudra ženska glava* nalazimo kralja koji je volio svojim podanicima zadavati razne pitalice i zadatke te na taj način pokazivati da je on najmudriji u kraljevstvu. No, kralj je upoznao djevojku koja je znala odgovore na sve njegove pitalice i to ga je toliko zadivilo da ju je odlučio oženiti. Uvjetovao je svojoj budućoj supruzi da ne smije nikome dijeliti svoje savjete, na što je ona pristala. Zatražila je da ukoliko dođe do prekida njihove veze, smije sa sobom ponijeti najdragocjeniji predmet koji zaželi. Kralj joj je to dopustio. Nije prošlo dugo, a nova je kraljica savjetovala seljaka kako da od kralja namiri svoju štetu. Kralj je to saznao te potjerao kraljicu s dvora. Podsjetila je kralja na dogovor i obuzela ga objema rukama oko struka želeći ga ponijeti sa sobom kao najdragocjeniju stvar koju ima. Kralj se nasmijao toj velikoj mudrosti i ljubavi te joj sve oprostio. *„...Kralj se grohotom nasmije mudroti svoje žene, jarost ga sva prodje, svoju ženu ogrli, i – od to doba nebijaše više nikada, ni traga ni glasa, ni govora ni spomene kakvoj neslozi, kakovu rastanku medju njima. Blago ipak onomi, tko je mudar i pametan!"* (Filipović, Bosiljak, 1865, 4, 100-102).

U pripovijesti *Mudar seljak* carica Katarina odlučila je na zvoniku crkve u Sankt Petersburgu obojiti anđela u zlatno. No, najmudriji majstori koje je carstvo imalo na dvoru nisu mogli naći rješenje kako to izvesti. Nakon dugo vremena, na dvoru se pojavio jedan seljak koji je carici obećao odraditi posao i to skoro besplatno. Sama carica nije vjerovala da je seljak dovoljno mudar da to izvede, no svejedno mu je dopustila. Seljak je, na čuđenje svih majstora carstva, vrlo vješto i mudro odradio svoj posao. *„Ta mala ali istinita priča lijepo nam pokazuje, kako si često učenjak silno glavu tare i kod najmanje stvari, dok ju okretan čovjek jednostavno i lako izvede"* (Majnarić, Liljan, 1897, 4, 54-55).

Analiza sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež pokazuje da je *vrijednost kulturnog ponašanja* prisutna u odgoju i obrazovanju djece i mladih. Prepoznali smo ukupno 27 pojavljivanja. Analiza sadržaja odabranih časopisa potvrđuje da se u istraživanom vremenskom razdoblju vodila pozornost o tome kako se djeca trebaju ponašati u društvu, ali i u vlastitom domu. U kratkoj pripovijetci *Miško i vrebci* upoznajemo dječaka Miška koji je bio nemiran i često lovio vrapce. Jedan je dan uhvatio nekoliko vrabaca i nije znao što bi s njima te ih je stavio pod šešir. Tada je naišao neki putnik koji ga je uljudni pozdravio, no Miško mu nije odzdravio. Putnik sam sebi prozbori „*To su čudnovati ljudi; kad ih pozdraviš, oni ti i ne odzdrave."* Nedugo zatim Miško je sreo načelnika kojega je pratio njegov dvorjanin. Ni ovoga puta Miško nije odzdravio. Načelnik se naljutio i poslao je dvorjanina da opomene Miška za ne pozdravljanje i nepristojno ponašanje. *„...Dvorjanik ni pet ni šest, nu već našemu*

Mišku baci šešir s glave, a vrebci veselo odletiše. Dvorjanik, načelnik i ostali ljudi, koji to vidješe, do sita se nasmijaše a našega Miška prozvaše Miškom vrabčarom. Od ono doba ljudi vele svakomu čovjeku, koj rado ne pozdravlja starije, da ima pod šeširom vrebca" (Kobali, Smilje, 1880, 1, 14).

Analizom smo pronašli i tekstove koji upućuju djecu i mlade da je nepristojno govoriti u društvu, a sugovorniku ne dopustiti da nešto kaže. *„Desio se u društvu glasovita nekoga učenjaka dosadni jedan brbljavac. Kad je taj učenjak otišao, reče brbljavac: Čudnovato! Sve hvali toga čovjeka kano vanredna umnika, a ipak nije ni jedanput usta otvorio. Oprostite, odvrati mu jedna gospoja: on je to učinio, jer doklegod ste vi govorili, on je bar dvadeset puta zijevnuo"* (Vjerni drug, 1898, 10, 158).

Vrijednost kulturnog ponašanja pronalazimo i u kratkoj pripovijesti *Treba se držati reda* u kojoj je dobar i poslušan dječak Dragan jedan dan za ručkom, odmah nakon molitve, bez dozvole posegnuo prije drugih ugrabiti jelo. Majka ga je opomenula da to nije pristojno i da se ne poslužuje bez odraslih pogotovo ne prije starijih za stolom. Dragan se naljutio i odlučio ne jesti, a roditelji su na to pristali. Nakon nekoliko sati kada je ogladnio, zamolio je majku da mu da jesti, na što je ona zahtijevala da joj obeća da će se ubuduće za stolom pristojno ponašati. *„...Ako obećaš da, da više ne ćeš činiti, što nije pristojno i da ćeš biti valjan kao i do sada, dat ću ti jesti. Dragan je obećao mami, što je od njega tražila, pa i danas bez svakog prigovora drži svoje obećanje"* (Buconjić, Anđeo čuvar, 1911, 8, 126).

U životu je bitno biti strpljiv i ustrajan. Ništa ne dolazi preko noći i bez uloženog truda pa je važno kod djece i mladih razvijati vrijednost strpljenja. Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *strpljivost* od ukupno 21 puta. U pripovijetci *Skupocjena travčica* djevojčice Ružica i Marica nosile su pune košare na glavi i išle prema selu. Ružica je cijelim putem prigovarala kako joj je teško, a Marica se smijala. Ružica je upitala zašto se smije kada su im košare jednako teške. Marica joj je odgovorila da je ona stavila jednu skupocjenu travčicu u svoju košaru i zato joj je sada lagana. Ta se travčica zove strpljenje. *„...I ja bi rada njom svoj teret olakšati; kaži mi iskreno, kako se zove! Marica odgovori: Ta skupocjena travčica, koja olakšava sve terete zove se strpljenje"* (Stojanović, Bosiljak, 1865, 14, 335). *...Strpljivost i ustrajnost uznosite su i velečasne krijeposti spojene sveđer s konačnom pobjedom. Makar te tko nepravedno tare, životna snaga sve se to u tebi jači, i pravedan ne trpi, ali trpi s tim više i užasnije progonitelj, kako vele krasno pripominje apostol, da se krijepost u slabinju usavršuje..."* (Gruber, Liljan, 1895, 10, 156).

„*Tko ustraje, taj se ne kaje, veli naša hrvatska poslovica. Ustrajnosti treba čovjek u svačem, bilo to u nauci duševnoj ili tjelesnoj, da čovjek dođe do prosvjete, do istine. Bez ustrajnosti nema spasa. Ne treba odmah klonuti duhom ili snagom, čim te dočeka kakva zapreka, nego je treba junački nadvladati"* (Pobratim, 1910, 2, 32).

„Ustrpljivost je tajna, naporno je do nje, to je rabota života našega. Ali vrijedno je da se za nju trudimo. Pravi se mir srca samo ustrpljivošću stiče i čuva. Pa sve, ako je i teško da je zadobimo i lako da je izgubimo, to je veoma dragocjeno i utješno nju posjedovati" (Proljetno cvijeće, 1913, 3-4, 44).

Poučavanje i isticanje vrijednosti govorenja istine odlika je poštenih i dobrih ljudi. Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *istinoljubivosti* i to ukupno 17 puta. Djecu se i mlade raznim odgojnim pričama i tekstovima poučavalo da uvijek govore istinu i izbjegavaju laganje i obmanjivanje. *„Ona tri velika metulja, koja su te progonila, jesu nemarnost, laž i neposluh; čuvaj ih se sav svoj život i bježi pred njimi, što iole možeš; mi smo pake marljivost, istina i posluh, k nama dobježi, nas se uhvati, kad te budu oni metulji u životu napastovali i progonili"* (Tomšić, Baršljan, 1889, 9, 279).

„…U laži su kratke noge… Djeco, čuvajte se svake najmanje laži! Ona je izvor svakome grijehu…" (Baršljan, 1895, 4, 98-104).

„O laži. Da se ni u šali ne smije lagati, uči sv. Toma Akvinski. Jedan od njegovih prijatelja reče u šali: Eno volova letećih u zraku. Toma pogleda u vis, motreći tobože na sve strane tako, da je prijatelj prasnuo na glas se smijati. – Ali Toma ga prikori ovako: Brate, uputnije je povjerovati, da volovi po zraku lete, nego da lažljive riječi iz kršćanskih ustiju potiču" (Liljan, 1895, 12, 192).

„Istina dijete svakoje krasi, Istinit pazi, i u šali da si!" (Kolaj, Anđeo čuvar, 1904, 2, 27).

„Iskren nevin, lažljiv nevaljal" (Gruber, Anđeo čuvar, 1911, 7, 107).

Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *umjerenosti* u ukupnom pojavljivanju od 17 puta. U pripovijetci *Budi umjeren*, nakon završenoga školovanja u gradu, učenik se vraća doma na selo. Putem je odlučio zastati u krčmu da se osvježi i nagradi za uloženi trud i uspjeh u školi. No, napio se toliko vina da ga je cijeli drugi dan boljela glavi jer nije bio umjeren u piću. *„Badava ga silio, da još pije; konj ne htjede. U istinu, - primjeti đak. Moj je konj pametniji od mene, koj sam u gradu tako dugo učio. Da sam bio umjeren, ne bi me sada boljela glava"* (Pihler, Baršljan, 1898, 2, 61-62).

U pripovijesti *Vuk i lisica* pronalazimo priču o vuku koji je uza sebe imao lisicu koja je činila sve što je on htio. Jednom se vuk zaželio mladog janjeta i zapovjedio je lisici da mu donese. Lisica je to učinila, no vuk nije bio zadovoljan te je odlučio sam otići po još jedno. No, bio je nespretan pa su ga seljaci uhvatili i dobro istukli zbog lopovluka. *„…Lisica odgovori: Zašto si tako proždrljiv? Pravo ti je!“* (Bernadzikowska, Liljan, 1897, 9, 146).

Uvidom u sadržaje odabranih časopisa za djecu i mladež prepoznali smo i odgojnu vrijednost *zajedništvo* u ukupnom pojavljivanju od 14 puta. Djecu i mlade odgajalo se u međusobnom slaganju i prijateljstvu. U priči *Lipa* pronalazimo staro stablo lipe koja je djeci dok se igraju ispod nje govorila o tome kako se našla na ovome mjestu. Lipa je predstavljala simbol sloge i zajedništva, a zasađena je upravo da bi ljude na to podsjećala. Davnih je dana zasađena na sjećanje pomirbe i sloge dvaju susjeda. *„…Bila dva susjeda. Živjeli u zavadi. Župnik ih opet izmiri. U znak obnovljenoga prijateljstva zasadiše me ovamo. To sam vam pripovjedala zato, da se svaki put sjetite, kad me ugledate, da valja vazda živjeti sa svakim u ljubavi i slozi“* (Mali dobrotvor, 1896, 6, 7-9).

„Ćurčica i koko mali,
Nemilo se svađat stali,
Da bi o što – zrnce proje,
Al svaki veli – njegovo je.

Tako prošla riječ po riječi,
Već i krupne stale teći
Onda pođu k maloj Jeli,
Da im ona pravdu dijeli…

Evo proje zdjela puna,
Evo zrnca, amo kljuna…
Jedno koki, drugo čuri…
Čuri, koki, brzo žuri!

Rat za zrnce – kori Jela
A uz slogu puna zdjela!
Slogom rastu male stvari,
A nesloga, sve pokvari!“
(Lanović, Anđeo čuvar, 1908, 9, 131).

Prepoznali smo i pojavljivanje odgojne vrijednosti *požrtvovnosti.* Identificirali smo 11 pojavljivanja opisa i isticanja ove vrijednosti. U pripovijesti *Zahvalni dimnjačar* nalazimo dimnjačara kojega je na njegovu putu jedan majstor ugostio, odnosno dao mu jelo i mjesto da se odmori. Drugi dan izbila je vatra koja je uhvatila majstorovu kuću. U kući je ostalo dijete. Nitko nije imao hrabrosti spasiti dijete, samo je dimnjačar utrčao u vatru i spasio dijete. *„…Sve je hvalilo požrtvovnost toga neznanog delije, nu on nedade ništa sebi u pohvale reći, nego pred čitavim narodom ispripovjedi, da je samo ljubav i toplu zahvalnost vratio plemenitom majstoru, koji ga je sinoć tako dobrodušno ukonačio i ugostio!“* (Anđeo čuvar, 1910, 1, 9).

Istraživanjem smo prepoznali i 10 pojavljivanja odgojne vrijednosti *iskrenosti* koja se promovirala u odgoju djece i mladih u istraživanom razdoblju. U priči *Svako djelo dodje na vidjelo* imamo dječaka Mirka koji je polazio školu i zatražio majku da mu da 20 filira da kupi zadaćnicu. Mirko je znao da zadaćnica košta samo 10 filira, a za ostatak će on kupiti slatkiše. Kada je došao doma i pokazao majci zadaćnicu, ona ga je upitala koliko je koštala jer je vidjela na njoj cijenu od 10 filira. Mirko je uporno lagao dok mu majka nije pokazala cijenu. Jako se naljutila i oštro kaznila Mirka zbog neiskrenosti. *„...Sinko moj, što si ti sada evo učinio, to nije od tebe lijepo, niti pošteno, a znaj da je Bogu dragome i ljudima mrsko. Što si još pako mislio možda, da ja za oto saznati neću, to si se ljuto prevario, jer dragi je Bog rekao već u početku stvaranja svijeta, da će svako djelo, doći na vidjelo, a i naša zemlja na to se zaklela nebeskom raju, da će se sve tajne njene saznati. Dakle toga u buduće više nikada ne čini. Mirko je to svojoj majci obećao skrušeno i više nikada nije toga činio. Nemojte ni vi, djeco draga, toga nikada činiti!“* (Maldini, Liljan, 1897, 3, 50).

U priči *Dva smiona dječaka* dva dječaka od dvanaest i osam godina krenuli su u šumu da sakupe drva za ogrjev. Na navedenom primjeru potvrđujemo postojanje odgojne vrijednosti *hrabrosti* u analiziranim sadržajima časopisa, a ukupno smo prepoznali 8 pojavljivanja. Njihova je majka bila bolesna pa nije mogla. Njih su se dvojica hrabro uputila u šumu da pomognu majci. No, na putu su naletjeli na čopor vukova. Stariji je dječak stavio mlađega na saonice i pokrio granje. Uzeo je sjekiru u ruke da obrani sebe i brata. Vukovi su ga napali, a on se junački branio. No, jedan ga je povukao za rukav i bacio na pod. Dok se hrvao s njime, mlađi je dječak sišao sa saonica i udario vuka po leđima. Vukovi su se tada razbježali. *„...I tako ta dva slaba dječaka s pomoću božjom i svojom odvažnošću nadvladaše dvije strahovite zvjeri, a da nisu sami dopali nikakovih opasnih rana“* (Majnarić, Liljan, 1897, 3, 40-41).

U pripovijetci *Magarečji ponos* malo magare vikalo je na sav glas da se konji mogu ponositi koliko ih volja, ali da će uvijek ostati samo ropski konji. Magarci poput njega imaju se čime ponositi jer su oni na leđima nosili i božanskoga Isusa, a to se ne može mjeriti kao konjski rad. No, malo mu je ždrebe odgovorilo da je to sva zasluga njegovih predaka, a on tek svoj ponos mora zaslužiti. *„...Ej, moj dragoviću! Nadmudri ga ždrebanče od pet mjeseci. To je učinio tvoj praotac, a što si ti? – Ništa! A moji roditelji i braća zarađuju svojim trudom gospodaru toliko, da ovaj može udobno živjeti. Eto vidiš, u tome je razlika u tvom ponosu i ponosu mojih rođaka“* (Klaić, Smilje, 1905, 3, 43). Upotrebom navedene pripovijetke

potvrđujemo da je djeci i mladima promovirana odgojna vrijednost *ponosa* koju smo prepoznali u 5 pojavljivanja.

Analizom smo pronašli četiri teksta koji naglašavaju odgojnu vrijednost *savjesti.* Ona je isticana kao sastavni dio moralnog razvoja djeteta i mlade osobe. Savjest je moralni kompas koji razdvaja dobre postupke od loših.

„…Ona bdije uvijek kod svakoga čina. Ona uči čovjeka, da se savlada. Ona podaje čovjeku snage, da napusti nadrva. Do samozataje možeš doći samo svojom savješću. Samo savjest postavlja čovjeka na noge i oslobađa ga od gospodstva njegovih strasti i nagnuća. Savjest uči čovjeka sve ono činiti, što ga usrećuje, a odvraća ga od svega što ga čini nesretnim“ (Bartuš, Vjerni drug, 1908, 1, 10).

„Zalud krst na grudi blista,
Kada savjest nije čista.

Zaludu ti kruna ista,
Kad ti savjet nije čista“
(Maldini, Vjerni drug, 1908, 3, 46).

\- - - - - - - - - - - - -

„Savjestan mi uv'jek budi,
Savjesnost jer c'jene ljudi“
(Maldini, Vjerni drug, 1908, 9, 114).

5.2. Univerzalne vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *univerzalne vrijednosti*, postavili smo 13 čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su dobrota, sreća, ljubav, vrijednost davanja, prijateljstvo, suosjećanje, pomaganje, suradnja, brižnost, plemenitost, žrtvovanje za druge, rad i vrijednost života u zajednici.

Unutar kategorije *univerzalne vrijednosti* prepoznali smo pojavljivanje ukupno 390 odgojnih čestica vrijednosti (Tablica 30). Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *pomaganje* (82), *dobrota* (81), *rad* (66), *plemenitost* (33), *prijateljstvo* (29), *vrijednost davanja* (27), *sreća* (19), *ljubav* (18), *žrtvovanje za druge* (9) i *brižnost* (5). Od protokolom utvrđenih čestica odgojnih vrijednosti za navedenu kategoriju nismo pronašli pojavljivanje vrijednosti *suosjećanja, vrijednosti života u zajednici* i *suradnje*. Od protokolom osmišljenih čestica, pronašli smo analizom jednu odgojnu vrijednost koju možemo svrstati u okvire navedene kategorije, a to je *vrijednost života* (21).

Tablica 30. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije univerzalnih vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije univerzalnih vrijednosti	N	%
1.	Pomaganje	82	21,10
2.	Dobrota	81	20,76
3.	Rad	66	16,92
4.	Plemenitost	33	8,46
5.	Prijateljstvo	29	7,43
6.	Vrijednost davanja	27	6,92
7.	Vrijednost života	21	5,40
8.	Sreća	19	4,82
9.	Ljubav	18	4,61
10.	Žrtvovanje za druge	9	2,30
11.	Brižnost	5	1,28
Ukupno		**390**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije univerzalnih vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 30).

Istraživanjem smo utvrdili da su *pomaganje* i *dobrota* dvije najčešće prepoznate i promovirane odgojne vrijednosti u kategoriji univerzalnih vrijednosti. *Pomaganje* je u

analiziranim sadržajima časopisa za djecu i mladež identificirana kao najvažnija univerzalna odgojna vrijednost. Ukupno smo prepoznali 82 pojavljivanja. Pronalazimo različite pripovijetke, priče i pjesme koje govore o važnosti pomaganja drugome. Djecu se i mlade odgojno poučavalo da čovjek ne može uspjeti sve u životu sam te da je važno pomagati potrebitima jer nikada ne znaš kada će pomoć tebi biti potrebna. *„Konj i magarac. Njeki čovjek imadjaše konja i magarca. Putujući reče na putu magarac konju: Uzmi malo tovara s mene na se, ako hoćeš da ostanem živ. Konj neposluša; kad dalje, al se magarac svali od težka tovara, te ugine. Tad gospodar sve natovari i istu magareću kožu na konja, koji jadikujuć reče: Jao po mene siromaka, što li mi se kukavnomu sgodi? Netjedoh mali tovar na se uzeti, a gle sada nosim sve, pa i kožu. Nauk: Kad jaka slab podupire, bolje im obojici u životu ide"* (Bosiljak, 1864, 2, 57-58).

U priči *Cvieće* marljiv i dobar dječak Milivoj odlučio je na putu do škole nabrati prekrasnog cvijeća za svoju majku. Nabrao je Milivoj kiticu lijepog cvijeća i opazio siromašnog dječaka kako bere ružno cvijeće. Upitao ga je zašto bere baš to kada ima toliko predivnih cvjetova, a dječak mu je odgovorio da ga bere jer je to lijek njegovom bolesnom ocu. Milivoj je odmah bacio za majku nabrano cvijeće i dalje pomogao brati ovom dječaku. Kad su završili, dječak se zahvalio Milivoju i otišao. Cvijeće koje je Milivoj ubrao za majku sada je uvenulo i nije stigao nabrati drugo. Nekoliko dana kasnije, siromašni je dječak u znak zahvale donio Milivoju kiticu prekrasnog cvijeća. Kada je majka čula što je Milivoj učinio, srce joj se ispunilo srećom što ima sina koji je spreman pomoći. *„Sad majka s neopisivom radošću zagrli sinka svoga i reče: Ova me kitica sad više veseli, nego išta na svietu; ostani samo sinko uviek takav, te nepreziraj nikad siromaka; pomozi mu uvjek, koliko ti najviše sile dopuštaju, jer se često u najprostijoj odjeći sakriva najljepše i najplemenitija duša"* (Holjčeva, Smilje, 1873, 8, 114-116).

U analiziranim je tekstovima prepoznata visoka razina solidarnosti prema siromašnima. Pronalazimo u istraživanju tekstove i pjesme koje djecu instruiraju da pomognu siromahu ili prosjaku.

„Kuda, kuda diete drago
Kud ćeš s otim kusom hljeba?
Pričulo se maloj Zorki
Milo, ko da glas je s neba…

Taj je krušac meni dala
Moja majka. Ali znadem,
Da će Bogo prostiti meni,
Ako ja ga drugom dadem…

Dobro diete, diete drago,
Sirotice ljubit treba-
K bogcu stupit dobro diete-
I blagoslov pade s neba…" (Milaković, Bršljan, 1889, 5, 129).

U pripovijesti *Starac i dječak* saznajemo koliko je zapravo pomaganje drugima samodostatna nagrada. Ova je pripovijest samo jedna ilustracija kako se djeci prenosila vrijednost pomaganja drugima. Neki je starac nosio na leđima težak teret. U tom je trenutku naišao dječak koji je bez razmišljanja stavio teret na svoja leđa i ponio umjesto starca. *„Obojica idjahu zajedno do starčeve kolibe. Tu odloži dječak breme, a starac mu ganutljivo reče: Hvala ti! I kad ćeš jednoč, moj sinko, bit slab i star, bog će ti pomoći! Dječak odtrča natrag u šumu – u srcu je čutio najljepšu nagradu"* (Nikolić, Bršljan, 1892, 12, 378).

Pomaganje je prikazano na način da se osoba koja pomaže ispunjava osjećajem sreće. Pomaganjem gradimo veze s drugim osobama i na taj se način ispunjavamo. U pripovijesti *Sagovi* nalazimo bogatog trgovca koji si je dao sazidati veliku i prekrasnu kuću. Običaj je bio da se unutrašnji zidovi ukrase skupim sagovima. Jednog su dana u kuću došli trgovčevi prijatelji i začudili se da nema niti jednoga saga. On je tada pozvao dvanaestero siromašne djece kojima je godinama pomagao i stavio ih pred zid te rekao svojim prijateljima: *„Eto gospodo, ovo su moji sagovi! Mislim, da je tisuću puta pametnije, da novac za ovu djecu upotrijebim, nego da njime oblažem mrtve zidove!"* (Raskrižar, Bršljan, 1903, 10, 317).

Odgojna vrijednost *dobrota* druga je najzastupljenija vrijednost u kategoriji univerzalnih vrijednosti. Ukupno smo prepoznali 81 pojavljivanje. Pokazalo se da su autori analiziranih sadržaja djecu i mlade odgojno usmjeravali na razvijanje nesebičnosti u pružanju pomoći i milosrđa. Dobrota je karakteristika ljudi koji za svoje djelovanje ne traže nagradu ili priznanje. Možemo pretpostaviti da je nakana autora ovakvih sadržaja bila da se odgoje i obrazuju djeca i mladi s razvijenim osjećajem suosjećanja i milostivosti. U priči *Novčić* pronalazimo djevojčicu Anicu koja je za svoj imendan dobila novčić da si kupi što želi. Ona je odlučila svoj novčić dati siromašnoj ženi koja je prosila na ulici. Njezin je čin primijetila bogata grofica. Kada su nedugo nakon toga Aničini roditelji preminuli od bolesti, grofica je uzela Anicu pod svoje i nagradila ju za njezinu dobrotu. *„Vidite, djeco kako može biti i najmanji darak, koga dajemo siromaku, nagradjen! Anica je posljednji novčić darovala sliepoj prosjakinji i taj čin bijaše uzrokom, da je postala poslije sretna za cieloga života. Nu pamtite: Kad dajete, dajte čista srca i ne tražite pri tom nikakve nagrade, jer će vam tada tekar biti dar od Boga primljen"* (Milaković, Hrvatska omladina, 1886, 4, 64).

Dobrota se mjerila i time koliko si spreman odreći se svojega da dadeš drugome. Pronašli smo mnoge tekstove koji su isticali vrijednost dobrote na način da su osobe s nekim drugim podijelile ono što imaju. Na ovaj način djecu i mlade poučavalo se da je dobrota i u malim stvarima.

„Dobio je mali Rade
Jabučice dvije –
Što će s njima dobro znade,
Pa se blažen smije

Hrlo, brzo poletio
Susjeda do svoga;
Tuj stanuje mali Mijo,
Sirotan do Boga.

Podao mu jabučice,
Zna da odbit ne će,
Pak mu oči, a i lice
Zasjalo od sreće“ (Bartuš, Mali dobrotvor, 1896, 6, 14).

Pripovijest *Pomoć u nuždi* govori o dobroćudnom krojaču koji je uvijek pomagao drugima. Nažalost, došlo je vrijeme oskudice i velike gladi. Ljudi više nisu kupovali odijela te krojač i njegova obitelj nisu imali za hranu. Morao je prodati svoje stvari, ali ni to nije bilo dovoljno. Zadnji komad kruha dao je svojoj djeci. Tada je u radnju došla bogata seljanka i zatražila haljine za svoje kćeri. Ispričao joj je svoju nevolju, a ona je odlučila učiniti dobro djelo i poslati mu žita i kruha da prehrani obitelj. *„...Radostan otac srdačno se zahvali na dobročinstvu seljakinje, koje je spasilo njega i djecu mu od smrti. Bog svojih nikad ne ostavlja“* (Gaj, Mali dobrotvor, 1898, 2, 28).

U priči *Uvijek imade u svijetu dobrih ljudi* djevojčica dolazi kod vlasuljara prodati svoju kosu. Tek što je vlasuljar krenuo rezati kosu, naišao je neki stranac i začudio se djevojčici što reže tako lijepu kosu. Ona mu je odgovorila da joj je prije dvije godine umro otac, a majka joj je bolesna te nemaju za hranu i lijekove. Upitao ju je želi li možda prodati njemu svoju kosu za više novaca. Djevojčica je na to pristala. Stranac je odrezao samo pramen kose za uspomenu na njezinu hrabrost i dao joj hrpu novaca. *„..Na to on izvadi iz novčarke same forintače, i izreže joj samo nekoliko pramova kose, položi ih u novčarku, da imade uspomenu tako požrtvovne djevojke! Sad ćete imati ugodnije blagdane, reče joj ganuto stranac, te se odmah udalji. Djevojka se sva zapanji od čuda, i tronuća, te samo suznim očima u nebo poglede i dobromu Ocu od srca zahvali u ime bijedne matere svoje“* (Miljenko, Anđeo čuvar, 1903, 8, 117-118).

Unutar sadržaja analiziranih časopisa ukupno smo prepoznali 66 pojavljivanja vrijednosti *rada* kao neizostavne dionice odrastanja te odgoja djece i mladih. Rad je prezentiran djeci i mladima kao integralan dio života i svakodnevnice te je neophodan za opstanak. Samo radišna i marljiva osoba postiže uspjeh, sreću i božji blagoslov. Suprotnost je radu besposlica koja vodi do duhovnog i fizičkog propadanja. Odgojna poruka koja se najčešće ponavljala u pronađenima tekstovima govori o tome da je rad izvor sreće i da onaj koji radi neće gladovati i oskudijevati. Rad kao odgojni pojam u ovome je istraživanju, osim vrijednosti, korišten kao cilj, sredstvo te odgojno područje.

„ ...Besposlenost je početak svakomu zlu; on je rdja, koja čovjeka u bolest vrgne nego posao. Koje se crtalo često rabi, uviek je svjetlo. Tk osvoj život voli, neka ne trati vremena, jer život sastoji u vremenu. Lienštini je sve težko, radiši sve lako. Trom sporo ide, pa ga siromaštvo lako stigne… Ruku uz posao a srdce k Bogu; posao, štednja i blagoslov Božji, brzo svako imanje umnoži. Moli, kao da ćeš sjutra umrieti, a radi, kao da ćeš sto godina živjeti. Tko umije, njemu dvie. Tko ljeti hladuje, zimi gladuje. Tko hoće samljeti, mora i zasuti. Tko radi, izradi. Tko ima polja, ima dio Boga, ali ni onaj nije siromašan, koji umije zanat. Komu se hoće raditi, svagdje nahodi kruha. I marniku će glad zaviriti u kuću, ali ne će u nju ući. Radi danas, jer sjutra brinut će se za se. Posla se laćajmo srčano, jer tko je rad da u starosti odpočine, u mladosti valja da se trudi, a koja se žena često ogleda, slabo kuću nadgleda“ (Varžićka, Pobratim, 1891, 2, 19).

„Kad se jutrom zvono ori,
Kan' da sam nam veli Bog;
Ustani se od sna gori
Ter se lačaj posla svog.
Kad o podne se oglasi
Kan' da snova zbori tad:
Kratki jesu žića časi
Mrzi lijenost, miluj rad“
(Majnarić, Liljan, 1895, 5, 68).

„Posao je izvor slave i sreće. Bez truda nema sreće, nema zasluge ni krijepsoti“ (Tomić, Liljan, 1895, 9, 130).

Analiza sadržaja odabranih časopisa pokazuje da je djeci i mladima rad opisivan kao nešto što je sveta obveza za života, a sve koji su vrijedni i marljivi čeka vrijedna nagrada u zagrobnom životu. Vrlo je često rad poistovjećivan s božjim blagoslovom.

„Ti okl'jevaš? – stid te bilo, brate?
Okani se l'jenosti te klete!
Motri samo, kako oni pate,
Zapovjedi što ne drže svete:
Da, sam Bog nam kaže s neba,
Da tek radom moć je sreću steći,
Da nam radom sve zaslužit treba,
Želimo li sretni u grob leći!

Ustaj s toga, svog se posla primi,
Digni čvrste ruke svoje sada!
Bog ti do ih, da poradiš njimi
I da počneš žića još za mlada.

Doć će doba, kad ćeš klonut kosti
I oslabit mišice ti zdrave, -
Tada brate, bit će svega dosti
I ti shrvana leć ćeš ispod trave"
(Širola, Vjerni drug, 1900, 1, 7).

- - - - - - - - - - - - -

„Tko je voljan, taj se rada laća,
Rad nam sreću, rad nam snagu daje,
A sa Neba dolazi nam plaća,
Jer i Nebo rad će da ti priznaje…
Sitni crvi – neki ljudi mali-
Korist traže, da ih narod hvali.

Latimo se zato marnog rada,
Zazovimo u pomoć si Boga,
Nek nam usna molitvicu sklada
Svi ko jedan, svaki svoj za svoga:
Daj, o Bože, nove snage nama,
Daj nam k radu – volje, žara, plama!"
(Širola, Vjerni drug, 1912, 1, 1).

U basni *Deva jednogrba i deva dvogrba* pronalazimo primjer u kojem se apostrofira vrijednost rada i pridaju mu se žuljevi i radne ozljede kao pozitivne karakteristike čime ga se opisuje poželjnim i prepoznatljivim znacima. *„Kod neke oaze u vrućoj Sahari sastale se deva jednogrba i deva dvogrba, pa će prva drugoj: Zar te nije stid, rugobo jedna, pokazati se ovdje med ovim plemenitim svijetom s tvojima žuljevima i sa tvoje dvije grbe. Nikada drugo moja, ponosno će deva dvogrba jednogrboj devi. Moje dvije grbe i moji žuljevi na prsima i nogama samo su dokaz mome prevelikom radu i teretu, što ga za života nosim i za koji još ravna meni nijesi"* (Maldini, Pobratim, 1910, 2, 30).

Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *plemenitosti.* Ukupno smo prebrojali 33 pojavljivanja. Ova vrijednost podrazumijeva sposobnost razumijevanja, praštanja i velikodušnosti. Djecu i mlade raznim se odgojnim tekstovima poučavalo da plemenita osoba tijekom života pokušava pomoći drugima, a ne činiti nekome zlo. Plemenitost je moralno čista vrijednost, a osoba je s tom kvalitetom humana i teži velikodušnom cilju.

U kratkoj priči *Plemeniti radnici* klesarski pomoćnik Ivan pred svoju je smrt zamolio prijatelja da umjesto njega proda svu njegovu imovinu i utržak preda staroj majci. Ivan se pred smrt bojao da će majka bez njega upasti u velike nevolje i da se neće moći brinuti sama za sebe. Nakon Ivanove smrti, prijatelj je s nekolicinom drugih odlučio da svaki mjesec izdvajaju od svojih plaća iznos koji je slao majci. Na ovaj je način stara majka mislila da novac dolazi od Ivana. *„Svaki su mjesec toliko sabrali, koliko je Ivan svojoj majci slao. A bili su tako nježni, te su je ostavili u nadi, kao da ju i sada pomaže njezin sin. Oni mišljahu, da bi*

ju crna vijest o njegovoj smrti mogla slomiti. Istom, kada je starica majka ovoga proljeća preminula, saznalo se za plemenito ovo djelo dičnih radnika" (Vjerni drug, 1897, 1, 15).

U priči *Prava jakost* pronalazimo priču o Vladimiru i Branku koji su živjeli u sirotištu. Vladimir je šepao na jednu nogu pa su ga druga djeca zvala pogrdnim imenima. Branko je bio malen i boležljiv i česta meta starijih dječaka u zadirkivanju. Jednog su se dana sva djeca klizala na obližnjem jezeru. Stariji je dječak vrijeđao Vladimira, a Branko mu je stao u obranu. Kada je ovaj krenuo na Branka, led je pukao i dječak je pao u vodu. Sva su druga djeca pobjegla, a samo su Vladimir i Branko ostali i pomogli dječaku. Time su pokazali da plemenito srce ne poznaje granice ljudske dobrote. *„...Djeco moja, - počne ravnatelj – ne ću da vam dugo govorim. Plemenito ponašanje Vladimira i Branka pokazalo vam je danas svima, da tjelesna jakost nije ništa prema jakosti duše i srca. Oni su spasili život svomu neprijatelju zaboraviv na uvrijede. Nitko od vas zdravih i jakih nije se usudio da učini ono, što su pokušala ova slaba i bolesna djeca, pa dao Bog, da im to plemenito djelo bude nagrađeno! Vladimire i Branko, ostajte mi djeco uvijek tako plemenita srca, a vi ostali ugledajte se u plemenitost Branka i Vladimira!"* (Erbežnik, Anđeo čuvar, 1903, 5, 70-72).

U pripovijesti *Plemenita duša* pronalazimo Iliju Perića koji je izgubio nogu radeći u talionici željeza. Nakon nesreće izgubio je posao i pokušavao prehraniti obitelj radeći sve i svašta. U međuvremenu mu se razboljela žena, a sin oslijepio. Jednoga je dana na putu susreo mladoga gospodina Dobrinovića kojemu je pomogao i ispričao mu svoju tužnu priču. Nije znao da je taj gospodin novi vlasnik talionice. Drugi dan Ilija Perić pozvan je u talionicu gdje mu je novi vlasnik ponudio posao primjeren njegovoj ozljedi i pomogao mu oko liječenja žene i sina. *„...Perić se nije nadao, da će toliku dobrotu doživjeti u svom vijeku. Siromašna obitelj bijaše sada presretna. Ilija bijaše mladomu gospodinu vlasniku talionice i njegovoj obitelji odan do skrajnosti. Ja bih i u vatru i u vodu za plemenitoga gospodina Dobrinovića, ja bih za nje i život svoj žrtvovao, govoraše često zahvalni Perić"* (Bartuš, Vjerni drug, 1904, 2, 22-23).

U pripovijesti *Plemeniti kovač* pronalazimo kovača koji je radio po cijeli dan i noć u svojoj radnji. Jednog ga je dana neki stranac upitao zašto se tako pati, a on mu je odgovori da radi duplo nego što treba jer pomaže svome susjedu koji ima puno djece, a nema posla. Ne želi da mu djeca budu gladna pa sve što zaradi daje njima. Sutradan je taj stranac svratio kovaču i ponudio mu 600 kruna da si kupi novi alat i nabavi pomoćnika. Kovač je odgovorio da njemu ne treba, nego da taj novac odnese njegovu susjedu jer je njemu potrebniji.

„...Gospodin se osupnu od snebivanja nad tim plemenitim srcem kovačevim, te mu preda sav novac, da ga izruči pogorelcina. Eh, pomislite si, draga djeco, kako su ti ubogari

vruće molili Boga za zdravlje i sreću svoga velikoga dobročinitelja, plemenitoga kovača!" (Maldini, Anđeo čuvar, 1910, 1, 13-14).

„Što je čovjek plemenitiji, tim stroži je protiv sebi; a umiljatiji naprama drugima" (Anđeo čuvar, 1911, 5, 72).

Istraživanjem smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *prijateljstva* i to ukupno 29 puta. Prijateljstvo je opisivano kao veza između dvoje ljudi koji se međusobno poštuju, cijene i pomažu. U razvoju i odrastanju djece važno je imati prijatelje i razvijati povezanost s drugim osobama. Analizom smo pronašli pjesme i tekstove koji su promicali odgojnu vrijednosti prijateljstva i njegovoga značenja za osobe.

„Hvali Bogu do kraja života,
Sebe sretnim scieni na uvike,
Najubožja ma bio sirota
Prezri ljudske hvale, slave, dike,
Ti, koji vjerna imaš prijatelja!
Vjerna druga, tuge i veselja!" (Bosiljak, 1867, 17, 264).

„...Koja je sreća u prijateljstvu, to zna samo onaj, koji je imao ili koji ima prijatelja, jer svega što može čovjek poćutjeti nemožeš niti jezikom, niti perom točno izpisati, dakle niti saobčiti drugomu. Ali da ipak u koliko toliko predočimo sreću, sjećamo te, dobri čitatelju, na ono, što si već toliko putah sam izkusio, kada si bio junačke ili babje sreće. Nije li te onda nješto tjeralo, da komugod pouzdanomu svoju radost ili tugu odkriješ? Pak kad si to učinio, nije li ti se radost podvostručila, a tuga odmah na polak ublažila? Jest, neizreciva je utjeha i sreća, kad imadeš čovjeka, komu smiješ srce otkriti, tajne saobčiti i povjeriti, s kim možeš podieliti radosti duševne i tjelesne; kad si nadješ druga, koji ti se sreći raduje, nesreću s tobom dieli, koji te u nezgodi tješi, a u dvojbi savjetuje! Takav pjevi i plačidrug može samo pravi iskreni prijatelj biti" (Bosiljak, 1867, 17, 265).

U pripovijesti *Dva poštenjaka* nalazimo seljaka Vidovića i Severovića koji su od djetinjstva bili susjedi i živjeli u slozi i prijateljstvu. Jednoga su se dana posvađali zbog međe i cijela je stvar završila na sudu. Između toga se Vidoviću razboljela žena pa nije mogao doći na ročište. Svoga starog prijatelja Severovića zamolio je da na sudu govori u svoje i njegovo ime. Ovaj je to učinio te je na kraju Vidović dobio sud oko zemlje. *„Eh, prijane, pošteno sam te branio; dobio si parnicu! Vidović mu se zahvali, a od toga dana življahu opet obojica u najljepšoj slogi i prijateljstvu kao da nisu nikada imali kakove parnice"* (Mařik, Smilje, 1873, 8, 129-130).

U istraživanom razdoblju prepoznali smo da se djecu i mlade odgojno usmjeravalo da pomažu drugima, posebno siromašnima i da dijele s njima hranu i novac. Prepoznali smo *vrijednost davanja* u ukupnom broju od 27 pojavljivanja. Raznim se tekstovima i pjesmama djecu i mlade upućivalo u važnost davanja drugima i tako se razvijao osjećaj solidarnosti i brige. U pripovijesti *Zviezdice i dukati* upoznajemo siromašnu djevojčicu bez oca i majke koja je imala jedino odjeću i komad kruha. Uputila se u veliki svijet i usput nailazila na siromašne ljude kojima je nesebično pomagala dajući ono što je imala. Jednom je siromahu dala kruh, dvjema djevojčicama šal i jednoj cipele. Sjela je da odmori u šumi, a s neba su počele padati zvijezde koje su se pri udaru u tlo pretvorile u dukate. Tako je darežljiva djevojčica skupila zlata za cijeli život.

„Tko rado daje, onomu i Bog dade. Siromasi nam ne mogu toga naknaditi, nu to može dragi Bog. On je vratio i ovoj djevojčici strostruko njezine darke. Ta Isus je rekao: Dajte, pa će se i vam dati“ (Kobali, Smilje, 1880, 1, 15).

„Kraj puta sl'jepac sjedi,
A do njeg u teškoj b'jedi,
Skoro na po sinčić goli
Milostinju zdvojno moli:

Ali idu ljudi, žene -
Sl'jepca s' nitko da pomene,
A kamo l' da što da mu dadu
S izobilja, kog imadu.

Tad sirota prođe jedna
Odrpana, gladna, b'jedna,
I ponudi sl'jepca toga
Zadnjom kriškom hl'jeba svoga,

A kad to su vidli ljudi,
Gdje slijepca ona nudi,
Postide se čina svoga
I daruju ubogoga“
(Maldini, Smilje, 1906, 8, 122).

U pripovijetci *Molitva za cipele* djevojčica Klarica za Božić je dobila nove cipelice i oblačila ih samo za svetkovine. Bila je zima, a ispred prozora njezine sobe po snijegu je hodala bosonoga djevojčica. Klarica je to opazila i srce joj je zatreperilo od tuge. Skinula je s nogu svoje cipelice i bacila ih djevojčici. Sluškinja je opomenula Klaricu da će otac biti jako ljut i da joj neće htjeti kupiti nove cipelice. Klarica se uplašila i izmolila molitvu da otac ne bude ljut zbog njezine dobrote. *„Dragi Bože, budi tako dobar i daj, da moj otac uzmogne mnogo novaca zaslužiti, da mi kupi novih cipela, kad sam svoje poklonila tomu ubožčetu. Otac je upravo u taj čas stupio u sobu. Čuo je sav taj događaj, poljubio kćerku i kupio joj nove cipele“* (Bartuš, Mali dobrotvor, 1895, 1, 6-7).

Analizom odabranih sadržaja časopisa pronašli smo isticanje važnosti života. Raznim se tekstovima djeci i mladima isticala vrijednost života i potrebe da isti cijenimo i čuvamo.

Odgojna vrijednost *vrijednost života* prepoznata je u ukupnom broju od 21 pojavljivanja u kojima najčešće starije osobe prenose njegovo značenje i vrijednost.

„Starac i smrt. Njegda ode starac u šumu, te je nasjekav drvah natovari si na ledja, pa će kući. Daleko mu bijaše, te nemogav stovari njegdje drva, pa dozivaše smrt. Kad li se smrt ukaza te ga zapita, zašto je dozivlje, uplaši se starac, te reče: Da mi breme podigneš. Nauk: Svaki se čovjek životu raduje, ma i nesretan bio" (Bosiljak, 1864, 2, 58).

„ …Neka nitko ne misli, da ne može umrieti zato, što je mlad. Smrt ne štedi niti mlada, niti stara. – Danas jesmo, a sutra niesmo. – Danas čovjek, sutra crna zemlja" (Kobali, Smilje, 1881, 5, 78).

„Proljetnoga usred cv'jeća
Slab i pognut starac sjedi,
Sunašce mu čelo ljubi,
Vjetrić s prami sjedi.

Gleda cv'jeće oko sebe,
Gleda lastu u visini,
Gleda ono zlatno sunce
Na plavetnoj gor' pučini.

Šapnulo mu nešto duši:
Ti se starče, grobu krećeš!
Nagledaj se jošte svega,
Proljeća već vidjet ne ćeš!

S tog mu suza s oka kanu!
Ah, to sunce toplo, jasno,
Laste, cv'jeće zborilo mu:
Da je živjet toli krasno!"
(Imova, Liljan, 1898, 4, 53).

U analiziranim sadržajima časopisa pronalazimo promicanje odgojne vrijednosti *sreće*. Prebrojali smo ukupno 19 pojavljivanja ove odgojne vrijednosti. Djecu i mlade raznim se tekstovima i pjesmama koji govore o sreći i zadovoljstvu nastojalo odgojno poučiti da u odrastanju trebaju gledati pozitivno na stvari i uživati u životu. Sreća dolazi iznutra i samostalno odlučujemo kako se želimo osjećati.

„Sreća našega života ovisi u glavnome od naše volje, strpljivosti, prijaznosti i obzira spram bližnjega… Neki su ljudi sretni. Oni umiju dobro svagdje naći. Nijedno zlo im nije tako veliko, a da ne bi u njemu vidjeli i utjehu i mir. Nikada im nebo nije tako tmasto, a da im ma s kojega mjesta ne bi zasjala koja zraka sunca. Ako i ne vide sunca, ipak ih misao tješi, da je sunce iza oblaka i da će sinuti. U ušima takovih sretnika je vazda zraka radosti, dobre volje i mir duše. U njihovim srcima sja sunce. Njihova duša pozlaćuje svojim sjajem sve, što vidi. Veselo nose svoj trh života…. Vesela ćud je obično čovjeku prirođena, ali se dade i naučiti i uzgojiti. Mi možemo ovaj život učiniti najboljim, ali i najgorim; mi ga možemo stvoriti radošću, ali i tugom. Život ima uvijek dvije strane. Jedna je strana vedra, a druga tmurna i tamna. Mi možemo po našoj volji posmatrati stranu, koju hoćemo. Po našem izboru možemo

biti sretni ili nesretni. Vedra zraka u oku podaje našemu životu u svim zgodama sjaj, ljepotu i radost" (Bartuš, Vjerni drug, 1912, 4, 58-59).

„Ko dašak lak i mekan,
Ko pupolj rosnom u jutru,
Ko drhat mlađane grudi
Il crkut miloglasne ševe
Lijep je, sladak je sreće čas.

Al dašak uguši bira
I pupolj se rascvjeta ružom;
Ružom, što miri i vene
I drhat se grudi razbukti
Valovljem strasti i jada,

A ševino srce tane
Probi i zalije krvlju –
Ok kratak, kratak je sreće čas.
A sreću tek tražimo, sreću tek hoćemo
Sreću beskonačnu, pravu"
(Proljetno cvijeće, 1912, 9-10, 146).

Odgojna vrijednost *ljubav* prepoznata je kao važna univerzalna vrijednosti. Pronašli smo ju u ukupno 18 pojavljivanja. Ljubavi nema bez života i ona je jača od svega. Pronalazimo tekstove koji čitatelja poučavaju razlikovati čistu od lažne ljubavi te potrebi da gajimo osjećaj ljubavi naspram mržnje. Ljubav je prikazivana sredstvom koje može poraziti svakog neprijatelja. Ona je bezvremenska i ne može nestati.

„Ljubav… jača je od smrti i od straha smrtnoga. Samo ona, samo ljubav drži i miče svijet" (Pobratim, 1891, 6, 82).

„…Valja dakle lučiti pravu od lažne ljubavi. Čista ljubav ubode često vanjštinu, ali za nutrinju je sveti lijek, vanjštinu rani, nutrinju blaži – kao i lijek, što po naravi svojoj gorak, a zdravlje povraća. Dobar otac kori svoju zlu djecu, no tim je uprav dobro hoće, a i Spas svijeta reče, da tko sebe neuredno ljubi, da većma sebe mrzi. Spoljašnja ljubav jest izvana med – iznutra jed…" (Gruber, Liljan, 1895, 12, 191).

„Učite se, djeco draga,
Ljubit' iz nejaka;
Učite se, pa će ljubit'
I vas sreća svaka!

U svietu je danas dosta,
Zloće i slaboće,
Al vjerujte: nebi bilo,
Da se ljubit' hoće!

Ljubav, život jeste,
Ona sreću daje:
Dokle ona s braćom vlada
Ne znadu za svoje…

Učite se stoga, djeco,
Ljubit' iz malena,
Pa će pratit svaka sreća,
Do zadnjeg vas trena!"
(Petković, Anđeo čuvar, 1908, 7, 106).

„Moć ljubavi je veća i trajnija od sve buke ratne ovoga svijeta. Ona vabi k sebi bludeće u tamnoj šumi poput svjetla očinske kuće. Ne bojte se nikada, da bi dobrota i

milosrđe iščezlo. Svaka blaga riječ i svaka velika ljubav je neumrla, ona pobjeđuje porugu i tiho se slavi u ljudskom srcu!" (Anđeo čuvar, 1911, 7, 109).

Analizom sadržaja pronašli smo i pojavljivanje odgojne vrijednosti *žrtvovanje za druge.* Ukupno smo prepoznali 9 pojavljivanja. U japanskoj pripovijesti *Žrtva djetinje ljubavi* pronalazimo tri brata koja su živjela s bolesnom majkom u velikoj neimaštini. Jednoga dana car je objavio da će svakoga tko uhvati lopova i dovede ga sudu, bogato nagraditi. Braća su se dogovorila da će jednoga prijaviti kao lopova i tako barem malo prikupiti novaca za život i lijekove bolesnoj majci. Kocka je pala na najmlađega brata. Priveli su ga sudu i dobili veliku nagradu. No, nisu znali da je car odredio da se lopov smrtno kazni. Braća su zamolila cara dopuštenje da se oproste s lopovom. Caru je bilo čudno da se netko oprašta od osobe koja krade od tebe pa je prisluškivao razgovor. Kada je čuo njihovo opraštanje i veliku žrtvu koju podnosi najmlađi brat, odlučio ga je osloboditi i svu trojicu zbog velike žrtve bogato nagraditi i zaposliti u svojoj službi.

„... Sudac ispriča caru taj događaj, a ovaj pusti preda se sva tri brata, pa im dade izdašne službe, da su dalje mogli svoju majku pristojno uzdržavati. To je dakako pripovijest događaja, koji dolikuje Japanu, ali je neumjestan polak kršćanskih načela, jer nije dopušteno činiti zlo, ako se time što dobra i polučiti hoće" (Širola, Liljan, 1895, 12, 189).

Zadnja identificirana odgojna vrijednost u kategoriji univerzalnih vrijednosti jest *brižnost*. Ova odgojna vrijednost ukupno se pojavila 5 puta. Njome se nastojalo kod djece i mladih razviti emocionalni osjećaj brige o drugima koji sadržava komponente pažnje, ljubavi i posvećenosti.

„Vodi koka patke male,
Čuva ih i pazi;
Ne pusti si svoje male
Mar tko, da ih mazi.
Ali što će jadna sada?
Eto što se zgodi.
Svaka patka pliva rada
Po hlađanoj vodi.
I ta mala čeljad eto
Veselo sad pliva;
Stara koka gleda sve to;
Ali ona ne uživa,
Nego kvoca, zdvaja, jada
Kao brižna mati –
Al ne mare patke sada,
Što im majka pati"
(Mali dobrotvor, 1902, 7, 109).

5.3. Religijske vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *religijskih vrijednosti*, postavili smo 8 odgojnih čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su ljubav prema Bogu, nada, zahvalnost Bogu, radost vjerskih blagdana, molitva, vjera u Boga, opraštanje i utjeha.

Unutar kategorije *religijske vrijednosti* prepoznali smo pojavljivanje ukupno 269 odgojnih čestica vrijednosti (Tablica 31). Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *molitva* (75), *vjera u Boga* (56), *radost vjerskih blagdana* (52), *ljubav prema Bogu* (45), *zahvalnost Bogu* (26) i *opraštanje* (15). Od protokolom utvrđenih čestica odgojnih vrijednosti za navedenu kategoriju nismo pronašli pojavljivanje vrijednosti *nade* i *utjehe*. Analizom sadržaja odabranih časopisa nismo pronašli odgojnu vrijednost koja bi svojim sadržajem ulazila u okvire navedene kategorije, a nije prethodno uvrštena u istraživački protokol.

Tablica 31. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije religijskih vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije religijskih vrijednosti	N	%
1.	Molitva	75	27,88
2.	Vjera u Boga	56	20,81
3.	Radost vjerskih blagdana	52	19,33
4.	Ljubav prema Bogu	45	16,72
5.	Zahvalnost Bogu	26	9,66
6.	Opraštanje	15	5,60
Ukupno		**269**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije religijskih vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 31).

U kategoriji religijskih vrijednosti identificirali smo *molitvu* kao najzastupljeniju odgojnu vrijednost koja se 75 puta promovirala čitateljima. Molitva je religiozni čin kojim se vjernici obraćaju Bogu, a njome iznose svoje želje, razmišljanja i osjećaje. Analiza pokazuje da je molitva kao odgojna vrijednost zastupljena u odgojnom i obrazovnom životu djece i mladih u istraživanom razdoblju. Poticalo ih se na molitvu i traženje zaštite, spasenja i ljubavi od Boga te izricanje zahvalnosti i vjernosti.

„Dobri Bože! Daj mi snage
Spoznat tvoje vlasti moć –
Tvoje svete sliedit trage,
Po njih jednom k tebi doć.

Blagi Bože! Čuvaj, štiti
Roditelje moje svud –
Dobrim zdravljem nje okiti,
Kriepošću jim riesi grud.
……..

Blagoslovi svako djelo
U kom kriepost divno sja;
A uništi zloće vrielo
S kog' izhodi propast sva…

Dobri Bože! neuzkrati
Mojoj molbi glasa svog –
Na me pogled svoj obrati:
Milosrdan ti si Bog!“
(Varjačić, Smilje, 1873, 5, 66).

- - - - - - - - - - - - -

„Stog molitva naša,
Nek se gor uznaša,
Do nebesa diže,
Bogu da je bliže,
Da ju sam On čuje,
I nam se smiluje,
Da po žiću tomu
U njegvu smo domu!“
(Majnarić, Liljan, 1895, 7, 104).

- - - - - - - - - - -

„Jutrom se ševa k sunašcu vine,
Ćurliće, klikti, Stvorca veliča,
Pjesan joj ori iz te visine
I ljudma slavu Njegovu priča.
Dječice draga, slavite s toga
Izjutra i vi molitvom Boga!

U večer slavulj pjesmice slaže,
Bigliše sve do ponoći tamo,
Stvorcu se time zahvalan kaže:
Vr'jedan je dobra zahvalnik samo.
Molitvom, djeco, hvalite Bogu
U večer i vi za skrb mu mnogu!

Proplankom golub ponosno šeće,
Naokol' kljucka, traži si hrane,
Eno je nešto nakljucko veće,
K nebu tad zirne kroz one grane.
Kod jela, djeco, molite pomno,
U nebo i vi pogled'te skromno!“
(Radl, Smilje, 1898, 6, 86).

„Kad se moliš, milo d'jete moje,
Tako moli molitvice svoje:
Tiho klekni ispod krsta sveta
Svaka miso nek ti je od sv'jeta;

Onda sklopi svoje ruke male,
Ne igraj se, ne zbijaj mi šale;
Već podigni smjerno oči svoje
Ogledalo to su duše tvoje;

Tad se l'jepo prekrsti, moj sine,
Krst te čuva svake opačine,
I pobožno molitvicu moli
Molitvice višnji otac voli.
……
Tako moli molitvice svoje
Kad se moliš, milo d'jete moje,
Pa će sretno biti žiće tvoje
Od poroda sve do smrti svoje“
(Maldini, Anđeo čuvar, 1907, 5, 66).

Analizom smo identificirali odgojnu vrijednost *vjera u Boga* kao drugu najzastupljeniju u kategoriji religijskih vrijednosti i prepoznali smo ukupno 56 pojavljivanja. U promatranom istraživačkom razdoblju odgojno se poučavalo djecu i mlade da uvijek imaju vjere i da se u teškim trenutcima pouzdaju za spas Bogu. U kratkoj pripovijetci *Vinova loza* otac Miloje i njegov sin Stanko radili su u vinogradu, kada je sin upitao zašto je vinova loza ovako tanka i slaba, a svejedno se uspijeva vinuti u visine i dati toliko plodova, dok neke druge biljke ne mogu same uspjeti. Otac mu je odgovori da je to zato jer je i biljkama, kao i ljudima, potrebna božja pomoć i vjera da bi uspjeli. *„…To je možda zato učinio, reče pametni otac, da bi nas opomenuo, da smo svi slabi stvorovi, i da za svako dobro njegove pomoći trebamo. Jer kao što jedan trs, kako sam Spasitelj reče, nemože sam uspjeti, tako nemožemo ni mi bez Boga donašati liepih plodova dobre pokore i krieposti. Tkogod s Bogom počme, Uviek dobro dočme“* (Filipašić, Bosiljak, 1866, 4, 62-63).

„U svako doba stoji pred nama smrt i pogibelj, nu Bog je s nama, ne bojmo se!“ (Hrvatska omladina, 1885, 2, 30).

U pripovijetci *Pouzdanje u Boga* siromašni je seljak imao neplodnu njivu koju je često napadala divljač. No, svejedno ju je izorao i očistio od kamenja i divlje trave. Baš kada je krenuo sijati, naišao je neki stranac i upitao zašto baca dobro sjeme na neplodnu zemlju. On mu je odgovorio da je na njemu da posao radi, a dragi će Bog dati ostalo. *„…Sjeme povjeravam zemlji, a nju Bogu, Ja činim svoju dužnost, a dobri će se Bog za ostalo pobrinuti“* (Makale, Anđeo čuvar, 1903, 10, 156-157).

„Kad ti dodu teški dani,
Ako zlo ti kad zapr'jeti
Nemoj tada duhom klonut,
Već na Boga ti se sjeti.

On će pomoć tebi pružit,
On će tebe pazit milo,
Pa će nestat teških dana
Kao da ih nij' ni bilo“
(Tomić, Anđeo čuvar, 1911, 7, 97).

Uvidom u sadržaj odabranih časopisa prepoznali smo njegovanje vrijednosti obilježavanja i slavljenja važnih vjerskih blagdana Božića i Uskrsa. Prebrojali smo ukupno 52 pojavljivanja odgojne vrijednosti *radost vjerskih blagdana.* Pronašli smo tekstove koji su opisivali radost obiteljskog okupljanja tijekom blagdana i potrebe pomaganja drugima u duhu blagdana. No, najčešće pronalazimo pjesme koje veličaju Isusovo rođenje i smrt.

....Badnji dan se slavi danas,
Dan, kad Krst se rodi za nas,
Kadno Bog poprimi c'jelo –
Košto čovjek ima – tjelo.

U kršćanskom sv'jetu sada
Osobita radost vlada:
Mladi, stari, svi se brinu,
Da ugode božjem sinu....“
(Lang, Smilje, 1898, 5, 65).

\- - - - - - - - - - - -

„Spustio se anđel božji
Sa brzijem l'jetom,
Sišao je grobu božjem,
Božjem grobu svetom.

Pokloni se ljudstvo c'jelo,
Bregovi i ravni,
Nebo, zemlja slavi Boga,
Njegov Uskrs slavni“
(Toni, Smilje, 1906, 8, 113).

\- - - - - - - - - - - -

„Uskršnjega za uranka
Poletila u zrak ševa,
Pa veselo bez prestanka
Uskrsnicu pjeva.

Uz nju prista tisuć grla,
Pa družba će sva ta vrla:
Stari život odbacimo,
Novi život započmimo!...“
(Majnarić, Baršljan, 1903, 4, 103).

\- - - - - - - - - - - - -

„Došo je Božić mio i dragi,
Dječice moja, da nas dariva;
Došo je Božić, taj sanak blagi
O kojem duša davno sveđ sniva.

U krilu svome nosi nam dare:
Božićno drvce, kolača slasnih,
Oraha zlatnih, Betlema čare
I mnogo, mnogo igračaka krasnih.

Isusa malog ljubite svaki –
Ta on vam dušu srećom vas zlati,
A za uzdarje hajedmo taki
Ljubavi puno srce mu dati!“ (Magjer, Mali dobrotvor, 1905, 5, 65).

Prepoznata odgojna vrijednost u kategoriji religijskih vrijednosti jest i *ljubav prema Bogu* koja se pronalazi u 45 pojavljivanja. Pronađenim tekstovima i pjesmama čitatelje se odgojno usmjeravalo prepoznavanju važnosti pridržavanja vjerskih načela i iskazivanja ljubavi prema Bogu. Ljubav prema Bogu opisivala se čistom vrijednošću i oni koji su gajili ljubav imali su zagarantirano mjesto u nebeskom svijetu. Nema vrjednijeg u životu djeteta i mladih doli ljubiti Boga i vjerovati.

„...Oj divno nebo, raju moj,
Posuto zv'jezdama bez broj;
Ah, topla želja puni grud,
Da budeš jednoč stanak moj!

Da, tamo, drago d'jete znaj.
Odabran da je za te dom;
Nebeskog oca ljubit stog
Svim srcem čistim, dušom svom“
(Badalić, Liljan, 1896, 9, 138).

\- - - - - - - - - - -

„Ah da znadeš, majko mila
Što sam ti noćas snila
U svom sanku blaženom!

Gledala sam u snu tome,
Da se bliži logu mome
Majka Božja Isusom.
……..

Ah, kada bi moglo biti,
Da bi tako uv'jek sniti
C'jelog žića mogla ja!

To bi bila vela sreća,
Na tom sv'jetu ponajveća;
Ja bih bila sretna sva!“
(Klaić, Anđeo čuvar, 1902, 2, 17).

„...Kćeri hrvatske! posvetite se tome divnome Srcu, ali ne samo riječima, nego srcem, darujte mu srce svoje. Srce će Vas Njegovo krijepiti i bodriti u slavnoj borbi, što je započeste za Vjeru i domovinu“ (Marošević, Proljetno cvijeće, 1910, 7, 100).

Primijećeno je da se djecu i mlade poučavalo da budu zahvalni Bogu za sve što je učinio i dao ljudima na zemlji. Prebrojali smo ukupno 26 pojavljivanja odgojnih vrijednosti *zahvalnost Bogu* u analizi sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež. Čitatelje se nastojalo odgojno poučiti da je život na Zemlji stvoren božjom zaslugom i da mu zbog toga treba iskazivati zahvalnost u svakoj prilici.

„Čemu šumi lišće,
U zelenoj gori?
Ono hvali Boga
L'jepog što ga stvori.

Čemu skače potok
Žurno i veselo?
Zahvaljuje Bogu,
Njegovo što je djelo.

Čemu vas dan poju
Ptičice u gaju?
Veličaju Boga
V'ječnome u raju.

Oj, veličajmo ga,
Jer On sam je slavan,
Od v'jeka sadašan,
I od v'jeka davan!“
(Majnarić, Liljan, 1898, 7, 104).

- - - - - - - - - - - -

„Dragi Bože, baš Ti hvala,
Što nas sunce blago grije,
Sa nebesa što se plavih
Tako milo svima smije!

Da nam nije sunca toga,
Svu bi zemlju krila tama,
Bez života zemljica bi
Bila naša pustoš sama…“
(Anđeo čuvar, 1911, 10, 158).

- - - - - - - - - - - - -

„Gospode, hvala! Ti križ mi šalješ
Križ težak, mučan.
U cvijetnu godine dob,
Proljet u ranu, kad
Jasmin procvate bijel i đurđice bijele
I bijeli jorgovan.
Gospode, hvala – jer Ti mi ga šalješ –
I ne ću već ruža, da se radujem,
Već križ, da trpim s Tobom…
Gospode, hvala!“ (Proljetno cvijeće, 1911, 8-9, 117).

Neizostavni je dio vjere traženje oprosta kod Boga zbog učinjenog grijeha ili nepravde. Analizom pronalazimo tekstove koji djecu i mlade poučavaju važnosti opraštanja i naglašavaju njezino korištenje u svakodnevnom životu. Analizom smo uspjeli identificirali odgojnu vrijednosti *opraštanje* u ukupnom pojavljivanja od 15 puta. Analiza pokazuje da se čitatelje poučavalo kako je opraštanje sastavni dio odrastanja i da onaj koji se pokaje zaslužuje oprost čak i kad su to neprijatelji. U životu se treba radovati lijepim stvarima jer čin opraštanja oslobađa osobu mržnje.

„Ako kad te brat uvr'jedi,
S oproštajem ti ne štedi,
Nego reci: Ajde simo
Da se bratski zagrlimo!“ (Širola, Liljan, 1896, 8, 124).

„…Tko se pokaje za svoj grijeh i njega priznaje, njemu je oprošteno“ (Lopašić, Liljan, 1898, 2, 21).

„Ljubite svoje neprijatelje, blagoslivljajte one, koji vas proklinju i molite one, koji vas progone i kleveću“ (Vjerni drug, 1898, 9, 142).

5.4. Ekološke vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *ekoloških vrijednosti*, postavili smo 6 odgojnih čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su ljepota prirode, nacionalni parkovi, očuvanje planeta, ljubav i briga prema biljkama, vrline životinja te ljubav i briga prema životinjama.

Unutar kategorije *ekološke vrijednosti* prepoznali smo ukupno 161 odgojnu česticu vrijednosti (Tablica 32). Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *ljepote prirode* (77), *vrline životinja* (67) te *ljubav i briga za životinje* (17). Za navedenu kategoriju od protokola utvrđenih čestica nismo pronašli pojavljivanje odgojnih vrijednosti *nacionalni parkovi*, *očuvanje planete* te *ljubav i briga za biljke*. Analizom sadržaja odabranih časopisa nismo pronašli odgojnu vrijednost koja bi svojim sadržajem ulazila u okvire navedene kategorije, a nije prethodno uvrštena u istraživački protokol.

Tablica 32. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije ekoloških vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije ekoloških vrijednosti	N	%
1.	Ljepote prirode	77	47,83
2.	Vrline životinja	67	41,61
3.	Ljubav i briga za životinje	17	10,56
Ukupno		**161**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije ekoloških vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 32).

U kategoriji ekoloških vrijednosti prepoznali smo 77 pojavljivanja *ljepota prirode* kao najzastupljenije odgojne vrijednosti. Upotrebom pjesama i poučnih članaka autori su čitateljima prenosili doživljaj prirode i sve njezine ljepote kroz godišnja doba. Podjednako pronalazimo opisivanje ljepote životinjskog i biljnog svijeta. Djecu se i mlade odgojno usmjeravalo da cijene prirodni svijet i sve što im pruža.

„Široka polja svud su zelenim pokrita ruhom,
Svud se gajem razleže vesela pjesma sa grana,
Bistri potok žubori slobodno livadom suhom,
Bog se čuje pastira s gorskih ječati strana.

Mladim lišćem posuto gizdavo drvlje tuj stoji,
Cviećem se odjeo gaj – od radosti sieva mu lice,
Pčele na cvieće polieću – pčela zlaćeni roji –
A u grmlju i polju slavje skladaju ptice!...“ (Filipašić, Bosiljak, 1867, 16, 241).

U kratkom poučnom članku *Mraz i njegovo djelovanje* djeci se i mladima na vrlo lijep i jasan način opisuje kako se priroda priprema za dolazak zime. *„Tužno je okolo. Gdje se je prije bujno talasalo klasje, tamo je sada suho strnište. Gdje je krasno cvalo cvieće, tamo nadješ uvehlu, napola sprhlu suhar. U vrtovih, gdje se je njihalo množtvo sladka voća, golo strši drvlje kao metla; a zeleno lišće, što je nedavno na grančicah šumitalo, leži suho i žuto po tlu. Iz šume, gdje se je prije razliegao ljubki poj ptica, čuje se jednozvučno graktanje vrana i gavrana. Pusta jest ova nedavno jošte krasna zemlja. Sve svoje sjajno ruho je svukla, što ju je bilo krasilo. Pripravlja se na zimski sanak…“* (Janda, Smilje, 1873, 4, 59).

Najčešće pronalazimo pjesmu kao sredstvo opisivanja i približavanja ljepota prirodnog svijeta i ekološkog odgajanja djece i mladih u istraživanom vremenskom razdoblju. Pronađene i analizirane pjesme donose vrlo živopisno opisane ljepote i prirodni svijet koji okružuje djecu i mlade zbog čega je vrlo jednostavno razviti povezanost s prirodom.

„ …Rano ustat p'jevca prije,
Ko što kaže narod moj!
Ševu gledat, kako vije,
Put nebesa lijep poj:
Tad zapjevam i ja poj:
Slava Tebi Bože moj!

Pa livadom pošetati,
Prije zore tamo stić,
Kad kos stane cvrkutati,
I s njim slavuj drobni ptić.
Tad i ja opet pojem:
Sretan li sam, Bože moj!

A seljaka, kako kosi
Kako kosom ruši klas;
Kako mu se čelo rosi,
Kak' se znoji za sve nas.
Tad zapojem opet poj: Raj mu podaj, Bože moj!

Još kad vidim i pastira,
Gdje u hladu leži mlad;
Kad u frulu on prebira,
Uz pjesmicu tihu kad.
Tad zapjevam opet poj: Sreću daj mu, Bože moj!...“
(Kulundić, Liljan, 1897, 7, 113).

\- - - - - - - - - - - - -

„Poput saga livada je
Šarnim cv'jećem zaosuta,
Od milinja da ti duša
Razdragana po njoj luta.

Al na žalost među cv'jećem,
Kud ti smjela noga stupa,
Bodljasti se stričak gdjegdje
Uz koprivu viđa skupa.

I taj svijet takova je
Livada već na tisuć ljeta,
Na kojoj na žalost ali
S koprivom tek stričak cv'jeta" (Maldini, Vjerni drug, 1900, 4, 52).

Analizom prepoznajemo odgojnu vrijednost *vrline životinja* od ukupno 67 pojavljivanja. Identificirali smo da autori upotrebom poučnih članaka, djeci i mladeži donose detaljnije deskripcije karakteristika životinja poput izgleda, područja prebivališta, načina hranjenja i razmnožavanja te njihovu općenitu ulogu u životinjskom i prirodnom svijetu. Pronalazimo opise domaćih i divljih životinja. U istraživanom vremenu, škola i učitelj bili su primarni izvor upoznavanja djece i mladih s raznolikim životinjskim svijetom, a analizirani časopisi za djecu i mladež nastojali su dodatno obrazovno i sadržajno pripomoći.

Poučni članak *Domaća guska* donosi nam karakteristike domaće guske i time upoznaje djecu s poučnim činjenicama o ovoj životinji. *„...Divlja guska lukava je i hitra; domaća nespretna, koletava i glupa, a radi ovog posljednjeg osobito je na glasu. Divlja guska hoda, pliva i leti okretnije i sigurnije od pitome, jerbo je prisiljena u svojoj slobodi, da se brani proti neprijateljem, a tim postaje tielom jačja i osjećalah oštrih. Domaća guska nebrine se za ništ; hranu joj pruža gazdarica; koprivami, repom, krumpirom ili kukuruzom goji se od dana do dana…"* (Šreplova, Bosiljak, 1865, 5, 74).

Poučni članak *Jazavac* djeci donosi ilustraciju jazavca opisujući njegov izgled, prebivalište i prehrambene navike. *„U Slavoniji često je vidjeti jazavca i njegove jasbine…Jazavac je samoživac i pustinjak, niti se mari mnogo za nejga… Zimi spava u svojoj jasbini, ali se pokadšto budi i ždere sabranu zalihu. Jazavac nije probirač u jelu, jede meso, voće i žito, mnogu povrtlinu, kao repu i mrkvu…Jazavac je od prilike dugačak 2-2,5 stope, rep mu 6 palaca, noge ima snizke, glavu dugoljastu i gubicu ili njušku šiljastu, glava mu je nalik na pasju, uše male i vidit ih je, kao da su srezane… Trom je i spor, i nemože brzo hoditi, kamo li je trčati…"* (Stojanović, Bosiljak, 1867, 14, 222-223).

Poučni članak *Tulanj* donosi opis divlje životinje tuljana. Ova životinja nije stanovnik kontinentalnih krajeva i jedino kako se djeca mogu upoznati s ovom životinjom poučni su članci. Upravo su taj cilj imali autori članaka u analiziranim časopisa za djecu i mladež. *„Tulanj živi ponajviše u sjevernom ledenom moru, pa je stanovnicima onih krajeva od velike koristi. Oni dobivaju od njega kožu, mast i meso; s toga ga u velike progone i love. Tulanj je veoma mila i okretna životinja, koja se u moru kreće vrlo brzo, dok je na kopnu dosta nespretna. Rado izlazi na ledenu obalu, da se tuj sunča i sa svojim mladima i s drugovima*

igra i zabavlja… Hrane se ribama i morskim racima. Dugi su dva metra; dlake su crno-bjelkaste, sivo-smeđe ili žuto-sive, a po trbuhu su bjelkasti… tulnjevi vole vrlo svoje mlade, pa se igraju s njima kao majka s djecom… Žive u zadruzi, pa se pojavljuju u čoporu od 50 njih…" (Ivankec, Smilje, 1897, 2, 26-27).

Poučni članak *Životinje prorokuju vrijeme* opisuje kako se ponašanjem određenih životinja mogu predvidjeti promjene u prirodi, što je u promatranom razdoblju bila česta pojava. *„Neka opažanja u prirodi, osobito životinja, pokazuju unaprijed vrijeme, gotovo sigurnije nego tlakomjer i meteorološke uredbe… Lijepo ili bar suho vrijeme bit će, kada šišmiši na večer mnogo okolo lepršе… Lijepo se vrijeme ima očekivati za jedan ili dva dana, kada se opet u zemlju zavuku puževi… Očekivati treba ružno vrijeme, kada domaće životinje postanu nemirne, kada se konji i magarci taru, glavama tresu, njuškaju po zraku, osobito magarci mnogo revu i taru… Kiši se jamačno nadati, kada krtovi marljivo kopaju, kada pijetlovi kukuriječu, kada lastavice nisko, a ždralovi nasuprot visoko lete…"* (Pobratim, 1900, 1, 27).

Razvijanje osjećaja i brige za prirodni svijet koji nas okružuje prepoznato je u odgojnoj vrijednosti *ljubav i briga za životinje.* Analizom smo prepoznali 17 pojavljivanja navedene vrijednosti. U sadržajima pronađenih i analiziranih tekstova odabranih časopisa prepoznato je razvijanje ljubavi i osjećaja brige za životinje. Djecu se odgojno poučavalo zaštitničkom i prijateljskom odnosu prema životinjama.

„Sn'jeg je svuda, noć je tiha,
Pustoš svagdje vlada –
A ptičica mnogo sada…
Pogiba zbog glada

Nesmijemo, djeco, pustit
Tako to da biva –
Jer za svakim stvorom ipak
Netko suze liva.

I smrt ptica na tom sv'jetu
Mnogom srce para, -
Stog štitimo ptice, da nas
Dragi Bog ne kara!" (Magdić, Liljan, 1896, 26, 2).

U pripovijesti *Mala Maca* bila je mala djevojčica koju su ukućani zvali Maca. Nije još išla u školu pa je po cijele dan po dvorištu naganjala životinje. Sjetila se da je prije par dana

mačka omacila mačiće pa se odlučila poigrati s njima. Staroj se mački to nije svidjelo pa je stalno mijaukala i obilazila djevojčicu. Kada je djevojčica stavila mačiće u vodu, mačka je počela jako mijaukati što je čuo dječak Stanko. Odmah je došao do sestre i zapovijedao da prestane te odnio mačiće nazad u štalu. Bio je stariji pa je razumio i znao kako se treba odnositi prema životinjama.

„ ...Skrbni Stanko donio sad brzo meka sijena i slame, posadio mačiće u kotaricu, pa ih odnio u štagalj i stavio na takvo mjesto, do kojega mu seka Maca ne može tako lako doći. Njegovoj seki maci pak nije nikako u glavu išlo, zašto se i ona ne bi smjela poigrati s mačićima i macama, kad je i ona sam Maca" (Ivankec, Smilje, 1905, 1, 4-7).

5.5. Obiteljske vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *obiteljskih vrijednosti,* postavili smo 6 čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su dom, zaštita, poštenje u braku, majčinska ljubav, ljubav prema majci i sigurnost.

Unutar kategorije *obiteljske vrijednosti* prepoznali smo ukupno 157 pojavljivanja odgojnih čestica vrijednosti (Tablica 33). Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *ljubav prema majci* (81) i *majčinska ljubav* (26). Od protokolom utvrđenih čestica odgojnih vrijednosti za navedenu kategoriju nismo pronašli pojavljivanje vrijednosti *poštenje u braku, dom*, *sigurnost* i *zaštita*. Od protokolom osmišljenih čestica analizom smo prepoznali 5 novih odgojnih vrijednosti koje možemo svrstati u okvire ove kategorije, a to su *ljubav prema sestri* (18), *ljubav prema ocu* (11), *ljubav prema bratu* (9), *ljubav prema djetetu* (8) i *ljubav prema roditeljima* (4).

Tablica 33. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije obiteljskih vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije obiteljskih vrijednosti	N	%
1.	Ljubav prema majci	81	51,60
2.	Majčinska ljubav	26	16,57
3.	Ljubav prema sestri	18	11,46
4.	Ljubav prema ocu	11	7,00
5.	Ljubav prema bratu	9	5,73
6.	Ljubav prema djetetu	8	5,10
7.	Ljubav prema roditeljima	4	2,54
Ukupno		**157**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije obiteljskih vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 33).

U kategoriji obiteljskih vrijednosti prebrojali smo 81 pojavljivanje odgojne vrijednosti *ljubavi prema majci.* Analiza sadržaja časopisa pokazala je da autori najčešće upotrebom pjesme razvijaju djetinju ljubav prema majci. Nema ljepše i čišće ljubavi od one koju djeca i mladi osjećaju prema svojoj majci.

„ ...Kada me kakav nevolja goni,
Te oko moje suzice roni;
Bolja il težka kada me svlada,
Da mi sav život u muci strada,
Uzdišuć jako po tisuć krati':
Zovem te, mati! – zovem te mati!

Oca i sina, supruge, kćeri,
Brata i sestre, druga u vjeri,
Srodnika mila, prijana radka,
Nisu mi tako imena sladka,
Ko tvoje ime, koje ću znati:
Svedj ljubit, mati! – svedj ljubit, mati!...“
(Sundečić, Bosiljak, 1865, 5, 65).

„Majko draga, dušo čista,
Milo mi je tvoje lice
Poput zviezde večernjice,
Što na nebu trepti, blista.

Kad te grlim od radosti,
Kad ti ljubim rujne ustne,
Moja duša tiho usne
Od milinja, od sladosti…“
(Sirovica, Bršljan, 1889, 11, 331).

U pripovijesti *Sinovlja ljubav* seoski je župnik odlučio pomoći siromašnoj obitelji tako što je dao skrojiti odjeću za njihovo troje djece. Župnik je djecu pozvao k sebi i dok su čekali majstora, ponudio im je kruha i pečenja. Dvoje starije djece odmah je počelo jesti dok je najmlađe petogodišnje dijete svoje jelo držalo u krilu. Župnik ga je upitao zašto ne jede, a on je sa suznim očima odgovorio da mu je majka bolesna i da će jelo ponijeti njoj kako bi povratila snagu. Župnika je to oduševilo te je naredio da se donese još kruha i pečenja kako bi dječak imao što za pojesti i ponijeti svojoj majci. No, dječak je pojeo samo kruh, a svoje je

pečenje pridodao pečenju pripremljenom za majku. *„…Dijete pojede svoj kruh, a pečenje metne k majčinomu, te i to odnese sobom kući svojoj majčici. Ovako ljubite dobra djeco svoju majku; pa i treba, da ju ljubimo, ta majka je – majka!“* (Liljan, 1895, 9, 143). Ilustracijom ove pripovijetke dobivamo potvrdu njegovanja velike ljubavi prema majkama u istraživanom razdoblju.

Ljubav prema majci prepoznata je i u pjesmama koje tematski obrađuju smrt, odnosno gubitak majke. Primjenom tužnog trenutka majčine smrti, autori sadržaja ističu sve vrijednosti majke koje djeca i mladi možda uzimaju „zdravo za gotovo“.

„Vrele suze na tvom grobu, majko,
Zahvalni ti sinaka danas lije…
Zašto si me ostavila b'jedna, -
Zašto Tebe žive više nije!-
Patila si dugo gorko boli
Poput mučenice, majko mila;
A koliko djeci Ti si svojoj
Draga, dobra roditeljka bila!...“
(Širola, Baršljan, 1898, 11, 330).

- - - - - - - - - - - - -

„Dragog Boga moli
Moje srce malo,
Da bi nebo mojoj
Mami zdravlje dalo.
Nju ja ljubim žarko
Ona mi sva sreća,
Dok uz nju živim
Sve mi puno cvijeća…“
(Toni, Anđeo čuvar, 1914, 10, 145).

Druga je najzastupljenija odgojna vrijednost unutar obiteljske kategorije *majčinska ljubav*, a prepoznata je u 26 pojavljivanja. Ljubav je majke u analiziranim tekstovima prikazivana i pomoću radnji koje ona čini, a primjeri su za to bdijenje dok djeca spavaju ili kada su bolesna. Majčine su ruke meke i tvrde i one grle, paze i čuvaju. Najvrjednije što djeca i mladi tijekom odrastanja imaju majčinska je ljubav.

„Kad već čitav taj sviet noćca
Crna svojim velom krije,
Tad sve spava – sam' nad čedom
Materinja ljubav bdije.
Kad u noći čitav svijet se
Veće sankom slatkim blaži,
Tad nad čedom, dragim čedom
Materinja ljubav straži…“
(Dobrovoljac, Baršljan, 1898, 2, 33).

- - - - - - - - - - - - -

„Majčino oko tol' jasno sije,
Majčina ljubav tol' ljupko grije,
Majčina ruka tvrda – al meka, -
Ravne ne nađeš za sveg si v'jeka…“
(Majnarić, Baršljan, 1903, 10, 289).

Majčina ljubav krijepi dječje duše i prati ih tijekom odrastanja. Tekstovi majku prikazuju zvijezdom koja vječno promatra i plamti, što s odgojnog aspekta možemo promatrati da je djeci potreba briga i ljubav, a majka je osoba koja to prirodno pruža. Njena je ljubav nezamjenjiva, a onaj tko ju ima, treba biti zahvalan i to poštivati te u tome uživati.

„Kad zadje sunce zlato,
Zemlju mrak uhvati,
Kol' brižno d'jete svija
U postelju mati.
Kad rujna svane zora,
I sunce sjajno grane;-
Kol' sladko grli majka
Svoje milo lane…
O, majčino to srce
Nitko ne izmjeni!
Kad umre majka moja
Teško jadnom meni…“
(Širola, Liljan, 1895, 2, 32).

\- - - - - - - - - - - - -

„Kada se moja rodila zv'jezda,
Ona je oko uprla gore,
Šapat je vrući s usana njenjih
Letnuo tad' u nebeske dvore.

Od Boga sreću prosila sinu,
Da mu se dobri ispune snovi,
I da mu ona njegova zv'jezda
V'jek po vedrini sa srećom plovi.
Al' kad bi zv'jezdi oblaci crni
U crno krilo sakrili zrake,
Pa kad bi u toj tjeskobnoj tmini
Klonula krila volje mi jake:

Tada bi topla majčina ljubav
Uza me kao anđeo stala
Ni znao ne bih, zv'jezde da nema,
Jer bi ko sunce ljubav ta sjala“
(Krijes, 1910, 6-7, 122).

Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednosti *ljubav prema sestri.* Unutar analiziranih sadržaja časopisa za djecu i mladež pronalazimo 18 pojavljivanja. Ljubav prema sestri prenošena je pjesmama u kojima se opisuju odnos brata i sestre ili bratovo oplakivanje preranog odlaska sestre, odnosno kroz smrt sestre naglašava se ljubav i njezino značenje u njegovu životu.

„Rasti, rasti, sestrice,
Ko u gori ljubica;
Pak će biti veseli
Mama, a i tatica.
Slušaj mamu, taticu
Uv'jek, što ti kažu,
Jer božiju zapovjed
Samo ti nalažu“
(Kulundjić, Liljan, 1896, 1, 168).

\- - - - - - - - - - - -

„Seja Draga skakala,
Pa si nosić slupala,
A bratac ju Ivo žali
Vežuć pomno nosić mali.
Ne plač, moja Dragice,
S tvoje ljute ranice;
Ivo će je poljubiti,
Pa će rana zac'jeliti.
Tiho sluša Dragica
Što zbori Ivica,
Pa ju sretnu sanak hvata
U naručju dobra brata“
(Maldini, Bršljan, 1903, 10, 307).

„Ti si bila pupolj tako divan, tako mio,
A ja leptir, što se uz te ljupko svio.
Ti si bila anđel blagi iz nebeskog bajnog raja,
A ja zemnik blažen, zanijet od tvojega zagrljaja.
Ti si bila mog života zlatokosa čarna vila,
Sve na tome božjem svijetu pjesniku si bratu bila.
Al te samrt prije časa u svoj hladni naruč skrila,
Moju dušu, pjesmu moju crnim velom obavila.
Sada tužim i uzdišem, a srce mi rana pali,
Što su s tobom pokopani najljepši mi ideali" (Maldini, Pobratim, 1911, 11, 175).

Uvidom u sadržaj odabranih tekstova otkrivali smo pojavljivanje odgojne vrijednosti *ljubav prema ocu.* Analizom smo prepoznali 11 pojavljivanja ove čestice vrijednosti. Pronašli smo tekstove koji ljubav prema ocu opisuju u veselom i lijepom tonu, ali pronalazimo i tužnu tematiku koja često opisuje očevu smrt. U pronađenim tekstovima iskazivana ljubav obično je polazila od očeve smrti prema oplakivanju i zahvaljivanja ocu. U odnosu na majku, otac se puno manje pojavljuje kao važna figura u djetetovom odrastanju. Tekstove koji govore o ljubavi prema ocu nalazimo u puno manjem broju nego tekstove usmjerene ljubavi prema majci.

„Mala Zorka jeste dijete
Vrlo umiljato,
Zato se i zove ona
Materino zlato

Kada šetat s njome pođe
Majčica u polje,
Tada Zorka bere cvijeće
Sve do mile volje.

I ako ju mama pita:
Kom ćeš cvieće dati?
Radosno joj odgovori:
Dragom svomu tati" (Magdić, Bršljan, 1898, 6, 179).

„Oče! Evo tužan klečim na tvom grobu,
Na tom humku – koj me s tobom sada d'jeli,
Suze mi se nižu, meni - bi'jede robu, -
Al' ću s' tebe sjećat kroz svoj život ci'eli…." (Klemenčić, Vjerni drug, 1899, 3, 43).

„…Sve me, sve me sunca sjeća, nu najviše onaj humak, onaj, onaj križ vrh njega, pod kojim mi dio sreće zakopane eno leži…Molim… plačem… dugo, dugo. Kad u sobu mračnu

banu drugo sunce – majka moja. Mnogu suza s njom prolih i molitvu mnogu rekoh, a za dušu pokojnoga oca moga, sunašca jednoga“ (Stipančić, Krijes, 1911, 3, 44).

Analizom sadržaja časopisa za djecu i mladež identificirali smo 9 pojavljivanja *ljubav prema bratu* kao odgojne vrijednosti unutar kategorije obiteljskih vrijednosti. Svi pronađeni tekstovi temu ljubavi prema bratu promovirali su upotrebom ožalošćene sestre koja oplakuje bratovu smrt. Nismo pronašli niti jedan tekst koji nije tematizirao smrt nakon koje je sestra izražavala svoju ljubav i značenje brata u svome životu.

„Tužno milo zvonce zvoni,
Mala Branka suze roni,
Suze roni, pa uzdiše:
Mojeg Stanka nema više-
Nema više bratca moga,
Bratca moga milenoga,
Ne vidi mu dragog lica
Njegva seka sirotica…“ (Milaković, Hrvatska omladina, 1865, 4, 63).

„Ah, zar slatki naziv brajko!
Da mi usta već ne zbore?!
Ah, kako mi teške slutnje
Bratsko srce sada more!

Ja da vidim braca mrtva!
Njega, koj' mi dobar toli
Vazda znao savjet dati
I ublažit žića boli!

Strvenog od bola eno
U smrtnom se kupa znoju.
Jao! Slab će past' u ljutom
S okrutnicom smrti boju.

Uvenulom šapćem plačuć:
Oj, ne umri, braco mili!
A on tek li šapnut može:
Moli, da mi Bog se smili!“
(Pobratim, 1900, 1, 23).

Odgojnu vrijednost *ljubav prema djetetu* također pronalazimo upotrebom tematike ožalošćenih roditelja koji oplakuju gubitak sina ili kćeri. Oplakivanjem naglašavaju svoju tugu te ljubav koju su gajili za izgubljeno dijete. Analizom smo prebrojali ukupno 8 pojavljivanja.

„Pitaju me, zašto drhtnem
Kćero moja,
Kad se sjetim onog dana
- Mrtva poja. -

Ah ne znadu, da ti bje mi
Kćerko moja.
Na propalih sviju nada
Sreća moja“
(Maldini, Vjerni drug, 1901, 7, 99).

„…Ti mi b'ješe ponajdraži,
Mog života život prvi,
Ti mi b'ješe rajsko čedo
S moje puti, s moje krvi.

Ali eto smrt kleta
I tebe mi mladu ote,
Pa da nije život ovaj
Prepun tuge i grozote.

Kad si oči zaklopila
Mjesec se za oblak skrio,
Ko da i on nije s gora
Crnu tugu gledat htio.

Pa sad kada mjesec motrim
Za oblake gdje se skriva,
Čini mi se ko da jošte
Moja kćerka samo sniva…“
(Maldini, Anđeo čuvar, 1907, 3, 37).

Analizom sadržaja pronađenih tekstova identificirali smo pojavljivanje odgojne vrijednosti *ljubav prema roditeljima*. Prepoznali smo ukupno 4 pojavljivanja ove čestice odgojne vrijednosti. Svi pronađeni i analizirani tekstovi djecu i mlade savjetuju da roditelje poštuju, vole, čine ih ponosnima; da se mole dragome Bogu za njihovo zdravlje te da je velika sreća imati oba roditelja koji se brinu za njih.

„…Tko svoje roditelje ljubi i počituje, mio je i drag Bogu i dobrim ljudem“ (Stojanović, Bosiljak, 1865, 5, 156).

„Uviek, diete! Ljubi roditelje,
I do groba čini im veselje“
(Filipašić, Bosiljak, 1866, 4, 62).

„…Djeco! Užasna je nesreća izgubiti otca i ostati uz siromašnu majku. Uz roditelje su djeca sretna. Molite za njihovo zdravlje!“ (Tomšić, Bršljan, 1889, 1, 6).

„…Dakle, moje dijete, samo ako štuješ svoje roditelje, bit ćeš sretan na ovom i drugom svijetu. Promisli to i usadi u srce svoje!“ (Majnarić, Liljan, 1896, 8, 119).

5.6. Nacionalne vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *nacionalnih vrijednosti*, postavili smo 3 odgojne čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su ljubav prema domovini, nacionalni ponos i ljubav prema materinjem jeziku.

Unutar kategorije *nacionalnih vrijednosti* prepoznali smo pojavljivanje ukupno 128 odgojnih čestica vrijednosti (Tablica 34). Od protokolom utvrđenih čestica prepoznate su prema broju pojavljivanja sljedeće odgojne vrijednosti: *ljubav prema domovini* (111), *nacionalni ponos* (15) i *ljubav prema materinjem jeziku* (2). Analizom sadržaja odabranih časopisa nismo pronašli odgojnu vrijednost koja bi svojim sadržajem ulazila u okvire navedene kategorije, a nije prethodno uvrštena u istraživački protokol.

Tablica 34. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije nacionalnih vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije nacionalnih vrijednosti	N	%
1.	Ljubav prema domovini	111	86,72
2.	Nacionalni ponos	15	11,72
3.	Ljubav prema materinjem jeziku	2	1,56
Ukupno		**128**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije nacionalnih vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 34).

Analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (1864.-1914.) identificirali smo odgojnu vrijednost *ljubav prema domovini* kao najzastupljeniju u kategoriji nacionalnih vrijednosti. Ukupno smo prepoznali 111 pojavljivanja ove odgojne čestice. Ljubav prema domovini autori su uglavnom prenosili čitateljima upotrebom pjesme. Čitatelje se upotrebom spomenute odgojne vrijednosti odgaja da od ranog djetinjstva stvaraju osjećaj ljubavi prema domovini i pripadnosti određenoj naciji. Ljubav prema domovini iskazivala se osjećajem pripadnosti svome narodu, poštivanjem kulture i običaja naroda te spremnosti na žrtvovanje. Upravo je polaganje života u čast i obranu domovine najveći iskaz ljubavi koji se prenosio u istraživanom razdoblju. Razvijao se

među djecom i mladima osjećaj beskrajne odanosti potrebama domovine i naroda. Kamogod išao, domovinu u srcu trebaš nositi.

„Hrvat mi je otac, Hrvatica mati,
Hrvat sam i sam,
Za Hrvatsku svoju živit, umirati
Moram viek da znam!...“
(Harambašić, Hrvatska omladina, 1865, 3, 44).

- - - - - - - - - - - - -

„Domovino majko mi'a
Majko moje mladosti!
Sried tvojeg sam sretan krila,
U teb su mi radosti;
Ti sa vjerom mojom dragom
Biser jesi medju blagom,
U životu zato svom
Viek ću branit vjeru, dom!

Domovina me rodila
U cvatućih livadah;
Vjera me je okrstila,
U me sila božji dah.
Obje ste me odgojile,
I na noge postavile;
Zato neću biti trom,
Borit se za vjeru, dom!...“
(Filipašić, Bosiljak, 1867, 8, 113).

- - - - - - - - - - - - -

„Ljubit ću te oj hrvatski dome,
U srdcu ćeš vazda biti mome,
Evo zavjet duše moje sveti:
Za te živjet, za te ću umrieti!“
(Varjačić, Smilje, 1890, 7, 97).

- - - - - - - - - - - - -

„Zdravo da si hrvatski mi dome
I sinovi u naručju tvome!
Tvoja sreća radost moja prava,
Nad sve mila tvoja mi je slava.
Draga mi je tvoje zemlje gruda,
Spomen na te prati mene svuda;
Pa dok živem ja na svietu tome:
Ljubit ću te, oj hrvatski dome!

Za me nema mjesta izvan tebe,
Jer te ljubim kao samog sebe.
Tvoje biede, biede su i moje,
Veselje mi isto ko i tvoje.
Vali sudbe kuda me zanieli,
Rieč ti moju angjeli donieli;
Kud po svietu polazio tome,
U srdcu ćeš vazda biti mome….“
(Barišić, Smilje, 1890, 7, 97-98).

- - - - - - - - - - - - -

„Bacam se pred tobom na tle, Hrvatska sveta domajo,
Drščem od zanosa silnog, uzbuđen plakat bih htio,
Prepun sam beskrajne sreće, jer te nadgledati mogu
Tako u potpunom sjaju, preslavnu kraljicu našu,
Koja si jednako lijepa, umilna, čedna i bajna

Svakome vjernome sinu, koji te iskreno ljubi.
Ja te obožavam, majko, zato sam uzeo liru –
Prvi put neka sad na njoj pjesma zaromoni tebi;
Neka se izvije pjesma čista i ljubavi puna,
Iskrene ljubavi prave hrvatskom narodu mome…“
(Galović, Pobratim, 1906, 20, 417).

U punom manjem broju tekstova pronalazimo odgojnu vrijednost *nacionalni ponos* i to s 15 pojavljivanja. Ponos je osjećaj velikog zadovoljstva samim sobom, a nacionalni ponos podrazumijeva grandiozni osjećaj poštivanja svoje domovine i svega što predstavlja. Nacionalni ponos razvijao se i produbljivao među djecom i mladima najčešće upotrebom pjesme.

„Viek se mladjan molim Bogu
Za Hrvatsku, narod svoj;
Što Hrvatom zvat se mogu,
To je jedin ponos moj.

Za Hrvatstvo sveto, drago,
Želim radit sav viek svoj;
Ono rajsko mi je rajsko blago,
Ono jedin ponos moj.

Za Hrvatstvo dično, milo,
Žrtvovo bi život svoj;
Nasladom bi to mi bilo,
To bi bio ponos moj.

Tako dome, tako rode
Kliče vieran sinak tvoj:
Ak' ti rieči te ugode
To će biti ponos moj!“
(Harambašić, Smilje, 1880, 3, 33).

Razvojem osjećaja ponosa svojom domovinom postiže se u odgoju djece i mladeži istraživanog razdoblja afirmacija nacionalnog sustava vrijednost, njegovanje kulturnih tekovina i dublja povezanost s domovinom.

„ …Nauči kano svetinju spominjat ime roda,
Od žića tebi dražje bud i pravo i sloboda,
Nauči dizat gnjevan glas rad patnje mučenika,
Nauči robstvo prezirati i podla plaćenika.

Nauči bratu biti brat u čistom srdcu svome,
Tu ljubav draži svetinjom i diči mi se njome;
O dat će Bog i s roda tvog će ljutnja kob se snieti –
Na zemlji toj ćeš slobodnoj ti živit i umrieti“
(Pogačić, Hrvatska omladina, 1886, 6, 84).

„Poznate li one dvje
Crnooke djevojčice?
S lica ćete čitati im,
Prave da su Hrvatice.

Hrvatice, kćerke mile,
Iz hrvatskog divnog kraja,
Anđelčići samog neba
Rumen cvjeci bajnog maja

Planinkinje to su vile
Prvi zraci pramaljeća,
Ocu, majci dika, radost
Svome rodu spas i sreća

A i tebi Hrvaćane
Dv'je su mile to sestrice.
Pa i ti se s njima diči
Što su prave Hrvatice“
(Maldini, Anđeo čuvar, 1905, 6, 91).

Čuvanje i poštivanje narodnog jezika prepoznato je pojavljivanjem odgojne vrijednosti *ljubav prema materinjem jeziku*. Identificirali smo 2 pojavljivanja ove vrijednosti. Analizom pronađenih tekstova prepoznato je da se djecu i mlade poučavalo važnosti materinjeg jezika u svrhu očuvanja identiteta i opstojnosti naroda, odgojno se usmjeravalo da čuvaju, razvijaju i što više koriste materinji jezik i pismo. Narod bez jezika jest narod koji nema samosvijest i svoju slobodu. Materinji je jezik srce i duša naroda, a na mladim je generacijama da očuvaju njezino postojanje.

„…U jeziku se ogleda značaj naroda… Jezik je narodu svetinjom, i to prvom svetinjom… Po njegi jezika narodnjega mjeri se samosviest, a po samosviesti i sam narod. Svaki narod, bio on silan ili slabašak, bio on slobodan ili nejak robovao, uvjek si on čuva svoju narodnu samosviest, tu milu svetinju…. Gdje nema ljubavi narodnog jezika, nema ni samosviesti, a gdje te nije, ondje su i jake sile slabe, ondje propada družtveni i politički život, ondje propada tjelesna i duševna sloboda… Da, omladina je pozvana, da vrši krasnu i svetu zadaću, da si jezik oplemeni i usavrši. Ona mora svoj jezik njegovati, samo njega ljubiti, a bavljenje s tudjini jezici ima joj biti samo sriedstvom, da si svoj usavrši. Tudji jezici imadu joj biti jezici potrebe i koristi, a narodni jezik ima joj biti jezikom srca i duše…“ (Ljubinka, Bosiljak, 1868, 24, 378-381).

5.7. Demokratske vrijednosti

Protokolom analize odgojnih vrijednosti unutar kategorije *demokratskih vrijednosti*, postavili smo 7 odgojnih čestica koje promatramo u sadržajima odabranih časopisa. Postavljene čestice odgojnih vrijednosti ove kategorije su: antiratna ideja, pravda, sloboda, humanost, protiv ropstva, mir te rasna i nacionalna tolerancija.

Unutar kategorije *demokratskih vrijednosti* prepoznali smo ukupno 23 pojavljivanja odgojne čestice vrijednosti (Tablica 35). Analizom sadržaja odabranih časopisa prema učestalosti pojavljivanja prepoznali smo odgojne vrijednosti: *sloboda* (10), *pravda* (8) i *mir* (5). Od protokolom utvrđenih čestica odgojnih vrijednosti za navedenu kategoriju nismo pronašli pojavljivanje vrijednosti *antiratna ideja*, *protiv ropstva*, *humanost* te *rasna i nacionalna tolerancija*. Analizom sadržaja odabranih časopisa nismo pronašli odgojnu vrijednost koja bi svojim sadržajem ulazila u okvire navedene kategorije, a nije prethodno uvrštena u istraživački protokol.

Tablica 35. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije demokratskih vrijednosti

R.b.	Čestice kategorije demokratskih vrijednosti	N	%
1.	Sloboda	10	43,48
2.	Pravda	8	34,78
3.	Mir	5	21,74
Ukupno		**23**	**100**

U narednim odlomcima poglavlja prikazat ćemo pronađene odgojne vrijednosti unutar kategorije demokratskih vrijednosti prema njihovom utvrđenom broju pojavljivanja (Tablica 35).

Analiza sadržaja časopisa za djecu i mladež prepoznala je prisutnost odgojne vrijednosti *sloboda* kao najzastupljenije u kategoriji demokratskih vrijednosti. Vrijednost slobode prepoznata je u ukupno 10 pojavljivanja. Analizirani sadržaji najčešće su vrijednost slobode promovirali putem pripovijetke, basne ili priče. Djeci se i mladima na primjeru životinja pokušalo objasniti značenje slobode za pojedinca. Sloboda koja se u pronađenim i analiziranim tekstovima prepoznala jeste oslobađanje od podčinjenosti i uskraćenosti slobode kretanja.

U pripovijesti *Dva slavuja* drvosječa je u šumi našao gnijezdo s dvama malim slavujima. Odlučio je uzeti jednoga za svoju djecu. Brinula su se djeca za slavuja i kada je odrastao bio je radost i veselje cijele kuće. Mislila su djeca da se pripitomio pa ga nisu

stavljala u krletku, no čim se stvorila prilika, slavuj je pobjegao. Susreo je u šumi svoga brata koji ga je upitao zašto je pobjegao od gospodara koji ga je pazio i hranio. Slavuj mu je na to odgovorio: *„…Volim ovdje u slobodi gladovati nego kao tužni rob živjeti u gospodskim bogatim dvorovima“* (Makale, Bršljan, 1903, 6, 184-185).

U basni *Češljugarka i kos* nalazimo kosa koji je bio u malenoj krletci. U zgradi preko puta nalazio se češljugar (zeba) u velikoj i raskošnoj krletci. Češljugar je ismijavao kosa jer je on jadan i u malenoj krletci, no kos mu je odgovorio da nije bitna krletka nego činjenica da su obojica zarobljenici. *„Ti se hvastaš svojim raskošjem i svojom udobnošću, ali ne govoriš istinu, niti ti riječi teku od srca. Nije tebi ništa bolje, nego meni. Oboje smo nesrećni i nezadovoljni, oboje smo tužni i žalosni, oboje smo jednake sudbine: oboje smo bez zlatne slobodne! Češljugarka se od toga dana nije više rugala kosovu siromaštvu, jer je spoznala, da je nesrećan svaki stvor pored svoga bogatstva i sjaja, ako slobodan nije“* (Makale, Pobratim, 1906, 15, 329).

Analizom smo prepoznali pojavljivanje odgojne vrijednost *pravde*, a prepoznali smo ukupno 8 pojavljivanja. Pronađeni tekstovi poučavali su djecu i mlade vrijednostima poštenog načina života, odnosno izbjegavanja krađe i prisvajanja tuđega. Onoga tko ukrade, treba stići pravda, odnosno kazna.

„ …Ova priča neka svakog uči
Da on samo, koj se radom muči
I najbolju uviek plaću nadje,
Al tko hoće da živi od kradje,
Taj jednaput mora da nastrada,
Jer Bog hoće da pravica vlada“
(Tomić, Smilje, 1873, 1, 10).

U poučnom članku *Pravednost kod životinja* pronalazimo primjere pravde u životinjskom svijetu. Pomoću ovakvih tekstova djecu se i mlade poučavalo razumijevanju pojma pravde, ali i da ista može biti prisutna i primjenjiva kako u svijetu životinja, tako i među ljudima. *„Nema sumnje, da i životinje imadu osjećaj za pravednost. Ne samo da će se osvetiti za uvrede i nepravice, nego se one znadu u stanovitim slučajevima sakupiti i sjediniti na obranu protiv neprijatelja; obdržavaju sjednice, skupštine, sudove i obrambene presude. Možemo se točno o tom uvjeriti osobito kod nekih ptica, sisavaca, pače i kod kukaca, koji žive u velikim zadrugama i zajednicama. Tako primjerice kod dabra možemo opaziti presude, koje oni jave i strogo izvrše. Nedaleko stanova, koje su radene životinje sagradile, možemo opaziti dabrova odmetnika, koji su sigurno protjerani iz valjano uređenog društva bratskog poradi*

svoga nepristojnog vladanja, lijenosti ili krađe. Ovi živu kukavno u rupama, pravim tamnicama, izdubenim u obalama rijeka, pa nemaju prikladnih i zgodnih kotlinatih kučica. Ovi nesretni osuđenici su još i pod neprestanom policajnom paskom, tako da im nije nikako moguće pobjeći. Ako hoće da sagrade stanove, ovi im se službeno odmah poruše…" (Kamenar, Pobratim, 1906, 10, 222).

Odgojna vrijednost koje je promovirana i prepoznata u analiziranim sadržajima časopisa za djecu i mladež jest *mir*. Prepoznali smo 5 pojavljivanja ove vrijednosti. Odgojna vrijednost mira u analiziranim tekstovima usmjeravala je djecu i mlade na nenasilno ponašanje, priznavanje vrijednosti i slobode druge osobe i općenito izbjegavanje konfliktnih situacija. Čitatelje se odgojno usmjeravalo na razvijanje međusobnih harmoničnih odnosa punih veselja, poštivanja i ljubavi.

„…Kada bude na zemlji nestalo nasilja, kada se budu svi narodi složili u bratski blagdan i kada nikada više ljudska ruka ne bude prolijevale ljudske krvi, onda će anđeo bola zauvijek staviti ovu zemlju, na kojoj će da vlada mir i veselje" (Bernadzikowska, Mali dobrotvor, 1904, 3, 43).

„…Ljubiš li i ti, milo dijete, mir? Je li se drage volje uklanjaš odanle, gdje bi moglo narušiti mir? Vrlo je ružno, ako se dijete rado svađa! U tom je početak velikoga budućega zla!" (Anđeo čuvar, 1902, 1, 6).

5.8. Zaključak analize odgojnih vrijednosti promoviranih u sadržajima odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine

Analizom sadržaja uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske (od 1864. do 1914. godine) identificirali smo i opisali vrijednosti koje su promovirane, a imale su odgojni utjecaj na djecu i mlade. Istraživanjem smo prepoznali pojavljivanje 1 802 odgojne vrijednosti u sedam od devet kategorija vrijednosti koje su osmišljene protokolom istraživanja. Odgojne vrijednosti pronađene unutar odabrane i analizirane pedagoške dokumentacije mogu se, prema brojnosti i učestalosti, svrstati u kategorije *obilježja osobnosti, univerzalnih, religijskih, ekoloških, obiteljskih, nacionalnih i demokratskih vrijednosti*. Pronađene odgojne vrijednosti unutar svake kategorije potvrđene su citatima ili isječcima sadržaja iz promatranih časopisa za djecu i mladež. Analizom nismo identificirali pojavljivanje odgojnih vrijednosti u unaprijed osmišljenim kategorijama *estetske i kulturne vrijednosti* te *nerazvrstano* niti pronašli vrijednosti koje bi svrstali u novu ili dodatnu kategoriju.

- Unutar kategorije *obilježja osobnosti* identificirano je i opisano ukupno 19 odgojnih vrijednosti s ukupno 674 pojavljivanja. Prepoznali smo i opisali odgojne vrijednosti *skromnost*, *vrijednost znanja*, *poštenje*, *marljivost*, *opreznost*, *vrijednost zdravog načina života*, *zahvalnost*, *poslušnost*, *mudrost*, *kulturno ponašanje*, *strpljivost*, *istinoljubivost*, *umjerenost*, *zajedništvo*, *požrtvovnost*, *iskrenost*, *hrabrost*, *ponos* i *savjesnost*. Pronađene i opisane odgojne vrijednosti unutar ove kategorije pokazuju nam da su časopisi nastojali razvijati kod djece i mladih širok spektar pozitivnih ljudskih osobina i kvaliteta. Ovaj nam rezultat nameće zaključak da se u istraživanom razdoblju vodila pozornost o odgoju djece i mladih u plemenite pripadnike hrvatskoga naroda.

- Analizom smo identificirali i potvrdili postojanje odgojnih vrijednosti u kategoriji *univerzalnih vrijednosti*. Prepoznali smo 11 odgojnih vrijednosti u ukupno 390 pojavljivanja, a to su *pomaganje*, *dobrota*, *rad*, *plemenitost*, *prijateljstvo*, *vrijednost davanja*, *vrijednost života*, *sreća*, *ljubav*, *žrtvovanje za druge* i *brižnost*. Prepoznate odgojne vrijednosti unutar ove kategorije potvrđuju nam da su autori sadržaja odabranih časopisa odgojno usmjeravali djecu i mlade na razvijanje humanih i moralnih kvaliteta. Postojanje odgojnih sadržaja koji promoviraju univerzalne vrijednosti ukazuje na to da su kreatori tekstova i njihovog sadržaja prenosili djeci i

mladima u istraživanom vremenskom razdoblju najvažnija društveno-vrijednosna usmjerenja.

- Pregledom sadržaja časopisa za djecu i mladež prepoznaju se i tekstovi obojani religijskom tematikom. Analizom smo prepoznali 6 odgojnih čestica u kategoriji *religijskih vrijednosti* s ukupno 269 pojavljivanja. Identificirali smo odgojne vrijednosti *molitva, vjera u Boga, radost vjerskih blagdana, ljubav prema Bogu, zahvalnost Bogu* i *opraštanje*. Dobiveni rezultati istraživanja u ovoj kategoriji pokazuju da je religija imala važnu odgojnu ulogu u odrastanju djece i mladih. Obojanost časopisa religijskim tekstovima i vrijednostima ukazuje i na to da je u istraživanom razdoblju vjera vrlo važan dio svakodnevnog odgoja i obrazovanja djece i mladih.

- Upoznavanje djece i mladih s bogatim životinjskim i biljnim svijetom prepoznato je kao važan obrazovni dio unutar analiziranih sadržaja časopisa. Pronašli smo 3 odgojne vrijednost s ukupno 161 pojavljivanjem koje svrstavamo u kategoriju *ekoloških vrijednosti*. Identificirali smo pojavljivanje odgojnih vrijednosti *ljepota prirode, vrline životinja* te *ljubav i briga za životinje.* Navedenim odgojnim vrijednostima utvrdili smo da se djecu i mlade upotrebom časopisa poučavalo poštivanju prirode i njezinih mogućnosti, raznolikosti biljnog i životinjskog svijeta te potrebi ponašanja prema životinjama i ekosustavu s pažnjom i brigom.

- Istraživanjem smo utvrdili postojanje sadržaja koji promiču vrijednosti obitelji. Identificirali smo 7 odgojnih vrijednosti s ukupno 157 pojavljivanja koje svrstavamo u kategoriju *obiteljskih vrijednosti*. Prepoznali smo sadržaje koji promiču odgojne vrijednosti poput *ljubav prema majci, majčinska ljubav, ljubav prema sestri, ljubav prema ocu, ljubav prema bratu, ljubav prema djetetu* i *ljubav prema roditeljima*. Rezultati analize u navedenoj kategoriji pokazuju prisutnost sadržaja obiteljskog odgoja i to kao važan sastavni dio odgajanja i obrazovanja djece i mladih u razdoblju Banske Hrvatske (1864. - 1914.). Obitelj je u tradiciji hrvatskog naroda zauzimala visoku temeljnu vrijednost, a pronađeni elementi obiteljskih vrijednosti u odabranim časopisima to i pokazuju. Prepoznato je da u pronađenim sadržajima časopisa za djecu i mlade majka zauzima vrlo istaknuto, važno i nezamjenjivo mjesto u odgoju i životu. Majka je opisivana kao čuvarica svoje djece i ognjišta, odnosno doma.

- Unutar kategorije *nacionalnih vrijednosti* prepoznali smo 3 odgojne vrijednosti s ukupno 128 pojavljivanja. Prepoznate su i opisane odgojne vrijednosti *ljubav prema domovini*, *nacionalni ponos* i *ljubav prema materinjem jeziku.* Pronađeni i ilustrirani sadržaji pokazuju da je domoljublje vrlo važan odgojni aspekt u odgoju djece i mladih istraživanog razdoblja. Analiziranim tekstovima autori su nastojali pobuditi kod djece i mladih ljubav prema domovini, odanost, osjećaj pripadnosti i spremnost žrtvovanja za napredovanje domovine.

- Pregledom sadržaja odabranih časopisa prepoznali smo pojavljivanje 3 odgojnih vrijednosti s ukupno 23 pojavljivanja u kategoriji *demokratskih vrijednosti*. Prepoznato je pojavljivanje odgojnih vrijednosti *sloboda*, *pravda* i *mir*. Rezultati pokazuju da se djecu i mlade u istraživanom vremenskom razdoblju odgojno poučavalo vrijednostima slobode i nenasilnog rješavanja sukoba. Autori sadržaja prepoznali su da je važno od rane dobi u djeci i mladeži odgojno razvijati postulate demokracije i prava života svakog pojedinaca.

- Dobiveni rezultati petog zadatka istraživačkog rada potvrđuju nam da časopisi u istraživanom razdoblju od 1864. do 1914. godine imaju značajnu vrijednosnu ulogu u odgoju djece i mladeži. Potvrđene i opisane odgojne vrijednosti dokazuju da se u sadržajima časopisa mogu pronaći odgojne vrijednosti promovirane djeci i mladima. Bogatstvo prepoznatih vrijednosti ilustrira da su autori istraživanog vremena itekako shvaćali važnost razvijanja i prenošenja vrijednosti u odgoju. Rezultati nam daju pravo zaključiti da su odabrani i analizirani časopisi bili izuzetno važno odgojno sredstvo u razvoju vrijednosnih usmjerenja djece i mladih.

IV. ZAKLJUČAK

Doktorski rad *Odgojna uloga časopisa za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj* upotrebom povijesne analize sadržaja uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež rekonstruira odgojnu ulogu časopisa u promicanju i razvijanju odgojnih sadržaja i ideja u hrvatskome povijesnom, kulturnom i pedagogijskom prostoru u razdoblju od 1864. do 1914. godine.

Istraživanje za predmet sustavnoga proučavanja koristi 12 časopisa za djecu i mladež tiskanih u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine te se njihovom analizom sadržaja nastoje potvrditi i opisati ciljevi časopisa, nositelji odgojnih sadržaja, odgojna sredstva i metode korištene u prenošenju odgojnih ideja, prepoznati zastupljenost sadržaja odgojnih područja i identificirati promovirane odgojne vrijednosti.

Istraživački se rad sastoji od uvoda i teorijskih polazišta u kojima se strukturirano i pregledno pristupilo definiranju razumijevanja odgoja općenito, ali i iz perspektive vrijednosne kategorije, pregledu razvoja hrvatske dječje književnosti u razdoblju od 1864. do 1914. godine i uloge učitelja u tome procesu, definiranju pojma časopisa za djecu i mlade te prikazu društveno-političko-prosvjetnoga konteksta promatranoga razdoblja istraživanja. Disertacija se nastavlja s iznošenjem postavljenih metodoloških okvira na kojima se temelji istraživanje te opisom metoda i postupaka korištenih u procesu prikupljanja, analiziranja i prikazivanja rezultata istraživanja. U empirijskome dijelu rada, prema postavljenim se istraživačkim zadacima provodi analiza, sistematizacija, kategorizacija i interpretacija sadržaja odabranih časopisa za djecu i mlade te pristupa evaluaciji, opisivanju i verifikaciji dobivenih rezultata istraživačkoga procesa. U završnome se dijelu iznose zaključci izvedeni procesom analize i sinteze sadržaja promatranih časopisa u razdoblju od 1864. do 1914. godine i sumira se znanstveni doprinos teme i područja istraživačkoga rada. Na kraju rada daje se popis pedagoške periodike i literature korištene u izradi ove doktorske disertacije.

Pedagogija kao znanost o odgoju proučava sve aspekte razvoja ljudskoga bića od njegova rođenja do smrti, a namjenu pronalazi u proučavanju i prikazivanju odgoja, ukazivanju na njegovu društvenu ulogu i opravdanost, opisivanju cilja, zadataka i sadržaja te metodološkom prikazivanju sustava pedagogijske zakonitosti. Odgoj kao najvažniji subjekt proučavanja pedagogije označava cjelokupan proces razvoja čovjeka polazeći od njegovih tjelesnih, kognitivnih do socijalnih i moralnih karakteristika. Tijekom određivanja pojma vrijednosti kao društvenoga fenomena nailazimo u literaturi na postojanje različitih pristupa njegova proučavanja. Teorijama vrijednosti bavi se filozofska disciplina „aksiologija“ koja

proučava vrijednost iz perspektiva ekonomskih, običajnih, moralnih, pravnih, političkih, religioznih i umjetničkih područja te promatra njihove uzajamne odnose, uvjete nastanka, forme i sadržaje stvaranja. Sa stajališta aksiologije, vrijednost u svakodnevnome govoru označava ono što je dobro, istinito, lijepo, pravedno i napredno, drugim riječima opće ime za sadržaje morala, umjetnosti, prava, običaja, politike i drugih formi društvene svijesti (Životić, 1986). Predmetom je proučavanja i definiranja u područjima psihologije, sociologije, antropologije, filozofije i pedagogije gdje vrijednost svaka znanost promatra i proučava unutar konteksta vlastitoga znanstvenog područja djelovanja (Ferić, 2009). S aspekta odgojnih znanosti, pronalazimo širok spektar različitih definiranja, shvaćanja i proučavanja pojma vrijednosti. Proučavanja su najčešće u skladu s dominantnim vrijednosnim orijentacijama društvenoga života, a osobitu važnost imaju etičke, intelektualne, estetske, religijske, kulturne, nacionalne, osobne i obiteljske vrijednosti. U odnosu na druge vrijednosti, odgojne vrijednosti imaju dvostruku funkciju kao cilj, ali i kao sredstvo odgoja jer usvajanje vrijednosti, svrha je odgoja, no istovremeno i sredstvo (Munjiza i ostali, 2007).

Iz perspektive teorije književnosti ne postoji jednostavna definicija pojma dječje književnosti. Najjednostavnije definirano, to je književnost namijenjena djeci i obuhvaća djela koja po tematici odgovaraju dječjoj dobi. Terminološki se javlja distinkcija između književnosti za djecu koju stvaraju odrasli za djecu i književnosti za djecu koju stvaraju sama djeca (Hameršak i Zima, 2015). Dječja je književnost namijenjena djeci, no ona se mora dodatno prilagođavati jer je razvoj djece specifičan i postoji velika razlika između razvojnih sposobnosti koje su uvjetovane dječjom dobi. Pisci moraju poznavati osnove dječjega razvoja i odgoja te primijeniti osnove dječje psihologije kako bi svoje tekstove približili njihovim potrebama i zahtjevima. Upotrebom dječje književnosti i literature, djeca i mladi jednostavnije usvajaju obrazovne sadržaje, što učiteljima služi kao dopuna u kvalitetnijemu ostvarivanju odgojnih ciljeva. Dječja književnost ima svoje oblike, a kao osnovni izdvajaju se usmeno književni oblici - bajka, legenda, anegdota, basna, brojalica, rugalica, izmišljalica, uspavalica, poslovica, pitalica, slikovnica, dječja pjesma, dječja proza (priča, pripovijetka, roman) i dječji igrokaz (Hranjec, 2006). U promatranome razdoblju istraživanja na prostorima Banske Hrvatske začeci su razvoja hrvatske dječje književnosti, a kao početak se uzima 1850. godina i tiskanje knjižice naziva „Mali tobolac“ autora Ivana Filipovića. Značajnu povezanost dječje književnosti i pedagogije pronalazimo u činjenici da se, prema periodizaciji hrvatske dječje književnosti (koristeći periodizaciju Milana Crnkovića), razdoblje od 1850. do 1913. godine naziva, prema najpoznatijem hrvatskom pedagogu Ivanu Filipoviću „Filipovićevo doba“. Navedeno razdoblje mnogi teoretičari književnosti nazivaju i razdobljem didaktičke

književnosti, školske ili književnosti učitelja (Hranjec, 2006). Učiteljima promatranoga razdoblja idu zasluge za ideju stvaranja nacionalne dječje književnosti ponajprije jer su bili glavni inicijatori pokretanja i uređivanja hrvatskih dječjih časopisa.

Pregledom relevantne i recentne literature, časopis je definiran kao serijska publikacija više ili manje organiziranih srodnih tekstualnih, zvučnih i slikovnih priloga dostupnih u tiskanome, elektroničkome ili obama oblicima (Brešić, 2014). Može biti zabavnoga, znanstvenoga, obrazovnoga, religioznoga ili umjetničkoga karaktera, a izlazi u određenim vremenskim razmacima. Razlikuje se od novina po tome što izlazi povremeno i obrađuje pojedinu tematiku, dok novine izlaze dnevno i bave se svakodnevnim događanjima. Uloga je časopisa u društvu trostruka, odnosno to je medij koji informira, dokumentira i transformira društvo u vremenu izlaženja (Brešić, 1972). Važno je napraviti distinkciju između časopisa za djecu ili mladež koji su namijenjeni djeci i mladima te ih pišu i uređuju odrasle osobe od časopisa čiji su kreatori sama djeca, a u njima se isključivo nalaze radovi i tekstovi koje su izradila djeca ili mlade osobe. Časopisi za djecu i mladež razlikuju se od knjiga prema dinamičnosti, aktualnosti, formi, kratkim prilozima o temama bliskim životu te mogućnostima interakcije s urednicima časopisa i sudjelovanja u kreiranju sadržaja. Uloga časopisa za djecu i mlade proizlazi iz potrebe pružanja djeci i mladima različitih odgojnih i obrazovnih sadržaja kojima razvijaju čitalačke navike i stječu različita znanja, a sve pod okriljem zabave i razonode. U istraživanome razdoblju od 1864. do 1914. godine na prostoru tadašnje Banske Hrvatske iz tiska izlazi ukupno 15 časopisa za djecu i mladež: „Bosiljak“, „Zlatni orasi“, „Smilje“, „Bršljan“, „Hrvatska omladina“, „Pobratim“, „Liljan“, „Mali dobrotvor“, „Vjerni drug“, „Anđeo čuvar“, „Mali Istran“, „Mladi Istranin“, „Proljetno cvijeće“, „Krijes“ i „Milodarke“.

Pregled razdoblja istraživačkoga rada od 1864. do 1914. godine potvrđuje da je isto prožeto političkim borbama za samostalnost i integritet hrvatskih prostora unutar Austro-Ugarske Monarhije koja je nastala 1867. godine uslijed propasti Austrijskoga Carstva. Iz perspektive političko-društvenih odnosa, prostor Hrvatske pod utjecajem je Austrije i Ugarske. Prostor Hrvatske i Slavonije (Banska Hrvatska) u nadležnosti je Ugarske, a Dalmacija i Istra ostaju u nadležnosti Austrije. Godine 1868. područje Hrvatske i Slavonije sklapa nagodbu s Ugarskom, čime je uspostavljena Hrvatsko-Ugarska državna zajednica. Ovom nagodbom Hrvatska dobiva mogućnost samostalnoga uređenja u područjima pravosuđa, unutrašnje uprave i školstva. Hrvatskim prostorima upravlja ban (postavljan od kralja), Hrvatski sabor i zemaljska vlada. Ovakav sustav vladavine potrajat će do kraja Prvoga svjetskog rata (1918. godine) i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Uvidom u prosvjetne

prilike od 1864. do 1914. godine, prepoznaje se postajanje snažnoga pokreta učiteljskoga staleža u stvaranju jedinstvenoga hrvatskog obrazovnog sustava te nastojanja izdavanja literature i knjiga na hrvatskome jeziku. S obzirom da je Hrvatska s Ugarskom 1868. godine sklopila posebnu nagodbu i time dobila samostalnost u području školstva, učitelji započinju intenzivna planiranja i osmišljavanja budućega školskog sustava s narodnim identitetom i jezikom. Mukotrpan rad nagrađen je donošenjem Prvoga školskog zakona 1874. godine pod nazivom „Zakon o ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji". Ovaj je Zakon dorađen 1888. godine kada je prostor Vojne krajine pripojen prostoru Hrvatske i Slavonije i poznat je pod nazivom Jedinstveni školski zakon (drugi). U razdoblju od 1864. do 1914. godine značajno je izdvojiti održavanje triju Općih učiteljskih skupština (1870., 1874. i 1878. godine) i preustrojstvo Sveučilišta u Zagrebu 1874. godine. Vrlo zapaženu ulogu u razvoju pedagogije i hrvatskoga školstva ima udruga Hrvatsko pedagoško-književni sbor koja je osnovana 1871. godine, a pod čijim su okriljem tiskana stručna pedagogijska literatura, djela odgojnog sadržaja za mladež i odrasle, školski udžbenici, priručnici i razne pedagoške periodike. Udruga je zaslužna za neprekinuto izdavanje časopisa za učitelje „Napredak" te, između ostaloga, osnivanje Hrvatskog učiteljskog doma 1889. godine i Hrvatskoga školskoga muzeja 1901. godine.

U metodologijskome dijelu rada postavljeni su cilj i zadaci istraživanja. Istraživanje je utemeljeno na postavkama kvalitativno-hermeneutičkoga znanstvenog pristupa koji je usmjeren analiziranju sadržaja pedagoške periodike u razdoblju Banske Hrvatske od 1864. do 1914. godine. Najzastupljenija je metoda istraživanja povijesna analiza sadržaja pedagoške periodike koja podrazumijeva rad na pedagoškoj literaturi sa svrhom kvalitativnoga opisa sadržaja u pisanim dokumentima. Uzorak istraživanja sadrži 12 časopisa za djecu i mladež koji su odabrani preciznim okvirom selekcije istraživačke građe. Kriterij izbora časopisa za djecu i mladež u uzorak istraživanja sastojao se od triju glavnih čimbenika, a to su mjesto izlaska (Banska Hrvatska), vrijeme izlaska (1864. - 1914.) te godište časopisa (sva godišta ako je vijek izlaženja do 5 godina te izabrana godišta). Odabrani i analizirani časopisi za djecu i mlade u razdoblju Banske Hrvatske su „Bosiljak", „Smilje", „Bršljan", „Hrvatska omladina", „Pobratim", „Liljan", „Mali dobrotvor", „Vjerni drug", „Anđeo čuvar", „Proljetno cvijeće", „Krijes" i „Milodarke". Analizirano je 46 metodološki odabranih godišta časopisa, ukupno 584 brojeva časopisa i 10 967 stranica. Za potrebe analize sadržaja časopisa za djecu i mlade, osmišljeni su protokoli istraživanja sukladno postavljenim zadacima, a to su: a) *povijesnom analizom sadržaja odabrane pedagoške periodike, identificirati odgojne ciljeve odabranih hrvatskih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske;* b) *povijesnom*

analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, prepoznati i prikazati značajnije nositelje odgojnih sadržaja; c) *povijesnom analizom sadržaja, identificirati odgojna sredstva i metode prezentirane u odabranim hrvatskim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske;* d) *povijesnom analizom odabranih časopisa za djecu i mladež, prepoznati i prikazati zastupljenost odgojnih sadržaja prema odgojnim područjima u razdoblju od 1864. do 1914. godine;* e) *povijesnom analizom sadržaja tekstova prepoznati i utvrditi odgojne vrijednosti promovirane u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske.* Zbog velikog obujma izabrane istraživačke periodike, osmišljeni su protokoli istraživanja pomoću kojih se prilikom analize sadržaja prate zadani parametri postavljenih istraživačkih zadataka. Protokoli praćenja osmišljeni su za potrebe istraživačkog procesa i nisu zatvorenog karaktera; oni služe istraživaču kao smjernice u pregledu odabrane građe. Ukupno je konstruirano pet protokola istraživanja: *Protokol analize odgojnih ciljeva (PAOC), Protokol analize nositelja odgojnih sadržaja (PANOS), Protokol analize odgojnih sredstava i metoda (PAOSM), Protokol analize odgojnih sadržaja (PAOS)* i *Protokol analize odgojnih vrijednosti (PAOV)*. Svi uzorkom odabrani časopisi analizirani su korištenjem protokola, a nakon iscrpne i sustavne analize uslijedila je interpretacija rezultata i pisanje izvještaja.

Uvidom u sadržaje odabranih časopisa za djecu i mlade potvrđuje se ostvarivanje zadanoga cilja istraživanja koji ističe da su časopisi za djecu i mlade imali značajnu ulogu u promicanju odgojnih sadržaja i vrijednosti. Uvidom u rezultate istraživanja, potvrđujemo da je moguće na razini kvalitativne analize dokazati odgojnu ulogu časopisa za djecu i mladež uz znanstveno argumentiranje, opisivanje i prikazivanje odgojnih ciljeva, nositelja, sadržaja, sredstava i metoda te odgojnih vrijednosti unutar uzorkom promatranih časopisa.

Odgovarajući na prvi metodološki postavljeni zadatak *Povijesnom analizom sadržaja odabrane pedagoške periodike, identificirati odgojne ciljeve odabranih hrvatskih časopisa za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske* zaključujemo da se iscrpnom analizom promatranih sadržaja, prepoznaju odgojni ciljevi časopisa koji se sadržajno opisuju u područjima intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga i građanskoga odgoja. Istraživanje potvrđuje postojanje ciljeva intelektualnoga odgoja u svih 12 promatranih časopisa za djecu i mladež, ciljeva moralnoga odgoja u 11 časopisa, ciljeva građanskog odgoja u 6 časopisa i ciljeva vjerskoga odgoja u 5 časopisa. Analizom se uočava da promatrani časopisi imaju istu osnovu izlaženja - da na zabavan i poučan način pruže djeci i mladima dodatan izvor informacija koji je izvan okvira propisanih nastavnih planova i programa promatranoga vremenskog razdoblja. Časopisi su, osim odgojne uloge, služili i za promicanje važnosti

obrazovanja, pisanja i čitanja na materinjemu jeziku i održavanju tradicionalnih vrijednost. Zaključno prepoznajemo da je zajednički odgojni cilj odabranih i analiziranih časopisa nastojati u djece i mladih odgojno naglašavati važnost obrazovanja te razvijati moralne, kršćansko-katoličke i domoljubne vrline.

Uvidom u sadržaje tekstova časopisa za djecu i mladež, identificirano je 18 pokretača i urednika. Prepoznato je 16 pokretača-urednika koji su po zanimanju učitelji, jedan je urednik kateheta, a jedan književnik. Identificirano je ukupno 1 298 nositelja odgojnih sadržaja od čega je 971 nositelj iz kruga učitelja, kateheta i književnika, a 327 nositelja iz redova učenika i nekoliko studenata. Analiza potvrđuje da najveći broj nositelja odgojnih sadržaja u časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske dolazi iz redova učitelja. Ovim je rezultatima odgovoreno na drugi postavljeni istraživački zadatak: *Povijesnom analizom sadržaja odabranih časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine, prepoznati i prikazati značajnije nositelje odgojnih sadržaja*. Nositelji iz redova učitelja, kateheta i književnika sudjelovali su u radu časopisa za djecu i mladež s ukupno 4 986 radova; iz redova učenika s 408 radova, što je ukupno 5 394 tekstova različite tematike i vrste. Među nositeljima iz redova učitelja prepoznato je 874 nositelja (90,1 %) muškog spola i 97 pripadnica (9,9 %) ženskoga spola. Učenička populacija broji 327 nositelja odgojnih sadržaja, a od toga 234 nositelja (72 %) pripadnika muškog spola i 93 (28 %) pripadnica ženskoga spola. U rezultatima istraživanja prikazali smo 43 najznačajnija nositelja odgojnih sadržaja iz redova učitelja; kratko prikazali njihove životopise i ukupan doprinos djelovanju časopisa za djecu i mladež. Prikaz najznačajnijih nositelja odgojnih sadržaja određen je prema ukupnom broju objavljenih radova u odabranim i promatranim časopisima. Izdvojeni su i prikazani *Rudolf Maldini, Julije Varžička, Stjepan Širola, Jakov Majnarić, Franjo Bartuš, Mladen Barbarić, Milan Kobali, Jelica Belović Bernadzikowska, Rudolfo Franjin Magjer, Marija Tomšić-Im, Tomislav Ivankec, Adolf Makale, Cvjetko Gruber, Josip Milaković, Ljudevit Varjačić, Ferdo Stražimir Kulundžić, Ivan Filipović, Mijat Stojanović, Rikardo Filipašić, Gavro Manojlović, Mijat Crnko, Ljudevit Tomšić, Ferdo Živko Miler, Vinko Bek, August Harambašić, Paula Belić-Marošević, Franjo Sudarević, Ivan Devčić, Vjenceslav Zaboj Mařik, Antun V. Truhelka, Bogumil Toni, Josip Kirin, Mirko Leman, Ljudevit Varga Bjelovarac, Marija Marošević, Gabrijel Pinter, Napoleon Špun-Strižić, Ivan Tomašić, Dragutin Boranić, Oton Kučera, Josip Antun Kraljić, Julije Kempf* i *Zlatica Belohlavek-Korač.*

Provedenom analizom uzorkom odabranih časopisa za djecu i mladež identificirana su i kategorizirana odgojna sredstava i metode te se potvrdio treći metodološki postavljeni

zadatak istraživanja: *Povijesnom analizom sadržaja, identificirati odgojna sredstva i metode prezentirane u odabranim hrvatskim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske.* Analiza je potvrdila prisutnost 7 897 odgojnih sredstava poput *pjesme, pripovijetke, zagonetke, poučnog članka, slike, priče, anegdote, poslovice, fotografije, basne, križaljke, računske zadaće, bajke, igre i brojalice* koje su služile u prenošenju odgojnih ideja Analiza sadržaja odabranih časopisa potvrđuje i opisuje prisutnost brojnih strategija usmjeravanja, poučavanja i sprječavanja u obliku odgojnih metoda poput *primjera, pouke, savjeta, kazne, uzora, nagrade* i *upozorenja.* Rezultati sustavne analize potvrđuju mogućnost prepoznavanja i opisivanja odgojnih sredstava i metoda koje nositelji sadržaja primjenjuju pri oblikovanju i izražavanju odgojnih tekstova i ideja na kvantitativnoj i kvalitativnoj razini. Pronađena i prikazana odgojna sredstva i metode primjerena su namijenjenoj čitalačkoj populaciji, djeci i mladima, a isključivi im je cilj bio što jednostavnije prenijeti odgojni i obrazovni sadržaj. Upotreba pronađenih odgojnih sredstava i metoda pridonosi potvrđivanju pretpostavke da su časopisi za djecu i mladež istraživanoga razdoblja (1864. - 1914.) sadržavali značajan pedagoški materijal koji se mogao dodatno koristiti u nastavi te kod kuće za obogaćivanje odgojne razine članova obitelji i u slobodnom vremenu.

Odgovarajući na četvrti postavljeni zadatak istraživanja *Povijesnom analizom odabranih časopisa za djecu i mladež, prepoznati i prikazati zastupljenost odgojnih sadržaja prema odgojnim područjima u razdoblju od 1864. do 1914. godine* zaključujemo da se, uvidom u odabrane časopise, prepoznaju odgojni sadržaji koji se uokviruju u područjima intelektualnoga, moralnoga, vjerskoga, ekološkoga, građanskoga, obiteljskoga, tjelesno-zdravstvenoga, radnoga i estetskoga odgoja. Sadržajima intelektualnoga odgoja nastojalo se odgojno djelovati i poboljšati čitanje i pisanje te kognitivni razvoj. U sadržajima moralnoga odgoja prepoznato je odgojno usmjeravanje djece i mladih prema vrlinama *poštenja, vjere, ljubavi, skromnosti, zahvalnosti, požrtvovnosti, milosrdnosti* i *strpljivosti,* dok ih treba odvratiti od *lijenosti, okrutnosti, neposlušnosti, zavisti* i *licemjerstva*. Prepoznati su razni tekstovi vjerske tematike, a svrha im je bila promicati katoličke vrijednosti, ljubav i zahvalnost prema Bogu te odgojno poučavati djecu i mlade poniznosti i življenju u skladu s propisanim vjerskim načelima. Ljubav i briga prema životinja i biljnom svijetu te ljepota prirode najčešće su korišteni motivi u analiziranim sadržajima časopisa, a tendencija im je razvijati ekološki odgoj čitatelja. U okvirima sadržaja građanskoga odgoja, prepoznaje se pobuđivanje nacionalne svijesti i potrebe očuvanja identiteta putem njegovanja materinjeg jezika. Vrlo snažni motivi odgojno usmjereni prema djeci i mladima u analiziranim tekstovima iz područja građanskoga odgoja bili su nacionalni ponos i žrtvovanje za

domovinu. Pronađeni i opisani sadržaji obiteljskoga odgoja promoviraju važnost obitelji, doma, ljubavi i poštivanja majke i oca te bratsko-sestrinske povezanosti. Čuvanje zdravlja, osobna higijena i zdrava prehrana sadržaji su identificirani u području promicanja zdravstveno-tjelesnoga odgoja. Rano privikavanje na rad, marljivost te razvijanje odgovornosti i obveze odgojni su motivi mnogih analiziranih tekstova koji djecu i mlade usmjeravaju i poučavaju u području radnoga odgoja. Analizom odabranih časopisa u najmanjem se broju pronalaze sadržaji iz područja estetskoga odgoja, a prikazani tekstovi naglasak stavljaju na filozofsko-psihološkom definiranju pojma lijepoga i estetičkom doživljaju, a uglavnom su namijenjeni starijoj mladeži.

Uvidom u sadržaje časopisa za djecu i mlade identificirane su ukupno 1 802 odgojne vrijednosti koje su kategorizirane u obilježja osobnosti, univerzalne, religijske, ekološke, obiteljske, nacionalne i demokratske vrijednosti. Time je dan odgovor na peti postavljeni zadatak istraživanja *Povijesnom analizom sadržaja tekstova prepoznati i utvrditi odgojne vrijednosti promovirane u odabranim časopisima za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske.* Dodatno su identificirane i opisane vrijednosti koje, prema karakteristikama, svrstavamo u jednu od navedenih kategorija. Prepoznate i prikazane odgojne vrijednosti potvrđene su citatima ili isječcima analiziranih tekstova. Analizom je identificirano 19 vrijednosti u kategoriji obilježja osobnosti: *skromnost, vrijednost znanja, poštenje, marljivost, opreznost, vrijednost zdravoga načina života, zahvalnost, poslušnost*, *mudrost, kulturno ponašanje, strpljivost, istinoljubivost, umjerenost, sloga/zajedništvo, požrtvovnost, iskrenost, hrabrost, ponos* i *savjesnost.* U kategoriji univerzalnih vrijednosti prepoznato je 11 vrijednosti: *pomaganje, dobrota, rad, plemenitost, prijateljstvo, vrijednost davanja, vrijednost života, sreća, ljubav, žrtvovanje za druge* i *brižnost.* Pronađeno je 6 odgojnih vrijednosti u kategoriji religijskih vrijednosti: *molitva, vjera u Boga*, *radost vjerskih blagdana, ljubav prema Bogu, zahvalnost Bogu* i *opraštanje.* U okvirima kategorije ekoloških vrijednosti pronalazimo 3 odgojne vrijednosti i to *ljepota prirode, vrline životinja* te *ljubav i briga za životinje.* Analizom je prepoznato pojavljivanje 7 vrijednosti u kategoriji obiteljskih vrijednosti i to: *ljubav prema majci, majčinska ljubav, ljubav prema sestri, ljubav prema ocu, ljubav prema bratu, ljubav prema djetetu* i *ljubav prema roditeljima.* Uvid u sadržaje analiziranih časopisa potvrđuje postojanje 3 odgojnih vrijednosti u kategoriji nacionalnih vrijednosti: *ljubav prema domovini, nacionalni ponos* i *ljubav prema materinjem jeziku.* Zaključno se potvrđuje postojanje 3 odgojnih vrijednosti u kategoriji demokratskih vrijednosti: *sloboda, pravda* i *mir*. Bogatstvo pronađenih i opisanih odgojnih vrijednosti u promatranim i analiziranim sadržajima časopisa potvrđuje temeljnu pretpostavku da su

časopisi za djecu i mladež u razdoblju Banske Hrvatske imali značajnu odgojnu ulogu i vrijednost u istraživanome razdoblju povijesti hrvatskoga školstva i pedagogije.

Časopisima za djecu i mladež Banske Hrvatske pripada značajna odgojna i obrazovna uloga u razvoju djece i mladeži. Odgojna uloga časopisa prvenstveno se prepoznaje u zabavi i motivaciji djece za čitanjem, ali služi i učiteljima kao dopunsko obrazovno sredstvo. Promatrani i opisani sadržaji namijenjeni su ciljanoj dobnoj skupini, djeci i mladima, i prenose se primjerenim odgojnim sredstvima poput pripovijetki, priča, bajki, basni, pošalica, pjesama, poslovica, zagonetki te na zabavan i poučan način implicitno i eksplicitno djeluju odgojno i obrazovno.

Doktorska disertacija svojim rezultatima istraživanja doprinosi razvoju znanstvenoga područja povijesti nacionalne pedagogije i školstva. Njezini rezultati obogaćuju spoznaje i razumijevanje pedagogijskoga razvoja u promatranome vremenskom razdoblju, donose dublji pregled hrvatske pedagoške periodike (časopisa za djecu i mladež) koja je dosada nedovoljno istražena u znanstvenim okvirima pedagogije. Ovim su se radom upotrebom sustavne analize sadržaja časopisa za djecu i mlade znanstveno utvrdile i rekonstruirale odgojne ideje, sredstva, metode i vrijednosti unutar pedagogijskoga prostora u razdoblju od 1864. do 1914. godine. Radom je rekonstruirano pedagogijsko bogatstvo koje sadržavaju časopisi za djecu i mlade u razdoblju Banske Hrvatske.

Doprinos u znanstvenome okviru pronalazi se u boljemu razumijevanju povijesti razvoja djetinjstva i mladenaštva na povijesnim prostorima Hrvatske. Najznačajniji je doprinos u prikazivanju važnosti časopisa za djecu i mladež u odgoju djece i mladih te njihovoj mogućnosti promicanja odgojnih ideja i vrijednosti. Dobivene spoznaje poslužit će znanstvenome razumijevanju povijesti razvoja hrvatskoga školstva i pedagogije.

S pozicije povijesnog aspekta rezultati ovoga istraživanja donose pregled razvoja časopisa za djecu i mladež u razdoblju od 1864. do 1914. godine i odgojnu kulturu koju su časopisi tijekom svoga vremena izlaženja donosili svojim čitateljima. Istraživanje detaljno donosi sadržajni pregled analiziranih časopisa i time otvara mogućnost za daljnja pedagogijska istraživanja, čime se dodatno afirmira povijest hrvatskog školstva i pedagogije unutar sustava pedagogijske znanosti.

S pozicije društvenog aspekta, rezultati doktorske disertacije znanstveno prikazuju razvoj i potrebe hrvatskog naroda u istraživanom razdoblju, što se vidi unutar odgojnih sadržaja koji su pronađeni i prikazani. Društvena potreba istraživanog razdoblja bila je u poticanju obrazovanja šire populacije, pružanja poučnog i zabavnog štiva čitateljima, promicanja temeljnih pozitivnih moralnih vrlina te nacionalne opstojnosti i identiteta.

Časopisi istraživanog razdoblja upravo su svojim odgojnim sadržajima čitateljima pružali navedene društvene zahtjeve.

S pozicije odgojnog aspekta, analizirani časopisi u promatranom razdoblju donose mnoštvo odgojnih ideja, sadržaja i vrijednosti koje su u skladu s tadašnjim društvenim i povijesnim potrebama. Najznačajnija odgojna uloga časopisa za djecu i mladež ogleda se u pružanju literature koja je pisana na hrvatskom jeziku, koja nudi pregršt odgojnih sadržaja i namjerno utječe na cjelokupan razvoj svojih čitatelja u promatranom vremenu. Nositelji sadržaja i tekstova, a u to su učitelji, upotrebom časopisa za djecu i mladež nastoje dodatno odgojno djelovati na djecu i mlade istraživanoga razdoblja i upravo u tome se ogleda svo pedagogijsko bogatstvo.

Ograničenje ovoga istraživanja svodi se na prikazivanje odgojne uloge dijela odabranih brojeva časopisa za djecu i mladež u ograničenome vremenskom razdoblju, odnosno od 1864. do 1914. godine. Istraživanje je u svome okviru postavilo pet istraživačkih zadataka kojima se nastojala prikazati odgojna uloga časopisa, no postavljeni zadatci nisu isključivi u tome da donose njihov kompletan prikaz važnosti u odgoju. Smatramo da postoje mnoga pitanja koja se mogu postaviti i na njih tražiti odgovori unutar postavljenog istraživačkog uzorka i vremenskog razdoblja. Budući istraživači ovoga područja i ove tematike mogu propitivati jesu li samo djeca i mladi bili isključiva čitalačka populacija, zašto su se pojedini časopisi prestali tiskati, kolika je bila naklada časopisa, jesu li časopisi bili jednako dostupni svima u obrazovnom sustavu toga vremena, koliki je doprinos učenika u stvaranju i tiskanju časopisa, koje odgojne sadržaje i vrijednosti učenici promoviraju u svojim tekstovima, jesu li časopisi bili izvan okvira filozofije državnog aparata i slično.

Prikazivanjem mogućnosti istraživanja odgoja unutar sadržaja časopisa za djecu i mlade otvara se značajna prilika da se na isti ili sličan metodološki način znanstveno istraže časopisi koji izlaze nakon razdoblja promatranoga ovim radom. Daljnjim proučavanjem i istraživanjem časopisa drugih vremenskih razdoblja znanstveno se može dobiti šira i kvalitetnija slika razvoja pedagogije i njezinih početaka na hrvatskim prostorima.

IZVORI I LITERATURA

Izvori[41] - pedagoška periodika

Bosiljak

- Filipović, I. (1865). *Bosiljak – list za mladež.* Zagreb: Tiskara Dragutina Albrechta.
- Filipović, I. (1866). *Bosiljak – list za mladež.* Zagreb: Tiskara Dragutina Albrechta.
- Filipović, I. (1867). *Bosiljak – list za mladež.* Zagreb: Naklada Lavoslava Hartmana.
- Filipović, I. (1868). *Bosiljak – list za mladež.* Zagreb: Naklada Lavoslava Hartmana.

Smilje

- Zaboj Mařík, V. (1873). *Smilje – zabavno-poučni list sa slikami za mladež.* Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta.
- Ivankec, T. (1881). *Smilje – zabavno-poučni list sa slikami za mladež.* Zagreb: Tiskarski i litografički zavod c. Albrechta.
- Ivankec, T. (1890). *Smilje – zabavno-poučni list za mladež obojega spola.* Zagreb: Tiskarski i litografički zavod c. Albrechta.
- Ivankec, T. (1898). *Smilje – zabavno-poučni list za mladež obojega spola.* Zagreb: Tiskarski i litografički zavod c. Albrechta
- Ivankec, T. (1906). *Smilje – zabavno-poučni list za mladež obojega spola.* Zagreb: Tiskarski i litografički zavod c. Albrechta.

Bršljan

• Tomšić, Lj. (1889). *Bršljan – list mladeži.* Zagreb: Naklada knjižare Mučnjak i Senftleben.
• Tomšić, Lj. (1892). *Bršljan – list mladeži.* Zagreb: Tisak i naklada Antuna Scholza.
• Tomšić, Lj. (1895). *Bršljan – list mladeži.* Zagreb: Tisak i naklada Antuna Scholza.
• Tomšić, Lj. (1898). *Bršljan – list mladeži.* Zagreb: Tisak i naklada Antuna Scholza.
• Tomšić-Im, M. (1903. *Bršljan – list mladeži.* Zagreb: Tisak i naklada Antuna Scholza.

[41] Popis korištene izvorne pedagoške periodike prikazujemo prema kronološkom pojavljivanju prvog broja časopisa.

Hrvatska omladina

• Milaković, J. (1885). *Hrvatska omladina – list zabavi i pouci*. Zagreb: Tisak A. Brusine.

Pobratim

• Vitanović, J. i Marković, P. (1891). *Pobratim – zabavni i počni list za odrasliju mladež.* Zagreb: Tisak i naklada Ign. Granitza.

• Marković, P. (1896). *Pobratim – zabavni i počni list za odrasliju mladež.* Zagreb: Tisak i naklada Ign. Granitza.

• Manojlović, G. (1901). *Pobratim – zabavni i počni list za odrasliju mladež.* Zagreb: Tisak i naklada Ign. Granitza.

• Miler, Ferdo Ž. (1906). *Pobratim – zabavni i počni list za odrasliju mladež.* Zagreb: Tisak i naklada Ign. Granitza.

• Miler, Ferdo Ž. (1911). *Pobratim – zabavni i počni list za odrasliju mladež.* Zagreb: Tisak i naklada Ign. Granitza.

Liljan

• Širola, S. (1895). *Liljan – list za omladinu i puk.* Karlovac: Knjigotiskarski zavod Dragutina Hauptfelda.

• Širola, S. (1896). *Liljan – list za omladinu i puk.* Karlovac: Knjigotiskarski zavod Dragutina Hauptfelda.

• Širola, S. (1897). *Liljan – list za omladinu i puk.* Karlovac: Knjigotiskarski zavod Dragutina Hauptfelda.

• Širola, S. (1898). *Liljan – list za omladinu i puk.* Karlovac: Knjigotiskarski zavod Dragutina Hauptfelda.

Mali dobrotvor

• Bartuš, F. (1895). *Mali dobrotvor – zabavno – poučni list – hrvatskoj mladeži.* Zagreb: Tiskara C. Albretchta.

• Bartuš, F. (1898). *Mali dobrotvor – zabavno – poučni list – hrvatskoj mladeži.* Zagreb: Tiskara C. Albretchta.

• Bartuš, F. (1901). *Mali dobrotvor – zabavno – poučni list – hrvatskoj mladeži.* Zagreb: Tiskara F. Bogović.

• Bartuš, F. (1904). *Mali dobrotvor – zabavno – poučni list – hrvatskoj mladeži.* Zagreb: Tiskara C. Albretchta.

Vjerni drug

- Varžička, J. (1898). *Vjerni drug - zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.* Zagreb: Tiskara knjižare Lav. Hartmana.
- Varžička, J. (1901). *Vjerni drug - zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.* Zagreb: Tiskara F. Bogovića.
- Varžička, J. (1905). *Vjerni drug - zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.* Zagreb: Tiskara F. Bogovića.
- Varžička, J. (1909). *Vjerni drug - zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.* Zagreb: Tiskara F. Bogovića.
- Bartuš, F. (1913). *Vjerni drug - zabavni i poučni list za trgovačku, obrtnu i opetovničku omladinu.* Zagreb: Tiskara Merkur.

Anđeo čuvar

- Barbarić, M. (1902). *Anđeo čuvar*. Koprivnica: M. Neugebauer.
- Barbarić, M. (1905). *Anđeo čuvar – list za hrvatsku katoličku mladež.* Nova Gradiška: Štampa M. Bauer.
- Barbarić, M. (1907). *Anđeo čuvar – list za hrvatsku katoličku mladež.* Palanka: Štampa Krištofek i Blazek.
- Barbarić, M. (1910). *Anđeo čuvar – list za hrvatsku katoličku mladež.* Palanka: Štampa Krištofek i Blazek.
- Barbarić, M. (1913). *Anđeo čuvar – list za hrvatsku katoličku mladež.* Palanka: Štampa Krištofek i Blazek.

Proljetno cvijeće

- Marošević, M. (1909). Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži. Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.
- Marošević, M. (1910). *Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.
- Marošević, M. (1911). *Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.
- Marošević, M. (1912). *Proljetno cvijeće – list katoličke ženske mladeži.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.

Krijes

- Deželić, V. (1909). *Krijes – omladinski list za pouku i zabavu.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.
- Deželić, V. (1910). *Krijes – omladinski list za pouku i zabavu.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.
- Bišćan, D.A. (1911). *Krijes – omladinski list za pouku i zabavu.* Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva.

Milodarke

- Magjer, R.F. (1913). *Milodarke – list za hrvatsku mladež sa slikama.* Osijek: Tisak Ljudevita Szeklera.

Literatura

- Anić, V. (1994). *Rječnik hrvatskog jezika.* Zagreb: Novi Liber.
- Anić, V. (2007). *Rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber.
- Ary, D., Cheser Jacobs, Lucy., Sorensen, C. K. (2010). *Introduction to Research in Education (8th edition).* Wadsworth: Cengage Learning.
- Bakovljev, M. (1989). *Osnovi pedagogije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Baričević, J. (1987). Vrijednosti mladih danas. Sociološko - psihološki i religiozno - pedagoški pristup. *Bogoslovska smotra,* 56 (3-4), 161-185.
- Basariček, S. (1870). Pedagogija i njezina načela. *Napredak,* X (23), 353-368.
- Bašić, S. (1999). Odgoj. U: Mijatović, A. (ur.), *Osnove suvremene pedagogije,* (175-201). Zagreb: HKPZ.
- Batinić, A. (2011). *Animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Batinić, Š. (2004). *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži: hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
- Batinić, Š. (2005). "Crna pedagogija" u hrvatskim dječjim časopisima 19. stoljeća. *Anali za povijest odgoja,* 4 , 37-49.
- Bettelheim, B. (2004). *Smisao i značenje bajki.* Cres: Poduzetništvo Jakić.
- Bezić, Ž. (1978). Suvremena pedagogija. *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu,* 13 (4), 328-337.
- Bezić, Ž. (1990a). *Biti čovjek! Ali kako?.* Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.
- Bezić, Ž. (1990b). *Zašto i kako odgajati? Ciljevi, metode i sredstva odgoja*. Slavonski brod: Tisak Plamen.
- Bilić, V. (2016). Odgoj. U: Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (ur.) *Pedagogija za učitelje i nastavnike,* (70-98). Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bognar, L. (1988). Rasprava o odgoju. *Život i škola*, 37 (1), 17-28.
- Bognar, L. (1999). *Metodika odgoja*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika.* Zagreb: Školska knjiga.
- Bognar, L. (2007a). *Mladi i vrijednosti u procesu društvenih promjena*. Preuzeto 24.10.2017. s http://ladislav-bognar.net/sites/default/files/Vrijednosti.pdf

- Bognar, L. (2007b). Pedagogija u razdoblju postmoderne. U: Previšić, V., Šoljan, N.N., Hrvatić, N. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja – svezak 1.*, (28-40). Zagreb: HPD.
- Bojović, Ž., Vasilijević, D., Sudzilovski, D. (2015). Values and Value Orientations of Students, Future Primary School Teachers and Preschool Teachers. *Croatian Journal of Education*, 17 (4), 11-35.
- Brešić, V. (2005). *Čitanje časopisa: uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, V. (2014). *Praksa i teorija književnih časopisa*. Zagreb: Periodica Croatica.
- Burke Johnson, R., Christensen, L. (2014). *Educational research: Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches (5th edition)*. London: SAGE Publication.
- Cifrić, I. (2012.). Društvene promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu. U: Barbić, J. (ur.), *Vrijednosti suvremenog društva: Hrvatska u XXI. stoljeću: okrugli stol održan 20. ožujka 2012. u palači Akademije u Zagrebu* (45-63). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Cindrić, M., Miljković, D., Strugar, V. (2010). *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP-D2.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education.* London & New York: Routledge Falmer.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap.
- Cuvaj, A. (1888). *Školski zakon od 31. listopada 1888. godine s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama.* Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare.
- Cuvaj, A. (1910). *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas (Svezak IV.).* Zagreb: Kraljevske zemaljske tiskare.
- Cuvaj, A. (1913). *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas (svezak IX.)*. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare.
- Cuvaj, A. (1913). *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas (svezak XI.).* Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare.
- Crnković, M. (1967). *Dječja književnost.* Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1978). *Hrvatska dječja književnost do kraja 19. stoljeća.* Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1982). *Dječja književnost – priručnik za studente i nastavnike.* Zagreb: Školska knjiga.

- Crnković, M. (1987). *Sto lica priče: antologija dječje priče s interpretacijama.* Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Čudina-Obradović, M., Težak, D. (1996). *Priče o dobru, priče o zlu - Priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece.* Zagreb: Školska knjiga.
- Dagnew, A. (2017). The Relationship Between Students' Attitudes Towards School, Values Of Education, Achievement Motivation And Academic Achievement in Gondar Secondary Schools, Ethiopia. *Research in Pedagogy*, 7 (1), 30-42.
- Despot, B. (2012), Vrijednosti i vrednote. U: Barbić, J. (ur.), *Vrijednosti suvremenog društva: Hrvatska u XXI. stoljeću: okrugli stol održan 20. ožujka 2012. u palači Akademije u Zagrebu* (23-29). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Drisko, James W., Maschi, T. (2016). *Content analysis.* New York: Oxford University Press.
- Dumbović, I. (1999). Razvoj pedagoške misli u Hrvatskoj. U: Mijatović, A. (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*, (79-100). Zagreb: HKPZ.
- Erlich, V. (1968). *U društvu s čovjekom-tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina.* Zagreb: Naprijed.
- Ferić, I. (2007). Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: podaci iz Hrvatske. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 16 (1-2), 87-88.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup.* Zagreb: Alinea.
- Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Goldstein, I. (2003). *Hrvatska povijest.* Zagreb: Novi Liber.
- Good, Carter V., Scates, Dosuglas E. (1967). *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji*. Rijeka: Otokar Krešovani.
- Grenby, M. (2008). *Children's literature.* Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Grgurević, I., Fabris, K. (2012). Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke. *Metodički obzori*, 7 (1), 155-166.
- Gross, M. (1980). *Historijska znanost – razvoj, oblik, smjerovi (II. izd.).* Zagreb: SNL.
- Gross, M. (2001). *Suvremena historiografija – korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.
- Hameršak, M. (2008). *Tvorbe djetinjstva i preobrazbe bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti.* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb.

- Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost.* Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Halmi, A. (2001). Specifičnosti metodologije pedagoškog istraživanja. *Napredak*, 142 (2), 168-178.
- Halmi, A. (2003). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Halmi, A. (2013). Kvalitativna istraživanja u obrazovanju. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), 203-218.
- Haralambos, M. (1994). *Uvod u sociologiju.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Hoblaj, A. (2005). Anđeo čuvar – mjesečnik za djecu i mladež u prvoj polovini 20. stoljeća - doprinos religioznom odgoju u kontekstu općega odgoja i obrazovanja. *Croatica Christiana periodica*, 29 (56), 147-169.
- Hoblaj, A. (2007). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti u kontekstu vrijednosno usmjerenoga društva. *Dijete i društvo – časopis za promicanje prava djeteta*, 9 (2), 311-335.
- Hranjec, S. (1995). *Hrvatska kajkavska dječja književnost*. Čakovec: TIZ Zrinski.
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti.* Zagreb: Školska knjiga.
- Idrizović, M. (1984). *Hrvatska književnost za djecu – sto godina hrvatske dječje knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Ilišin, V., Marinović Bobinac, A., Radin, F. (2001). *Djeca i mediji – uloga medija u svakodnevnom životu djece.* Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V., Radin, F. (2007). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Janković, J. (1998). Vrednote u kontekstu obiteljskog sustava. *Revija za socijalnu politiku*, 5 (1), 13-22.
- Jukić, R. (2011). Ekološko pitanje kao odgojno-obrazovna potreba. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 20 (3), 267-286.
- Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost,* 11 (3), 401-417.
- Jusić-Sofić, M. (2015). *Značaj dječije književnosti u odgoju djece*. Preuzeto 24.3.2018. s http://tuzla.nahla.ba/tekstovi3.aspx?tid=11
- Kinsella, E. A. (2006). Hermeneutics and Critical Hermeneutics: Exploring Possibilities

Within the Art of Interpretation. *Forum: Qualitative Social Research*, 7 (3), Preuzeto 3.7.2017. s http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/145/319

- Klaić, B. (2004). *Rječnik stranih riječi.* Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Klarin, M. (2017). *Psihologija dječje igre.* Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Klobučar, J. (1909). *Napredak – povijest i sadržaj prvih pedeset njegovih godina.* Zagreb: Hrvatsko-pedagoško književni zbor.
- Kirin, J. (1897). *Uređenje pučke nastave u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji sa naputkom o školskoj administraciji.* Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana.
- Koivula, N. (2008). *Basic Human Values in the Workplace.* Helsinki: Department of Social Psychology.
- Košir, M., Zgrabljić, N., Ranfl, R. (1999). *Život s medijima: priručnik o medijskom odgoju za roditelje, nastavnike i učitelje*. Zagreb: Doron.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology (second ed.)*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Krizmanić, M., Kolesarić, V. (2007). Vrijednosni sustav i tolerancija kao vrijednost. *Dijete i društvo – časopis za promicanje prava djeteta*, 9 (2), 387-401.
- Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lipovac, V., Sakač, M. D., Janković, A., Raičević, J. (2017). Didaktičko metodički pristup razvitku ekološke svijesti djece u pripremnom predškolskom kurikulu. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 26 (3), 137-150.
- Listeš, S. (2010). Školski listovi u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj. U: Flego, M. (ur.), *Dječja prava i slobodno vrijeme - zbornik priopćenja s tribina pravobraniteljice za djecu,* (103-114). Nedelišće: Tramposit.
- Lukaš, M. (2009). *Analiza ideja obiteljskog odgoja u hrvatskoj pedagoškoj literaturi i dokumentaciji od 1850. do 1918. godine.* Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lukaš, M. (2010). *Obiteljski odgoj u hrvatskoj – razvoj ideja od 1850. do 1918. godine.* Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
- Lune, H. Berg, Bruce L. (2017). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. London: Pearson.
- Macan, T., Holjevac, Ž. (2013). *Povijest hrvatskoga naroda.* Zagreb: Školska knjiga.
- Majdak, S., Riman, K. (2015). Kompetencije studenata u prosudbi i odabiru hrvatskih dječjih časopisa u razrednoj nastavi. U: Cvikić, L., Filipan-Žignić, B., Gruić, I., Majhut,

B., Zergollern-Miletić, L. (ur.): *Istraživanja paradigmi djetinjstva, odgoja i obrazovanja / Researching Paradigms of Childhood and Education* (250-260). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Maleš, D. (2015). Partnerstvom obitelji o škole do uspješnog odgojno-obrazovnog rada. U: Opić, S., Bilić, V., Jurčić, M. (Ur.) *Odgoj u školi,* (45-72). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Malić, J., Mužić, V. (1986). *Pedagogija (5. izd.).* Zagreb: Školska knjiga.
- Marković, I. (2011). Razvoj pučkih škola u slavonskoj vojnoj krajini tijekom 18. i 19. stoljeća. *Scrinia slavonica 11,* 79-96.
- Markus, T. (2016). Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918.: osnovne smjernice političke povijesti. U: Švoger, V., Turkalj, J. (ur.) *Temelji moderne Hrvatske – Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću,* (3-28). Zagreb: Matica Hrvatska.
- Matić, D. (1990). Vrijednosti kao predmet sociološke znanosti. *Revija za sociologiju,* 21(3), 517-525.
- Matijević, M. (2010). *Novi mediji i razvijanje vrijednosti mladih.* Preuzeto 13.11.2017. s https://bib.irb.hr/datoteka/565096.Novi_mediji_i_vrijednosti_mladih__Banja_Luka_2010.pdf
- Matijević, M. (2016). Ciljevi, sadržaji i područja odgoja. U: Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (ur.) *Pedagogija za učitelje i nastavnike* (134-149). Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Matijević, M. (2016). Načela, strategije i metode odgoja. U: Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (ur.) *Pedagogija za učitelje i nastavnike,* (149-181). Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Matijević, M. (2016). Znanost ili znanosti o odgoju i obrazovanju. U: Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (ur.) *Pedagogija za učitelje i nastavnike*, (14-32). Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mejovšek, M. (2008). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima.* Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima (II. Izd.).* Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Milat, J. (2005). *Osnove metodologije istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Miliša, Z. (1999). *Odgojne vrijednosti rada - teorijsko metodološki problemi istraživanja*. Split: Književni krug.

- Miliša, Z., Dević, J., Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia,* 19 (2), 7-20.
- Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagogijskih pojmova*. Zagreb: EDIP.
- Mlinarević, V., Buljubašić - Kuzmanović, V., Sablić, M. (2007). Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole. U: A. Pintarić (ur.): *Mitovi i legende: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 8* (173-186). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet u Pečuhu i Matica hrvatska Osijek.
- Mlinarević, V. (2014). Vrijednosni sustav učitelja - determinanta kulture škole i nastave. U: Peko, A. (ur.) *Kulturom nastave p(o) učeniku* (123-163). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Učiteljski fakultet u Osijeku.
- Mrnjaus, K. (2008a). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima.* Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta.
- Mrnjaus, K. (2008b). Vrijednosti u odgoju: pojmovno određenje i rezultati empirijskog istraživanja. *Napredak,* 149 (1), 5-20.
- Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Grafika d.o.o.
- Munjiza, E., Lukaš, M., Peko, A. (2007). Odgojne vrijednosti u hrvatskoj usmenoj književnosti. U: A. Pintarić (ur.): *Mitovi i legende: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 8* (207-219). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet u Pečuhu i Matica hrvatska Osijek.
- Mušanović, M., Lukaš, M. (2011). *Osnove pedagogije.* Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
- Mužić, V. (1986). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost.
- Mužić, V. (1999). Pedagogijska znanost i njezina određenja. U: Mijatović, A. (ur.), *Osnove suvremene pedagogije,* (101-128). Zagreb: HKPZ.
- Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Obad, Ž. (2018). Nakladništvo kao dio obrazovanja odraslih. *Andragoški glasnik,* 22 (1), 51-62.
- Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Narodne novine (NN 10/2019) preuzeto 15.2.2020. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html

- Ograjšek Gorenjak, I. (2007). Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest,* 39(1), 57-96.
- Okvir nacionalnoga kurikuluma (2017). Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, preuzeto 21.6.2019. s https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Okvir%20nacionalnoga%20kurikuluma.pdf
- Opić, S. (2016). Znanstveno proučavanje odgoja i obrazovanja. U: Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (ur.) *Pedagogija za učitelje i nastavnike,* (356-424). Zagreb: Školska knjiga; Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Pašagić, B. (1998). *Tipologija hrvatske dječje proze u časopisima za djecu od 1864. do 1950. godine.* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Pašagić, B. (1994). *Mladi Hrvat – domoljubna poezija u hrvatskim dječjim časopisima od 1873. – 1945. godine.* Zagreb: HKD sv. Ćirila i Metoda.
- Pašagić, B. (2003). *Hrvatski dječji časopisi od 1864. do 1950. godine.* Zagreb: Udruga umjetnika „August Šenoa".
- Pataki, S. (1948). *Uvod u opću pedagogiju.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Pataki, S. (1951). *Opća pedagogija*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Pavličević, D. (2000). *Povijest Hrvatske (II. izdanje).* Zagreb: Naklada P.I.P. Pavličić.
- Perić, I. (1997). *Povijest Hrvata.* Zagreb: Centar za transfer tehnologije.
- Pintarić, A. (1999). *Bajke - Pregled i interpretacije*. Osijek: Matica hrvatska Osijek.
- Pintatić, A. (2000). Od Jagode Truhelke do Josipa Cvenića. U: Pintarić, Ana (ur.), *Zlatni danci 2 - Prinos Osijeka dječjoj književnost* (97-112). Osijek: Pedagoški fakultet, Matica hrvatska.
- Piršl, E., Vican, D. (2004). Europske demokratske vrijednosti i regionalizam. *Pedagogijska istraživanja,* 1(1), 89-103.
- Previšić, V. (2007). Pedagogija i metodologija kurikuluma. U: Previšić, V. (ur.), *Kurikulum – teorije-metodologija-sadržaj-struktura* (15-37). Zagreb: Školska knjiga.
- Rafajac, B. (1991). *Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti*. Zagreb-Rijeka: HPKZ.
- Rakić, V., Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja,* 19 (4-5), 771-795.
- Razum, R. (2007). Uloga religioznog odgoja u današnjem društvu i u školi. U: Previšić, V., Šoljan, N.N., Hrvatić, N. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja – svezak 1*. (620-627). Zagreb: HPD.

- Reich, B., Adcock, C. (1976). *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja.* Beograd: Nolit.
- Rieger, J. (1868). Uzgoj mladeži. *Napredak,* IX(13), 193-208.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Rokeach, M. (1979). *Understanding Human Values – Indiviual and Societal.* London: Collier Macmillian Publisher.
- Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rukavina Kovačević, K. (2018). *Vrijednosno-pedagoški identitet i perspektive razvoja konfesionalnog religijskog odgoja i obrazovanja (Katoličkog vjeronauka) u javnoj školi u Republici Hrvatskoj.* Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Schwartz, S. H. (1992). *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries.* Preuzeto 11.11.2017. s http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.220.3674&rep=rep1&type=pdf
- Sekulić-Majurec, A. (2000). Kvantitativni i/ili kvalitativni pristup istraživanjima pedagoških fenomena – neke aktualne dvojbe. *Napredak,* 141(3), 289-300.
- Silaj, K. (2006). *Hrvatski dječji časopisi od 1990. do 2003. godine.* (Neobjavljen magistarski rad). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Skledar, N. (1996). *Čovjekov opstanak: uvod u antropologiju*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Stevanović, M., Ajanović, Dž. (1997). *Školska pedagogija.* Varaždinske toplice: Tonimir.
- Stevanović, M. (2002). *Pedagogija.* Varaždinske toplice: Tonimir.
- Stričević, I. (2010). Časopisi za djecu i mlade: produkcija, percepcija i kvaliteta u digitalnom dobu i informacijskom okružju. U: Flego, M. (ur.), *Dječja prava i slobodno vrijeme - zbornik priopćenja s tribina pravobraniteljice za djecu,* (153-162). Nedelišće: Tramposit.
- Strugar, V. (1999). Učitelj – temeljni nositelj sustava odgoja i obrazovanja. U: Mijatović, A. (ur.), *Osnove suvremene pedagogije,* (399-422). Zagreb: HKPZ.
- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek.* Banja Luka: TT-Centar
- Szabo, A. (2005). Civilna Hrvatska i Slavonija do Austro-Ugarske nagodbe. U: Valentić, M.; Čoralić, L. (ur.) *Povijest Hrvata – od kraja 15. stoljeća do kraja prvog svjetskog rata* (424-435). Zagreb: Školska knjiga.
- Šetić, N. (2011). Sto četrdeset godina Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. *Napredak,* 152(3-4), 353-372.

- Šidak, J., Gross, M. (1968). *Povijest hrvatskog naroda (1860-1914).* Zagreb: Školska knjiga.
- Šimleša, P. (1971). *Pedagogija.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Šimleša, P. (1973). *Pedagogija (II. izd.).* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Šišić, F. (2004). *Povijest Hrvata – pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.* Split: Marjan tisak.
- Švigir, E. (2016). *Primjena Schwartzovog teorijskog modela vrijednosti na primjeru nekih europskih zemalja.* Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
- Tanović, A. (1972). *Vrijednost i vredovanje*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Taritaš, M. (1975). *Rječnik književne interpretacije.* Zagreb: Iktus.
- Težak, D., Težak, S. (1997). *Interpretacija bajke.* Zagreb: Divić.
- Tufekčić, A. (2012). *Osnove etnopedagogije.* Sarajevo: Dobra knjiga.
- Trnavac, N. (1972). Dečji listovi kao sredstvo masovnog komuniciranja i njihov vaspitno-obrazovni značaj. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja,* 21(1-2), 31-36.
- Ustav Republike Hrvatske (2010). Narodne novine (NN 85/2010*)* preuzeto 13.11.2017. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html
- Velički, V. (2013). *Pričanje priča – stvaranje priča.* Zagreb: Alfa.
- Vican, D. (2006). Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1), 9-20.
- Vukasović, A. (1971). Pedagogija i njezin predmet. U: Šimleša, P. (ur.), *Pedagogija* (7-23). Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Vukasović, A. (1976). *Intelektualni odgoj*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.
- Vukasović, A. (1977). *Moralne kvalitete naših učenika*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.
- Vukasović, A. (1994). Vrijednosno utemeljenje odgoja. *Napredak,* 135(3), 326-333.
- Vukasović, A. (1995). *Pedagogija* (IV. Izdanje). Zagreb: Alfa; Hrvatski katolički zbor „MI“.
- Vukasović, A. (1996). Roditeljsko poimanje i doživljavanje vrijednosti. *Napredak,* 137 (1), 5-15.
- Vukasović, A. (2007). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja. U: Previšić, V., Šoljan, N.N., Hrvatić, N. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja – svezak 1*., (499 - 511). Zagreb: HPD.

- Vukasović, A. (2008a). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe. *Obnovljeni život*, 63(1), 35-46.
- Vukasović, A. (2008b). *Moralni profil osobnosti*. Zagreb: Obiteljski centar Zagreb.
- Vuk-Pavlović, P. (2007). *Vrednota u svijetu.* Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela (4. izd.).* Rijeka: Ekonomski fakultet u Rijeci.
- Zvonarević, M. (1981). *Psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Životić, M. (1986). *Aksiologija*. Zagreb: Naprijed.
- Župan, D. (2016). *Povijest školstva u Valpovštini u dugom 19. stoljeću (katalog izložbe).* Valpovo: Ustanova za kulturne djelatnosti Ante Evetović Miroljub, Muzej Valpovštine.
- XXX. (2005). *Hrvatski obiteljski leksikon (2).* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
- XXX. (2013). *Priručnik za učitelje i stručne suradnike u osnovnoj školi - Zdravstveni odgoj*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta; Agencija za odgoj i obrazovanje.

Internetski izvori

- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Vrijednost; preuzeto 8.11.2017. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65496
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje - Serijska publikacija; preuzeto 21.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55493
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Časopis; preuzeto 21.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13196
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Pripovijetka; preuzeto 25.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50435
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Pjesma; preuzeto 27.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48528
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Vic; preuzeto 27.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64470
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Zagonetka; preuzeto 28.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66672
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Rebus; preuzeto 28.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52131
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Križaljka; preuzeto 28.3.2018. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34084
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Poučan; preuzeto 28.3.2018. http://rjecnik.hr/search/?q=pou%C4%8Dan
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Članak; preuzeto 28.3.2018.http://rjecnik.hr/search/?q=%C4%8Dlanak
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Slika; preuzeto 28.3.2018 http://rjecnik.hr/search/?q=slika
- Školski rječnik hrvatskoga jezika, online izdanje – Fotografija; preuzeto 28.3.2018. http://rjecnik.hr/search/?q=fotografija
- Hrvatski jezični portal – mrežno izdanje – Mit ; preuzeto 22.2.2019. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1lkXxM%3D&keyword=mit

- Hrvatski jezični portal – mrežno izdanje – Legenda; preuzeto 22.2.2019. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19nURM%3D&keyword=legenda
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje - Kotar; preuzeto 23.4.2019. https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33446
- Hrvatski biografski leksikon - online izdanj – Rudolfo Franjin Magjer; preuzeto 28.8.2019. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11997
- Ferdo Stražimir Kulundžić – online stranica Wikipedi – preuzeto 28.8.2019. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ferdo_Stra%C5%BEimir_Kulund%C5%BEi%C4%87
- Hrvatski biografski leksikon - online izdanje – Rikardo Filipašić; preuzeto 31.8.2019. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5998
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanj – Gavro Manojlović; preuzeto 2.9.2019. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38670
- Leksikografski zavod Miroslava Krleže – online izdanje - Paula Belić – Marošević; preuzeto 4.9.2019. http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=54039
- Marija Marošević – online stranica ivanmerz.hr – preuzeto 11.9.2019. http://ivanmerz.hr/staro/glasilo/1976/1976-Drago_Cepulic.htm
- Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje – Oton Kučera; preuzeto 15.9.2019. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34408

Popis tablica

❖ Tablica 1. Popis časopisa za djecu i mladež tiskanih u razdoblju od 1864. do 1914. godine

❖ Tablica 2. Uzorak istraživačke građe prema utvrđenome kriteriju odabira

❖ Tablica 3. Prikaz učestalosti izlaženja časopisa za djecu i mladež odabranih u uzorak istraživanja

❖ Tablica 4. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Bosiljak

❖ Tablica 5. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Smilje

❖ Tablica 6. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Bršljan

❖ Tablica 7. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Hrvatska omladina

❖ Tablica 8. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Pobratim

❖ Tablica 9. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Liljan

❖ Tablica 10. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Mali dobrotvor

❖ Tablica 11. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Vjerni drug

❖ Tablica 12. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Anđeo čuvar

❖ Tablica 13. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Proljetno cvijeće

❖ Tablica 14. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Krijes

❖ Tablica 15. Uzorak odabranih godišta i brojeva časopisa Milodarke

❖ Tablica 16. PAOC – Protokol analize odgojnih ciljeva

❖ Tablica 17. PANOS – Protokol analize nositelja odgojnih sadržaja

❖ Tablica 18. PAOSM – Protokol analize odgojnih sredstava i metoda

❖ Tablica 19. PAOS – Protokol analize odgojnih sadržaja

❖ Tablica 20. Popis kategorija vrijednosti

❖ Tablica 21. PAOV – Protokol analize odgojnih vrijednosti

❖ Tablica 22. Način citiranja i parafraziranja dijelova teksta iz časopisa za djecu i mladež u rezultatima istraživanja

❖ Tablica 23. Prikaz odgojnih ciljeva prepoznatih u odabranim časopisima za djecu i mladež u Banskoj Hrvatskoj

❖ Tablica 24. Prikaz nositelja odgojnih sadržaja u promatranim časopisima za djecu i mladež

❖ Tablica 25. Prikaz nositelja odgojnih sadržaja u promatranim časopisima za djecu i mladež prema spolu

❖ Tablica 26. Prikaz identificiranih tekstova u odabranim časopisima za djecu i mladež s obzirom na nositelje

❖ Tablica 27. Prikaz identificiranih odgojnih sredstava u odabranim časopisima za djecu i mladež
❖ Tablica 28. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti u promatranim časopisima za djecu i mladež
❖ Tablica 29. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije obilježja osobnosti
❖ Tablica 30. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije univerzalnih vrijednosti
❖ Tablica 31. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije religijskih vrijednosti
❖ Tablica 32. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije ekoloških vrijednosti
❖ Tablica 33. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije obiteljskih vrijednosti
❖ Tablica 34. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije nacionalnih vrijednosti
❖ Tablica 35. Prikaz pronađenih odgojnih vrijednosti unutar kategorije demokratskih vrijednosti

Popis slika

Slika 1. - Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa Bosiljak
Slika 2. - Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa Smilje
Slika 3. - Izrezak zaglavlja prvog broja u četvrtom tečaju časopisa Bršljan
Slika 4. - Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa Hrvatska omladina
Slika 5. - Izrezak zaglavlja drugog broja časopisa Pobratim
Slika 6. - Izrezak zaglavlja prvih brojeva časopisa Liljan i Mali dobrotvor
Slika 7. - Izrezak zaglavlja drugog broja časopisa Vjerni drug
Slika 8. - Izrezak zaglavlja prvog broja u drugoj godini izlaženja časopisa Anđeo čuvar
Slika 9. - Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa Mladi Istran
Slika 10. - Izrezak zaglavlja prvih brojeva časopisa Mladi Istranin i Krijes te zaglavlja prvog broja u drugoj godini časopisa Proljetno cvijeće
Slika 11. - Izrezak zaglavlja prvog broja časopisa Milodarke
Slika 12. - Austro – Ugarska Monarhija (1867. – 1918. godine)
Slika 13. - Hrvatske zemlje krajem 19. stoljeća
Slika 14. - Županije na prostoru Banske Hrvatske potkraj 19. stoljeća
Slika 15. - Stanko Vraz
Slika 16. - Košarica jagoda
Slika 17. - Munjovod
Slika 18. - Učitelj
Slika 19. - U ugljeniku
Slika 20. - Kako se neki učenici krasno okorišćuju predavanjem!
Slika 21. - Prvi hrvatski mlin na čigre (turbine) u Karlovcu
Slika 22. - Primjer križaljke 1
Slika 23. - Primjer križaljke 2
Slika 24. - Primjer križaljke 3

Životopis i popis javno objavljenih radova autora

Ivan Lenard rođen je u Našicama 23. svibnja 1986. godine. Osnovnoškolsko obrazovanje završio je u OŠ „Ivana Brlić-Mažuranić“ Orahovica, a srednjoškolsko obrazovanje (gimnazijski smjer) u SŠ „Stjepan Ivšić“ Orahovica. Nakon srednjoškolskog obrazovanja, 2005. godine upisao je preddiplomski sveučilišni studij pedagogije i povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. U srpnju 2010. godine završio je diplomski sveučilišni dvopredmetni studij pedagogije i povijesti obranivši diplomski rad na temu „Rasna politika Njemačke od 1933. - 1945. godine“ i stekao akademski naziv magistra pedagogije i magistra edukacije povijesti.

Nakon završetka diplomskog studija, radio je na zamjenama kao učitelj likovne kulture u OŠ Višnjevac te učitelj geografije i povijesti u OŠ „Tin Ujević“ Osijek. U školskoj 2011./2012. godini zaposlio se na neodređeno puno radno vrijeme kao stručni suradnik pedagog u osnovnoj školi Ladimirevci.

Akademske 2013./2014. godine upisao je poslijediplomski doktorski studij pedagogije „Pedagogija i kultura suvremene škole“ na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Tijekom poslijediplomskog studija aktivno je sudjelovao na pet znanstvenih konferencija; objavio sedam znanstvenih radova te dva prikaza knjiga. Znanstveni interes pronalazi u području proučavanja nacionalne i svjetske povijesti pedagogije i školstva. Član je međunarodne udruge „International Association for the Educational Role of Language“, skraćeno ERL Association – ERLA. Udruga polazište pronalazi u istraživanju i promicanju položaja jezika u obrazovanju te premošćivanju prepreka između lingvističkih i obrazovnih poimanja jezičnih zakonitosti i vrijednosti.

Popis javno objavljenih radova:

1. Božić Lenard, D.; Lenard, I. (2020). Contemporary English Teaching Techniques in Primary School and their Pedagogical Grounding. U: Daszkiewicz, Michał; Dąbrowska, Anna (ur.), *In the search for language pedagogical paradigm* (35-46). Krakow: Impuls.

2. Lenard, I.; Vinković, D. (2020). Socijalizacija učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi. U: Peko, Anđelka; Ivanuš Grmek, Milena; Delcheva Dizdarevikj, Jasmina (ur.), Zbornik radova s međunarodne znanstvene konferencije *"Didaktički izazovi III: Didaktička retrospektiva i perspektiva: kamo i kako dalje?"* (494-505). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Republika Hrvatska.

3. Božić Lenard, D., Lenard, I. (2018). Examining pedagogical content knowledge of ESP teachers. *The Journal of teaching English for specific and academic purposes*; 6(3), 353-364.

4. Lenard, I., Božić Lenard, D. (2018). Analiza odgojnih vrijednosti u časopisu za djecu i mladež „Milodarke". *Anafora : Časopis za znanost o književnosti*, V(2), 295-313.

5. Lenard, I. (2017). Zadovoljstvo suradnje sa školom – percepcija roditelja ruralne sredine. U Milanović, Ž. (ur.), Treći međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka *KONTEKSTI,* (559-575). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.

6. Lenard, I. (2016). Povijesna analiza profesionalne uloge učitelja u drugoj polovici 19. stoljeća na korpusu časopisa Napredak. U: Jukić, R., Bogatić, K., Gazibara, S., Pejaković, S., Simel, S., Nagy Varga, A. (ur.), *Globalne i lokalne perspektive pedagogije,* (47-58). Osijek: Filozofski fakultet Osijek.

7. Lenard, I. (2015). Kulturom nastave (p)o učeniku (recenzija, prikaz). *Školski vjesnik - časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 64(3), 536-540.

8. Lukaš, M., Lenard, I. (2014). SOS Children's Friendly Community Historical Overview. U: Barbarić Kolar, E.; Bognar, B.; Sablić, M.; Sedlić, B. (ur.), *Challenges in Building Child Friendly Communities* (44-55). Slavonski Brod: Europe House Slavonski Brod.

9. Lenard, I. (2014). Thinking Through New Literacies for Primary and Early Years. Thinking Through Education (recenzija, prikaz). *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 23(3), 535-538.

Popis sudjelovanja na domaćim i međunarodnim konferencijama:

- Međunarodna znanstvena konferencija *Didaktički izazovi III,* Osijek, 16. - 17.5.2019., Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Aktivno sudjelovanje i izlaganje rada.
- Međunarodna znanstvena konferencija *ICLOS,* Osijek, 2. - 3.3.2018., Filozofski fakultet Osijek. Aktivno sudjelovanje i izlaganje rada.

- Međunarodna znanstvena konferencija *Global and Local Perspectives of Pedagogy*, Osijek, 27. - 28.10.2016., Flozofski fakultet Osijek. Aktivno sudjelovanje i izlaganje rada.
- Third International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social Sciences and Humanities *Contexts*, Novi Sad, 1. prosinca 2015., Filozofski fakultet Novi Sad. Aktivno sudjelovanje i izlaganje rada.
- Međunarodna znanstvena konferencija *Challenges in Building Child Friendly Communities*, Zadar, 10. - 12. listopada 2014., Europe House Slavonski Brod i Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Osijek. Aktivno sudjelovanje i izlaganje rada.